UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1811-2668

ISSN online 2345-1009

Revistă Ştiinţifică Categoria C

STUDIA
UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA Ştiinţe umanistice

- Istorie
- Filosofie
- Filologie

Fondată în anul 2007

Chişinău
CEP USM

Nr.4(64)
2013

CUPRINS | SUMARRY

Istorie

Cuprins	Pag.	Sumarry
Ion EREMIA DEMOGRAFIE ŞI POLITICĂ LA EST DE CARPAŢI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA: ASPECTE ISTORIOGRAFICE	**3**	DEMOGRAPHIC AND POLITICAL OF THE CARPATHIANS EST IN XIV CENTURY: THE HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS
Andrei PROHIN CĂRTURARII ŢĂRILOR ROMÂNE – ÎNTRE ISTORIE ŞI PROFEŢIE (SEC. XV-XVI)	**18**	SCHOLARS OF THE ROMANIAN PRINCIPALITIES – BETWEEN HISTORY AND PROPHECY (XV-XVIth C.)
Valentin TOMULEŢ DIN ISTORIA FONDĂRII ŞI ACTIVITĂŢII BIROULUI REGIONAL (GUBERNIAL) DE HOTĂRNICIE DIN BASARABIA (1818-1890)	**27**	THE HISTORY OF FOUNDATION AND ACTIVITY OF REGIONAL (GUBERNIAL) BUREAU OF CADASTRE IN BESSARABIA (1818-1890)
Ion GUMENÂI CONSIDERAŢII CU PRIVIRE LA DENOMINAŢIUNILE RELIGIOASE DIN BASARABIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA	**33**	CONSIDERATION WITH THE BESSARABIAN RELIGIOUS DENOMINATIONS IN THE XIX CENTURY
Ioan MOŞNEGUŢU UNELE PRECIZĂRI CU REFERIRE LA STATUTUL INSTITUŢIILOR MONASTICE DIN SPAŢIUL PRUTO-NISTREAN ÎN SECOLELE XIX-XX	**39**	SOME CONSIDERATION CONCERNING THE STATUS OF THE MONASTIC INSTITUTIONS IN THE PRUT-DNIESTER XIX-XX CENTURIES
Olga FURTUNĂ CADRE DIDACTICE DE LA LICEUL DE FETE DIN SOROCA (1905-1911). CONTRIBUŢII BIOGRAFICE	**45**	TEACHERS FROM HIGH SCHOOL GIRL SOROCA (1905-1911). BIOGRAPHICAL CONTRIBUTIONS
Sorin TRÂNCĂ ÎMPROPRIETĂRIREA CU PĂMÂNT A BISERICII ORTODOXE DIN TRANSILVANIA ÎN CADRUL REFORMEI AGRARE DIN ANUL 1921	**49**	THE ALLOTMENT OF THE LAND TO THE ORTODOX CHURCH OF TRANSYLVANIA IN THE FRAME OF AGRARIAN REFORM OF 1921
Sorin TRÂNCĂ PROCESE DE REVENIRE ÎN SÂNUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE A POPULAŢIEI DE CONFESIUNI GRECO-CATOLICE (CAZUL LOCALITĂŢII VEREŞMORT, 1923)	**53**	RECOVERY PROCESSES IN THE ORTHODOX CHURCH'S ESSENC OF THE GREEK-CATHOLIC CONFESSION. CASE STUDY (VEREŞMORT, 1923)
Aurelian LAVRIC ASPECTE ISTORIOGRAFICE ALE PROBLEMEI BASARABIEI ÎN SPAŢIUL GEOPOLITIC EUROPEAN: 1812 – PREZENT	**57**	A HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM OF BESSARABIA WITHIN THE EUROPEAN GEOPOLITICAL SPACE: 1812 – PRESENT

Ilie GÎRNEŢ PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA: CONSTITUIRE, ORGANIZARE ŞI FUNCȚIONARE	**68**	THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CONSTITUTION, ORGANIZATION AND OPERATION
Сергей МАТВЕЕВ ТЕОРИЯ И РЕАЛЬНОСТЬ В ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ РАННЕСРЕДНЕВЕКОВЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КУЛЬТУР ПРУТО-ДНЕСТРОВСКОГО МЕЖДУРЕЧЬЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	**76**	THEORY AND REALITY OF ETHNIC IDENTIFICATION OF EARLY MEDIEVAL ARCHAEOLOGICAL CULTURES OF THE PRUT AND DNIESTER INTERFLUVE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY
Andrei NICOLESCU CONTRIBUȚII ALE ATAŞAȚILOR MILITARI ROMÂNI LA DEZVOLTAREA RELAȚIILOR ROMÂNO-FRANCEZE (1930-1936)	**80**	CONTRIBUTIONS OF THE ROMANIAN MILLITARY ATTACHES TO THE ROMANIAN-FRENCH RELATIONS (1930-1936)
П.А. УШЕНКО РАЗВИТИЕ ТЕХНИКИ ИСКУССТВЕННОГО КЛИМАТА В МИРОВОМ КОНТЕКСТЕ ДО XX СТОЛЕТИЯ	**88**	TECHNOLOGY DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL CLIMATE IN A GLOBAL CONTEXT TO THE TWENTIETH CENTURY
Filosofie		
Ecaterina LOZOVANU REDIMENSIONAREA FILOSOFICĂ A PROCESULUI DE SCHIMBARE A TIPULUI DE RAȚIONALITATE ŞTIINȚIFICĂ	**93**	PHILOSOPHICAL RESIZING OF THE CHANGING PROCESS OF SCIENTIFIC RATIONALITY TYPE
Алла ГОЦАЛЮК МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СОЗНАНИЯ: ФИЛОСОФСКО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ	**99**	MYTHOLOGICAL DISCOURSE OF THE CONSCIOUSNESS: THE PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC REFLECTION
Владимир ДУДЧЕНКО ДУХОВНОСТЬ И НОМАДИЗМ В ПЕРСПЕКТИВЕ ДУХОВНОЙ КОЭВОЛЮЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА	**106**	SPIRITUALITY AND NOMADISM IN THE SPIRITUAL PERSPECTIVE OF CO-EVOLUTION OF MANKIND
Марьяна ПАЛЬЧИНСКАЯ ВИРТУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ ЛИЧНОСТИ	**111**	VIRTUAL SPACE AS A FACTOR OF INFLUENCE ON SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY
Istoria literaturii		
Elena ȚAU TEORII ALE PERSPECTIVEI NARATIVE	**116**	THEORIES OF NARRATIVE PERSPECTIVE
Laura MÎRZAC PERSPECTIVA NARATIVĂ ÎN ROMANUL SCRIITOAREI ANA MARIA MATUTE *PRIMERA MEMORIA*	**129**	NARRATIVE PERSPECTIVE IN THE NOVEL OF THE WRITER ANA MARIA MATUTE *PRIMERA MEMORIA*
Nicoleta-Ginevra BACIU LEGENDA MARELUI INCHIZITOR ŞI ANEANTIZAREA PERSOANEI	**134**	THE LEGEND OF THE GRAND INQUISITOR AND THE PERSON'S ANNIHILATION

Narcisa Florentina BOLDEANU
DESCOPERIREA POLIVALENȚEI DIALOGISMULUI ÎN GÂNDIREA ARTISTICĂ A LUI GRIGORE VIERU **137** DISCOVERY OF THE DIALOGISM'S POLYVALENCY IN THE ARTISTIC THINKING OF GRIGORE VIERU

Gabriela JITARU
VASTITATEA ŞI STERILITATEA SPAȚIILOR ÎN ROMANUL LUI DINO BUZZATI *DEŞERTUL TĂTARILOR* **141** THE VASTNESS AND STERILITY OF SPACES IN DINO BUZZATI'S NOVEL *THE TARTAR STEPPE*

Comunicare şi studiul textului

Cristina BLAJIN, Olga DUHLICHER
CORELAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE ÎN LIMBA STRĂINĂ CU COMPETENȚA DE SPECIALITATE A STUDENȚILOR NEFILOLOGI **150** THE CORRELATION OF THE COMPETENCE OF COMMUNICATION IN A FOREIGN LANGUAGE WITH THE COMPETENCE OF SPECIALITY OF THE NON-LINGUISTIC STUDENTS

Irina BREAHNĂ
ENCODAGE PROCEDURAL ET ENCODAGE CONCEPTUEL COMME CRITERES D'EVALUATION D'UN GENRE DE TYPE BLOG **160** PROCEDURAL AND CONCEPTUAL MEANING AS CRITERIA FOR EVALUATING A BLOG GENRE

Elena GHEORGHIȚĂ
TRADUCEREA CA ACT DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ ÎN CONTEXTUL LINGVISTICII – ŞTIINȚĂ A CULTURII **164** TRANSLATION AS INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF LINGUISTICS AS A SCIENCE OF CULTURE

Irina BREAHNĂ
TEXT ŞI HIPERTEXT: ELEMENTE DE CONTINUITATE **173** TEXT AND HYPERTEXT: ELEMENTS OF CONTINUITY

Semiotică şi Pragmatică

Dumitru MELENCIUC, Silviana CUPCIC
THE SEMIOTIC AND METASEMIOTIC CHANGE WITHIN THE CONCEPTUAL CATEGORY OF ASPECT **177** EVOLUȚIA SEMIOTICĂ ŞI METASEMIOTICĂ ÎN CADRUL CATEGORIEI CONCEPTUALE A ASPECTULUI

Dumitru MELENCIUC, Silviana CUPCIC
VARIOUS CRITERIA OF INTRALINGUAL ASPECTUAL CATEGORIZATION **182** DIFERITE CRITERII DE CATEGORISIRE ASPECTUALĂ INTRALINGUALĂ

Elena GHEORGHIȚĂ
PARADIGMA COGNITIVĂ ÎN LINGVISTICĂ: ISTORICUL, PROBLEMATICA ŞI PERSPECTIVELE **186** THE COGNITIVE PARADIGM IN LINGUISTICS: HISTORY, CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Gramatică şi Lexic

Svetlana CATERENCIUC
CONCEPTELE DE AFIXE DERIVAȚIONALE ŞI AFIXOIDE **195** THE CONCEPTS OF DERIVATIONAL AFFIXES AND AFFIXOIDS

Silvia ŞCERBAKOV
TRANSFERUL LEXICO-SEMANTIC AL LEXEMULUI „TERRE”, INOVAȚIA SEMANTICĂ ŞI POLISEMIA **200** LE TRANSFERT LEXICO-SEMANTIQUE DU LEXEME „TERRE”, L'INNOVATION SEMANTIQUE ET LA POLISEMIE

Victor CHISELIOV, Liliana JALBĂ
KONKURRENZFORMEN DES DEUTSCHEN PASSIVS UND IHRE BEZIEHUNG ZUM PASSIVISCHEN PARADIGMA **205** SUBSTITUTION PATTERNS OF PASSIVE VOICE IN GERMAN FROM THE PERSPECTIVE OF PARADIGMATIC RELATIONS

Людмила РУДНЕВА
ЖАРГОНИЗМЫ В РЕЧИ КИШИНЕВСКИХ АВТОМОБИЛИСТОВ **209** SLANG IN CHISINAU MOTORISTS' SPEECH

Formarea de Competențe Comunicative şi Profesionale

Simona LESENCIUC, Adrian LESENCIUC
THE COMMUNICATIVE PROFILE OF PRESCHOOL CHILDREN. COMMUNICATIVE COMPETENCE OR COMMUNICATIVE SKILLS? **212** PROFILUL COMUNICATIV AL COPIILOR DE VÂRSTĂ PREŞCOLARĂ. COMPETENȚĂ COMUNICATIVĂ SAU ABILITĂȚI DE COMUNICARE?

Angela GRĂDINARU
LES PRATIQUES DE FORMATION DES MÉDIATEURS INTERCULTURELS CENTRÉES SUR LES ATTENTES DU MARCHÉ DU TRAVAIL DE LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA **221** PRACTICES OF INTERCULTURAL MEDIATORS FORMATION FOCUSED ON THE LABOR MARKET NEEDS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Recenzii

Liliana ROTARU
ȚĂRILE ASIEI ŞI AFRICII ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX. Documente şi materiale cu note şi comentarii **226**

Evenimente ştiințifice

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ DE ONOMASTICĂ DE LA BAIA MARE (ediția a II-a) **229**

Aniversări

VLADIMIR ZAGAEVSCHI,
OMUL, SAVANTUL, PROFESORUL **231**

Formatul $60 \times 84\ ^{1}/_{8}$.
Coli de tipar 30,0. Coli editoriale 34,0.
Comanda 349. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chişinău, MD 2009

DEMOGRAFIE ŞI POLITICĂ LA EST DE CARPAŢI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA: ASPECTE ISTORIOGRAFICE

Ion EREMIA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest studiu sunt examinate unele aspecte istorigrafice ale situaţiei demografice la Est de Carpaţi în secolul al XIV-lea. O atenţie deosebită a fost acordată istoriografiei sovietice, care, în tendinţa de a demonstra formarea „poporului moldovenesc", a utilizat metode care nici pe departe nu pot fi apreciate ca ştiinţifice. În pofida acestei realităţi, unii autori contemporani utilizează rezultatele cercetărilor istoricilor din perioada sovietică pentru a „argumenta" existenţa „poporului moldovenesc".
Cuvinte-cheie: *Ţara Moldovei, volohi, moldoveni, români, rusini.*

DEMOGRAPHIC AND POLITICAL OF THE CARPATHIANS EST IN XIV CENTURY: THE HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS

The study is focused to examining historiographical aspects of the demographic situation in the East of the Carpathians in the XIVth century. Particular attention was given to Soviet historiography, which they tend to demonstrate creating "Moldovan people", used methods for science cannot be assessed. Despite this reality, some contemporary authors, historians using Soviet-era research results for "argument" to the existence "Moldovan people".
Keywords: *The Country of Moldova, volochs, Moldavians, Romanians, Russians.*

Dezmembrarea fostei URSS şi formarea statului independent Republica Moldova au deschis noi posibilităţi pentru istoricii de aici de a cerceta şi a elucida problemele fundamentale ale istoriei ţării, în acelaşi rând şi problemele ce ţin de situaţia etnodemografică în spaţiul estcarpatic din secolul al XIV-lea, secol în care s-a constituit statul medieval independent Ţara Moldovei. Aceste posibilităţi nu au fost însă valorificate la justa valoare de către toţi istoricii, unii dintre ei, fie că s-au format în calitate de istorici profesionişti încă în perioada sovietică, fie că au îmbrăţişat meseria de istoric după anul 1991, din anumite motive, care nici pe departe nu par a fi ştiinţifice, continuă să rămână în mrejele istoriografiei sovietice, şi chiar, prin anumite inepţii, să o depăşească.

Istoriografia sovietică moldovenească, cu rare exepţii, a negat cu vehemenţă existenţa populaţiei autohtone româneşti în spaţiul estcarpatic, considerând că ea a migrat în această regiune abia în secolul al XII-lea. Spre exemplu, într-un studiu publicat în anul 1969 P.P. Bârnea scria că populaţia romanizată – volohii – pătrund în spaţiul estcarpatic abia în prima jumătate a secolului al XII-lea [16, p.31] şi, treptat, îi asimilează pe acei pe care i-au găsit aici. Teritoriile estcarpatice, menţiona autorul, nu erau lipsite de populaţie, dar populaţia era foarte rară. Aici continuau să locuiască slavii, care au supravieţuit năvălirilor nomazilor din secolele XI-XII şi ale tătarilor de la mijlocul secolului al XIII-lea. Tot pe aceste teritorii s-au aşezat şi nomazii, în special cumanii, fără ca autorul să precizeze reperele cronologice, necesare în acest caz, iar de la sfârşitul secolului al XII-lea pe teritoriile estcarpatice pătrund fugarii din cnezatul Halician, aşa-numiţii *„галицкие выгонцы"*. Aşadar, conform lui P.P. Bârnea, populaţia romanizată a venit în regiunile estcarpatice din zonele intracarpatice abia în secolul al XII-lea, a găsit aici cel puţin două comunităţi etnice, slavi şi nomazi, pe care le-a asimilat treptat. Remarcabil este totuşi faptul că autorul nominalizat nu face nici cea mai mică aluzie la formarea unui nou popor, „poporul moldovenesc", cu toate că admite existenţa aşezărilor numite de el „moldoveneşti timpurii" [16, p.38].

Un alt istoric din perioada sovietică, N.A. Mohov, referindu-se la problema care ne interesează aici, afirma că la începutul secolului al XIV-lea populaţia slavă era încă destul de numeroasă în Moldova, iar volohi erau puţini. Slavii erau apreciaţi de autor drept populaţie locală, autohtonă, iar volohii erau consideraţi păstori migratori, sosiţi în zona estcarpatică din Transilvania şi Maramureş după năvălirile pecenego-cumane şi mongolo-tătare (sec.XI-XII). Volohii, susţine autorul în una din pagini, i-au asimilat pe slavi şi au format un nou etnos, moldovenii, a căror cultură materială şi, de asemenea, a valahilor o datează cu secolul al XIII-lea, pe care arheologii au studiat-o şi o cunosc destul de bine. În alte pagini acelaşi autor scrie că moldovenii s-ar fi constituit către secolul al XIV-lea [29, p.67, 57, 70, 80, 91-92].

Chiar şi un cititor neavizat observă uşor valoarea „ştiinţifică” a acestor teze, care se bat cap în cap şi, practic, nu elucidează totuşi situaţia etnică în spaţiul estcarpatic către începutul secolului al XIV-lea: era aici constituit un „popor moldovenesc” sau slavi erau mulţi, iar volohi erau puţini?

În anul 1977, într-o culegere de studii apărută la Moscova, a fost publicat articolul lui V.M. Gaţak şi E.A. Rikman, consacrat situaţiei etnice din spaţiul estcarpatic reflectate în faimoasa legendă despre Dragoş, legendă redată de autori după sursele istorice narative deja cunoscute şi care, în opinia lor, reflectă colonizarea în masă de către volohi a spaţiului estcarpatic în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în statul Moldova care şi-a cucerit independenţa. V.Gaţak şi E.Rikman încearcă să-şi argumenteze teza apelând la studiul lui P.P. Bârnea, examinat mai. Potrivit autorilor, în baza materialelor arheologice şi a surselor scrise el a alcătuit o hartă, conform căreia în secolele XIV – începutul secolului XV ar fi existat mai mult de cinci sute de aşezări rurale [17, p.214].

Cum s-a arătat şi mai sus, P.P. Bârnea într-adevăr împărtăşea teoria, potrivit căreia volohii au migrat în spaţiul estcarpatic din Transilvania şi Maramureş, însă interpreta lucrurile cu totul altfel decât le-au înţeles V.Gaţak şi E.Rikman. În procesul de colonizare a regiunilor de la Est de Carpaţi P.P. Bârnea deosebea două etape: prima, „probabil, până în secolul al XIII-lea inclusiv”, când are loc popularea regiunii estice a Moldovei de peste Prut cu populaţie din Transilvania centrală, de nord şi nord-vest; a doua corespunde populării în masă a regiunii dintre Nistru şi Prut cu cei veniţi din Moldova de peste Prut şi Bucovina, colonizare care a avut loc, în temei, în secolele XIII-XIV, dar aceasta, în opinia autorului, nu exclude pătrunderea anterioară a unor grupuri de populaţie în această regiune.

Cât priveşte cele „mai mult de cinci sute de aşezări rurale”, care, după cum susţin V.Gaţak şi E.Rikman, ar demonstra colonizarea în masă de către volohi a reşiunilor de la Est de Carpaţi în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, şi în acest caz concluziile lui P.P. Bârnea sunt cu totul altele. În primul rând, P.P. Bârnea spune destul de clar că materialele arheologice cunoscute la timpul său sunt destul de modeste şi ele nu pot oferi datele necesare privind numărul aşezărilor din Moldova secolelor XV-XVII.

În al doilea rând, P.P. Bârnea scria destul de clar că harta-schemă nr.4 privind aşezările rurale din Moldova secolului al XV-lea a fost alcătuită în temeiul datelor oferite de 772 gramote de la sfârşitul secolului al XIV-lea – secolul al XV-lea [16, p.37-38, 92-94]. Rezultatele la care a ajuns P.P. Bârnea sunt următoarele. În sursele scrise utilizate de el sunt amintite 1344 de aşezări, 1122 dintre care a reuşit să le localizeze pe hartă. În prima pătrime a secolului al XV-lea sunt amintite 140 de aşezări, în a doua – 590, în a treia – 251, în a patra – 363 de aşezări. În aşa fel, în prima jumătate a secolului al XV-lea sunt fixate 730 de aşezări, în a doua – 614, dintre acestea circa 130 deja existau în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Ţinând cont de sintagma „unde din veac au fost” prezentă în documente, de faptul că în prima jumătate a secolului al XV-lea sunt amintite 860 de sate, P.P. Bârnea formulează concluzia că datele la care a ajuns el confirmă ipoteza lui H.H. Stahl [12, p.105-106], conform căreia cca 80% din satele de pe teritorilul Moldovei au fost întemeiate în perioada de până la formarea statului [16, p.95]. Şi dacă lucrurile stau anume aşa, putem noi invoca studiul lui P.P. Bârnea pentru a demonstra teza despre „colonizarea în masă de către volohi” a regiunii estcarpatice în a doua jumătate a secolului al XIV-lea? Desigur că nu. Dimpotrivă, studiile lui H.H. Stahl şi P.P. Bârnea infirmă totalmente această teză.

Remarcabil apare faptul că V.Gaţak şi E.Rikman prezintă şi informaţia lui Simion Dascălul, interpolatorul cronicii lui Grigore Ureche, care scrie că a preluat-o dintr-o sursă mai veche, anume – din „letopiseţul cel moldovenescu”, informaţie ce redă clar că spaţiul estcarpatic a fost populat de români şi rusi: „de sârgu s-au lăţit rumânii în gios şi rusii în sus”.

Însă, această fraza putea trezi „nedumerire” în rândul anumitor cercuri politice şi ştiinţifice sovietice, de aceea autorii au considerat necesar să o „comenteze”, afirmând în nota de subsol că „este mai corect ca populaţia Ţării Moldovei din secolul al XIV-lea să fie numită volohi (aşa este ea numită în gramotele ungureşti din secolul XIV)” [17, p.205], comentariu care poate fi înţeles, dacă ţinem cont de anul în care a fost publicat studiul citat.

Autorii merg însă mai departe şi scriu că o altă sursă istorică, cronica polonă redactată în anul 1566, a întregit celelalte cronici cu un adaos esenţial, anume: cu informaţia că Dragoş a „descălecat” împreună cu „moldoveni din Ţara Ungurească” şi fac referinţă la studiul lui D.Simonescu [11, p.31]. De aici autorii nominalizaţi trag concluzia că un asemenea text ar indica faptul că populaţia de la răsărit de Carpaţi începe să fie desemnată constant cu etnonimul „moldoveni” [17, p.203-206].

Concluzia este total falsă, fiindcă aşa-numita *Cronică moldo-polonă* nu conţine sintagma „moldoveni din Ţara Ungurească”, ci „*volochi vęgierskiemy*” [36, p.105], adică „români ungureni” şi nu „moldoveni ungureni” *(венгерских молдаван)* [36, p.117], cum a tradus un alt istoric sovietic, F.A. Grecul, editorul de la 1976 al cronicilor slavo-moldoveneşti.

Dubii serioase trezeşte şi harta de la pagina 208 intitulată „Situaţia etnică la Est de Carpaţi în secolele XII-XVII”. În conformitate cu sursele istorice cunoscute din secolele XII-XIII, volohii sunt plasaţi în zona de nord a viitoarei Moldove, între râurile Prut şi Nistru, şi, de asemenea în zona de sud, între râurile Bistriţa, Siret şi munţii Carpaţi. Moldovenii, cu precizarea că este vorba de mijlocul secolului al XIV-lea, sunt plasaţi între râurile Moldova şi Bistriţa şi, de asemenea, în partea centrală şi sudică a regiunii Siret, Nistru, Marea Neagră, fără a fi indicate careva repere cronologice. În sfârşit, ucrainenii sunt plasaţi între râurile Siret şi Suceava, iar rusinii în zona muntoasă de la izvoarele râurilor Moldova şi Suceava, pentru ultimii indicându-se secolul al XIII-lea [17, p.208]. Şi dacă autorii studiului dat sunt înclinaţi să creadă, ca şi N.A. Mohov, că Eţco era ucrainean [17, p.215], adică rusinii şi ucrainenii constituiau un singur etnos, atunci de ce ei apar pe harta pe care au alcătuit-o ca două etnosuri deosebite?

Este adevărat, V.Gaţak şi E.Rikman au sesizat faptul că e complicat a aprecia gradul de exactitate istorică a datelor legendei redate de Simion Dascălul referitoare la populaţia „rusă” din această regiune şi că nu poate fi exclusă confuzia faptelor, care au avut loc în secolul al XIV-lea, cu altele, care au avut loc mai târziu, situaţie pe care autorii nu au depăşit-o însă [17, p.214].

Este de semnalat şi faptul că această hartă a fost utilizată şi pe o pagină a unei cărţi semnate de V.Stepaniuc, dar autorul face unele „precizări”. Prima „precizare” este că autorul nu ne spune de unde a luat harta. A doua „precizare” ţine de modificarea limitelor cronologice ale situaţiei etnice la Est de Carpaţi, indicându-se secolele XII-XVI. A treia „precizare” constă în aceea că punctul 1 din legendă – „Răspândirea toponimelor legate de numele lui Dragoş” – este dat după V.Gaţak. Conform următoarei „precizări”, în locul ucrainenilor, plasaţi de V.Gaţak şi E.Rikman între râurile Suceava şi Siret, sunt plasaţi rusinii, aceştia în schimb „dispărând” din regiunea [13, p.19] unde îi indicase cei doi autori nominalizaţi. Serghei Suleak, la rândul său, redă şi el harta dată, cu specificarea că drept sursă i-a servit ediţia rusă a cărţii semnate de V.Stepaniuc [37, p.8]. Iată prin care metode Stepaniuc şi Suleak „mişcă” înainte ştiinţa istorică!

Descoperiri relativ recente oferă posibilitatea de a cunoaşte cu exactitate cum se identifica pe sine populaţia autohtonă. Este vorba de un text redactat de un geograf anonim toscan pus în circuitul ştiinţific de P.Gautier Dalche în 1994. Precizarea în sursa dată că în fruntea Hoardei de Aur se afla hanul Ozbag a permis specialiştilor delimitarea segmentului cronologic când a fost redactat textul anonimului toscan: anii 1313–1342, perioadă în care a domnit numitul han tătar. Referindu-se la situaţia etnică din Ungaria, anonimul geograf toscan afirma că în afara ungurilor creştini mai locuiesc „**Rumeni ei Valacchi**” („românii şi valahii”), care „**sono paghani**” („sunt păgâni”). Specialiştii români care au examinat textul dat au precizat că anonimul geograf „nu a conştientizat că această a doua frază conţinea doi termeni strict echivalenţi şi că se referea de fapt la un singur popor şi nu la două”. Oricum, este prima mărturie clară, oferită tot de o sursă străină, asupra etnonimului cu care se autoidentifica populaţia băştinaşă romanizată din Ungaria şi, evident, din stânga Dunării: **români**. Referitor la aprecierea lor ca „păgâni”, geograful anonim a comis o eroare; or, după cum s-a observat, în faţa catolicilor românii erau „schismatici”, nu păgâni [14, p.189-203].

Aşa că informaţia lui Simion Dascălul nu trebuie „corectată”: din Transilvania şi Maramureş în spaţiul estcarpatic treceau românii.

Conform lui V.M. Gaţak şi E.A. Rikman, legenda despre Dragoş reflectă nu strămutarea iniţială, ci strămutarea masivă a volohilor în a doua jumătate a secolului al XIV-lea la est de Carpaţi, în statul Moldova care şi-a cucerit independenţa şi s-a desprins de regatul Ungariei [17, p.214]. Cu alte cuvinte, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea Moldova ar fi fost masiv populată cu români din Maramureş şi Transilvania.

În acelaşi timp, autorii, referindu-se la grupurile etnice care, conform legendei, locuiau în spaţiul estcarpatic, considerau că „merită atenţie” informaţia referitoare la tătari, care este confirmată de cercetările istoricilor, dar „este mai complicat de apreciat gradul de autenticitate istorică a datelor legendei (în relatarea lui S.Dascălul) despre populaţia „rusă” din această regiune”. V.M. Gaţak şi E.A. Rikman nu exclud „încurcarea faptelor” care se referă la secolul al XIV-lea cu altele de mai târziu, prin interpolările introduse de cronicari în secolele XV-XVII, considerând reală informaţia privind migrarea „rusilor”, care puteau fi şi „ucraineni”, din Polonia în statul Moldova şi aşezarea lor în regiunile râurilor Suceava şi Siret [17, p.214-215].

Un an mai târziu, la Chişinău a fost publicată sinteza *Формирование молдавской буржуазной нации*. V.Zelenciuc, autorul compartimentului intitulat „Formarea poporului moldovenesc”, scria că procesul de desprindere a moldovenilor de „continuum-ul voloh” (*волошского континуума*) şi că finisarea procesului de formare a poporului moldovenesc a avut loc într-un areal geografic mai restrâns, incluzând doar regiunea Nistru-Carpaţi, şi s-a prelungit două-trei secole. Secolele IX-XII fiind etapa legăturilor volohilor cu slavii de răsărit şi cu slavii de la sud, care a influenţat diferenţierea etnică a volohilor şi a contribuit la desprinderea din masa lor a unor popoare romanice de răsărit, perioada secolelor XII-XIV fiind apreciată drept a treia etapă a „legăturilor etnice şi culturale cu slavii”, legături care acum ar fi avut loc între „popoarele moldovenesc şi rus vechi” [49, p.26, 30-31].

Incredibil, dar anume aşa a scris autorul respectiv, ceea ce înseamnă că „poporul moldovenesc” era deja format în secolul al XII-lea, iar legăturile ulterioare ale acestuia ar fi avut loc cu „poporul rus vechi”. Secolele XII-XIV sunt apreciate de către acelaşi autor drept o etapă importantă în procesul de formare a „poporului moldovenesc”; anume în această perioadă printre volohii, care locuiau „pe versanţii estici ai Carpaţilor şi în raioanele învecinate, au apărut şi s-au consolidat acele particularităţi, care, în cele din urmă, au determinat individualitatea etnică a moldovenilor, în comparaţie cu alte popoare estromanice”. Aceste „particularităţi” sunt însă trecute cu vederea, ele continuau să rămână o enigmă pentru cititor. În acelaşi timp, se afirma că o parte a populaţiei romanizate, trecând prin faza simbiozei romano-estslavă, a format comunitatea etnică a volohilor, altă parte a fost asimilată de slavii care populau teritoriile carpato-nistrene [49, p.35]. Este absolut imposibil să surprindem logica autorului acestor rânduri şi să înţelegem ce s-a format totuşi în această perioadă la Est de Carpaţi: „poporul moldovenesc”, volohii sau slavii au asimilat populaţia romanizată fără a forma ceva nou?

Ceva mai jos, acelaşi autor afirma că procesul formării „poporului moldovenesc” a avut loc în secolele XII-XIV, iar către secolele XIII-XIV s-a format „limba moldovenească”, care se deosebea de alte limbi estromanice [49, p.36]. Evident, autorul trece sub tăcere problema: prin ce se deosebea „limba moldovenească” de acestea?

Subiectul „limbii moldoveneşti” a fost examinat de Nicolae Raievschii în compartimentul intitulat „Particularităţi ale limbii moldoveneşti” din studiul monografic „Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice”, publicat la Chişinău în anul 1988 [10, p.141-144]. Totuşi, în textul acestui compartiment autorul nu utilizează niciodată sintagma „limba moldovenească”, ci doar „idiomul moldovenesc”, „graiurile moldoveneşti”, care erau mai multe: graiurile din regiunea Transcarpatia, din regiunea Cernăuţi, graiurile de sud-vest etc. Uimeşte concluzia lui Nicolae Raievschii, care, scriind despre „o anumită individualizare” a moldovenilor „sub mai multe aspecte: social-economic, politic ş.a.”, evită să indice şi aspectul lingvistic.

Pentru desemnarea locuitorilor din spaţiul estcarpatic la mijlocul deceniului IV al secolului al XIV-lea Valentin Zelenciuc utiliza şi sintagma „populaţia moldo-slavă” [49, p.38].

Cu referire la documentele publicate de I.Mihalyi în anul 1900, Valentin Zelenciuc afirma că **etnonimul** „moldoveni” pentru prima dată se întâlneşte în actele din anul 1360 [49, p.39], ceea ce constituie un fals brutal din partea respectivului autor; or, actul citat fixează sintagma „*terrae nostrae Moldauane*” [9, p.38], ceea ce înseamnă „*ţara noastră a Moldovei*”, fapt remarcat deja în istoriografia noastră [8, p.77].

Conform aceluiaşi autor, apariţia „moldovenilor” pe teritoriile dintre Nistru şi Prut ar fi avut loc la sfârşitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea, iar în Bucovina, pe teritoriul regiunii Cernăuţi, nu mai târziu de secolul al XIII-lea, ceea ce ar însemna că „poporul moldovenesc” era deja format la sfârşitul secolului al XIII-lea, teză ce vine în contradicţie cu cele enunţate mai sus de către acelaşi autor.

În secolele XIII-XIV, continuă V.Zelenciuc, o parte a „populaţiei ruse vechi” din zonele de nord ale Moldovei a fost asimilată de moldoveni, iar altă parte a „ucrainenilor” a continuat să existe şi în timpurile de mai târziu [49, p.40]. Nu observăm claritate nici aici; or, „populaţia rusă veche”, în concepţia autorului, sunt „ucrainenii”, deci, nu este limpede: moldovenii s-au format în rezultatul simbiozei cu „populaţia rusă veche”, care erau „ucrainenii”, sau „moldovenii” erau deja formaţi şi au asimilat această populaţie?

Opinii controversate au fost enunţate de istoricii sovietici şi în privinţa destinului populaţiei slave în spaţiul Carpato-Nistrean. În studiul publicat în anul 1979 L.L. Polevoi vedea în denumirile de sate Ruşi, Ruscani etc. fie grupurile de **rusini** care s-au mişcat spre zonele centrale ale Moldovei, fie rămăşiţele „populaţiei ruse vechi” [32, p.106], ultima sintagmă fiind discutată pe larg în literatura istorică contemporană [21; 44; 52, p.3-25].

Conform opiniei lui V.S. Zelenciuc şi L.L. Polevoi, exprimată într-un articol publicat în 1983, începând cu sfârşitul secolului al X-lea şi continuând în cele următoare populaţia slavă din regiunea Carpaţi-Nistru a suferit mult în rezultatul năvălirii migratorilor, aşezările slavilor au fost distruse, iar populaţia a fost împinsă spre nord sau s-a retras în păduri şi în regiunile muntoase, unde a continuat să existe până la începutul secolului al XIII-lea. Dezvoltarea lor ulterioară a fost însă întreruptă de invazia lui Batâi, invazie care a dus la **pustiirea definitivă** (subl. – *I.E.*) a acestor teritorii [20, p.116]. Dar, în pofida unor astfel de afirmaţii, imediat pe pagina următoare V.S. Zelenciuc şi L.L. Polevoi declară că „slavii de sud, originari din Galiţia", sunt locuitori de demult ai regiunii Pruto-Nistrene, populând-o inclusiv în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Evident, autorii nu ne explică de unde s-au luat slavii în acest spaţiu, putem doar bănui migraţia acestora; or, dacă după invazia lui Batâi regiunea dată a fost **definitiv pustiită**, cum afirmă ei, slavii originari din Galiţia au migrat în această regiune. Cu alte cuvinte, o populaţie slavă autohtonă pe teritoriul viitoarei Moldove nu avem în această regiune în secolul al XIV-lea.

Tezele enunţate mai sus din lucrările considerate fundamentale în istoriografia sovietică atestă destul de limpede că istoricii sovietici nu au fost în stare să elaboreze o teorie consecventă, armonioasă privind formarea „poporului moldovenesc". În schimb, după cum s-a arătat, inepţiile şi contradicţiile constituie părţile distinctive ale acestei teorii.

După anul 1991 o parte din istorici fie că au preluat totalmente, fie că, în opinia lor, au „îmbunătăţit esenţial" postulatele istoriografiei sovietice privind problema dată. Tezele principale ale acestei istoriografii, care vizează problema ce ne interesează aici, s-ar rezuma la următoarele:

Nicolae Russev, relatând despre migraţia orăşenilor din regiunea Volgăi şi din Orient în Codrii din regiunea Nistreană în jurul anului 753 (18 februarie 1352–5 februarie 1353) şi despre migraţia din Transilvania la Est de Carpaţi, desigur a volohilor, dar şi a nemţilor, ungurilor şi secuilor, din cauza ciumei, autorul crede că „demonstrează" teza lui Karl Marx, pe care o citează: „Moldova a apărut din afluenţa fugarilor şi coloniştilor europeni şi asiatici". Anume de la mijlocul secolului al XIV-lea, continuă Nicolae Russev, în spaţiul dintre Carpaţi şi până la Ural se formează regiuni istorico-etnografice care au avut o legătură directă cu formarea popoarelor contemporane. Este evidentă încercarea autorului de a prezenta procesul de formare a „poporului moldovenesc" drept o „simbioză" a coloniştilor şi fugarilor europeni şi asiatici [35].

Alexandru Mâlinikov, cu referire la studiile lui F.Şabul'do [50] şi M.Krom [26], scrie că în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea teritoriile apusene ale Rusiei istorice au căzut sub puterea Marelui Cnezat Lituanian, regatului Polonez, iar, parţial, sub stăpânirea regatului Ungar (Transcarpatia) şi a cnezatului moldovenesc (Bucovina), adică se afirmă că Bucovina ar fi făcut parte din Rusia istorică [30], dar ar fi nimerit în componenţa Ţării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea, adică atunci când statul respectiv încă nici nu exista.

Mai multe studii care ţin de subiectul dat sunt semnate de S.Suleak [37-43], studii care amintesc mai mult de articole propagandistice decât de studii ştiinţifice. Autorul afirmă că în anul 1359 s-a format statul ortodox Moldova. El ar fi fost creat de volohi şi de rusini sau, în altă variantă, „în 1359 volohii împreună cu rusinii au creat statul ortodox Moldova". Ţinând cont de componenţa amestecată a populaţiei şi de situaţia etnoculturală din Moldova medievală, continuă autorul nominalizat, statul Moldova perfect poate fi numit voloho-rus (rusin).

Evident, afirmaţia despre formarea statului Ţara Moldovei la 1359, preluată din cronicile scrise în Moldova şi susţinută de o parte din istorici, reieşind din sursele de care dispun actualmente istoricii, nu are nicio valoare ştiinţifică. Este totuşi de subliniat faptul că examinarea atentă a surselor istorice atestă că doar câteva surse narative menţionează anul 1359 ca an al „venirii", „descălecării" lui Dragoş: *Cronica anonimă a Moldovei* sau *Letopiseţul de la Bistriţa*, redactat „probabil în mai multe părţi" în timpul lui Ştefan cel Mare, *Letopiseţele de Putna* Nr.1 şi Nr.2, redactate în timpul domniei lui Ştefăniţă (1517-1527) şi *Cronica sârbo-moldovenească*, redactată „curând după 1512".

Este de reţinut însă că în *Cronica moldo-rusă*, redactată în timpul domniei lui Ştefăniţă (1517-1527), de asemenea se indică anul 1359, dar se face şi precizarea că Dragoş a cerut învoire să treacă din Maramureş la răsărit de Carpaţi de la regele Ungariei Wladislaw, pe când se ştie destul de bine că la 1359 rege în Ungaria era Ludovc cel Mare. V.M. Gaţak şi E.A. Rikman, cu referire la textul cronicii respective publicat în *Полное Собрание Русских Летописей* [34, p.257-258] indică anul 1360 [17, p.203]. Evident, în acest context, *Cronica* dată nu poate fi invocată drept sursă istorică certă pentru data „întemeierii" Ţării Moldovei.

În sfârşit, *Cronica moldo-polonă*, scrisă pe la 1564-1565 şi redactată în limba polonă la Iaşi (după cum se menţionează în textul *Cronicii*, la 28 octombrie 1566), ne informează că primul domn al Ţării Moldovei, Dragoş, şi-a început domnia în anul 1352.

În lumina acestor informaţii ale cronicarilor anonimi, este imposibil a admite anul 1359 drept anul „întemeierii" statului Ţara Moldovei [1; 36]. Surse documentare ieşite din cancelaria regelui Ludovic I ne informează destul de clar că în luna martie 1360 regele îl răsplătea cu mai multe sate româneşti din Maramureş pe Dragoş din Giuleşti pentru faptul că el a înăbuşit o revoltă a **românilor** (*Olachos*) din Moldova, revoltă care, în opinia specialiştilor, cel mai probabil, a avut loc anterior, în anul 1359, şi „a întors cu veghetoare grijă şi cu neobosită strădanie pe calea statornicei credinţe ce trebuie păstrată către coroana regească pe **mulţi români** răzvrătiţi" [2, p.77]. Reieşind din cele relatate mai sus, opinia conform căreia la 1359 Ţara Moldovei şi-ar fi obţinut independenţa nu are niciun temei – nici logic, nici documentar. Actul dat este foarte important şi sub alt aspect: el precizează componenţa etnică majoritară a locuitorilor din „*terre nostre Moldauane*", aceştia erau românii. Limitele teritoriale ale acestei ţări a Moldovei, unde ulterior trece Bogdan I şi care devine stat independent, erau cuprinse între râurile Bistriţa şi Siret, dar fără oraşul Suceava, care este alipit la Ţara Moldovei de urmaşii lui Bogdan [3, p.30-46].

O altă teză enunţată de S.Suleak este că, din momentul apariţiei sale şi până la începutul secolului al XVIII-lea, Moldova a rămas un stat bilingv, evident una dintre limbi fiind „limba rusă".

Teza dată este mai mult decât discutabilă. Nu avem niciun temei să credem că chiar din momentul obţinerii independenţei limba oficială a noului stat a fost slavona bisericească, asimilată de S.Suleak cu „limba rusă", cunoscută, nu ştim în ce măsură, doar de slujitorii cultului şi, poate, de cineva dintre feudali. Este totuşi de atenţionat încă odată că cel mai timpuriu document (1384) ieşit din cancelaria statului Ţara Moldovei a fost în limba latină, că inscripţia de pe cea mai veche pecete modovenească (1387) este în limba latină, că inscripţiile de pe cele mai vechi monede moldoveneşti, bătute în timpul domniei lui Petru Muşat, au fost în limba latină. Este normal să credem că anume limba latină a fost limba oficială a statului Ţara Moldovei în timpul primilor domni, încredere oferită de situaţia istorică reală din acel timp. Or, nici în timpul stăpânirii maghiare în „*Terre Moldauana*", nici în timpul primilor domni ai statului independent limba slavonă nu a fost şi nici nu putea fi limba oficială a cancelariei. Locţiitorii regelui maghiar de aici nu întreţineau corespondenţa cu cancelaria maghiară în limba slavonă, ci în limba latină, iar Bogdan şi urmaşii săi, veniţi din Maramureş, unde iarăşi, după cum se vede din publicaţia lui Ioan Mihalyi de Apşa, toate documentele erau emise în limba latină [9], nu aveau nici cea mai mică experienţă de limbă slavonă. Se pare că introducerea, la un anumit moment, a limbii slavone în cancelaria Ţării Moldovei poate fi apreciată ca o ripostă dată influenţei catolice şi nicidecum prezenţei rusinilor în cadrul statului moldovenesc.

Pe de altă parte, V.M. Gaţak şi E.A. Rikman indică destul de limpede că autorul celei mai vechi cronici din Moldova şi-a redactat opera la curtea lui Ştefan cel Mare „în limba slavă veche" (*на древнеславянском языке*) [17, p.203]. De asemenea, este de remarcat că utilizarea limbii slave bisericeşti în oficierea cultului, ulterior, în cancelaria statului şi, de asemenea, pentru scrierea primelor cronici nici pe departe nu înseamnă că Ţara Moldovei era un stat bilingv. În acest caz, punem întrebarea: Ungaria, Polonia şi alte state din Europa Centrală şi Occidentală, care utilizau limba latină în cancelarie şi biserică, erau şi ele bilingve? Este evident că în aceste state limba latină era limba cărturarilor laici şi ecleziastici, dar nu şi limba vorbită de popor. Anume în virtutea faptului că slavona bisericească nu era cunoscută de majoritatea absolută a locuitorilor din Ţara Moldovei, de rând cu alţi factori, începând cu secolul al XVI-lea în cancelaria domnească şi în biserică s-a început procesul de trecere la limba română.

Este de remarcat faptul că istoricii sovietici erau mult mai atenţi în tratarea acestor probleme. Spre exemplu, I.M. Şeptunov, abordând problema locului folclorului în procesul dezvoltării conştiinţei naţionale în Europa Centrală şi de Sud-Est, sublinia că, în pofida faptului că scrisul era cunoscut la toate popoarele din această regiune, el totuşi nu era caracteristic pentru masele largi ale populaţiei, în primul rând pentru ţărani. Scrisul era privilegiul claselor dominante şi toată documentaţia era scrisă în limbi străine, germană sau turcă, limbi necunoscute de majoritatea absolută a populaţiei [51, p.256]. Deci, autorul, nu vede niciun fel de bilingvism la aceste popoare. Cum putea el să fie în Ţara Moldovei, dacă clasa dominantă, conform unor aprecieri, alcătuia doar 1% din populaţie, care, în majoritatea absolută a ei, era analfabetă?

Limba rusă din acel timp a fost, consideră S.Suleak, limba oficială a statului Moldova până la sfârşitul secolului al XVII-lea. O afirmaţie mai mult decât stranie. Nu avem absolut niciun motiv să numim „limbă

 ISSN 1811-2668

rusă" limba documentelor ieşite din cancelaria Ţării Moldovei începând cu sfârşitul secolului al XIV-lea ori limba cărţilor bisericeşti manuscrise sau tipărite. În realitate este vorba despre limba slavă bisericească [27, p.65-66], limba cărturarilor ecleziastici de după recunoaşterea de către papalitate a slavonei în calitate de „limbă sfântă", limbă a bisericii slavilor de sud [45, p.127], în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Anume această limbă, în condiţii neelucudate cu exactitate până în prezent, a devenit şi limba oficială a bisericii româneşti de până la formarea statelor, apoi a celei din Ţara Românească şi din Moldova, şi nu avem niciun argument pentru a considera că preoţii şi diecii timpului să o fi apreciat drept „limbă rusă". Se creează impresia că prin utilizarea de către S.Suleak a termenului „rusă" se intenţionează să se dea o apreciere etnică limbii respective, ea fiind de fapt o limbă confesională, utilizată în biserică de mai multe popoare slave şi neslave. S.Suleak scrie de asemenea că statalitatea moldovenească s-a creat după modelul rus vechi, afirmaţie de care s-au ferit chiar şi istoricii din perioada sovietică.

Ce argumente invocă S.Suleak în sprijinul acestor afirmaţii? Dânsul, ca şi mai mulţi reprezentanţi ai istoriografiei sovietice, consideră că situaţia etnodemografică de la Est de Carpaţi este reflectată în legenda despre întemeierea statului moldovenesc, legendă redată de autor destul de simplist – în timpul vânătorii, ciobenii din Maramureş s-au pomenit în zona oraşului actual Suceava, unde au găsit prisaca rusinului Eţco.

Fără îndoială, trebuie să fim foarte prudenţi faţă de închipuirile „istorice" ale cărturarilor noştri medievali şi să ne ferim să le prezentăm în calitate de fenomene istorice reale, cu atât mai mult că legenda respectivă a fost înregistrată mult mai târziu decât evenimentele la care se referă.

Căutarea unei populaţii ruseşti în spaţiul estcarpatic este continuată de I.G. Konovalova şi de V.B. Perhavko. Examinând controversata problemă ce ţine de Ivan Berladnik şi de berladnici, autorii consideră că, după mai multe peripeţii ale acestuia, la 1145 el se retrage în regiunea râului Bârlad (România), de unde şi-ar fi primit şi porecla de Berladnik. Acolo, continuă autorii, existau aşezările oamenilor liberi, fugari din Rusi, predecesorii cazacilor ruşi şi ucraineni de mai târziu, care se ocupau cu pirateria [23, p.72], regiunea dată fiind apreciată drept o zonă unde permanent veneau „fugari din Rusi", iar populaţia de aici drept polietnică. Pe o altă pagină a studiului invocat autorii afirmă că, totuşi, printre materialele arheologice depistate în bazinul râului Bârlad şi în regiunile aferente dintre Prut şi Siret deocamdată nu s-a reuşit să fie descoperite elemente slave de răsărit, diverse şi într-o mare cantitate, care ar vorbi despre aflarea îndelungată a berladnicilor şi, mai mult chiar, despre intrarea acestei regiuni în calitate de cnezat deosebit în componenţa teritoriilor ruseşti. De fapt, unicile descoperiri arheologice sunt aşa-numitele cruciuliţi encolpioane, doar 3(trei) la număr, din secolele XII-XIII, material, care, în aprecierea aceloraşi istorici, atestă apariţia doar a unor reprezentanţi din Rusi pe parcursul unei perioade destul de îndelungate de timp. Autorii nu răspund univoc nici la întrebarea: de către cine au fost aduse acestea? De către negustorii din Kiev sau Halici pentru populaţia locală ortodoxă [23, p.78], afirmă ei într-un caz; mai degrabă au nimerit împreună cu coloniştii din teritoriile slavilor de est [23, p.183-184], în alt caz; aceste cruciuliţe nimereau în regiunea dată cu negustorii, fugarii, călătorii, oştenii, slujitorii cultuli, în cel de al treilea caz. Desigur, în asemenea situaţie, pretinsele aşezări ale oamenilor liberi, fugari din Rusi, apar total neargumentate. Surprinde şi concluzia autorilor precum că din secolul al XII-lea contactele economice ale regiunilor ruseşti vechi cu centrele de la Dunărea de Jos devin mult mai diverse, la ce contribuia activitatea elementelor slave de răsărit din această regiune, berladnicii, brodnicii, fugarii din Galiţia [23, p.192]. Desigur, este cazul să ne întrebăm: de când jaful şi pirateria sunt considerate elemente ale „contactelor economice"?

De asemenea, S.Suleak invocă şi informaţiile cronicilor ruseşti Novgorod şi Voskresensk, în care se conţine *Lista oraşelor ruseşti, apropiate şi îndepărtate*, o importantă sursă istorică, dar care este prezentată de autor în sensul că şi oraşele din spaţiul estcarpatic, intrate, conform afirmaţiei sale, către sfârşitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea în componenţa statului moldovenesc, anterior, în realitate, au fost ruseşti.

Lista cu pricina enumeră următoarele oraşe, apreciate de anonimul autor al ei drept „bulgare şi volohe": „*На Дунаи, Видычев град, о седми стенах каменных, Мдин. И об ону страну Дунаа. Тернов, ту лежить святаа Пятница. А по Дунаю, Дрествин. Дичин, Килиа. А на усть Дунаа, Новое село. Аколякра. На море, Карна. Каварна. А на сеи стороне Дунаа. На усть Днестра над морем, Белъгород. Черн. Ясьскыи торг на Пруте реце. Романов торг на Молдове. Немечь в горах. Корочюнов камен. Сочява. Серет. Баня. Чечюнь. Коломыя. Городок на Черемоше. На Днестре Хотень. А се болгарскыи и волоскии гради*" [46, p.223].

Aşadar, *Lista* începe cu oraşele de la Dunăre, din nordul Bulgariei şi încheie compartimentul respectiv cu precizarea că „acestea sunt oraşe bulgare şi *volohe*" (româneşti – *I.E.*), prin volohe, în cazul de faţă, subînţelegându-se oraşele din Ţara Moldovei. Evident, la data redactării *Listei*, conform cercetărilor de ultimă oră, aceasta a avut loc prin anii 1375-1381 cu unele corectări în a doua jumătate a anilor 30 sau în anii 40 ai secolului al XV-lea [53, p.67-68], nu se poate vorbi de o stăpânire bulgară la nordul Dunării, de aceea este limpede că oraşele indicate la nord, adică în stânga acestui râu, erau, după precizarea cronicii, *volohe,* deci ele se aflau în componenţa Ţării Moldovei [4, p.79-92].

Problema dată s-a aflat în atenţia istoricilor şi, practic, niciunul dintre ei nu a afirmat că oraşele din spaţiul estcarpatic amintite în *Listă* ar fi fost în realitate ruseşti. M.N. Tihomirov considera că împărţirea *Listei* în oraşe volohe, bulgare, volâniene, kievene, lituaniene etc. reflectă absolut corect situaţia politică din Europa de Est, care includea oraşele „ruseşti", adică oraşele populate cu ruşi, ucraineni, bieloruşi, moldoveni, bulgari, iar în unele cazuri cu o populaţie amestecată din bieloruşi şi lituanieni. Acelaşi autor mai credea că oraşele moldoveneşti (volohe) au intrat în *Listă* în virtutea comunităţii limbii scrise în Moldova şi Valahia în epoca medievală. În opinia aceluiaşi autor, *Lista* dată confirmă faptul că deja la începutul secolului al XV-lea exista ideea despre unitatea „Ţării Ruseşti", conştientizarea legăturilor ruşilor cu slavii balcanici şi cu moldovenii care utilizau limba slavonă în scris şi chiar „unitatea ruşilor, ucrainenilor, bieloruşilor, moldovenilor, bulgarilor" [46, p.218]. Evident, această „unitate" a popoarelor menţionate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea nu are nimic comun cu realitatea istorică.

Într-un studiu ulterior, publicat în anul 1969, M.N. Tihomirov scria că alcătuitorul *Listei* ştia, desigur, că oraşul Târnov şi oraşele moldoveneşti nu aparţineau de oraşele ruseşti, dar a făcut acest lucru, adică le-a apreciat drept ruseşti din considerentul că în bazinul Dunării de Jos şi în Moldova elementul rusesc era încă puternic, iar puterea nominală a marelui cneaz lituanian se întindea la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui următor până aproape de Dunăre [47, p.135]. Desigur, şi aceste raţionamente ale autorului sunt departe de a reflecta situaţia reală.

Referindu-se la problema dată, istoricul din Rusia Igor Danilevski consideră că apelativul „ruseşti" utilizat în *Listă* faţă de oraşele bulgare, valahe(=moldoveneşti), poloneze, lituaniene corespunde apartenenţei confesionale şi nu etnice. Acelaşi autor mai precizează că termenul „ruseşti" nu putea avea semnificaţie etnică sau politică. Opinia dată este argumentată de autor cu informaţia unei cronici ruseşti care, descriind evenimentul cuceririi Constantinopolului de către turci, spune că turcii nu au distrus „credinţa rusească", „*русь*" merg la biserici, botezul este „rusesc", adică, este vorba despre ortodoxie în general şi nu despre ruşi ca atare [18].

De asemenea, este de atenţionat că alţi doi autori din Rusia, I.G. Konovalova şi V.B. Perhavko, în *Încheiere* la studiul publicat în anul 2000 subliniază că apartenenţa unei părţi importante a populaţiei din oraşele de la Dunărea de Jos la Biserica Ortodoxă a servit drept premisă spirituală pentru ca oraşele „bulgăreşti" şi „volohe" să fie incluse în *Lista oraşelor ruseşti îndepărtate şi apropiate* [23, p.194].

Este regretabil faptul că S.Suleak nu a ţinut cont de situaţia că, în *Lista* respectivă, drept ruseşti sunt enumerate oraşele bulgăreşti, poloneze, lituaniene, care nu au fost niciodată ruseşti.

Cercetările istoricului ucrainean B.Timoşciuk au arătat că letopiseţele ruseşti indicâ la existenţa doar a două oraşe vechi ruseşti în Bucovina, Onut şi Vasiliev. Probabil, au mai existat şi altele, considera numitul autor, dar toate ele au fost distruse în rezultatul invaziei tătaro-mongole de la mijlocul secolului al XIII-lea. Examinând fragmentul din *Lista* amintită, fragment care enumeră oraşele din Bucovina, «*Чечюнь, Коломыя, Городок на Черемоше, на Днестре Хотень*», autorul afirma că oraşul Colomeea este inclus drept oraş voloh, fiindcă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea intra în componenţa Moldovei. Cât priveşte celelalte oraşe din această regiune, istoricul ucrainean nu a stabilit vreo legătură cu oraşele vechi ruseşti [48, p.213-217].

S.Suleak invocă şi studiul lui L.L. Polevoi, consacrat geografiei istorice a Moldovei în secolele XIII-XV, publicat în anul 1979, studiu care, în baza datelor oiconimiei*, ar fi stabilit că cota-parte a reprezentanţilor grupei etnice a slavilor de est la mijlocul secolului al XIV-lea atingea 39,5% din populaţia ţării, iar a romanicilor de răsărit – 48,7%. Credibilitatea totală acordată de S.Suleak acestor cifre m-a determinat să întreprind o examinare minuţioasă a studiului lui L.L. Polevoi pentru a stabili veridicitatea cifrelor invocate. Pentru o

* Oiconomia, conform aprecierilor, în onomastică semnifică totalitaea denumirilor localităţilor de pe un anumit terotoriu şi prezintă interes pentru cercetarea ştiinţifică. În oiconomie sunt reflectate etapele principale ale istoriei poporului care a creat-o şi se manifestă legităţile lingvistice, de aceea oiconomia prezintă interes pentru cercetare, atât în calitate de material culturologic, cât şi în calitate de sursă lingvistică [31].

claritate cronologică cât mai deplină, atenţionăm asupra faptului că pentru L.L. Polevoi, aşa după cum subliniază dânsul, sintagma „a doua treime a secolului al XIV-lea" şi termenul „mijlocul" aceluiaşi secol sunt noţiuni identice [32, p.88]. Aşadar, care ar fi fost situaţia etnodemografică în regiunea de la Est de Carpaţi conform investigaţiilor lui L.L. Polevoi?

Autorul considera că după invazia tătaro-mongolă în zona Codrilor, „slab populată de slavi şi volohi", în prima jumătate a secolului al XIV-lea, de la Răutul de Jos şi până la râul Lăpuşna, iar de acolo mai departe peste Prut, au apărut numeroase aşezări ale coloniştilor alani, slavi şi ale altor popoare, care alcătuiau o populaţie pestriţă din punct de vedere etnic, populaţie venită din regiunile de silvostepă din nordul Mării Negre, opinie enunţată şi în sinteza „Istoria RSS Moldoveneşti" [6, p.45] drept consecinţă a politicii hanilor tătari [32, p.27-30].

Ţinând cont de conceptul general al lui L.L. Polevoi, care, în aprecierea lui Mircea D. Matei şi Emil I. Emandi, „manifestă tendinţa de exagerare a amploarei trecerilor de populaţie din Transilvania în Moldova, ceea ce creează impresia, infirmată, de altfel, de cercetările arheologice, a unui gol demografic în teritoriul de la răsărit de Carpaţi, anterior colonizării" cu volohi [7, p.96], este necesar a formula întrebarea ce ţine de cele două etnii numite mai sus, slavii şi volohii: sunt ele din perioada anterioară năvălirii tătaro-mongolilor sau au apărut aici în rezultatul migraţiei? – întrebare lăsată fără răspuns de autor.

În acelaşi timp, conform lui L.L. Polevoi, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – prima jumătate a secolului al XIV-lea partea de nord şi cea de apus a Moldovei, rămase în afara stăpânirilor tătaro-mongole, până la începutul secolului al XIV-lea erau slab populate [32, p.30-31], fără să precizeze comunitatea sau comunităţile etnice care locuiau aici. Aceste regiuni, considera L.L. Polevoi, au fost intens populate în rezultatul colonizării volohe din Transilvania. La un anumit moment, alături de volohii colonişti, în aceeaşi calitate apar şi rusinii din Transilvania şi Galiţia, ambele etnii, „populaţia volohă şi rusină din Transilvania şi Caliţia", străduindu-se să scape de ofensiva crescândă a feudalismului, în fruntea căruia stăteau elemente de altă credinţă [32, p.32], se deplasau spre regiunile viitoarei Moldove.

În sinteza „Istoria RSS Moldoveneşti. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre", publicată la Chişinău în 1984, se afirmă despre „popularea lui (a ţinutului – *I.E.*) dinspre nord cu originari din teritoriile subcarpatice ale Haliciului, ce se aşezau cu traiul în regiunile centrale şi cele nordice de silvostepă ale spaţiului Nistru-Carpaţi. Pe acest teritoriu, mai ales în partea lui de nord, a crescut numărul aşezărilor slave" [6, p.47].

Fenomenul migrării ţăranilor din Galiţia în Transcarpatia şi Bucovina, începând cu secolul al XIV-lea, este indicat şi de alţi istorici sovietici. Spre exemplu, T.V. Kosmina, cu referire la istoricul ucrainean V.V. Graboveţki, sublinia că, începând cu secolul al XIV-lea, ţăranii din Galiţia fugeau în Podolia, Transcarpatia, Bucovina şi în alte regiuni, unde se aşezau după dreptul *воли* („libertăţii") şi întemeiau noi aşezări. În rezultatul acestor migraţii semnificative ale ţăranilor galiţieni, în secolul al XVI-lea a apărut un mare număr de sate noi în regiunile montane şi premontane ale Carpaţilor [25, p.40-41].

Aşadar, elementul rusin din Bucovina apare şi devine majoritar în rezultatul migraţiilor acestora în secolele XIV-XVI, adică inclusiv şi după obţinerea independenţei statului Ţara Moldovei.

Din afirmaţiile citate mai sus, L.L. Polevoi trăgea concluzia despre veridicitatea informaţiilor din legenda despre Dragoş, veridicitate care, în opinia sa, ar atesta caracterul ţărănesc, stihiinic al colonizării volohilor şi formarea în contactul volohilor cu slavii de răsărit(rusinii) a „poporului moldovenesc estromanic" [32, p.33]. Acestea ar fi, în opinia lui L.L. Polevoi, realităţile îmbrăcate în formă legendară a povestirii cronicăreşti.

Interpretarea este forţată; or, în legenda cu pricina fenomenul dat este detaliat relatat de Simion Dascălul, unul dintre interpolatorii cronicii lui Grigore Ureche, însă nu este făcută nici cea mai mică aluzie la „contactul" sau „simbioza" volohilor cu rusinii şi la formarea unui nou popor. Dimpotrivă, se subliniază aşezarea separată a acestor două etnii în spaţiul estcarpatic: „şi aşa de sârgu s-au lăţit rumânii în gios şi rusii în sus" [15, p.67]. Aşa că legenda despre Dragoş, invocată de L.L. Polevoi, nu relatează absolut nimic despre multdoritul „contact" voloho-rusin şi despre formarea unui nou popor, a poporului moldovenesc.

De fapt, relaţiile paşnice ale volohilor cu slavii nu sunt atestate nici anterior. V.D. Koroliuk, cercetând problema „Ţării Volohe", scrie despre coexistenţa volohilor, care se constituiseră către secolul al VII-lea, şi slavilor, dar şi despre lupta dinte aceste două comunităţi, luptă relatată de sursele istorice [24, p.5-17].

Cu atât mai mult că, ceva mai jos, L.L. Polevoi subliniază că migraţia ucrainenilor (rusinilor) s-a înteţit de la jumătatea secolului al XIV-lea, când Rusia Haliciană a fost inclusă în componenţa statului polon şi s-a început exploatarea şi izgonirea rusinilor de aici [32, p.38-39]. Este însă necesar a sublinia că problema

Rusiei Haliciene a fost rezolvată definitiv în favoarea Poloniei abia la 1387 şi, deci, migraţia de care aminteşte autorul trebuie plasată la sfârşitul secolului al XIV-lea, când Ţara Moldovei deja exista în calitate de stat independent.

L.L.Polevoi, fiind convins că apariţia statului moldovenesc a fost rezultatul unor profunde procese sociale în comunitatea volohilor din zona Nistru-Carpaţi, totuşi strecoară ideea că societatea volohilor „s-a consolidat în contact cu slavii de răsărit în **poporul moldovenesc** (subl. – *I.E.*)” [32, p.39].

Iarăşi este absolut legitimă întrebarea: volohii „în contact” cu slavii de răsărit(rusinii) au „format” poporul moldovenesc sau volohii în „contact” cu slavii de răsărit(rusinii) s-au „consolidat” în popor moldovenesc?

Este destul de limpede că diversitatea termenilor utilizaţi de autor nici pe departe nu reflectă o realitate istorică, iar povestea referitoare la „contactul” volohilor şi al rusinilor şi la formarea(consolidarea) unui nou „popor moldovenesc” nu rezistă criticii, cu atât mai mult că esenţa „consolidării” nu este explicată de autor.

Cum estima L.L. Polevoi situaţia demografică din spaţiul estcarpatic la mijlocul secolului al XIV-lea?

În una din paginile lucrării sale autorul ne spune că la mijlocul secolului al XIV-lea era populat mai puţin de ¼ din teritoriul Carpato-Nistrean, ¾ erau pustii ori foarte slab populate [32, p.89]. L.L. Polevoi chiar încercă să ne prezinte şi nişte cifre aproximative privind numărul localităţilor rurale din acest timp. La pagina 25 autorul ne informează că la mijlocul secolului al XIV-lea „pe teritoriul Moldovei” erau 850 de sate [32, p.25], iar pe pagina următoare, în tabelul nr. 4, care reflectă dinamica aşezărilor săteşti în secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XV-lea indică acelaşi număr de sate, 850, cu precizarea în nota din subsol că este vorba de numărul satelor „în ajunul apariţiei statului moldovenesc independent” [32, p.26].

Pe o altă pagină a studiului citat L.L. Polevoi scria că pe parcursul celei de a doua treimi a secolului al XIV-lea ratele de creştere a populaţiei erau cele mai înalte: numărul de sate a crescut cu aproximativ 400, în total constituind circa 1000 de aşezări rurale [32, p.90].

În sfârşit, L.L. Polevoi ne mai aduce două cifre, **800-900**, care, de asemenea, în aprecierea sa, indică numărul de aşezări rurale „la momentul apariţiei statului” [32, p.162].

Este absolut evident că marja de eroare a autorului este foarte mare, circa 200 de sate (cifra de 800 de sate pentru mijlocul secolului al XIV-lea este admisă şi în „Istoria RSS Moldoveneşti” [6, p.46]), ceea ce constituie 1/5 din numărul de sate cu care operează dânsul. Această eroare nu permite nişte calcule, cât de cât aproximative, pentru determinarea atât a numărului locuitorilor, cât şi a apartenenţei etnice a locuitorilor din aceste sate, cum, vom arăta în continuare, procedează L.L. Polevoi. Dacă luăm în considerare cifrele cu care operează L.L.Polevoi, că în fiecare sat erau aproximativ câte 15 case, chiar luând media de 5 persoane pentru fiecare casă, din totalul de 200 de sate obţinem un număr de 15 000 de locuitori.

Autorul încearcă să determine numărul aşezărilor rurale la mijlocul secolului al XIV-lea şi **pe teritoriul iniţial al Ţării Moldovei** (subl. – *I.E.*). În regiunea Carpaţi-Siret, afirma el, într-o zonă care cuprindea doar 5,8% din teritoriul Carpato-Nistrean, erau concentrate circa 352 de sate sau 35,5% din toate localităţile „ţării” [32, p.92]. De fapt, nu a ţării, este vorba, probabil, de regiunea Carpato-Nistreană; or, după cum precizează însuşi autorul, toate datele statistice cu care operează el sunt date pentru „momentul apariţiei statului”, „în ajunul apariţiei statului”, adică pentru momentul când Ţara Moldovei încă nu era constituită în stat independent.

Ceva mai jos autorul face o precizare esenţială referitor **la teritoriul iniţial al Ţării Moldovei** (subl. – *I.E.*), considerând că partea cea mai populată a ei, anume: zonele Tazlău-Trotuş, râul Moldova – râul Bistriţa şi „toată Bucovina” includea circa jumătate din localităţile regiunii Carpaţi-Nistru şi, de asemenea, toate oraşele şi târgurile moldoveneşti propriu-zise [32, p.92-93 şi harta-desen plasată între paginile 80-81], precizare care ne va ajuta să pătrundem în tainele calculelor sale.

În legătură cu aceste afirmaţii este cazul să atenţionăm la două momente foarte importante.

Primo. Până în prezent niciun istoric nu a reuşit să demonstreze că la mijlocul sau în a doua treime a secolului al XIV-lea (1333-1366) Ţara Moldovei includea „toată Bucovina”. Această regiune a fost înglobată la Ţara Moldovei ceva mai târziu. Nu este destul de clară nici situaţia cu zona Bistriţa – Trotuşi, zonă care, în opinia noastră, de asemenea a fost inclusă în componenţa statului Moldova mai târziu [3, p.47-72, 90-92, 176]. În acest caz, utilizarea în calcule a denumirilor unui număr de circa 800-1000 de sate, pentru a demonstra componenţa etnică a Ţării Moldovei, la momentul constituirii, este o întreprindere destul de riscantă şi departe de realitatea istorică.

Într-un studiu ulterior, publicat în anul 1990, L.L. Polevoi revine la această problemă şi constată că cercetătorii nu dispun de surse care ar permite determinarea hotarelor Ţării Moldovei la momentul obţinerii inde-

pendenţei, admiţându-se în general că teritoriul nu era prea mare, includea oraşele Baia, Siret, Suceava şi „**posibil**, (subl. – *I.E.*), chiar partea de nord a Bucovinei"[33, p.36]. Pe o altă pagină a lucrării sale de asemenea aminteşte de Bucovina, o parte a căreia **ar fi fost** (subl. – *I.E.*) parte componentă a teritoriului iniţial al Ţării Moldovei [33, p.28]. Cu alte cuvinte, în studiul publicat în 1990 L.L. Polevoi punea serios sub semnul întrebării faptul că cel puţin partea de nord a Bucovinei era parte componentă a Ţării Moldovei la momentul obţinerii independenţei şi, deci, sub acelaşi semn de întrebare sunt puse concluziile sale din lucrarea publicată în 1979. Or, din ipoteza că o parte din Bucovina era parte componentă a Ţării Moldovei la momentul obţinerii independenţei, nu putem trage concluzii certe privind situaţia etnodemografică a statului la acel moment. Cât priveşte Suceava, istoriografia românească mai demult a ajuns la concluzia că Suceava a fost inclusă în componenţa Moldovei mai târziu, de către Petru Muşat [3, p.55, 70].

Secundo. Mai aproape de adevăr, în ce priveşte componenţa etnică şi situaţia demografică a statului Ţara Moldovei la momentul constituirii lui, ar fi calculele care ar reieşi din numărul satelor aflate în zona Carpaţi-Siret, unde, conform autorului, erau concentrate circa **352** de sate [32, p.92], întreaga zonă fiind în majoritatea absolută, conform desenului-hartă 5, zona toponimelor moldoveneşti [32, p.90]. În acest caz, cercetările l-ar fi dus pe L.L. Polevoi la cu totul alte concluzii. Dar dânsul face cu totul alte calcule.

Numărul localităţilor urbane indicate de L.L. Polevoi, ca existente la mijlocul secolului al XIV-lea, este într-un caz de 7 târguşoare, un oraş mic şi un oraş mijlociu, adică 9(nouă) localităţi urbane, cu un total de **3000** de locuitori: câte circa 200 pentru târguşoare, 600 pentru oraşul mic şi 1000 pentru oraşul mijlociu [32, p.79]; în alt caz, numărul localităţilor urbane la mijlocul secolului al XIV-lea ar fi fost 12 [32, p.98].

În ce priveşte numărul locuitorilor din sate şi localităţi urbane, conform lui L.L.Polevoi, la mijlocul secolului al XIV-lea acesta ar fi fost de circa **79. 000** [32, p.98], iar conform tabelului de la pagina 91 – **78.480**.

În contextul celor relatate mai sus, foarte straniu apare tabelul 9 de la pagina 113, care, în opinia lui L.L. Polevoi, reflectă dinamica grupurilor etnolingvistice pe teritoriul Ţării Moldovei în secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XV-lea.

Tabelul, conform autorului, este alcătuit în baza datelor **oiconimiei rurale**, dar şi a materialelor din desenele 3-4 şi a tabelelor 6-8, de asemenea ţinându-se cont de „observaţiile toponimice" şi considerentele exprimate despre geografia etnolingvistică a Ţării Moldovei în secolele XIV-XV, care prezintă situaţia doar condiţionat şi la cel mai general mod.

În legătură cu aceste precizări ale autorului, atenţionăm că desenele şi tabelele indicate mai sus nu conţin absolut nicio informaţie referitoare la situaţia etnolingvistică: tabelul 4 indică: cifra de **850** de sate existente la mijlocul secolului al XIV-lea, numărul mediu al caselor din sate – **15** şi totalul de case – **12.750** [32, p.26]; tabelul 6 indică numărul de localităţi rurale **1000**. Celelalte tabele conţin date despre numărul de sate în diferite zone geografice ale regiunii Nistru-Carpaţi.

Calculele respective din tabelul 9 sunt făcute reieşind din numărul de **1000** de aşezări rurale, aşezări care, după cum s-a arătat mai sus, nu erau pe teritoriul iniţial al Ţării Moldovei, ci în spaţiul Carpaţi-Nistru. Desigur, rămâne fără explicaţii întrebarea: de ce nu s-a făcut calculul reieşindu-se din **850** de aşezări rurale, aşa cum indică tabelul 4, sau din **800** de aşezări rurale, cifră de asemenea indicată de autor? Mărirea numărului de sate cu **150-200** nu este justificată prin nimic.

Conform tabelului 9, la mijlocul secolului al XIV-lea grupul etnic al romanicilor de răsărit (o altă stranietate: de ce nu al moldovenilor, sau ei încă nu erau formaţi? – *I.E.*) era concentrat în **596** de sate şi înglobau un număr de **41.720** de locuitori, ceea ce constituia **48,5%** din numărul total al locuitorilor. Calculul a fost făcut reieşind din faptul că numărul mediu al locuitorilor unui sat varia, conform aprecierilor lui L.L.Polevoi, între **70-80** de locuitori, autorul apelând la cifra minimă de **70** locuitori pentru fiecare localitate rurală, unde, în opinia sa, locuiau moldoveni.

Conform aceluiaşi tabel, grupul etnic al slavilor de răsărit era concentrat în **322** de sate, numărul locuitorilor era de **31.020**, ceea ce constituia **39,5%** din numărul total al locuitorilor. L.L.Polevoi face precizarea că numărul locuitorilor din satele rusinilor din Bucovina era mai mare şi varia între **110** şi **130** de locuitori. Dar, făcând calculele respective, aşa ca şi în cazul cu satele moldoveneşti, luând în considerare numărul minim de **110** locuitori în fiecare sat, obţinem cifra de **35.420**. Autorul, însă, ne prezintă o altă cifră – **31.020** locuitori. De unde a luat L.L.Polevoi cifra de 31.020?

Conform tabelului 6, în toată Bucovina erau 263 de sate cu un număr de 26.540 de locuitori. Nu este clar cum au fost făcute calculele respective de către L.L.Polevoi; or, în 141 de sate din Bucovina de Sud erau

13.340 locuitori, ceea ce alcătuieşe 94,6 locuitori în fiecare sat, iar în 122 de sate din Bucovina de Nord – 13.200 de locuitori, ceea ce alcătuieşte circa 108 locuitori în fiecare sat [32, p.91]. Observăm că în calculele sale L.L. Polevoi nu recurge la o cifră exactă a numărului de locuitori pentru satele din Bucovina indicate de el însuşi – între 110 şi 130, ci ne apar cifre cu zecimi – 94,6 şi 108 locuitori, ceea ce atestă că cifrele de 13.340 şi 13.200, care indică numărul locuitorilor în Bucovina de Nord şi din Bucovina de Sud, sunt total arbitrare, ajustate la o idee preconcepută. Dacă continuăm calculele în aşa mod, obţinem că în restul de 59 de sate erau doar 4480 de slavi răsăriteni (rusini), adică în fiecare sat de rusini din afara Bucovinei ar fi locuit în medie câte 75,9 locuitori, deci satele de rusini din afara Bucovinei aveau un număr de locuitori mai mare decât în satele moldoveneşti, dar mai mic decât în satele din Bucovina. Desigur, este foarte straniu, cum a determinat L.L. Polevoi această situaţie, fără a avea careva date statistice sigure? Ceea ce apare însă evident este faptul că în perioada 1333-1366, apreciată de L.L. Polevoi, după cum s-a indicat deja, drept mijlocul secolului al XIV-lea, a doua treime a secolului al XIV-lea sau, o altă sintagmă, „momentul formării statului moldovenesc", adică atunci când Bogdan I a obţinut independenţa statului, teritoriul întregii Bucovine nu era parte componentă a Ţării Moldovei. Chiar şi Suceava, după cum s-a menţionat mai sus, nu se afla în componenţa Moldovei la momentul obţinerii independenţei. De aceea, includerea a celor 26.540 de locuitori în grupurile etnice la momentul obţinerii independenţei Ţării Moldovei este arbitrară. Suceava şi o mare parte a teritoriului Bucovinei au fost alipite ulterior la Ţara Moldovei. Din numărul de 26.540 urmează a fi excluşi fără rezerve cei 13.200 locuitori din Bucovina de Nord şi un anumit număr de locuitori din Bucovina de Sud. În aşa fel, situaţia etnică şi demografică din interiorul hotarelor iniţiale ale statului moldovenesc se modifică esenţial. L.L. Polevoi revine cu o insistenţă deosebită la ideea încadrării Bucovinei în hotarele iniţiale ale Ţării Moldovei, situaţie reflectată şi pe harta plasată între paginile 80 şi 81 ale studiului citat. Apelând iarăşi la cifra de 1000 de aşezări rurale existente în spaţiul estcarpatic, autorul ne spune că circa 55% din ele, adică circa 550 de sate, se aflau în limitele nucleului principal al Ţării Moldovei, la răsărit de Carpaţi şi în Bucovina, iar numărul locuitorilor rurali ar fi fost de circa 50.000 de locuitori, la care se adăugau 3000 de locuitori din aşezările urbane [32, p.115].

L.L. Polevoi fie că nu a sesizat, fie că special a omis calculele mai detaliate, fiindcă rezultatele lor sunt mai mult decât sinistre. În cazul în care facem calculele necesare după datele pe care le-am prezentat în pasajul de mai sus, obţinem următorul tablou. Deoarece autorul insistă la faptul că Bucovina de la bun început a fost parte componentă a Ţării Moldovei [32, p.115], acele 263 de sate cu un număr de 26.540 de locuitori rusini alcătuiesc majoritatea faţă de satele „romanicilor de est" în număr de 287 (reieşind din numărul de 550 de sate) cu un număr de locuitori, reieşind din 70 de locuitori pentru un sat (aşa cum a calculat L.L. Polevoi), de doar 20.090. Însă, reieşind din numărul de circa 50.000, indicat de autor, cu 26.540 de rusini, numărul moldovenilor ar fi fost de cca 23.460. Oricum, în ambele cazuri, numărul populaţiei moldoveneşti rămâne sub 50%: în primul caz – 40,18%, în cel de al doilea caz – 46,92%.

Aşadar, examinarea rezultatelor investigaţiei lui L.L.Polevoi ne duce la concluzia că datele statistice cu care operează dânsul sunt arbitrare, de aici şi rezultatele obţinute sunt arbitrare şi nu reflectă obiectiv situaţia. În acelaşi timp, prin includerea intenţionată în limitele iniţiale ale Ţării Moldovei a teritoriului întregii Bucovinei s-a urmărit scopul de a demonstra caracterul etnic estromanic-rusin al statului nou-format. Falsitatea concluziilor lui L.L.Polevoi, chiar dacă a utilizat metoda matematică în studiul său, este mai mult decât vizibilă.

În acest context, utilizarea acestora pentru aprecierea componenţei etnodemografice a locuitorilor din teritoriul iniţial al Ţării Moldovei nu cred că este posibilă.

În continuare consider necesare şi câteva precizări referitoare la problema oiconimiei. Tabelul 9, examinat mai sus, a fos alcătuit de L.L. Polevoi după datele oiconimiei rurale, adică, precizează autorul, după datele toponimice ale aşezărilor săteşti, ţinându-se cont de apartenenţa etnolingvistică a denumirilor care s-au format pe deplin, a etnonimurilor, a unor antroponime şi a altor nume şi, de asemenea, s-a ţinut cont de formele primare şi intermediare ale toponimelor.

Dar, datele oiconimiei numai în aparenţă pot fi utilizate în calitate de argumente certe pentru prezentarea situaţiei etnice. Încă istoricul got Jordanis din secolul al VI-lea scria despre obiceiul popoarelor din timpul său de a lua nume străine; spre exemplu, romanii împrumutau nume de la macedonieni, grecii de la romani, sarmaţii de la germani, goţii de la huni [22, p.77, 140].

Cunoscutul istoric din Rusia G.G. Litavrin, studiind comunităţile vlahilor din Balcani, a atenţionat şi el la acest tip de „argumente", cum sunt datele oferite de oiconimie, referinţele la numele de persoană ale

„vlahilor", denumirile slave ale aşezărilor „vlahilor" considerându-le neconvingătoare: „Un asemenea soi de argumente, concluziona reputatul istoric, noi am putea să găsim în abundenţă şi pentru aceea, spre exemplu, pentru a argumenta teza referitoare la asimilarea deplină a bulgarilor (numele lor de persoană şi denumirile multor sate şi oraşe sunt greceşti)" [28, p.135].

Ar mai fi de atenţionat încă la un aspect al problemei rămas, intenţionat sau nu, în afara atenţiei lui L.L. Polevoi, anume: rolul cancelariei moldoveneşti în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV-XVI, cu toate că studiul lui Alexandru Gonţa consacrat problemei date fusese publicat încă în anul 1953. Examinând un singur exemplu, originea istorică a **Cobâlelor**, Alexandru Gonţa formula concluzia: „Ne aflăm, deci, în faţa unei slavizări a unui nume românesc, făcută de diecii moldoveni în Cancelaria ţării, fără alt scop decât acela de a reda sensul adevărat al cuvântului românesc, Iapa, şi aceasta numai că limba oficială a Cancelariei o cerea. După înlociurea limbii slave, numele satului nu va mai apare sub forma Cobâla, ci sub numele românesc Iapa" [5, p.13-14]. Dar câte asemenea cazuri vor mai fi fost încă?

Marele neadevăr care poate fi exprimat de istoricul care apreciază apartenenţa etnică a locuitorilor în temeiul oiconimiei apare destul de elocvent şi în următorul exemplu. Istoricul chişinăuian N.A. Demcenco, cercetând uneltele de arat la românii din Ucraina, constata că plugul de coastă era utilizat în „**satele româneşti** Goluboi Potok, **Plăiuţ**, Sredne Vodeanoe şi Dibrovo (Transcarpatia) şi Krasnoilsk, Mejdurece şi Dubovka (Bucovina)" [19, p.80]. Ei bine, N.Demcenco a fost la faţa locului şi a văzut că satele sunt locuite de **români**, dar dacă savantul ar fi apreciat apartenenţa etnică a locuitorilor doar în baza oiconimiei, atunci el trebuia să formuleze concluzia că din satele nominalizate, în virtutea faptului că doar unul, Plăiuţ, are denumire românească, românii locuiau doar în acest sat, concluzie care, desigur, ar fi fost total falsă.

În acest context, în pofida unei atitudini mai rezervate faţă de conceptul lui L.L. Polevoi privind migraţia volohilor la Est de Carpaţi, aprecierea cărţii drept «valoroasă cercetare a toponimiei, întreprinsă de L.L. Polevoi», făcută de Mircea D. Matei şi Emil I. Emandi [7, p.99], credem că nu este o apreciere obiectivă.

În încheiere la cele relatate mai sus, considerăm că sunt necesare şi câteva concluzii finale. Istoriografia sovietică a urmărit scopul de a prezenta spaţiul de la Est de Carpaţi drept o zonă de contact al volohilor care au migrat din Transilvania şi Maramureş cu slavii băştinaşi, dar şi cu cei veniţi din Halici, în rezultatul cărui fapt s-ar fi format o nouă comunitate etnică – „poporul moldovenesc". De rând cu acesta, un alt obiectiv a fost de a demonstra caracterul estromanic-slav al populaţiei din regiunea unde s-a constituit statul Ţara Moldovei, apelându-se la nişte date statistice privind numărul populaţiei, care sunt nu altceva decât rodul unei imaginaţii fertile, la ipoteze neargumentate privind teritoriul iniţial al Ţării Moldovei, din care s-au tras concluzii, considerate aproape incontestabile, privind situaţia etnică pe aceste teritorii, în care moldovenilor nou-formaţi li se atribuie doar circa 48,9%, iar slavilor de est circa 39,5%. Unii autori contemporani, utilizând necritic aceste date, au formulat concluzii şi mai „profunde", privind caracterul „moldo-rus" al statului Ţara Moldovei, privind limba rusă care ar fi fost limba oficială a acestui stat etc., concluzii care nu au nimic comun cu realitatea istorică şi care nici pe departe nu contribuie la elucidarea obiectivă atât a istoriei Ţării Moldovei în general, cât şi a istoriei rusinilor, în particular.

Bibliografie:

1. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*. Ediţie revăzută şi completată de P.P. Panaitescu. Bucureşti, 1959.
2. *Documenta Romaniae Historica, D, Relaţii între ţările române, I* (1222-1456), Volum întocmit de acad. Ştefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G.Gündish, Damaschin Mioc, Viorica Perivan. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977.
3. EREMIA, I. *Statutul juridic internaţional al Ţării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea).* Chişinău: Pontos, 2010, ISBN 9975511406, 9789975511407
4. EREMIA, I. Unele consideraţii privind hotarele Ţării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – Pocuţia şi Colomeea. În: *Tyragetia, Istorie, Muzeologie.* Serie nouă. (Chişinău), 2010, vol.IV[XIX], nr.2. ISSN 1857-240
5. GONŢA, A.I. Rolul cancelariei moldoveneşti în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV-XV. Originea istorică a Cobâlelor. În: *Alexandru I.Gonţa, Studii de istorie medievală.* Iaşi, 1998, p.7-24. ISBN 973-9135-62-5
6. *Istoria RSS Moldoveneşti. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.* Chişinău, 1984, p.45 (ediţia rusă din 1982).
7. MATEI, M.D., EMANDI, E.I. *Habitatul medieval rural din valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare. Secolele XI-XVII.* Bucureşti, 1982.

8. MATVEEV, S. *Procesele etno-culturale din spaţiul Carpato-Nistrean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*. Chişinău: Pontos, 2009. ISBN 978-9975-72-284-1
9. MIHALYI de APŞA, I. *Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV*. Ediţia a II-a, Ediţie şi note biografice Vasişe Iuga de Selişte. Cu prefaţă de acad. Camil Mureşanu şi postfaţă de Aurel Răduţiu. Cluj-Napoca: Editura Societăţii culturale Pro Maramureş „Dragoş vodă", 2000. ISBN 973-99215-8-2
10. RAEVSCHII, N.D. *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice*. Chişinău: Штиинца, 1988 (cu caractere chirilice).
11. SIMONESCU, D. Tradiţia istorică şi folclorică în problema „întemeierii" Moldovei, În: *Studii de folclor şi literatură*. Bucureşti, 1967.
12. STAHL, H.H. *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, vol.I.* Bucureşti, 1958.
13. STEPANIUC, V. *Statalitatea poporului moldovenesc. Aspecte istorice, politico-juridice.* Chişinău: Firma Editorial-Poligrafică "Tipografia Centrală", 2005. ISBN: 9975-78-452-6
14. SPINEI, V. Românii şi marea invazie mongolă în lucrările cronicarilor florentini din prima jumătate a secolului al XIV-lea. În: *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 de ani.* Volum îngrijit de Ionel Cândea, Paul Cernovodeanu şi Gheorghe Lazăr (Extras), Brăila. 2003, p.189-203.
15. URECHE, G. *Letopiseţul Ţării Moldovei.* Chişinău, 1988.
16. БЫРНЯ, П.П. *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв*. Кишинев: Издательство ЦК КП Молдавии, 1969.
17. ГАЦАК, В.М., РИКМАН, Э.А. Легенда о Драгоше и отражение в ней средневековой этнической сиуации в Восточном Прикарпатье. În: *Этническая история и фольклор.* Москва: Наука, 1977.
18. ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Н. *Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.). Несколько лекций из курса.* Disponibil: http://www.lants.tellur.ru/history/danilevsky/d08_3.htm#5
19. ДЕМЧЕНКО, Н.А. Пахотные орудия румынского населения украинских Карпат в XIX – начале XX в. В: *Карпатский сборник.* Москва: Наука, 1976.
20. ЗЕЛЕНЧУК, В.С., ПОЛЕВОЙ, Л.Л. Расселение восточнороманского населения в Днестровско-Прутском междуречье (XIV-XV вв.), În: *Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван*. Кишинев, 1983.
21. ИВАНЧЕНКО, Л.И., МОЦЯ, А.П. Проблема древнерусской этнической общности, În: *Восточноевропейский археологический журнал,* 2(3), март-апрель 2000. Disponibil: *http://archaeology. kiev.ua/ journal/020300/ ivanchenko_mozia.htm*;
22. ИОРДАН. *О происхождении и деяниях гетов.* Getica. Вступительная статья, перевод, комментарий Е.Ч. Скржинской. Москва: Издательство восточной литературы, 1960.
23. КОНОВАЛОВА, И.Г., ПЕРХАВКО, В.Б. *Древняя Русь и Нижнее Подунавье*. Москва: Издательство «Памятники исторической мысли», 2000. ISBN 5-88451-084-5
24. КОРОЛЮК, В.Д. Термин «Волошская Земля» в раннесредневековых письменных источниках. În: *Этническая история восточных романцев. Древность и средние века.* Москва, 1979,
25. КОСМИНА, Т.В. Общность архитектурно-художественных традиций украинского народного жилища северо-восточных склонов Карпат и Подолья. În: *Карпатский сборник.* Москва: Наука, 1976
26. КРОМ, М.М. *Меж Русью и Литвой: Западно-русские земли в системе русско-литовских отношений конца XV-первой трети XVI в.* Москва, 1995.
27. ЛИТАВРИН, Г.Г. Особенности развития самосознания болгарской народности со второй четверти X до конца XIV в. В: *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука, 1989.
28. ЛИТАВРИН, Г.Г. *Византия и славяне.* Санкт Петербург: Алетейя, 2001.
29. МОХОВ, Н.А. *Очерки истории формирования молдавского народа.* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978.
30. МЫЛЬНИКОВ, А. *Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы (избранные главы).* Disponibil: http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/mylnikov-5.htm.
31. *Ойконимия. Циркум Байкальского региона,* 2004. Disponibil: (http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IVqrl8gEQhIJ:planetadisser.com/see/dis_242854.html+%D0%9E%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%8F&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=md.
32. ПОЛЕВОЙ, Л.Л. *Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв.* Кишинев: Штиинца, 1979.
33. ПОЛЕВОЙ, Л.Л. *« ... и с того времени началась Земля Молдавская».* Кишинев: Штиинца, 1990.
34. *Полное собрание русских летописей, т.VII*. СПб., 1856.
35. РУССЕВ, Н.Д. *Безносая привратница эпох: «чёрная смерть» на Западе и Востоке Европы.* Ист.: ж-л "Нестор", снято 2001. Disponibil: http://www.nestor.md/Russian/Russev.htm .
36. *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв.* Москва: Наука, 1976.
37. СУЛЯК, С. Молдавия и русский мир: история и современность (к 650-летию молдавской государственности). În: *Русин* (Кишинэу), 2009, №1(15), с.7-24. SSN 1857-2685

38. СУЛЯК, С. *Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии.* Кишинев: Издательский дом «Татьяна», 2004.
39. СУЛЯК, С. Русины: этапы истории. În: *Русин* (Кишинэу), 2005, №1 (1), c.49-60.
40. СУЛЯК, С. *Русское население Молдавии: история и современность.* Кишинэу, 2006, с.77-85.
41. СУЛЯК, С. Русины Молдавии. În: *Славянские чтения.* Вып.3. Кишинэу, 2005, с.107-115.
42. СУЛЯК,С. Сын самодержца всея Руси. În: *Русин* (Кишинэу), 2005, №2 (2), c.11-41.
43. СУЛЯК, С. Молдавия и русский мир: история и современность (к 650-летию молдавской государственности). În: *Русин* (Кишинэу), 2009, №1(15), с.7-10.
44. ТОЛОЧКО, П.П. *Древнерусская народность: воображаемая или реальна.* СПб.: Алетейя, 2005, ISBN 5-892 39-783-6
45. ТОЛСТОЙ, Н.И. Этническое и культурное самосознание сербов в связи с развитием письменности (литературы) и литературного языка в XII-XIV вв. În: *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука, 1989.
46. ТИХОМИРОВ, М.Н. Список русских городов дальних и ближних. În: *Исторические записки, 40.* Москва, 1952.
47. ТИХОМИРОВ, М.Н. *Исторические связи России со славянскими странами и Византией.* Москва, 1969.
48. ТИМОЩУК, Б.А. Исчезнувшие города Буковины. În: *Вопросы истории,* 1964, №5, с.213-217.
49. *Формирование молдавской буржуазной нации*. Кишинев: Штиинца, 1978.
50. ШАБУЛЬДО, Ф.М. З*емли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского.* Киев, 1987.
51. ШЕПТУНОВ, И.М. Фольклор и развитие национального самосознания. În: *Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе*. Москва: Наука, 1981.
52. ЮСОВА, Н.Н. Легитимация понятия «древнерусская народность» в полемике советских историков конца 1940-х – начала 1950-х годов. În: *Вестник Удмуртского университета*, 2006, №7, с.3-25.
53. ЯНИН, В.Л. *Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII-XV веков.* Москва, 1998.

Prezentat la 24.06.2013

CĂRTURARII ȚĂRILOR ROMÂNE – ÎNTRE ISTORIE ŞI PROFEȚIE (SEC. XV-XVI)

Andrei PROHIN
Universitatea de Stat din Moldova

Apocalipsele constituie surse valoroase pentru studiul gândirii istorice medievale. Ele întregesc imaginea timpului pe care cronicarii, deseori, numai o subînțelegeau. În discursurile apocaliptice se conțin reperele unei viziuni globale asupra evoluției umane în timp, revelații ale misterelor Providenței care dirijează evenimentele pământeşti. Viața intelectuală din mănăstiri, particularitățile receptării istoriei, în Evul Mediu, determinau lectura în paralel a cronicilor şi scrierilor eshatologice.
Cuvinte-cheie: *cronică, apocalipsă, genuri literare, manuscrise miscelanee, gândire istorică.*

SCHOLARS OF THE ROMANIAN PRINCIPALITIES – BETWEEN HISTORY AND PROPHECY (XV-XVIth C.)

Medieval apocalyptical texts represent important sources for the study of historical thought. They fulfill the image of time, only partially stated by chroniclers; they contain historical and chronological elements for a global view on human evolution, revelations of the mysteries of Providence Who guides terrestrial events. The intellectual life of monasteries, the peculiarities of historical reception, during the Middle Ages, determined the parallel reading of chronicles and eschatological prophecies.
Keywords: *chronicle, apocalypse, literary genres, miscellaneous manuscripts, historical thought.*

În manuscrisele slavone, răspândite în Țările Române pe parcursul epocii medievale, întâlnim texte referitoare la sfârşitul lumii. Omiliile Părinților Bisericii îndemnau creştinii la pocăință şi conduită pioasă, avertizându-i despre iminența Judecății de Apoi, a divinei răsplăți care se va abate asupra păcătoşilor. În *Apocalipsa* Sfântului Ioan Teologul, precum şi în scrieri apocrife redactate mai târziu, scenariul eshatologic conține amănunte semnificative: destinele viitoare ale țărilor, popoarelor, conducătorilor politici. Studii recente semnate de istorici români, de cercetători din Europa şi SUA au în obiectiv impactul acestor discursuri asupra mişcărilor colective din veacul de mijloc, ecourile pe care le-au trezit în literatura timpului, în ideologia politică şi în operele de artă. Scenariile eshatologice din cronici sau din miscelaneele cu conținut istoric conturează o problemă esențială a gândirii istorice medievale: relația trecutului cu viitorul, interdependența dintre consemnarea istoriei şi prezicerea celor ce vor fi. În studiul de față vom contrapune, la nivel formal, scrierile istorice şi apocalipsele, în variatele lor ipostaze (ca genuri literare, autori, tehnici narative etc.), pentru a releva similitudini şi diferențe. Analiza constituie o etapă preliminară în cercetarea referințelor la viitor din cuprinsul cronicilor.

Principalul gen al istoriografiei slavo-române era *letopisețul* (în slavonă, лѣтописец şi derivatele лѣтовникъ, събран¿е лѣтно), termen ce subînțelege consemnarea succesivă a evenimentelor, an după an (лѣто), de structurare a textului în ordine cronologică. Aceeaşi încărcătură semantică o au lexemele *anale, cronică, cronografie,* cunoscute în scrieri din Europa şi din vechea Rusie. Pentru cronicari, timpul constituia o reprezentare de ansamblu a oamenilor şi evenimentelor, fundalul pe care se perindă actorii istoriei. Juxtapunerea consecutivă a domniilor predispunea cititorii spre comparații între episoadele trecutului, formulând generalități valabile pentru întreaga istorie. Confruntând prezentul cu cele întâmplate în trecut, se puteau face pronosticuri de viitor. Cărturarii Evului Mediu nu au simțit întotdeauna necesitatea de a situa evenimentele în spațiu, dar au fost obsedați de calcule, de poziționarea în timp [20, p.20, 147], conchide istoricul Bernard Guenée din analiza surselor occidentale. Curgerea implacabilă a vremii se considera o veritabilă forță ce guvernează destinele umane. În limbaj biblic, ebraicul *olam* înseamnă „veac”, durata temporală care înglobează toate ființele, întreaga lume antrenată în mişcarea ireversibilă a istoriei, îndreptându-se spre deznodământul final [6, p.269; 5, p.66]. În creştinism, durata vieții individuale sau colective reprezintă o perioadă de transformare lăuntrică a individului, de mântuire a omenirii. Putem distinge *timpul profan* al faptelor, personajelor individuale de *timpul sacru* (alias *Marele Timp*), învestit cu semnificații religioase, în care se repetă arhetipuri

mitice. Istoria profană a umanităţii sau a unei ţări constituia tema cronicilor, iar istoria sacră se reactualiza anual în ritualurile bisericeşti, în lectura povestirilor biblice. Pentru Mircea Eliade, „orice timp, oricare ar fi, este „deschis" asupra unui timp sacru, cu alte cuvinte, poate revela [...] supranaturalul, supraumanul, supra-istoricul", „orice eveniment [...], prin însuşi faptul că s-a produs în timp, reprezintă o ruptură a duratei profane şi o invazie a Marelui Timp" [17, p.395, 402]. Scriitorii biblici, ulterior şi cărturarii medievali, erau înclinaţi să vadă, în diverse episoade istorice, „mânia" sau „mila" lui Dumnezeu, mesaje adresate pământenilor. Întreaga istorie reflecta aceeaşi voinţă divină, popoarele şi indivizii ocupau, fiecare, locul hărăzit de Providenţă. Preocuparea cărturarilor, în consecinţă, era să releve sensul istoriei lumii şi să interpreteze semnificaţiile întâmplărilor particulare. Calculul anilor începând de la facerea lumii, dincolo de imitarea tradiţiei bizantine, exprima năzuinţa de a surprinde întregul timp al omenirii, de a integra faptele locale în perspectivă universală. Raportând durata profană la Marele Timp al divinităţii, cronicarii abordau implicit şi viitorul umanităţii [52, p.672-673]. Pentru profeţii Vechiului Testament, cât şi pentru autorii medievali de viziuni profetice, istoria releva timpul divinităţii. În naraţiunea cronicarilor, multitudinea evenimentelor profane se subordonau *Marelui Timp*, dar nu se confundau întru totul cu acesta [21, p.120]. Putem conchide *ab initio* că istoria şi profeţia medievală se situau într-un raport de colaborare-competiţie în interpretarea faptelor umane.

Spectrul apocalipsei se conţinea implicit în cronici, deoarece autorii lor îşi imaginau timpul pământesc linear, cu început şi sfârşit distinct. În prima carte a Bibliei (*Geneza*) e descrisă crearea lumii şi a omului, iar în ultima carte (*Apocalipsa*) – Judecata de Apoi. Între cele două repere temporale, consacrate de doctrina bisericească, se desfăşoară istoria umanităţii. Pentru scriitorul creştin, trecutul, prezentul şi viitorul coexistă în cadrul aceleiaşi scheme temporale. Aşteptarea mesianică din Vechiul Testament s-a preschimbat în aşteptarea celei de-a Doua Veniri a Domnului, învestind timpul cu valoare eshatologică. Până în sec. XVI, cronicile slave (din Ţările Române, Rusia) erau continuate până în prezentul autorului, fără un final delimitat. Se subînţelegea că finalul oricărei expuneri de acest fel e sfârşitul lumii [11, p.51, 131; 30, p.11]. În funcţie de aşteptările eshatologice, se putea structura expunerea istorică. Deja în literatura Antichităţii, arată cercetătorul Reinhard Koselleck, imaginea trecutului căpăta contur în funcţie de aşteptările şi pronosticurile viitorului [23, p.11, 21]. Laitmotivul Judecăţii de Apoi, frecvent reiterat în predici şi în frescele bisericeşti, constituia, paradoxal, un eveniment amânat în permanenţă. Autorităţile canonice manifestau reticenţă faţă de discursurile care stabileau data concretă a sfârşitului lumii. „Odată cu triumful bisericii, explica Eliade, împărăţia cerului se şi afla pe pământ şi, într-un anumit sens, lumea veche fusese deja nimicită" [16, p.65-66]. După Koselleck, biserica îşi asumase controlul asupra ordinii social-politice, inclusiv a timpului. Amânarea apocalipsei prelungea legitimitatea puterii în exerciţiu, ferind-o de schimbări radicale. „Sfârşitul lumii deci nu este un factor integrator, decât în măsura în care rămâne nedeterminat pe plan istorico-politic" [23, p.23]. Mişcările milenariste, anumiţi vizionari şi literatura apocrifă sfidau însă autoritatea canonică, proclamând coordonate concrete ale apocalipsei (date, evenimente premergătoare). Atare scenarii eshatologice erau dictate de critica prezentului, de năzuinţa viitorului justiţiar şi a unei ordini ideale. Aşadar, referinţele eshatologice din literatura medievală se situează în registrul concurenţei dintre canonic şi apocrif, dintre discurs oficial şi sensibilitate populară. Dacă timpul cronicilor exprimă continuitatea, perindarea succesivă a suveranilor, atunci tema apocalipticilor este „explozia" istoriei, confruntarea cosmică dintre Bine şi Rău, trecerea în metaistorie [7, p.93]. Viziunea evolutivă a cronicarilor, pusă în slujba puterii de stat, contrastează cu hiperbolele apocalipselor care, anunţând Împărăţia Cerească, doreau abolirea regimului existent.

Deşi aparţin unor genuri literare distincte, letopiseţele şi textele eshatologice prezintă mai multe tangenţe. Versiunile slave ale cronicilor lui George Hamartolos, Simeon Logofătul şi Constantin Manasses expun evenimentele de la Adam şi Eva până în prezentul autorului (eventual, al ultimului interpolator). *Cronografia pe scurt* a patriarhului Nichifor, continuată de copişti anonimi până în epoca otomană, urma un model similar. „Cuvântul lui Metodie, arhiepiscopul de Patara", indică titlul, reprezintă „cunoscuta povestire de la primul om până la sfârşitul veacului". În cronicile bizantine şi în letopiseţele slavo-române istoria înaintează prin succesiunea suveranilor, a domniilor, delimitate uneori în capitole aparte. La fel procedează „Viaţa Sfântului Andrei cel nebun (Salos) pentru Hristos" (în particular, compartimentul eshatologic „Întrebările Sfântului Epifanie"): înainte de sfârşitul lumii, se vor perinda şapte împărăţii. Apocalipsa lui Pseudo-Metodie, „Vedenia profetului Daniel" şi „Cuvântul Sfântului Ippolit al Romei" insistă pe succesiunea împărăţiilor mondiale, care se înlocuiesc reciproc. În schimb, apocalipsa Maicii Domnului şi alte apocrife au în atenţie Judecata de Apoi, chinurile veşnice. Ioan Bogdan aprecia stilul vechilor anale moldoveneşti ca „precis şi foarte pre

scurt", „evitând sistematic orice judecată". La polul opus, apocalipsele utilizează frecvent simboluri, alegorii, speculaţii numerice, transe vizionare. Cronicarii Macarie, Eftimie şi Azarie imită clişeele scrierilor bisericeşti (ale panegiricelor, hagiografiei, cuvintelor de învăţătură), din care se inspiră şi discursurile profetice. D.H. Mazilu remarca similitudinea conceptuală dintre cărţile de prezicere a viitorului şi istoriografia românească de la sfârşitul sec. XVII. Predicţiile din cronici „valorificau depozitele medievale [...], reactualizau, într-o perspectivă sensibil modificată, idei şi forme literare pe care tradiţia locului le încorporase deja" [31, p.162]. Profeţiile reprezentau o sursă creativă pentru exprimarea gândirii politice şi religioase [2, p.8; 44, p.284], ca şi istoriografia. Faţă de cronologia sistematică a letopiseţelor, în literatura apocaliptică „structura temporală e cât se poate de arbitrară [...]. Graniţele temporale şi spaţiale se frâng" [8, p.151]. Cronicarul se situa concomitent cu desfăşurarea evenimentelor sau le putea privi retrospectiv. Autorii apocalipselor îşi alegeau punctul de observaţie la începutul sau la capătul istoriei, pentru a surprinde întreaga evoluţie a lumii [7, p.93-94]. În apocalipsa lui Pseudo-Metodie şi în „Vedenia lui Daniel" un loc important revine confruntărilor cu „saraţinii" (popoarele musulmane), percepuţi drept adversari ai creştinătăţii. Luptele contra otomanilor sau tătarilor („păgâni", „saraţini") constituie tema centrală a letopiseţelor slavo-române. Discursurile apocaliptice se caracterizează prin ambivalenţă, fiind permanent rescrise şi ajustate pentru a servi, alternativ, puterea imperială sau oponenţii săi [41, p.208-209; 45, p.15]. La rândul lor, cronicile oglindeau frecvent rivalităţi politice, exprimând poziţia domniei, a anumitor grupări boiereşti, sociale sau etnice.

Apocalipsele se înrudesc cu literatura sapienţială. În iudaism şi în creştinism aceste scrieri urmăreau să dezvăluie „secretele planurilor lui Dumnezeu pentru istorie", scenariul predestinat al evenimentelor lumii [12, p.59; 1, p.22-23; 6, p.276], inclusiv interpretând profeţii din Vechiul Testament. Discursul eshatologic sublinia actualitatea profeţiei pentru a înţelege sensul istoriei, în trecut şi în viitor. Profeţia punea în lumină ceea ce credea a fi momentele marcante ale istoriei, le învestea cu semnificaţii şi le prezenta sistematizate într-un cadru unic. Era o sursă de informaţii şi interpretări, de speranţe şi angoase, de inspiraţie pentru gândirea istorică [39, p.159-160]. Proorocii Bibliei sunt consideraţi „adevăraţii teoreticieni ai sensului istoriei" (Cr.Bădiliţă). Prin modul cum structurau conţinutul sau prin comentarii, cronicarii urmăreau să explice sensul religios al întâmplărilor. Textele profetice, fiind consacrate prin autoritatea scriitorilor biblici sau a Sfinţilor Părinţi, puteau afirma adevăruri teologice, tainele viitorului. Autorii letopiseţelor nu aveau întotdeauna postura necesară pentru a dezvolta asemenea subiecte. Profeţiile ofereau, de asemeni, reperele unei viziuni de ansamblu asupra istoriei: împărţirea timpului în perioade, determinismul (faptele pământeşti depind de voia Celui de Sus), universalismul [8, p.186; 1, p.22-23; 48, p.34]. Pornind de la experienţa istorică, cronicarul medita asupra lucrărilor lui Dumnezeu. Scriitorul apocaliptic, dimpotrivă: privind din locaşurile cereşti (sau ale idealurilor creştine), aprecia faptele pământenilor. Viziunile profetice instruiau creştinul cum să recunoască, în dramele vremii sale (războaie, foamete, invazii) semnele premergătoare sfârşitului lumii. Istoricii bizantini şi cronicarii Ţărilor Române acordau o atenţie deosebită acestor semne care puteau anunţa dinainte evenimente concrete, nu neapărat catastrofa finală.

Discursurile apocaliptice imitau frecvent naraţiunile istorice. Fapte din trecut erau prezentate alegoric, sub formă de profeţii (*vaticinia ex eventu*), după care se anunţa, în aceeaşi manieră, scenariul viitorului (*wish-prophecies*). Nu întâmplător, slaviştii catologhează asemenea scrieri drept literatură „pseudo-istorică" sau „istorico-apocaliptică". Se încerca astfel a inspira încredere publicului medieval: „Dacă autorul imaginar a prevestit cu atâta precizie trecutul, care poate fi verificat din punctul de vedere al cititorului, atunci înseamnă că şi viitorul se va petrece după cum îl prezice el" [8, p.186, 192]. Prin interpretările istoriei umane, viziunile eshatologice dezvoltă o „istoriosofie", un „istorism mistic" [48, p.24; 7, p.135]. Într-o măsură mai redusă, cronicile includ, de asemeni, tradiţii mitice (naraţiunea biblică a Creaţiei, legenda despre Roman şi Vlahata, despre întemeierea statelor româneşti). În corespondenţa lui Mircea Eliade întâlnim expresiile „mithistoriografie medievală", „mituri istoriografice", definite drept „transplantări de mituri originare". Acestea din urmă „prind imediat rădăcini în teren nou, îşi reîncep ciclurile şi ajung foarte repede a fi generatoare de istorie" [32, p.154-155], aprecia Alexandru Busuioceanu (1896-1961), cercetător al mitului despre Zamolxe în cronicile spaniole. Deşi în proporţii diferite, interferenţa mitului cu istoria, a timpului sacru cu cel profan caracterizează ambele genuri literare. Într-un mediu dominat de lecturi religioase, istoriografia şi eshatologia se completau reciproc. Pentru cărturarii medievali, estimează specialiştii de astăzi, nu exista deosebire de natură între istorie şi profeţie [20, p.20-21; 21, p.127].

Letopiseţele slavo-române erau uneori denumite повhсть, сказан¿е, слово, lexeme caracteristice pentru istorisirile duhovniceşti, pentru evocările din trecutul creştinătăţii. Повhсть însemna „povestire, învăţătură", dar şi „prevestire". Titlul apocalipsei lui Pseudo-Metodie, în versiune slavonă, reuneşte termenii слово şi сказан¿е. În manuscrisele greceşti, această lucrare se numea *ἀπόδειξις* „expunere, dovadă" (valabil şi pentru opere istorice), *λόγος* „cuvânt, discurs, lucrare", în cele latine – *liber* „carte, scriere". Слово desemnează omiliile patristice consacrate sfârşitului lumii, apocalipsa Maicii Domnului („Cuvăntu de blare pre la munci") şi cea a Sfântului Pavel („Cuvăntul Svtului Pavelu apostolu de eşiré sufleteloru"). Scenariul eshatologic revelat de Sf. Andrei Salos intră în componenţa unei hagiografii (жит¿е). Însă „жит¿е" denumea şi capitolul din cronică despre domnia lui Theodosie cel Mare, biografia romanţioasă a lui Alexandru Macedon. Denumirile altor apocalipse subliniază poziţia naratorului între două lumi, între două planuri temporale, mediind astfel comunicarea muritorilor cu transcendentul: „Cugetări în ora morţii", „Testamentul/ Moartea lui Avraam", vedeniile lui Isaia şi Enoh, „Vedenia care o au văzut Sfântul Ioan Bogoslov". Câmpul semantic al unor titluri permitea a reuni, formal, scrierile istorice şi apocaliptice în cadrul aceluiaşi compartiment al prozei. Sincretismul, plurivalenţa caracterizează letopiseţele şi întreaga cultură medievală, „care nu ne permite întotdeauna să desluşim clar ştiinţa, teologia, filosofia, literatura cultă etc. ca domenii distincte" [14, p.62; 50, p.94].

Autorii scrierilor istorice, în sec. XV-XVI, proveneau din rândul slujitorilor de curte, al clerului, alteori erau emisari diplomatici sau angajaţi ai caselor boiereşti. Majoritatea letopiseţelor din această perioadă sunt anonime, au cunoscut multiple remanieri pe parcursul timpului, devenind astfel creaţii colective. Adevăraţii autori ai profeţiilor eshatologice rămân necunoscuţi, în schimb titlurile invocă nume de personalităţi notorii din tradiţia bisericească: profeţii Isaia şi Daniel, Sf. Ioan Teologul, episcopii Ipolit şi Metodie, Sf. Andrei Salos. Plasându-şi operele sub autoritatea marilor predecesori, cărturarii anonimi se inserau în tradiţia colectivă. Numele autorului nu exprima o identitate reală, ci valoarea pe care şi-o revendica lucrarea [7, p.93-94; 5, p.52]. Concentrarea activităţii cărturăreşti, din Moldova şi Ţara Românească, în cadrul mănăstirilor contribuia la apropierea diferitelor genuri literare, determinate de preocupările comune ale autorilor şi cititorilor. Conform aprecierii lui Petre Panaitescu, „aceleaşi persoane, deci cu aceeaşi mentalitate şi cultură, scriau şi istorie şi literatură bisericească" [36, p.184]. Percepţia contemporană distinge între istoric şi teolog, ipostaze care, pe atunci, se întâlneau în figura cărturarului polivalent. Cronicarul Macarie, de exemplu, îşi asumase nu doar rolul de observator al trecutului, dar şi cel de lider în viaţa spirituală a Ţării Moldovei. Implicându-se în elaborarea programelor iconografice de pictură exterioară, arată Sorin Ulea, episcopul Macarie urmărea „salvarea ţării prin asanarea moralităţii publice". Istoricul de artă i-a găsit o caracterizare semnificativă: „acest om ce aminteşte de profeţii Vechiului Testament" [42, p.45]. Comparaţia încearcă să restituie un fragment din percepţiile secolului XVI. Vechii profeţi, mesageri ai divinităţii, îndeplineau şi importante misiuni politice în Israelul antic, vegheau asupra stării spirituale a poporului, deţineau funcţia cronicarilor de curte [12, p.1069-1070]. Inspirându-se din Sfânta Scriptură, imaginarul medieval ajungea, în unele cazuri, să-şi configureze în mod similar societatea.

În calitate de imbold pentru redactarea cronicilor medievale au servit evenimente marcante ale prezentului. Începuturile istoriografiei slavo-române se află în relaţie cu domniile lui Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab şi Radu de la Afumaţi, epoci zbuciumate politic, de remarcabilă înflorire culturală. Prima cronică în limba română (atribuită logofătului Teodosie Rudeanu) a luat naştere în vremea lui Mihai Viteazul, ale cărui acţiuni au inspirat şi lucrări ale autorilor străini. Subiectul major al acestor scrieri îl constituie războaiele cu Imperiul Otoman, ocazie pentru lansarea proiectelor politice ambiţioase şi pentru acte de bravură. În condiţiile accentuării suzeranităţii otomane, către mijlocul sec. XVI se forma un climat spiritual „prielnic întoarcerii către trecut, spre retrospectiva unei lumi pe cale de dispariţie" [4, p.222; 3, p.31-32], consideră Ştefan Andreescu. În această perioadă, letopiseţele anterioare au fost transcrise şi reunite în codice, prelungite până în a doua jumătate a sec. XVI. Apocalipsa lui Pseudo-Metodie din Patara a apărut, se presupune, în sec. VII, în Siria, sub impresia expansiunii arabe. Noi transcrieri ale lucrării au fost prilejuite de recucerirea Ierusalimului de către arabi (în 1187), de invazia otomană în Bulgaria (sec. XIV), de aşteptările eshatologice ale anului 7000 de la Creaţie. În epoca dominaţiei turceşti, lucrarea constituia o „carte de consolare" pentru cititorul bizantin,

o promisiune de reînviere a împărăţiei creştine [22, p.68, 234-242]. Autorii, copiştii scrierilor eshatologice, precum şi cronicarii aveau sentimentul istoriei în desfăşurare, simţeau necesitatea de a-şi preciza locul în istoria lumii. Creaţia istoriografică compensa imaginar dezamăgirile din domeniul politic, în ea se puteau cristaliza proiecte de viitor. Mesajul mesianic din apocalipse se dorea o susţinere morală pentru creştinii apăsaţi de „teroarea istoriei".

Întocmirea cronicilor medievale purta un caracter compilativ, de anfiladă: informaţiile predecesorilor erau transcrise, prelucrate şi continuate pentru segmente temporale noi. Astfel, naraţiunea istorică era în permanenţă actualizată. După Cătălina Velculescu, „adăugirile, eliminările, ca şi inversările în ordinea fragmentelor, derivă din anumite tendinţe ce dau profilul cultural propriu al etapelor cronologice ce s-au scurs" [43, p.60]. Şi scrierile eshatologice erau periodic rescrise, adaptându-se noilor contexte politice. În manuscrisele bulgare ale Apocalipsei lui Pseudo-Metodie, precum şi în cele din spaţiul românesc, popoarele mitice Gog şi Magog sunt identificate cu tătarii, punând textul în legătură cu realităţile din sec. XV-XVI. Mai mulţi cronicari din Estul Europei urmăreau să integreze istoria propriei ţări în panorama generală a creştinătăţii. În codicele de la Tulcea, istoria Moldovei prelungeşte expunerea cronografelor bizantine şi sud-slave. Călugărul Isaia, copistul codicelui de la Slatina, reunea *Cronografia* patriarhului Nichifor (fragmentar), o cronică bulgară anonimă, după care urmau *Letopiseţul de la Putna* (I), operele lui Macarie şi Eftimie. Apocalipsa lui Pseudo-Metodie şi „Vedeniile lui Daniel" se inspiră din tradiţia biblică, pentru a construi o perspectivă istorică universală. Imperiul Bizantin şi capitala sa, „Ţarigradul", apar în succesiunea marilor imperii ale Antichităţii.

Reperele eshatologice caracterizează deopotrivă viziunile profetice şi lucrările istorice. Cronica lui George Hamartolos, binecunoscută în literaturile slave, împarte istoria lumii în şase intervale: cinci dintre ele rezumă naraţiunea biblică, iar al şaselea, ultimul, în care trăieşte autorul şi urmaşii săi, începe de la naşterea lui Hristos. Pseudo-Metodie şi Pseudo-Ipolit al Romei disting şapte milenii pentru existenţa lumii; prezentul aparţine ultimei epoci. Autorul *cronicii sârbo-moldoveneşti* (intitulată „Împăraţii creştini"), argumentează E.Dragnev, urmărea să enumere suveranii creştini (din Sud-Estul Europei) până la ultimul, când va lua sfârşit istoria pământească. Lucrarea a fost redactată în atmosfera aşteptărilor eshatologice, prilejuite de împlinirea a 7000 de ani de la Facerea lumii (anul 1492 sau 1512 d. Hr.) [15, p.228-230]. Genul istoriografic şi cel apocaliptic deseori apelau la Sfânta Scriptură, comparând personaje şi evenimente contemporane cu cele din trecutul biblic. Cronicarii căutau prototipuri, simboluri care anunţau fapte din Noul Testament sau ulterioare. La rândul lor, scriitorii apocalipselor analizau prezentul „prin grila unor evenimente asemănătoare petrecute odinioară" [1, p.16]. Limbajul simbolic-incifrat caracterizează, prin excelenţă, apocalipsele, dar o logică similară se întâlneşte şi în istoriografie. Însemnările laconice din anale urmăreau mai curând „a fixa în scris câteva puncte de reper pentru memorie", a zugrăvi câteva nuclee narative, raportabile „la gândirea tipologică, proprie întregii Europe premoderne" [44, p.7, 19]. Istoriografia şi profeţiile recurgeau uneori la împrumuturi reciproce. Partea „istorică" din apocalipsa lui Pseudo-Metodie se inspirase din cronici pentru a expune istoria universală. În literaturile slave, lucrarea atribuită lui Metodie din Patara servea ca sursă de informaţii istorice. În codicele de la Tulcea, *Letopiseţul anonim al Moldovei* este precedat de lucrarea lui Pseudo-Metodie şi „Viaţa Sf. Andrei Salos" care, împreună cu alte opere patristice, prezintă cadrul cronologic general al istoriei umane [15, p.227].

„Nu putem studia compartimente din scrierile medievale în afara întregului, în afara compilaţiei sau a codicelui din care fac parte" [26, p.50], considera D.Lihaciov. Gruparea cronicilor şi a scrierilor eshatologice în mai multe miscelanee tinde să contureze simbolic tabloul întregii istorii, de la Creaţia biblică până la Apocalipsă. Componenţa zbornicului de la Tulcea evocă începutul istoriei universale, desfăşurarea sa prin succesiunea monarhiilor, istoria antică, a Bizanţului medieval şi a statelor ortodoxe, sfârşitul istoriei [9, p.378-380; 15, p.226-27; 33]. *Cronica* lui Hamartolos era urmată de un capitol despre facerea lumii (din *Cronica* lui Simeon Logofătul) şi fragmentul atribuit patriarhului Nichifor [35, p.83-84]. Conform altui codice, lucrarea lui Hamartolos era precedată de *Hexameronul* lui Ioan Exarhul (despre zilele Creaţiei) [10, p.101]. Asamblând serii de texte consacrate întregii istorii universale, cărturarii Ţărilor Române continuau o preocupare generală a gândirii medievale. Manuscrisul grec, din sec. X, al cronicii lui Petru Alexandrinul începe cu *Hexameronul* Sfântului Vasile cel Mare şi se încheie cu excerpte din *Apocalipsa lui Ioan* [51, p.153]. Într-un miscelaneu slav din sec. XV aflăm *Hexameronul* lui Severian de Gabala şi letopiseţul cnezilor ruşi [18, p.628-629, 634]. Un nomocanon sârb (sec. XV) include un letopiseţ pe scurt (de la Adam până la preluarea împărăţiei de către turci), începutul şi genealogia împăraţilor creştini, un letopiseţ despre atacurile otomane la Dunăre, cuvântul

Sfântului Ioan Gură de Aur „despre Judecata de Apoi şi sfârşitul acestui veac" [49, p.26-27]. Titlul cronicii poloneze a lui Martin Bielski ilustrează înclinaţia de a surprinde întreaga istorie, trecut şi viitor: „Cronica [...] despre crearea cerului şi a pământului [...] până la Hristos Dumnezeu, iar de la Hristos chiar până la sfârşitul lumii" [46, p.31, 83-84, 118-122]. Copiştii unui miscelaneu din 1495 au selectat *Topografia Creştină* a lui Cosma Indicopleustes, *Palia* (istoria biblică) şi apocalipsa lui Pseudo-Metodie [24, p.303]. Descrierea geografică a spaţiului pământesc era, aşadar, urmată de evoluţia sa în timp. În finalul *Cronicii* sale (începută de la Geneză), enciclopedistul Isidor de Sevilla (560-636) aborda problema sfârşitului lumii. Episcopul Ioan de Efes (507-586) declara, la începutul *Istoriei bisericeşti*, că este deplin conştient de iminenţa sfârşitului lumii. *Cronografia* patriarhului Ghenadie Scholarios (sec. XV) se încheie cu afirmaţia că sfârşitul celui de-al şaptelea mileniu se apropie. Îmbinarea scrierilor istorice şi a profeţiilor eshatologice alimenta reflecţia medievală asupra existenţei umane în timp.

Discursul eshatologic, privit circumspect de autorităţile canonice, se refugia deseori în literatura apocrifă. Profeţiile se întâlnesc în îmbinare cu opere pseudo-istorice, adaptate gustului popular. Într-un zbornic de apocrife, copiat în Moldova între 1544-1561, apar, consecutiv, *Palia istorică, Prorocirea* lui Pseudo-Metodie, *Vedenia* lui Daniel despre cele patru fiare şi tâlcuirea ei. La fila 72 găsim precizarea: „Această carte a facerii cerului şi pământului şi a tuturor creaţiilor pe care le-a făcut Dumnezeu; toate creaţiile Sale dintru început" [27, p.257-258; 29, p.740-741]. Structuri similare au şi alte miscelanee. Manuscrisul slav 316 (sec. XV, adăugiri din sec. XVI), din fosta Bibliotecă Sinodală de la Moscova, reuneşte texte canonice şi apocrife despre patriarhii biblici, un cronograf de la Facere până la sfârşitul sec. XV, *Apocalipsa lui Ioan* comentată. Următoarea serie de texte repetă aceeaşi logică: două cópii ale *Paliei*, prezicerile oracolilor păgâni despre Hristos şi Maica Domnului, cronologia celor şapte concilii ecumenice, calcule pascale pentru anii 1460-1492, preziceri eshatologice pentru ultimii 22 de ani ai celui de-al şaptelea mileniu, fragmente din „Viaţa Sf. Andrei Salos" [19, p.569-590]. De la mănăstirea Sf. Pavel (Athos) provine un miscelaneu (sec. XV) cu textul *Paliei*, urmat de prezicerile lui Leon Filozoful (şi comentarii), „Vedenia lui Isaia despre veacul din urmă", cărţi de prevestire, apocalipsa Sfântului Pavel [47, p.67-70]. Zbornicul 1776 (terminat în 1566), din colecţia Uvarov, începe cu istoria biblică (versiunea canonică şi *Palia explicativă*), fragmente din letopiseţe ruseşti, profeţii eshatologice [25, p.23-27]. La Biblioteca Naţională din Belgrad se păstrează romanul popular *Alexandria*, urmat de prorocirea atribuită lui Metodie al Patarelor (ambele lucrări au în comun câteva motive). Bogatul imaginar al cărţilor populare (surse de informaţie autentică pentru masele largi) afla echivalent în apocalipsele apocrife. Conţinuturile codicelor ofereau amănunte lipsă din Biblie, răspunsuri concrete la întrebări pe care teologii le abordau mai curând filosofic (între acestea, data sfârşitului lumii).

Cronicile serveau nu doar în calitate de naraţiuni istorice, dar şi de instrumente auxiliare pentru calcule cronologice, orientare în timp. *Cronica Pascală*, bunăoară, redactată în Bizanţ în sec. VII, se vroia un îndreptar pentru a calcula data sărbătoririi Paştelui, iar menţiunile istorice reprezentau mai degrabă repere temporale. Cel puţin pentru o parte a cărturarilor bisericeşti, adevărata preocupare o constituia apropierea sfârşitului lumii, faţă de care istoria universală forma o introducere. *Cronografia pe scurt* a patriarhului Nichifor, continuată de autori anonimi, se potrivea pentru a însemna repere cronologice. Într-un manuscris din sec. XIII, cronografia prezintă împăraţii bizantini până la Leon VI Filozoful. Nu evenimentele în sine interesau autorul, cât durata dintre ele: de la naşterea lui Avraam până la Exod, de la Exod până la primul rege în Israel etc., de la Hristos până la Constantin, „împăratul binecredincios", după care nu se mai fac alte periodizări. Creştinătatea ocupă ultima epocă a istoriei. Această idee o mai subliniază titlul lucrării („de la Adam până la Hristos, iar de la Hristos până astăzi") şi indicaţia că Mântuitorul s-a întrupat în anul 5555 de la Adam [18, p.421-422].

În codicele de la Tulcea sunt enumeraţi „regii (ц[а]р¿е) Ierusalimului care au domnit în Israel", urmează *Letopiseţul anonim al Moldovei* care se doreşte a fi tot o enumerare (Молдавст¿и ц[а]рie). Prezenţa apocalipselor lui Pseudo-Metodie şi Sf. Andrei Salos în acelaşi codice probează că trecerea în revistă a suveranilor avea importanţă pentru a jalona desfăşurarea istoriei care se îndrepta către sfârşit. În sens eshatologic, argumentează E.Dragnev, autorul *cronicii sârbo-moldoveneşti* enumera suveranii bizantini, sârbi şi ai Moldovei, sub titlul generic „Împăraţii creştini" [34, p.1369-1370]. Manuscrisul grec 601 (sec. XV/XVI), din Biblioteca Academiei Române, conţine mai multe scrieri de prevestire, relatarea despre întemeierea Constantinopolului (reper în periodizarea istoriei), vedenia profetului Daniel „până la coborârea lui Hristos şi până la împlinirea

veacului”, după care urmează figuri ale istoriei creştine (slujbele împăraţilor ortodocşi, lista mitropoliţilor şi episcopilor supuşi Constantinopolului) [28, p.285-288], orientate deci spre un viitor apocaliptic.

Profeţiile eshatologice însoţeau hagiografia, predicile consacrate cuvioşilor creştini. „Viaţa sfinţilor regi sârbi Simion şi Sava” era urmată de apocalipsa lui Andrei Salos [37, p.161-162]. Într-un singur codice puteau fi adunate texte hagiografice (despre Simion şi Sava, Constantin Filozoful, apostolii Andrei şi Matei), povestirea despre găsirea Sfintei Cruci, prorocirea lui Metodie din Patara [37, p.163-166]. Naraţiunile cu martiri (fraţii Macabei şi mama lor, Sf. Procopie, Sf. Teodor Tiron etc.) făceau corp comun cu discursul lui Pseudo-Ipolit al Romei despre sfârşitul lumii, cu predica lui Leon Filozoful despre triumful bisericii în întreaga lume [37, p.205-210, 404-406]. Spectrul Judecăţii din Urmă, unde fiecare va fi răsplătit după credinţa şi faptele sale, justifica pregătirile ascetice, suferirea martirajului, elogiate în hagiografie. În măsura în care eforturile sfinţilor erau îndreptate spre dobândirea Împărăţiei Cerurilor, întreaga istorie a creştinătăţii reprezenta o continuă aşteptare a sfârşitului lumii.

Circulaţia, uzajurile istoriografiei şi ale viziunilor profetice dictau noi puncte de tangenţă între cele două genuri literare. „Doar reconstituind ca pe un întreg societatea care a creat sau şi-a adaptat anumite forme literare putem înţelege corect semnificaţia, valoarea şi rolul acestora din urmă” [43, p.6; 26, p.57], spune C.Velculescu. Importante mişcări colective din Evul Mediu (cruciadele, milenarismul, expediţia lui Columb), arăta M.Eliade, se alimentau din „miturile eshatologice”. Istoria medievală, prin creaţiile şi sensibilităţile sale, reflecta „o trezire a gândirii mitice” [16, p.163]. Cronicile slavo-române menţionează „vremile din urmă”, indicaţie a poziţiei pe care o deţinea prezentul autorilor în timpul lumii. Pentru diplomatul raguzan Felix Petančić (cca 1445-1517) românii sunt un popor „primitiv, crud, aplecat spre ghicit şi spre prevestiri” [40, p.213]. În spatele acestei caracterizări se subînţelege, bănuim, cultura populară românească, bogată în superstiţii care anunţă viitorul. Cunoscător al surselor manuscrise şi al vechilor tipărituri, istoricul Demostene Russo concluziona că traducerile slave din literatura bizantină reprezentau, cu precădere, „nişte povestiri istorice în cari minunile şi semnele dumnezeieşti joacă cel mai însemnat rol”. În mănăstirile şi şcolile laice din Principate instrucţiunea era „teologică şi superstiţioasă” [38, p.530, 538]. Sincretismul imaginarului popular, permeabilitatea sa faţă de diverse influenţe culturale, a facilitat difuzarea ideilor bogomilice. Multe scrieri apocrife s-au răspândit prin intermediul preoţilor săteşti. Povestiri despre miracole (vindecări, apariţii, pedepse), inclusiv prevestiri şi revelaţii, se concentrau, de regulă, în jurul fiecărui locaş de cult. Chiar dacă nu depăşeau orizontul local, ele alimentau credinţa că evenimentele istorice pot fi cunoscute dinainte [39, p.169]. În momentele de cumpănă, suveranii bizantini şi cei occidentali consultau pronosticuri astrale. Elitele politice româneşti, de la sfârşitul sec. XVII, erau atrase de predicţii, oracole, numerologie. Asemenea mărturii se pot identifica şi mai devreme [31, p.158, 160]. Manuscrisul unei cronici poloneze, de la sfârşitul sec. XVI, conţine, alături de expunerea istorică, preziceri ale destinelor suveranilor („Întrebare dacă domnia acestui principe va fi durabilă sau iarăşi dacă sub altul va fi o stăpânire mai bună. Profeţii”, „Semnele anumite ale reginei şi ale regelui despre moartea lui”) [34, p.1263, 1266].

Dincolo de anunţarea viitorului, astrologia servea scopurilor politice. Pentru suveranul căruia aştrii i s-au arătat favorabili, prezicerile horoscopului deveneau „un fel de scrisori de nobleţe”. Literatura de acest gen reprezenta, în Europa, „un mijloc de informare, de propagandă şi de putere” [13, p.75]. Viziunile profetice bizantine, cu ajustările de rigoare, puteau să exprime, alternativ, opoziţia faţă de suveran sau să-i legitimeze domnia. *Oracolele* lui Leon Filozoful, bunăoară, traduse în latină, au reprezentat, în sec. XIV-XV, o critică a papalităţii. Versiunea lor greacă, redescoperită în sec. XVI, a servit propaganda antiotomană [45, p.50]. Traducerea poloneză a apocalipsei lui Pseudo-Metodie prezenta un text mai amplu decât originalul, fiind adaptată istoriei Poloniei. Istoriografia slavo-română a cunoscut o evoluţie asemănătoare, fiind revizuită în funcţie de imperativele vremii. Într-o epocă în care patronajul domnesc se exercita asupra activităţilor cărturăreşti, mizele prezentului modelau imaginile trecutului şi ale viitorului.

Apocalipsele constituie izvoare valoroase pentru studiul gândirii istorice din Evul Mediu. Ele întregesc imaginea timpului pe care cronicarii, deseori, numai o subînţelegeau. În discursurile apocaliptice se conţin reperele istorico-cronologice ale unei viziuni globale asupra evoluţiei umane în timp, revelaţii ale misterelor Providenţei care dirijează evenimentele pământeşti. Deşi stilul şi tehnicile narative diferă, în cronici şi în apocalipse, există tangenţe semnificative: simbolismul, arhetipurile biblice, perspectiva universală ş.a. Viaţa intelectuală a mănăstirilor, particularităţile de receptare a istoriei în Evul Mediu au determinat lectura paralelă a acestor două genuri literare. Manuscrisele de cronici sau cu profeţii eshatologice au resimţit, în egală

măsură, specificul creaţiei medievale. Cronicile şi apocalipsele îşi puteau modifica mesajul în funcţie de circumstanţele istorice şi destinatarii scrierii.

Bibliografie:

1. *Apocalipsa lui Ioan*. Traducere, introducere, comentarii, note patristice de Cr. BĂDILIŢĂ. Bucureşti: Adevărul Holding, 2012. 443 p. ISBN 978-606-644-007-3
2. ALEXANDER, P.J. *The Byzantine Apocalyptic Tradition*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1985. 240 p. ISBN 9780520049987
3. ANDREESCU, Şt. *Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori (sec. XV-XVII)*. Ed. a 2-a. Cluj-Napoca: Limes, 2007. 179 p. ISBN 978-973-726-279-0
4. ANDREESCU, Şt. Începuturile istoriografiei în Moldova. În: *Ştefan cel Mare şi Sfânt (1504-2004). Portret în istorie*. Suceava: Muşatinii, 2003, p.220-237. ISBN 973-8122-40-6
5. АВЕРИНЦЕВ, С.С. Греческая «литература» и ближневосточная «словесность» (Два творческих принципа). В: *Вопросы литературы*, 1971, № 8, с.40-68.
6. АВЕРИНЦЕВ, С.С. Порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья. В: *Античность и Византия* / Отв. ред. Л.А. ФРЕЙБЕРГ. Москва: Наука, 1975, с.266-285.
7. АВЕРИНЦЕВ, С.С. *Поэтика ранневизантийской литературы*. Москва: Наука, 1977. 320 с.
8. BĂDILIŢĂ, Cr. Călătorii apocaliptice în jurul insulei Patmos. În: BĂDILIŢĂ, Cr. *Glafire. Nouă studii biblice şi patristice*. Iaşi: Polirom, 2008, p.141-198. ISBN 978-973-46-0965-9
9. BOGDAN, I. *Scrieri alese*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G.MIHĂILĂ. Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1968. 709 p.
10. CONSTANTINESCU, R. *Manuscrise româneşti din colecţii străine. Repertoriu*. Bucureşti: s.n., 1986. XLIV+297 p.
11. ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Н. *Повесть временных лет. Герменевтические основы изучения летописных текстов*. Москва: Аспект Пресс, 2004. 383 с. ISBN 5-7567-0345-4
12. *Dicţionar Biblic*. Red. J.D. DOUGLAS, trad. L. PUP, J. TIPEI. Oradea: Cartea Creştină, 1995. 1354 p. ISBN 973-97278-0-8
13. DOLGHIN, Fl. Astrologi şi magicieni în Evul Mediu. În: *Magazin istoric*, 1996, nr.6(351), p.72-75. ISSN 0541-88IX
14. DRAGNEV, D. ş.a. *Ştefan cel Mare şi Sfânt în contextul epocii sale şi al posterităţii*. Chişinău: Civitas, 2004. 208 p. ISBN 9975-912-35-4
15. DRAGNEV, E. Observaţii asupra aşteptărilor escatologice din Moldova de la limita secolelor XV-XVI. În: *Arheologia între ştiinţă, politică şi economia de piaţă*. Coord. S.MUSTEAŢĂ, Al.POPA, J.-P. ABRAHAM. Chişinău: Pontos, 2010, p.221-233. ISBN 978-9975-5-201-5
16. ELIADE, M. *Aspecte ale mitului*. Trad. P.G. DINOPOL. Bucureşti: Univers, 1978. 195 p.
17. ELIADE, M. *Tratat de istorie a religiilor*. Trad. M. NOICA. Ed. a IV-a. Bucureşti: Humanitas, 2008. 476 p. ISBN 978-973-50-2005-7
18. ГОРСКИЙ, А.В., НЕВОСТРУЕВ, К.И. *Описание славянских рукописей Московской Синодальной Библиотеки*. Отдел II.2. Москва: Синодальная Типография, 1859. 687 с.
19. ГОРСКИЙ, А.В., НЕВОСТРУЕВ, К.И. *Описание славянских рукописей Московской Синодальной Библиотеки*. Отдел II.3. Москва: Синодальная Типография, 1862. 841 с.
20. GUENEE, B. *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*. Paris: Aubier; Flammarion, 2011. 480 p. ISBN 2700702123
21. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Категории средневековой культуры*. 2-е изд. Москва: Искусство, 1984. 350 с.
22. ИСТРИН, В. *Откровение Мефодия Патарского и апокрифические видения Даниила в византийской и славяно-русской литературах. Исследование и тексты*. Москва: Университетская типография, 1897, [Часть] A, c.I-II, 5-329; [Часть] B, c.5-208.
23. KOSELLECK, R. *Le futur passé. Contribution à la sémantique des temps historiques*. Trad. par J.HOOCK, M.-C. HOOCK. Paris: Editions de l'EHESS, 1990. 334 p. ISBN 2-7132-1365-7
24. Архим. ЛЕОНИД. *Систематическое описание славяно-российских рукописей собрания графа А.С. Уварова*. Часть 3. Москва: Товарищество типографий А.И. Мамонтова, 1894. 363 с.
25. Архим. ЛЕОНИД. *Систематическое описание славяно-российских рукописей собрания графа А.С. Уварова*. Часть 4. Москва: Товарищество типографий А.И. Мамонтова, 1894. 562 с.
26. ЛИХАЧЕВ, Д.С. *Текстология: на материале русской литературы X-XVII вв.* Изд. 2-е. Ленинград: Наука, 1983. 640 с.
27. LINŢA, E., coord., DJAMO-DIACONIŢĂ, L., STOICOVICI, O. *Catalogul manuscriselor slavo-române din Bucureşti*. Bucureşti: s.n., 1981. 325 p.

28. LITZICA, C. *Catalogul manuscriptelor greceşti*. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909. VI+563 p.
29. MAREŞ, Al. Moldova şi cărţile populare în secolele al XV-lea – al XVII-lea. În: *Floarea Darurilor. In memoriam Ion Gheţie*. Volum îngrijit de V.Barbu, Al.Mareş. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2006, p.139-155. ISBN 973-27-1417-4. ISBN 978-973-27-1417-1
30. МАТВЕЕНКО, В.А., ЩЕГОЛЕВА, И.Л. *Временник Георгия Монаха*. Москва: Изд. «Богородский печатник», 2000. 544 с. ISBN 5-89589-019-9
31. MAZILU, D.H. *Voievodul dincolo de sala tronului*. Iaşi: Polirom, 2003. 624 p. ISBN 973-681-147-6
32. *Mircea Eliade şi corespondenţii săi*. Ediţie îngrijită, cuvânt înainte, note şi indici de M. HANDOCA. Vol. I. Bucureşti: Minerva, 1993. 292 p. ISBN 973-21-0350-7
33. NEAGA, O. Observaţii privind componenţa „zbornicelor” ce conţin cronici interne din Moldova secolelor XV-XVI. În: *Conferinţa ştiinţifică „Dezvoltarea cercetării ştiinţifice ...”, 5 mai 2010. Ştiinţe umanistice. Rezumatele comunicărilor*. Chişinău: CEP USM, 2010, p.72-73. ISBN 978-9975-71-021-3
34. PANAITESCU, P.P. *Catalogul manuscriselor slave*. Vol.III (601-730), p.1189-1459. Dactilogramă. În: Biblioteca Academiei Române. Sala Carte Veche şi Rară.
35. PANAITESCU, P.P. *Catalogul manuscriselor slavo-române şi slave din Biblioteca Academiei Române*. Ediţie îngrijită de D.-L. ARAMĂ şi revizuită de G.MIHĂILĂ. Vol.II. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2003. 515 p. ISBN 973-27-0810-7. ISBN 973-27-0809-3
36. PANAITESCU, P.P. *Interpretări româneşti*. Postfaţă, note şi comentarii de Şt.S. GOROVEI, M.M. SZEKELY. Ed. a II-a. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1994. 263 p.
37. PANAITESCU, P.P. *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.* Vol.I. Bucureşti: Editura Academiei R.P.R., 1959. XX+406 p.
38. RUSSO, D. *Studii istorice greco-române. Opere postume*. Publicate sub îngrijirea lui C.C. GIURESCU de A. CAMARIANO şi N. CAMARIANO. Tomul II. Bucureşti: Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 351-692; 28 planşe.
39. SOUTHERN, R.W. History as prophecy. *Transactions of the Royal Historical Society*. 1972. Vol.22, p.159-180. ISSN 1474-0648
40. *Ştefan cel Mare şi Sfânt (1504-2004). Portret în cronică*. Suceava: Muşatinii, 2004. 375 p. ISBN 973-8122-51-1.
41. TIMOTIN, A. *Visions, prophéties et pouvoir à Byzance. Etude sur l'hagiographie méso-byzantine (IX-XI s.)*. Paris: Centre d'etudes byzantines, néo-helleniques et sud-est européennes, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2010. 376 p. ISBN 2-9630655-1-0
42. ULEA, S. O surprinzătoare personalitate a evului mediu românesc: cronicarul Macarie. *Studii şi Cercetări de Istoria Artei. Seria Artă Plastică*. 1985. Tom 32, p.14-48.
43. VELCULESCU, C. *Cărţi populare şi cultură românească*. Bucureşti: Minerva, 1984. 220 p.
44. VELCULESCU, C. *Între scriere şi oralitate*. Bucureşti: Minerva, 1988. 228 p.
45. VEREECKEN, J., HADERMANN-MISGUICH, L. *Les Oracles de Léon le Sage illustrés par Georges Klontzas. La version Barozzi dans la Codex Bute*. Venise: Institut Hellénique de Venise & Bibliothèque Vikelaia d'Hérakleion, 2000. 347 p. ISBN 9607743121 (960-7743-12-1)
46. ВИКТОРОВ, А.Е. *Описи рукописных собраний в книгохранилищах Северной России*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1890. 378 с.
47. ВИКТОРОВ, А. *Собрание рукописей П.И. Севастьянова*. Москва: Типография Э. Лисснер и Ю. Роман, 1881. 120 с.
48. ВИНОГРАДОВ, А.Ю., МУРАВЬЕВ, А.В., ТУРИЛОВ, А.А. Апокалиптика. В: *Православная Энциклопедия*. Под ред. Патриарха АЛЕКСИЯ II. Том III. Москва: Православная Энциклопедия, 2001, с.25-39. ISBN 5-89572-008-0
49. ВОСКРЕСЕНСКИЙ, Гр. *Славянские рукописи, хранящиеся в заграничных библиотеках*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1882. 58 с.
50. РУССЕВ, Е. Синкретизм молдавского летописания. В: *Общественные науки*, 1981, № 4, с.93-97.
51. САМОДУРОВА, З.Г. Хроника Петра Александрийского. В: *Византийский Временник*, 1961. Том XVIII, с.150-197.
52. *Советская Историческая Энциклопедия*. Гл. ред. Е.М. ЖУКОВ. Том 15. Москва: Советская Энциклопедия, 1974. 1006 столб.

Prezentat la 16.04.2013

DIN ISTORIA FONDĂRII ŞI ACTIVITĂŢII BIROULUI REGIONAL (GUBERNIAL) DE HOTĂRNICIE DIN BASARABIA (1818-1890)

Valentin TOMULEŢ

Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de faţă sunt analizate, în baza documentelor de arhivă inedite, măsurile întreprinse de administraţia imperială rusă în vederea instituirii şi funcţionării Biroului Regional de Hotărnicie din Basarabia. Creat în baza Regulamentului privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, în scopul descrierii topografice a proprietăţilor funciare din Basarabia, Biroul era alcătuit din preşedinte, patru membri aleşi de Adunarea deputaţilor nobilimii, dar confirmaţi de Consiliul Suprem al Basarabiei, şi un inginer cadastral regional din partea coroanei, confirmat de guvernatorul militar. În subordinea Biroului erau trei comisii de hotărnicie – Orhei, Iaşi şi Hotin, în componenţa cărora intrau: un membru al Biroului Regional de Hotărnicie, doi ingineri cadastrali de ţinut şi câte un arbitru de la fiecare proprietar, la care se efectua descrierea hotarnică.

Deşi activitatea Biroului Gubernial de Hotărnicie din Basarabia derula anevoios, către sfârşitul anilor '80 ai sec. al XIX-lea descrierea topografică în Basarabia a fost, în fond, finalizată. La 1 ianuarie 1891, în legătură cu finisarea lucrărilor de ridicare topografică a proprietăţilor funciare din Basarabia, activitatea Biroului de Hotărnicie din Basarabia a fost suspendată. Dosarele nefinisate cu referire la ridicarea topografică generală a Basarabiei au fost transmise Tribunalului din Chişinău, pentru soluţionare ulterioară.

Cuvinte-cheie: *Birou de Hotărnicie, descriere topografică, Consiliul Suprem al Basarabiei, Basarabia, politică imperială.*

THE HISTORY OF FOUNDATION AND ACTIVITY OF REGIONAL (GUBERNIAL) BUREAU OF CADASTRE IN BESSARABIA (1818-1890)

In this article, based on unpublished archival documents, the author examines the steps taken by the Russian imperial administration in the establishment and operation of Regional Bureau of Cadastre in Bessarabia. Established under the Regulation on the administrative organization of Bessarabia region of 29 April 1818, for topographical description of the land properties of Bessarabia, the Bureau was composed of a President, four members elected by the Members of the nobility, but confirmed by the Supreme Council of Bessarabia, and a regional cadastral engineer, chosen by the Crown and confirmed by the military governor. In the subordination of the Bureau there were three committees of cadastre – Orhei, Iasi and Hotin, consisting of a member of the Regional Bureau of Cadastre, two county cadastre engineers and an arbitrator from each owner, whose land was described.

Although the activity of Gubernial Bureau of Cadastre of Bessarabia was going hard towards the end of the 80s of the 19th century, the topographic description of Bessarabia, in fact, had been completed. On January 1, 1891, due to the completion of the surveying of land properties in Bessarabia, the work of the Bureau of Cadastre of Bessarabia was suspended. Unfinished files with reference to the general topographical description of Bessarabia were sent to Chisinau Court for further settlement.

Keywords*: Bureau of Cadastre, terrain description, the Supreme Council of Bessarabia, Bessarabia, imperial policy.*

Biroul Regional de Hotărnicie din Basarabia a fost instituit în baza Regulamentului privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, în scopul descrierii topografice a proprietăţilor funciare din Basarabia [1]. Biroul era alcătuit din preşedinte, patru membri aleşi de Adunarea deputaţilor nobilimii, dar confirmaţi de Consiliul Suprem al Basarabiei, şi un inginer cadastral regional din partea coroanei, confirmat de guvernatorul militar. În subordinea Biroului erau trei comisii de hotărnicie *(межевые комиссии)* – Orhei, Iaşi şi Hotin, în componenţa cărora intrau: un membru al Biroului Regional de Hotărnicie, doi ingineri cadastrali de ţinut şi câte un arbitru de la fiecare proprietar, pe al cărui teren de pământ se efectua descrierea hotarnică [2].

Sfera de activitate a acestor instituţii era fixată în articolul 7 al Regulamentului privind funcţionarea Biroului de Hotărnicie – parte componentă a Regulamentului privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, în care se stipula: „Reieşind din considerentul că o parte a regiunii, numită Basarabia propriu-zisă (cu înţelesul de Bugeac – *V.T.*), cu ţinuturile Bender, Akkerman şi Ismail, include pământuri ce aparţin statului, iar descrierea hotarnică a acestora a fost efectuată de funcţionari speciali trimişi de guvern, apoi competenţa comisiilor de hotărnicie se referă doar la celelalte trei ţinuturi, şi anume: Orhei, Iaşi şi Hotin. Ulterior, în urma împărţirii pământurilor de stat în proprietate privată, toate litigiile cu caracter

funciar, chiar dacă ele se referă la domeniile statului, la început urmează să fie examinate în aceste comisii de hotărnicie” [3].

În activitatea sa Biroul se conducea de un Regulament [4] de hotărnicie [5] şi de deciziile adoptate de Senatul Guvernant şi de Consiliul de Stat la 3 august 1825 [6] şi la 30 octombrie 1827 [7]. Deciziile Biroului puteau fi contestate de Tribunalul civil din Basarabia [8]. În competenţa Biroului era stabilirea hotarelor, autentificarea şi eliberarea planurilor moşiilor şi a cărţilor cadastrale. Descrierea topografică a moşiilor se făcea, în conformitate cu articolul 6 al Regulamentului de hotărnicie din 29 aprilie 1818, doar la cererea proprietarilor funciari, iar litigiile ce apăreau în urma descrierilor topografice urmau a fi examinate, la început, în Comisia topografică, iar în cazul în care proprietarul nu erau satisfăcut de deciziile comisiei litigiile erau examinate în Biroul Regional de Hotărnicie, în calitate de judecătorie de primă instanţă. A doua instanţă o constituia Tribunalul Civil Regional, iar instanţa superioară – Consiliul Suprem al Basarabiei [9].

Hotarele moşiilor urmau a fi stabilite prin aplicarea semnelor de hotar (movile, gropi etc.), iar pentru fiecare moşie care a fost supusă descrierii topografice se alcătuia o carte de hotărnicie şi planul moşiei în două exemplare. La 16 martie 1822, pentru examinarea plângerilor prezentate în Consiliul Suprem al Basarabiei, la propunerea contelui Capo d’Istria, în Sankt Petersburg a fost creat un Comitet Provizoriu [10]. Însă, după ce în 1825 acest Comitet a fost desfiinţat, în competenţa Consiliului Suprem al Basarabiei fiind păstrate doar funcţii executive. Dosarele referitoare la hotărnicia moşiilor din Basarabia, împreună cu cele judiciare, au fost subordonate, conform dispoziţiei din 3 august 1825, Departamentului doi al Senatului Guvernant, iar în baza deciziei Consiliului de Stat din 30 octombrie 1827 – Departamentului de Hotărnicie al Senatului Guvernant [11].

Aplicarea în practică a Regulamentului de hotărnicie din 29 aprilie 1818 a demonstrat imperfecţiunea lui. Deja în 1823, guvernatorul Basarabiei cere introducerea unui nou regulament, alcătuirea căruia a fost încredinţată (în 1828, de Consiliul de Stat) administraţiei regionale. Proiectul noului Regulament a fost discutat în Departamentul de Hotărnicie al Senatului Guvernant şi în Consiliul de Stat. Confirmat la 17 octombrie 1849 în Consiliul de Stat, proiectul este prezentat ministrului Justiţiei pentru a fi transmis unei Comisii speciale, instituite la Chişinău din funcţionari locali şi deputaţi din toate stările sociale. Dar activitatea acestei comisii n-a primit susţinerea ulterioară şi în 1863 a fost desfiinţată, în baza unei decizii imperiale fiind instituită (în acelaşi an) o nouă comisie care urma să determine priorităţile restructurării instituţiilor de hotărnicie din Imperiu [12].

În 1852, în scopul inspectării activităţii Biroului de Hotărnicie din Basarabia, la dispoziţia guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei în provincie a fost trimis inginerul cadastral, ştab-căpitanul Novgorodţev, care trebuia să examineze modul de rezolvare a litigiilor legate de descrierea hotarnică a moşiilor şi de persoanele care activau în Biroul de Hotărnicie [13].

În 1869, în procesul aplicării în Basarabia a Regulamentului judiciar din 29 noiembrie 1864, senatorul I.Şahmatov, şeful Direcţiei de hotărnicie din cadrul Ministerului Justiţiei, care, potrivit dispoziţiei împăratului, inspecta Circumscripţia Judiciară Odesa, a înaintat propunerea de a fi lichidate în Basarabia instituţiile de hotărnicie, sub pretextul că acestea nu şi-au onorat obligaţiile. Dosarele nesoluţionate pe această problemă se propunea a fi direcţionate Tribunalului din Chişinău şi Curţii de Apel din Odesa. Însă, această propunere privind restructurarea Biroului de Hotărnicie din Basarabia a fost stopată prin decizia din 18 mai 1870 a Consiliului de Stat, în baza căreia faţă de Biroul de Hotărnicie din Basarabia au fost aplicate unele articole ale Regulamentului din 11 octombrie 1865 [14].

Odată cu suprimarea, la 8 aprilie 1869, de către Consiliul de Stat a Tribunalului civil din Basarabia, în baza deciziei Consiliului de Stat din 18 mai 1870, toate dosarele legate de competenţa Biroului de Hotărnicie, care, potrivit Regulamentului de hotărnicie din 29 aprilie 1818, erau transmise instanţei de apel, acum urmau a fi transmise Departamentului de Hotărnicie al Senatului Guvernant [15].

În 1874, în legătură cu lichidarea instituţiei guvernatorului general al Novorosiei şi Basarabiei, Biroul Gubernial de Hotărnicie, care se afla în subordonarea lui directă, a fost trecut în subordinea Administraţiei Direcţiei de Hotărnicie *(Управления межевой частью)* a Ministerului Justiţiei [16]. La 4 noiembrie 1881, din lipsă de mijloace pentru buna funcţionare a Biroului de Hotărnicie, au fost revăzute unităţile de funcţii pentru Biroul Gubernial de Hotărnicie din Basarabia. Potrivit noilor state de funcţii, începând cu 1 ianuarie 1882, cheltuielile au fost majorate cu 5801 rub. 28 kop. [17]. În legătură cu aceasta, Consiliul de Stat a subliniat în mod special dificultăţile cu care se efectua descrierea topografică a moşiilor în Basarabia şi a dat

 ISSN 1811-2668

ministrului de Justiţie dispoziţia să ia deciziile de rigoare. Pentru a urgenta lucrările de ridicare topografică a proprietăţilor funciare din Basarabia, stopate din cauza că moşierii nu cereau să li se efectueze descrierea hotarnică a moşiilor, la propunerea ministrului de Justiţie, la 19 mai 1883 Consiliul de Stat modifică paragraful 6 al Regulamentului de hotărnicie din 29 aprilie 1818, acordând astfel Biroului Gubernial de Hotărnicie dreptul de a efectua descrierea topografică, fără să mai aştepte solicitări din partea proprietarilor funciari [18].

Ulterior, în 1884, au fost adoptate două decizii care au determinat activitatea de mai departe a Biroului Gubernial de Hotărnicie din Basarabia. Prima decizie, din 13 februarie 1884, a Senatului Guvernant era legată de acordarea loturilor de pământ clerului din satele Păuleşti şi Nişcani, în care se stipula că descrierea hotarnică a pământurilor bisericeşti se va efectua în baza unor prevederi speciale, expuse în articolele 458-488 ale Regulamentului de hotărnicie şi se referă la efectuarea lucrărilor de hotărnicie generale care sunt de competenţa Biroului Gubernial de Hotărnicie. Ca rezultat, în baza deciziei din 31 octombrie 1884 a Cârmuirii Guberniale din Basarabia, toate dosarele referitoare la pământurile bisericeşti, examinate de Administraţia Gubernială, au fost transmise Biroului Gubernial de Hotărnicie. Cea de-a doua decizie ţinea de competenţa descrierii topografice a moşiilor deţinute în comun (probabil, moşiile răzeşeşti şi cele deţinute în comun de mai mulţi moşieri) şi prevedea acordarea anumitor sectoare din cadrul acestor moşii în proprietate privată. Dispoziţia Senatului Guvernant din 12 noiembrie 1884 stipula că în cazul proprietăţilor funciare, din care proprietarii au primit deja anumite loturi, planurile acestor loturi fiind confirmate de Biroul Gubernial de Hotărnicie, descrierea topografică urmează a fi făcută de topografi judeţeni (articolele 751-771), iar descrierea topografică făcută ulterior se înfăptuia în baza unei adresări din partea proprietarilor în Tribunalul din Chişinău. Confirmarea documentelor de hotărnicie ţinea de competenţa Cancelariei de Hotărnicie. Deşi aceste măsuri au limitat competenţa Biroului Gubernial de Hotărnicie privind descrierea hotarnică a proprietăţilor funciare apărute pe aceste cazuri, Biroul a continuat să primească (până la deplina lui desfiinţare), la cererea proprietarilor, dosare privind delimitarea proprietăţilor comune şi acordarea sectoarelor particulare [19]. Totodată, o dispoziţie care ar fi permis anumite schimbări în articolul 7 al Regulamentului de hotărnicie din 29 aprilie 1818, prin care competenţele Biroului Gubernial de Hotărnicie ar fi fost aplicate şi faţă de proprietăţile funciare din Bugeac, n-a fost elaborată. În pofida acestui fapt, Biroul Gubernial de Hotărnicie a continuat să primească, până la data desfiinţării lui, dosare cu referire la delimitarea moşiilor din această regiune.

Delimitarea hotarelor moşiilor particulare şi a celor bisericeşti din Basarabia se desfăşura anevoios. Conform datelor statistice oferite de Biroul de Hotărnicie, către anul 1853 au fost stabilite, în decurs de 35 de ani, hotarele a doar 66 de proprietăţi funciare cu o suprafaţă de 177.832 desetine, iar în 1860 – deja a 190 de proprietăţi cu o suprafaţă de 415.952 desetine de pământ [20]. Aceste date diferă de cele prezentate de senatorul I.Şahmatov, potrivit căruia în 1869 în Basarabia, cu excepţia Bugeacului (o parte a judeţelor Bender şi Akkerman), a fost realizată ridicarea topografică a 553 de proprietăţi funciare, cu o suprafaţă de 993.922 desetine, urmând a fi efectuate lucrări de delimitare a încă 740 de proprietăţi funciare, cu o suprafaţă totală de 1.730.000 desetine. Respectiv, au fost efectuate lucrări topografice pe o suprafaţă de 2.723.922 desetine [21]. Neconcordanţa dintre datele prezentate de senatorul I.Şahmatov şi cele prezentate de colonelul Novgorodţev este condiţionată, în primul rând, de faptul că ele se referă la perioade de timp şi la suprafeţe de pământ diferite: primele vizează începutul, altele – sfârşitul anului 1869; primele – se referă doar la o parte a judeţului Bender, altele – la întreg judeţul Bender. În plus, din cauza nedelimitării stricte a competenţelor Biroului Gubernial de Hotărnicie, exprimate, în cazul de faţă, în diversitatea principiilor care erau puse la baza ridicării topografice a teritoriului Basarabiei, numărul proprietăţilor funciare care erau supuse delimitării topografice era diferit [22].

La 1 ianuarie 1875, conform datelor prezentate de Biroul de Hotărnicie din Basarabia, în cele 7 judeţe ale Basarabiei erau înregistrate 1945 de proprietăţi funciare, cu o suprafaţă de 3.306.723 desetine, inclusiv 1193 de moşii în care au fost efectuate lucrări de delimitare topografică pe o suprafaţă de 3.358.121 desetine. Urma a fi ridicată topografia a încă 452 de proprietăţi funciare, pe o suprafaţă de 948.602 desetine [23].

Conform datelor Biroului de Hotărnicie din Basarabia, la 1 ianuarie 1880 în cele 7 judeţe ale Basarabiei erau înregistrate, pe o suprafaţă de 3.306.782 desetine, 2193 de proprietăţi funciare, inclusiv 1658 de moşii în care a fost ridicată descrierea topografică. În 1882 în cele 8 judeţe ale Basarabiei (fiind inclus judeţul Ismail), erau înregistrate, pe o suprafaţă de 4.145.330 desetine, 2539 moşii, inclusiv 2002 moşii în care a fost efectuată ridicarea topografică, pe o suprafaţă de 3.435.960 desetine, iar în 1888 – 2526 de proprietăţi funciare, pe o suprafaţă de 3.179.051 desetine, inclusiv 2308 moşii, pe o suprafaţă de 2.870.742 desetine, cu descriere topografică [24].

Din cele 2308 moşii descrise sub aspect topografic, 2190 moşii, cu o suprafaţă de 2.420.316 desetine, au fost delimitate de Biroul Gubernial de Hotărnicie şi 118 moşi, cu o suprafaţă de 450.426 desetine, delimitate în anii 1821-1827, sub conducerea colonelului S.I. Kornilovici, cu participarea colonelului Ghedihin şi a locotenent-colonelului fon Rughe [25], în judeţele Bender şi Akkerman (53 de moşii, cu o suprafaţă de 222.406 desetine, în judeţul Bender şi 65 de moşii, cu o suprafaţă de 228.020 desetine, în judeţul Akkerman) [26].

Delimitarea proprietăţilor statului de proprietăţile private a necesitat cheltuieli financiare. Conform statelor de funcţii ale Biroului Gubernial de Hotărnicie, până în 1882 anual au fost cheltuite 3009 ruble. Timp de zece ani (1881-1891), pentru întreţinerea Biroului de Hotărnicie s-au cheltuit 95.744 ruble, spre deosebire de cele 189.567 ruble cheltuite între anii 1818 şi 1881. Cheltuielile pentru întreţinerea cancelariilor Comisiilor de Hotărnicie, pentru deplasările de serviciu ale membrilor Biroului de Hotărnicie şi ale conţopiştilor Comisiilor de Hotărnicie erau acoperite de proprietarii funciari locali [27].

Toate încercările Direcţiei de Hotărnicie a Ministerului Justiţiei de a stabili o anumită ordine în sistemul de hotărnicie din Basarabia întâlnea obstacole atât din partea instituţiilor locale de hotărnicie, cât şi în ce priveşte modalitatea de implementare a legilor stabilite de Regulamentul hotarnic din 1818. Instituţiile imperiale aşa şi n-au putut stabili termenul de finisare a lucrărilor de delimitare a proprietăţilor funciare din Basarabia. Pentru a soluţiona această probleme, la dispoziţia ministrului de Justiţie, în 1889, cu misiuni speciale a fost trimis la Chişinău funcţionarul de clasa a IV-a Spirov, adjunctul şefului Direcţiei de hotărnicie din cadrul Ministerului Justiţiei, care, pe lângă întrebările de serviciu, urma să adune material şi despre activitatea Biroului Gubernial de Hotărnicie şi să întreprindă măsuri concrete în vederea finisării lucrărilor de hotarnicie din Basarabia [28]. Conform datelor adunate de funcţionarul Spirov în 1889, timp de 17 ani, sub administrarea Biroului de Hotărnicie au fost delimitate 2257 de moşii, cu o suprafaţă de 2.494.009 desetine, sau anual era efectuată descrierea topografică a 33 de moşii, cu o suprafaţă de 35.600 desetine. Totuşi, în pofida faptului că în ultimii 7 ani activitatea instituţiilor locale de hotărnicie s-a îmbunătăţit, anual era înfăptuită ridicarea topografică doar a 40-60 de moşii. Ca rezultat, în 1889 au rămas nestabilite hotarele a 156 de moşii [29].

Totuşi, deşi activitatea Biroului Gubernial de Hotărnicie din Basarabia se desfăşura anevoios, către sfârşitul anilor '80 ai sec. al XIX-lea descrierea topografică în Basarabia a fost, în fond, finalizată. Însă, au rămas nesoluţionate alte întrebări legate de perfectarea cópiilor de pe planurile şi cărţile cadastrale, de amenajarea încăperii arhivei topografice, de prezentarea planurilor şi a cărţilor cadastrale în Direcţia de hotărnicie a Ministerului Justiţiei etc.

Conform raportului funcţionarului Spirov adresat şefului Direcţiei de hotărnicie a Ministerului Justiţiei la începutul lui decembrie 1889, în Arhiva Secţiei topografice din Basarabia se păstrau planurile originale a 1752 de moşii, dar lipseau cópiile de pe aceste planuri [20]. La 1 decembrie 1898 inginerul cadastral gubernial din Basarabia a primit dispoziţia şefului Direcţiei de hotărnicie a Ministerului Justiţiei de a realiza copiile de pe aceste planuri, în ordine alfabetică, pentru fiecare judeţ în parte, acestea urmând a fi transmise Cancelariei de hotărnicie a Ministerului Justiţiei [31].

La 30 decembrie 1889 inginerul cadastral gubernial a primit dispoziţia ca după finisarea dosarelor cu privire la descrierea topografică a moşiilor acestea să nu mai fie depozitate în încăperea Biroului de Hotărnicie din Basarabia, ci, împachetate în lăzi din lemn, să fie transmise, pe părţi, la Moscova, prin societatea „Nadejda". Cheltuielile pentru transportare au fost puse pe seama Cancelariei Secţiei de topografie, pe contul căreia în 1890 urma să fie transferată suma de 300 de ruble [32].

O problemă destul de importantă viza cópiile de pe planurile moşiilor care au fost supuse descrierii hotarnice şi de pe cărţile cadastrale care urmau a fi prezentate în Arhiva Cancelariei de hotărnicie. Spirov constată că Biroul Gubernial de Hotărnicie nu a transmis planurile confirmate de Birou în Cancelaria de hotărnicie şi n-a pregătit cópii de pe planurile originale şi cărţile cadastrale pentru Arhiva locală. O asemenea dispoziţie a fost dată doar în 1881, dar ea n-a fost îndeplinită. Ca rezultat, din această cauză în Arhiva locală de hotărnicie lipseau planurile şi cărţile cadastrale a cca 2000 de moşii [33].

În pofida faptului că în Secţia gubernială de topografie din Basarabia se păstrau planurile cadastrale ale moşiilor unde au fost efectuate deja lucrări topografice, aceste planuri urmau a fi perfectate, analizate şi completate cu numeroase documente care lipseau. Lucrătorii Arhivei de hotărnicie trebuiau să alcătuiască lista alfabetică a tuturor planurilor şi cărţilor cadastrale care erau depozitate în arhivă şi a celor ce urmau să fie trimise în Arhiva hotarnică imperială [34]. O problemă stringentă era localul arhivei, care era mic şi neîncăpător, nu se încălzea şi nu dispunea de dulapuri. Respectiv, nu exista spaţiu suficient şi condiţii pentru păstrarea dosarelor şi planurilor cadastrale. Era nevoie de o nouă încăpere pentru arhiva Biroului de Hotărnicie [35].

În urma dispoziţiei din 21 martie 1889 a sefului Direcţiei de hotărnicie a Ministerului Justiţiei, Biroul de Hotărnicie din Basarabia constată definitivarea procesului de stabilire a hotarelor moşiilor în judeţele Hotin, Soroca, Bălţi, Orhei şi Chişinău şi în judeţele Bender, Akkerman şi Ismail, în sarcina Biroului rămânând delimitarea pământurilor bisericeşti, care până la 1884 ţinea de competenţa inginerilor hotarnici, şi soluţionarea a 27 de dosare cu privire la descrierea hotarnică a moşiilor aflate în proces de judecată. Conform Regulamentului de hotărnicie, planurile şi cărţile cadastrale ale moşiilor se păstrau în arhiva Biroului, proprietarii de pământ dispunând de cópii autentificate de Ministerul Justiţiei; odată cu finisarea procedurii de stabilire a hotarelor moşiilor, în mod obligatoriu se întocmea planul general al moşiilor din cadrul judeţului [36].

Pe parcursul anului 1890 instituţiile cadastrale din Basarabia au continuat perfectarea dosarelor cadastrale pentru a le transmite Cancelariei Direcţiei de hotărnicie a Ministerului Justiţiei. La 25 iulie 1890 preşedintele Cancelariei de hotărnicie a Departamentului Ministerului Justiţiei scria inginerului cadastral din Basarabia că a primit 142 de planuri şi cărţi cadastrale ale moşiilor din judeţul Hotin şi 158 – din judeţul Soroca [37].

La 1 ianuarie 1891, în legătură cu finisarea lucrărilor de ridicare topografică a proprietăţilor funciare din Basarabia şi având ca bază deciziile din 19 decembrie 1888 şi din 1 mai 1890 ale Consiliului de Stat cu referire la suprimarea birourilor de hotărnicie din guberniile Penza şi Cernigov, activitatea Biroului de Hotărnicie din Basarabia a fost suspendată [38]. Dosarele nefinisate privind ridicarea topografică generală a Basarabiei au fost transmise Tribunalului din Chişinău, pentru soluţionare ulterioară, în baza Regulamentului din 29 aprilie 1818, articolelor 3-6 ale dispoziţiei din 18 mai 1870 [39] şi articolelor 33 şi 34 ale Regulamentului din 10 martie 1869 [40] al Consiliului de Stat. Confirmarea documentelor referitoare la ridicarea topografică a proprietăţilor funciare a fost pusă pe seama Cancelariei de hotărnicie. Dosarele nefinisate ale Biroului de Hotărnicie cu privire la distribuirea loturilor de pământ parohiilor erau transmise Cârmuirii Guberniale din Basarabia, pentru investigare ulterioară. Perfectarea planurilor generale de hotărnicie a judeţelor din Basarabia şi instituirea Arhivei de Hotărnicie din Basarabia au fost încredinţate Secţiei topografice guberniale din Basarabia *(Бессарабская Губернская Чертежная)*. Pentru efectuarea acestor lucrări inginerului cadastral gubernial i se majora, pe o perioadă de 5 ani, salariul (980 rub.). Începând cu 1 ianuarie 1891 aceşti bani erau incluşi în devizul de cheltuieli al Ministerului Justiţiei. Mijloacele băneşti ale Secţiei topografice guberniale au fost majorate anual până la 2500 rub., pe aceeaşi perioadă de 5 ani ca şi inginerului cadastral gubernial, iar pentru arendarea încăperii arhivei – 700 rub., bani care era incluşi în devizul de cheltuieli al Ministerului Justiţiei. Începând cu 1 ianuarie 1891, finanţarea Biroului de Hotărnicie din Basarabia şi a Comisiilor de hotărnicie a fost întreruptă [41]. În aşa fel, activitatea Biroului de Hotărnicie din Basarabia a fost suspendată.

Bibliografie:

1. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), F. 121, inv. 1, d. 248, f. 116 verso.
2. Ibidem.
3. *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* Кишинев, 1818, с.146-147.
4. Denumirea completă a Regulamentului: *Pravilile ce atingu de îndatoririle Cantorei de Hoterjturii a Basarabiei la căutatul pricinilor de hotar (Правила, входящия в состав обязанностей Бессарабской Межевой Конторы к производству межевых дел)*.
5. El era inclus în Regulamentul privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818. Era alcătuit din 4 compartimente şi conţinea 76 de paragrafe. *A consulta* Regulamentul de Hotărnicie. În: *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* Кишинев, 1818, с.145-171.
6. *Полное собрание законов Российский империи* (ПСЗРИ). Собр. I, т. XL, 1825, № 30439. СПб., 1830, с. 409-410.
7. ПСЗРИ, Собр. II, т. II, 1827, отд. второе, № 1494. СПб., 1830, с.930.
8. *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* Кишинев, 1818, с.25-26.
9. ANRM, F. 121, inv. 1, d. 248, f. 117.
10. ПСЗРИ, Собр. I, т. XL, 1825, № 30439. СПб., 1830, с.409.
11. ANRM, F. 121, inv. 1, d. 248, f. 117-117 verso.
12. Ibidem, f. 117 verso.
13. Ibidem, f. 117 verso-118.
14. Ibidem, f. 118.
15. ПСЗРИ, Собр. II, т. XLV, 1870, отд. первое, №48382. СПб., 1874, с.668.
16. ANRM, F. 121, inv. 1, d. 248, f. 118.
17. ПСЗРИ, Собр. III, т. I, 1881, №502. СПб., 1885, с.336-337.
18. ANRM, F. 121, inv. 1, d. 248, f. 118-118 verso.

19. Ibidem, f. 118 verso-119.
20. Ibidem, f. 119.
21. Ibidem, f. 119-199 verso.
22. Ibidem, f. 119 verso-120.
23. Ibidem, f. 120.
24. Ibidem.
25. Despre activitatea comisiei conduse de colonelul S.I. Kornilovici în Bugeac *a se vedea* mai detaliat: ANRM, F. 121, inv. 1, d. 248, f. 116-116 verso.
26. Ibidem, f. 120. În total, în această perioadă au fost delimitate pământurile oraşelor Akkerman, Chilia, Ismail, Bender, Reni, târgului Căuşeni, ale 75 de sate de stat şi ale 38 de proprietari funciari *(Ibidem, f. 116-116 verso)*.
27. Ibidem, f. 120 verso.
28. Ibidem, f. 120 verso-121.
29. Ibidem, f. 121.
30. Ibidem, d. 259, f. 3.
31. Ibidem, 3 verso.
32. Ibidem, d. 248, f. 12-12 verso.
33. Ibidem, f. 121 verso.
34. Ibidem.
35. Ibidem, f. 122.
36. Ibidem, f. 122 verso.
37. Ibidem, f. 131.
38. Ibidem, f. 127.
39. ПСЗРИ, Собр. II, т. XLV, 1870, отд. второе, №48382. – СПб., 1874, с. 668.
40. ПСЗРИ, Собр. II, т. XLIV, 1869, отд. первое, №46840. – СПб., 1873, с. 222, 224-228.
41. ANRM, F. 121, inv. 1, d. 248, f. 127-127 verso.

Prezentat la 09.08.2013

CONSIDERAŢII CU PRIVIRE LA DENOMINAŢIUNILE RELIGIOASE DIN BASARABIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Ion GUMENÂI
Universitatea de Stat din Moldova

Materialul prezentat este bazat atât pe surse istoriografice, cât şi de arhivă ce vin să pună în discuţie o serie de date privind apariţia, soarta şi numărul comunităţilor diferitelor denominaţiuni religioase care au existat în Basarabia în secolul al XIX-lea. Tema investigaţiei a fost aleasă nu întâmplător, deoarece acest subiect nu a fost temeinic abordat de către specialiştii în domeniu.
Cuvinte-cheie: *denominaţiune, Basarabia, Imperiul Rus, molocani, subotnici, ştundişti, baptişti, scopiţi.*

CONSIDERATION WITH THE BESSARABIAN RELIGIOUS DENOMINATIONS IN THE XIX CENTURY
The presented material is based on both the literature and archival materials and we intend to discuss a range of data on the occurrence, fate and the number of communities that were the denominations of Bessarabia during the nineteenth century. The topic was chosen, because, not every topic has already been elucidated to the satisfaction of the experts in the field.
Keywords: *denominations, Bessarabia, Russian Empire, molocans, Saturday Workday, stundists, Baptists.*

Problema privind comunităţile religioase, netradiţionale, existente în Basarabia, datorită numărului mic pe care l-au avut la prima vedere, ar putea fi considerat un subiect mai puţin important. Totuşi, cercetarea acestei probleme poate elucida, considerăm, o serie de probleme ce ar complini tabloul general al evoluţiei istorice a acestui spaţiu pe parcursul segmentului de timp ales pentru cercetare. Mai mult, această problemă ni se pare interesantă şi prin faptul că nici administraţia ţaristă şi nicio serie de autori nu făceau deosebirea între denominaţiunile existente, plasându-le sub un nume comun – acel de „rascol", fiind în majoritatea cazurilor confundate sau intenţionat incluse în curentul religios al ortodocşilor de rit vechi.

Informaţii mai complete cu referire la curentele religioase eterodoxe din Basarabia pot fi culese din rapoartele congreselor misionarilor ortodocşi desfăşurate în Basarabia începând cu deceniul opt al secolului al XIX-lea, din care rezultă că pentru acel moment în această regiune puteau fi depistaţi reprezentanţi al unor astfel de curente religioase, cum ar fi: molocanii, ştundiştii, scopiţii, baptiştii şi şalopuţii [11;15].

Cu toate că datele se referă la segmentul temporal ce încadrează ultimul sfert al secolului al XIX-lea, considerăm că acestea nu reflectă întocmai situaţia şi existenţa diferitelor denominaţiuni din Basarabia pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Ne permitem să afirmăm acest lucru datorită faptului că o parte din aceste denominaţiuni au fost atestate anume în ultimul sfert al secolului al XIX-lea. Astfel, după cum afirmă Avsentii Stadniţii citându-l pe preotul Constantin Mihul, care se referă la bapţişi şi ştundişti ce sunt atestaţi în localităţile Cicimea şi Spascoie populate preponderent de molocani, către 1875 între aceştia apare problema legată de botezul prin apă şi ruperea pâinii la Euharistie, la care au reacţionat reprezentanţii societăţii baptiste din Tulcea, aici fiind trimis Dmitrii Petrov ce se dădea drept agent al unei oarecare societăţi biblice americane. O parte din molocani au trecut la baptism, presviter al baptiştilor aici fiind ales Arhip Romanenco, iar diacon baptist fiind numit Semion Semigolov. Tot în Cicimea în 1885 a venit din satul Astrahanchi, gubernia Taurida, un oarecare ştund Iachimenco, care a botezat în râuleţul din localitate 15 molocani, inclusiv copii (unul din principalele dezacorduri existente cu baptiştii), astfel fiind pus începutul ştundismului în Basarabia [15, p.345].

În acelaşi an 1875, în satul Danielfeld (Mologa) va fi botezată în stil baptist, de către Pieter Jathe, Caterina Horungeb, născută Talche. În următorul an vor mai fi botezate încă nouă persoane din aceeaşi localitate, astfel luând naştere încă un centru al baptismului, de data aceasta în ţinutul Cetatea Albă [2].

Aproximativ în aceeaşi perioadă apar şi primele comunităţi ale ştundiştilor şi în Bender, denominaţiune răspândită aici de către muncitorii care au fost aduşi pentru construcţia căii ferate Bender – Galaţi [11, p.257][*].

[*] Cât priveşte denominaţiunea şalopuţilor, aceştia apar pe la începutul anilor 80 ai secolului al XIX-lea, constituindu-se în satele Volcineţ şi Şirăuţii de Sus, ideile religioase ale acestora fiind propagate de către Iacov Bealic şi Chiril Reaboi.

În cele din urmă, aceste două denominaţiuni au avut în perioada ulterioară o oarecare popularitate în mediul coloniilor germane, de unde de fapt şi-au racolat şi susţinători, îndeosebi baptismul, care a atras de partea sa rămăşiţele curentului religios al separatiştilor, despre care am vorbit în unul din articolele anterioare [1, p.303-304].

Şi baptismul, şi ştundismul, ajunse în coloniile germane dinspre regiunea Odessa, au creat unele probleme conducerii Bisericii Protestante, astfel încât problema privind activitatea misionară şi readucerea credincioşilor săi la adevărata credinţă a fost tot mai des discutată, problema acestor denominaţiuni şi lupta cu ele fiind pusă în dezbatere chiar şi la Sinoadele locale ale Bisericii Protestante ce s-au desfăşurat la Chişinău [9, fila 14-65].

Cât priveşte celelalte denominaţiuni, acestea sunt atestate mult mai devreme, practic odată cu intrarea Basarabiei în componenţa Imperiului Rus. Dintre acestea cele dintâi atestate documentar sunt molocanii, care au fost una dintre cele mai numeroase denominaţiuni din Basarabia şi care a persistat pe parcursul întregului secol al XIX-lea, precum şi subotnicii, numiţi în conformitate cu legislaţia imperială rusă şi жидовствующие.

Apariţia molocanilor în spaţiul pruto-nistrean se datorează, conform supoziţiilor unor autori, transferării în regiunea Molochnye Vody, gubernia Taurida, a reprezentanţilor acestei denominaţiuni, fapt ce are loc în 1823, când o parte din ei ajung de fapt şi în Basarabia [16]. Această constatare, după părerea noastră, este însă greşită. Datorită materialelor de arhivă existente, putem stabili cu certitudine că momentul venirii acestora în teritoriul pruto-nistrean este mult mai devreme şi se datorează, după cum arată sursele documentare, invaziei lui Napoleon în Rusia. Din datele existente rezultă ca, sub presiunea realităţilor create, populaţia molocană, care era majoritară (fie din Moscova sau din guberniile învecinate), părăseşte locurile băştinaşe şi se aşează cu traiul şi în Basarabia în perioada cuprinsă între 1812 şi 1814. Aceleaşi date atestă că majoritatea molocanilor sunt veniţi în această zonă anume în perioada indicată şi nu sunt date care ar vorbi despre reprezentanţii acestora în perioada anterioară războiului ruso-turc din 1806-1812 [10, p.46-54].

Depistarea sau, mai bine zis, apariţia molocanilor (şi anume – a celor din Bender) în vizorul poliţiei are loc în 1819. Cât de straniu ar fi, dar împotriva acestora nu au fost luate niciun fel de măsuri pasibile să reducă sau, mai bine spus, să elimine de la bun început această denominaţiune din interfluviul pruto-nistrean. Şi în acest caz credem că din nou este vorba despre încălcarea principiului politicii religioase anunţat în întreg Imperiul Rus (conform acestuia, Biserica Ortodoxă era declarată dominantă, faţă de celelalte curente creştine statul îşi declara loialitatea, iar faţă de necreştini statul se poziţiona ca fiind neutru) – aceasta pe de o parte, iar, pe de alta, ne confruntăm din nou cu o politică duplicitară, de această dată fiind vorba însă despre atitudinea faţă de diferite curente religioase, în diferite zone ale Imperiului Rus.

Deoarece nu s-au primit indicaţii, familiile molocanilor din Bender au rămas izolate până în 1826, când în acest oraş au fost depistaţi şi subotnici. În cazul acestora, reacţia autorităţilor centrale a fost promptă, fiind dispusă exilarea lor în Caucazul de Nord. În exces de zel, administraţia locală a organizat şi deportarea molocanilor împreună cu subotnicii. Însă, în momentul când majoritatea acestora erau deja în drum spre locul de exil, intervine dispoziţia Ministerului Afacerilor Interne, prin care se cerea readucerea înapoi a molocanilor şi reaşezarea lor la vechile vetre, funcţionarul care organizase exilarea molocanilor fiind nevoit să dea explicaţii în privinţa acţiunilor sale [5;7].

La prima vedere, de faţă e o greşeală a aparatului administrativ, şi atât. Însă, cercetarea acţiunilor din întregul Imperiu cu referire la duhobori sau molocani (deşi duhoborii şi molocanii sunt secte diferite, în documentele din acea perioadă se afirma: „духоборы, они же молокани”) conduce la alte concluzii. Ne referim în primul rând la circulara Consiliului de Stat din 10 aprilie 1811, prin care se dispunea că acei molocani care se vor face vinovaţi de încercări de convertire la credinţa lor să fie exilaţi, în conformitate cu hotărârea Senatului din 31 iulie 1802, în gubernia Arhanghelsk, ţinutul Kolsk; adepţii acestei secte, care nu vor dori să se dezică de ea, să fie exilaţi în gubernia Taurida, regiunea Molochnye Vody; şi unii, şi alţii să fie puşi sub supravegherea administraţiei locale, astfel încât respectivii să nu-i influenţeze pe cei din jur; copiii acestora care nu au atins vârsta de 15 ani să fie repartizaţi în conformitate cu părerea Consiliului de Stat: băieţii – în şcolile de garnizoană din armată, iar fetele – la mănăstiri. Acestea din urmă trebuie să fie ţinute în mănăstire până la adoptarea ortodoxiei, după ce pot să se reîntoarcă la rude sau să fie aranjate potrivit statutului lor social [13, № 24590].

Urmează dispoziţia Comitetului de Miniştri din 27 ianuarie 1812, prin care se interzicea ca membrii acestor culte religioase să fie aleşi în organele de administraţie orăşeneşti, aceştia urmând să fie înlocuiţi numai cu ortodocşi [13, №25529]. Câţiva ani mai târziu, la 6 februarie 1816, este emisă o nouă directivă a Comitetului de Miniştri, prin care toţi duhoborii din rândurile cazacilor de pe Don trebuiau strămutaţi în regiunea Caucaz [14, №126].

În fine, la 20 octombrie 1829 este emisă dispoziţia Consiliului de Stat privind duhoborii, iconoclaştii, subotnicii şi alte curente religioase considerate drept secte extrem de periculoase, ce cuprindea 12 puncte: 1. Toţi numiţii mai sus sectanţi ce vor fi prinşi în atragerea în aceste erezii şi de asemenea în răzvrătiri şi nelegiuiri împotriva bisericii şi preoţimii ortodoxe să fie daţi judecăţii. 2. Persoanele care s-au făcut vinovate de învinuirile de mai sus să fie trimise în armată în regiunea Caucaz, iar femeile şi cei inapţi pentru serviciul militar să fie trimişi acolo pentru trai. 3. Conducerea principală a Gruziei să distribuie locuri pentru trai acestor persoane. 4. Rascolinicilor sectelor numite, la cererea acestora de a se transfera în Caucaz, să li se accepte, iar în regiunea Novorosia acest lucru să fie oprit. 5. Cei care vor primi credinţa creştină în timpul judecăţii să fie reîntorşi la locurile lor de trai. Cei care se vor converti la aceasta după ce vor ajunge în locurile stabilite să aibă dreptul de a se reîntoarce în guberniile interne ale Rusiei, cu dreptul de a alege locul de trai şi de a fi scutiţi de impozite pentru trei ani. 6. Celor înrolaţi în armată, dacă nu se vor converti, să nu li să se dea nici concedii, nici liberare din armată. 7. Dacă se vor descoperi din nou duhobori printre cazacii de pe Don, să se procedeze cu ei ca şi cu ceilalţi. 8. Dacă cineva, după ce s-a convertit şi întors la locul de trai ales, se va reîntoarce la erezia sa, să fie deportat în Transcaucazia fără dreptul de a mai reveni. 9. Despre punctele 2, 5, 8 conducerea gubernială este obligată să raporteze Ministerului Afacerilor Interne. 10. Capii şi învăţătorii acestor secte nu se vor supune acestor legi, ci vor fi judecaţi după legile ce se referă la ucidere şi sinucidere. 11. Aceştia să nu fie folosiţi în organele de administraţie acolo unde sunt ortodocşi. 12. Deoarece reaşezarea acestora în gubernia Novorosia a fost oprită, din cele 79 mii de desetine de pământ date pentru populare să li se lase câte 15 desetine de fiecare suflet pentru cei deja stabiliţi în zona respectivă, restul să fie reîntoarse în fondul de stat [14, №4010].

Cele câteva acte enumerate relevă poziţia extrem de dură a administraţiei ţariste faţă de molocani în interiorul Imperiului, lucru ce nu poate fi atestat în Basarabia. Aici, după părerea noastră, aceştia, în viziunea aceleiaşi administraţii, urmau să întărească elementul slav, loial puterii imperiale. Considerăm că numai astfel poate fi interpretată atitudinea protectoare a puterii faţă de molocani, atitudine ce poate fi apreciată ca fiind chiar în detrimentul Bisericii Ortodoxe Ruse.

Altfel, credem că respectivii ar fi avut soarta subotnicilor, împreună cu care au fost consemnaţi şi care au fost exilaţi fără de nicio excepţie în Caucaz, în cazul în care nu au dorit să accepte sau, mai bine spus, să se convertească la ortodoxie. Şi întradevăr, după acest episod o comunitate a subotnicilor în Basarabia nu mai este atestată documentar, reprezentanţii acestor denominaţiuni fiind atestaţi la nivelul unităţilor în catagrafiile populaţiei organizate de administraţia ţaristă în perioada segmentului cronologic cercetat.

Cât priveşte molocanii, cu toate că numărul acestora a fost nu atât de mare, totuşi comunităţi ale acestora s-au constituit şi au existat în toată perioada cercetată. În primul rând, printre obştile molocanilor se remarcă cele din oraşele basarabene, cum ar fi: Akkermanul, Chişinăul, Benderul. Este evident că componenţa numerică a acestora varia de la caz la caz în dependenţă de anumiţi factori. Astfel, în Akkerman către 1842 se numărau 304 molocani, iar către 1856 numărul acestora scade până la 90, în Chişinău însă din 1853 şi până la 1868 numărul acestora creşte de la 41 la 118, ca, de fapt, şi în Bender, unde în acelaşi segment de timp se înregistrează o creştere de la 223 la 292 [16]. Este evident că molocanii au locuit în Basarabia nu doar în mediul urban, astfel încât în 1825 reprezentanţii acestei denominaţiuni din gubernia Cursc înfiinţează localitatea Spascoie, iar în 1840 cei din Tambov înfiinţează satul Cicimea sau Strumoc [16]. Este evident că numărul localităţilor unde existau molocani nu se reduce numai la acestea.

Deci, practic vorbind, spre deosebire de subotnici, care pentru religia lor erau exilaţi în Caucaz, molocanii, cu toate opresiunile din partea autorităţilor ţariste, în Basarabia, spre deosebire de restul Imperiului, au cunoscut o evoluţie (dacă putem spune aşa) mult mai favorabilă, obştile acestora crescând ca număr şi ca număr de membri inclusiv.

Este evident că aceştia, ca şi în cazul ortodocşilor de rit vechi, nu erau lipsiţi de supraveghere atât din partea organelor de forţă (cum ar fi poliţia), cât şi din partea Bisericii Ortodoxe.

În momentul în care reprezentanţii acestor comunităţi îşi depăşeau atribuţiile intervenea puterea de stat. Iar depăşirea atribuţiilor în primul rând se manifesta, din punctul de vedere al autorităţilor de stat, la propagarea doctrinei lor religioase, sau, ceea ce era considerat şi mai grav, la convertirea ortodocşilor în molocanism. Detaliile le găsim în procesele-verbale rezultate din interigatoriile mebrilor comunităţilor molocane.

Aşa este, de exemplu, cazul locuitorilor oraşului Chilia. Conform Raportului din 18 decembrie 1837 către Dimitrie Sulima, arhiepiscopul Chişinăului şi Hotinului, în anul 1836 staroverul Pantelei Vitol a fost convertit

de către locuitortul Chiliei Nichita Galiţev la religia acestuia. De asemenea, Vitol s-a căsătorit cu Maria Sevastianova, cu care nu a fost cununat. Galiţev i-a ţinut doar icoana şi i-a citit nişte rugăciuni, prin aceasta considerându-se că cununia a avut loc. Din acelaşi protocol se desprinde că Maria este fiica unor părinţi ortodocşi (грекоросийсской веры), însă după ce a murit tatăl ei mama s-a căsătorit cu Tit Sevastianov, care era de religie molocan şi care a impus-o şi pe ea să treacă la această credinţă, iar acum respectiva doreşte să revină la credinţa ortodoxă. Cât priveşte pe Nichita Galiţev şi soţia sa Xenia, aceştia de asemenea au recunoscut ca au fost de credinţă staroveră şi s-au convertit la curentul molocan, dorind şi ei acum să revină la ortodoxie [3, f.1-6v].

Deci, aceste informaţii denotă că, de fapt, comunitatea sau obştea molocană era constituită din reprezentanţi ai etniei ruse, schimbările şi convertirele de asemenea efectuându-se la acelaşi nivel al aceleiaşi etnii, fapt reconfirmat şi de restul informaţiilor existente.

Alte informaţii cu referire la molocani, precum şi la metodele de combatere a acestui curent religios din partea Bisericii oficiale, se referă la anul 1839, când Instanţa de judecată de la Chişinău pune în discuţie un dosar legat de obştea molocanilor. Din acesta rezultă că unul din reprezentanţii acestei comunităţi, Fiodor Mihailor, a fost exilat în 1833 în Caucaz, de unde a fugit şi în 1839 a revenit în Basarabia, la Chişinău, unde la acel moment locuiau în jur de 60 de molocani. În fruntea respectivei societăţi se aflau Constantin Ivanov şi Ivan Şliuhin, în casele cărora molocanii organizau adunările lor religioase. În acel moment în capitală se aflau şi mentorii molocanilor Luchian Petrov din Akkerman şi leon Leonov din Bender.

Fiind acuzat de poliţie că propagă ideile molocane, Ivan Şliuhin l-a anunţat pe Dimitrie Sulima, care, la rândul său, l-a îndreptat pe acesta către inspectorul seminarului teologic şi în acelaşi timp egumen al mănăstirii Curchi, Alexandru, pentru a-l avertiza şi a-i explica adevărata credinţă, în vederea trecerii la ortodoxie. Cu toate acestea, peste o lună numitul egumen informează Consistoriul Duhovnicesc cu privire la faptul că Ivan Şliuhin sub nicio formă nu a dorit să se alăture credinţei ortodoxe. Drept rezultat, însuşi arhiepiscopul Chişinăului şi Hotinului intervine, capul molocanilor din Chişinău fiind invitat din nou spre discuţie cu privire la adevărata credinţă; rezultatul a fost însă acelaşi [12, p.24].

Ca urmare, Dimitrie Sulima porunceşte Consistoriului ca în cazul acestui molocan să se procedeze în conformitate cu legea. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu familia lui Ivan Şliuhin, cu care cluciarul bisericii catedralei Andrei Bogoliubschii şi preotul aceluiaşi sobor Serghei Bandacov au dus convorbiri, cerându-i-se îndreptarea credinţei. Însă, familia lui Şliuhin la fel a renunţat a se converti la credinţa ortodoxă. Acest proces a continuat şi în timpul când arhiepiscop era Irinarh, urmaşul lui Sulima, însă a fost suspendat în octombrie 1847, deoarece n-au fost constatate careva succese [12, p.25].

A fost atrasă atenţia şi asupra molocanilor din Akkerman şi din Bender. Cu aceştia la fel s-a dus o serie de discuţii, precum şi s-au luat faţă de ei măsuri de reeducare, cu aplicarea lor fiind însărcinat la Bender protoiereul Nicolai Zauşchevici, iar la Akkerman blagocinul superior Ilarion Fialcovschii; ei însă au demonstrat că aceste metode sunt practic ineficiente [6].

Cât priveşte scopiţii, aceştia apar pe teritoriul Basarabiei puţin mai târziu, începând a fi amintiţi mai frecvent din deceniul patru al secolului al XIX-lea. Totuşi, este de menţionat că în perioada imediat următoare anexării Basarabiei, în 1814, au ost întocmite listele a 38 de persoane din Ismail care făceau parte din secta scopiţilor. Potrivit manifestului ţarului din 30 august 1814, aceştia urmau să fie exilaşi înapoi în Moldova, la Iaşi, de unde venise împreună cu altă populaţie staroveră. 33 din numărul lor total au fost îndepărtaţi de pe teritoriul Basarabiei, aici rămânând deci numai cinci, pentru care a garantat Ivan Baranov [4, f.207-209].

Acest principiu, de exilare a scopiţilor în afara hotarelor, a fost aplicat o perioadă îndelungată de timp. O oarecare claritate în privinţa atitudinii faţă de comunitatea scopiţilor găsim în unul din rapoartele carantinului din Sculeni din 4 iulie 1835.

În conformitate cu acesta, în soluţionarea problemelor legate de reprezentanţii acestui curent religios autorităţile urmau să se conducă de hotărârea Comitetului de Miniştri, în care se arăta că pentru a evita pericolul ca aceşti oameni, care aduc mai mult rău decât folos (prin faptul că racolau pe alţii în a lor sectă) şi care s-au scopit ei înşişi pe sine, dacă au plecat peste hotare să fie reîntorşi, iar celor de peste hotare să li se interzică a intra pe teritoriul Rusiei, imputându-li-se faptul că sunt scopiţi. Dacă însă se va constata că respectivii s-au scopit atunci când se aflau pe teritoriul Imperiului Rus, atunci cu aceştia să se procedeze în baza hotărârii şi a decretului imperial din 8 octombrie 1808 [8, f.8-9]. În conformitate cu prevederile acestei legi, toţi scopiţii care erau descoperiţi în mutilarea lor urmau să fie daţi în rândurile armatei, dacă aveau vârsta mai mare de

17 ani. În caz că respectivii erau de o vârstă mai mică, aceştia urmau să rămână în localitățile lor de baştină, sub supravegherea poliţiei, ca ulterior, la împlinirea vârstei de 17 ani, să fie recrutaţi în armată [13, №23294].

Aceeaşi legislaţie de fapt prevedea şi judecarea reprezentanţilor respectivului curent religios pentru fapta săvârşită, după care urmau să fie escortaţi la fostele locuri de trai, unde aceştia de regulă reveneau la activitatea de misionar sau, ca şi mai înainte, nu se supuneau autorităţilor ţariste, aşa cum rezultă, de exemplu, din scrisoarea conducerii oblastiei Oriol adresată conducerii oblastiei Basarabia. Din aceasta aflăm că după ce au fost judecaţi de către Judecătoria ţinutului Iaşi, Nicolai Şalimov, fratele său Afanasii şi alţii, ajungând la locul de destinaţie, nu s-au comportat adecvat, fiind prinşi a doua oară cu răspândirea ideilor propagate de secta din care făceau parte. Mai mult, au intrat în conflict cu preotul satului, afirmând că autorităţile oricum nu vor lua niciun fel de măsuri, după cum acestea nici nu le-au făcut nimic [8, f.95-95v][*].

Pornind de la aceste afirmaţii, pot fi constatate cauzele care determinau luarea unor măsuri de securitate maximă din partea organelor de administraţie şi poliţie faţă de scopiţi. Despre acest lucru aflăm din informaţia prezentată de către autorităţile carantinei din Lipcani, potrivit căreia la 6 august 1835 scopitul Grigorii Cuzimin Voloduev a fost trimis spre Chişinău. Conform dispoziţiei, acesta, precum şi toţi scopiţii descoperiţi, vor fi escortaţi dintr-un punct de destinaţie în altul sub o escortă solidă şi vor fi daţi din mână în mână sub iscălitură. În drum nimeni nu are dreptul să se apropie de respectivul pentru a se evita orice influenţă exercitată de acesta, precum şi pentru a se exclude posibilitatea că va fugi. În cazul în care acesta va scăpa cu fuga, vinovatul va fi pedepsit aspru în conformitate cu legile în vigoare [8, f.1-12].

Totuşi, în pofida măsurilor represive luate împotriva scopiţilor, se poate constata, după cum afirmă N.Popovschi, că în 1843 la Cetatea Albă au fost aşezaţi cu traiul 32 de reprezentanţi ai acestei denominaţiuni. Nu cunoaştem cauzele exacte din care s-a luat o astfel de hotărâre şi faptul care a permis o astfel de organizare a lucrurilor. Cunoscând legislaţia cu referire la reprezentanţii acestui curent religios, precum şi măsurile care erau luate de către administraţie faţă de respectivii, inclusiv atitudinile adoptate la diferite niveluri ale conducerii, este greu a stabili care a fost totuşi demersul logic pentru a permite existenţa şi includerea Basarabiei, deci a unui nou spaţiu, în rândul teritoriilor unde locuiau scopiţii, clasificaţi, după cum este ştiut, de către Sfântul Sinod, ca fiind una dintre cele mai nocive secte de pe teritoriul Imperiului Rus. Totuşi putem afirma cu certitudine că această denominaţiune nu a putut racola în rândurile sale niciun reprezentant al populaţiei băştinaşe, deoarece, conform rapoartelor misionare, în 1894 în Basarabia locuiau 39 de scopiţi repartizaţi în trei sate din ţinutul Ismail, şi anume: în Cişmea – 15 suflete, în Nicolaevca – 16 suflete şi în Vasilievca – 8 suflete [11, p.249-250].

Dacă e să vorbim în general despre numărul reprezentanţilor diferitelor denominaţiuni către sfârşitul secolului al XIX-lea, atunci vom indica următoarele cifre: în total reprezentanţi ai diferiţilor sectanţi în Eparhia Chişinăului se numărau 1454 suflete de ambele genuri, dintre care: a) *molocani* 1255 de suflete, dintre acestea în Chişinău locuiau 400 de suflete, în Bender 500 de suflete, în Akkerman până la 260 de suflete, în satul Cicimea, ţinutul Ismail, peste 140 de suflete şi în satul Spascoie, acelaşi ţinut, 15 suflete; b) *ştundişti* 96 de suflete, dintre aceştia 14 locuiau în Bender, 30 în satul Cicimea, 41 în Spascoie şi în satul Şagan 11 suflete; c) *scopiţi*, în total 39 de persoane, care locuiau în trei sate din ţinutul Ismail: în Cicimea – 15 suflete, în Nicolaevca – 16 suflete şi în Vasilevca – 8 suflete; d) *şalopuţii* locuiau în două localităţi din ţinutul Hotin, şi anume: în Volcineţi – 30 de suflete şi în Şirăuţii de Sus – 8 suflete [12, p.250].

Datele şi informaţiile de mai sus demonstrează că atât lipovenii, cât şi reprezentanţii denominaţiunilor amintite mai sus, duceau un mod de viaţă destul de activ, ceea ce ar însemna viaţă religioasă şi de propagare a ideilor sale religioase. Din acest punct de vedere, credem că este important a stabili raporturile avute cu populaţia autohtonă – românească.

Bibliografie:

1. ARBORE, Z. *Basarabia în secolul al XIX-lea*. Bucureşti, 1898. 420 p.
2. *Câteva precizări ale Comunităţii Baptiste din România* [Accesat 21.05.2013] Disponibil: http://centruldeistoriesiapologetica.wordpress.com/2009/04/11/schita-istorica-capxic/
3. Fond 208, inventar II, dosar 2136. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.

[*] De exemplu, în urma judecăţii efectuate de către Judecătoria de Iaşi la 6 iunie 1836, Gurie Govorov a fost trimis în gubernia Moscova, Rodion Ovseanicov, Achimii Laşcov, Pancrat Etihin şi Cuzima Ivanov în Tula; Maxim Iachimov în Kiev; Mihail Drinov, Machei Zubcov, Evsei Şustov, Iacov Maclacov şi Marco Iacovlev în Kursk. Mihail Dumirov a fost trimis în gubernia Harkov (fila 103-104).

4. Fond 2, inventar I, dosar 1264. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
5. Fond 2, inventar I, dosar 620, 1071, 1074, 1545. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
6. Fond 205, inventar III, partea I, dosar 491. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
7. Fond 6, inventar I, dosar 75. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
8. Fond 6, inventar II, dosar 865. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
9. Fond 7, inventar 1, dosar 15. În: Arhiva Naţională a Republicii Moldova.
10. GUMENAI, I. Molocanii din Basarabia. Originile şi componenţa etnică. În: *Arhiva Moldaviae,* 2010, nr.1, p.46-54.
11. Извлечение из отчета Миссионерского комитета Кишиневской Епархии за 1893 год. În: *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, № 16, 1894.
12. ПАРХОМОВИЧЬ, И. *Краткий исторический очерк противораскольнической миссии в Кишиневе с 1813 до 1910 года.* Кишинев, 1910. 129 с.
13. *Полное собрание законов Российской империи съ 1649 года. Печатано въ Типографии 2 отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии*. Собрание 1. Санкт-Петербург. Печатано в Типографии 2 отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1825. Том 31.
14. *Полное собрание законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Павловичя составлена.* Собрание второе, Санкт-Петербург. Печатано в Типографии 2 отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830, Том 1, № 126.
15. СТАДНИЦКИЙ, А. Состояние раскола и сектантства в Бессарабии. În: *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, № 9, 1888.
16. ТКАЧЕНКО, А.А. *Новые материалы по истории молокан Юга Украины: общины Бессарабии* [Accesat 12.04.2013] Disponibil pe *http://molokan.narod.ru/d/d1714.html*.

Prezentat la 12.06.2013

UNELE PRECIZĂRI CU REFERIRE LA STATUTUL INSTITUȚIILOR MONASTICE DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN ÎN SECOLELE XIX-XX

Ioan MOŞNEGUȚU

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol ne-am propus să analizăm statutul şi evoluția monahismului ortodox din spațiul pruto-nistrean în secolele XIX–XX, un accent deosebit fiind pus pe evoluția lui în perioada țaristă şi în cea sovietică. Aceasta s-a făcut intenționat, pentru a avea posibilitatea de a compara situația acestui segment din viața spirituală în segmentul geografic nominalizat.

Cuvinte-cheie: *mănăstiri, schituri, Basarabia, Republica Moldova, călugări, viață monahală.*

SOME CONSIDERATION CONCERNING THE STATUS OF THE MONASTIC INSTITUTIONS IN THE PRUT-DNIESTER XIX-XX CENTURIES

In the following article we intend to go over the status under which the Orthodox monasticism evaluated in the Prut-Dniester in the XIX–XX, a special emphasis during the Tsarist and Soviet regimes. This was not a coincidence, but to have a situation comparable to that segment of the spiritual life of the nominated geographic region.

Keywords: *monasteries, hermitages, Bessarabia, Moldova, religious, monastic life.*

În una dintre primele lucrări cu caracter academic publicate de ilustrul om politic şi savant Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldavae* [1], acesta ne informa că la începutul secolului al XVIII-lea în Țara Moldovei erau peste 200 de mănăstiri şi tot atâtea metohuri, care, conform estimărilor cercetătorului Vlad Ghimp, cuprindeau în total aproape 460 de mănăstiri şi schituri. Conform afirmațiilor făcute de cel din urmă, multe din ele prezente, desigur, şi în partea de răsărit a țării, adică în Basarabia. Cu toate acestea, se impune precizarea referitor la datele înaintate de către domnul cărturar moldovean. Prin termenul „mănăstiri" dânsul înțelegea, cu siguranță, mănăstiri propriu-zise, schituri şi chilii sihăstreşti înregistrate pe tot cuprinsul țării, iar prin noțiunea de metohuri nu trebuie să înțelegem aşezăminte monahale, în adevăratul sens al cuvântului, ci acele bunuri, moşii, odăi, câşle, case, dughene etc. pe care le stăpâneau mănăstirile în diferite regiuni ale țării.

Date sigure referitoare la mănăstirile şi schiturile aflate pe teritoriul Țării Moldovei, atât locale, cât şi închinate, obținem din statisticile întocmite la începutul secolului al XIX-lea (în perioada războiului ruso-turc 1806-1812) de către autoritățile ecleziastice conduse de mitropolitul şi exarhul Gavriil Bănulescu Bodoni, în anul 1809. Conform acestora, în Țara Moldovei situația privind mănăstirile şi schiturile era următoarea: din informațiile prezentate de către episcopul Meletie a Huşilor, în eparhia sa erau 13 schituri de monahi şi 2 schituri de maice, în eparhia Romanului – 7 mănăstiri de monahi, 62 de schituri şi 4 schituti de maice, iar în eparhia Mitropoliei – 10 mănăstiri de bărbați, 46 schituri de monahi, 2 mănăstiri de maice, 9 schituri de maice. Adică, în total în subordinea autorităților eparhiale erau 17 mănăstiri şi 121 de schituri de călugări, 2 mănăstiri şi 15 schituri de maice [2, f. 37-38].

De menționat că în anul 1809 în cuprinsul Țării Moldovei erau 37 de mănăstiri şi 10 schituri închinate la locurile sfinte [2, f. 36.]. Potrivit datelor pentru anul 1809, erau peste 200 de mănăstiri şi schituri, atât locale, cât şi închinate. Însă, în rândul locaşurilor monahale înregistrate din această statistică lipsesc informațiile cu privire la aşezămintele monahale din fosta eparhie de Rădăuți, care după anexarea în 1775 la Imperiul Habsburgic a fost ridicată, începând cu anul 1782, la rangul de Mitropolie a Bucovinei.

De asemenea, trebuie să avem în vedere că datele cu privire la numărul mănăstirilor şi schiturilor din Moldova de până la 1812 nu totdeauna sunt constante. Motivul este că în această perioadă în spațiul românesc deseori erau create schituri, chilii care activau scurt timp, adică atâta timp în decursul căruia în fruntea aşezământului se afla persoana sau starețul care reuşise să convingă pe stăpânul moşiei pe care era târnosit să susțină aşezământul, sau atâta timp cât aşezământul dispunea de resurse materiale minime pentru întreținerea obştei călugărilor ce trăiau în aceste lăcaşuri. Spre exemplu, conform datelor prezentate de Şt.Berechet în monografia *Basarabia* cu privire la schiturile şi mănăstirile care au fost fondate pe teritoriul acestei provincii până la 1812, situația era următoarea: I) mănăstiri ctitorii domneşti 3 – Vărzăreşti, Căpriana şi Sf. Nicolae din Chilia, 2) ... mănăstiri de călugări ctitorii boiereşti, 7 mănăstiri de maice. Din datele prezentate de acest autor

constatăm că în spaţiul dintre Prut şi Nistru la diferite etape de timp au existat încă 21 de schituri, deşi, conform datelor adunate de către S.Ciocanu, în ultima perioadă de timp numărul aşezămintelor monahale dispărute este mult mai mare.

Dezvoltarea monahismului în Ţara Moldovei şi, în speţă, în întreg spaţiul românesc în perioada secolelor XVIII–XIX s-a produs sub impactul mişcării paisianiste iniţiate de către arhimadritul Paisie Velicicovski de la Neamţ, care a pus bazele unei noi perspective în viaţa monahală, promovând concepţia vieţii de obşte, fapt ce a permis creşterea numărului de călugări în spaţiul românesc. Viziunia paisianistă asupra monahismului s-a format pe teritoriul principatelor române, îmbinând cu succes unele tendinţe iniţiate de Dimitrie de Rostov, de Vasile de la Poiana Mărului şi specificul vieţei monahale athonite.

Dacă până la 1812 în spaţiul dintre Nistru şi Prut al Ţării Moldovei existau doar două mănăstiri şi schituri aflate pe moşiile închinate către mănăstirile din Moldova şi de la locurile sfinte, includerea acestui teritoriu în componenţa Imperiului Rus a permis ridicarea celei mai mari părţi a schiturilor existente la rangul de mănăstiri, cum ar fi cazul mănăstirilor Dobruşa, Hârbovăţ, Hârjăuca, Hirova, Răciula, Suruceni etc. Ridicarea acestor aşezăminte la rangul de mănăstiri s-a datorat mai multor factori:

1) politicii imperiale ţariste faţă de stăpânii de moşii aflaţi peste hotare. Această politică i-a făcut pe stăpânii de moşii, în speţă ai aşezămintelor monahale, să dezvolte structuri care ar permite o mai bună administrare şi gestionare a veniturilor, de asemenea politica restrictivă a Rusiei faţă de trecerea Prutului a permis dezvoltarea aşezămintelor monahale din regiune şi ridicarea gradului lor;

2) existenţa la Chişinău a unui centru eparhial a facilitat dezvoltarea în provincie a unui sistem mai bine organizat în domeniul monahal;

3) dacă în perioadele anterioare anului 1812 teritoriul dintre Nistru şi Prut era cel mai des vizat de incursiunile militare ale statelor din Răsărit, introducerea acestui teritoriu în componenţa Imperiului Rus, care la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea a atins apogeul expansiunii sale teritoriale, a permis crearea în regiune a unei relative stabilităţi care a oferit posibilitatea dezvoltării în regiune a structurilor ecleziastice, fiind construite edificii mai solide, renunţându-se treptat la materialele tradiţionale lemnul şi pământul, utilizându-se pe larg piatra şi cărămida. Astfel, în decursul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX se observă un proces de edificare a clădirilor din aceste materiale.

Trebuie să recunoaştem că în perioada ţaristă monahismul din Basarabia a cunoscut un moment de avânt*, datorat în primul rând faptului că locuitorii provinciei, care în perioadele anterioare anului 1812 efectuau pelerinaje către renumitele centre monastice din dreapta Prutului, după ce au fost introduse restricţiile din partea Rusiei privind circulaţia persoanelor de pe cele două maluri ale Prutului au contribuit la sporirea rolului aşezămintelor monastice din Basarabia.

De asemenea, trebuie să menţionăm că pe parcursul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea mănăstirile au jucat un rol distinct în conservarea valorilor şi tradiţiilor locale. Astfel, dacă preoţii de mir erau mai uşor influenţaţi de politicile duse de ierarhia bisericească, în speţă începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, cei care trăiau în mănăstiri erau mai puţin influenţabili, deoarece majoritatea din ei, renunţând la cele lumeşti, au contribuit, deseori involuntar, la conservarea specificului naţional.

De o importanţă deosebită pentru a înţelege caracterul monahismului din Basarabia în secolul al XIX-lea sunt informaţiile arhimandritului Tihon, pe care le extragem din *Instrucţiunile cu privire la comportamentul pe care urmează sa-l aibă egumenii ruşi, îndeosebi cei sosiţi din Rusia, în mănăstirile basarabene* [5, p.430-439], întocmite pe timp când acesta trăia la mănăstirea Hâncu, adresate arhiepiscopului Antim la 2 februarie 1859. În cadrul acestei note autorul menţiona: „Din 11 mănăstiri basarabene de călugări (cu excepţia aşa-numitelor mănăstiri închinate Căpriana şi Condriţa), doar în cinci egumenii sunt moldoveni, şi anume: la Hârjăuca, Hâncu, Suruceni, Ţigăneşti şi Saharna, în celelate şase de la Hârbovăţ, Frumoasa, Curchi, Dobruşa, Jabca şi Calaraşeuca egumenii sunt ruşi de naţionalitate. De asemenea, toţi blagocinii mănăstirilor de aici

* În susţinerea acestei idei vine şi studiul lui Veceaslav Ciorba, cu privire la evoluţia Bisericii Ortodoxe din Basarabia în perioada stăpânirii ţariste, în cadrul căruia autorul constată: „Sub aspect economic, pe parcursul perioadei 1812-1918 aproape toate mănăstirile au cunoscut o perioadă relativă de înflorire. Au fost ridicate biserici noi – unele adevărate monumente arhitectonice: < ...> . Au fost construite, de asemenea, clădiri auxiliare (birouri administrative, chilii, trapeze etc.), s-au făcut amenajări teritoriale, s-au îmbunătăţit condiţiile de trai, s-au extins domeniile (V.Ciorba. Istoria Bisericii Basarabene între 1924-1989. În: Tratatul de pace de la Bucureşti din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus: Materialele conferinţei internaţionale, Chişinău, 26-28 aprilie 2012. Chişinău: Pontos, 2012, p.227.)

sunt la fel ruşi." Această scurtă retrospectivă făcută de către autorul demersului este destul de elocventă, pentru a înţelege situaţia reală privind politica promovată de Imperiului Rus faţă de aşezămintele monahale din provinciile anexate.

Suplimentar la cele de mai sus, arhimandritul Tihon indica o serie de avantaje pe care le aveau egumenii de origine rusă. El menţiona că „egumenilor ruşi le-au revenit mănăstirile relativ bine asigurate cu resurse, excepţie făcând mănăstirea Hârjăuca (care la acel moment era condusă de un egumen de origine română – *n.n.*)." În temeiul celor expuse, Tihon enunţă motivele acestor avantaje, notând: „Este de înţeles că acest lucru afectează spiritul naţional şi nu poate fi bine primit de către majoritatea călugărilor de aici." Din această afirmaţie reiese clar că la mijlocul secolului al XIX-lea în rândul călugărilor basarabeni se contura o stare de nemulţumire faţă de politica dusă de către autorităţile eparhiale faţă de mănăstiri, numind în fruntea celor mai înzestrate egumeni de origine rusă, nu din rândul celor locali. Deşi autorul acestei Instrucţiuni dă mai jos o explicaţie pe marginea politicii duse de autorităţile eparhiale cu privire la desemnarea în fruntea mănăstirilor basarabene a egumenilor ruşi, motivul fiind faptul că aceştia „pot fi imparţiali în controlul faţă de obştile locale, să manifeste o simpatie redusă faţă de obiceiurile locale", ceea ce, se poate de presupus, nu era agreat de administraţia eparhială.

Evidenţiind avantajele, Tihon trece la înşiruirea obligaţiilor pe care urmau să le aibă egumenii ruşi, cum ar fi: 1) să se bucure şi să se străduie să fie la înălţimea aşteptărilor, pe care le oferă aceste avantaje; 2) una din obligaţiile majore ale acestora este să ţină cont de onoarea Rusiei şi să nu o denigreze prin vicii şi fapte rele, ei urmând să se comporte raţional, cuviincios şi corect; 3) iar, conştientizând nemulţumirile pe care le manifestă călugării de aici, egumenii ruşi trebuie să ţină minte de Legea Domnului nostru Hristos – de a nu răspunde la rău cu rău, ci, din contra, trebuie să se manifeste prin binevoinţă, cu strădanie să muncească pentru cei subordonaţi şi faţă de cei din jur şi să nu caute doar beneficiul lor propriu.

Descriind situaţia din Basarabia, acesta nota: „Întrucât Basarabia în mare este o ţară deosebită faţă de Rusia şi deoarece în mănăstirile de aici alţii sunt oamenii, altele sunt tradiţiile, se duce o altă gospodărie, egumeniilor ruşi nu le va fi în plus să cunoască învăţăturile pe care le poate oferi un om cu experienţă cu privire la modul cum să se comporte în mănăstirile ce le diriguiesc." Drept urmare, la cele expuse arhimandritul Tihon adăuga următoarele nevoi şi obligaţii de care urmau să ţină seama egumenii ruşi nominalizaţi în fruntea mănăstirilor basarabene, cum ar fi:

1) necesitatea şi obligaţia de a cunoaşte limba moldovenească;
2) să manifeste o atenţie deosebită faţă de locuitori;
3) nevoia, obligaţia şi beneficiul de a înţelege specificul gospodăriei (mănăstireşti locale – *n.n.*) şi să se preocupe personal de ea;
4) nevoia şi obligaţia de a se feri de viciul beţiei;
5) să fie atenţi în raport cu femeile;
6) sunt obligaţi de a se feri de simonie;
7) sunt obligaţi să evite dorinţa de a se înavuţi uşor;
8) în cele din urmă, obligaţia de a fi educaţi şi de a cunoaşte cele sfinte.

Bineînţeles, aceste învăţături erau îndreptate spre o mai bună orânduire a activităţii mănăstirilor conduse de egumeni ruşi; totodată, ele reflectau unele realităţi pe care a avut să le cunoască autorul activând în calitate de rector al Seminarului teologic, egumen al mănăstirii Curchi, funcţii pe care le-a abandonat din cauza viciilor sale. Cele expuse în aceste Instrucţiuni redau elocvent situaţia de fapt a monahismului basarabean în perioada ţaristă.

O etapă aparte în dezvoltarea monahismului basarabean începe cu anii ´60 ai secolului al XIX-lea, din momentul întemeierii mănăstirii Noul Neamţ, care a devenit o lavră cu o influenţă deosebită în spaţiul dintre Nistru şi Prut şi chiar în stânga Nistrului.

În perioada interbelică aşezămintele monastice din Basarabia au avut de suferit unele schimbări esenţiale, în speţă după 1919, odată cu implementarea reformei agrare din perioada interbelică, mănăstirile fiind lipsite de un număr mare de suprafeţe agricole, de fondul forestier care a fost trecut la stat. Cu toate acestea, introducerea administraţiei române în Basarabia nu a împiedicat creşterea numărului de monahi şi al mănăstirilor şi schiturilor din regiune. În perioada interbelică mănăstiri precum Noul Neamţ, Hârbovăţ, Căpriana etc. au cunoscut o dezvoltare spirituală deosebită, datorată susţinerii pe care o aveau aceste aşezăminte de la locuitori şi de la instituţiile statului.

Imediat după cel de-al Doilea Război Mondial în RSSM se declanşează o politică dură împotriva bisericii şi a mănăstirilor. În anul 1949 a fost elaborat un proiect cu privire la închiderea mănăstirilor [3, p.113-114]. Întocmirea acestuia a fost precedată de o adresă din partea secretarului CC al PC(b) din Moldova N.Kovali către secretarul CC al PC(b) din URSS Gh.Malencov, prin care informa că, în rezultatul acţiunilor antireligioase promovate de autorităţi şi de activul de partid, la data de 1 iulie 1949 din 617 biserici existente în anul 1945 au rămas active 567, iar mănăstiri din 25 au rămas 20 [3,p.112]. În acelaşi context menţiona: „În legătură cu faptul că mănăstirile sunt cele mai periculoase structuri care contribuie la propagarea fanatismului religios şi a obscurantismului, servind ca baze pentru secta inochentiştilor, că sunt într-o strânsă legătură cu populaţia din împrejurimi, că sunt posesoare a unor gospodării considerabile, pentru a căror întreţinere exploatează în forme camuflate populaţia rurală săracă, iar înşişi călugării sunt în număr mare bolnavi de boli venerice, ceea ce pune în pericol sănătatea oamenilor muncii, vă rugăm, Gheorghii Maximilianovici, să ne permiteţi:

a) să reducem în decursul anului 1949 numărul mănăstirilor. Să închidem următoarele mănăstiri: Căpriana, Hârjeuca, Hâncu, Dobruşa, Zloţi – mănăstiri de călugări, şi Calarăşăuca, Gavorskii (a se citi Tabăra – *n.n.*), Hirova şi Vărzăreşti – mănăstiri de maice.

b) mănăstirile să fie impuse la plata impozitului pe venitul obţinut *de facto* din producţia agricolă şi pe alte forme de venit, şi nu în baza normelor stabilite asupra veniturilor” [3, p.112].

Drept urmare, preşedintele Sovietului de Miniştri al RSSM aprobă proiectul cu privire la măsurile ce urmau să fie întreprinse de autorităţile statului şi de partid referitor la iniţierea procesului de închidere a aşezămintelor monahale din republică, în special cu referire la mănăstirile Căpriana, Hârjăuca, Hâncu, Suruceni şi Zloţi [3, p.113-114].

Deşi încă la sfârşitul anilor ´40 – începutul anilor ´50 ai secolului XX autorităţile sovietice doreau să întreprindă acţiuni concrete îndreptate contra mănăstirilor, totuşi acestea vor obţine în acest sens succese abia la sfârşitul anilor ´50. În ultimii ani de conducere ai lui Stalin şi în primii ani după decesul acestuia politica antireligioasă, comparativ cu anii de până la război şi după 1958, o putem considera drept moderată, ceea ce a permis autorităţilor sovietice să sesizeze la sfârşitul anului 1957 o revitalizare a Bisericii Ortodoxe, a cărei influenţă în societate creştea. Anul 1958 a reprezentat punctul crucial în politica antireligioasă a statului sovietic, în speţă promovată în RSSM.

De o importanţă majoră pentru clarificarea problemei cu privire la închiderea mănăstirilor sunt rapoartele lunare, trimestriale, semestriale şi anuale ale împuternicitului adresate Comitetului pentru Biserica Ortodoxă Rusă din URSS [4][*].

Spre exemplu, în raportul pentru primul semestru al anului 1957 P.Romenski menţiona următoarele date despre mănăstirile din RSSM:

„Călugării şi călugăriţele mănăstirilor locale desfăşoară prin sate în rândul credincioşilor necunoscători racolarea de persoane noi în calitate de posluşnici (pentru ascultare), în mare parte din rândul tineretului.

De exemplu, în primul semestru al anului 1957 în mănăstiri au intrat doar 14 persoane...

Din cele 14 persoane intrate în mănăstiri, 9 persoane sunt tineri (4 de sex masculin şi 5 fete) cu vârsta cuprinsă între 18 şi 26 de ani” [3, p.128].

Asemenea informaţii nemulţumeau autorităţile sovietice, în cele din urmă P.Romenski fiind înlocuit cu Oleinic.

Problema mănăstirilor din RSSM a fost discutată la şedinţa din 23 ianuarie 1959 a biroului CC al PCM [3, p.140-142]. În cadrul acestor dezbateri s-a constatat că:

„În RSSM există în prezent 15 mănăstiri active, inclusiv 7 de bărbaţi şi 8 de femei, în care locuiesc 1436 de persoane.

Mănăstirile au acum în folosinţă 543,73 hectare de pământ, inclusiv 221,14 ha de pământ arabil, 52,55 ha de livezi, 48,35 ha de vie. Fiecărui călugăr îi revine în medie câte 0,8 hectare de terenuri agricole.

În ultimii ani mănăstirile şi-au intensificat considerabil activitatea, mai ales cea gospodărească. Din 1954 până în 1957 veniturile lor de pe urma gospodăriei au sporit aproape de trei ori. Aceasta a dat posibilitate

[*] Pentru a lua cunoştinţă de rapoartele prezentate de către împuternicitul cu afaceri al Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Sovietul de Miniştri al URSS, *a se vedea*: В.Пассат. *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие.* Том 1 *(1940-1953).* Москва: Росспэн, 2009; Том 2 (1954-1960); Москва, 2010.

mănăstirilor să amelioreze în mare măsură condiţiile de trai ale călugărilor, să efectueze lucrări capitale de restaurare şi împodobire a bisericilor şi clădirilor de locuit, să procure maşini agricole complexe.

Mănăstirile îi exploatează în mare parte pe colhoznici prin diferite forme camuflate (munca cu ziua, pentru diverse produse alimentare, pentru folosirea animalelor de tracţiune, sub pretextul unor servicii religioase). Afară de aceasta, călugăriţele de la mănăstirile de femei exploatează copiii de vârstă fragedă, dându-i drept poslușnici.

Pentru a pune capăt extinderii gospodăriilor mănăstireşti, pentru a limita activitatea bisericească şi gospodărească a mănăstirilor şi pentru a diminua influenţa lor asupra populaţiei, în baza hotărârilor Consiliului de Miniştri al URSS din 16 octombrie 1958 „Cu privire la mănăstirile din URSS", nr.1159, şi „Cu privire la impunerea veniturilor întreprinderilor din cadrul direcţiilor eparhiale, precum şi a veniturilor mănăstireşti", nr.1160, Biroul CC al PC al RSSM hotărăşte:

1. Consiliul de Miniştri al RSS Moldoveneşti va propune Consiliului de Miniştri al URSS reducerea numărului de mănăstiri din RSS Moldovenească şi închiderea ulterioară a tuturor mănăstirilor.

Pământurile, casele de locuit, construcţiile auxiliare, lăcaşurile bisericeşti ale mănăstirilor închise vor fi date în primire organelor de învăţământ şi de ocrotire a sănătăţii, pentru a deschide în baza lor case de odihnă, sanatorii, case de copii, grădiniţe de copii, şcoli-internat, instituţii curative, precum şi pentru a fi folosite de colhozuri.

2. Organele de partid, sovietice, sindicale, comsomoliste vor fi obligate să acorde ajutor tuturor călugărilor şi călugăriţelor care îşi vor exprima dorinţa de a se reîntoarce la viaţă activă, pentru plasarea lor în câmpul muncii prin atragerea acestora în colhozuri ori prin încadrare în diferite întreprinderi.

Secţia de propagandă şi agitaţie a CC al PC al Moldovei şi comitetele raionale de partid vor fi obligate să explice populaţiei, mai ales din raioanele pe ale căror teritorii sunt situate mănăstirile, necesitatea desfiinţării mănăstirilor, care constituie focare ale inculturii şi obscurantismului, fiind folosite în multe cazuri de către călugări în scopul îmbogăţirii personale şi pentru a duce o viaţă în huzur prin exploatarea pământurilor de stat şi a muncii colhoznicilor.

Împuternicitul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS va aduce la cunoştinţa direcţiei eparhiale că toţi călugării din mănăstirile desfiinţate pot trece în celelalte mănăstiri.

3. Vor fi reduse la minimum suprafeţele loturilor de pământ ale mănăstirilor active, stabilindu-se o normă de 0,10 hectare pentru un călugăr.

Exproprierea surplusurilor de pământ de la mănăstiri se va face astfel încât să fie confiscate terenurile care aduc cele mai mari venituri: livezile, viile ş.a.

4. Mănăstirilor li se va interzice să folosească în gospodăriile lor orice formă de muncă salariată.

5. Pe viitor, mănăstirile vor achita arenda către stat pentru toate clădirile de locuit, construcţiile auxiliare gospodăreşti şi altele care se află în folosinţa lor în baza unor contracte încheiate între mănăstiri şi comitetele executive raionale şi orăşăneşti ale sovietelor de deputaţi ai oamenilor muncii" [3, p.140-142].

Drept urmare a acestei şedinţe, la 18 februarie 1959 Sovietul de Miniştri al RSSM a adoptat hotărârea nr.69 cu privire la mănăstirile din RSSM, prin care au fost impuse unele restricţii aşezămintelor monahale:

1. A reduce pentru mănăstiri suprafeţele de teren aflate în folosinţă, în folosul lor fiind lăsate câte 0,10 ha pentru fiecare monah care locuieşte în mănăstire.

2. A obliga sovietele executive raionale Otaci, Floreşti, Bender, Călăraşi, Cotovski, Rezina, Orhei, Nisporeni şi Străşeni ca până la 1 martie 1959 să reducă din suprafeţele de terenuri aflate în folosinţa mănăstirilor în conformitate cu punctul 1. Terenurile aflate în folosinţa mănăstirilor Jabca şi Hârbovăţ să fie transmise colhozurilor aflate în imediata apropiere. Ale mănăstirii Chiţcani – sovhozului Copanca, iar suprafeţele modificate ale mănăstirilor Ţâgăneşti, Pripiceni, Răciula, Tabăra, Suruceni, Hirova şi Vărzăreşti să fie incluse în fondul funciar de stat şi să fie transmise în folosinţă temporară colhozurilor apropiate.

3. Să li să interzică mănăstirilor să folosească în gospodăriile lor munca persoanelor năimite, sub orice formă.

4. Să fie stabilit ca din 1 septembrie 1959 mănăstirile, care au pe teritoriul lor edificii naţionalizate (cu excepţia bisericilor), să le folosească în baza contractelor de arendă încheiate cu comitetele executive raionale ale sovietelor de deputaţi ai oamenilor muncii.

5. A obliga Ministerul Gospodăriei Comunale al RSSM să elaboreze un contract–tip pentru arendarea clădirilor de către mănăstiri şi să fie date indicaţii autorităţilor locale cu privire la cuantumul plăţii de arendă şi la modul de colectare a acesteia [3, p.139].

Această decizie a fost urmată la scurt timp de hotărârea secretă din 5 iunie 1959 a Sovietului de Miniştri al RSSM cu privire la desfiinţarea mănăstirilor de pe teritoriul RSSM. Hotărârea avea următorul cuprins:

„Conform ordinului Consiliului de Miniştri al URSS de la 13 şi 17 aprilie 1959, am examinat propunerea Consiliului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS şi a Consiliului pentru probleme religioase de pe lângă Consiliul de Miniştri al RSS Moldoveneşti privind închiderea mănăstirilor şi schiturilor. Consiliul de Miniştri al RSS Moldoveneşti hotărăşte:

1. Împuterniciţii Consiliului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse şi ai Consiliului pentru problemele religioase de pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS pentru RSSM, tov. Oleinic şi Colesnic, să închidă treptat, pe parcursul anilor 1959-1960, nouă mănăstiri de pe teritoriul republicii şi să mute personalul acestor mănăstiri în altele, conform anexei.

2. Comitetele executive ale consiliilor raionale de deputaţi ai oamenilor muncii să angajeze în colhozuri şi sovhozuri, în alte întreprinderi călugării care-şi vor exprima dorinţa de a munci. Să exercite influenţă în vederea repartizării bolnavilor şi a persoanelor inapte de muncă, cu consimţământul acestora, în azilurile pentru bătrâni şi invalizi, totodată urmând să fie transportată şi averea lor în mănăstirile active.

3. Casele de locuit, bisericile şi alte încăperi mănăstireşti, pământul mănăstirilor închise să fie folosite de către instituţiile social-culturale. Se interzice confiscarea averii şi inventarului mănăstiresc, îngăduind acestora să strângă roada din grădinile şi ogoarele semănate în 1959.

4. Bisericile mănăstirilor desfiinţate urmează să fie închise odată cu mănăstirile" [3, p.142].

Procesul de închidere a mănăstirilor basarabene a fost unul complex şi pregătit cu minuţiozitate de către autorităţile de partid, securitate şi cele locale. Dacă închiderea unor mănăstiri a declanşat revolte din partea localnicilor (ca în cazul mănăstirii Răciula), în alte cazuri autorităţile au acţionat mult mai perspicace. În acest sens este curioasă modalitatea de închidere a mănăstirii Hârbovăţ, care a avut loc în anul 1961, după un proces de pregătire minuţios, prin măsuri de evacuare şi transferare a trăitorilor în cadrul acestui aşezământ, numirea unor persoane docile sau care s-au compromis anterior, racolate de serviciile de securitate din rândul clerului monahal şi celui de mir, din fruntea eparhiei Chişinăului şi a Întregii Moldovei şi din rândul capilor mănăstirilor.

O schimbare majoră în dezvoltarea monahismului din Moldova, în speţă din regiunea de est a Moldovei istorice, se produce după 1989. Odată cu acest an se revine la reînfiinţarea vechilor aşezăminte monahale, unele mănăstiri, precum Noul Neamţ, Hârbovăţ, devin centre de instruire a viitorilor slujitori ai bisericii, a preoţilor şi cântăreţilor. De asemenea, mănăstiri cum sunt Hâncu, Căpriana, Curchi etc. devin adevărate centre de pelerinaj ale credincioşilor.

În cele din urmă, evoluţia monahismului din Moldova din cele mai vechi timpuri s-a bucurat de susţinerea puterii politice care, la rândul său, beneficia de suportul idiologic din partea aşezămintelor monahale. De asemenea, trebuie să remarcăm că instituţiile monastice, în special în decursul secolului XX, s-au confruntat cu diverse prigoniri din partea autorităţilor statului, care au fost atât de radicale, încât au dus la dispariţia pentru o perioadă de câteva decenii a vechilor ctitorii domneşti şi boiereşti. Cu toate acestea, după dispariţia imperiului sovietic, în Republica Moldova se desfăşoară procesul de reînfiinţare a mănăstirilor şi de fondare de noi aşezăminte, care demonstrează încă odată strânsa legătură pe care o au locuitorii Moldovei cu creştinismul.

Bibliografie:

1. CANTEMIR, D. *Descrierea Moldovei.* Chişinău: – Bucureşti, Litera Internaţional, 2001.
2. Arhiva Naţională a Republicii Moldova. Fond 733, inventar 1, dosar 411.
3. TIHONOV, L. *Politica statului sovietic faţă de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965).* Chişinău: Prut Internaţional, 2004. 211 p.
4. ПАССАТ, В. *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие.* Том 1 (1940-1953). Москва: Росспэн, 2009; Том 2 (1954-1960), 2010. 460 p.
5. СОЛОНЦЕВ, Т. Наставление о том, как должны вести себя в Бессарабских монастырях настоятели русские (особенно прибывшие сюда из России). În: Л. С. М. Ректор Кишиневской Духовной Семинарии, Архимандрит Тихон Солонцев и его записки о Бессарабских монастырях (1849-1859). În: *Труды Бессарабскаго церковнаго историко-археологическаго общества,* 2-й выпуск, Кишинев, Епархиальная типография 1909 г. с.430-439. Extras din: Оттиск из №№54-44 Кишиневские Епархиальные Ведомости за 1909 год.

Prezentat la 12.06.2013

CADRE DIDACTICE DE LA LICEUL DE FETE DIN SOROCA (1905-1911). CONTRIBUŢII BIOGRAFICE

Olga FURTUNĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Pornind de la documente inedite, depozitate în Arhiva Naţională a Republicii Moldova, am valorificat unele informaţii privind biografia cadrelor didactice de la Liceul de fete din Soroca (1905-1911). Ca urmare, în baza studierii formularelor de serviciu ale cadrelor didactice, am constatat că majoritatea profesorilor nu erau originari din Basarabia şi că aceştia şi-au făcut studiile în diferite oraşe ale Imperiului Rus.

La Liceul de fete din Soroca obiectele erau predate în limba rusă. Numărul elevelor moldovence, care făceau în el studiile, era destul de redus.

***Cuvinte-cheie**: Basarabia, Imperiul Rus, învăţământ, profesori, liceu, muzeu, fotografie.*

TEACHERS FROM HIGH SCHOOL GIRL SOROCA (1905-1911). BIOGRAPHICAL CONTRIBUTIONS

Based on the original documents, stored in the National Archives of the Republic of Moldova, we exploited some biography information on the High School teacher faces from Soroca (1905-1911). As a result, the study of the forms of service of teachers, we found that most teachers were not born in Bessarabia and that studies had obtained in different cities of the Russian Empire.

At the Soroca's High School of girls, lessons were given in Russian. The number of Moldavian schoolgirls, who were studying at school, was quite low.

***Keywords**: High School, Bessarabia, Russian Empire, teachers, pupils, museum.*

La baza studierii învăţământului din Basarabia se găsesc multiple surse documentare, inclusiv anumite piese de muzeu. În cazul de faţă, ne referim la fotografiile de promoţie. Astfel, în fondurile Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei este depozitat un număr impunător de fotografii de promoţie, care provin din cadrul a 9 instituţii de învăţământ: Seminarul Teologic din Chişinău, promoţia anilor 1899, 1916, 1917; Şcoala eparhială de fete din Chişinău, promoţia anilor 1896, 1904, 1908; Şcoala agricolă din Cucuruzeni, promoţia anilor 1895, 1908; Şcoala de comerţ din Chişinău, promoţia anului 1914; Gimnaziul din Chişinău în numele lui Alexandru I, promoţia anilor 1911-1912; Gimnaziul nr.2 din Chişinău, promoţia anului 1888; Gimnaziul nr.2 de fete din Chişinău, promoţia anului 1901; Gimnaziul de fete, promoţia anului 1891; Gimnaziul de fete din Soroca, promoţia anului 1906.

Scopul demersului nostru ştiinţific este ca, în baza unor documente inedite depozitate în Arhiva Naţională a Republicii Moldova, să valorificăm anumite informaţii, cu caracter biografic, ce se referă la membrii colectivului pedagogic al Liceului de fete din Soroca (perioada 1905-1911). O parte din membrii acestui colectiv, precum şi alte persoane cu diverse funcţii, sunt înveşnicite pe fotografia cu imaginea promoţiei anului 1906*. Este vorba despre: directorul A.V. Strunina, epitropul F.Aleinicov, care era şi preşedintele zemstvei din Soroca; V.I. Daşchevici, fondatorul muzeului din Soroca; preotul Ioan S.Stoianov, medicul V.F. Belicov; profesorii: P.S. Lagunov, E.S. Kuzmenko, D.O. Kovalevsky, L.C. Baranovsky, A.I. Şlihenmaier etc.

Pentru început, pornind de la lucrările unor autori consacraţi, vom prezenta o succintă istorie a învăţământului basarabean. Astfel, după cum scriu I.Jarcuţchi şi S.Valcov, „dezvoltarea instruirii publice în Basarabia în anii 1812-1917 se caracterizează prin anumite succese, care s-au manifestat, în primul rând, în constituirea sistemului de învăţământ, în sporirea numărului de şcoli şi elevi. Un rol substanţial în dezvoltarea învăţământului public, în iluminarea culturală a populaţiei aparţinea bisericii. Desfăşurarea procesului a avut loc în condiţii istorice foarte complicate şi contradictorii. Dezvoltarea culturii naţionale, în particular a învăţământului, trebuia să înfrunte diferite obstacole, condiţionate atât de factori de ordin social-economic, cât şi de

* Fotografia cu imaginea acestei promoţii a aparţinut, iniţial, Olgăi Joltanovscky, fiica lui I.I. Joltanovscky – directorul penitenciarului din Soroca. A fost căsătorită cu Eduard Voiţehovschi. Ulterior, fotografia intră în posesia lui Eugen Iu. Nosov, care era fiul Eugeniei Joltanovsky. În 2002, E.Nosov dăruieşte această fotografie domnului Aurel Marinciuc, profesor la Universitatea Tehnică din Moldova. La rândul său, A.Marinciuc dăruieşte pe data de 27.IV.2007 fotografia Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei (*A se vedea:* FB- 28302-6; F- 14631).

politica reacţionară, şovină a regimului ţarist în domeniul vieţii spirituale. O manifestare concretă a acestei politici prezintă rusificarea forţată a popoarelor neruse. (...) Manifestarea concretă a acestui proces a fost limitarea, iar mai apoi şi excluderea limbii moldoveneşti din toate sferele sociale de funcţionare, lichidarea şcolii naţionale, ignorarea materialelor şi a tradiţiilor naţionale în procesul de instruire, care s-au soldat în cele din urmă cu decăderea în ţinut a limbii literare moldoveneşti, stabilindu-se la nivelul popular" [9, p.15].

În aceeaşi măsură a fost afectat şi învăţământul mediu. Referindu-se la acest sistem de învăţământ, I.Conţescu scrie: „Începând cu anul 1900 sunt desfiinţate examenele scrise la limbile latină şi greacă, se reduce simţitor numărul orelor pentru studierea gramaticii lor. Se deschid licee de băieţi la Bălţi (în 1906), la Soroca şi Chişinău (în 1910), la Hotin (în 1911), la Cahul (în 1913) etc. Odată cu creşterea numărului de licee, în Basarabia au loc, ca şi în întregul Imperiu, transformări de ordin calitativ" [7, p.307].

Din sistemul învăţământului mediu făcea parte şi Liceul de fete din Soroca, care s-a deschis, după cum scrie A.Cornețchi, „la 28 septembrie 1900 sub formă de gimnaziu rusesc cu 3 clase, având 98 de eleve care achitau anual o taxă de 45 de ruble. (…). La gimnaziu erau admise fete din diverse pături sociale (…). Deşi datele statistice de până la 1918 nu indică etnia gimnazistelor, putem presupune, pe baza unor date auxiliare, că numărul de moldovence era mic. Programa şi sistemul de învăţământ rusesc, impus şcolilor din Basarabia, predarea în limba rusă au fost un mare obstacol în răspândirea cunoştinţelor printre moldoveni (…). În anul 1901/1902 la Gimnaziul de fete din Soroca activau 11 profesori şi 3 supraveghetoare. Treptat, din an în an, până la 1905, gimnaziul s-a completat cu 7 clase. După deschiderea în anul 1907 a clasei a 8-a pedagogice se transformă în liceu cu 8 clase. (…) Obiectele predate: religia, matematica, fizica, cosmografia, istoria, geografia, ştiinţele naturale, limba rusă, franceza, germana, caligrafia, lucrul manual, gimnastica, desenul şi pedagogia" [8, p.270, 271, 272].

În perioada 1905-1911, conform formularelor de serviciu depozitate în Arhiva Naţională a Republicii Moldova, la Liceul de fete din Soroca au activat următoarele cadre didactice:

- **Anastasia Vladimir Strunina, directorul liceului**

Născută pe data de 11 ianuarie 1859, originară din oraşul Vâtegrî, gubernia Oloneţ, fiică de negustor. La 4 iunie 1877 a absolvit, cu medalie de argint, cele 7 clase ale Gimnaziului de fete Mariinsk din oraşul Petrozavodsk; în 1878 a absolvit Gimnaziul de fete Alexandrovsk din Kronştadt; la 20 septembrie 1883 a absolvit cursul deplin de ştiinţe al secţiei fizico-matematice, specialitatea „Matematică", din cadrul cursurilor superioare feminine din Sankt Petersburg; la 1 septembrie 1887 este numită învăţătoare şi director al şcolii parohiale de fete, cu 2 clase, din Chilia; la 17 august 1902 i se permite să predea matematica în clasele superioare ale Liceului de fete din Soroca; în acelaşi timp i se încredinţează predarea istoriei naturale şi fizicii şi este numită, temporar, director al Liceului de fete; la 31 iulie 1906 este confirmată în funcţia respectivă; în anul 1911 a îndeplinit şi funcţia de preşedinte al Consiliului pedagogic; salariul anual este de 1620 ruble; are mai multe distincţii; este domnişoară [4, f. 1, 1verso, 2, 3verso, 4verso, 5, 19, 46].

- **Natalia Felix Druri, profesoară de limba franceză**

Numele de familie de domnişoară – Sprimol. Născută pe data de 6 noiembrie 1864; de credinţă ortodoxă; salariul anual 1050 ruble, plus 120 ruble pentru funcţia de secretar; absolventă a Gimnaziului de fete Mariinsk din oraşul Voronej şi a clasei a VIII-a suplimentare a aceluiaşi gimnaziu (1883); profesoară de franceză la liceul pe care l-a absolvit (anii de studii 1883-1884 şi 1884-1885); la 26 august 1891 îi este eliberată adeverinţa de profesoară; la 23 iunie 1897 este numită profesoară de limba franceză la Liceul de fete Mariinsk din Voronej; în 1903 i-a fost înmânată diploma de absolvire a cursurilor Uniunii franceze de la Paris; la 14 martie 1905 este eliberată din funcţia de profesoară; la 1 august 1905 este numită profesoară de limba franceză în clasele superioare ale Liceului de fete din Soroca; de la 11 ianuarie 1906 şi până la 1 august 1907 deţine funcţia de secretar al Consiliului pedagogic al Liceului de fete din Soroca; la începutul lunii august este transferată cu serviciul la Gimnaziul de băieţi din Kursk; are mai multe distincţii; este văduvă [3, f. 1, 1verso, 2, 2verso, 3verso].

- **Elena Vilghelmina Teodor Fidler, profesoară de limba germană**

Născută pe data de 15 aprilie 1866; de credinţă luterană; salariul anual – 750 de ruble. La 31 octombrie 1894 i se eliberează o adeverinţă ce-i dă dreptul să predea limba germană; la 11 august 1904 i se permite să predea limba germană în clasele superioare ale Liceului de fete din Soroca; la 6 iulie 1906 i se încredinţează predarea limbii germane la clasele a II-a şi a III-a; o anumită perioadă de timp predă limba germană şi la Şcoala tehnică din Soroca; la 18 martie 1910 este eliberată din funcţia de învăţătoare de limbă germană la

Liceul de fete din Soroca. E.Fidler avea şi studii muzicale. Muzica a studiat-o în oraşul Iuriev, gubernia Liflandsk. A fost învăţătoare de muzică timp de 22 de ani, inclusiv 15 ani în oraşul Sankt Petersburg [6, f.2, 2verso, 3verso, 4verso, 20a, 26].

- **Dorofei Olimp Kovalevsky, profesor de desen şi caligrafie**

Născut la 13 septembrie 1884; de credinţă ortodoxă; semne particulare nu are; salariul anual – 1550 ruble. În 1905 a absolvit Şcoala de Arte în numele lui „N.D. Seliverstov" din oraşul Penza şi a fost numit învăţător interimar de arte la şcoala de 6 clase din oraşul Ismail; în 1906 a fost confirmat în funcţia pe care o deţinea; la 17 august 1906 este numit învăţător de desen şi caligrafie la Liceul de fete din Soroca; la 28 septembrie 1907 i se permite să predea desenul la Şcoala medie de agricultură şi tehnică din Soroca; la 25 octombrie 1907 este numit dirigintele clasei 1-a la Şcoala de agricultură şi tehnică; de la 21 martie şi până la 5 aprilie 1909 a îndeplinit funcţia de preşedinte al Consiliului pedagogic al Liceului de fete din Soroca; de la 28 septembrie 1907 şi până la 1 iulie 1909 a fost numit de Consiliul pedagogic bibliotecar al şcolii tehnice; la 1 iulie 1909 este eliberat din funcţia de învăţător de desen la şcoala tehnică; de la 21 iunie şi până la 15 august 1910 a îndeplinit funcţia de preşedinte al Consiliului pedagogic al Liceului de fete din Soroca; la 23 august 1910 i se permite să predea caligrafia şi desenul la Progimnaziul de băieţi din Soroca; la 11 septembrie 1911, din motive personale, este eliberat din funcţia de învăţător de desen şi caligrafie atât de la liceul de fete, cât şi de la progimnaziul de băieţi.

În 1905 s-a căsătorit cu Ecaterina Ion Carpov, născută la 14 noiembrie 1883. Copiii: Vladimir, născut la 1 februarie 1907; Valentin, născut la 14 iunie 1908 şi Vadim, născut la 4 septembrie 1911. Soţia şi copiii sunt de credinţă ortodoxă. Locuiesc împreună [5, f. 5, 5verso, 6, 6verso, 7, 7verso, 12, 13].

- **Vladimir Filip Belicov, medic şi profesor de igienă**

Născut pe data de 8 iulie 1864. Este de credinţă ortodoxă; semne particulare nu are; salariul anual – 900 ruble; nu este decorat; predă igiena; absolvent al Universităţii Imperiale din Harcov (1889); deţinător al adeverinţei de medic judeţean (31 martie 1890). Căsătorit cu Melania – fiica preotului Lvov Vrabie. Are 2 copii: Nina, născută la 27 mai 1892, şi Victor, născut la 29 octombrie 1893. Victor îşi face studiile la gimnaziul nr.3 din Odesa.

Pe data de 4 octombrie 1908 V.Belicov depune cerere pentru a fi eliberat din funcţia de medic şi de profesor de igienă, pe care le deţinea la Liceul de fete din Soroca. La 19 noiembrie 1908 cererea îi este satisfăcută. La data respectivă V.Belicov era consilier colegial [2, f. 1, 1verso, 2, 12].

În 1911 la Liceul de fete din Soroca funcţionau două consilii: Consiliul de tutelă şi Consiliul pedagogic. Preşedinte al Consiliului de tutelă era Fiodor Alexandru Aleinicov. Din acest Consiliu făceau parte: Vladimir Filip Belicov, Vasile Petru Cojuharev, Nicanor Mihail Macaresco, preotul Grigore Sazont Glavatinschi, Valerian Alexandru Panin, Toma Tit. Mihailovschi, Gheorghe Nicolae Erjin, Constantin Alexandru Brjozovschi, Eugeniu Ion Eliat. Preşedinte al Consiliului pedagogic era Anastasia Vladimir Strunina, care îndeplinea şi funcţia de director al Liceului de fete din Soroca. Consiliul era alcătuit din următoarele cadre didactice: profesorul de religie Ioan Stepan Stoianov, preot; rabinul Gherşon Berc Bronştein; profesorul de limba rusă, pedagogie şi limba latină Vasile Ion Bogaevschi; profesorul de matematică, fizică şi cosmografie Alexandru Ion Şlihenmaier; profesorul de ştiinţe ale naturii Emman Nic. Belen-de-Baliu; profesorul de desen şi caligrafie Ion Alexandru Mihnovschi; profesorul de cânt Andrei Illarion Pocaznoi; profesorul de istorie şi geografie Dumitru Andrei Arhanghelschi.

La Liceul de fete din Soroca activau următoarele profesoare: Ana Mihail Terpigoreva, preda limba franceză; Mila Ion Ezering, preda limba germană, Elena Vladimir Hadgi-Coli, preda limba germană; Nadejda Vladimir Goghina, preda igiena (era şi medic); Vera Platon Soloviova, preda limba rusă; Ecaterina Alexei Turcinscaia, preda aritmetica; El. Petru Dorojniuc, preda lucrul manual; Maria Policarp Gaşco, preda dansul şi gimnastica; Lidia Ion Dmitrieva, profesoară la clasa pregătitoare.

Funcţiile de supraveghetoare le îndeplineau: El. Gavril Ferendino, Natalia Petru Chirianova, Elena Gheorghe Smolinscaia, Elisaveta Grigore Bogomolova, Elena Mihail Cerchez, Valentina Xenofont Grajdean, Vera Ion Ostap, Ana Artemie Arutiunova. Conţopist la gimnaziul de fete din Soroca era Filip Haralampie Chiţilovschi [1, p.179].

Aşadar, potrivit lui A.Corneţchi, Gimnaziul de fete din Soroca a fost întemeiat în anul 1900. În 1907 gimnaziul este transformat în liceu. Numărul elevelor moldovence, care studiau la liceu, era destul de redus. Majoritatea obiectelor erau predate în limba rusă.

Fotografie de promoţie din patrimoniul iconografic
al Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei (FB-28302-6)

În perioada 1905-1911, conform formularelor de serviciu ale cadrelor didactice, la liceu au activat următorii profesori: A.Strunina, directorul liceului (absolventă a Gimnaziului de fete Mariinsk din oraşul Petrozavodsk); N.Druri, profesoară de limba franceză (absolventă a Gimnaziului de fete Mariinsk din oraşul Voronej); D.Kovalevsky, profesor de desen şi caligrafie (absolvent al Şcolii de Arte din oraşul Penza); E.Fidler, profesoară de limba germană; V.Belicov, medic şi profesor de igienă etc. Deci, majoritatea cadrelor didactice nu erau originare din Basarabia.

Bibliografie:

1. *Адрес-Календарь Бессарабской губернии на 1912.* Кишинев: Губернская типография, 1911.
2. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM). Fond 1862, inventar 44, dosar 42, fila 1, 1verso, 2, 12.
3. ANRM. F. 1862, inv. 44, d. 43, f. 1, 1verso, 2, 2verso, 3verso.
4. ANRM. F. 1862, inv. 44, d. 46, f. 1, 1verso, 2, 3verso, 4verso, 5, 19, 46.
5. ANRM. F. 1862, inv. 44, d. 45, f. 5, 5verso, 6, 6verso, 7, 7verso, 12, 13.
6. ANRM. F. 1862, inv. 44, d. 47, f. 2, 2verso, 3verso, 4verso, 20a, 26.
7. CONŢESCU, I. Dezvoltarea învăţământului în Basarabia în a doua jumătate a sec. XIX şi începutul sec. XX. Lupta pentru şcoala naţională. În: *Istoria învăţământului şi a gândirii pedagogice în Moldova* / Coordonator şi redactor responsabil Cibotaru T.T. Chişinău: Lumina, 1991. ISBN 5-372-00457-6
8. CORNEŢCHI, A. Din istoricul Liceului de fete din Soroca. În: *Tyragetia. Anuarul Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei. IV-V.* Chişinău, 1997.
9. JARCUŢCHI, I., VALCOV, S. Aspecte din istoria învăţământului public din Basarabia şi Transnistria (sec. XIX-înc. sec. XX). În: *Revistă de istorie a Moldovei,* 1992, nr.1, p.15.

Prezentat la 03.06.2013

ÎMPROPRIETĂRIREA CU PĂMÂNT A BISERICII ORTODOXE DIN TRANSILVANIA ÎN CADRUL REFORMEI AGRARE DIN ANUL 1921

Sorin TRÂNCĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Biserica Ortodoxă Română din Transilvania a fost nedreptăţită sub regimul habsburgic, inclusiv în privinţa proprietăţilor funciare. Cercetările efectuate demonstrează că după Unirea Transilvaniei cu România (1918) aşteptările clerului ortodox privind împroprietărirea cu terenuri agricole au fost mari. Reforma agrară din 1921 a satisfăcut doar parţial aşteptările conducerii BOR. Terenurile primite în rezultatul reformei erau mai mici decât prevederile legale. Cu toate neajunsurile, reforma agrară a îmbunătăţit totuşi situaţia materială a preoţilor din localităţile rurale.

***Cuvinte-cheie**: statul român, Biserica Ortodoxă Română, Transilvania, reforma agrară, împroprietărirea clerului ortodox, confesiuni minoritare.*

THE ALLOTMENT OF THE LAND TO THE ORTODOX CHURCH OF TRANSYLVANIA IN THE FRAME OF AGRARIAN REFORM OF 1921

The Romanian Orthodox Church of Transylvania was wronged under the regime of Habsburg Empire, including the land tenures. The conducted investigations show that after the union of Transylvania with Romania (1918) the expectations of Orthodox clergy regarding the appropriation of agricultural lands were high. The agrarian reform of 1921 only partially met the expectations of the Romanian Orthodox Church. The land proprieties originating from land reform did not corresponded to legal provisions. In spites of all shortcomings, the land reform has improved the financial situation of priests in rural areas.

***Keywords**: Romanian State, Transylvania, the Romanian Orthodox Church, agrarian reform, appropriation of agricultural lands.*

Reforma agrară din România (1921) a fost analizată de distinşi istorici, fie în cadrul unor monografii [11], fie în lucrări de sinteză [4, p.102-113]. Totuşi, problema împroprietăririi cu pământ a instituţiilor din cadrul Bisericii Ortodoxe Române (în continuare – BOR) din Transilvania, reunită cu România în decembrie 1918, a fost tratată insuficient. Sarcina ce ne-am propus-o în acest articol este de a analiza problema dată, folosind, în mare parte, surse inedite, descoperite în arhivele de la Cluj şi Sibiu.

Analiza literaturii de specialitate şi a documentelor de arhivă demonstrează că după Unirea Transilvaniei cu România gradul de împroprietărire cu pământ a confesiunilor religioase era diferit. Astfel, bazându-se pe o statistică întocmită de către Ministerul ungar al agriculturii în anul 1895, istoricul Virgil Pană a constatat o contradicţie fără echivoc care exista între ortodocşi şi minoritarii aparţinători ai cultelor neortodoxe din Ardeal. Conform statisticii, domeniile ecleziastice ale Ungariei antebelice (înainte de 1914) se extindeau pe o suprafaţă de aproximativ 1 711 507 jugăre cadastrale (aproape un milion de hectare; 1 jugăr sau iugăr = cu 0,5775 de hectare) din care aproximativ 600 000 erau repartizate bisericilor neortodoxe din Ardeal [3, p.133]. Nu trebuie omis faptul că la aceste privilegii funciare se adăugau fondurile catolice: Fondul religionar şi Fondul de studii, care în spaţiul transilvănean dispuneau de 61 330 jugăre. Conform recensământului din anul 1895, pe baza căruia s-a întocmit statistica amintită, romano-catolicii dispuneau în medie de un jugăr pentru 10 credincioşi, greco-catolicii – de 1 jugăr pentru 7, unitarienii – de 1 jugăr pentru 78, reformaţii – de 1 jugăr pentru 89, luteranii – de 1 jugăr pentru 325, iar ortodocşii primeau 1 jugăr pentru 1777 de credincioşi [3, p.133]. Aşadar, în anul 1918 situaţia bisericilor minoritare (Romano-catolică, Reformată, Evanghelic-luterană, Greco-catolică) din Transilvania, privite din perspectiva înzestrării materiale, era net superioară Bisericii Ortodoxe. În materie de proprietate funciară, bisericile minoritare, mai ales cea Romano-catolică şi cea Evanghelică, posedau terenuri de cultură agricolă jurisdicţionate de către episcopii şi parohii, case parohiale şi imobile de mare valoare, la ele adăugându-se şi diferite fundaţii. De reţinut că acestea erau privilegii pe care bisericile sus-amintite le-au primit de la statul ungar care, cu o largă bunăvoinţă, le-a pus la dispoziţie vaste domenii, pe când românii ortodocşi nu primeau donaţii din partea statului maghiar. Iată de ce reprezentanţii BOR au aşteptat cu mare interes operaţiile de expropriere şi împroprietărire cu pământ. Motivaţia pornea de la neajunsurile îndurate de către românii de aici şi de Biserica lor de-a lungul vremii din partea regimurilor de dominaţie străine. Pentru aceasta, Arhidieceza de Alba-Iulia şi Sibiu a cerut Consiliului

Dirigent al Transilvaniei să repare nedreptăţile din trecut făcute Bisericii Ortodoxe Române de aici, înaintându-i Raportul Consistoriului mitropolitan cu numărul 260/1919-m. Demersurile vor fi continuate în cadrul Congresului naţional-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocşi din Ardeal, întrunit în Sibiu la 10/12 februarie 1920. Cu acest prilej, forului conducător amintit i s-a înaintat şi un conspect cu situaţia deficitară a parohiilor ortodoxe ardelene în privinţa împroprietăririi, spre a servi ca bază de pornire pentru un ajutor extraordinar menit să repare nedreptăţile trecutului [7, p.52-53]. Intervenţiile pe această temă au continuat şi în anii următori, chestiunea măsurilor de împroprietărire a parohiilor ortodoxe ardelene făcând obiectul discuţiilor sinoadelor arhidiecezane în primii zece ani după Marea Unire.

Reprezentanţii statului român recunoşteau şi ei disproporţia existentă la nivel de înzestrare dintre ortodocşi şi minoritarii confesionali. În acest sens vom remarca trei dintre luările de cuvânt ale lui Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor şi Artelor. Prima, rostită pe data de 21 noiembrie 1923, la Cluj. Cităm: „Trebuie să ţineţi seama că Biserica română din Ardeal se găseşte, pe urma regimului vitreg, din trecut, în multe privinţe, în situaţii inferioare bisericilor minoritare şi că este de datoria noastră să lucrăm, îndeosebi, pentru ridicarea nivelului acesteia" [10, p.1-2]. A doua cuvântare, expusă în Senat la 29 decembrie 1923, ca răspuns la interpelarea P.S. Episcop al Râmnicului Bartolomeu Stănescu asupra situaţiei şi trebuinţei clerului şi Bisericii Române. Din impozanta cuvântare a ministrului de reţinut sunt cuvintele: „... Statul e obligat să susţină fără osebire şi în mod echitabil Bisericile de toate confesiunile, ca unele ce îndeplinesc acelaşi rol moral şi religios... Dar unele din aceste Biserici, prin dezvoltarea lor favorabilă în trecut, dispun de mijloace mai însemnate decât altele, neprivilegiate şi chiar nerecunoscute secole de-a rândul de fostele stăpâniri. Avem adică Biserici bogate şi Biserici sărace. Şi Biserica săracă, la noi, este, din nefericire, tocmai acea naţională" [5, p.23]. În sfârşit, a treia intervenţie, prilejuită de discutarea în Senat a Legii de organizare a Bisericii Ortodoxe. Pornind de la inventarul făcut de statul român în anul 1925, unul care îşi avea ca suport evidenţierea proprietăţilor religioase şi a capacităţii de contribuţie pentru susţinerea parohiilor, statistica ministrului Lapedatu constata că proprietatea funciară (pământ arabil, păşuni, livezi, viţă-de-vie etc.) era repartizată cantitativ astfel: 8 ha, în medie, pentru bisericile ortodoxe din Vechiul Regat, 17 ha Bisericii Ortodoxe din Ardeal, 26 ha pentru Biserica Greco-catolică, 33 ha Bisericii Unitariene, 34 ha Bisericii Reformate, 62 ha pentru Biserica Evanghelică [3, p.135].

În conformitate cu dispoziţiile Legii agrare, privitoare la pământurile date Bisericii şi clerului din anul 1921, mitropoliile primeau de la stat spre folosinţă câte 200 de hectare fiecare şi 100 de hectare teren de cultură reveneau fiecărei episcopii. Prin aceste dispoziţii s-a constituit sesiunea mitropolitană sau episcopală, administrate în conformitate cu articolul 125 din Statut. Aceste prevederi îşi aveau aplicabilitate şi pentru mitropoliile şi episcopiile ardelene. Pe lângă terenul de cultură, mitropoliile ortodoxe primeau fiecare câte 500 de hectare de pădure, episcopiile 300 de hectare, suprafeţe ce trebuiau exploatate conform normelor ocolurilor silvice [6, p.165-166]. Legea agrară dispunea ca în Ardeal fiecare parohie să fie împroprietărită cu câte 50 jugăre cadastrale, din care 32 jugăre pentru preoţi, 10 pentru biserică şi 8 pentru cantor [1, p.97-98].

Studiile noastre demonstrează că dispoziţiile articolului 44 din Legea pentru Organizarea Bisericii Ortodoxe Române şi-au găsit cu greu aplicabilitatea în spaţiul transilvănean, în foarte multe cazuri ea efectuându-se în mod păgubos pentru lipsitele parohii ortodoxe.

În privinţa bisericilor minoritare, în conformitate cu dispoziţiile reformei agrare, statul român a expropriat vastele domenii ale acestora dobândite prin succesiune de la fostul stat maghiar. Dar, pentru stat s-a ivit o situaţie interesantă: aceea de a-i plăti Bisericii Catolice o rentă de expropriere ca şi oricărui proprietar, pentru terenuri care constituiau propriul său bun. Sumele plătite de stat în cadrul rentelor de expropriere au fost foarte mari, ajungând la mai multe sute de milioane de lei.

În anul 1922 exproprierea a fost finalizată, parohiile fiind înştiinţate că dorinţele lor vor fi satisfăcute prin împroprietărirea din acele suprafeţe ce întreceau necesităţile de împroprietărire ale ţăranilor. Promisiunile însă n-au fost materializate. Prin aplicarea dispoziţiilor Legii agrare toate moşiile fondurilor arhidiecezane ortodoxe au fost date în arendă forţată sătenilor, din dispoziţiile forurilor agrare competente. Deşi Consistoriul Arhidiecezan de Alba Iulia şi Sibiu a înaintat la timp recursuri împotriva deciziilor de ex-arendare forţată, ele nu au fost luate în considerare [8, p.505]. Biserica Ortodoxă din Transilvania a rămas nemulţumită de modalităţile în care statul român a rezolvat aplicarea reformei agrare prin împroprietărirea cu pământ a bisericilor. În loc ca acestea să fie ajutate, în mod paradoxal au fost deposedate, prin dispoziţiile de aplicare a reformei agrare, de sute de mii de jugăre.

Deşi informaţi periodic de către consistoriile ortodoxe ardelene despre starea precară a parohiilor din perspectiva dotării lor cu sesii parohiale, politicienii români nu au reuşit să-i dea o soluţionare fericită. Situaţia era cu atât mai dureroasă cu cât, în anul 1925, când Bisericii Ortodoxe i s-au pus noi temelii de organizare prin înfiinţarea Patriarhatului ortodox, criza împroprietăririi cu teren pentru parohii era departe de a fi rezolvată. Mai mult, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a semnalat în mai multe rânduri că populaţia românească din părţile de nord ale Transilvaniei, care a făcut trecerea de la greco-catolicism la ortodoxie, este persecutată de către funcţionarii uniţi şi catolici şi exclusă în mod tendenţios de la beneficiile reformei agrare [2].

În aprilie 1925, Sinodul Ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului şi Clujului convocat pentru a evalua realităţile religios-morale, culturale, fundaţionale şi financiare pentru anul 1924, a pus în discuţie problema carenţelor profunde consemnate în jurisdicţia acestei episcopii în privinţa împroprietăririi. În temeiul Legii reformei agrare, parohiile ortodoxe din Eparhia Clujului erau îndreptăţite să primească 14 394 jugăre; au fost împroprietărite cu doar 3617 jugăre şi 60 stânjeni, aşadar – cu doar 25%. Consistoriului eparhial i s-a cerut să intervină din nou la Ministerul Agriculturii pentru a soluţiona greşelile de executare făcute în dauna intereselor Bisericii, la aplicarea reformei agrare. Pentru anul 1928, dintr-un total de 393 parohii şi 112 filii jurisdicţionate, Dieceza Clujului a pus 69 parohii în posesie cu o suprafaţă totală de 50 jugăre; 436 parohii şi filii fiind împroprietărite cu suprafeţe mai mici decât cele prevăzute; dintre acestea, 35 parohii matere şi 71 filii nu aveau niciun fel de sesie parohială. Nici în anii următori situaţia agrară a parohiilor ortodoxe nu a fost rezolvată. De exemplu, în anul 1932, din totalul de cel puţin 15 000 jugăre, pe care Eparhia trebuia să le primească, suprafaţa totală a pământului dat parohiilor era de 6373 jugăre, 954 stânjeni; 251 parohii şi filii n-au primit nimic, cota legală de 50 jugăre regăsindu-se doar în 89 parohii; în cursul anului 1936 suprafaţa împroprietărită a fost de 6923 jugăre, 955 stânjeni, constituind deci nici 50% din suprafaţa ce trebuia primită. În jurisdicţia Arhidiecezei Ortodoxe de Alba Iulia şi Sibiu au fost alcătuite statistici, întocmite pe baza împroprietăririi parohiilor ortodoxe, statisticile acestora cadrând în aceeaşi notă pesimistă şi de anacronică nedreptate. Parohiile din cuprinsul Arhidiecezei nu doar că n-au fost împroprietărite cu norma de 50 de jugăre cadastrale; din contra, multe au fost deposedate parţial sau total de pământul cu care au fost împroprietărite. Este cazul unor parohii ortodoxe din protopopiatele Braşov, Mediaş, Sighişoara. Studiile efectuate în arhiva din Sibiu demonstrează că în zona de jurisdicţie a Mitropoliei sibiene ponderea suprafeţelor deţinute înainte de şi după reforma agrară de către bisericile Romano-catolică, Reformată şi cea Evanghelic-luterană, comparativ cu cea Ortodoxă, era net superioară. Reforma agrară, făcută sub auspiciile dispoziţiilor de stat, nu a adus o echilibrare a suprafeţelor de teren aflate în posesia diverselor culte din cuprinsul României Mari, discrepanţele în acest sens, cu toate corectivele de rigoare, păstrându-se pe toată perioada interbelică. Cu toate acestea, au existat, incontestabil, şi beneficii. Ele s-au răsfrânt asupra parohiilor ortodoxe sărace, multe au fost înzestrate cu sesiuni parohiale, contribuind la bunăstarea preotului şi a familiei lui. Privită din această postură, înfiinţarea de noi sesiuni parohiale era benefică pentru întreaga latură economică a satului, în unele situaţii sacerdotul putând renunţa la veniturile stolare. Din această perspectivă, preotul se erijează a fi nu doar un luminător al credincioşilor, dar şi un îndrumător al vieţii economice a ţăranului, nu doar cu cuvântul, dar şi cu fapta. În această „împreună lucrare", poporul descoperea în preot nu doar pe păstorul bunurilor sufleteşti, dar şi pe binefăcătorul şi proniatorul său, care se îngrijea de creşterea bunăstării lui materiale [9].

Aşadar, studiul demonstrează că, în conformitate cu Legea reformei agrare, statul român a promovat o politică de împroprietărire a BOR din Transilvania, politică benefică clerului ardelean. Însă, reforma nu a mulţumit nici pe departe eparhiile ortodoxe. Suprafeţele de pământ primite de la stat au fost cu mult mai mici decât prevederile legale. Asta cu atât mai dureros, cu cât confesiunile minoritare aveau în posesie terenuri agricole mult mai întinse, ceea ce a însemnat şi posibilităţi mai mari de a promova credinţa.

Bibliografie:

1. *Actele Sinodului ordinar al Eparhiei Vadului, Feleacului şi Clujului, ţinut la Cluj în anul 1922*. Cluj: Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1923. 177 p.
2. Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului, dosar III-78/1925, act. nr.4467 din 18 VII. 1925.
3. CIOBANU, V. ş.a. *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, vol. V. Sibiu: Tehno Media, 2010. 437 p.
4. *Istoria Românilor. Vol.VII. România întregită (1918-1940).* Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003. 856 p. ISBN 973-45-0381-2

5. LAPEDATU, A. *Statul şi Biserica. Cuvântare rostită în Senat la 29 decembrie 1923 de Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor şi Artelor, ca răspuns la interpelarea P.S. Episcop al Râmnicului Bartolomeu Stănescu asupra situaţiei şi trebuinţei clerului şi Bisericii Române*. Bucureşti: Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1924. 31 p.
6. MATEIU, I. *Politica bisericească a Statului românesc*. Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1931. 215 p.
7. *Protocolul Congresului Naţional Bisericesc al Mitropoliei Românilor Ortodocşi din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş. Sesiunea ordinară din 1920. Sesiunea electorală din 1920. Sesiunea ordinară din 1921*. Sibiu: Ediţiunea Mitropoliei, 1923. 271 p.
8. *Protocolul sinodului arhidiecezei ortodoxe române de Alba Iulia şi Sibiu. Sesiunile ordinare din anii 1918-1924 şi cea extraordinară din 1919*. Sibiu, 1924. 604 p.
9. *Renaşterea*, 1924, 10 februarie.
10. *Telegraful Român*, 1923, 14/27 noiembrie.
11. ŞANDRU, D. *Reforma agrară din 1921 în România*. Bucureşti, 1975.

Prezentat la 31.05.2013

PROCESE DE REVENIRE ÎN SÂNUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE A POPULAȚIEI DE CONFESIUNI GRECO-CATOLICE (CAZUL LOCALITĂȚII VEREŞMORT, 1923)

Sorin TRÂNCĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Odată cu înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România (1918) multe comunităţi ale greco-catolicilor au decis să treacă la ortodoxie. A fost şi cazul comunităţii din localitatea maramureşeană Vereşmort. Cazul examinat a demonstrat că trecerea enoriaşilor de la greco-catolicism la ortodoxie s-a soldat cu mari probleme de ordin patrimonial, moral, judecătoresc. Studiul demonstrează că statul român nu a fost destul de puternic în apărarea voinţei oamenilor, dând dovadă de anumite carenţe sau slăbiciuni.

Cuvinte-cheie: *statul român, Transilvania, Biserica Ortodoxă Română, Vereşmort, greco-catolici, patrimoniu.*

ROMANIA REUNIFIED. RETURNS TO ORTHODOXY. CASE STUDY (VEREŞMORT, 1923)

With the realization of the reunification of Transylvania with Romania (1918) many Greek Catholic communities decided to move to Orthodoxy. It was the case of the community of the town from Maramuresh - Vereshmort. The examined case showed that the transition from Greek Catholic parishioners to Orthodoxy has resulted in serious problems of economic, moral, and judicial dimension. The study demonstrates that the Romanian state was not strong enough to defend the will of the people, showing some deficiencies or weaknesses.

Keywords: *Romanian State, Transylvania, the Romanian Orthodox Church, Vereshmort, Greek Catholics, heritage.*

Problema revenirii clericilor şi enoriaşilor greco-catolici la ortodoxie (după Unirea din 1918) a fost şi rămâne una deosebit de actuală. În cele ce urmează ne-am propus ca, în baza documentelor studiate în Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului, să elucidăm cazul trecerii la ortodoxie a enoriaşilor din localitatea transilvăneană Vereşmort.

Este vorba despre unul dintre cele mai celebre cazuri ale disputei ortodoxo-unite, din părţile nordice ale ţării, care s-a consemnat în anul 1923 în parohia greco-catolică Vereşmort. Aici, în Maramureşul voievodal, asperităţile dintre cele două tabere (ortodocşi şi greco-catolici) vor fi atât de pronunţate, încât confruntările acestora vor ajunge la dimensiunile unui adevărat război confesional. În această comună credincioşii au trecut cu toţii la ortodoxie în anul 1923, luând în posesie şcoala, biserica, casa parohială, eclezia şi toată averea Bisericii Greco-catolice de aici, acestea trecând în jurisdicţia Bisericii Ortodoxe. La adunarea poporului, convocată în această localitate, a fost de faţă şi administratorul parohial unit Alexandru Leahovici, care a luat act de dorinţa credincioşilor de a intra sub oblăduirea Bisericii Ortodoxe. Primarul comunal Petru Botici a certificat actul trecerii, motivând că foştii credincioşi greco-catolici au trecut în întregime la religia ortodoxă începând cu toamna anului 1923. De asemenea, acesta aducea la cunoştinţă faptul că preotul rutean unit A.Leahovici nu mai poate sluji slujbele bisericeşti, în Vereşmort nemaiexistând uniţi. Eparhiei Ortodoxe din Cluj i s-a înaintat un tablou cuprinzând 104 iscălituri ale celor trecuţi şi i s-a adus la cunoştinţă faptul că declaraţiile legale nu s-au putut face pentru motivul lipsei preotului unit din localitate. Locuitorii cereau, printre altele, trimiterea, dacă era cu putinţă, a unui preot cunoscător şi al limbii ruse, satul fiind un amestec de populaţie româno-ruteană, administrarea interimară a parohiei atribuindu-i-se preotului Atanasie Gânju, din Remeţ. La cererea acestora, episcopul Nicolae Ivan a numit ca administrator parohial pe preotul basarabean Ioan Suslov. Parohia fiind mică şi lipsită de o casă parohială, venitul stolar fiind şi el foarte mic, îngreuna viaţa preotului de aici. Cu salariul ce-l primea nu putea trăi, iar eclezia parohială era disputată în instanţă cu uniţii, condiţiile vitrege de aici făcându-l să se mute în comuna Remeţi, la preotul Gânju, spesele legate de transport pentru fiecare duminică având a fi suportate de către creştinii din Vereşmort. Permanentizarea unei astfel de situaţii nu putea avea sorţi de izbândă, oamenii ajungând în imposibilitatea de a plăti cheltuielile preotului lor legate de transport. În iarna anului 1925 preotul ortodox nu şi-a putut procura lemne de foc, negăsind un cărăuş, oamenilor fiindu-le frică să nu fie chemaţi în instanţă de către uniţi. Pentru a-şi putea duce traiul de la o zi la alta, preotul Suslov a fost nevoit să-şi vândă pământul în Basarabia, de unde

venise, pentru ca, în cele din urmă, nemaiîndurând atâtea neajunsuri, să se întoarcă acasă, împreună cu familia sa. Pentru filiaţia la ortodoxie credincioşii din această parte a ţării vor suferi mari nedreptăţi din partea funcţionarilor administrativi filo-catolici; cu toate acestea, n-au putut fi clintiţi din credinţa lor.

Pentru a cerceta situaţia din Vereşmort a fost trimis la faţa locului protopopul din Baia Mare, Alexiu Latiş, care în raportul adresat Prea Sfinţitului Nicolae Ivan releva o situaţie de-a dreptul critică pentru ortodocşi, constatând următoarele: a) credincioşii din Vereşmort şi Remeţ erau în totalitate ruteni, excepţie constituind cele 5-6 familii româneşti, oameni săraci şi fără pregătire culturală; b) sub regimul maghiar locuitorii de aici şi-au câştigat cele trebuincioase traiului ca lucrători forestieri, dar, ca urmare a situaţiei politice actuale, apărute prin formarea Statului Naţional Unitar – rezultat al delimitării frontierelor, au rămas fără câştig.

Tensiunile de la Vereşmort nu vor stagna. Din contră, în perioada 1923-1925 locuitorii comunei amintite vor fi împrocesuaţi de către greco-catolici, li se vor sechestra vitele, recoltele de pe câmp şi casele. Întâlnindu-se la Sighet cu vicarul unit Andrei Szobai, disperaţi, vereşmortenii i-au cerut explicaţii pentru sechestrarea bunurilor de către avocaţii catolici. Răspunsul vicarului a fost acela că vor fi scutiţi de toate datoriile din anii trecuţi, dacă vor reveni la catolicism. Dacă nu o vor face, atâta timp cât vor persista în ortodoxie, li se va sechestra şi ultima vacă din ogradă.

Atitudinea ostilă a Bisericii Unite faţă de mişcarea de revenire la credinţa ortodoxă a credincioşilor din această localitate o desprindem şi din acţiunea în forţă realizată de către vicarii uniţi Szobai şi Boroş. Într-o zi de sărbătoare (Schimbarea la faţă, 6 august) aceştia, însoţiţi de 8 preoţi, au descins cu toţii în localităţile Crăciuneşti, Rodna de Sus şi Lunca, au venit în Vereşmort şi, împreună cu jandarmii şi primarii catolici, au sechestrat biserica cu forţa. Acest abuz se derula în timp ce protopopul ortodox Latiş şi preotul Gînju săvârşeau Sfânta Liturghie, greco-catolicii lovind cu picioarele în uşa bisericii. Deoarece toţi credincioşii ortodocşi au mărturisit împreună cu preotul că nu vor preda biserica decât numai morţi, procesiunea greco-catolică a încetat. Vicariatul greco-catolic rutean din Maramureş, neîmpăcat cu „statu-quo-ul" din Vereşmort, a înaintat Ministerului Cultelor şi Artelor o adresă, prin care cerea intervenţia acestuia în rezolvarea disensiunilor de aici favorabilă părţii unite pe baza a două considerente:

1) În comuna Vereşmort existau, conform certificatului primăriei, 502 suflete unite, dintre care doar 86 erau ortodocşi.

2) Biserica şi imobilele bisericii aflate în folosinţa ortodocşilor să fie trecute în jurisdicţia greco-catolicilor. În acest sens, Ministerul Cultelor să facă demersurile necesare, îndrumându-l pe prefectul de Maramureş şi pe prim-pretore să preia de la ortodocşi biserica şi imobilele ei. Între cele două biserici româneşti, ortodoxă şi greco-catolică din Vereşmort, se va iniţia un proces judecătoresc de lungă durată, având la bază dreptul de folosinţă asupra bisericii şi a averii bisericeşti. Consistoriul ortodox din Cluj va înainta şi el mai multe adrese, având ca destinaţie Directoratul ministerial al Cultelor, prin care cerea reglementarea urgentă a situaţiei fostei parohii unite din această localitate, împreună cu averea ei şi luarea de măsuri faţă de persecuţiile şi josniciile la care era supusă populaţia ortodoxă din această parte a ţării.

În anul 1925, Ministerul Cultelor înaintează Eparhiei Ortodoxe a Clujului o copie a rapoartelor de anchetă întreprinse de către prefectura judeţului Maramureş pentru acest caz. În mod surprinzător, ortodocşii vor constata că cercetările făcute de către Pretura plasei Sighet catalogau insinuările Consistoriului clujean ca fiind nefondate, credincioşilor ortodocşi nefăcându-li-se nici o nedreptate, nefiind pedepsiţi sau batjocoriţi. Dacă jandarmii i-au scos din biserică pe ortodocşi, acest lucru s-a derulat în limite legale, în urma unei sentinţe aduse de judecătorie, ei ocupând în mod ilegal avutul bisericii unite. Diferendul ortodoxo-unit în privinţa bisericii şi a sesiei parohiale va ajunge în cele din urmă la Înalta Curte de Casaţie, care va emite Decizia cu numărul 2110/1925, prin care se va hotărî că pârâţii Suslov Ioan (preot), Adrucovicz Niculae, Popovici Gheorghe, Botiş Petre, Covaci Teodor, Pihaliuc Dumitru şi Harnic Niculae sunt nevinovaţi. S-a constatat că amintiţii au luat în posesiune terenul fostei Biserici greco-catolice, invocând trecerea tuturor credincioşilor Bisericii unite la credinţa ortodoxă. Reclamantul preot unit Leahovic, fiind lipsit de credincioşi, se strămută în Crăciuneşti. Deoarece preotul unit a funcţionat în Vereşmort doar până în primăvara anului 1924, el nu mai avea calitatea de reprezentant al bisericii atâta timp cât fiinţa juridică a acestei biserici nu-şi mai avea existenţa legală. Motivaţia Curţii de Casaţie consta în aceea că personalitatea juridică susceptibilă de drepturi şi obligaţiuni a unei biserici o constituia nu edificiul, ca loc de întâlnire a credincioşilor respectivei religii, şi nici averea afectată întreţinerii ei, ci obştea credincioşilor respectivei confesiuni. Ei uzitează de edificiu în scopul manifestărilor externe, iar de avere – ca mijloc de a o cultiva şi întreţine. Biserica unită

împreună cu credincioşii acesteia avea dreptul de a folosi edificiul şi de a administra averea acesteia atâta timp cât comunitatea religioasă exista. Odată cu trecerea obştii în integralitatea ei la ortodoxie, biserica (edificiu), împreună cu averea afectată ei, trebuia să servească implicit religiei adoptate de către comunitate, adică credincioşilor ortodocşi, care au luat în posesie averea acesteia încă din anul 1924. În mod paradoxal, Judecătoria din Sighet nu a ţinut seama de părerea Ministerului Cultelor, exprimată prin ordinul nr.13723/1924, care recunoştea înfiinţarea parohiei ortodoxe din Vereşmort şi care constata încetarea existenţei Bisericii unite. Mai mult, judecătorul de ocol Botez îi va recunoaşte preotului reclamant Leahovicz dreptul de posesiune asupra averii unei biserici ce încetase a-i mai aparţine, exprimându-se în termeni murdari, spunând că scuipă pe hârtiile pe care preotul ortodox Suslov le anexa la cauza procesului. Prin aceasta se săvârşea un vădit exces de putere din partea unui judecător filo-unit, care prin atitudinea sa ignora o decizie ministerială, înlăturând eficacitatea şi aplicabilitatea unui act guvernamental. Această atitudine nedemnă a judecătorului din Sighet va face obiectul unei alte anchete, iniţiate, la ordinul Ministrului Justiţiei, de către Curtea de Apel din Oradea Mare [1].

Tensiunile din Vereşmort nu se vor aplana, preotul rutean Leahovicz înaintând recurs contra deciziei de intabulare nr.11/1927, emise de către Judecătoria mixtă Sighet. Prin acest demers se prelungea starea de agonie a credincioşilor ortodocşi, dar şi anormalitatea viciilor procedurale iniţiate de către greco-catolici. Preotul în cauză n-avea nici un drept să reprezinte parohia în instanţă, cu atât mai mult să introducă recurs împotriva intabulării făcute de către Judecătoria sigheteană, aceasta nefăcând altceva decât să aplice o sentinţă a celei mai înalte instanţe judecătoreşti a ţării, Înalta Curte de Casaţie. Procesele interminabile l-au determinat pe preotul ortodox Gheorghe Batariuc să facă 13 călătorii la Bucureşti, în cauza proceselor credincioşilor din Vereşmort, Valea Porcului, Fereşti şi Corneşti, cheltuind din spesele personale 16 900 lei, cheltuieli procesuale care au determinat Ministerul Cultelor să acorde suma de 8000 de lei, în vederea plăţii avocatului Fried Abraham, desemnat să apere Biserica Ortodoxă din Vereşmort în procesul acesteia cu Episcopia Greco-catolică [2].

Starea de persecutare a elementului ortodox din această localitate maramureşeană de către diriguitorii administraţiei locale o putem desprinde din adresa administratorului parohial Paul Teodorean, înaintată Consiliului Eparhial Cluj pe data de 12 decembrie 1926. Din aceasta aflăm că, pe data de 11 decembrie 1926, la sediul primăriei din Vereşmort a poposit notarul de circumscripţie Eugen Moiş, citându-i pe cei care au trecut la ortodoxie să se subscrie individual pe nişte declaraţii, pretextând că face o cercetare asupra religiei locuitorilor. Refuzând să semneze, oamenii au fost insultaţi şi înjuraţi. Nu a scăpat de ofense nici preotul ortodox, cerând explicaţii notarului pentru motivul investigaţiei credincioşilor săi. I s-a vorbit batjocoritor: „Dacă te-am chemat aici, e că trebuie să dai declaraţia ce ţi-oi cere-o, de nu, încă odată îţi zic: ieşi" [3].

Acestea au fost doar câteva dintre metodele uzitate de către unii funcţionari administrativi şi îndreptate asupra a tot ceea ce însemna „ortodoxie". Din scrisoarea preotului Teodoreanu putem desprinde cuvinte evocatoare pentru suferinţa, starea de umilinţă la care era supus creştinul transilvănean ortodox: „Iată-mă eu preot al religiei de stat, membru în consiliul comunal, învăţător, cetăţean al României, originar român, sunt dat afară dintr-un local, spre bucuria, batjocura celor câţiva unguri ce-l înconjură pe domnul notar. Iată administraţia în serviciul străinilor, pentru a dărâma ce e românesc şi ce e creştinesc. Iată procedeele atât de nu ştiu cum să le numesc, pentru a sili pe credincioşi să treacă la catolicism. Pe unul îl înjură, la altul îi dă cu piciorul, altuia îi spune că-l vor spânzura…" [4].

În anul 1927 trecerea la ortodoxie a locuitorilor din localitatea Vereşmort nu era nici pe departe clarificată de către organele administraţiei locale, fapt ce-l putem constata din adresa prefectului Maramureşului către ofiţerul stării civile din localitate, căruia i se cerea rezolvarea acestei chestiuni în regim de urgenţă [5].

În ceea ce privea intabularea, situaţia nu se prezenta într-o viziune optimistă pentru ortodocşi, avocatul Petru Meteş înştiinţând în anul 1930 Consiliul Eparhial din Cluj că situaţia era foarte delicată, evocând un lucru dureros pentru soarta ortodoxiei maramureşene: „...azi, sub regimul actual în Maramureş, e greu să câştigăm un proces faţă de uniţi" [6].

Analiza situaţiei din localitatea Vereşmort demonstrează că statul român nu a dat curs rezolvării pozitive a locului Bisericii şi a patrimoniului acesteia pentru ortodocşii vereşmorteni, deşi sentinţa Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie dăduse câştig de cauză ortodocşilor încă din anul 1925. Bineînţeles, nu om generaliza, dar acest caz concret, pe care l-am expus, demonstrează că lâncezeala de care a dat dovadă statul român în rezolvarea unor aspecte confesionale atât de stringente, cum au fost trecerile religioase de la un cult la altul, a

lăsat să se întrevadă defectuozitatea, dar şi incapabilitatea acestuia de a soluţiona problemele majore de pe făgaş spiritual. Situaţia era cu atât mai stringentă cu cât de rezultatul muncii factorilor responsabili ai statului, în atât de încrâncenata problemă confesională, depindea însăşi liniştea sufletească a credincioşilor ardeleni şi însăşi pacea internă a României Mari.

Bibliografie:

1. Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului (AAVFC), dosar nr.III-283/1927, act. nr.695 din 3.II.1928 (aici şi în continuare dosarele nu au fost paginate).
2. AAVFC, dosar nr.III-153/1928, actele nr.1433 din 1.III.1928 şi nr.3066 din 1.V.1928 (Băseşti); dosar nr.III-183/1928, actul nr.2246 din 29.III.1928 (Măneşti) şi dosar nr.III-127/1928, actul nr.1180 din 21.II.1928 (Băiţa).
3. AAVFC, dosar nr.III-763/ 1927, actul nr.7678 din 28.XI.1927.
4. AAVFC, dosar nr.III-800/1926, actul nr.8367 din 22.XII.1927.
5. AAVFC, dosar nr.III-283/1927, actul nr.1689 din 9.III.1928.
6. AAVFC, dosar nr.III-32/1924, actul nr.4356 din 21.IV.1928 şi actul Sfântului Sinod nr.300 din 19.VI.1928.

Prezentat la 01.06.2013

ASPECTE ISTORIOGRAFICE ALE PROBLEMEI BASARABIEI ÎN SPAȚIUL GEOPOLITIC EUROPEAN: 1812 – PREZENT

Aurelian LAVRIC

Universitatea de Stat din Moldova

În prezenta lucrare a fost efectuată o analiză a istoriografiei problemei Basarabiei în spațiul geopolitic european. Au fost scoase în evidență cele două curente geopolitice din istoriografia moldovenească: cel pro-Vest şi cel pro-Est. În prezent se poartă o polemică între reprezentanții celor două curente geopolitice. Ea este benefică pentru dezvoltarea istoriografiei din Republica Moldova în general şi pentru studiile dedicate problemei Basarabiei în particular. În articol a fost abordată şi *problema Bucovinei de Nord* în contextul istoriografiei problemei Basarabiei (începând cu momentul istoric 28 iunie 1940). Printre concluziile formulate pot fi menționate următoarele: curentele istoriografice (pro-Vest şi pro-Est) reprezintă opțiuni geopolitice ale cercetătorilor care le împărtăşesc; competiția sau lupta între cei doi actori geopolitici – UE şi Rusia – privind teritoriul Republicii Moldova se poartă şi pe câmpul istoriografiei, precum şi pe cel al Ştiințelor Politice (implicit, în domeniul ştiințific al Relațiilor Internaționale); faptul că curentul pro-Vest este mai proeminent (a produs monografii şi studii mai numeroase şi mai consistente) este un indiciu al orientării celei mai mari părți a intelectualității moldoveneşti ştiințifice (din domeniul cercetării) spre aderarea Republicii Moldova la UE şi spre integrarea sa europeană.

***Cuvinte-cheie**: problema Basarabiei, problema Bucovinei de Nord, geopolitică, integrare europeană, Uniunea Europeană, Uniunea Vamală.*

A HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM OF BESSARABIA WITHIN THE EUROPEAN GEOPOLITICAL SPACE: 1812 – PRESENT

In this paper an analysis was made of the historiography of the problem of Bessarabia within the European geopolitical space. There have been highlighted both geopolitical trends in the Moldovan historiography: the pro-West and pro-East. There is an on going polemic between the representatives of the two geopolitical trends. It is beneficial for the development of the historiography in Moldova, in general, and regarding the issue of Bessarabia, in particular. In the article there has also been addressed the subject of the Northern Bukovina in the context of the historiography on the Bessarabia problem (since 28 June 1940). Among the conclusions there are the following: The historiography trends in (pro-West and pro-East) are the geopolitical options of the researchers who share them; The competitors or the struggle between the two geopolitical actors – the EU and Russia – regarding the territory of the Republic of Moldova is waged on the field of historiography and of Political Sciences (by default, of the Science of the International Relations); The fact that pro-Western trend is more prominent (it produced more numerous and consistent monographs and studies) is an indication of the orientation of the most Moldovan intellectuals (scientific researchers) to Moldova's accession to the EU and to European integration.

***Keywords**: the problem of Bessarabia, the problem of Northern Bukovina, geopolitics, European Integration, European Union, Customs Union.*

În istoriografia moldovenească anul 1812 este considerat începutul perioadei contemporane. În 1812 Moldova de Est (dintre Prut şi Nistru, numită mai târziu *Basarabia*) a trecut din spațiul geopolitic otoman/ turcesc în spațiul geopolitic rus. Evoluția Basarabiei în spațiul geopolitic rus şi-a lăsat amprenta asupra conştiinței populației sale, fapt ce trebuie luat în considerare atunci când studiem evoluția Republicii Moldova în context geopolitic. Chiar dacă factorul turcesc nu se mai manifestă nici în Moldova de Vest (România), nici în Moldova de Est (Republica Moldova), factorul rusesc este prezent şi se manifestă activ în zona noastră geografică, conducerea Federației Ruse declarând deschis că are interese în Republica Moldova [22].

Până în prezent s-a acumulat o istoriografie bogată a problemei abordate. Aşa încât, la etapa actuală, există studii importante care tratează istoriografia – interpretările – şi mai puțin faptele istorice, care, în fond, sunt clare şi binecunoscute. Cercetarea istoriografiei a devenit o temă pasionantă în sine. Wilhelmus Petrus van Meurs nota în studiul său dedicat istoriografiei comuniste a chestiunii Basarabiei: „În studiul de față am separat cu totul istoricul de istoriografie" [44, p.17]. Momentul anexării Basarabiei de către Rusia (16/28 mai 1812) a constituit începutul problemei Basarabiei în istoriografia moldovenească, respectiv – în cea românească. În studiile istoriografice din Imperiul Rus şi din URSS evenimentul din 1812 a fost calificat drept

unul progresist – de „eliberare” a unei părţi din Moldova de sub jugul Imperiului Otoman (în istoriografia rusă şi în cea sovietică este folosit cuvântul „alipire” şi nu „anexare”, avându-se în vedere că Turcia, care deţinea jurisdicţia asupra teritoriului moldovenesc dintre Prut şi Nistru, şi-a dat consimţământul – a cesionat acel teritoriu Rusiei). Pe de altă parte, în timp ce în istoriografia românească unirea Basarabiei cu România este considerată ca fiind rezolvarea problemei Basarabiei, pentru Rusia „problema basarabeană” a apărut la 27 martie 1918, adică exact atunci când Sfatul Ţării de la Chişinău a votat unirea Basarabiei cu România.

În ceea ce priveşte istoriografia problemei Basarabiei, considerăm că studiile în cauză pot fi clasificate după câteva criterii:

1. Literatura pe ţări, respectiv, studiile autorilor din: a) Republica Moldova şi România; b) Rusia; c) statele occidentale şi alte state ale lumii. Această clasificare – *după locul de origine* – corespunde clasificării *după formă* – adică după limba în care au fost elaborate şi publicate (în original, înainte de a fi traduse) studiile respective: a) în limba română, b) în limba rusă, c) în alte limbi (în primul rând, cele occidentale).

2. Literatura după *orientarea* autorilor – *după conţinut*: a) cercetători de orientare pro-Vest (atât studiile celora care se înscriu în concepţia „Istoria românilor”, cât şi ale celora care scriu dintr-o perspectivă moldostatalistă; ambele categorii de cercetători se pronunţă pentru vectorul geopolitic vestic – integrarea europeană a Republicii Moldova); b) cercetători de orientare pro-Est (avându-se în vedere în primul rând relaţii strânse cu Rusia); c) cercetători neutri (de regulă, cei occidentali).

În prezenta lucrare voi încerca prezentarea diferenţelor dintre cele două paradigme şi orientări geopolitice (pro-Vest şi pro-Est).

De-a lungul timpului au fost editate mai multe studii de referinţă, consacrate direct tratării istoriografiei problemei Basarabiei, semnate de Mihail Bruhis [5], Ion Ţurcanu [43], Sergiu Nazaria şi Victor Stepaniuc [30], Wilhelmus Petrus van Meurs [44] ş.a. Compartimente importante dedicate istoriografiei problemei Basarabiei se găsesc în studiile mai multor cercetători, consacrate diferitelor perioade sau aspecte ale problemei Basarabiei: Octavian Ţâcu [42], Iulian Chifu [11], Gabriel Micu [27] ş.a.

Actualul stat Republica Moldova îşi datorează existenţa apariţiei, la un moment dat – în trecutul istoric: 1812 – a problemei Basarabiei. Iată de ce atunci când abordăm tema manifestării Republicii Moldova în contextul evoluţiei spaţiului geopolitic trebuie să luăm în considerare întreaga evoluţie în context regional şi european a teritoriului, pe cea mai mare parte a căruia s-a constituit Republica Moldova, recunoscută ca stat independent după 27 august 1991. Studiile privind problema Basarabiei în contextul evoluţiei spaţiului geopolitic ajută la înţelegerea stării actuale a Republicii Moldova şi a influenţelor asupra perspectivelor sale. Chiar din cele câteva orientări ale cercetătorilor care au studiat problema Basarabiei se vede clar prezenţa unei componente geopolitice (respectiv, a unei opţiuni geopolitice a autorilor). Viziunile „taberelor” consacrate (pro-Vest şi pro-Est) izvorăsc din anumite interese geopolitice. Autorii care s-au ocupat de această temă inevitabil au cercetat-o în context geopolitic şi au proiectat o perspectivă geopolitică a Basarabiei – actualmente, a Republicii Moldova. Până în prezent a fost puţin cercetată şi analizată polemica dintre reprezentanţi ai celor două curente geopolitice, nu a fost efectuat un studiu comparativ complex cu privire la abordările şi poziţiile celor două tabere.

În una din prelegerile sale, cunoscutul cercetător rus în domeniul Geopoliticii, Alexandr Dughin, menţiona că „Istoria nu este totalitatea faptelor, ci totalitatea interpretării faptelor. (…) Istoria este un fenomen semantic. (…) Istoria devine istorie atunci când dobândeşte o dimensiune semantică, un sens. (…) Determinarea epocilor istoriei ruse înseamnă aducerea în istoria rusă a unui sens. (…) Nu există o istorie unică… – există interpretare [i.e. interpretări]. Şi iată lupta pentru interpretările trecutului este un proces care se desfăşoară în prezent şi care predetermină viitorul” [14]. Aceste idei sunt valabile şi cu privire la istoriografia problemei Basarabiei, care reprezintă nu altceva decât mai multe interpretări ale aceloraşi fapte istorice. În funcţie de interpretare, autorii proiectează un viitor: cu excepţia neutrilor (de regulă, străinilor, mai ales occidentalilor, care, nefiind cetăţeni ai Republicii Moldova, nu se implică/angajează în această proiectare, păstrând o distanţă/imparţialitate), cercetători ai curentului pro-Vest proiectează aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană şi integrarea europeană a ţării, iar cercetători ai curentului pro-Est – integrarea Republicii Moldova în Uniunea Vamală a Uniunii Eurasiatice (însufleţită de Rusia).

Printre autorii notorii care au cercetat problema Basarabiei îi putem menţiona pe: Nicolae Iorga [19, 20], Pavel Gore [18], Mihai Eminescu [15, 16], Ion Nistor [31], Ştefan Ciobanu [10], Nicolae Ciachir [9], Al.Boldur [4], Valeriu Florin Dobrinescu [13], Iftimie Pop [35], Paul Cernovodeanu [8], Al.Husar [17],

Valentin Negre [31], Adrian Dinu Racheru [36], Ion Agrigoroaei [1], Gheorghe Buzatu [7]. Printre istoricii din Republica Moldova care s-au afirmat în promovarea poziţiei pro-Vest putem menţiona pe Anton Moraru [28, 29] Lidia Pădureac [34], Ion Şişcanu [41], Ion Ţurcanu [43], Ruslan Şevcenco [40], Petru Lucinschi [25], Alexandru Burian [6] ş.a. Printre autorii sovietici care au scris la temă pot fi nominalizaţi: D.I. Antoniuc, S.I. Afteniuc, A.E. Esaulenco [2], Artiom Lazarev [23] ş.a. Ca reprezentanţi ai curentului pro-Est, din Republica Moldova, îi menţionăm pe Vasile Stati [37, 38], Sergiu Nazaria şi Victor Stepaniuc [30] ş.a. Printre autorii occidentali care s-au ocupat de problema Basarabiei îi menţionăm pe Ch.U. Clark [12], Dennis Deletant, Wilhelmus Petrus van Meurs [44], Charles King [21], Keith Hitchins, Irina Livezeanu [24] – cercetătoare americană de origine română, Mihail Melitiuhov [27] ş.a.

Există câteva date semnificative din istoria Basarabiei care comportă o interpretare diferită din partea reprezentanţilor celor două curente proeminente – cel pro-Vest şi cel pro-Est: 16/28 mai 1812, 27 martie 1918, 28 iunie 1940 (din această dată, problema Basarabiei este studiată în tandem cu cea a Bucovinei de Nord), 22 iunie 1941, 23 august 1944. Interpretarea fiecăreia dintre aceste date, din cele câteva puncte de vedere, este diferită şi orientată geopolitic. Vom exemplifica poziţiile în interpretare în baza unor studii recente cu privire la tema în cauză.

În ceea ce priveşte data de **16/28 mai 1812**, reprezentantul curentului pro-Vest, Anton Moraru, notează: „(...) problema Basarabiei ca problemă naţională românească şi problemă internaţională a apărut în rezultatul războiului ruso-turc din 1806-1812 şi semnării la 16 mai 1812 a Tratatului ruso-turc în conformitate cu care Rusia ţaristă a ocupat cu forţa armată o parte a Ţării Moldovei" [28, p.5]; „Războiul ruso-turc din 1806-1812 a adus la dezmembrarea Ţării Moldovei şi anexarea Basarabiei la Rusia ţaristă. În 1806, Moldova şi Ţara Românească au fost ocupate de oştile ruseşti. Pentru aprovizionarea acestor hoarde imperiale populaţia a muncit cu mâinile şi cu dobitoacele, a plătit foarte mari impozite. Armata rusă a jefuit tot ce se găsea la ţăranul român. Ca rezultat al acestui război, Alexandru I a rupt din pământul Moldovei partea cea mai mănoasă şi mai bogată, numită apoi Basarabia. În 1813 numele de Basarabia a fost localizat asupra întregii Moldove transprutene, dintre Prut, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră. În acest mod apare în istoria românilor şi în diplomaţia europeană problema Basarabiei" [28, p.6-7]. Aşadar, din punctul de vedere al unor reprezentanţi ai curentului pro-Vest acest act (din 1812) are o conotaţie negativă, întrucât a fost divizată Ţara Moldovei, Basarabia – Moldova de Est – fiind încorporată în Rusia.

Pe de altă parte, reprezentanţi ai curentului pro-Est consideră anexarea Basarabiei sau „trecerea [Basarabiei] de sub jurisdicţia Imperiului Otoman sub jurisdicţia Rusiei" [6, p.287] drept un act progresist. De exemplu, Vasile Stati a scris despre „consecinţele benefice ale misiunii de eliberare a armatei ruse în a. 1812", „rolul benefic al armatelor ruse în Moldova": „Într-adevăr, după a. 1812 Moldova de Vest sau Turcească, după cum o numea N.Iorga, până în a. 1877 a rămas o colonie otomană, cuprinsă de obscurantism, în mare cu un mod feudal de gospodărire, cu un sistem feudal-colonial al dirijării politico-administrative" [39, p.37].

Totuşi, Moldova (de Vest) a fost un stat aflat în relaţii speciale cu Turcia, care, în calitate de suzeran, asigura (trebuia să asigure!) securitatea statului moldovenesc. Niciodată Moldova nu a fost paşalâc (provincie guvernată de un paşă, sub jurisdicţia Turciei). Chiar şi cu referire la cele câteva raiale din Basarabia, putem menţiona că diferenţa dintre anexarea Bugeacului (1538) şi a ţinutului Hotin (1715) de către Turcia şi anexarea Basarabiei (Moldovei dintre Prut şi Nistru) de către Rusia (1812) a constat în faptul că funcţionarii turci au păstrat în raialele moldoveneşti vechea rânduială, vechile tradiţii, fără să impună cultura şi modul lor de viaţă (limba turcă, religia musulmană), fără să colonizeze raialele dintre Prut şi Nistru, în timp ce, în urma ingineriei sociale operate de Imperiul Ţarist şi apoi de Uniunea Sovietică, acestea, în prezent părţi din teritoriul Moldovei de Est (Basarabiei), sunt complet sau aproape complet deznaţionalizate şi – unele – înstrăinate (nu mai aparţin statului moldovenesc).

Pe de altă parte, reprezentanţi ai paradigmei pro-Est au o altă optică în ceea ce priveşte momentul apariţiei problemei Basarabiei. Victor Stepaniuc nota într-o lucrare de referinţă: „O temă aparte în abordările antimoldoveneşti ale adepţilor ideologiei pan-româneşti a devenit «problema basarabeană». Indiscutabil, «chestiunea basarabeană, problema basarabeană» în relaţiile internaţionale, în relaţiile sovieto-române a apărut în anul 1918. Însă, ca problemă în istoria statului moldovenesc, a moldovenilor ca popor ea s-a punctat după anul 1812" [30, p.8]. În pofida faptului că istoricul admite că problema „s-a punctat după (?, notă *A.L.*) 1812", titlul monografiei, pe care a semnat-o împreună cu Sergiu Nazaria – „Problema basarabeană şi interpretările ei în istoriografie: de la apariţie la tratatele de la Paris (1917-1947)" – vorbeşte de la sine:

rezultă că, în conformitate cu concepţiea autorilor menţionaţi, „problema basarabeană” a apărut nu în 1812, ci în 1917.

Există o polemică între reprezentanţi ai celor două curente geopolitice (pro-Vest şi pro-Est). Nazaria şi Stepaniuc l-au citat şi comentat în studiul lor, dedicat „problemei basarabene” – amintit mai sus – pe Anton Moraru. La rândul său, Anton Moraru, în studiul său, s-a referit la monografia lui Nazaria şi Stepaniuc (menţionată şi ea mai sus), notând: „Aceşti autori au falsificat mai multe probleme cu privire la istoria românilor sub jugul ţarist; au scris greşit precum că «problema basarabeană în relaţiile internaţionale a apărut după primul război mondial şi Unirea Basarabiei cu România» (p.162-282). În realitate, problema Basarabiei a apărut în relaţiile internaţionale în 1812, când Rusia ţaristă a ocupat cu forţa armată teritoriul dintre Prut şi Nistru. Tratatul de pace de la Bucureşti din 16 mai 1812 a dus la apariţia problemei Basarabiei ca problemă internaţională din 1812” [28, p.28].

Polemica axată pe interpretările semnificaţiilor datelor istorice privind problema Basarabiei au continuat mai ales cu referire la data de **27 martie 1918**, pe fundalul evenimentelor de la sfârşitul anului 1917 şi începutul anului 1918. Se ştie că la 2 decembrie 1917 Sfatul Ţării – organul legislativ al Basarabiei – a proclamat Republica Democratică Moldovenească în cadrul viitoarei Federaţii Ruse. Din cauza situaţiei tulburi din Rusia, la 24 ianuarie 1918 Sfatul Ţării a proclamat independenţa Republicii Democratice Moldoveneşti. Deoarece nici un stat nu a recunoscut independenţa Republicii Moldoveneşti, iar Ucraina a înaintat pretenţii teritoriale faţă de Basarabia [10, p.48], la 27 martie 1918 Sfatul Ţării a votat unirea Basarabiei cu România. De fapt, în acel moment, România era Moldova de Vest – dintre Carpaţi şi Prut, cu capitala la Iaşi (deoarece Valahia se afla sub ocupaţie germană). Astfel, a avut loc reîntregirea Moldovei: Moldova de Est, dintre Prut şi Nistru, s-a reunit cu Moldova de Vest, dintre Carpaţi şi Prut, fără cea de-a treia parte a Moldovei – Bucovina (care s-a alipit la Moldova reîntregită la 28 noiembrie 1918). Indiscutabil, există mai multe aspecte pozitive al acelei uniri – s-a reunit populaţia de pe cele două maluri ale Prutului, care a fost despărţită abuziv în 1812. De asemenea, prin faptul unirii, Basarabia a scăpat de foametea din 1932-1933 şi de represiunile bolşevice în masă din 1937-1938, din URSS (inclusiv din RASSM). Totuşi, reprezentanţi ai curentului pro-Est se pronunţă categoric împotriva acelei (re)uniri: „Ştafeta de deznaţionalizare şi dezetatizare a moldovenilor a fost preluată şi promovată cu înverşunare, din ianuarie 1918, de regimul românesc de ocupaţie a Republicii Democratice Moldoveneşti: moldovenii au fost declaraţi «români», limba moldovenească a fost rebotezată «românească». Chiar şi titulatura de o scurtă folosinţă (de la 24.01.1918 până la 27.03.1918) **Republica Democratică Moldovenească Independentă** a fost falsificată în procesul îngăimării actelor aşa-zisei «uniri». În urma tranzacţiilor politice cu Germania şi Austro-Ungaria, apoi cu Franţa şi Marea Britanie, coruperii căpeteniei Sfatului Ţării: «Ion Inculeţ a ciupit 2 000 000 de lei prin Marghiloman (prim-ministrul României) ca să voteze în Sfatul Ţării alipirea Basarabiei, banii i-au fost număraţi la ««Hotel de Londra»», la Chişinău, prin deputaţii Pilescu şi Andrei Corteanu, «Primul ministru român, de la tribuna Sfatului Ţării, în numele poporului Basarabiei (sic!) şi al regelui Ferdinad I … proclamă (sic!) Basarabia (sic!) unită cu România»” [38, p.134-135]. Vasile Stati mai scrie: „Primul ministru român decretează «unirea» «Basarabiei» (sic!) cu România, nu a Republicii Democratice Moldoveneşti (cotropite de divizii româneşti), dar «independente» anume în acest scop – al «unirii». România regală era conştientă că Moldova pruto-nistreană cu numele colonial de «Basarabia», din punctul de vedere al dreptului internaţional, la acea dată – şi mai târziu! – se află sub jurisdicţia Rusiei” [38, p.135].

Din aceste citate rezultă că autorul contestă votul Sfatului Ţării din 24 ianuarie 1918 privind declararea independenţei Republicii Democratice Moldoveneşti (RDM) şi susţine că RDM s-a aflat şi mai târziu de 24 ianuarie 1918 sub jurisdicţia Rusiei – idee care nu îl jenează cu nimic, deşi este considerat statalist moldovean. Ne-am fi aşteptat ca un istoric ce se pretinde adept al viziunii statalităţii moldoveneşti să se folosească de orice fapt istoric pentru a promova idealul – independenţa statului moldovenesc, care s-a produs la 24 ianuarie 1918. Că nu a fost de acord cu unirea votată de Sfatul Ţării la 27 martie 1918 încă este de înţeles (deşi, acel act a însemnat reunirea a două părţi ale vechii Moldove, la care mai târziu s-au alipit Bucovina, Transilvania, Crişana, Banatul şi Maramureşul din care în secolul XIV au venit cei care s-au constituit în elita noului stat – pe care ei l-au fondat – Ţara Moldovei). Autorul nu are nici o obiecţie faţă de prezenţa Moldovei de Est (Basarabiei) în cadrul statului rus, dar obiectează categoric faţă de prezenţa Basarabiei în cadrul unui stat comun cu Moldova de Vest (dintre Carpaţi şi Prut), iar apoi cu Bucovina, Maramureş, Transilvania, Banat etc. La rândul lor, alţi autori pro-Est, referindu-se la „ocuparea Chişinăului

de către armatele române la 13 ianuarie 1918", consideră că „după 14 ianuarie 1918 Sfatul Ţării era lipsit de orice legalitate", respectiv „actul «unirii» din 27 martie 1918 este ilegal *ab initio*" [30, p.100]. Prin această viziune însă, autorii contestă şi votul Sfatului Ţării din 24 ianuarie 1918, prin care a fost proclamată RDM independentă.

Ne putem întreba: dacă statele lumii ar fi recunoscut independenţa noului stat, autorii la fel ar fi contestat actul de adoptare a independenţei RDM? Sau ei judecă evenimentul din 24 ianuarie 1918 prin prisma actului unirii din 27 martie 1918? Un cercetător care scrie din perspectivă moldostatalistă ar fi apreciat actul declarării independenţei RDM, chiar şi cu contingentele militare române aflate în Basarabia la solicitarea Sfatului Ţării [10, p.63] „pentru a restabili ordinea", adică pentru a pune capăt jafului grupurilor de militari ruşi bolşevizaţi, care se retrăgeau de pe front în Rusia şi care – fiind străini în Basarabia, fără vreo legătură cu populaţia locală autohtonă – îşi permiteau să instituie pe teritoriul Basarabiei, fără să consulte populaţia locală, „puterea sovietică", de fapt: puterea lor (a bandelor banditeşti) – impusă cu forţa armelor. Ştefan Ciobanu a arătat că în acea perioadă „pentru a lupta cu anarhia şi cu bolşevicii, care ameninţau autodeterminarea în proces, aceste naţionalităţi [din Imperiul Rus, notă *A.L.*] recurg la ajutorul armatelor străine. Aşa, de exemplu, statele baltice îşi constituie aparatele lor de guvernare sub scutul armatei germane, care ocupă aceste state şi în unele cazuri introduc dictatura militară (Estonia). Bielorusia, în lupta ei pentru autodeterminare, se foloseşte de armata germană, căreia preşedintele guvernului bielorus Schirmunt îi aduce mulţumiri «pentru eliberarea de sub jugul bolşevic». Rada ucraineană, după ce încheie pace cu puterile centrale, cheamă în mod oficial armatele germane pentru a-şi atinge scopurile naţionale" [10, p.61]. Nazaria şi Stepaniuc au însă o abordare diferită cu referire la Basarabia (căreia nu îi recunosc independenţa din cauza prezenţei unor trupe române în teritoriu) în comparaţie cu celelalte state: „Cât priveşte «alte teritorii separate de Rusia» – oamenii care au proclamat independenţa Finlandei, Poloniei, Lituaniei, Letoniei, Estoniei exprimau voinţa acestor popoare şi după proclamarea independenţei, aceste teritorii au devenit state independente veritabile" [30, p.112]. Reiese că populaţia Basarabiei a fost singura mulţumită de regimul ţarist de ocupaţie, exploatare, colonizare şi deznaţionalizare (rusificare), nedorind să-şi redobândească libertatea – independenţa. Cu părere de rău, din cauza neacceptării unirii Basarabiei cu România (la 27 martie 1918), autorii contestă şi legalitatea adoptării independenţei RDM (la 24 ianuarie 1918): după o expresie consacrată – au aruncat şi copilul cu apa din lighean.

Dar în alte foste colonii ţariste data declarării independenţei în 1918 este la mare cinste: de exemplu, în Estonia ziua naţională este sărbătorită la 24 februarie, zi în care, în 1918, Estonia şi-a declarat independenţa în urma retragerii bolşevicilor din ţară, în Războiul Libertăţii (campania defensivă a armatei estoniene şi a aliaţilor săi – Armata Rusă Albgardistă, Armata Letoniei şi Armata Regatului Unit – împotriva ofensivei Frontului Sovietic de Vest). „În noiembrie 1917, la dezintegrarea Imperiului Rus, o dietă a Guvernământului Autonom al Estoniei, Adunării Provinciei estoniene, care a fost aleasă în primăvara acelui an, s-a proclamat cea mai mare autoritate în Estonia. Curând după aceea, bolşevicii au dizolvat Adunarea Provinciei estoniene şi au forţat retragerea temporară a estonienilor pro-independenţă în ilegalitate în capitala Tallinn. Câteva luni mai târziu, folosind intervalul dintre retragerea Armatei Roşii şi sosirea Armatei Imperiale germane, Comitetul Salvării al Consiliului Naţional al Estoniei Maapäev a emis la 24 februarie 1918 (la Tallinn) Declaraţia de Independenţă a Estoniei şi a format Guvernământul provizoriu al Estoniei. Această primă perioadă de independenţă a fost extrem de scurtă durată, deoarece trupele germane au intrat în Tallinn în zilele următoare. Autorităţile germane nu au recunoscut nici guvernul provizoriu, nici cererea sa pentru independenţa Estoniei, considerându-l ca un grup autoproclamat, care a uzurpat drepturile suverane ale nobilimii Baltice" [http://en.wikipedia.org/wiki/Estonian_War_of_Independence]. Prezenţa armatei germane – care a sprijinit un guvern al nobilimii – a contribuit la consolidarea independenţei Estoniei. La 2 februarie 1920 a fost semnată pacea de la Tartu, între Rusia şi Estonia. La data de 20 august 1991 Estonia şi-a recăpătat independenţa (faţă de Rusia). În Estonia actul din 1918 este considerat ca unul superior celui din 1991.

Practic, în acel context, independenţa noilor state, formate pe ruinele fostului Imperiu Rus, era imposibilă fără ajutor extern. De fapt, chiar şi în perioada actuală de timp independenţa unui nou stat este dificilă fără sprijin din exterior: de exemplu, Kosovo a devenit independentă cu concursul trupelor NATO (în primul rând, americane). Mai mult, independenţa oricărui stat eliberat de sub ocupaţie străină este posibilă, de regulă, cu ajutorul militar al unui sau al mai multor state, deoarece vechea metropolă luptă împotriva independenţei fostei colonii care îşi doreşte independenţa.

Pe de altă parte, istorici pro-Vest acordă o semnificaţie deosebită evenimentelor din anii 1917-1918 (de asemenea, Tratatului semnat la Paris, pe 28 octombrie 1920, între Franţa, Imperiul Britanic, Italia şi Japonia, pe de o parte, şi România, pe de altă parte). Declararea independenţei şi proclamarea unirii RDM cu România este considerată de ei drept rezolvare a problemei Basarabiei: „Odată cu recunoaşterea Unirii Basarabiei cu România de către principalele puteri aliate, precum Anglia, Franţa, Italia, Japonia şi România, problema Basarabiei a fost rezolvată" [28, p.28]; „În rezultatul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918, problema Basarabiei a fost rezolvată. La 28 octombrie 1920 la Paris a fost semnată Convenţia cu privire la Basarabia, prin care a fost recunoscută unirea Basarabiei cu România" [28, p.128].

De notat că dacă în legătură cu perioada sovietică putem admite că cercetătorii care au tratat problema Basarabiei puteau fi victime ale cenzurii sau ale autocenzurii, istoricii care scriu în perioada post-sovietică pe această temă îşi exprimă viziunea în condiţiile libertăţii de exprimare, aşa încât cercetătorii de azi îşi prezintă deschis şi clar concepţia sau orientarea geopolitică pro-Vest sau pro-Est. Autorii citaţi mai sus au punctat acest lucru: „În istoriografia sovietică acest organ [Sfatul Ţării] a căpătat doar aprecieri negative. Aceasta, bineînţeles, nu era o poziţie nepărtinitoare, care punea accentul pe o analiză obiectivă a esenţei evenimentelor şi fenomenelor. Ştiinţa istorică în URSS, dar şi în restul ţărilor socialiste, deservea politica partiinico-etatistă, era un apologet deschis al sistemului existent şi al ideologiei comuniste. Faptul dat, indiscutabil, constituia principalul ei viciu şi reprezenta bariera principală în calea dezvoltării ei ca ştiinţă. Cu alte cuvinte, istoria, ca disciplină de cercetare-predare, era în condiţiile Puterii sovietice doar o continuare a ideologiei comuniste şi o servitoare a politicii PCUS" [30, p.21]. Cu toate acestea, autorii acestor rânduri adesea continuă ideile şi poziţiile istoricilor sovietici, dezvoltând idei şi atitudini care au fost formulate în perioada sovietică. Chiar dacă nuanţează poziţia lor (prezentând-o ca diferită de cea a istoricilor sovietici [30, p.22]), în comparaţie cu istorici ai curentului pro-Vest („concepţia românistă" [30, p.25]), Nazaria şi Stepaniuc apreciază, la fel ca şi istoricii sovietici, că „aşa-numita «unire» a avut loc contrar voinţei majorităţii populaţiei (…)" [30, p.25]. Dacă nu a avut loc un referendum, asemenea aprecieri nu au un temei sau sunt simple presupuneri (cu toate că au existat opinii sau mărturii, citate în studii istorice, împotriva unirii Basarabiei cu România).

Autorii consideră că „iniţial după Revoluţia din Octombrie [Sfatul Ţării] tindea să consolideze pe teritoriul Moldovei Pruto-Nistrene ordinea burghezo-democratică" [30, p.22], ei recunoscându-i legitimitatea [Sfatului Ţării]. În opinia lor, situaţia s-a schimbat în ianuarie 1918: „(…) după 14 ianuarie 1918 Sfatul Ţării era lipsit de orice legitimitate (…)" [30, p.100]. După această dată, Sfatul Ţării a adoptat, în opinia autorilor, o „poziţie trădătoare" [30, p.22]: „În concluzie, putem afirma că proclamarea Republicii Democratice Moldoveneşti a fost expresia doleanţelor poporului moldovenesc de restabilire a statalităţii sale seculare. Majoritatea absolută a concetăţenilor noştri însă pledau pentru păstrarea Moldovei în componenţa Rusiei [?, notă *A.L.*] şi erau categoric contra separării de ea [?, notă *A.L.*] şi unirii cu România. Din cauza intensificării procesului de sovietizare şi bolşevizare a Basarabiei însă, liderii mişcării naţionale, situaţi pe poziţii tranşant antisovietice şi antibolşevice, evoluează ideologic spre naţionalismul românesc şi contrar voinţei populaţiei întreprind acţiuni subversive contra tânărului stat moldovenesc renăscut în rezultatul revoluţiei ruse. În mare taină de opinia publică, cel mai mult temându-se de propriul popor şi fiind complet lipsiţi de sprijinul lui, ei apelează la cercurile conducătoare româneşti, chemând în ţară trupe intervenţioniste străine. Sub paza acestora şi la decizia oligarhiei semifeudale române, care la rândul său a primit acceptul prealabil al Antantei şi Puterilor Centrale, a fost organizată «votarea» de operetă de la 27 martie (9 aprilie) 1918 din cadrul Sfatului Ţării (la acel moment organ nelegitim şi total nereprezentativ) prin care a fost proclamată «unirea» Basarabiei cu România. Acest act n-a avut nici o putere juridică atât din punct de vedere al principiului suveranităţii poporului, cât şi al dreptului internaţional. Menirea lui a constat excepţional în «legalizarea» anexării Basarabiei de către România regală. Marile Puteri occidentale şi Germania au «stimulat» România, permiţându-i să ocupe teritoriul Moldovei dintre Prut şi Nistru, din motive anticomuniste, pentru a o atrage în lupta contra Rusiei Sovietice. Majoritatea populaţiei ţinutului nostru însă n-a acceptat dominarea străină şi trăia cu speranţa răsturnării ei" [30, p.115]. Acest pasaj atestă o contradicţie. Autorii neagă legitimitatea votului Unirii (Moldovei de Est/Basarabiei cu Moldova de Vest/România, la 27 martie 1918), dar recunosc legitimitatea declarării *de acelaşi organ* a independenţei (în carul viitoarei Federaţii Ruse, la 2 decembrie 1917). Sfatul Ţării a fost expresia demnităţii populaţiei moldoveneşti din Basarabia. Fără actele votate de Sfatul Ţării, foarte posibil nu era creată în 1940 nici RSSM pe teritoriile ocupate de URSS în urma implementării protocolului adiţional

secret la Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 (Basarabia putea fi inclusă în cadrul RSS Ucrainene; de altfel, în nota diplomatică sovietică remisă ministrului României la Moscova, la 23 iunie 1940, de către comisarul afacerilor externe al URSS, Veaceslav Molotov, se scria despre „populaţia majoritară ucraineană" a Basarabiei). Nazaria şi Stepaniuc afirmă că „începând cu anul 1917, realitatea naţional-statală – Republica Moldova redevine o constantă a relaţiilor internaţionale, a circuitului politic internaţional". Dar drama RDM a constat în faptul că nici un stat din lume nu a recunoscut nou-înfiinţatul stat, iar Ucraina a emis pretenţii teritoriale cu privire la teritoriul dintre Prut şi Nistru" [10, p.48].

Se pare că autorii pro-Est acceptă cu uşurinţă scenariul, care nu a fost implementat, de integrare a Basarabiei în Rusia Sovietică (nu avem nici o garanţie că i s-ar fi păstrat vreo autonomie, mai degrabă ar fi devenit o regiune în componenţa Ucrainei Sovietice) şi de comitere a tuturor crimelor pe care le-a comis regimul bolşevic în Ucraina: golodomor (1932-1933), colectivizare forţată, represiuni (execuţii ale intelectualităţii şi gospodarilor=„culacilor" din sate – „duşmanilor poporului": 1937-1938), deportări, colonizări în teritoriul etniei etc. În acest context istoricul şi fostul preşedinte al RM, Petru Lucinschi, a exprimat această părere: „(…) la 1918 «răul mai mic», dintre Rusia sovietizată şi România, pentru Moldova a fost România. Derutată şi neajutorată ca un iepure în bătaia a două faruri, Basarabia a ales România, astfel salvându-se de dictatura teroristă şi de foamete. De exemplu, în Ucraina şi Kazahstan foametea din anii '30 a secerat milioane de vieţi omeneşti. Milioane de vieţi au măcinat şi închisorile, şi lagărele de concentrare, şi deportările. Măcar de asta ne-a ferit Dumnezeu" [25, p.194]. Este o poziţie rezonabilă, din punctul de vedere al paradigmei moldostataliste, pornind de la „respectul faţă de om ca valoare absolută" [25, p.193]. Nazaria şi Stepaniuc contestă viziunea lui Petru Lucinschi: „La pagina 194 autorul [Petru Lucinschi] îndreptăţeşte «unirea» Moldovei cu România în calitate de «cel mai mic rău» în comparaţie cu teroarea de la mijlocul anilor '30 din URSS, pe care moldovenii, evident, au evitat-o. Aceasta însă este o metodă absolut neistorică şi complet neştiinţifică. În primul rând, extrapolarea impactului unor evenimente mai târzii asupra unei perioade mai timpurii este inadmisibilă şi antiştiinţifică. Doar în 1918 teroarea stalinistă nu putea fi prevăzută de nimeni, iar teroarea românească era o realitate cotidiană. Dar chiar dacă admitem o aşa «metodă», atunci ar trebui îndreptăţite orice mârşăvenii şi fărădelegi din perioadele istorice premergătoare, dacă aceasta ar putea preîntâmpina (cum ar putea unii crede peste un timp de decenii sau chiar secole) alte potlogării şi crime. Admiţând analogia, ar trebui, de exemplu, să ne bucurăm, dacă în rezultatul intervenţiei japonezii, să zicem, ar fi acaparat Extremul Orient, teritoriile din vestul şi nord-vestul Rusiei, inclusiv Petrogradul, Ucraina şi Bielorusia deveneau posesiuni germane, iar Nordul, Crimeea, Caucazul şi Asia Mijlocie erau transformate în colonii engleze şi franceze. Urmând «logica» respectivă putem ajunge la absurd total. «Istoria virtuală» – este o distracţie plăcută la un păhăruţ de «cafea moldovenească», dar nu-i ştiinţă" [30, p.96]. Dincolo de faptul că nu este clar ce are „metoda" cu constatarea – garantatelor! – crime pe care le-ar fi comis regimul bolşevic în Basarabia, dacă Moldova de Est s-ar fi aflat în cadrul URSS în perioada interbelică, din pasajul citat reiese clar poziţia sau paradigma autorilor pro-Est: pentru ei Basarabia este comparabilă cu Extremul Orient, Nordul, Crimeea, Caucazul etc., ei raportându-se astfel la Rusia (la interesele acelui stat – interesul de a nu fi divizat), în timp ce viziunea moldostatalistă a lui Petru Lucinschi se reduce la omul din regiunea dintre Prut şi Nistru – la populaţia Basarabiei (el este preocupat ca ea să nu fie umilită şi distrusă). Din consideraţiile scrise ale lui Nazaria şi Stepaniuc rezultă că ei se s-au preocupat ca statul rus să nu fie umilit şi dezintegrat.

Din punctul de vedere al partizanilor concepţiei pro-Est, „soluţionarea definitivă [?, notă *A.L.*] a problemei basarabene" [30, p.249], după cum şi-au intitulat un paragraf din lucrare, a avut loc la **28 iunie 1940**: „(...) problema basarabeană ca o chestiune de litigiu internaţional a fost definitiv soluţionată la 28 iunie 1940 (...)" [30, p.283]; „Pe parcursul anilor'20-'30 însă, raportul de forţe s-a schimbat şi în urma prăbuşirii Sistemului de la Versailles una din creaturile lui – problema basarabeană – şi-a găsit rezolvarea definitivă. Odată cu începutul celui de-al doilea război mondial, înfrângerea pe Frontul de vest a principalilor garanţi ai «integrităţii teritoriale» a României – Angliei şi Franţei – şi imposibilitatea Germaniei de a declanşa deja în 1940 războiul împotriva URSS, pentru Uniunea Sovietică au apărut noi posibilităţi de a „reîntoarce teritoriul Basarabiei smulse de la Rusia Sovietică [?, notă *A.L.*] în 1918 contrar voinţei populaţiei ei [?, notă *A.L.*]" [30, p.281]. Câteva precizări merită a fi făcute. În primul rând, Basarabia nu a făcut parte din Rusia Sovietică, de aceea nu se poate vorbi despre „reîntoarcerea" teritoriului său Uniunii Sovietice în 1940. În al doilea rând, dacă nu a fost desfăşurat un referendum, după cum au subliniat în mai multe rânduri autorii, de unde ştiu ei că populaţia Basarabiei a fost contra (sau pro) ceva?

Din perspectiva autorilor care scriu de pe poziţia orientării geopolitice pro-Vest, la 28 iunie 1940 „(…) teritoriul dintre Prut şi Nistru [Basarabia] avea să fie anexat de către Uniunea Sovietică” [41, p.5]. Istoricul Ion Şişcanu avea să noteze că în 1940 a avut loc o nouă anexare a Basarabiei de puterea din Est – de astă dată nu de Rusia ţaristă, ci de URSS: „În 1940, România, situată la confluenţa marilor puteri totalitare, a trebuit să suporte fatalitatea poziţiei sale geografice, consecinţele provocate de reglementările totalitare, iniţiate conform anexei secrete la Pactul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, precum şi de desfăşurările în curs ale celui de-al doilea război mondial” [41, p.7]. Ion Şişcanu a scris despre „circumstanţele în care, în 1940, a fost pregătită ocuparea teritoriului dintre Prut şi Nistru; dimensiunile şi rolul operaţiei militare în cadrul procesului de anexare a Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa” [41, p.7].

Aceeaşi poziţie o are şi Anton Moraru, cu referire la 28 iunie 1940: „Astfel Basarabia, împreună cu nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, este ocupată de U.R.S.S.” [29, p.33]. Referindu-se la consecinţele actului din 28 iunie 1940, Ion Şişcanu notează: „Una din consecinţele principale, generate de ocuparea teritoriului dintre Prut şi Nistru, a constituit-o dezmembrarea Basarabiei prin legea din 2 august 1940 a Sovietului Suprem al U.R.S.S., efectuată de Moscova odată cu dezmembrarea Republicii Autonome Moldoveneşti, creată anterior tot de Moscova, la 12 octombrie 1924, în cadrul Ucrainei sovietice. Constatăm că acest eveniment istoric a fost, este şi va fi, cu siguranţă, studiat, analizat şi apreciat. Abordarea în istoriografia sovietică şi în special în cea din R.S.S.M. a evenimentului produs la 2 august, la Moscova, a fost analizată de Mihail Bruhis care a apreciat-o drept «falsificare a adevărului». Cu toate acestea, (…), Victor Stepaniuc (…), depăşindu-şi predecesorii în meseria de falsificare şi interpretare arbitrară a istoriei şi, mai ales, în relansarea campaniei antiromâneşti, în voluminoasa lucrare «Statalitatea poporului moldovenesc», apelează la aceleaşi «argumente», aprecieri şi concluzii, dărâmate în anii 1990-2007 de către istoricii din Republica Moldova şi România. «La 30.06.1940 [scrie Victor Stepaniuc] (…) armatele sovietice s-au oprit la Prut, restabilind hotarele de vest ale Republicii Moldoveneşti. La 3.07.1940 graniţa dintre U.R.S.S. şi România a fost restabilită pe Prut… În august 1940 Statul Moldovenesc – a doua Republică Moldovenească îşi continua mersul în istorie având garanţia unei forţe politice, economice şi militare cu mare pondere şi autoritate – URSS»” [41, p.247]. Şişcanu apreciază: „I. Arnold are perfectă dreptate când afirmă că R.S.S. Moldovenească «îşi datora existenţa actului creator al puterii centrale», că prin însuşi faptul creării R.S.S. Moldoveneşti, conform indicaţiilor puterii centrale, se trage concluzia despre caracterul non-statal al acestei republici unionale în clipa apariţiei sale, «în măsura în care existenţa unui stat din punct de vedere juridic poate avea drept bază numai exprimarea propriei voinţe»” [41, p.250], iar în cazul RSSM, a arătat Ion Şişcanu, nu a avut loc exprimarea voinţei populaţiei. Aşadar, o diferenţă între promotori ai poziţiei pro-Vest şi promotori ai orientării pro-Est poate consta şi în faptul că, din perspectiva partizanilor primei paradigme, prezenţa Basarabiei în componenţa Rusiei Ţariste nu a comportat nici un caracter statal (măcar comparabil cu statutul pe care l-a avut Principatul Moldovei sub suzeranitatea Imperiului Otoman); mai mult, nici RSSM nu a fost o formaţiune statală adevărată, în timp ce istorici promotori ai curentului pro-Est – atât istorici care au scris în perioada sovietică, cât şi istorici din perioada postsovietică – au considerat că RSSM a fost o formă de statalitate. Din perspectiva concepţiei pro-Vest, cel puţin momentul 23 iunie 1990 – ziua în care Legislativul de la Chişinău a adoptat actul de suveranitate – poate fi considerat ca un moment al restabilirii statalităţii moldoveneşti, recunoscute după adoptarea independenţei (la 27 august 1991).

În ceea ce priveşte data de **22 iunie 1941**, cercetători de orientare geopolitică pro-Est o califică drept „ocupaţie”: „La 22.06.1941 blocul militar germano-italiano-româno-fascist a năvălit mişeleşte asupra URSS, deci şi asupra Republicii Moldoveneşti” [37, p.350]. Pe de altă parte, cercetători de orientare geopolitică pro-Vest apreciază data în cauză drept „eliberare”. Făcând o periodizare a problemei Basarabiei, ajungând la momentul 22 iunie 1941, Anton Moraru notează: „A şasea perioadă a cuprins anii 1941-1944, când Ion Antonescu a participat în războiul antisovietic pentru eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Ţinutului Herţa. Însă Armata Română a suferit înfrângere” [28, p.129].

Diferită este şi aprecierea de către reprezentanţi ai curentului geopolitic pro-Est a semnificaţiei datei de **23 august 1944**, când, în urma unei lovituri de stat, a încetat colaborarea României cu puterile Axei şi au început tratativele privind un armistiţiu şi de colaborare militară cu Uniunea Sovietică: „În aşa fel, faimoasa «problemă basarabeană» a fost definitiv soluţionată şi orice tentative de nerecunoaştere, ba mai mult, revizuire a hotarului moldo-român reprezintă o negare a rezultatelor celui de-al doilea război mondial şi pot avea unele urmări tragice şi imprevizibile” [30, p.355]. De notat că autorii citaţi folosesc calificativul

„rezolvare definitivă a problemei basarabene" atât cu referire la anul 1940, cât şi cu referire la 1944: pe de o parte, ei au notat că anul 1940 este momentul respectivei „rezolvări", iar apoi au folosit aceeaşi expresie – „problema a fost soluţionată definitiv" – şi cu referire la anul 1944. Dacă a fost soluţionată definitiv în 1944, înseamnă că nu a fost soluţionată definitiv în 1940. În rândul al doilea, cu referire la 1944 au scris despre „hotarul moldo-român", atunci când era vorba, conform actelor de drept internaţional, de hotarul sovieto-român. În al treilea rând, din perspectivă moldostatalistă, rezolvarea problemei Basarabiei – a vechiului teritoriu moldovenesc dintre Prut şi Nistru – nu putea avea loc decât în momentul proclamării independenţei statului moldovenesc, nicidecum în momentul integrării regiunii în statul de la est, cu capitala la Moscova. Dacă Nazaria şi Stepaniuc ar fi avut cu adevărat în vedere „hotarul moldo-român", ei ar fi scris că „problema basarabeană" a fost soluţionată definitiv la 27 august 1991, când Republica Moldova şi-a proclamat independenţa, iar Uniunea Sovietică era în proces de dezintegrare. În fine, aceştia au scris despre „urmări tragice şi imprevizibile" ale „revizuirii hotarului moldo-român". În studiul citat ei au reprodus unul dintre principiile din Actul Final de la Helsinki al CSCE (1975): „Ele (statele – *n.a.*) consideră că frontierele lor pot fi modificate în conformitate cu dreptul internaţional, prin mijloace paşnice şi pe calea acordurilor" [30, p.356]. Acest principiu permite abordarea unei soluţii a conflictului nistrean care să vizeze o corectare – pe cale amiabilă şi reciproc avantajoasă – a frontierei ucraineano-moldoveneşti, ţinându-se cont de componenţa etnică a unor localităţi de la graniţă.

Problema *Bucovinei de Nord* în contextul istoriografiei problemei Basarabiei. În 1924 începe să fie pusă, de către autorităţile sovietice, problema nordului Bucovinei sau a „Bucovinei de Nord" (cum apare în actele diplomatice sovietice), în tandem cu problema Basarabiei. Autorităţile sovietice au folosit expresia „Bucovina de Nord" şi nu, cum ar fi fost potrivit, *nordul Bucovinei*, încercând să dea impresia că ar exista o regiune istorică „Bucovina de Nord", care ar urma să fie integrată în RSSU din URSS. Practic, sovieticii au procedat la fel ca autorităţile austriece – care au denumit (după anexare) partea nord-vestică a teritoriului Moldovei – *Bucovina* şi la fel ca autorităţile ţariste – care au denumit (după anexare) teritoriul dintre Prut şi Nistru al Moldovei – *Basarabia*. În cazul de faţă însă, autorităţile au început să folosească denumirea „Bucovina de Nord" înainte de a anexa teritoriul respectiv. Nazaria şi Stepaniuc notează: „De asemenea, şi nu pentru prima oară în istoria relaţiilor internaţionale, la conferinţa sovieto-engleză [august 1924] a fost înaintată problema Bucovinei de Nord cu cererea de a-i acorda poporului ei, în rând cu poporul Basarabiei, posibilitatea de a-şi hotărî de sine stătător soarta" [30, p.232]. Diplomaţii sovietici făceau referire la convenţia din 18 septembrie (1 octombrie) 1914 dintre Imperiul Rus şi România, care pe lângă regiunile Austro-Ungariei locuite de români a vizat şi Bucovina: „Cât priveşte Bucovina, se stipula, că divizarea dintre Rusia şi România se va efectua după principiul majorităţii etnice. Cu alte cuvinte, după statul român era recunoscut dreptul asupra unei părţi a Bucovinei. Guvernul român s-a angajat să păstreze neutralitatea favorabilă Rusiei până la momentul încorporării acestor teritorii" [30, p.187]. Istorici care scriu din perspectivă moldostatalistă ar fi scos în evidenţă faptul că nordul Bucovinei – indiferent de componenţa etnică a populaţiei sale, care a suferit modificări în urma colonizărilor cu ruteni din Galiţia în perioada în care Nord-Vestul Moldovei a fost încorporat în Galiţia de regimul de ocupaţie austro-ungar – era un teritoriu care trebuia să se reunească (fie şi în cadrul URSS, după 28 iunie 1940) cu Basarabia. Nu găsim însă asemenea aprecieri la istoricii citaţi, aşa încât reiese că ei erau mulţumiţi cu încorporarea teritoriului moldovenesc al nordului Bucovinei în Ucraina Sovietică, şi nu în RSSM. Deşi nu dă o apreciere acestor fapte, unul dintre autorii studiului citat, V.Stepaniuc, notează în volumul în cauză că „Declinul cu adevărat dramatic [pentru Moldova] începe în 1775, când Turcia, suzerana Moldovei, pentru a întări o coaliţie antirusească, cedează Austro-Ungariei nordul Moldovei" [30, p.8].

Ion Nistor a specificat în lucrarea sa dedicată istoriei Bucovinei că teritoriul nordului Bucovinei, ce urma să intre în cadrul Rusiei, viza zona dintre râurile Nistru şi Prut, fără Cernăuţi: „Una din condiţiile Tratatului secret prin care guvernul român intrase în război alături de Puterile Antantei era, pe lângă dobândirea Transilvaniei, cea a Bucovinei până la Prut cu capitala ei, Cernăuţi, la care ruşii renunţaseră numai după tratative îndelungate şi după ce s-a demonstrat însemnătatea acestui oraş pentru viaţa politică, bisericească, culturală şi economică a Bucovinei. Tratatul secret pentru recuperarea Bucovinei şi Transilvaniei s-a semnat la Bucureşti în ziua de 4/17 august 1916" [33, p.371]. La 8 iulie 1940, patru personalităţi distinse bucovinene, printre care şi istoricul I.Nistor, au trimis o scrisoare Regelui Carol al II-lea, în care se spune: „Un nou greu s-a abătut asupra Bucovinei, acoperind-o din nou într-un zabranic de jale. O parte din teritoriul ei a fost

de curând ocupată de trupele Uniunii Sovietice Ruseşti. Nota ultimativă din 26 iunie face menţiune de partea de nord a Bucovinei, sub care înţelegem cu toţii numai teritoriul dintre Prut şi Nistru locuit în majoritate de ucraineni. Dar mâhnirea adâncă ne-a cuprins sufletele, văzând că trupele sovietice, trecând Prutul, au cuprins valea Ceremuşului şi a Siretului, precum şi parte din valea Sucevei. În cordonul lor de demarcaţie sunt cuprinse, pe lângă oraşele Cernăuţi şi Storojineţ, şi un număr de 40 de sate, pe care însăşi statistica austriacă din 1910 le arată cu o populaţie românească. Ba mai mult chiar, linia de demarcaţie sovietică cuprinde şi o parte din judeţul Dorohoi cu numeroase sate româneşti care n-au făcut niciodată parte din Bucovina". „Bucovina n-a avut niciodată legături politice cu Ucraina sau imperiul Rusesc", mai notează cei patru reprezentanţi ai românilor bucovineni, protestând prin această scrisoare „contra actului de nedreptate şi silnicie ce s-a săvârşit faţă de Bucovina" [3]. Ion Nistor, ştiind de prevederile tratatului ruso-român din 4/17 august 1916 de la Bucureşti, a protestat împotriva ocupării de URSS a zonei nord-bucovinene de la vest de Prut. În timp ce istorici promotori ai opţiunii geopolitice pro-Vest (Ion Şişcanu, Anton Moraru ş.a.) se întreabă de ce teritoriile istorice moldoveneşti – nordul Bucovinei, ţinutul Herţa, nordul şi sudul Basarabiei – nu au fost incluse de regimul sovietic în RSSM (deşi se ştie că formal graniţa RASSM, în perioada 1924-1940, era pe Prut, deci teritoriul republicii autonome moldoveneşti cuprindea – pe lângă cele 11 raioane ale teritoriului de pe malul stâng al Nistrului – şi întreaga Basarabie), cei care scriu de pe o poziţie pro-Est nu au o asemenea nedumerire. Ion Şişcanu notează: „C.E.P. al R.A.S.S.M. nu era organul reprezentativ al Basarabiei, pentru ca preşedintele ei să poată lua cuvântul în numele populaţiei din Basarabia, iar persoanele care plecase la Moscova în calitate de «delegaţie a Basarabiei şi a Bucovinei de Nord» nu erau reprezentanţi aleşi ai poporului, ci nişte oameni recrutaţi în pripă, fără împuterniciri să decidă soarta Basarabiei şi a R.A.S.S.M. Rolul «aleşilor Basarabiei şi Bucovinei de Nord" a fost de a «saluta Sovietul Suprem». Aşadar, atât dezmembrarea R.A.S.S. Moldoveneşti, cât şi a Basarabiei, la 2 august 1940, a fost un act ilegal; a fost, de fapt, un dictat al Moscovei în baza propunerilor făcute de Kiev" [41, p.249-250].

Cu regret, spre deosebire de istorici promotori ai unei viziuni, respectiv – opţiuni – geopolitice pro-Vest, istorici părtaşi ai paradigmei pro-Est nu abordează, cu referire la momentul 28 iunie 1940, problema Basarabiei şi problema nordului Bucovinei în comun, aşa cum s-ar cuveni din perspectivă moldostatalistă, ei limitându-se exclusiv la „problema basarabeană", ca şi cum nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa nu ar fi tot vechi teritorii istorice moldoveneşti şi ca şi cum pe acele teritorii nu ar locui oameni de acelaşi neam cu ei şi cu populaţia majoritară a Basarabiei (respectiv, în prezent, a Republicii Moldova). Mai mult, reprezentanţii ai curentului pro-Est nu prezintă obiecţii nici cu privire la dezmembrarea Basarabiei (înstrăinarea nordului şi sudului Basarabiei), aşa cum au făcut reprezentanţi ai curentului pro-Vest (Ion Şişcanu [41, p.250], Anton Moraru [29, p.35] ş.a.).

Concluzii

1. În ciuda aprecierilor şi poziţiei unor cercetători care promovează curentul geopolitic pro-Est în interpretarea evenimentelor legate de anii 1812, 1918, 1940, 1941 şi 1944 în istoria Basarabiei (din 1940 – a problemei nordului Bucovinei în tandem cu problema Basarabiei), cu toate că autorii citaţi se consideră „părtaşi ai statalităţii moldoveneşti" [30, p.5], din interpretările lor rezultă mai degrabă că locul Basarabiei a fost şi este în cadrul unui stat comun cu Rusia.
2. Curentele istoriografice (pro-Vest şi pro-Est) reprezintă opţiuni geopolitice ale cercetătorilor care le împărtăşesc.
3. După cum am arătat, există o polemică între reprezentanţi ai curentelor istoriografice şi geopolitice pro-Vest şi pro-Est. Ea este benefică pentru a explica publicului larg adevărul istoric (bazat pe documente) şi pentru a dezvălui falsurile şi încercările de distorsionare a evenimentelor istorice şi de manipulare a publicului.
4. Competiţia sau lupta dintre cei doi actori geopolitici – UE şi Rusia – privind teritoriul Republicii Moldova se poartă şi pe câmpul istoriografiei, precum şi pe cel al Ştiinţelor Politice (implicit, în domeniul ştiinţific al Relaţiilor Internaţionale).
5. Faptul că curentul pro-Vest este mai proeminent (a produs monografii şi studii mai numeroase şi mai consistente) este un indiciu al orientării celei mai mari părţi a intelectualităţii moldoveneşti ştiinţifice (din domeniul cercetării) spre aderarea Republicii Moldova la UE şi spre integrarea sa europeană.

Bibliografie:

1. AGRIGOROAEI, I. *Basarabia de la unire la integrare*. Chişinău: Cartdidact, 2007.
2. ANTONIUC, D.I., AFTENIUC, S.I., ESAULENCO, A.E. *„Sfatul Ţării" – antinarodnîi organ*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1986.
3. Arhiva MAE al României. Fond România. Volumul 7, filele 347-348.
4. BOLDUR, A. *Istoria Basarabiei: Sub dominaţiunea rusească (1812-1918)*. Volumul 2. Bucureşti: Victor Frunză, 1992.
5. BRUHIS, M. *Rusia, România şi Basarabia. 1812, 1918, 1914, 1940*. Chişinău: Universitas, 1992.
6. BURIAN, A. *Geopolitica lumii contemporane*. Chişinău: CEP USM, 2008.
7. BUZATU, Gh. *Paradigme ale tragediei Basarabiei*. Bacău: Vicovia, 2011.
8. CERNOVODEANU, P. *Basarabia. Drama unei provincii istorice româneşti în context politic internaţional*. 1806-1920. Bucureşti: Albatros, 1993.
9. CIACHIR, N. *Basarabia sub stăpânire ţaristă (1812-1917)*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1992.
10. CIOBANU, Ş. *Unirea Basarabiei*. Chişinău: Universitas, 1993.
11. CHIFU, I. *Basarabia sub ocupaţie sovietică*. Bucureşti: Politeia – SNSPA, 2004.
12. CLARK, Ch.U. *Bessarabia, Russia and Romania on the Black Sea*. – New York, 1927.
13. DOBRINESCU, V.F. *Bătălia pentru Basarabia*. Iaşi: Junimea, 1991.
14. ДУГИН, А. *Эпохи Руси. Доисторическая Русь* http://www.youtube.com/watch?v=qQvepPTAhig&list=PLUt301YnVhuQaBAFqrlRHV_U5-_iFWA0r&index=4&feature=plpp_video, accesat: 4.11.2012.
15. EMINESCU, M. *Basarabia*. Sibiu: Mileniul Trei, 1995.
16. EMINESCU, M. *Basarabia*. Chişinău: Verba, 1991.
17. HUSAR, Al. *Lecţiile Istoriei*. Iaşi: Institutul European, 1995.
18. GORE, P. *Anexarea Basarabiei*. Chişinău, 1992.
19. IORGA, N. *Neamul românesc în Basarabia. Volumul 1*. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995.
20. IORGA, N. *Neamul românesc în Basarabia. Volumul 2*. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.
21. KING, Ch. *Moldovenii. România, Rusia şi politica culturală*. Chişinău: ARC, 2005.
22. LAVRIC, A. Factorul politicii ruseşti în evoluţia Republicii Moldova. În: *Alipirea Basarabiei la Rusia în contextul relaţiilor multiseculare moldo-ruso-ucrainene:* Conferinţa ştiinţifică internaţională (Chişinău, 1-5 aprilie 2012). Chişinău, 2012, p.181-186.
23. LAZAREV, A.M. *Moldavskaia Sovetskaia gosudarstvennost' i bessarabskii vopros*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1974.
24. LIVEZEANU, I. *Cultură şi naţionalism în România Mare. 1918-1930*. Bucureşti: Humanitas, 1998.
25. LUCINSCHI, P. *Moldova şi moldovenii*. Chişinău: Cartea Moldovei, 2007.
26. MICU, G. *Basarabia, România şi geopolitica marilor puteri*. Chişinău: Pontos, 2011.
27. MELITIUHOV, M. *Bessarabskii vopros mejdu mirovîmi voinami*. 1917-1940. Moscova: Vece, 2010
28. MORARU, A. *Basarabia sub jugul colonial al Rusiei ţariste. 1812-1917*. Chişinău: Labirint, 2012.
29. MORARU, A. *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria*. 1812-1993. Chişinău: AIVA, 1995.
30. NAZARIA, S., STEPANIUC, V. *Problema basarabeană şi interpretările ei în istoriografie: de la apariţie la tratatele de la Paris (1917-1947)*. Chişinău, 2010.
31. NEGRE, V. *Basarabia. Pagini din istoria răşluirii (răpirii)*. Slobozia, 2009.
32. NISTOR, I. *Istoria Basarabiei*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1991.
33. NISTOR, I. *Istoria Bucovinei*. Bucureşti: Humanitas, 1991.
34. PĂDUREAC, L. *Relaţiile româno-sovietice (1917-1934)*. Chişinău: Prut Internaţional, 2003.
35. POP, I. *Basarabia. Din nou la răscruce*. Bucureşti: Demiurg, 1995.
36. RACHIERU, A.D. *Bătălia pentru Basarabia*. Timişoara: Augusta, 2000.
37. STATI, V. *Istoria Moldovei*. Chişinău: Vivar – Editor, 2002.
38. STATI, V. *Moldovenii din Ucraina*. Chişinău, 2007.
39. STATI, V. Mejdu russkimi i rumânami. În: *Alipirea Basarabiei la Rusia în contextul relaţiilor multiseculare moldo-ruso-ucrainene:* Conferinţa ştiinţifică internaţională (Chişinău, 1-5 aprilie 2012). Chişinău, 2012, p.36-38.
40. ŞEVCENCO, R. Statutul internaţional al Moldovei de Est (1917-1991). Relaţii internaţionale. Lumea diplomaţiei. Lumea conflictului. În: *Materialele simpozionului de relaţii internaţionale /* Coord. I.Nistor, P.Nistor. Ediţia a II-a. *Diplomaţie şi conflict în relaţiile internaţionale*. Iaşi, 3-4 decembrie 2008. Iaşi: PIM, 2009, p.274-296.
41. ŞIŞCANU, I. *Basarabia în contextul relaţiilor sovieto-române. 1940*. Chişinău: Civitas, 2007.
42. ŢÂCU, O. *Problema Basarabiei şi relaţiile sovieto-române în perioada interbelică (1919-1939*). Chişinău: Prut Internaţional, 2004.
43. ŢURCANU, I. *Istoricitatea istoriografiei. Observaţii asupra scrisului istoric basarabean*. Chişinău: ARC, 2004.
44. VAN MEURS, W.P. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chişinău: ARC, 1996.

Prezentat la 15.01.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA: CONSTITUIRE, ORGANIZARE ŞI FUNCŢIONARE

Ilie GÎRNEŢ

Universitatea de Stat din Moldova

În articol se analizează modul în care se formează şi activează una din autorităţile politice centrale din Republica Moldova – Parlamentul.

Se subliniază că, în conformitate cu prevederile Constituţiei, Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova şi unica autoritate legislativă a statului. Parlamentul este ales prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat. Constituţia fixează (în art.64) reglementarea prin care structura, organizarea şi funcţionarea Parlamentului se stabilesc prin Regulament. Astfel, potrivit Regulamentului, structura Parlamentului include: Preşedintele Parlamentului, vicepreşedinţii, Biroul permanent, fracţiunile parlamentare şi comisiile parlamentare.

Sunt lămurite noţiunile de mandat, sesiune şi şedinţă parlamentară, precum şi corelaţiile ce există între acestea. Se arată modul în care se desfăşoară şedinţele Parlamentului, dezbaterile parlamentare, precum şi procedura legislativă, care este cea mai importantă operaţiune în activitatea Parlamentului, deoarece în rezultatul acestui proces are loc elaborarea legilor de către unica autoritate legislativă a ţării.

În articol se menţionează că în perioada aprilie 1990 – martie 2013 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat 6040 acte legislative, dintre care 2194 legi, 3400 decizii (hotărâri) şi 446 declaraţii şi apeluri oficiale.

Cuvinte-cheie: *instituţionalizare, mandat, legislatură, sesiune, şedinţă parlamentară, comisii parlamentare, fracţiuni parlamentare, dezbateri parlamentare, procedură legislativă, iniţiativă legislativă, promulgarea legii, proiecte de legi, democraţie, acte legislative, legi, decizii, declaraţii, apeluri oficiale, cultură politică.*

THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CONSTITUTION, ORGANIZATION AND OPERATION

The article examines how to build and operate one of the central political authorities in Moldova – the Parliament.

It is noted that in accordance with the Constitution, the Parliament is the supreme representative body of the people of Moldova and the sole legislative authority of the state. The Parliament is elected by universal, equal, direct, secret and freely expressed. The Constitution set (in art.64) regulating the structure, organization and operation shall be regulated by the Parliament. According to the Regulation, the Parliament structure includes: the Speaker, the Vice-Presidents, the Permanent Bureau, fractions and committees.

They are plain terms in office, and meeting the parliamentary session, and the correlations that exist between them. It shows how hearings are conducted in the Parliament, parliamentary debates and the legislative procedure, which is the most important operation in the work of the Parliament, as the result of this process occurs by legislating the sole legislative authority of the country.

The article mentions that during April 1990 - March 2013 6040 the Moldovan Parliament adopted the legislative acts of the 2194 law, the 3400 decision (judgment) and 446 statements and official calls.

Keywords: *institutionalization, term, term, session, meeting parliamentary committees, parliamentary factions, parliamentary debates, legislative procedure, legislative initiative, promulgation, bills, democracy, legislation, laws, decisions, declarations, formal calls political culture.*

Una dintre cele mai relevante trăsături ale procesului de democratizare a societăţii noastre rezidă în reafirmarea politicii la nivelul vieţii cotidiene. Pentru prima dată, în conştiinţa câtorva generaţii termenul „politică” a devenit o realitate a timpului. Zilnic şi pretutindeni – în familie, în şcoală, la facultate, pe stradă, în mass-media – se vorbeşte despre politică. Dar ce este politica? Politica este un produs al activităţii instituţiilor statale şi politice, practica de guvernare care trebuie studiată, analizată şi reflectată în conformitate cu cerinţele timpului.

Existenţa multiplelor lacune în cunoştinţele cetăţenilor referitoare la ştiinţele politice este motivul pentru care a apărut necesitatea organizării unei instruiri politice generale.

Aici am vrea să ne referim la modul în care se formează şi activează una din autorităţile publice centrale din Republica Moldova – Parlamentul.

În urma destrămării Uniunii Sovietice, Republica Moldova şi-a proclamat, la 23 iunie 1990, suveranitatea [13, p.498-499], iar la 27 august 1991 independenţa [8, p.238-239].

Un rol deosebit în consolidarea independenţei şi suveranităţii statale revine Parlamentului. În Republica Moldova au avut loc deja 8 scrutine ale alegerilor parlamentare. Primele alegeri parlamentare realizate în Republica Moldova pe principii noi, democratice s-au desfăşurat în primăvara anului 1990, după care au urmat cele din februarie 1994, martie 1998, februarie 2001, martie 2005, aprilie 2009, iulie 2009 şi noiembrie 2010 [1, p.30].

De altfel, alegerile reprezintă mijlocul prin care are loc autoconfirmarea politică a cetăţenilor, autoorganizarea politică a societăţii civile, certificând dreptul cetăţenilor de a fi subiecţi activi ai procesului de guvernare [5, p.20-21].

În dreptul constituţional s-a încetăţenit opinia precum că funcţiile statului se clasifică în funcţie politică, funcţie social-economică şi funcţie juridică, statul fiind privit ca o entitate, ca un organism întreg care este înzestrat cu anumite obligaţii, drepturi pentru a-şi realiza scopul [9, p.90]. De fapt, puterea de stat este forma instituţională a puterii politice, ceea ce înseamnă că în scopul exercitării ei sunt create anumite instituţii abilitate cu acest drept, în mod direct sau indirect, de către popor. Aceste instituţii, numite şi politice, Constituţia le nominalizează, în Titlul III, autorităţi publice şi le înzestrează cu o anumită competenţă. În ansamblu, autorităţile publice îndeplinesc toate funcţiile statului, iar separat fiecare autoritate publică – o funcţie bine determinată [2, p.29-44].

E cert faptul că Parlamentul reprezintă instituţia politică de bază a unui stat de drept şi de aici, odată cu evoluţia, dezvoltarea multilaterală a statului, trebuie să evoluţioneze şi parlamentarismul, axându-se pe modele contemporane de organizare a activităţii autorităţii legislative [10, p.8].

În conformitate cu prevederile Constituţiei, Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova şi unica autoritate legislativă a statului [2, p.29]. Parlamentul este ales prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat. El este compus din 101 deputaţi, care nu pot exercita pe perioada valabilităţii mandatului o altă funcţie remunerată, cu excepţia activităţii didactice şi ştiinţifice.

Alegerile deputaţilor în Parlament se desfăşoară în cel mult trei luni de la expirarea mandatului sau de la dizolvarea Parlamentului precedent. Conform legii, Curtea Constituţională, la propunerea Comisiei Electorale Centrale, validează mandatele de deputaţi sau, în cazul nerespectării legislaţiei electorale, nu le validează. Parlamentul se consideră legal constituit numai după validarea a 2/3 din mandatele de deputaţi. Acestea sunt atribuite partidelor, organizaţiilor social-politice, blocurilor electorale şi candidaţilor independenţi, care în urma scrutinului au întrunit cel puţin patru la sută din voturile valabile pe întreaga ţară.

La prima vedere s-ar părea că multe chestiuni ce ţin de organizarea activităţii Parlamentului, de mecanismul funcţionării lui sunt simple de înţeles şi uşor de realizat. În realitate însă situaţia este cu totul alta. Studiind atent această problemă, vom observa că procedurile legate de organizarea funcţionării Parlamentului sunt conectate la unele teorii, doctrine, tradiţii europene. Aducem doar un exemplu în acest context. Astfel, suspendarea mandatului de deputat se află în strânsă legătură cu teoria nulităţii mandatului imperativ – principiu stipulat şi în Constituţia Republicii Moldova, însă neînţeles de Parlamentul ales în 1994, deoarece într-o variantă din Regulamentul Parlamentului a fost prevăzută incorect posibilitatea retragerii mandatului parlamentar.

Aceasta şi multe alte probleme, fiind puţin cunoscute sau ignorate, pot genera unele confuzii, chiar şi consecinţe negative atât pe plan intern, cât şi pe cel extern. Pentru a le evita, Constituţia fixează (în art.64) reglementarea prin care structura, organizarea şi funcţionarea Parlamentului se stabilesc prin Regulament. Astfel, potrivit Regulamentului, *structura Parlamentului* include: Preşedintele Parlamentului, vicepreşedinţii, Biroul permanent, fracţiunile parlamentare şi comisiile parlamentare.

Alineatele 2 şi 3 ale art.64 din Legea Fundamentală prevăd procedura alegerii Preşedintelui Parlamentului şi a vicepreşedinţilor. Astfel, *Preşedintele Parlamentului* se alege prin vot secret, cu majoritatea voturilor deputaţilor aleşi, pe durata mandatului. Capitolul 2 al Regulamentului Parlamentului [11] detaliază procedura de alegere; întrucât votul este secret, evident, se vor pregăti buletine de vot pe care se înscriu numele şi prenumele tuturor candidaţilor propuşi de fracţiunile parlamentare.

Pentru alegerea Preşedintelui se utilizează sistemul majoritar de alegeri. Este declarat ales Preşedinte al Parlamentului candidatul care a întrunit votul majorităţii deputaţilor aleşi, iar în cazul în care nici un candidat nu a întrunit numărul de voturi necesare, se va organiza al doilea tur de scrutin, la care vor participa numai doi candidaţi care în primul tur de scrutin au obţinut cel mai mare număr de voturi. În caz de paritate de voturi, se va organiza un nou tur de scrutin, pentru care fracţiunile parlamentare vor propune aceiaşi sau alţi candidaţi.

Vicepreşedinţii Parlamentului se aleg la propunerea Preşedintelui, după consultarea fracţiunilor parlamentare, prin vot deschis, cu votul majorităţii deputaţilor aleşi. Numărul de vicepreşedinţi nu este stipulat nici în norma constituţională, nici în Regulament, ceea ce înseamnă că această problemă rămâne la discreţia Parlamentului.

Preşedintele Parlamentului poate fi revocat înainte de termen la cererea fracţiunii parlamentare care l-a propus sau a 1/3 din numărul deputaţilor aleşi. Hotărârea privind revocarea Preşedintelui Parlamentului se adoptă deja cu votul a 2/3 din numărul deputaţilor aleşi, prin vot secret, fapt ce se explică prin necesitatea de a-i crea stabilitate în funcţie, deoarece, fiind o funcţie politică, poate fi mereu atacată de cei din opoziţie.

Vicepreşedinţii Parlamentului pot fi revocaţi înainte de termen la propunerea Preşedintelui Parlamentului, după consultarea fracţiunilor parlamentare, cu votul majorităţii deputaţilor aleşi. Atribuţiile Preşedintelui şi ale vicepreşedinţilor Parlamentului sunt fixate în art.12 şi 13 ale Regulamentului.

Biroul permanent al Parlamentului este organul de lucru al acestuia şi se formează ţinându-se seama de reprezentarea proporţională a fracţiunilor în Parlament. Din Birou fac parte, din oficiu, Preşedintele Parlamentului şi vicepreşedinţii. Numărul de membri ai Biroului permanent se stabileşte prin hotărârea Parlamentului. Biroul permanent se consideră constituit după numirea a cel puţin 3/4 din membrii lui. Membrii Biroului permanent se numesc prin hotărâri ale fracţiunilor parlamentare, în limitele numărului de locuri ce le revin. La propunerea fracţiunilor Parlamentare, doi membri ai Biroului permanent se aleg cu votul majorităţii deputaţilor aleşi în calitate de secretari. Atribuţiile Biroului permanent sunt stabilite în art.11 din Regulament.

Conform Regulamentului Parlamentului, deputaţii pot constitui *fracţiuni parlamentare.* Acestea sunt grupe de deputaţi constituite pe bază de afinitate politică. Fracţiunile rezultă din reuniunea deputaţilor de aceeaşi orientare politică sau de orientări diferite, dar care au găsit un consens asupra modalităţii de a se afla într-o fracţiune comună. Regulamentul prevede (art.4) că fracţiunile se constituie în vederea formării organelor de lucru şi organizării activităţii Parlamentului. Deputaţii pot constitui fracţiuni parlamentare alcătuite din cel puţin 5 deputaţi în baza de liste ale partidelor, organizaţiilor social-politice şi blocurilor electorale. Deputaţii din partea acestor partide, organizaţii social-politice, blocuri electorale, care nu au întrunit numărul necesar pentru a constitui o fracţiune parlamentară, precum şi deputaţii independenţi se pot reuni pentru a constitui o asemenea fracţiune sau se pot afilia la alte fracţiuni parlamentare. Fracţiunile parlamentare se constituie în termen de 10 zile după constituirea legală a Parlamentului. După acest termen nu se admite formarea de noi fracţiuni. Reieşind din componenţa numerică, fracţiunile îşi aleg organele de conducere sau conducătorii, care prezintă Parlamentului componenţa numerică şi nominală a fracţiunilor.

În actualul Parlament de Legislatura a XIX-a s-au constituit cinci fracţiuni parlamentare: Fracţiunea Parlamentară a Partidului Comuniştilor din Republica Moldova – 34 deputaţi; Fracţiunea Parlamentară a Partidului Liberal Democrat din Moldova – 31 deputaţi; Fracţiunea Parlamentară a Partidului Democrat din Moldova – 15 deputaţi; Fracţiunea Parlamentară a Partidului Liberal – 12 deputaţi; deputaţi neafiliaţi – 9 [14].

Fracţiunile parlamentare au dreptul să facă propuneri pentru numirea sau alegerea reprezentanţilor în Biroul permanent, în comisiile permanente şi în alte organe de lucru ale Parlamentului, ţinându-se seama de reprezentarea lor proporţională în Parlament; ordinea de zi a şedinţelor Parlamentului şi ale Biroului permanent; formarea comisiilor speciale, de anchetă şi a altor comisii ale Parlamentului; proiectele de hotărâri ale Parlamentului privind programul de activitate al Guvernului.

Pentru crearea condiţiilor necesare de activitate, fracţiunilor parlamentare li se pun la dispoziţie încăperi pentru lucru, tehnică birotică, rechizite de birou şi li se acordă servicii necesare activităţii lor eficiente. Fiecare fracţiune este deservită de un secretariat, ale cărui structură şi statut de personal se stabilesc de Biroul permanent.

La propunerea Biroului permanent, la şedinţa plenară se aleg pe toată durata Legislativului *comisiile permanente.* Comisiile permanente sunt organe interioare de lucru ale Parlamentului, înfiinţate pentru efectuarea activităţii lui. Aceste comisii suni permanente, deoarece sunt constituite în domenii specializate şi activează neîntrerupt pe toată perioada mandatului. Numărul comisiilor, denumirea, componenţa numerică şi nominală a fiecărei comisii o stabileşte Parlamentul la propunerea Biroului permanent. Şi la componenţa nominală a comisiilor permanente se ţine cont de reprezentarea proporţională a fracţiunilor.

În actualul Parlament funcţionează zece comisii parlamentare: mediu şi schimbări climatice; securitate naţională, apărare şi ordine publică; administrare publică şi dezvoltare regională; drepturile omului şi relaţiile

 ISSN 1811-2668

interetnice; cultură, educaţie, cercetare, tineret, sport şi mass-media; agricultură şi industrie alimentară; economie, buget şi finanţe; juridică, numiri şi imunităţi; protecţie socială, sănătate şi familie; politică externă şi integrare europeană.

Funcţia de bază a comisiei permanente o constituie avizarea proiectelor de legi şi propunerile legislative, efectuarea anchetelor parlamentare (dacă este cazul). Comisiile pot primi şi unele însărcinări din partea Preşedintelui sau a vicepreşedinţilor Parlamentului, cu condiţia ca ele să ţină de activitatea directă a Parlamentului.

În afară de comisiile permanente, Parlamentul poate constitui *comisii speciale* şi *comisii de anchetă.*

Comisiile speciale sunt constituite pentru elaborarea unui act legislativ complex, pentru avizarea lor sau pentru alte scopuri indicate în hotărârea de înfiinţare a comisiei respective. Actele legislative elaborate de comisia specială nu mai sunt supuse examinării de către alte comisii.

Funcţionarea Parlamentului. Reguli privitoare la funcţionarea adunărilor parlamentare se găsesc înscrise atât în Constituţie, cât şi în regulamentele de funcţionare [7]. Înţelegerea funcţionării Parlamentului implică înţelegerea noţiunilor de *mandat, sesiune* şi *şedinţă parlamentară,* precum şi a corelaţiilor ce există între acestea.

Prin *mandat,* sau legislatură, se înţelege perioada de timp pentru care este ales Parlamentul şi pentru care el îşi exercită împuternicirile sale. Parlamentul Republicii Moldova se alege prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat, pentru un mandat de 4 ani, care poate fi prelungit, prin lege organică, în caz de război sau catastrofă. Mandatul Parlamentului se prelungeşte până la întrunirea legală a noii lui componenţe; în această perioadă nu poate fi revizuită Constituţia, nu pot fi adoptate, modificate sau abrogate legi organice.

Parlamentul nou-ales se întruneşte în şedinţa de constituire la convocarea Preşedintelui Republicii Moldova în cel mult 30 de zile de la alegeri, dacă au fost aleşi cel puţin 2/3 din numărul total al deputaţilor.

Forma principală de activitate a Parlamentului în decursul căreia Legislativul îşi execută funcţiile şi competenţele stabilite de lege este *sesiunea,* care se mai numeşte şi şedinţă în plen a Parlamentului. Şedinţele Parlamentului sunt deliberative cu participarea majorităţii deputaţilor aleşi. Şedinţele se desfăşoară, de regulă, conform ordinii de zi.

Ordinea de zi a şedinţelor Parlamentului este de fapt uni program de activitate ce oferă posibilitatea desfăşurării şedinţelor în mod ordonat cu o fundamentare prealabilă a tot ce urmează a fi examinat şi dezbătut.

Ordinea de zi se întocmeşte, de comun acord cu preşedinţii fracţiunilor parlamentare şi ai comisiilor permanente, de către Biroul permanent, cu aprobarea ulterioară a Parlamentului. Ordinea de zi se întocmeşte pentru o perioadă de 2 săptămâni. Biroul permanent pregăteşte ordinea de zi în prima jumătate a săptămânii premergătoare perioadei pentru care se întocmeşte. Chestiunile care se propun pentru a fi înscrise în ordinea de zi se transmit Biroului permanent cu cel puţin 10 zile înainte de dezbaterea acestora în şedinţa Parlamentului, însă nu mai târziu decât ziua de vineri a săptămânii premergătoare săptămânii în care Biroul permanent întocmeşte ordinea de zi, cu excepţia cazurilor în care, prin lege sau printr-o hotărâre specială a Parlamentului, se prevede un alt termen.

În procesul dezbaterii ordinii de zi la şedinţa Biroului permanent pot participa, la invitaţia Biroului, reprezentantul Guvernului, precum şi delegaţiile fracţiunilor parlamentare ce nu sunt reprezentate în componenţa acestuia.

Ordinea de zi cuprinde proiecte de legi, hotărâri, moţiuni, întrebări, petiţii şi alte chestiuni propuse de Preşedintele Republicii Moldova, Guvern, Biroul permanent ori de deputaţi. La cererea Preşedintelui Republicii Moldova, Biroul permanent, la întocmirea ordinii de zi, dă prioritate mesajelor Preşedintelui Republicii Moldova adresate Parlamentului. La cererea Primului-ministru, Biroul permanent înscrie cu prioritate pe ordinea de zi chestiunile privind acordarea votului de încredere întregii liste a Guvernului şi programului lui de activitate pe durata mandatului, precum şi proiectele de legi considerate de Guvern ca fiind prioritare.

Proiectele de legi şi hotărâri se înscriu pe ordinea de zi în cel mult 10 zile de la primirea raportului comisiei permanente sesizate în fond. Ordinea de zi este supusă spre aprobare Parlamentului în ultima zi din săptămâna de lucru ce precede perioada pentru care a fost întocmită şi se aprobă cu votul majorităţii deputaţilor prezenţi.

Modificarea ordinii de zi poate avea loc numai la prima şedinţă a săptămânii de lucru, la cererea Biroului permanent, a unei fracţiuni parlamentare sau a unei comisii permanente [6, p.16]. Cererile motivate privind

modificarea ordinii de zi se fac printr-o singură luare de cuvânt, limitată în timp. În cazul în care există o altă părere, se dă cuvântul numai unui reprezentant din partea fiecărei fracţiuni parlamentare, după care propunerile vor fi supuse votării.

În mod excepţional, Preşedintele Parlamentului poate propune, în orice şedinţă a Parlamentului, modificarea ordinii de zi din proprie iniţiativă, la cererea Biroului permanent sau a unei fracţiuni parlamentare. Această propunere se adoptă cu votul majorităţii deputaţilor prezenţi. Ordinea de zi a şedinţelor Parlamentului pentru toată săptămâna se înmânează deputaţilor la prima şedinţă a săptămânii de lucru.

Activitatea parlamentară, fiind menţinută pe toată perioada mandatului, evident, trebuie dimensionată în timp. În acest scop, art.35 din Regulament fixează întrunirea Parlamentului în *două sesiuni ordinare* pe an. Sesiunea de primăvară începe în luna februarie şi nu poate depăşi sfârşitul lunii iulie. Sesiunea de toamnă începe în luna septembrie şi nu poate depăşi sfârşitul lunii decembrie.

La cererea Preşedintelui Republicii Moldova, a Preşedintelui Parlamentului sau a 1/3 din numărul deputaţilor, Parlamentul se poate întruni şi în *sesiuni extraordinare* sau *speciale*. Cererea se depune în scris Preşedintelui Parlamentului, indicându-se ordinea de zi. În cazul acceptării cererii, convocarea Parlamentului are loc în 3 zile de la data înregistrării. Sesiunile extraordinare pot fi convocate în perioada dintre sesiunile ordinare. Cazurile în care se poate cere convocarea de urgenţă a Parlamentului nu sunt stipulate în Regulament, însă e de la sine înţeles că în perioadele menţionate Parlamentul poate fi convocat de urgenţă numai în cazuri excepţionale sau extraordinare, cum ar fi: mobilizarea parţială sau totală, instituirea stării de asediu sau de urgenţă, declararea stării de război şi în alte cazuri în care este strict necesară intervenţia Parlamentului.

Desfăşurarea şedinţelor Parlamentului. În conformitate cu prevederile art.85 din Regulament, Parlamentul îşi desfăşoară activitatea *în plen* (în şedinţe), în comisii şi în fracţiuni conform unui program strict stabilit pe zile şi ore.

Dispoziţiile art.65 din Constituţie declară şedinţele Parlamentului publice, în afară de cazurile în care, la cererea Preşedintelui Parlamentului, a unei fracţiuni parlamentare sau a unui grup de deputaţi ce constituie cel puţin 15% din numărul deputaţilor aleşi, se hotărăşte, cu votul majorităţii deputaţilor prezenţi, ca acestea să fie secrete. Pentru a face o şedinţă a Parlamentului închisă, în dezbatere poate fi inclusă numai o problemă ce ţine de securitatea naţională sau de protecţia cetăţenilor, în rest toate şedinţele trebuie să fie deschise. Deseori însă această regulă este interpretată greşit de parlamentari, ei considerând-o un drept al lor de a delibera cu uşile închise atunci când nu doresc să fie auziţi sau discutaţi în mass-media [10, p.133].

La şedinţele publice pot participa diplomaţi, reprezentanţi ai mijloacelor de informare în masă, precum şi alte persoane, în baza autorizaţiei sau invitaţiei serviciului de presă al Parlamentului, în condiţiile stabilite de Biroul permanent. Transmiterea în direct sau integrală a şedinţelor la care se examinează cele mai importante probleme pentru ţară se face la decizia Parlamentului, care se adoptă cu votul majorităţii deputaţilor prezenţi. Comunicatele oficiale despre şedinţele Parlamentului sunt date publicităţii numai prin intermediul serviciului de presă al Parlamentului.

Art.83 alin.(5) din Regulament prevede că preşedintele şedinţei are dreptul să atragă atenţia reprezentanţilor mijloacelor de informare în masă asupra informaţiilor vădit inexacte privind lucrările Parlamentului. Dacă mijlocul de informare în masă nu a dat publicităţii cele arătate de preşedinte şi abaterea se repetă, preşedintele şedinţei va putea propune, iar Parlamentul va hotărî retragerea provizorie a autorizaţiei reprezentantului mijlocului de informare în masă, respectiv de a asista la lucrările Parlamentului.

Deputaţii sunt obligaţi să fie prezenţi la lucrările Parlamentului şi să se înscrie pe lista de prezenţă până la începutul şedinţei. Deputatul care nu poate lua parte la şedinţă, din motive independente de voinţa sa, va trebui să anunţe Biroul permanent, menţionând cauzele care îi împiedică să participe.

Dezbaterile parlamentare. Şedinţa Parlamentului este deschisă de Preşedinte sau de unul dintre vicepreşedinţi; în timpul şedinţei Preşedintele este asistat de vicepreşedinţi. Preşedintele şedinţei precizează dacă este întrunit cvorumul legal şi anunţă ordinea de zi. Preşedintele şedinţei conduce dezbaterile, veghează respectarea Regulamentului şi menţinerea ordinii la şedinţe; el nu este în drept să comenteze luările de cuvânt ale deputaţilor.

Deputaţii înscrişi pe listă vor lua cuvântul în ordinea stabilită de preşedintele şedinţei, cu respectarea dreptului opoziţiei de a-şi exprima opinia. Preşedintelui Republicii Moldova, Preşedintelui Parlamentului,

vicepreşedinţilor şi membrilor Guvernului prezenţi la şedinţă li se poate oferi cuvântul în orice fază a dezbaterilor.

Nimeni nu poate lua cuvântul decât dacă îi este oferit de preşedintele şedinţei. Pentru luările de cuvânt preşedintele şedinţei acordă până la 10 minute; în funcţie de importanţa obiectului dezbaterii, preşedintele şedinţei poate acorda timp suplimentar. Vorbitorii sunt obligaţi să se refere exclusiv la chestiunea pentru a cărei discutare s-au înscris la cuvânt. În caz contrar, preşedintele şedinţei le va atrage atenţia şi, dacă ei nu se vor conforma, le poate retrage cuvântul.

Preşedintele şedinţei poate oferi cuvântul oricând unui deputat, pentru a răspunde într-o chestiune ce implică persoana sa, limitând timpul acordat în acest scop.

Este interzisă proferarea de insulte sau calomnii atât de la tribuna Parlamentului, cât şi din sala de şedinţe. De asemenea, se interzice dialogul dintre vorbitorii aflaţi la tribună şi persoanele aflate în sală.

Preşedintele şedinţei cheamă la ordine pe deputaţii care tulbură dezbaterile sau creează agitaţie în sală. El poate întrerupe şedinţa când tulburarea persistă şi poate elimina din sală persoanele care împiedică desfăşurarea normală a lucrărilor Parlamentului.

Procedura legislativă este cea mai importantă operaţiune în activitatea Parlamentului, deoarece în rezultatul acestui proces are loc elaborarea legilor de către unica autoritate legislativă a ţării. Elaborarea unei legi ţine de un proces complex esenţialmente funcţional, în care rolul principal îl joacă Parlamentul, dar şi alte autorităţi implicate în anumite faze. De fapt, până la apariţia legii trebuie să existe o etapă de eforturi [3, p.206].

Tudor Drăganu consideră că această procedură ar cuprinde trei etape, cum ar fi: anterioară adoptării legii (iniţiativa legislativă, avizarea proiectului de lege, examinarea şi avizarea proiectului de lege de către comisiile parlamentare, dezbaterea proiectului de lege în Parlament); concomitentă adoptării legii (votarea legii); forme posterioare adoptării legii (subscrierea legii, semnarea legii de către Şeful statului, publicarea legii) [4, p.20-28].

Analiza viziunilor asupra acestei probleme demonstrează că procedura legislativă se împarte în două faze: 1) *extraparlamentară* şi 2) *parlamentară.* Prima fază cuprinde etapele: iniţiativa legislativă, promulgarea legii, publicarea legii. Faza a doua: înregistrarea proiectului de lege, examinarea şi avizarea proiectului de lege în ordinea de zi, dezbaterea proiectului delege în plenul Parlamentului, votarea proiectului de lege, semnarea proiectului de lege şi trimiterea spre promulgare.

Iniţiativa legislativă. În conformitate cu art.73 din Constituţie, dreptul de iniţiativă legislativă aparţine deputaţilor, Preşedintelui Republicii Moldova şi Guvernului, însă, spre deosebire de deputaţi şi Preşedintele republicii care prezintă proiecte de legi şi propuneri legislative, Guvernul prezintă numai proiecte de legi.

Promulgarea legii. Potrivit art.93 din Constituţie, promulgarea legii se face de către Preşedintele republicii; în cazul în care Preşedintele republicii are obiecţii asupra unei legi, el este în drept să o trimită, în termen de cel mult două săptămâni, spre reexaminare Parlamentului. Preşedintele este în drept să ceară Parlamentului reexaminarea legii doar o singură dată. În cazul în care Parlamentul îşi menţine hotărârea adoptată anterior, Preşedintele promulgă legea. Conţinutul acestei norme este incomplet şi a făcut multă bătaie de cap atât Curţii Constituţionale, cât şi Parlamentului. Adică, nu este arătat cu claritate termenul în care Preşedintele este obligat să promulge legea.

După promulgarea legii de către Preşedintele republicii aceasta, conform prevederilor art.76 din Constituţie, se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova şi intră în vigoare la data publicării sau la data prevăzută în textul ei.

Înregistrarea proiectelor de lege. Proiectele de lege şi propunerile legislative se înregistrează de către Biroul permanent în ordinea prezentării lor şi se aduc la cunoştinţa Parlamentului la prima şedinţă a săptămânii de lucru prin anunţarea titlului şi autorului proiectului sau propunerii. Proiectele de legi şi propunerile legislative se înaintează spre dezbatere împreună cu expunerea scopurilor, sarcinilor, concepţiei viitoarei legi, locului ei în legislaţia în vigoare, precum şi a efectelor ei social-economice şi de altă natură. Toate proiectele de legi se prezintă în limba de stat împreună cu traducerea lor în limba rusă. Proiectul legii fiind înregistrat nu poate fi inclus în ordinea de zi a Parlamentului decât după 15 zile de lucru, adică aceasta înseamnă că proiectul trebuie să treacă şi prin alte proceduri legislative.

Examinarea şi avizarea proiectului în comisiile parlamentare. Propunerea proiectului de lege sau propunerea legislativă se înaintează spre dezbatere şi avizare comisiei permanente sesizate în fond, de a cărei

competenţă ţine proiectul sau propunerea respectivă. În acelaşi timp, pot fi sesizate şi alte comisii pentru a-şi da avizul. Comisia permanentă sesizată în fond dezbate proiectul de lege şi propunerea legislativă în decurs de 25 de zile de lucru. Alte comisii permanente competente în materie ce au primit proiectul de lege sau propunerea legislativă spre dezbatere prezintă avizele asupra proiectelor şi propunerilor în termen de 15 zile. După aceasta proiectele de legi şi propunerile legislative se transmit spre avizare complexă Direcţiei juridice şi Secţiei redacţional-editoriale ale Aparatului Parlamentului, care în termen de 15 zile prezintă comisiei permanente sesizate în fond sau Biroului permanent avizele lor referitor la: concordarea proiectului sau a propunerii cu prevederile Constituţiei; competenţa Parlamentului de a reglementa prin acte normative sfera respectivă a relaţiilor sociale; sistemul unificării şi codificării legislaţiei; cerinţele tehnicii legislative; normele limbii literare etc. După dezbaterea proiectului de lege sau propunerii legislative, comisia permanentă sesizată în fond redactează un raport, care în mod obligatoriu trebuie să cuprindă: actualitatea reglementării legislative a problemei abordate în proiectul de lege sau a propunerii legislative; plenitudinea reglementării sferei respective de relaţii sociale; oportunitatea dezbaterii proiectului de lege; posibilitatea dezbaterii proiectului de lege în cadrul şedinţelor Parlamentului.

Includerea proiectului de lege în ordinea de zi. Comisia permanentă sesizată în fond prezintă la şedinţa Biroului permanent toate materialele privind proiectul de lege care trebuie să conţină: scopurile, sarcinile şi concepţia proiectului, prognoza efectelor social-economice şi de altă natură ale acestuia; lista autorilor care au participat la elaborarea proiectului; lista persoanelor sau a organizaţiilor care au efectuat expertiza proiectului; fundamentarea economico-financiară a proiectului; avizul Direcţiei juridice a Aparatului Parlamentului; proiectul legii privind modificarea Constituţiei (în caz de necesitate); lista actelor condiţionate care urmează a fi elaborate în legătură cu adoptarea legii. Materialele respective se trimit în mod obligatoriu spre avizare şi Guvernului. În cazul în care Guvernul nu va prezenta avizul său în termen de 15 zile, Biroul permanent va decide înscrierea lui pe ordinea de zi fără avizul respectiv.

Deputaţii, fracţiunile parlamentare şi Guvernul au dreptul să prezinte în scris amendamente motivate la proiectul în cauză, care la fel se transmit Biroului permanent în termen de 15 zile.

Dezbaterea proiectului de lege în plenul Parlamentului. Proiectele de legi avizate în modul stabilit de Regulament se supun dezbaterii în Parlament. Conform art.74 din Constituţie, pentru legile organice sunt necesare minimum două lecturi, iar legile ordinare pot fi adoptate şi în rezultatul unei lecturi. Proiectele de legi constituţionale şi cele organice în problemele bugetului, finanţelor, economiei, care necesită considerabile cheltuieli financiare, precum şi tratatele internaţionale pot fi supuse, la decizia Parlamentului, dezbaterii şi în a treia lectură.

Votarea proiectului de lege. Votarea proiectului de lege constituie activitatea finală a deputaţilor şi îi acordă proiectului calitatea de lege.

Parlamentul adoptă legi constituţionale, legi organice şi legi ordinare. Legile constituţionale sunt cele de revizuire a Constituţiei. Prin lege organică se reglementează: sistemul electoral; organizarea şi desfăşurarea referendumului; organizarea şi funcţionarea Parlamentului; organizarea şi funcţionarea Guvernului; organizarea şi funcţionarea Curţii Constituţionale, a Consiliului Superior al Magistraturii, a instanţelor judecătoreşti, a contenciosului administrativ; organizarea administraţiei locale a teritoriului, precum şi regimul general privind autonomia locală; organizarea şi funcţionarea partidelor politice; organizarea generală a învăţământului etc. Legile ordinare intervin în orice domeniu al relaţiilor sociale, cu excepţia celor rezervate legilor constituţionale şi legilor organice. Legile constituţionale se adoptă de către Parlament cu votul a 2/3 din numărul deputaţilor aleşi; legile organice – cu votul majorităţii deputaţilor aleşi; legile ordinare, hotărârile şi alte acte – cu votul majorităţii deputaţilor prezenţi. Fiecare propunere se votează separat, iar în cazul dacă deputatul insistă ca propunerea lui să fie pusă la vot, cerinţele lui se execută în mod obligatoriu. Regulamentul Parlamentului stipulează detaliat, în Capitolul 3, procedura votării.

Semnarea proiectului de lege şi trimiterea spre promulgare. După votare, dacă s-a întrunit numărul necesar de voturi stabilit de către Constituţie, proiectul de lege se consideră adoptat, obţinând calitatea de lege. Legea adoptată se semnează în termen de 20 de zile de la adoptare de către Preşedintele Parlamentului sau de unul din vicepreşedinţi în lipsa acestuia. În termen de 25 de zile de lucru legea semnată se trimite spre promulgare Preşedintelui republicii.

Aşadar, putem constata că Parlamentul s-a impus în viaţa politică a republicii ca expresie a necesităţii de schimbare a structurilor politice totalitare şi de înlocuire a acestora cu altele care ar reprezenta voinţa şi interesele poporului.

Importanţa împuternicirilor ce i se deleagă, rostul statal-juridic, funcţia de legiferare au impus şi autonomia Parlamentului în sistemul autorităţilor statale. S-a căutat şi au fost practicate soluţii ca Parlamentul să fie independent în exercitarea puterilor sale, atât de importante, şi, totodată, să fie o eficientă contrapondere fată de Guvern [12, p.106].

Transformările chemate să consolideze instituţiile politice ale ţării au necesitat elaborarea cadrului juridic propriu unui stat suveran şi independent. În vederea atingerii acestui scop, a fost desfăşurată o vastă activitate de elaborare a actelor şi a normelor juridice respective şi de promulgare a legilor proprii Republicii Moldova ca stat de drept. În perioada aprilie 1990 – martie 2013 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat 6040 acte legislative, dintre care 2194 legi, 3400 decizii (hotărâri) şi 446 declaraţii şi apeluri oficiale. În tot spaţiul legislativ poziţiile dominante revin actelor ce asigură crearea şi consolidarea bazei legislative a statalităţii moldoveneşti, a sistemului de organe ale puterii reprezentative, a justiţiei constituţionale, a securităţii interne şi externe. Prin legile adoptate pentru prima dată în istoria tânărului stat moldovenesc a fost constituit principiul democratic al separării puterilor în stat în trei ramuri distincte: legislativă, executivă şi judecătorească, asigurându-se astfel bazele şi mecanismele creării şi funcţionării organelor puterii publice în republică.

Parlamentul are un loc şi un rol deosebit în sistemul statal. De aceea şi competenţa lui trebuie să corespundă necesităţii de a exprima voinţa poporului care l-a ales şi pe care îl reprezintă direct, nemijlocit.

Forţa unei democraţii, ca şi trăinicia ei în timp, depind, în mare măsură, de gradul de cultură politică a cetăţenilor care o exercită. Soarta democraţiei este în mâinile celor care azi studiază în şcoli, licee, instituţiile de învăţământ superior, ale celor care vor fi oamenii politici de mâine.

Bibliografie:

1. ANIKIN, V., SOLOMON, C. *Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă*. Academia de Ştiinţe a Moldovei. Institutul Integrare Europeană şi Ştiinţe Politice. Chişinău: „Sirius" SRL, 2011. 112 p. ISBN 978-9975-57-013-8
2. Constituţia Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994 (Cu modificările şi completările operate până la 15 iulie 2004). Chişinău, 2005. 62 p.
3. CONSTANTINESCU, M., MURARU, I. *Drept parlamentar*. Bucureşti: Gramar, 1994. 320 p.
4. DRĂGANU, T. *Supremaţia legii în dreptul R.S. România*. Cluj-Napoca, 1982. 298 p.
5. GUCEAC, I. *Drept electoral*. Chişinău, 2005. 266 p. ISBN 9975-78-363-5
6. ILAŞCIUC, D., MOŞNEAGA, V. Parlamentul Republicii Moldova: procedura legislativă. În: *Aspecte ale practicii parlamentare, relaţiile dintre Parlament şi Guvern. (Republica Moldova). Culegere de materiale.* Chişinău, 1997, p.13-22.
7. MURARU, I. *Drept constituţional şi instituţii politice*. Ediţia a VI-a revăzută şi adăugită. Bucureşti, 1997. 480 p.
8. PARLAMENTUL INDEPENDENŢEI: [cronica fot.doc] / Asoc. „Parlamentul 90". Chişinău, 2010. 432 p. ISBN 978-9975-4100-0-7
9. POPA, V. *Drept public*. Chişinău, 1998. 460 p.
10. POPA, V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova*. Chişinău: ULIM, 1999. 232 p. ISBN 9975-920-15-2
11. Regulamentul Parlamentului adoptat la 2 aprilie 1996 şi modificat prin legile Republicii Moldova nr.11-XIV din 29 aprilie 1998, nr.l8-IV din 14 mai 1998, nr.354-XIV din 8 aprilie 1999, nr.668-XIV din 11 noiembrie 1999, nr.830-XIV din 18 februarie 2000, 2007, 2011 // http://www.parlament.md/CadrulLegal/RegulamentulParlamentului/tabid/154/Default.aspx [Accesat la 03.04.2013. Disponibil]
12. SOLOMON, C. Aspecte *ale vieţii politice în Republica Moldova (1989-2002): Monografie*. Chişinău: CE USM, 2002. 265 p. ISBN 9975-70-161-2
13. Veştile Sovietului Suprem şi ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova (Chişinău), 1990, nr.8, p.498-499. ISSN 0135-1435
14. http://www.parlament.md/StructuraParlamentului/Fractiuniparlamentare/tabid/83/Default.aspx [Accesat la 10.04.2013. Disponibil]

Prezentat la 10.04.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

ТЕОРИЯ И РЕАЛЬНОСТЬ В ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ РАННЕСРЕДНЕВЕКОВЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КУЛЬТУР ПРУТО-ДНЕСТРОВСКОГО МЕЖДУРЕЧЬЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Сергей МАТВЕЕВ
Молдавский государственный университет

Din analiza datelor arheologice rezultă că în nicio etapă istorică, în cadrul spaţiului dintre Nistru, Carpaţi şi Dunăre, nu au avut loc procese etnice distincte, respectiv nu a avut loc o diferenţiere a caracterului etnic al populaţiei romanice dintre Carpaţi–Dunăre şi Carpaţi–Nistru. Atât la est, cât şi la sud de Carpaţi contactele romanicilor de est cu comunităţile întâlnite în cale nu au dus la schimbarea caracterelor etnice, în timp ce condiţiile geografice şi situaţia politică au catalizat procesul de stabilire în sec. XIV a două formaţiuni statale.
Cuvinte-cheie: *identitate etnică, regiunea interfluviului pruto-nistrean, etnos, etnie, polietnie.*

THEORY AND REALITY OF ETHNIC IDENTIFICATION OF EARLY MEDIEVAL ARCHAEOLOGICAL CULTURES OF THE PRUT AND DNIESTER INTERFLUVE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The analysis of archaeological data reveals the fact that no distinct ethnic processes occurred in the space between Dniester, Carpathians and Danube at any time, there has been no differentiation of ethnic character of the Romanic population living in the Carpathian-Danube and Carpathian-Dniester space. The contacts of the Eastern Romanics, living towards east and south of Carpathians, with other communities did not lead to changes in the ethnic character, moreover, the geographical and political situation fostered the process of creating two state formations in the 14th century.
Keywords: *ethnic identity, Prut-Dniester interfluve, ethnos, ethnicity, polyethnicity*.

Важными составляющими исследований советской исторической школы являлись работы, посвященные этнической идентичности народов бывшего СССР. Изучение этнокультурных процессов раннего средневековья в регионе Пруто-Днестровского междуречья стало частью исследования проблемы формирования молдавского народа. Сложности в ее решении были обусловлены отсутствием локальных письменных источников до эпохи формирования средневековых государств – момент, который должен был быть восполнен археологическими, лингвистическими, антропологическими, этнографическими и другими источниками [1].

В начале XX века уже широко использовались термины «этнос» и «этничность». В советской историографии первое объяснение данного термина дал С.Широкогоров, который писал, что этнос – это группа людей с единым языком общения, общим происхождением, комплексом обычаев, образом жизни, сохраненных в традициях, которые отличают его от других человеческих групп [2, 13].

Идеи С.Широкогорова большей частью были заимствованы советскими исследователями. Использование данного термина стало обязательным после публикации статей И.Сталина, посвященных проблемам языков и нациям. Согласно работам И.Сталина, этнос – это стабильное, исторически сформированное сообщество людей на основе четырех основных принципов: общности языка, территории, экономической жизни и психологических особенностей, отраженных в специфике национальной культуры [3; 4, 10]. Археологически можно проследить только вторую и третью характеристики.

Советская историография настаивала на выводе, что если политоним используется на протяжении нескольких поколении, то он приобретает значение этнонима [5, 14]. Следовательно, только индивидуальное самоопределение может служить основой для исследования проблем этнической идентичности.

Для археологии раннего средневековья проблема этнической интерпретации является не только наиболее дискутируемой, но и наиболее важной. Одним из основных элементов в этом контексте являлось *тождество этноса и археологической культуры*. Данная проблема подверглась широкому обсуждению в первой половине XX века, после появления работы Г.Коссинны [6] о принадлежности определенных территорий с единой материальной культурой одной этнической группе и необходимости идентификации этой группы в письменных источниках античности. В ответ на эту работу был

опубликован целый ряд исследований, в которых данная теория подвергалась критическому анализу. Авторы, настаивая на невозможности этнической интерпретации археологических исследований, в своих доказательствах указывали на возможные ошибки, которые могут появиться, если данную теорию воспринимать как единственно верную (Макс Еберт (1879-1929), Карл Шухард (1859-1943), Эдуард Майер (1855-1930), Ганс Юрген Еггерс (1906-1975) и др.) [7]. Нужно признать, что сам Г.Коссинна обращал внимание на то, что его теорию нужно использовать с большим вниманием и что она не аксиоматична. Тем не менее, данная теория была воспринята без особых изменений советской историографией и использовалась в некоторых случаях до 90-х годов XX века [8, 62]. Несмотря на то, что еще в 1953 году была опубликована статья А.Удальцова, в которой указывалось на недостатки этой теории (на примере необоснованного включения славян в скифскую культуру) [4, 15].

К началу XX века этнокультурные процессы первого тысячелетия н.э. восточнее Карпат, в контексте этнической идентификации, нашли свое отражение в двух основных теориях: *миграционной* и *автохтонной*, другие мнения перешли в разряд аргументов, поддерживающих одну или другую теорию. Советская историография подвергла жесткой критике обе теории: основным мотивом было непризнание этнической идентичности молдавского народа.

Для Карпато-Днестровского региона, а в особенности для Пруто-Днестровского междуречья, проблема этнической интерпретации археологических культур особенно важна, так как существовавшая этническая интерпретация не основывалась на должном анализе, и длительное время не допускались никакие разногласия с официальной точкой зрения.

Интенсивные археологические исследования, предпринятые в послевоенные годы, выявили в Пруто-Днестровском регионе элементы материальной и духовной культуры как оседлого населения, так и кочевников. Этническая принадлежность оседлого населения определялась как славянская. С самого начала отрицались любые элементы романского происхождения. В этом контексте некоторые попытки доказать даже полиэтничность носителей сельскохозяйственных культур отрицались и были подвергнуты жесткой критике.

В период 1945-1990-х годов о раннесредневековой цивилизации Пруто-Днестровского междуречья было написано много работ. В них основной акцент делался на археологических и исторических интерпретациях. Особое внимание было уделено культурно-хронологическому определению памятников, и как следствие – их этнокультурной интерпретации. В результате были сформированы две основные гипотезы о раннесредневековой цивилизации: *первая* указывала на славянскую принадлежность археологических памятников, *вторая* – на их полиэтничность. Вторая гипотеза, необоснованно прозванная «романской», была подвергнута критике со стороны официальной историографии ввиду того, что она не отражала «исторических реалий».

Таким образом, археологические комплексы Левобережья Реута были объединены в Алчедар-Екимауцкую группу памятников, датированную X-XI вв. В 60-70 гг. в исторических работах название данной археологической группы изменяется на «древнерусскую культуру». Несмотря на большое внимание, которое отводилось этой группе памятников для изучения этнополитической эволюции региона, включая «процесс формирования молдаван», большая часть археологических материалов так и не была опубликована.

Археологические открытия памятников X-XI вв. Буковины и Хотинского региона сформировали другую группу, так называемый *тип Ревно*, объединив примерно 250 памятников. Как и предыдущий тип, памятники типа Ревно были определены как часть древнерусской культуры, и именно та составляющая, которая, как считалось, наложила славянский отпечаток в «формировании молдавского народа».

Археологические памятники Пруто-Днестровского междуречья XII века, согласно советской историографии, формировали группу типа Бранешть-Ленкэуць, которая просуществовала до XIII века. Параллельно были предприняты попытки выделить в культуре XII-XIII веков так называемую культуру галицких выгонцев, которая, как считалось, сыграла важную роль в «формировании молдаван» [9, 31-32; 10, 91-101; 11, 59-60]. Несмотря на то, что признавалось отсутствие генетических связей между ними и памятниками предыдущих типов, советские археологи, начиная с Г.Федорова и заканчивая Г.Чеботаренко, на основе аналогий с предметами, найденными в славянском мире, идентифицировали и памятники Пруто-Днестровского междуречья как славянские. Были установлены и определены критерии, которые позволяли признать памятники как славянские, среди них: наличие лепной

керамики на памятниках V-IX вв., гончарная керамика для памятников X-XIII вв., землянки, печка-каменка, сковороды и кремация в погребальном ритуале. Наличие хотя бы одного из этих элементов было достаточным для идентификации славянского этноса как носителя данной культуры.

Представитель полиэтнической интерпретации средневековых памятников Пруто-Днестровского междуречья И. Хынку выделял и критерии, характерные, по его мнению, для разных групп. Так, например, *восточнороманскими* элементами он считал жилища полуземляночного и наземного типов с очагами в одном из углов, полуземляночные жилица с очагами перед нишей-дымоходом, горшки с отклоненным венчиком, ленточной ручкой и усеченноконическим туловом, горшки с крышками и усеченноконическим или грушевидным туловом, усеченноконические чашки; *славянскими* характеристиками – жилища земляночного или полуземляночного типа с печами (каменками или глинобитными), горшки с отогнутым венчиком и усеченноконическим туловом, усеченноконические миски с прямыми или слегка дугообразными стенками, кувшины с высоким вертикальным венчиком и высоким усеченноконическим туловом, орнаментацию керамики по плечикам, а иногда и тулову полосой прямых, реже волнистых углубленных линий, нанесенных инструментом в виде заостренной палочки; *тюрко-болгарскими* элементами – жилища полуземляночного типа с очагами в центре, горшки с отогнутым утолщенным венчиком и бочонкообразным туловом, орнаментацию керамики углубленными линиями, нанесенными вильчатым или гребенчатым инструментом с частыми зубьями, гладкую керамику с лощеным и углубленным орнаментом; захоронения в круглых ямах, скрюченные захоронения в простых и круглых ямах; захоронения животных или их остатков; *половецкими* элементами и элементами других кочевников – захоронения с меридиальной ориентировкой, глиняные котлы, лепные горшки с орнаментом, характерным для кочевнической посуды [12, 175-177].

Таким образом, сомнительные реальности, выделенные Коссинной в XIX веке, широко использовались советской историографией, несмотря на то, что их несостоятельность была доказана исследованиями на более объемных ареалах с различными этническими составляющими [13].

Не были приняты во внимание и некоторые расчеты собственно советских исследователей. Так, согласно В.Зеленчуку и Л.Полевому, ввиду нашествия кочевников из древнерусских памятников XII века сохранились порядка 5,5%, а из тех, которые представляли первую волну волохов, только 4 поселения, к середине XIII века появились еще 5 поселений [14, 114-127]. Таким образом, напрашивается вывод, что в середине XIII века, когда считалось, что к востоку от Карпат происходили этнокультурные процессы, которые привели к формированию отдельной народности, местное оседлое население было представлено в них в очень ограниченном количестве.

Трудно объяснить доказательства отсутствия романской этнической группы в Пруто-Днестровском междуречье до XI в., а также абсолютно неаргументированное их появление в XII столетии. Ответ можно найти в славянской среде: для того чтобы доказать различия между волохами-молдованами и волохами-румынами, должен был закончиться процесс разделения славянского мира на восточных, западных и южных славян и только после этого они должны были войти в контакт с различными группами волохов, положив начало формированию различных народностей. Утверждения о пастушеской экономике волохов были нужны для доказательства отсутствия принадлежащих им археологических памятников. Если волохи – пастухи, значит, не было смысла искать их поселения, а значит, все обнаруженные поселения принадлежали славянам [15, 102; 16, 15].

Из анализа археологических данных можно сделать выводы, что в раннем средневековье на пространстве между Днестром, Карпатами и Дунаем происходили идентичные этнокультурные процессы, которые не могли привести в итоге к формированию различных народностей. Как к востоку от Карпат, так и к югу от них, те контакты, которые были между восточными романцами и другими народами, не смогли повлиять на изменение их этнического характера, в то время как географические условия и политическая ситуация способствовали процессу формирования к XIV веку двух государств.

Библиография:

1. ПИОТРОВСКИЙ, Р.Г. Молдавский язык и вопросы славяно-молдавских отношений в эпоху раннего средневековья. В: *Октябрь*, 1951, № 6, с.75-80.
2. БРОМЛЕЙ, Ю.В. *Этнос и этнография*. Москва, 1973. 283 с.
3. СТАЛИН, И.В. *Марксизм и вопросы языкознания*. Москва, 1951. 55 с.

4. УДАЛЬЦОВ, А.Д. Роль археологического материала в изучении вопросов этногенеза в свете работ И.В. Сталина о языке. В: *Против вульгаризации марксизма в археологии.* Москва, 1953, с. 9-18.
5. БРОМЛЕЙ, Ю.В. *Современные проблемы этнографии*. Москва, 1981. 390 с.
6. KOSSINNA, G. *Die deutsche Vorgeschichte: eine hervorragend nationale Wissenschaft*. Würzburg, 1914. 255 S.
7. BRATHER, S. *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie*. Berlin, 2004. 807 S.
8. АНФЕРТЬЕВ, А.Н. Проблемы к изучению этнической истории. В: *Этносы и этнические процессы.* Москва, 1993.
9. ФЕДОРОВ, Г.Б. Основные итоги и задачи изучения древнеславянской культуры Юго-Запада СССР. В*: Тезисы докладов первого симпозиума по археологии и этнографии юго-запада СССР.* Кишинев, 1964.
10. БЫРНЯ, П. *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв*. Кишинев, 1969. 220 с.
11. БЫРНЯ, П. Галицкие славяне в Молдавии. В: *Тезисы докладов советской делегации на IV Международном конгрессе славянской археологии*. Москва, 1980.
12. ХЫНКУ, И.Г. Балкано-Дунайская культура лесостепной Молдавии в X-XIV вв. В: *Очерки истории и культуры Молдавии (II-XIV вв.).* Кишинев, 1971.
13. CURTA, F. *The making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region*. Cambridge, 2001. 492 p.
14. ЗЕЛЕНЧУК, В.С., ПОЛЕВОЙ, Л.Л. Расселение восточно-романского населения в Днестровско-Прутском междуречье (XIV-XV вв.). В: *Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван.* Кишинев, 1983.
15. КОРОЛЮК, В.Д. О некоторых спорных вопросах развития черняховской, славянской, древнерусской и Балкано-Дунайской археологических культур Днестровско-Прутского междуречья. В: *Советское славяноведение*, №4, Москва, 1975.
16. КОРОЛЮК, В.Д. К исследованиям в области этногенеза славян и восточных романцев. В: *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев*. *Методология и историография.* Москва, 1976.

Prezentat la 29.08.2013

S T U D I A   U N I V E R S I T A T I S   M O L D A V I A E

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

CONTRIBUȚII ALE ATAŞAȚILOR MILITARI ROMÂNI LA DEZVOLTAREA RELAȚIILOR ROMÂNO-FRANCEZE (1930-1936)

Andrei NICOLESCU

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Militarii diplomați au contribuit la consolidarea relațiilor dintre armata română şi celelalte armate. În timpul perioadei analizate, autoritățile militare române au primit din Franța un număr mare de informații privind organizarea şi atribuțiile structurii militare franceze, elaborarea legilor şi a statutelor, procesul de antrenament militar, noutăți din domeniul armelor şi al tehnicilor de bătălie, precum şi cursul procesului de cooperare dintre cele două armate în acest domeniu. Aceste informații au contribuit la îmbunătățirea întregului organism militar român. În plus, diplomații militari au transmis o serie de analize legate de evoluția situației politice din Europa şi impactul acesteia asupra relațiilor militare dintre România şi Franța.

Cuvinte-cheie: *România, Franța, diplomație militară, cooperare, informații.*

CONTRIBUTIONS OF THE ROMANIAN MILLITARY ATTACHES TO THE ROMANIAN-FRENCH RELATIONS (1930-1936)

The military diplomats contributed to the reinforcement of Romanian army's good relations with other armies. During the analyzed period the Romanian military authorities received from France a great amount of information regarding the organization and attributions of the French military structures, the elaboration of laws and regulations, the process of military training and applications, news in the field of weapons and battle technique and the course of cooperation process of the two armies in this field. This information contributed to the improvement of the Romanian military organism. Moreover, the military diplomats transmitted a series of analyses concerning the evolution of the political situation in Europe and its impact on the military relations between Romania and France.

Kywords: *Romania, France, military diplomats, cooperation, information.*

Cel mai important instrument de documentare externă pentru armata română, în cele două decenii de după Primul Război Mondial, s-a dovedit a fi corpul ataşaților militari. Având o misiune oficială şi beneficiind de imunitatea diplomatică, aceşti ofițeri au devenit „linia întâi” a statului român. Parisul a reprezentat un centru important de obținere a informațiilor necesare armatei române. În anii 1930-1936 diplomația militară românească a fost asigurată la Paris de către următorii ataşați militari: locotenent-colonelul Nicolae Tătăranu (în perioada 28 august 1928 – 31 ianuarie 1931); generalul de brigadă Petre Dumitrescu (1 februarie 1931 – 1 octombrie 1932); colonelul Paul Teodorescu (1 noiembrie 1932 – 1 octombrie 1936); colonelul Gheorghe Potopeanu (15 octombrie 1936 – septembrie 1938) [6, p.98-99].

La rândul ei, Franța a fost reprezentată la Bucureşti de doi ataşați ai apărării, şi anume: colonelul Palasse Auguste Antoine (25 martie 1928 – 1 decembrie 1933) şi colonelul Jules Marie Victor Delmas [6, p.106].

Atribuțiile reprezentanților militari ai celor două state erau asemănătoare, mai ales că armata română se inspirase din doctrina militară franceză atunci când îşi edificase şi modernizase structurile militare. Lor le reveneau două mari categorii de misiuni: de informare asupra domeniului de specialitate (militar), pentru adunarea de date şi elemente utile guvernului pentru luarea unor decizii *şi* de reprezentare, participare la ceremoniale militare, sărbători naționale, de a face cunoscută armata căreia îi aparţineau.

Referindu-ne la ataşații militari români menționați mai sus, vom constata că ei au fost, ca, de altfel, majoritatea celor ce au reprezentat armata română în capitala Franței, ofițeri de elită, şcoliți în instituții militare de învățământ franceze, ocupanți ai unor funcții de nivel superior în structurile militare, fie ele de concepție sau de comandă. Nicolae Tătăranu, ofițer de cavalerie, a absolvit cursurile Şcolii Superioare de Război din Paris (1921-1923) şi a efectuat stagii în Regimentul 2 Vânători francez şi în Marele Stat Major francez. În armata română va accede până la gradul de general de divizie şi în funcții importante, cum ar fi cele de şef de stat major al Armatei a IV-a (în 1941), de subşef al Marelui Stat Major (noiembrie 1941 – iulie 1942) [6, p.189-190].

Generalul Petre Dumitrescu, artilerist, participant la Primul Război Mondial, când a fost, printre altele, şef al biroului operații din comandamentul Armatei a II-a, a urmat Cursul de informații de la Versailles pentru

gradul de colonel şi general (1922-1923). Înainte de a fi numit ataşat militar în Franţa a deţinut funcţia de secretar al Consiliului Superior al Apărării Ţării şi cea de şef al Secţiei Operaţiilor din Marele Stat Major. După revenirea din misiunea executată la Paris, el va fi numit prim-adjunct al şefului Marelui Stat Major (1935-1937), Inspector general al artileriei (1937-1940), iar în Campania din Est va comanda Armata a III-a [6, p.126-127] cu gradul de general de armată.

Colonelul Paul Teodorescu, absolvent al Şcolii militare de infanterie şi cavalerie, va urma ulterior cursurile Şcolii Superioare de Război din Paris şi a efectuat un stagiu în Corpul 14 al Armatei franceze în garnizoana Lyon (1920-1921). În timpul Primului Război Mondial a fost şef al Biroului informaţii din Divizia 10 Infanterie, apoi şef de cabinet al ministrului de Război, generalul Constantin Iancovescu. În anii 1921-1923 a fost numit profesor de Tactică generală la Şcoala Superioară de Război din Bucureşti. Plecarea în misiune la Paris l-a găsit în funcţia de comandant al Regimentului 6 Infanterie de Gardă „Mihai Viteazul" (1929-1932). După întoarcerea în ţară el va accede în funcţii de mare răspundere, fiind comandant al Şcolii Superioare de Război, subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naţionale, ministru al Aerului şi Marinei (1937-1940). S-a numărat printre militarii care au devenit membri ai Academiei Române (1938), calitate ce i-a fost retrasă în 1948, dar reconfirmată *post mortem* în 1990. Referindu-se la activitatea sa în calitate de ataşat militar, subşeful Marelui Stat Major, generalul Petre Dumitrescu, nota în foaia calificativă pentru anul 1936: „Ca ataşat militar, colonelul Teodorescu a continuat să ne reprezinte cu aceeaşi rară distincţiune ca în trecut şi să aducă nepreţuite servicii atât Marelui Stat Major, cât şi Ministerului Apărării Naţionale, prin informaţiunile sale sigure şi documentate în toate chestiunile care interesează apărarea naţională" [1, f.4-90].

Ultimul ataşat militar român aflat la post la Paris în această etapă, limitată de anii 1930 şi 1936, a fost colonelul, pe atunci, Gheorghe Potopeanu. Calităţile sale de diplomat fuseseră remarcate de şefii săi ierarhici încă din timpul Primului Război Mondial. Acestea au determinat numirea sa ca ofiţer de legătură al Marelui Cartier General cu Comandamentul armatei germane de ocupaţie (Mackensen) în aprilie – noiembrie 1919; ofiţer de legătură pe lângă Misiunea Militară Interaliată de la Budapesta (21 ianuarie 1919 – 30 martie 1919); ofiţer de legătură al Marelui Cartier General pe lângă Comandamentul Armatelor Aliate din Orient (4 mai 1919 – august 1919) [2, 12972, f.1-10]. El şi-a desăvârşit pregătirea militară în primele etape mai ales în instituţii militare germane. Astfel, după absolvirea Şcolii militare de artilerie şi geniu din Bucureşti, a efectuat un stagiu de patru luni în Regimentul 22 Artilerie german, apoi a urmat cursurile Şcolii militare germane din Kassel (1909-1911) şi Academia Militară Tehnică din Charlottenburg (1911-1913). De remarcat că studiile militare şi le-a desăvârşit la Şcoala Superioară de Război din Paris (1919-1921), după care a urmat un stagiu în statul major al Corpului 20 Armată din Nancy. Printre funcţiile cele mai importante îndeplinite înainte şi după cea de ataşat militar consemnăm pe cele de profesor de Tactică generală şi de stat major în Şcoala Superioară de Război din Bucureşti, ofiţer în Cabinetul ministrului de Război, profesor la Şcoala specială de artilerie de la Timişoara, şef al Secţiei Operaţii din Marele Stat Major (1929-1934), comandant al Brigăzii 5 Artilerie (1938-1939), ministrul Economiei Naţionale (1941 şi 1944), comandant al Corpului 7 armată (în primăvara anului 1944) [10, p.95] cu gradul de general de divizie obţinut în 1942. Tot în plan diplomatic va activa în calitate de Consilier militar în cadrul delegaţiei române la tratativele cu Bulgaria în problema Cadrilaterului din 1940 şi de preşedinte al Comisiei române pentru schimbul de populaţie.

La rândul lor, cei doi ataşaţi francezi ai Apărării, care au fost titulari ai postului de la Bucureşti, au avut o carieră nu mai puţin ilustră. Colonelul Auguste Antoine Palasse a încheiat cariera militară cu gradul de general de brigadă în armata Artilerie. El a fost prezent în România încă din 1923, când a fost numit ataşat militar adjunct, până în 1925. Ulterior el va asigura prin dublă reprezentare posturile de ataşat al Apărării în Bulgaria şi România (din 25 martie 1928 şi până la 26 aprilie 1932). De la această dată va rămâne titular numai al postului de la Bucureşti. După rechemarea în ţară a îndeplinit funcţia de comandant al Regimentului 25 Artilerie (1934-1936), pentru ca în 23 iunie 1937 să fie numit ataşat militar la Moscova, post pe care l-a ocupat până în 14 februarie 1941 [6, p.280-281].

Colonelul Delmas Jules Marie Victor a fost prezent în România o perioadă lungă, fapt ce i-a oferit posibilitatea să cunoască foarte bine realităţile politice şi militare din ţară şi, pe această bază, să contribuie eficient la dezvoltarea relaţiilor franco-române în domeniu militar. A făcut parte din statul major al ataşatului militar francez în România, de la data de 7 aprilie şi până în noiembrie 1919. Ulterior a efectuat un stagiu de un an în Regimentul 2 Vânători român, începând cu 22 ianuarie 1926. Concomitent cu îndeplinirea funcţiei de ataşat militar, a asigurat şi atribuţiile ataşatului aerului la Bucureşti până în 1935. În cursul prezenţei sale în

România, care s-a încheiat la 14 octombrie 1938, a fost avansat la gradul de colonel în 25 martie 1937. Gradul de general de brigadă i-a fost acordat la 3 iulie 1940, iar în iunie 1945 va primi gradul de general de divizie cu titlu temporar [6, p.106, 249].

Ataşaţii militari români au avut avantajul ca informaţiile raportate la Bucureşti să fie obţinute de la un stat prieten şi aliat ce a pus cu bunăvoinţă la dispoziţia ofiţerilor români aceste informaţii, desigur în măsura în care nu afectau propriile interese. Provenite din cele mai diverse surse, datele trimise din Franţa au reprezentat un alt valoros ajutor pe care statul francez înţelegea să îl dea României.

În îndeplinirea misiunilor lor diplomaţii militari români au beneficiat de sprijinul autorităţilor militare de la Paris până la cele mai înalte niveluri. Lor li s-a oferit posibilitatea să asiste la demonstraţii şi încercări ale unor noi prototipuri de tehnică militară din diferite domenii, să viziteze uzine şi stabilimente implicate în producţia de armament şi tehnică de luptă, au primit o serie de informaţii privind structurile organizatorice, planurile de apărare, sistemul de fortificaţii, concepţia şi organizarea învăţământului militar.

Ataşaţii militari au fost implicaţi în negocierile derulate în această etapă în aproape toate domeniile în care relaţiile militare româno-franceze s-au manifestat. De asemenea, au participat la recepţia armamentului şi altor materiale militare din tranşele cedate sau cumpărate din Franţa, au dirijat sau controlat expedierile acestora în ţară.

Buletinele informative transmise structurilor superioare de decizie din România conţineau analize şi informaţii deosebit de preţioase relative la situaţia politică internă şi internaţională, la organizarea şi activitatea armatei franceze, legislaţia referitoare la aceasta, pregătirea specifică a unor arme, înzestrarea, executarea de manevre militare, exerciţii demonstrative, elaborarea de noi regulamente de luptă, instrucţiuni de folosire a unor noi tipuri de armament intrate în dotarea armatei. Toate acestea au contribuit, fără îndoială, la perfecţionarea organismului militar românesc, la modernizarea lui şi, desigur, la potenţarea relaţiilor dintre cele două armate [9].

Autorităţile franceze nu s-au rezumat la a oferi informaţii doar despre statele potenţial inamice ale României, ci au transmis guvernului de la Bucureşti studii despre situaţia strategică internaţională şi chiar informaţii confidenţiale despre propria armată. Astfel, prin intermediul ataşatului militar la Paris şi prin bunăvoinţa conducătorilor armatei franceze, în posesia ofiţerilor români au ajuns importante date privind organizarea forţelor militare ale Franţei, continuându-se buna colaborare din perioada 1920-1930. Buletinele informative lunare, alte tipuri de rapoarte conţineau analize, date esenţiale asupra situaţiei politico-militare, concluzii de ordin militar care au servit la fundamentarea unor decizii ale conducerii politice şi militare de la Bucureşti. A fost onorată o solicitare a Ministerului Apărării Naţionale de la Bucureşti privind programele de învăţământ militar din Franţa, fiind oferite „Condiţiile de admitere şi de învăţământ în Şcoala Superioară Optică din Franţa, Lista cursurilor Şcolii Superioare Tehnice şi Programele cursurilor Şcolii Superioare de Electricitate” [5, f.246].

Colaborarea în planul instruirii trupelor şi a cadrelor militare a derulat pe două planuri mari. În primul rând, folosirea ca sursă de inspiraţie a unor reglementări obţinute de la armata franceză în organizarea şi perfecţionarea procesului de instruire a cadrelor şi trupei. În al doilea rând, trimiterea unor elevi pentru a urma cursurile diferitelor instituţii militare de învăţământ sau a unor ofiţeri la cursuri de perfecţionare-specializare ori la stagii în unităţi, comandamente şi instituţii militare.

Referiri privind primul capitol sunt aproape nelipsite din rapoartele informative ale ataşaţilor militari din această perioadă, ele fiind însoţite de sugestii de aplicare în armata română. Din capitala Franţei erau trimise spre Bucureşti repere organizatorice, modele de structuri noi sau intervenţii cu caracter de modernizare a altora, referiri concrete la rezultatele proceselor de instrucţie, analize asupra eficienţei lor şi adaptabilităţii la specificul organismului militar românesc. Au fost studiate numeroase legi, au fost procurate, cu concursul autorităţilor militare franceze, numeroase regulamente, instrucţiuni, broşuri conţinând reglementări specifice diferitelor arme şi specialităţi şi selecţionate prevederile cu aplicabilitate în armata română. Ele se refereau la instrucţia pre-regimentară vizând pregătirea militară elementară care se adresa tinerilor cu studii inferioare, susceptibili de a deveni gradaţi, şi la pregătirea militară superioară, vizând tinerii cu studii superioare (tineri cu termen redus) susceptibili de a deveni ofiţeri de rezervă [5, f.192]. Erau detaliate elementele principale de organizare, factorii care concurau la realizarea practică, etapele instruirii în timpul şcolii şi în serviciul militar activ, durata acesteia, organizarea şi funcţionarea cursurilor, materiile predate şi finalitatea instruirii în acest sistem.

Alte categorii de informaţii radiografiau în continuare sistemul de organizare a învăţământului militar, cuprinzând şcoli preliminare, şcoli de formaţiune, şcoli de aplicaţie, şcoli de perfecţionare şi de specialitate, şcoli de învăţământ militar superior. Datele extrase din documentele oficiale erau completate de dările de seamă ale ofiţerilor români cursanţi. O enumerare aleatorie a acestora este sugestivă. În anul 1934 erau înaintate Marelui Stat Major român programele de învăţământ ale Şcolii Superioare de Război, Şcolii Superioare Navale, Şcolii de Aplicaţie de Artilerie (Fontainebleau), Şcolii de Aplicaţie a Geniului, Şcolii de Aplicaţie a Cavaleriei, însoţite de dări de seamă ale unor ofiţeri cursanţi.

Dările de seamă întocmite după planul elaborat de către ataşatul militar aveau ca scop „de a da un material de orientare şcolilor similare din armata română, de către însuşi elevul care, în cursul şcolii, a fost cel mai în măsură să-şi dea seama de valoarea programelor, de organizarea, funcţionarea şi metoda întrebuinţată, precum şi de efectele lor" [5, f.340-346].

Printre alte domenii asupra cărora s-a îndreptat atenţia diplomaţilor militari români s-a aflat şi sistemul de pregătire a ofiţerilor superiori – coloneilor şi generalilor. Ataşatul militar Paul Teodorescu atrăgea atenţia la sfârşitul anului 1934 că în cursul fiecărui an ofiţerii francezi de toate gradele şi de toate armele, brevetaţi şi nebrevetaţi, treceau prin diferite centre, pentru a urma un ciclu de conferinţe şi exerciţii aplicative, socotite ca necesare pentru împrospătarea cunoştinţelor, pentru fixarea unei unităţi de doctrină, precum şi pentru răspândirea noilor idei în toată armata [5, f.700-707].

Între 1-23 decembrie 1934 a funcţionat ciclul de colonei şi generali la Versailles, pe lângă Şcoala de Aplicaţie a Infanteriei, care urma a fi continuat cu alte cicluri pe lângă Centrul de Instrucţie al Artileriei, al Cavaleriei, al Aeronauticii, de o durată totală de circa 4 luni.

La ciclul din decembrie au participat 7 generali, 28 colonei, 15 lt. colonei francezi, precum şi 7 ofiţeri străini, dintre care 3 generali din armata britanică. „Am urmat acest curs – raporta la Bucureşti ataşatul militar român – pentru a-mi da seama personal de valoarea lui. Cu această ocazie am constatat o metodă perfectă, o seriozitate în dezbaterea tuturor subiectelor, o înaltă conştiinţă, o dorinţă remarcabilă la toţi de a se instrui şi o ambianţă de sinceră camaraderie, lipsită de orice invidie sau gelozie".

Conform programului, subiectele ce s-au tratat s-au referit la: întrebuinţarea carelor de luptă în ofensivă şi defensivă; întrebuinţarea batalionului de mitraliere şi a infanteriei purtate; lupta în localităţi şi păduri; întrebuinţarea unui corp de armată în defensivă şi în ofensivă (cu simpla acţiune); exerciţii de corp de armată cu dublă acţiune (joc de război); întrebuinţarea transmisiunilor; căutarea şi exploatarea informaţiilor; trecerea cursurilor de apă (în prezenţa inamicului). Ele au fost analizate şi prezentate în detaliu, în special din cauza noutăţilor ce le conţineau şi care puteau fi introduse în programele activităţilor similare din ţară.

Demnitari militari români sosiţi în vizite protocolare, ofiţeri aflaţi în misiuni, ataşatul militar au primit de nenumărate ori invitaţia de a participa la manevrele organizate în armata franceză, la exerciţii demonstrative ale unor unităţi aparţinând diferitelor arme sau specialităţi, sau cu armament de ultimă generaţie. De multe ori, reprezentanţi ai armatei române au beneficiat în exclusivitate de asemenea invitaţii. Cu această ocazie erau reţinute învăţăminte, însuşite procedee de luptă la nivelul diferitelor eşaloane, de la cele mai mici până la cele mai înalte [5, 179, f.190-191]. Nu au scăpat atenţiei nici modificările intervenite în organigrama şi atribuţiile unor organisme militare de decizie [5, f.705].

În capitala Franţei avea loc şi un bogat schimb de informaţii cu ataşaţii militari ai statelor ce aveau interese comune cu cele ale României în zonă. Aceste schimburi de date au ajutat la completarea unui tablou realist despre situaţia din sud-estul european.

Parisul a reprezentat în toată perioada interbelică un excelent punct din care guvernul român putea lua „pulsul" situaţiei politico-strategice mondiale. Puterea imensă câştigată de Franţa în urma Primului Război Mondial transformase capitala acestui stat într-un loc principal de intersectare a diverselor informaţii. Din această cauză, reprezentantul militar al României la Paris a avut acces la valoroase date privind politica militară de pe întregul mapamond. Cu ajutorul notelor informative întocmite de ataşatul militar din Franţa, strategii militari de la Bucureşti au creat diferite scenarii de conflicte în care putea fi implicată şi România şi, bazându-se pe informaţiile primite, au imaginat cele mai bune variante de reacţie. De la Paris au fost obţinute informaţii vitale pentru urmărirea dezvoltării şi dotării armatelor potenţial inamice României. În luna ianuarie 1933, ataşatul militar român în capitala Franţei informa superiorii de la Bucureşti că din Italia au fost transportate în Austria 50000 de puşti care urmau să fie trecute în Ungaria cu camioanele, sfidându-se prevederile tratatelor de pace [5, f.17]. Informaţia, confirmată de ataşatul militar român la Roma, a declanşat un adevărat

scandal diplomatic, care a obligat pe cancelarul Austriei – Dollfuss – să dezmintă implicarea Austriei în încălcarea prevederilor tratatelor de pace, în caz contrar, România, susţinută de Franţa şi Anglia, urmând să sesizeze Consiliul Societăţii Naţiunilor [5, f.11-15].

Prin contactele cu personalităţi de la cel mai înalt nivel al armatei franceze, ataşatul militar român a primit şi raportat la Bucureşti informaţii deosebit de utile pentru factorii de decizie din fruntea oştirii române. Câteva exemple sunt edificatoare în acest sens. La 2 iulie 1935, colonelul Paul Teodorescu, ataşat militar la Paris, transmitea Marelui Stat Major o serie de informaţii primite de la generalul Gamelin cu ocazia unei convorbiri avute cu acesta. Ele vizau în special relaţiile franco-italiene, dar erau deosebit de importante pentru România. Generalul francez efectuase o vizită la Roma şi informa pe această cale că la Roma nu s-a semnat nici un acord militar italian-francez, discutându-se numai asupra unor angajamente luate de Italia mai devreme faţă de Franţa, şi anume: a) dacă, în cazul unui conflict armat în Africa, Italia înţelege să menţină efectivele şi materialele necesare pe frontul european conform angajamentului luat; b) dacă zona de-a lungul graniţei franceze va fi demilitarizată conform angajamentului luat; c) dacă în cazul unui conflict armat european pot trece trupele franceze prin Italia, pentru a opera, prin Austria, spre Germania, conform angajamentului luat.

Dictatorul italian a răspuns categoric că respectă, în astfel de împrejurări, toate angajamentele luate; s-a mai discutat şi acceptat libera acţiune asupra Ungariei în cazul unui conflict european, Ungaria fiind primul obiectiv al armatei române; s-a promis îmbunătăţirea relaţiilor italo-iugoslave şi s-a acceptat ca armata iugoslavă să aibă ca prim obiectiv Austria. Cu toate asigurările primite, diplomatul militar român îşi exprima îndoiala în privinţa sincerităţii afirmaţiei că nu s-a semnat un acord militar între Paris şi Roma, mai ales că la finalul convorbirii Gamelin recomanda ca şi România să obţină demilitarizarea unei zone dincolo de Nistru, să acorde, eventual, trecerea de unităţi ruseşti prin Nordul României şi să acţioneze pe căi diplomatice pentru ca Anglia să dea Italiei ceea ce cere [9, p.240-241]. Câteva luni mai târziu, ataşatul militar român expedia un raport privind o altă convorbire avută cu generalul Gamelin, la 12 noiembrie 1935. Şi de această dată demnitarul francez îşi exprima speranţa ca Italia să primească satisfacţie în Etiopia pentru „ca acest conflict să se aranjeze cât mai repede pentru ca să nu se dea naştere la complicaţiuni”. În acelaşi timp, consideraţiile generalului francez asupra situaţiei politice generale europene evidenţiau faptul că „Quai d’Oresay era de partea Angliei, că englezii vor capul lui Mussolini care a îndrăznit să atingă interesele lor în Africa, faptul că sancţiunile economice sunt mai serioase decât păreau, îi fac să vadă situaţia ca destul de gravă” [9, p.248-249].

Tot pe această chestiune este vorba să plece Guvernul Laval, care nu sprijină pe englezi, aşa cum o doresc englezii; ţinând seama de amiciţia dintre Italia şi Franţa şi de importanţa Italiei în Europa, domnul Laval a dus o politică de împăciuire, ceea ce nu convine englezilor. Se constată că Rusia aţâţă foarte mult Anglia contra Italiei pentru motivul că fascismul e cu totul opus comunismului rusesc. Pare-se că sovietele urmăresc provocarea unui război european tot în interesul triumfării comunismului, pe care vor să-l generalizeze cu orice preţ. Se marchează un început de curent favorabil pentru o apropiere franco-germană. Domnul Laval ar fi pentru această apropiere, în opoziţie cu dl. Herriot, care este pe faţă pentru amiciţie cât mai largă cu sovietele. La rândul său, dl. Herriot are opozanţi chiar din sânul Partidului Radical, pe dl. Daladier, care arată mare rezervă în privinţa acestei amiciţii. Din aceste divergenţe de idei se prevede perindarea la putere a unor guverne slabe, fără autoritate, de scurtă durată. Această situaţie, bine cunoscută de opinia publică, este considerată ca cea mai îngrijorătoare din câte au existat până acum în Franţa. În concluzie, nu se merge deloc spre pace; de aceea trebuie să se facă toate eforturile pentru a fi pregătiţi cât mai repede de război [9, p.256-257]. Erau afirmaţii pertinente, care constituiau argumente şi pentru atitudinea Franţei faţă de România în acel moment.

În ultimele luni ale etapei analizate, noul ataşat militar român la Paris, colonelul G.Potopeanu, a făcut o radiografiere deosebit de aprofundată asupra unor aspecte majore ale relaţiilor militare româno-franceze prin prisma convorbirilor avute cu generalii Pétin, Schweissguth, Gerodias (unul din subşefii Marelui Stat Major), cu locotenent-colonelul Buisson (şeful Biroului 3), cu locotenent-colonelul Gauche (şeful Biroului 2) şi cu generalul Mittelhauser. Acesta din urmă efectuase, în perioada 29 noiembrie - 6 decembrie 1936, o vizită în România. Era un fapt semnificativ pentru relaţiile româno-franceze, singura delegaţie militară prezentă la ceremoniile din acel an dedicate realizării României Mari [11, p.348]. Cu această ocazie, generalul francez, membru al Consiliului Superior de Război, s-a întâlnit cu regele Carol al II-lea, cu prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, cu ministrul Caranfil şi a vizitat întreprinderi producătoare de armament din Banat (Reşiţa), Bucureşti şi Braşov.

Pe parcursul raportului asupra vizitei, întins pe peste 37 de pagini, el creionează un tablou documentat, real şi exigent asupra situaţiei militare a României [11, p.346]. Ideile exprimate faţă de diplomatul militar român reprezentau, de fapt, rezultatul percepţiei franceze asupra situaţiei militare a României în contextul geopolitic european al momentului şi, în acelaşi timp, dădeau răspuns întrebărilor privind gradul de implicare şi disponibilitatea Franţei pentru eliminarea gravelor decalaje constatate mai ales în privinţa dotării armatei române. De remarcat corectitudinea aprecierilor asupra situaţiei armatei române din acel moment, situaţie evident superioară celei consemnate în 1925 de către colonelul Thierry, ataşatul militar francez la Bucureşti, care raporta la Paris că „dacă în 1923 armata română putea fi considerată un instrument de luptă, doi ani mai târziu situaţia era foarte diferită. Eu o apreciez ca fiind în imposibilitate absolută de a participa în condiţii onorabile la vreo campanie în starea actuală" [8, p.89].

Alături de alţi emisari francezi sosiţi în România în perioada 1936-1939, precum generalii Georges, Weygand, căpitanul Lafaile şi locotenentul Lainé, Mittelhauser consemna eforturile incontestabile făcute de România pentru îmbunătăţirea situaţiei dotării armatei sale.

Progresele constatate şi care făceau diferenţa faţă de anul 1925 se refereau la asigurarea cu puşti automate uşoare, mortiere, cartuşe de infanterie, modernizarea artileriei. În acelaşi timp, erau sesizate şi rămânerile în urmă în privinţa armamentului anticar, a artileriei antiaeriene, a obuzelor lungi sau a fabricării mitralierelor grele. A fost evidenţiată, totodată, valoarea trupei, dar şi insuficienţa efectivelor, robusteţea fizică a ţăranului român devenit soldat, dar şi supradimensionarea statelor majore, echilibrul dintre procentul rezerviştilor şi cel al militarilor activi, preocuparea pentru respectarea regulamentelor, dar şi tendinţa de absolutizare a lor, calitatea excelentă a ofiţerilor, maniera inteligentă şi metodică de lucru, dar şi tendinţa de neglijare a organizării terenului, ori necunoaşterea efectelor focului inamic.

Generalul Mittelhauser recunoştea cu franchețe dorinţa de progres şi de elaborare a unei doctrine militare care să nu fie o copie fidelă a celei franceze, ci una care să aibă în vedere realităţile româneşti [8, p.349]. Acesta era dezideratul resimţit în armata română pe tot drumul ei spre modernitate sprijinit de Franţa, de la Domnitorul Cuza până în ajunul celei de-a doua Mari Conflagraţii a secolului XX. El sesizează, în acelaşi timp, temerile factorilor politici şi militari români faţă de pericolele tot mai evidente ce se adunau în jurul României în acele momente de exacerbare tot mai evidentă a revizionismului şi revanşismului pe plan european. „Autorităţile române încearcă o mare nelinişte faţă de situaţia actuală a Europei. Nu îşi ascund aceste temeri… România se teme că va fi luată prin surprindere de evenimente" [8, p.349] – scria el. Într-adevăr, revizionismul maghiar, sprijinul tot mai evident de care se bucura din partea Italiei şi Germaniei, constituiau motive de îngrijorare pentru români. De aceea, ceremoniile la care luase parte au fost interpretate de demnitarul francez ca un răspuns la aceste ameninţări menite să demonstreze voinţa de unitate a provinciilor ţării şi, în acelaşi timp, solidaritatea celor trei state din compunerea Micii Înţelegeri împotriva oricăror încercări de modificare a statu-quo-ului, de conservare a tratatelor şi frontierelor [11, p.351]. Se considera că problema fundamentală a momentului pentru armata română era obţinerea sprijinului Franţei în domeniul dotării cu armament şi materiale militare, subiect abordat cu obstinaţie de ataşatul militar român pe parcursul discuţiilor sale cu Mittelhauser.

Despre generalul Pétin, colonelul Potopeanu informa că în caz de mobilizare se considera că acesta va fi şeful misiunii militare franceze de legătură pe lângă Marele Cartier General român [7, p.124], calitate care determina ţinerea lui la curent cu tot ceea ce privea armata română. El a abordat apoi chestiunea comandamentului unic al Micii Înţelegeri şi considera că, în fruntea acestui comandament, în cazul unui război apropiat, trebuia să se afle regele Carol al II-lea, secondat de un şef de stat major francez. Pe timp de pace, însă, nu s-ar putea trece dincolo de un „comitet militar", care ar avea un „secretariat militar permanent". Compus din 2-3 ofiţeri din fiecare din cele trei armate, acest secretariat ar lucra pe rând, câte un an, la Bucureşti, Praga, Belgrad, având un „secretar general" (peste cei 6-9 ofiţeri de stat major aliaţi), funcţie în care generalul francez se vedea pe sine însuşi [3, f.109].

Discuţiile purtate de ataşatul militar cu generalii Schweissguth şi Gerodias, precum şi cu cei doi ofiţeri superiori din Statul Major General francez, au fost dominate de atenţia deosebită pe care aceştia o acordau cererilor şi intereselor româneşti. Ei şi-au exprimat satisfacţia faţă de dezgheţul intervenit în relaţiile militare cu Polonia (vizita ministrului Antonescu şi a generalului Samsonovici).

Comandamentul unic al Micii Înţelegeri era văzut de generalul Schweissguth ca fiind organizat după „un sistem regional" şi exercitat de armata cea mai ameninţată: de cehoslovaci în cazul unui atac german de care

ar profita Ungaria etc. În discuţii a reapărut problema relaţiilor franco-italiene, prezentate de locotenent-colonelul Buisson pe un ton „extraordinar de cald şi de franc despre importanţa factorului italian: numai printr-o cooperare militară cu Italia poate conta Franţa pe legătura sa cu rezervorul de oameni ce are în Africa de Nord; numai graţie ei se poate salva Boemia şi zdrobi Ungaria în timp util, ducând războiul în inima Germaniei. „M-a încredinţat – spre marea mea surprindere – nu numai că alianţa militară franco-italiană continuă să subziste în ciuda nenorocitei politici sancţioniste, dar că Marile State Majore italian şi francez au stabilit de comun acord şi în toate detaliile planul de transport al corpului expediţionar francez prin Nordul Italiei spre Ungaria-Cehoslovacia" [3, f.110].

Convorbirea cu Mittelhauser, în urma vizitei sale la Bucureşti, a constituit episodul asupra căruia ataşatul militar român din Franţa a oferit informaţii deosebite, menite să aducă o serie de clarificări pe tabloul relaţiilor în plan militar dintre cele două state [3, f.109-118].

Generalul Mittelhauser era unul din cei mai tineri membri al Consiliului Superior de Război (63 ani) şi se ocupa în special de chestiunile care priveau Mica Înţelegere. Pentru contribuţia sa la dezvoltarea colaborării militare franco-române fusese decorat cu Marea Cruce a Ordinului „Coroana României" şi cu Ordinul „Steaua României" în grad de Mare ofiţer. Din delegaţie au mai făcut parte lt. colonelul Lenglet, comandantul Regimentului 43 Infanterie, fost membru al Misiunii Berthelot, lt. colonelul Vallet, şeful Biroului Cesiunilor din Ministerul de Război (era, după cum se poate deduce, ofiţerul cu cele mai multe atribuţii de lucru în domeniul materialelor de război.), căpitanul de Bermont, care se ocupa, în Biroul I al M. St. M. francez., de chestiunile materialelor destinate României, căpitanul Lelaquet din Biroul II (Informaţii) al M. St. M., care avea în atribuţiile sale problemele referitoare la ţara noastră, şi căpitanul Winsback, ofiţerul de ordonanţă al generalului Mittelhauser [3, f.68].

Şeful delegaţiei a precizat ataşatului militar agenda pe care era autorizat să o urmărească pe parcursul prezenţei sale în România. Dorea să ştie dacă şi ce misiuni străine mai vin la Bucureşti, să ia contact cu conducerea armatei române, cu care va aborda cooperarea armatelor Micii Înţelegeri, să se documenteze asupra situaţiei materialului şi muniţiilor de artilerie (tuburi de schimb, frâne, radubarea pulberii, regenerarea muniţiilor) şi asupra materialului de Aeronautică. În legătură cu acest din urmă punct a promis diplomatului militar român că se va vedea mâine, la 24 noiembrie 1936, cu ministrul Aerului, Pierre Cot, pentru a stabili cadrul depozitării unui stoc de material la noi în ţară. Din păcate, răspunsul nu a fost pe măsura aşteptărilor părţii române: Mittelhauser a comunicat că Domnul Pierre Cot este, net, contra constituirii unui asemenea depozit, dar că, în schimb, este pentru crearea unor baze de aviaţie, care să preia rolul celor cehoslovace, după ocuparea lor de către germani.

O idee interesantă, care se va discuta la Bucureşti. Felul cum este compusă misiunea franceză, vizitele ce-şi propune a face Domnul General Mittelhauser la Resiţa şi la Braşov, alături de „ordinul" pe care Domnul General Gamelin mi-a spus că-l „are de la Guvernul francez, de a strânge cât mai mult relaţiunile cu ţările Micii Înţelegeri, constituie – după umila mea părere – tot atâtea condiţiuni favorabile pentru desăvârşirea operei ce şi-a asumat Ministerul Armamentului" [3, f.64] – conchidea ataşatul militar colonel Gh.Potopeanu. Oaspetele francez şi-a exprimat dorinţa de a vizita regiunile industriale Reşiţa si Braşov şi de a se întâlni cu ministrul de Externe, Victor Antonescu.

Problema cedării de material francez pentru armata română, stringentă pentru aceasta, îl determină pe ataşatul militar român la Paris să-i declare lui Mittelhauser înainte de plecare că „dacă vrea într-adevăr sa facă o deosebită plăcere Preşedintelui Consiliului de Miniştri român, este să-i aducă din partea guvernului francez promisiunea că ni se vor da, într-un interval de timp convenabil, cu titlu de împrumut (depozit), încă 6 baterii antiaeriene şi 100000 obuze de 75/1917" [3, f.66].

Bibliografie:

1. Arhivele Militare Române (AMR), fond *Ministerul Apărării Naţionale*, Direcţia cadre şi învăţământ, 1974, dosar nr. crt. 15785.
2. Arhivele Militare Române (AMR), fond *Ministerul Apărării Naţionale*, Direcţia cadre şi învăţământ, 1974, dosar nr. crt. 12972.
3. Arhivele Militare Române (AMR), fond *Ministerul Apărării Naţionale*, Direcţia cadre şi învăţământ, 1974, dosar nr. crt. 1024.
4. AMR, fond *Inspectoratul General Tehnic al Armatei*, dosar nr. 91.
5. AMR., fond *Ministerul Apărării Naţionale*, Cabinet (333), dosar nr. crt. 74, dosar 55, dosar nr. crt. 179.

6. GEORGESCU, M., MIDAN, Ch. *Une exemple de cooperation bilaterale. Les attaches militaires francais en Roumanie et roumains en France (1860-1940).* Bucarest: Ed. Militaires, 2003. 319 p. ISBN 9786060240476
7. LAZEA A. Probleme ale cooperării militare româno-franceze în anul 1936. În: *Studii. Revistă de istorie*, 1969, nr.1. ISSN 12205710
8. MOISUC, V. Un episode de l'histoire des relations franco-roumaines dans l'entre deux guerres. En: *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, 1982, no.126.
9. NICOLESCU, A. ş.a. *Ataşaţii militari transmit…(1930-1940)*, vol.V. Lugoj: Nagard, 2005. 510 p. ISBN 9789731900490
10. NICOLESCU, L. Generalul Gheorghe Potopeanu, diplomat şi negociator pentru cauza României Mari. În: Gh. NICOLESCU (coordonator). *România în ecuaţia păcii şi dictatului. Culegere de studii,* Piteşti: Paralela 45, 2001. 402 p. ISBN 9735934469
11. PORCHET, A. La cas roumain…20 ans apres. En: *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture geopolitique européenne*. Cluj-Napoca: Presses Universitaires de Cluj, 2000. 355 p. ISBN 9735950987

Prezentat la 04.06.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

РАЗВИТИЕ ТЕХНИКИ ИСКУССТВЕННОГО КЛИМАТА В МИРОВОМ КОНТЕКСТЕ ДО XX СТОЛЕТИЯ

П.А. УШЕНКО

Харьковский политехнический институт

В настоящей статье автором проведен обобщенный комплексный анализ материалов, раскрывающих проблемы развития техники искусственного климата в мировом контексте: от начала цивилизации до XX столетия.

Ключевые слова: *развитие техники, создание искусственного климата, кондиционер воздуха, вентилятор, устройство.*

DEZVOLTAREA TEHNOLOGIILOR DE CLIMĂ ARTIFICIALĂ ÎN CONTEXT UNIVERSAL PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

În articol sunt generalizate şi analizate în complex materialele ce dezvăluie procesul de dezvoltare a tehnicii de creare a climatului artificial într-un context global: de la începutul civilizaţiei până în secolul al XX-lea.

Cuvinte-cheie: *dezvoltarea tehnicii de creare a climatului artificial, condiţioner de aer, ventilator, dispozitiv.*

TECHNOLOGY DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL CLIMATE IN A GLOBAL CONTEXT TO THE TWENTIETH CENTURY

The present article represents an analyzed, generalized and complex material, which reveals the development of artificial climate technology from the beginning of civilization to the twentieth century in a global context.

Keywords: *creating, developing the technique of artificial climate, air conditioning, fan, device.*

В настоящей статье приведены некоторые существенные факты, относящиеся к развитию техники создания искусственного климата с начала цивилизации до XX столетия. Проблема создания комфортных параметров воздуха в помещении всегда была и решается со времени существования человечества. Анализ историографической литературы показал, что существует множество сведений о развитии техники создания искусственного климата. И до настоящего времени многие авторы рассматривали эти вопросы, однако характер приводимой ими информации является фрагментарным. Отметим, что в предыдущих исследованиях были отражены лишь отдельные аспекты рассматриваемой проблемы. В отличие от них, в данной статье автор предпринимает попытку комплексно проследить достаточно длительный начальный этап эволюции техники искусственного климата. Таким образом, в ней приводится обзор материалов, на основе которых можно проследить историю создания современных систем кондиционирования воздуха.

Более четырех с половиной тысячелетий насчитывает система вентиляции знаменитой гробницы фараона – пирамиды Хеопса. Древние строители египетских гробниц, почитая своих богов и провожая фараонов в загробный мир, обустраивали царские пирамиды-усыпальницы с набором всего необходимого „реквизита”. В своей инфраструктуре грандиозные сооружения имели системы вентиляции, которые представляли собой прямоугольные воздуховоды шириной 20-25 см. Над входом в гробницы египтяне изображали богиню Маат, крылья которой должны были приносить фараону дуновение свежего ветра. Эти изображения называют рисунками первых кондиционеров. Простая и незамысловатая, но надежная вентиляция успешно справлялась со своей задачей тысячи лет, однако сегодня такое „проветривание” оказалось явно недостаточным. Массовый наплыв туристов приводит к значительному увеличению влажности в пирамиде, поэтому возник актуальный вопрос “модернизации” системы вентиляции пирамид [8, c.8].

В эпоху Нового царства (XVI–XII вв. до н. э.) для охлаждения воздуха в своих зданиях древние египтяне строили на крышах зданий специальные башни для захвата движимых ветром воздушных масс. Типичный кондиционер тех дней представлял собой шахту, в которой размещались пористые сосуды с водой или в которой протекала вода из источника. Воздух входил в верхнюю часть башни, опускался вниз, охлаждаясь и насыщаясь влагой, нес прохладу в помещения дома. Такие “примитивные кондиционеры” и по сей день можно встретить на арабском Востоке – от Египта до Пакистана, где их называют „Баджир”, или „Бардж”.

Похожие устройства применялись и в Индии. Вместо дверей здесь устанавливали каркас, обвитый кокосовой пальмой – Татти. Над ним индусы помещали емкость, которая медленно заполнялась водой за счет капиллярного эффекта Татти. Когда уровень воды достигал определенной отметки, емкость опрокидывалась, орошая водой дверь, и возвращалась в исходное положение. Процесс повторялся многократно. Таким образом происходило охлаждение окружающего воздуха. Для создания комфортных атмосферных условий в своих домах жители древней Индии клали также на подоконник своих жилищ травяные циновки, пропитанные водой. Испаряясь, вода охлаждала поступающий в помещение воздух [8, c.9].

Жители римского города Помпеи любили отдыхать вблизи фонтанов, расположенных среди величавых и роскошных дворцов. Вода, падала струей охлаждая окружающую среду. Летом бассейны пересыхали и их надо было заполнять водой ведрами. Плиний Старший (99-23 гг. н. э.) предложил автоматические регуляторы, выполненные из легкого дерева, которые скрепленные системой рычагов плавали на поверхности. В зависимости от уровня воды в бассейне они открывали или закрывали створки каналов для подачи воды из реки. Кроме того, Плиний Старший придумал датчик температуры для окон с чувствительным элементом из сплава меди и серебра. С изменением температуры пластина меняла форму. Соединенные с ней рычаги усилием открывали или закрывали окна. Такие „кондиционеры" были распространены в странах Средиземноморья [4, c.68].

В Древнем Риме было изобретено лучистое отопление для обогрева помещений. При этом сооружались подпольные каналы, подключаемые к центральной камере, которая нагревалась от огня. Этот метод назвали гипокаустом – *„hypocaust"*, от греческих слов *hypo*= „под" и *caust*= „сжигание". Продукты сгорания от „печи" попадали в трубопроводы, встроенные в пол и стены по всему периметру здания, обогревая таким образом помещения и создавая благоприятные условия для жизни и работы человека. Чтобы предотвратить попадание дыма, в помещениях были предусмотрены выхлопные вентиляционные отверстия. Таким образом, наряду с первыми попытками отопления помещений появились и первые вентиляционные системы [7, c.16].

Еще одним прообразом кондиционера для создания охлаждающего движения воздуха является веер. Его производство является одним из старейших ремесел в мире, которое своими корнями уходит в древность. Использование вееров хорошо зарекомендовало себя в ранних египетских цивилизациях. Сегодня в Британском музее находятся свидетельства этого факта – древние барельефы, на которых изображены женщины с перьевыми веерами. Кроме этого, в Каирском музее можно найти остатки веера, найденного в гробнице Аменхотепа, который умер еще в 1700 г. до н. э. С распространением цивилизации на запад веера стали постепенно неотъемлемым атрибутом социальной жизни Европы. Во времена Римской империи они широко применялись в свадебных нарядах. Из Рима веера попали в другие страны [17, c.50].

Со временем веера стали предметом первой необходимости женского гардероба на всех официальных мероприятиях. Центром производства вееров в XVII ст. был Париж. В значительных объемах веера производились в Англии. К середине XVII ст. производство женских вееров стало хорошо организованным. Оно достигло своего апогея к XVIII ст. Ремесло по производству вееров стало настоящим искусством. Являясь составной частью женского гардероба, веера подвергались художественной обработке. Их изготавливали из страусиных перьев, тончайшего пергамента, шелка или тонкого кружева, установленного на слоновой кости, а также украшались перламутром, жемчугом и драгоценными камнями. В Музее Виктории и Альберта и в Музее Южного Кенсингтона в Лондоне сегодня находится большое количество французских, английских, немецких, итальянских и испанских вееров [15].

После римских гипокаустов и подпольных канальных систем, которые совмещали в себе системы отопления и системы для введения в помещение подогретого приточного воздуха, вентиляционное дело затормозилось. Только с 1793 г. в Англии Джоном Гойлином была начата организация вентиляции помещений. В 1845-1847 гг. зал английского парламента в Лондоне, который еще в 1790 г. отапливался угольными жаровнями, получил организованную приточную систему вентиляции, которая работала с помощью вентиляционных устройств по схеме подачи воздуха "снизу вверх" [1, c.24; 14, c.21].

Изобретение первого центробежного вентилятора принадлежит военному инженеру генерал-лейтенанту корпуса горнорудных инженеров Александру Александровичу Саблукову (1832 г.). Первые образцы вентилятора работали на ручном приводе, то есть управлялись двумя людьми. Производительность

вентилятора составляла 2000 м^3 воздуха в час. Вентиляторные устройства Саблукова широко применялись в России и за рубежом [9, с.6]. Впервые центробежный вентилятор был применен в 1835 г. для проветривания Чагирского рудника на Алтае. Впоследствии изобретатель предложил расширить границы эксплуатации центробежных вентиляторов, и их успешно начали применять для вентиляции помещений, трюмов кораблей, для ускорения сушки, испарения и т. д. [3, с.3].

В 1793 г. швед Ганс Остберг впервые в мировой практике создал канальный центробежный вентилятор, который получил дальнейшее развитие. Впоследствии канальные центробежные вентиляторы стали широко применяться и в других странах [10, с.13]. В 1892 г. француз П. Мортье изобрел диаметральный вентилятор. Однако ввиду невысокого коэффициента полезного действия эти вентиляторы почти не использовались и были заменены на центробежные [2, с.16; 10, с.7].

Уже в 18-ом столетии, в 1834 г., Джейкоб Перкинс (Jacob Perkins) разработал и запатентовал механическую установку для производства искусственного льда. Его машина с компрессионным механизмом работала на этиловом эфире и явилась прообразом современных компрессорных холодильных машин. Она содержала все основные элементы современных холодильных машин, от развития которых во многом зависело и развитие техники искусственного охлаждения воздуха. Перкинс получил (первый в США) патент на технологию искусственного охлаждения [2, с.14; 12, с.6;].

Десять лет спустя, в 1844 году, американский врач и талантливый изобретатель Джон Горри (Dr. John B.Gorrie) открыл основной принцип холодильных установок. Он разработал устройство, в котором сжатый воздух проходил с помощью компрессора через змеевик, попеременно меняя свое агрегатное состояние, сопровождавшееся изменением температуры воздуха, окружающего устройство. Сконструированный аппарат позволял производить лед для охлаждения воздуха в палатах госпиталя для больных желтой лихорадкой. Горри планировал осуществить централизованное кондиционирование воздуха, которое могло бы охлаждать все здания, находящиеся в городе. Таким образом, он явился пионером в технологии кондиционирования воздуха. Забросив медицинскую практику, он посвятил остаток жизни экспериментам по созданию установок для производства льда. В 1851 г. Джон Горри получил патент США (№ 8080 от 1851 г.) на охлаждающую машину, работающую по принципу сжатия и расширения воздуха. Человечество до сих пор использует его изобретение, которое легло в основу работы всех холодильных установок и кондиционеров. Надежды на успех исчезли после смерти главного финансового покровителя и Горри не получил необходимых денег на разработку машины. В 1855 г. доктор Горри умер в бедности, так и не дождавшись начала производства своего детища, а идея кондиционирования воздуха исчезла на долгие 50 лет [15].

Первый в мире кондиционер воздуха, в нашем современном понимании, с электрическим приводом (именно под названием "аппарат для обработки воздуха" изобретатель в 1906 г. запатентовал новое устройство) создан американским 26-летним инженером-изобретателем доктором Уиллисом Хэвилендом Кэрриером (Willis Haviland Carrier) в 1902 г. в компании Буффаловской литографии (Нью-Йорк). Молодой инженер Кэрриер начал экспериментирование с кондиционированием воздуха для решения прикладной проблемы в помещении штамповочного пресса издательства Sackett-Wilhelms. Он разработал аппарат, который охлаждал воздух до постоянной температуры и осушал его до 55%. Низкая температура воздуха и влажность поддерживали в надлежащем состоянии изделия и регулировали подачу чернил. 17 июля 1902 г. начал работать первый кондиционер, разработанный У.Кэрриером. Позже именно за научное обоснование системы кондиционирования воздуха, которая была успешно применена на практике, обеспечив контролируемый микроклимат в закрытом помещении, где поддерживалась постоянная температура и относительная влажность воздуха, Кэрриер был назван "отцом кондиционирования" [5, с.23; 16, с.11].

В конце XIX – начале XX ст. в России начали использовать первые достаточно примитивные установки регулирования параметров воздуха. Одной из первых систем регулирования относительной влажности воздуха было оснащено здание архива Государственного Совета (Санкт-Петербург, инженер С.Б. Лукашевич). Каналы вентиляционных систем русского инженера Тимоховича использовались в Киевской и Одесской духовных семинариях, в большом зале генеральского губернаторского дома в Москве и в других местах [6, с.8]. Для перемещения воздуха в системах вентиляции были широко распространены винтовые вентиляторы фирм Алан Блэкман и Сирокко. В начале XX ст. первые устройства для регулирования влажности воздуха были созданы на текстильных фабриках [11, с.5].

Однако это были устройства неполного кондиционирования, которые назывались вентиляционно-увлажняющими и ротационными аппаратами. Главными тепломассообменными аппаратами в этих устройствах служили форсуночные камеры и калориферы. Прочность и гибкость текстильного материала в значительной степени зависела от влажности воздуха, которая контролировалась специальными гидравлическими системами, располагавшимися в ткацких цехах. Поэтому увлажнение приточного воздуха в соответствующих камерах, а также его местное увлажнение, позволяло улучшить технологический процесс. Вскоре такие же аппараты появились на кондитерских фабриках, табачных складах, пекарнях, производствах бритвенных лезвий, кинопленки, мыла и прочего. С течением времени технологическая функция кондиционирования воздуха по поддержанию необходимых параметров на производстве приобрела еще и значение комфортного кондиционирования.

Верхней хронологической границей исследования выбрано XX столетие, так как именно в начале XX века началась эра современного кондиционера. К 1902 году вместо кондиционера воздуха использовались самые разные технические устройства – от элементарного веера и сложных вентиляционных систем до устройств, которые стали прообразами современных кондиционеров воздуха. На этом, конечно же, историческое описание развития техники кондиционирования воздуха не заканчивается, а наоборот, только начинается. Однако в данной статье мы поставили цель осветить и рассмотреть только ранний период этой длительной эволюции. Первые устройства для охлаждения воздуха были созданы на основе примитивных знаний человечества, благодаря которым техника кондиционирования воздуха в некоторой степени получила дальнейшее развитие. С появлением в потенциале у инженеров компактных теплообменников и вентиляторов началась эра приточных камер, а с созданием холодильных машин – эра кондиционеров.

Американский инженер Негангаст, изучавший историю создания и развития кондиционирования воздуха, считает, что в мире существует не так много в нашем понимании технологий, прошедших столь долгий путь развития, совершенствования и глубоких изменений, подобных тем, которые претерпела конструкция современного кондиционера. Сегодня кондиционер – это комплекс сложного термодинамического, гидравлического и аэродинамического оборудования. В его состав входят вентиляционная установка для перемещения воздуха, фильтр, очищающий воздух от пыли, клапаны для регулирования расхода воздуха, устройства и средства автоматики. Центральный кондиционер комплектуется также холодильными устройствами, насосами, установками подогрева. Он предназначается для обработки воздуха – охлаждения, нагрева, увлажнения, осушения, очистки от пыли, смешивания и распределения воздуха, качественного и количественного регулирования. Как видно, потребовалось свыше трехсот лет, для того чтобы обеспечение комфорта эволюционировало от дамского веера до современных сплин-систем, обеспечивающих весь комплекс воздействий на воздушную среду внутри помещений.

Библиография:

1. АШЕ, Б.М. *Отопление и вентиляция.* Ленинград: Госстройиздат, 1939. 515 с.
2. БЕЛОВА, Е.М. *Центральные системы кондиционирования воздуха в зданиях*. Москва: Евроклимат, 2006. 640 с.
3. БРОМЛЕЙ, М.Ф. *Отопление и вентиляция.* Москва: Профиздат, 1952. 82 с.
4. БЄСОВ, Л.М. *Історія науки і техніки.* 3-є вид., переробл. та доп. Харьків: НТУ „ХПІ", 2004. 382 с.
5. БУРГИН, И.С. Развитие кондиционирования воздуха в США за четверть века. В: *Отопление и вентиляция,* 1937, №4, с.22-26.
6. КИЯНИЦЫН, И.И. *Исследование полезной работы различных систем искусственной вентиляции жилых помещений и критическая оценка этих систем*. Кишинев: Типография Г.Л. Фронцкевина, Анненковская, №3, 1904. 32 с.
7. КИССИН, М.И. *Отопление и вентиляция*. Москва: Стройиздат, 1947. 250 с.
8. КОЛЯДА, В.В. *Кондиционеры. Принципы работы, монтаж, установка, эксплуатация. Рекомендации по ремонту.* Москва: Солон-Пресс, 2002. 240 с.
9. ЛИПА, А.И. *Кондиционирование воздуха. Основы теории. Современные технологии обработки воздуха*. Одесса: ОГАХ, 2010. 650 с.
10. ПОЛЯКОВ, В.В. *Насосы и вентиляторы:* Учебник для вузов. Москва: Стройиздат, 1990. 336 с.
11. РОМАНЕНКО, П.Н. *Кондиционирование воздуха*. Киев: Гостехиздат УССР, 1952. 399 с.

12. СКВОРЦОВ, Г.Г. *Холодильное дело. Его начало, развитие и популяризация*. Харьков: Типо-Литография С.Иванченко, 1914. 74 с.
13. СТЕФАНОВ, Е.В. *Вентиляция и кондиционирование воздуха*. – СПб.: АВОК Северо-Запад, 2005. 400 с.
14. ЩЕКИН, И.Р. *Воздушное отопление*. *Теория и техника на рубеже столетий*. Харьков: Бурун и К, 2011. 288 с.
15. CORY, W. Fans & Ventilation. *A Practical Guide.* British Library Roles & Associates Ltd. – Published by Elsevier in association with Roles & Associates Ltd. 2005. 424 p.
16. *Energy Conservation and Indoor Air Quality.* Lessons From the Past Have Relevance for the Future / [Air Quality Sciences Inc, Capital Circle Marietta], 2006. 11 p.
17. JANSSEN, I.E. The History of Ventilation and Temperature Control. In: *ASHRAE Journal,* 1999, no.9, p.47-52.

Prezentat la 12.06.2013

REDIMENSIONAREA FILOSOFICĂ A PROCESULUI DE SCHIMBARE A TIPULUI DE RAȚIONALITATE ŞTIINȚIFICĂ

Ecaterina LOZOVANU

Universitatea Tehnică din Moldova

Etapele dezvoltării ştiinţei pot fi concepute ca etape ce duc la modificarea tipului de raţionalitate ştiinţifică. Însăşi schimbarea ia forma radicală a revoluţiilor globale, în rezultatul cărora s-au constituit cele trei tipuri de raţionalitate. În articol sunt supuse analizei atât idealurile şi normele ca elemente constitutive ale raţionalităţii ştiinţifice, care duc la constituirea noului tip de obiecte cercetate, cât şi principiile ontologice care determină obiectivele cercetării la fiecare etapă istorică.

Cuvinte-cheie: *ştiinţă, raţionalitate, tablou ştiinţific, ipoteză, teorie, experienţă, normă, ideal.*

PHILOSOPHICAL RESIZING OF THE CHANGING PROCESS OF SCIENTIFIC RATIONALITY TYPE

Stages of development of science can be conceived as steps that lead to changes of the scientific rationality type. The change itself takes the radical form of global revolutions which resulted in constituting the three types of rationality. The article analyzed both the ideals and norms as constitutive elements of scientific rationality, which lead to the formation of a new type of studied objects and of ontological principles that determine the research objectives at each historical stage.

Keywords: *science, rationality, scientific panel, hypothesis, theory, experience, norm, ideal.*

În dezvoltarea ştiinţei sunt evidenţiate perioade, în cadrul cărora s-au reformat toate componentele fundamentelor ei. Înlocuirea tablourilor ştiinţifice ale lumii a fost însoţită de schimbarea radicală a structurilor normative ale cercetării şi a fundamentelor filosofice ale ştiinţei. „Aceste perioade sunt concepute ca revoluţii globale, care au dus la schimbarea tipului de raţionalitate ştiinţifică" [1, p.34].

În istoria ştiinţelor naturii depistăm patru astfel de revoluţii. Prima din ele a fost revoluţia din sec. al XVII-lea, care a marcat constituirea ştiinţei clasice a naturii.

Apariţia ei a fost legată nemijlocit de formarea unui sistem deosebit de idealuri şi norme de cercetare, în care, pe de o parte, erau exprimate obiectivele ştiinţei clasice, iar, pe de altă parte, s-a înfăptuit concretizarea acestora cu evidenţierea ştiinţei mecanice, ca dominantă în sistemul cunoştinţelor ştiinţifice ale epocii date.

În ştiinţa clasică, începând cu sec. al XVII-lea, era promovată ideea, conform căreia obiectivitatea cunoştinţelor ştiinţifice poate fi realizată numai atunci când din descriere şi explicare este exclus totul ce se referă la subiectul şi la procedeele activităţii de cunoaştere. Aceste procedee erau acceptate ca date veşnice şi constante. Idealul ştiinţei era constituirea tabloului absolut adevărat al naturii. Obiectivul principal consta în căutarea principiilor ontologice evidente, clare, „care reieşeau din experienţă", în baza cărora puteau fi formate teoriile care explicau şi preziceau faptele empirice [5, p.56-59].

În sec. XVII-XVIII aceste idealuri şi norme de cercetare se integrau cu un şir întreg de teze de concretizare, care exprimau obiectivele înţelegerii mecaniciste a naturii. Explicarea era interpretată drept căutare a cauzelor mecanice şi a substanţelor – purtătoare de forţe, care determinau fenomenele observate. În procedeul întemeierii era inclusă ideea reducţiei cunoştinţelor despre natură la principiile fundamentale şi reprezentările mecanicii.

În corespundere cu aceste obiective se forma şi se dezvolta tabloul mecanic al naturii, care se impunea concomitent şi ca tablou al realităţii, aplicat la domeniul cunoştinţelor fizice şi ca tablou general ştiinţific al lumii.

În final, idealurile, normele şi principiile ontologice ale ştiinţelor naturii din sec. XVII-XVIII se bazau pe sistemul specific al fundamentelor filosofice, în care rolul dominant îl aveau ideile mecaniciste. În calitate de componentă epistemologică a acestui sistem erau reprezentările despre cunoaştere ca observare şi experimentare cu obiectele naturii, care dezvăluie tainele existenţei sale, ca raţiune care cunoaşte. Totodată, însăşi raţiunea avea statut independent. În formă ideală aceasta era interpretată ca ceva distinct de lucrurile pe care din exterior le observă şi le cercetează, nefiind determinată de nici un fel de premise care există în afara însuşirilor şi caracteristicilor obiectelor cercetate.

Acest sistem de idei epistemologice concordau cu reprezentările specifice despre obiectele cercetate. Ele erau concepute prioritar în calitate de sisteme mici, iar în corespundere cu acest fapt era aplicată „reţeaua de

categorii" care determina înţelegerea şi cunoaşterea naturii. Amintim, că sistemele mici sunt caracterizate de un număr relativ mic de elemente, de interacţiunile de forţă şi de legăturile strict determinate. Pentru însuşirea lor este suficient de presupus că însuşirile întregului sunt determinate absolut de stările şi însuşirile părţilor, de prezentarea lucrului ca corp relativ stabil, iar procesul – ca mişcare a corpurilor în spaţiu cu scurgerea timpului; cauzalitatea era tratată în sensul lui Laplace. Sensurile corespunzătoare se evidenţiau în categoriile de „lucru", „proces", „parte", „întreg", „cauzalitate", „spaţiu", „timp" etc., care formau componenta ontologică a fundamentelor filosofice ale ştiinţelor naturii din sec. XVII-XVIII. Această matriţă categorială a asigurat succesul mecanicii şi a predeterminat reducerea la reprezentările ei a tuturor domeniilor de cercetare ştiinţifică.

„Schimbările esenţiale în acest sistem de fundamente relativ integru şi stabil al ştiinţelor naturii s-au produs la sfârşitul sec. XVIII–prima jumătate a sec. XIX. Acestea pot fi apreciate ca a doua revoluţie ştiinţifică globală, care a determinat trecerea la o nouă etapă a ştiinţelor naturii – ştiinţa disciplinar organizată" [1, p.101].

În această perioadă, tabloul mecanic al lumii îşi pierde statutul general ştiinţific. În biologie, chimie şi în alte domenii de cunoştinţe se formează tablourile specifice ale realităţii, care nu sunt reduse la cel mecanic.

Totodată, are loc diferenţierea idealurilor şi normelor disciplinare de cercetare. De exemplu, în biologie şi geologie apar idealurile explicării evoluţioniste, în timp ce fizica continuă să-şi construiască cunoştinţele sale făcând abstracţie de ideea dezvoltării. Dar, în cadrul ei, odată cu elaborarea teoriei câmpului, treptat se diminuează normele explicării mecaniciste dominante anterior. Toate aceste schimbări atingeau într-un mod imperativ stratul al treilea de organizare a idealurilor şi normelor de cercetare, care exprimă specificul obiectelor cercetate. În ceea ce priveşte obiectivele de cunoaştere generale ale ştiinţei clasice, ele încă se păstrează în perioada istorică dată.

În corespundere cu specificul organizării disciplinare a ştiinţei se modifică şi fundamentele ei filosofice. Acestea devin eterogene şi includ un spectru destul de larg de sensuri ale acelor scheme categoriale de bază, în corespundere cu care sunt însuşite obiectele. În epistemologie centrală devine problema raportului dintre diferite metode ale ştiinţelor, sinteza cunoştinţelor şi clasificarea ştiinţelor. Înaintarea acesteia în prim-plan este legată de pierderea integrităţii tabloului ştiinţific al lumii anterior, la fel şi de apariţia specificului structurilor normative în diferite domenii de cercetare ştiinţifică. Căutarea căilor de unitate ale ştiinţei, diferenţierea şi integrarea cunoştinţelor devine una dintre problemele fundamentale ale ştiinţei, păstrându-şi actualitatea pe întreg parcursul dezvoltării ulterioare a ştiinţei.

Prima şi a doua revoluţie globală în ştiinţele naturii s-au produs în forma unor procese complexe de constituire şi dezvoltare a ştiinţei clasice şi a stilului ei de gândire.

A treia revoluţie ştiinţifică globală a fost legată de transformarea acestui stil şi de constituirea unui nou tip, neclasic, al ştiinţelor naturii. Aceasta cuprinde perioada de la sfârşitul sec. XIX până la mijlocul sec. XX. În această perioadă are loc reacţia specifică în lanţ a schimbărilor revoluţionare în diferite domenii de cunoştinţe: în fizică, în cosmologie, în chimie, în bilogie. Apar cibernetica şi teoria sistemelor, care au avut un rol important în dezvoltarea tabloului contemporan ştiinţific al lumii.

În procesul acestor transformări revoluţionare s-au format idealuri şi norme ale ştiinţei neclasice. „Ele se caracterizează prin refuzul de la ontologismul liniar şi înţelegerea adevărului relativ al teoriilor şi al tabloului naturii, elaborat la o anumită etapă de dezvoltare a ştiinţelor. În opoziţie cu idealul adevărului unic al teoriei, care „fotografiază" obiectele cercetate, se admite adevărul a câtorva descrieri teoretice concrete distincte ale uneia şi aceleiaşi realităţi, deoarece în fiecare din ele se poate conţine momentul de adevăr al cunoştinţelor" [5, p.94]. Sunt conştientizate corelările dintre postulatele ontologice ale ştiinţei şi caracteristicile metodei, cu ajutorul cărora sunt însuşite obiectele. În legătură cu aceasta sunt acceptate aşa modalităţi de explicare şi descriere, care în formă evidentă conţin trimiteri la mijloacele şi procedeele activităţii de cunoaştere. Modelul cel mai evident al unei astfel de abordări sunt idealurile şi normele de explicare, de descriere şi de demonstrare a cunoştinţelor, care s-au afirmat în fizica cuantico-relativistă. Dacă în fizica clasică idealul explicării şi descrierii presupunea caracteristicile obiectului „în sine", fără a se indica mijloacele ei de cercetare, atunci în fizica cuantico-relativistă în calitate de condiţie necesară a obiectivităţii explicării şi descrierii sunt înaintate cerinţele fixării clare a specificului mijloacelor de observaţie, care interacţionează cu obiectul.

Se modifică idealurile şi normele de demonstraţie şi întemeiere a cunoştinţelor. Spre deosebire de modelele clasice, întemeierea teoriilor în fizica cuantico-relativistă presupunea explicarea bazei operaţionale incluse în sistemul de noţiuni (principiul observării), la fel şi clarificarea legăturilor dintre teoriile noi şi cele anterioare (principiul corespondenţei).

Includerea unor astfel de obiecte în procesul de cercetare ştiinţifică a impus reforme radicale în tabloul realităţii, în domeniile importante ale ştiinţelor naturii. Procesul integrării acestor tablouri şi dezvoltarea tabloului general ştiinţific al lumii s-a înfăptuit în baza reprezentărilor despre natură ca sistem dinamic complex. La aceasta a contribuit descoperirea specificului legilor micro-, macro- şi megacosmosului în fizică şi cosmologie, cercetarea intensivă a mecanismelor genetice în legătură strânsă cu studierea nivelurilor de organizare a vieţii organismelor, depistarea de către cibernetică a legilor generale de comandă şi a legăturilor reversibile. Astfel, s-au creat premise pentru formarea tabloului integral al naturii, în care se prezintă organizarea ierarhică a Universului ca unitate complexă dinamică. Tablourile realităţii, elaborate în cadrul diferitelor ştiinţe, la etapa dată încă îşi păstrau independenţa lor, dar fiecare dintre ele participa la formarea reprezentărilor, care mai apoi erau incluse în tabloul general ştiinţific al lumii. Ultimul, la rândul său, era conceput nu ca un tablou exact şi definitiv al naturii, dar ca sistem care se concretizează şi se dezvoltă în raport cu cunoştinţa adevărată despre lume. Toate aceste schimbări radicale în reprezentările despre lume şi în procedeele de cercetare al ei erau însoţite de formarea noilor fundamente filosofice ale ştiinţei.

Ideea modificării istorice a cunoştinţelor ştiinţifice, a adevărului relativ, a principiilor ontologice elaborate în ştiinţă se unea cu noile reprezentări despre activitatea subiectului cunoaşterii. Acesta era conceput deja nu separat de lumea cercetată, dar ca ceva ce se găseşte în interior, determinat de ea. Apare înţelegerea acelei circumstanţe, că răspunsurile naturii la întrebările noastre sunt determinate nu doar de structura însăşi a naturii, dar şi de modul nostru de înaintare a întrebărilor, care depinde de dezvoltarea istorică a metodelor şi mijloacelor de cunoaştere. În baza aceasta se constituia o nouă înţelegere a categoriilor de adevăr, obiectivitate, fapt, teorie, explicaţie etc.

S-a modificat radical şi „subsistemul ontologic" al fundamentelor filosofice ale ştiinţei. Dezvoltarea fizicii cuantico-relativiste, a biologiei şi ciberneticii a fost legată de includerea noilor sensuri în categoriile de parte şi întreg, cauzalitate şi necesitate, lucru, proces, stare etc. În principiu, poate fi constatat că această „reţea categorială" a introdus o nouă imagine a obiectului, conceput ca sistem complex. Reprezentarea despre raportul dintre parte şi întreg, aplicat la astfel de sisteme, include ideile despre nereducerea stării întregului la suma stărilor părţilor ei. Un rol important în descrierea dinamicii sistemului au categoriile de întâmplare, posibilul potenţial şi de real. Cauzalitatea nu poate fi redusă numai la formularea laplasiană – apare noţiunea de „cauzalitate probabilă", care lărgeşte sensul înţelesului tradiţional al categoriei date. Un conţinut nou este înscris în categoria de obiect: „acesta este deja conceput nu ca lucru identic cu sine, dar ca proces, care reproduce unele stări stabile şi schimbătoare în rândul altor caracteristici" [5, p.76].

Toate reformările descrise ale fundamentelor ştiinţei, care caracterizează revoluţiile globale în ştiinţele naturii, au fost legate nu doar de expansiunea ei asupra noilor domenii de obiecte şi depistarea noilor tipuri de obiecte, dar şi de schimbarea locului şi a funcţiilor ştiinţei în viaţa socială.

Fundamentele ştiinţelor naturii în epoca constituirii lor (prima revoluţie) s-au format în contextul concepţiilor raţionale ale revoluţiilor burgheze, formării unei noi înţelegeri (în comparaţie cu Evul Mediu) a raportului dintre om şi natură, a noilor reprezentări despre menirea cunoaşterii, adevărului cunoştinţelor etc.

Constituirea fundamentelor disciplinare ale ştiinţelor naturii de la sfârşitul sec. XVIII – prima jumătate a sec. XIX a avut loc pe fundalul creşterii rapide a rolului aplicării ştiinţei în producere, transformării cunoştinţelor ştiinţifice în produs specific, care are valoare de marfă şi care poate aduce surplus de valoare. În această perioadă se constituie sistemul ştiinţelor aplicate şi tehnico-inginereşti ca mijlocitoare dintre cunoştinţele fundamentale şi producere. Diferite domenii ale activităţii ştiinţifice se specializează, se formează în conformitate cu această specializare a comunităţilor ştiinţifice.

La sfârşitul sec. XX – începutul sec. XXI se produc schimbări noi radicale ale fundamentelor ştiinţei. Aceste modificări pot fi caracterizate ca cea de-a patra revoluţie globală ştiinţifică, în rezultatul căreia apare noua ştiinţă – postneclasică.

Aplicarea intensivă a cunoştinţelor ştiinţifice în toate domeniile vieţii sociale, revoluţia mijloacelor de păstrare şi obţinere a cunoştinţelor modifică caracterul activităţii ştiinţifice. De rând cu cercetările disciplinare în prim-plan sunt tot mai mult înaintate formele activităţii ştiinţifice interdisciplinare, care sunt orientate problematic. Dacă ştiinţa clasică era orientată spre înţelegerea fragmentelor realităţii tot mai înguste, izolate, care erau interpretate în calitate de obiect al unei sau altei discipline ştiinţifice, atunci specificul ştiinţei de la sfârşitul sec. XX – începutul sec. XXI este determinat de programele de cercetare complexe, la care participă specialişti din diferite domenii de cunoştinţe. Organizarea unor aşa cercetări în multe privinţe depinde de de-

terminarea direcţiilor prioritare, de finanţarea lor, de pregătirea cadrelor etc. În procesul de determinare a priorităţilor ştiinţifice de cercetare, de rând cu scopurile nemijlocite de cunoaştere, un rol tot mai mare au scopurile cu caracter economic şi social-politic.

Realizarea programelor complexe provoacă o situaţie specifică de unificare într-un sistem unic de activitate a cercetărilor teoretice şi experimentale, a cunoştinţelor aplicate şi fundamentale, de intensificare a legăturilor directe şi indirecte dintre ele. În rezultatul acestora are loc intensificarea proceselor de interacţiune a principiilor şi reprezentărilor tablourilor realităţii, care se formează în diferite ştiinţe. Tot mai des modificările acestor tablouri se produc nu sub influenţa factorilor interni disciplinari, ci sub influenţa „altoirii paradigmale” a ideilor, translate din alte ştiinţe. În acest proces treptat se pierd liniile de demarcaţie dintre tablourile realităţii, care determină viziunea asupra obiectului unei sau altei ştiinţe. Ele devin interdependente şi se prezintă în calitate de fragmente ale tabloului integru general ştiinţific al lumii.

Dezvoltarea ştiinţei postneclasice este influenţează nu doar de succesele ştiinţelor fundamentale, dar şi de rezultatele cercetărilor interdisciplinare aplicate. În legătură cu aceasta amintim că ideile sinergeticii au provocat schimbări în sistemul de cercetare, care au dezvăluit efectele de trecere şi formare a structurilor disipative.

În cercetările interdisciplinare ştiinţa, de regulă, se întâlneşte cu aşa obiecte sistemice complexe care în disciplinele separate deseori sunt cercetate numai fragmentar, de aceea efectele caracterului lor sistemic poate să nu fie depistat în abordările disciplinare înguste, dar sunt dezvăluite numai în sinteza obiectivelor fundamentale şi aplicate ale cercetărilor orientate problematic.

În calitate de obiect al cercetărilor interdisciplinare contemporane tot mai des sunt incluse sisteme unicale, care se caracterizează prin autodezvoltare. Aşa tipuri de obiecte treptat definesc caracterul domeniilor de cercetare ale ştiinţelor principale fundamentale, determinând trăsăturile ştiinţei contemporane postneclasice.

Sistemele care se dezvoltă pe parcursul istoriei prezintă în sine un tip de obiecte complexe, chiar şi în comparaţie cu sistemele autoreglate. Ultimele se prezintă ca stare specifică a dinamicii obiectului istoric, ca treaptă stabilă a evoluţiei. Însăşi evoluţia istorică se caracterizează prin trecerea de la un sistem relativ stabil la alt sistem, care are o nouă organizare a elementelor şi se caracterizează prin autoreglare. Formarea fiecărui nou nivel al sistemului este însoţită de trecerea prin stările nestabile (punctele de bifurcaţie); în aceste momente acţiunile întâmplătoare nu prea mari pot duce la apariţia noilor structuri. Activitatea de cercetare a acestor sisteme impune o strategie principial nouă. Sistemele autodezvoltate se caracterizează prin efecte cooperative, prin ireversibilitatea principială a proceselor. Interacţiunea acestora cu omul se produce într-un mod specific, în care acţiunea omului nu se prezintă ca ceva exterior, dar ca ceva ce se include în sistem, modificând de fiecare dată câmpul stărilor posibile. Incluzându-se în aceste interacţiuni, omul deja are de-a face nu cu obiecte şi însuşiri stricte, dar cu „constelaţiile posibilităţilor” specifice. În faţa sa în procesul activităţii apare de fiecare dată problema alegerii unei direcţii de dezvoltare din multiplele căi posibile de dezvoltare a sistemului. Totodată, însăşi această alegere este ireversibilă şi de cele mai dese ori nu poate fi calculată exact.

În ştiinţele naturii primele ştiinţe fundamentale, care sunt plasate în faţa necesităţii de a lua în consideraţie specificul sistemelor în dezvoltare, au fost biologia, astronomia şi ştiinţele despre Pământ. În ele s-a format tabloul realităţii, care includea ideea istoricismului şi a reprezentărilor despre obiectele unicale în dezvoltare (biosfera, Metagalactica, Pământul ca sistem al interacţiunilor proceselor geologice, biologice şi tehnogenetice). În ultimele decenii ale sec. XX în această direcţie a păşit fizica. Reprezentările despre evoluţia istorică a obiectelor fizice treptat sunt incluse în tabloul realităţii fizice, pe de o parte – prin dezvoltarea cosmologiei contemporane, iar, pe de altă parte – datorită elaborării ideii termodinamicii proceselor neechilibre (I.Prigojin) şi a sinergeticii.

Anume ideile evoluţiei şi istorismului devin temelia acelei sinteze a tablourilor realităţii, elaborate de ştiinţele fundamentale, care le unifică într-un tablou unic de dezvoltare istorică a naturii şi a omului.

„Orientarea ştiinţei contemporane spre cercetarea sistemelor complexe în dezvoltare esenţial modifică idealurile şi normele activităţii de cercetare. Istoricitatea obiectului sistemic complex şi variabilitatea comportamentului lui presupun aplicarea pe larg a modalităţilor specifice de descriere şi predicţie a stărilor acestuia – construcţia scenariilor direcţiilor de dezvoltare a sistemului în punctele de bifurcaţie” [3, p.89]. Cu idealul de construcţie a teoriei ca sistem axiomatico-deductiv tot mai mult concurează descrierile teoretice, bazate pe aplicarea metodei aproximaţiei, pe scheme teoretice, care utilizează programe computeriale etc. În ştiinţele naturii se introduce mai pregnant idealul reconstrucţiei istorice, care se prezintă ca tip specific de cunoştinţă teoretică, anterior aplicat prioritar în ştiinţele umanistice.

Modele ale reconstrucţiei istorice pot fi depistate nu doar în cadrul disciplinelor, care tradiţional cercetau obiecte în evoluţie (biologia, geologia), dar şi în cosmologia şi astrofizica contemporană, care descriu dezvoltarea Metagalacticii. Acestea pot fi apreciate ca reconstrucţii istorice, cu ajutorul cărora sunt reproduse etapele principale de evoluţie ale acestui obiect unical.

În afară de sisteme în dezvoltare, care formează anumite clase de obiecte, există încă şi sisteme unicale în dezvoltare istorică. Experienţa, bazată pe interacţiunile energetice şi de forţă cu un astfel de sistem, în principiu nu va permite reproducerea lui în una şi aceeaşi stare incipientă. Însuşi actul de „pregătire" incipientă a acestei stări modifică sistemul, direcţionându-l într-o albie nouă de dezvoltare, iar ireversibilitatea proceselor de dezvoltare nu permite iarăşi să recreăm starea originală. De aceea, pentru sistemele unicale în dezvoltare se impune o strategie specifică a cercetării experimentale. Analiza lor empirică se înfăptuieşte de cele mai dese ori prin metoda experienţei de calcul computerizat, ceea ce permite dezvăluirea multiplicităţii structurilor posibile, care sunt capabile să creeze sistemul.

Printre sistemele în dezvoltare istorică ale ştiinţei contemporane un loc deosebit îl ocupă complexităţile naturale, în care în calitate de componentă este inclus însuşi omul. Exemple de astfel de complexităţi pot fi obiectele medico-biologice, efectele ecologice, care includ biosfera în genere (ecologia globală), obiectele biotehnologiilor (în primul rând ingineria genetică), sistemele „om-maşină".

La cercetarea unor astfel de obiecte căutarea adevărului este legată de determinarea strategiei şi a direcţiilor posibile de transformare a unui aşa obiect, ceea ce pune în abordare valorile umanistice. Cu astfel de sisteme nu pot fi liber înfăptuite experienţe. În procesul cercetării şi însuşirii lor practice un rol deosebit au interdicţiile unor strategii, care potenţial conţin în sine consecinţe catastrofale [2, p.189-193].

În legătură cu aceasta are loc modificarea idealului de cercetare neutră. Explicarea obiectivă, adevărată şi descrierea aplicată obiectelor „cu dimensiuni umane" nu doar admite, dar şi presupune includerea factorilor axiologici în componenţa tezelor de explicare. Apare necesitatea explicării legăturilor fundamentale valorice din interiorul ştiinţei (căutarea adevărului, amplificarea cunoştinţelor) cu valorile exterioare ştiinţei, care au caracter general social. În cadrul cercetărilor contemporane această explicaţie se înfăptuieşte prin expertiza socială. Cu toate acestea, în cadrul activităţii de cercetare cu astfel de obiecte, cercetătorul trebuie să rezolve un şir de probleme cu caracter etic, care determină hotarele posibilei intervenţii în obiect. Etica interioară a ştiinţei, care stimulează căutarea adevărului şi orientarea spre creşterea noii cunoştinţe, permanent se raportează în aceste condiţii la principiile general umanistice şi valori. Dezvoltarea tuturor acestor noi obiective şi reprezentări metodologice despre obiectele de cercetare contribuie la modernizarea esenţială a fundamentelor filosofice ale ştiinţei.

Cunoaşterea ştiinţifică este concepută în contextul condiţiilor sociale ale existenţei sale şi ale consecinţelor sociale ca parte specifică a vieţii sociale, determinată la fiecare etapă de dezvoltare de starea generală a culturii, de orientările valorice şi de obiectivele conceptuale. Este conştientizată variabilitatea istorică nu doar a postulatelor ontologice, dar şi a idealurilor şi normelor de cunoaştere. Corespunzător sunt dezvoltate şi îmbogăţite semnificaţiile categoriilor „teorie", „metodă", „fapt", „întemeiere", „explicaţie" etc.

În componenta ontologică a fundamentelor filosofice ale ştiinţei începe să domine „matriţa categorială", care asigură înţelegerea şi cunoaşterea obiectelor în dezvoltare. Apar noi semnificaţii ale categoriilor de spaţiu, timp (evidenţa timpului istoric al sistemului, ierarhia formelor spaţio-temporale), a categoriilor de posibilitate şi realitate, a categoriei de determinare (istoria anterioară determină reacţionarea sistemului la acţiunile exterioare) etc.

Etapele de dezvoltare istorică a ştiinţei pot fi caracterizate şi ca trepte de constituire a trei tipuri istorice ale raţionalităţii istorice, care au apărut în istoria civilizaţiei tehnogenetice. Acestea sunt raţionalitatea clasică, raţionalitatea neclasică şi raţionalitatea postneclasică. Între ele există legături care asigură continuitatea, deoarece apariţia fiecărui tip nou de raţionalitate nu exclude pe cel anterior, dar numai îi reduce domeniul de acţiune, determinând aplicarea acestuia la anumite tipuri de probleme şi obiective.

Fiecare etapă este caracterizată de o stare specifică a activităţii ştiinţifice, orientată spre creşterea constantă a cunoştinţelor obiectiv-adevărate. „Dacă ne-am imagina schematic această activitate ca raport alcătuit din „subiect-mijloace-obiect" (incluzând în semnificaţia subiectului structurile valorice ale activităţii, cunoştinţele şi deprinderile de aplicare a metodelor şi mijloacelor), atunci etapele de dezvoltare a ştiinţei se prezintă în calitate de tipuri diferite ale raţionalităţii ştiinţifice, care se caracterizează prin profunzimea reflecţiei în raport cu însăşi activitatea ştiinţifică" [4, p.105].

Tipul clasic al raţionalităţii ştiinţifice îşi centrează acţiunea asupra obiectelor, tinde în explicarea şi descrierea teoretică să elimine tot ce se referă la subiect, la mijloacele şi operaţiile activităţii sale. O astfel de eliminare este concepută ca condiţie necesară de obţinere a cunoştinţei obiectiv-adevărate despre lume. Scopul şi valorile ştiinţei, care determină strategia cercetării şi modalităţile de fragmentare a lumii, la etapa dată, sunt determinate, ca şi la celelalte, de obiectivele conceptuale care domină în cultură şi de orientările valorice din societate. Însă, ştiinţa clasică nu conştientizează aceste determinări.

Tipul neclasic al raţionalităţii ştiinţifice pune în evidenţă legăturile dintre cunoştinţele despre obiect şi caracterul mijloacelor şi operaţiilor activităţii. Legăturile dintre valorile sociale şi scopurile ştiinţei la fel nu constituie obiect al reflecţiei ştiinţifice, cu toate că implicit acestea determină caracterul cunoştinţelor.

Tipul postneclasic al raţionalităţii ştiinţifice îşi lărgeşte câmpul reflecţiei asupra activităţii. Acesta ia în consideraţie legăturile cunoştinţelor obţinute despre obiect nu doar cu specificul mijloacelor şi operaţiilor activităţii, dar şi cu structurile valorice. Totodată, se explică legătura scopurilor interne ale ştiinţei cu cele externe, cu valorile şi scopurile sociale.

Fiecare tip nou al raţionalităţii ştiinţifice se caracterizează prin fundamentele ştiinţei distincte caracteristice lui, care permit a evidenţia şi a cerceta tipurile obiectelor sistemice corespunzătoare (simple, complexe, sisteme autodezvoltate). Apariţia noului tip de raţionalitate şi a noii imagini a ştiinţei nu trebuie înţeleasă într-un mod simplist, în sensul că fiecare etapă nouă duce la dispariţia completă a reprezentărilor şi obiectivelor metodologice ale etapei anterioare. Dimpotrivă, între ele există continuitate. Ştiinţa neclasică nu a înlăturat raţionalitatea clasică, dar numai a redus domeniul acţiunii sale. La rezolvarea unui şir de probleme reprezentările neclasice despre lume şi cunoaştere se pot dovedi suficiente şi cercetătorul se poate orienta după modelele tradiţionale clasice. La fel, constituirea ştiinţei postneclasice nu duce la înlăturarea tuturor reprezentărilor şi obiectivelor cunoaşterii ale cercetărilor neclasice şi clasice. Ele vor fi folosite în unele situaţii de cunoaştere, dar îşi vor pierde statutul dominant ce determină starea ştiinţei.

Atunci când ştiinţa contemporană a plasat în prim-planul cercetării sale sistemele în dezvoltare, unicale, în cadrul cărora în calitate de componentă specifică este inclus omul, atunci cerinţa explicării valorice nu vine în contradicţie cu directiva tradiţională de obţinere a cunoştinţelor obiective despre lume, dar se impune în calitate de premisă a realizării acestui obiectiv. Sunt toate temeiurile de a presupune că pe parcursul dezvoltării ştiinţei contemporane aceste procese se vor intensifica. Civilizaţia tehnogenetică se orientează spre o direcţie deosebită a progresului, în care orientările umanistice devin esenţiale în determinarea strategiei cercetărilor ştiinţifice.

Bibliografie:

1. KUHN, T. *Structura revoluţiilor ştiinţifice.* Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1997. 222 p. ISBN 973-32-0123-8
2. PÂRVU, I. *Arhitectura existenţei.* Bucureşti: Humanitas, 1990. 341 p. ISBN 973-28-0095-x
3. PRIGOJIN, I. *De la existenţă la devenire.* Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1992. 248 p. ISBN 973-44-0033-9
4. СТЕПИН, В. *Философия науки.* Москва: Наука, 2003. 207 с. ISBN-978-397-0071-0
5. ФЕЙНМАН, Р. *Характер физических законов.* Москва: Логос, 2001. 278 с. ISBN 5-94010-020-5

Prezentat la 11.06.2013

МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СОЗНАНИЯ: ФИЛОСОФСКО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ

Алла ГОЦАЛЮК

Межрегиональная академия управления персоналом, Киев

В статье анализируются особенности мифологического дискурса сознания, освещена роль традиции в формировании неомифологического художественного образа.

Ключевые слова: *культура, миф, мифология, неомифология, традиция, неотрадиция, дискурс, образ, мышление, виртуальность.*

MYTHOLOGICAL DISCOURSE OF THE CONSCIOUSNESS:
THE PHILOSOPHICAL AND AESTHETIC REFLECTION

The features of the mythological discourse of the consciousness are analyzed in the article; the role of the tradition in the formation of the neomythological artistic image is opened.

Keywords: *culture, myth, mythology, neomythology, tradition, neotradition, discourse, image, thinking, virtuality.*

В течение двух последних десятилетий антропологическая ситуация постмодерна, как свидетельствует философско-эстетическая рефлексия относительно художественного процесса, вызвала формирование определенных механизмов самопреодоления, репрезентацией чего и выступает довольно мощное движение к художественному неотрадиционализму, определенное как неомифологизм. Его образно-семантическое поле основывается преимущественно на поиске собственной идентичности (личностной, национальной, этнокультурной) и смысложизненных ориентаций.

Миф в философии Нового времени становится философской проблемой настолько, насколько в нем выражается определенная первичная тенденция духа, определенный «самостоятельный образ структурированной работы сознания» [10, 16]. Эпоха Возрождения соединила множество феноменов прошлого; пантеон ее культурных героев собран из ветхозаветной (вспомним, например, «Давида» Микеланджело) и евангельской истории («Мадонна» Рафаэля), а также античности – в образах грекоримских мифов и творений античных авторов, которые также имели силу мифопоэтического перевода. «Иногда, ссылаясь на Библию или Послание Апостолов, гуманисты здесь же обращаются к Овидию, Платону и другим античным авторитетам. Восхищаясь образом жизни древнеримских языческих полководцев, Петрарка сразу же упоминает и христианских «подвижников пустыни» – святых Павла и Антония» [15, 91], – справедливо отмечает М.Найдорф. Таким образом, свое историческое прошлое люди нового культурного времени осмысливали так же, как люди предыдущего средневековья, представляли свое евангельское прошлое через миф или мифопоэтический перевод.

Мифические образы в культуре Нового времени были не только «чистыми примерами» человеческих типов, но и концентратами культурных символов. Ф.Бэкон толковал античные мифы в работе «О мудрости давних» в познавательном аспекте, усматривая в образах мифологии аллегорически представленную картину мира и его происхождение. По мнению Ф.Бэкона, в мифе заложена содержательная глубина, определенная тайна, а не просто развлекательная история. Исследователь, таким образом, продолжает аллегорическую интерпретацию мифа, характерную для неоплатонизма и христианского аллегоризма. Обращение к античной мифологии завершилось ее пересмотром, новым прочтением и созданием заново [4]. Итак, вклад эпохи Возрождения в толкование мифов не был решающим, а развивал предыдущие, традиционные подходы к мифологии; миф толковался как философская, моральная, научная, религиозная аллегория [11, 85].

Представители немецкого Просвещения относились к мифологии с большим пиететом. И.Винкельман считал, что античность дала миру непревзойденный идеал красоты. Отдельные мифологические темы и сюжеты исследователь анализирует в «Истории искусства давности» (1763). Г.Лессинг подвергает критике классицистов и И.Винкельмана; на образцах греческого искусства и мифологии он создает свои эстетичные концепции и выступает в защиту искусства, больше связанного с жизнью, против идеализма И.Винкельмана. И.Гердер усматривал в мифах проявление национальной своеобразности,

сознания народа, поэтического выражения народной мудрости, воплотившейся в народном творчестве, фольклоре, мечтал о создании новой мифологии и перспективности мифов для тогдашнего художественного творчества.

В эстетике романтизма миф становится одной из основных тем – не только произведения искусства, сама жизнь трактуется как осуществленный миф, мифическое бытие, а миф интерпретируется как действительность, реальность, правда, поэзия. Учитывая, что романтизм формировался в период роста национального самосознания, исследователи того времени обращались к истокам наций – фольклору, мифологии. Мы видим здесь (пусть и в начальной форме) исторический подход к явлениям культуры. Правда, романтики иногда отождествляли миф и поэзию, миф и религию.

Ф.Шлегель в «Речи о мифологии» (1800) высказывает мысль, что мифология – результат не столько чувствительного постижения и символизации природы, сколько духовного. Миф – средоточие бесконечных трансформаций и преобразований образов. Он высказывал и определенное предостережение – все научные теории, религию, мистицизм, символотворчество, в которых выражалась духовная жизнь человека, Ф.Шлегель понимал как мифологию, гармонизирующую окружающий мир.

Теоретическую разработку проблем мифологии осуществил Ф.Шеллинг, в частности в «Философии искусства» (1802-1805). Исследователь считал, что мифы – не фантазия, а форма проявления абсолюта, поэтому, чтобы понять мифы, нужно не просто их изучать, противопоставлять как объект самому себе, а смотреть на них «изнутри». Противопоставление природы искусству снимается мифологией, которая в символической форме выражает обожествление естественных явлений. Ф.Шеллинг возражает против аллегоричного и эвгемеричного толкования мифа – именно символ является конструктивным элементом мифологии, его первоисточником и основой. Исследователь раскрывает античную мифологию, сравнивая ее с древневосточной и христианской; высказывает мысль, согласно которой греческая мифология является символической и реалистической, индийская в значительной степени – аллегорической, персидская – схематической; восточная мифология увенчивается христианской – наиболее идеалистической. Мифотворчество для Ф.Шеллинга не локализировано на раннем этапе развития человечества, а осуществляется в течение всей продолжительной истории культуры. В этом смысле оно является вечным.

Немецкий композитор, писатель и театральный деятель Р.Вагнер подчеркивал, что именно приобщаясь к таинственности мифа человек становится творцом искусства, поскольку миф – это поэзия глубокой смысложизненности. В известной оперной тетралогии «Перстень Нибелунга», выстроенной на мифологических традициях древненемецких переводов, Р.Вагнер раскрывает тему героики сверхчеловека, то есть в высшей мере одаренной личности. Композитор развил достижение своих предшественников, обогатив музыку новыми средствами отображения диалектики человеческой души и создав «бесконечную мелодию», беспрерывный мелодичный поток, подчиненный идее беспрерывного движения вперед к духовному совершенству.

Несмотря на наличие значительного количества научных работ по указанной проблеме, последняя как системное философское и культурологическое явление продолжает оставаться актуальной. Именно этим и обусловлена цель статьи – проанализировать особенности мифологического дискурса сознания на основе философско-эстетической рефлексии.

Научное изучение мифов во второй половине XIX ст. разворачивалось под влиянием позитивизма. Мифологические школы возникают в Германии и России (А.Кун, Г.Мюллер и др.). Лингвистическая теория Г.Мюллера интерпретировала возникновение мифов как следствие « болезни языка», а образы богов – как естественные символы. Антропологическая, или эволюционистская школа (Г.Спенсер, Э.Тайлор и др.), возникшая в Англии, и была следствием первых действительно научных шагов компаративной этнографии. По Э.Тайлору («Первобытная культура», 1871) мифология имеет анимистическое происхождение, у цивилизованных народов она сохраняется как «пережиток» [16].

Прямолинейный эволюционизм и недооценка качественной специфики социальной психологии, отождествление мифа с первоначальной наукой вели к непризнанию своеобразного поэтического содержания мифа. С развитием культуры мифология должна утратить самостоятельное значение – в этом натуралистическая и антропологическая школы были близки друг другу. Обе впервые исследовали миф научными средствами, вследствие чего создавалось впечатление его исчерпывающего объяснения, которое вместе с тем было и полным его развенчанием.

Исторический опыт удостоверяет имманентность неомифологизма прежде всего культурам тоталитарных обществ, жестко управляемых «верхами», но с опорой на массовый энтузиазм «низов», идеологической направленностью канонических клише, псевдодемократизмом. В своей склонности к мифологическим архетипам, принимая во внимание их интенцию на родовые (неличностные) ценности, тоталитарная культура является консервативной и архаичной.

Современная искусствоведческая и философская мысль толкует миф как обобщенно-целостное восприятие действительности, которая характеризуется нерасчлененностью реального и идеального и проявляется на уровне подсознания.

Миф как эстетическая категория утверждает онтологический статус искусства, таким образом и эстетика при таких условиях выступает не только в роли теории искусств, а прежде всего как теория ценностей, в центре внимания которой находится художественное моделирование «возможного» бытия – картины мира и образа человека в этом мире. Эстетика мифа возникает поиском целостности («все во всем»), полифоническим тематическим полем, в котором пересекаются и образовывают тесные сочетания экзистенциальные, онтологические, эстетические, аксиологические мотивы.

Согласно А.Лосеву, миф есть бытие личностное, «любая живая личность является так или иначе мифом, главным же признаком личности выступает ее априорная направленность на ценности» [14].

Рассматривая структуру аксиологического опыта, С.Левицкий отмечал, что ценности в чистом виде в определенной мере являются автономными относительно реального бытия и лишь «приоткрываются», «воплощаются» в реальном бытие. Невозможно подвергнуть их рационализации – они непосредственно данные сознания, переживаются в эмоциональном опыте, однако факт эмоционального переживания не делает их субъективными. Объективность и априорность ценностей относительно любого предметного опыта означает, что сами ценности не могут быть предметом оценивания – они выступают условием возможности оценок. По этой причине восприятие самих ценностей недоступно познанию разумом, а с необходимостью носит характер непосредственного созерцания, внепонятийного знания, интуиции, эмпатии. Такое знание возможно в символической форме – в области религии, мифа, искусства. Вот почему «тексты культуры» – миф, слово, религиозный памятник культуры, художественное произведение (и, в частности, произведение неомифологическое), выступают в процессах личностной трансформации как медиаторы – первоначальные матричные символические структуры, главной функцией которых является субъект-объектное упорядочение, преодоление онтологического отчуждения «Я» и « не-Я» [12].

Переходная культура, которая обращается к архаическим пластам, получает в свое распоряжение символический инструментарий, отвечающий присущему предисторическому времени способу организации социокультурного (физического и ментального) пространства – мифологическому. Соответственно, в ритуальном образовании жизни сызнова чрезвычайно возрастает значение мифа как «образцовой модели для всякого создания», и особенно – «важность обрядов и мифов, которые связаны с «началом», источниками, первичностью» [17, 126].

Известный исследователь в области истории религий М.Элиаде отмечал «терапевтическую роль» возвращения общества к Началу Начал для порождения «нового», «чистого», «еще не изношенного времени» [18, 52]. Ведь несмотря на внешнюю десакрализацию современной жизни, «большинство «неверующих» живут под влиянием псевдорелигий и деформированных мифологий», а по смыслу и структуре культурное «несознательное выявляет странные аналогии с мифологическими образами и картинами» [18, 130]. Действительно, апелляция к архаике закономерна в свете воспринятой повседневным сознанием установки, в которой «архаическое мыслится не как простой атрибут прошлого, но как «чистая форма» всех модусов времени», … как «традиция», «наследство», без которого было бы невозможно само имеющееся существование» [5, 9].

Французский философ Ж.Бодрийяр подчеркивал, что в ситуации, когда символическая соотнесенность вещей и человека в культуре окажется утраченной, именно коннотации, отсылающие к мифу о первооснове, о природе и к доиндустриальному труду, к предкам, детству … становятся последним средством «с помощью знаков сызнова внести в мир целесообразность» [3, 67]. А основными пластами культуры, которыми оперирует миф, как указывал в свое время А.Лосев, является личность, история, слово и чудо [14, 160].

Неомифологизм является эстетически-художественной ориентацией и способом образно-художественного обобщения, которому присуще моделирование автономной художественной реальности как сферы «возможного» бытия, создание ее на основе архетипов культуры, чем определен полисемантизм неомифологических произведений. Структурную специфику неомифологического художественного образа определяет: 1) наделение онтологическим статусом культурной (художественной), а не жизненной реальности или 2) опосредование контактов художника с жизненной реальностью традицией, определенными культурными кодами (художественными, мифологическими, религиозными). Последнее ведет к возникновению произведений, в которых обычная жизнь превращается в Жизнь в Культуре (легенду). Впервые возникновение неомифологизма (конец XIX – начало XX ст.) связано с символизмом, модерном. В контексте постмодернистской культуры неомифологизм приобрел распространение как форма диалога с традицией (или языковых игр с традицией). На украинской постмодернистской почве неомифологизм выступает: 1) формой поиска собственной идентичности (национальной, этнокультурной, личностной), возможность которой определена формированием механизмов самопреодоления постмодерного антропологического кризиса в пределах after-postmodernism или 2) формой деконструкции стереотипов тоталитарного сознания [6].

Известно, что сейчас существуют технологии манипулирования общественным сознанием, владеют и пользуются которыми специально подготовленные профессионалы. Природа манипулятивного действия характеризуется двойным влиянием – к информации, которая открыто отсылается манипулятором адресату, добавляется «закодированный» сигнал, который должен непременно разбудить в сознании адресата нужные манипулятору образы. Этим скрытым влиянием, опирающимся на существование у адресата «неявного знания», манипулятор надеется на возможность создать в его сознании нужные образы, которые бы влияли на мысли, чувства и поведение адресата. И поскольку, как уже говорилось, коллективное несознательное выражается созданием универсальных образов, известных всем членам определенного сообщества, можно предположить существование не только общечеловеческих, а и семейных, местных, национальных или эпохальных универсальных образов, то есть таких, которые касаются определенной исторической эпохи, архетипов и мифологем, упомянутых в творчестве К.Г. Юнга, особенно относительно того, что касается системы архетипов. Современными неомифологами (Г.Шмерлингом, О.Аратовым) считается таким «неявным знанием» именно миф, мифологемы, мифологические образы, или «эстетическая информация» [9, 118], которая отображает реальность вещей, вызывая определенное душевное состояние, эмоции и чувство. Пользование такими знаниями принуждает адресата действовать согласно чувствам, голосу сердца, а не разума. Таким образом он становится инструментом злоупотребления при осуществлении влияния на человеческое сознание.

Возникновением и распространением различных неоязыческих движений, целью которых является возрождение или реконструкция традиций автохтонных, дохристианских языческих верований, обозначены общемировые тенденции современного религиозного сознания. Причем прослеживается определенная дифференциация неоязыческих религиозных движений, имеющих в своей основе этнический фактор или принцип этнической самоидентификации сообщества.

Если неоязычество в мировом контексте представляется разными религиозными направлениями, сориентированными на восстановление дохристианского язычества, где этнонациональная самоидентификация как фактор может учитываться и может быть не принципиальной, то в мировоззренческой парадигме Украины практически все религиозные движения и организации, которые свою деятельность направляют на возрождение и реконструкцию дохристианских языческих верований, всегда идентифицируют себя с украинским этнонациональным сообществом.

На территории Украины активизации деятельности неоязыческих организаций присуща своя специфика. Как правило, при толковании термина «украинское неоязычество» подавляющее большинство исследователей отождествляют его с понятием «родная вера». Учитывая современные социокультурные реалии и те трансформации, которые состоялись в современных религиозных движениях, такое отождествление нельзя признать корректным. Обозначенные понятия отождествляются не только в популяризованных источниках информации, а именно: в Википедии, сети Интернет и учебных пособиях по религиеведению, но и в некоторых научных исследованиях. В частности, О.Гуцуляк, изучая мировоззренческие процессы в неоязычестве, относит к неоязычеству монотеистические

верования, среди которых можно назвать Рунверу и Собор Родной украинской веры [7]. Соответственно, зафиксировано существование ошибочного отождествления феномена родноверского вероисповедания с религиозным учением «Рунвера». Следует отметить: при том, что родноверие является естественным религиозным феноменом, рунверие же представляет собой уже искусственное религиозное образование, не имеющее таких глубинных традиций в украинской истории, как родноверие.

Примечательной чертой в отдельных сообществах украинских неоязычников является непринципиальное отношение к этнонациональной составляющей самоидентификации ее членов. В любом случае не прослеживается наличие принципа этнической безупречности, вместо этого могут провозглашаться абстрактные идеи арийности или всеславянства. Например, представители некоторых сообществ украинского неоязычничества при проведении религиозных традиционных обрядов (так называемых «прославлений») идентифицируют себя не с украинцами, а с русинами, русичами, пропагандируя идейные принципы славянства, обозначенные фактическим размыванием границ этнических отличий в верованиях украинцев, россиян, белорусов и т.п.

Итак, украинское неоязычество представлено современным религиозным движением, в котором руководящей объединяющей идеей выступает возрождение в современных условиях традиций автохтонных религиозных верований, которые исповедовало население, проживавшее на территории Украины в дохристианский период.

Процессы возрождения давних религиозных верований украинскими неоязычниками совпадают с формированием мировоззренческих традиций новой, современной религиозности, которая обозначена ярко выраженными тенденциями к самосакрализации, мистификации и определенной интеллектуализации. В этих процессах прослеживаются новые принципы формирования неоязыческого мировоззрения и восприятие мира не в контексте реактуализации глубинной основы древних языческих верований, а своеобразного реконструирования народных верований и обрядов в сочетании с новым, иногда произвольным образом созданным неотрадиционным религиозным содержанием.

Указанное явление является естественным, ведь если в модерном обществе объединялись конкурирующие между собой традиционная культура, которая отходит, и модерная культура, которая укрепляется, то в постмодерном обществе объединяются модерная культура, которая слабеет, и неотрадиционная культура, набирающая силу.

Так, художественную культуру XX ст. характеризуют мифотворческие интуиции, формирующие своеобразную среду эстетической креативности. Виртуальную реальность можно представить своеобразным мифом культуры, окрашенным художественными, технологическими и философскими интенциями. Виртуальная реальность представляется искусственным бегством от мира культуры к миру «натуральных чувств», к миру натуры. Указанная реальность создает иллюзию возрождения предыдущего синкретизма человека и мира, человека и социума. Однако здесь прослеживается не только манипулирование внешними формами мифа, а возрождение собственно мифологического синкретизма, названного О.Лосевым «чудом», «дивом». Без феномена чудесного явления миф не состоится, ограничившись мифологической образностью. Именно так предстает перед нами существование виртуальной реальности. Выдающимся атрибутом в ней является эстетика чуда – так называемого «райского наслаждения». То есть прослеживается использование тоталитарной мифологической идентификации, которая со временем превращается в универсальную и безграничную мимикрию [13].

Именно в связи с этим в XX ст. усиливается динамичность зрелищных искусств. И здесь кинетические искусства с их зрелищностью все активнее приобретают новые формы. Искусство таким образом представляет зрелищный, зрительный, эйдетический образ мира, поражая многообразием образной динамики во всех его областях – кино, театре, литературе. Человек столетиями старался представить свой образ, увидев себя со стороны на площади, экране кино, телевидения. С.Эйзенштейн, П.Корин, Д.Шостакович представляли эстетику зрелищного, экстатического, приподнятого по своей природе образа мира.

Сущностью эстетики зрелища есть зрительная натурализация идеологем и мифологем XX ст. Например, они объективируются в зрелищных шествиях с факелами в культуре фашистского Рейха, зрелищах толпы в массовой культуре и т.д. Все эти зрелища характеризуются идентичностью чувств, а именно – зрительной экстатикой больших человеческих масс. Похожая характеристика экстатизма наблюдалась и в митинговых скоплениях в конце столетия. Повсюду зрительными реалиями компен-

сируется логоцентризм человеческого обезличенного существования, превращая его в натурализованный шаблон чувственных эмоций и переживаний, который проявляется затем как яркое зрелище. Отсутствуют зрители и актеры – ведь это шекспировский театр, где роли играются всем миром. В этой игре задействованы историческое время и человеческая жизнь. Зрелище представляет лишь часть этой массовой игры, ее верхушку, ее симптом в самоопределении бытия культуры определенного сообщества.

Феномен зрелищности всегда интересовал политические шоу, театр, кино, перфоманс, масс-медиа и др. Учитывая, что бессмертие человека представляет собой самое большое зрелище всех времен и всех культур, проходящее в храмах, ритуалах, мистических обрядах, Н.Левченко проанализировала мировоззренческие зрелища бессмертия XX ст., которые захватывают большие массы людей – это и современная погребальная практика Египта, и создание игрушечных роботов [13].

В решении проблемы самотождественности западноевропейской культуры XX ст. большинство современных исследователей-культурологов и философов склоняются к тому, что неомифологическое сознание является одним из главных направлений культурной ментальности нашего столетия, начиная с символизма и заканчивая постмодернизмом [8]. Мифологическое, пронизывая фундаментальную культуру XX ст., делает ее тотально мифологической.

Характерно, что под мифом выступает не только мифология в ее узком толковании, а и исторические переводы, историко-культурная реальность предыдущих лет. Например, актуализация национальных традиций в российской культуре конца XX ст. приобрела огромный масштаб. Символы, образы и культурные герои, которые являются знаками национальных архетипичных констант, берутся российской культурой из прошлой, особенно древней, былинно-мифологической истории. Такая история содержит как саму национальную традицию в ее чистом извечном виде и социокультурные образцы, отсылающие к этой традиции, так и мифологизированные конструкты, из которых составляется коллаж неотрадиционализма и отправная точка которого не гомогенное и пустое время, а современность, поскольку и сама история в сегодняшнюю эпоху – это «предмет конструирования». Вообще, как констатирует Р.Барт, «людей интересует в мифе не истинность, а применимость» [1, 271]. Соответственно традиционные символы повсеместно включаются в рекламный дискурс и нередко становятся предметом постмодернистской игры.

Обращение к историческим и былинно-мифологическим источникам культуры происходит во всех ее областях: в архитектуре, изобразительном искусстве, музыке, литературе, социальных стереотипах поведения, политике, дизайне товаров и интерьеров, топике названий и в содержании коммуникативных источников (радио- и телепрограмм, газет и журналов, рекламных объявлений и т.д.). Но как только реликты архаических структур культуры наиболее явным образом сохраняются именно в социализированных сферах повседневности, в том числе в традиционных формулах социокультурных практик (ведь культура повседневности связана с самими глубинными архетипичными пластами коллективного несознательного), именно повседневная культура становится в переходные эпохи наиболее насыщенной символами и знаками традиционно-архаического характера. Всеохватывающий симбиоз становится неотъемлемой ее характеристикой, сама культура повседневности приобретает маркированный характер, а «исторические мифологемы как одна из форм переживания истории органически вписываются в повседневность» [2, 74].

Наивысшее аксиологическое значение приобретают наиболее далекие времена. И поскольку в рубежной точке сходятся прошлое и будущее, практически всегда возникает феномен «обратной перспективы»: чем отдаленнее прошлое, тем значительнее его неомифологизация. Наиболее цитированным является самый древний уровень славянской культуры (включая раннее средневековье), а также культура предыдущего рубежа столетий, в том числе модерн и художественный авангард, которые в свое время активно обращались к символике национальных источников. В этом случае происходит цитирование, то есть двухуровневая темпорально опосредованная культурная референция.

Из каждого исторического пласта выбираются очень разные по внешним характеристикам личности и события, способные сформировать новую аксиологическую систему парадигматических констант за счёт высокого культурного их статуса, и предлагается сложная культурная парадигма для всех сфер современной жизни.

Ведущими исследователями мифологического дискурса сознания являются: Р.Барт, В.Быстров, О.Вячеславова, Э.Кассирер, И.Костюк, Н.Левченко, А.Лосев, М.Элиаде и др. В неотрадиционализме модифицируется предназначение и содержание традиции, формирующей структурную специфику неомифологического художественного образа. Ее особенностями являются: 1) наделение онтологическим статусом культурной (художественной), а не жизненной реальности, или 2) то, что между реальной жизнью и художественным произведением располагается традиция (культурная, художественная), превращающая обычную жизнь в «жизнь в культуре» (в легенду). Постмодернистский тип мышления, присущий современному человеку, заставляет его осознавать глубоко философские смыслы и ценности (хотя он и не относится к ним слишком ответственно и серьезно), и именно эта эпоха представляет собой ситуацию сплошной переходности и медиативности, которая все более чаще толкуется неоднозначно, поскольку возможен вариант, когда человек, достигая определенной вершины в избранных им жизненных стратегиях, начинает двигаться в обратном направлении. Вследствие этого в сознании человека появляются многочисленные формы неомифологического дискурса.

Литература:

1. БАРТ, Р. *Мифологии* (Mythologies) / Р. Барт; пер. с фр., вступ. ст. и коммент. С.Н. Зенкина. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. 320 с.
2. БЕЛОВИНСКИЙ, Л.В. *Культурно-исторические аспекты повседневности: содержание, структура и динамика* / Дисс… доктора ист.наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры / Л.В. Беловинский. Москва: РГГУ, 2003. 328 с.
3. БОДРИЙЯР, Ж. *Система вещей* / Ж. Бодрийяр. Москва: Рудомино, 1995. 172 с.
4. БЭКОН, Ф. *О мудрости древних*. Сочинения в двух томах. Т. 2 / Ф. Бэкон. Москва: Мысль (Философское наследие), 1978, с.233-300.
5. БЫСТРОВ, В.Ю. *Человек в мире традиций*. Монография / В.Ю. Быстров. Вел. Новгород, 2001. 159 с.
6. ВЯЧЕСЛАВОВА, О.А. Неотрадиціоналізм у контексті української постмодерної культури: спроба інтерпретації. В: *Міленіум*, 2010, № 4, с.11-15.
7. ГУЦУЛЯК, О. Неоязичництво другої половини ХХ сторіччя як парадигма свідомості суб'єкта цивілізаційно-культурного процессу. В: *Людина і політика*. Київ, 2000, № 3, с.64-68.
8. ЕРМОЛИН, Е. Мифокритика в актуальном научном горизонте. В: *Ярославск. педагогич. вестник*, 2009, № 3 (60), с.152-156.
9. КАРА-МУРЗА, С.Г. *Манипуляция сознанием* / С.Г. Кара-Мурза. Москва: Алгоритм, 2000. 735 с.
10. КАССИРЕР, Э. *Философия символических форм*. В 3-х тт. Т.2. *Мифологическое мышление*. М. – СПб.: Университетская книга, 2002. 280 с.
11. КОСТЮК, І. Міф у науковому дискурсі від доби античності до ХІХ ст.: історіографічний огляд. В: *Мистецтвознавчий автограф*. Львів, 2007, вип.2, с.80-89.
12. ЛЕВИЦКИЙ, С.А. Основы органического мировоззрения. Ч. III. *Аксиология* /Левицкий С.А. *Трагедия свободы: избранные произведения*. Москва: Астрель, 2008, с.170-256.
13. ЛЕВЧЕНКО, Н.О. Міф virtus в культурі ХХ століття. В: *Мультиверсум. Філософський альманах:* Зб.наук. праць. Вип.6. Київ: Укр. Центр духовн. культури, 1999, с.171-182.
14. ЛОСЕВ, А.Ф. *Философия. Мифология. Культура*. Москва: Политиздат, 1991. 525 с.
15. НАЙДОРФ, М. *Итальянский гуманизм эпохи Возрождения*. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. 287 с.
16. ТАЙЛОР, Э.Б. *Первобытная культура* / Э.Б. Тайлор: Пер. с англ. Москва: Политиздат, 1989. 573 с.
17. ЭЛИАДЕ, М. *Миф о вечном возвращении*. М. – СПб.: «Алетейя», 1998. 258 с.
18. ЭЛИАДЕ, М. *Священное и мирское*. Москва: МГУ, 1994. 144 с.

Prezentat la 27.07.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

ДУХОВНОСТЬ И НОМАДИЗМ В ПЕРСПЕКТИВЕ ДУХОВНОЙ КОЭВОЛЮЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Владимир ДУДЧЕНКО
ИВО НАПН Украины, г. Киев

Очерчены истоки и реалии глобального социально-экономического, социокультурного системного кризиза, вызванного духовным упадком человечества. Показано формирование номадического проекта, который отражает одно из культурных противоречий между традиционными и кочевыми (номадическими) цивилизациями. Акцентируется внимание на том, что духовное совершенствование человечества предполагает диалог культур и духовную коэволюцию.
Ключевые слова: *духовность, номадизм, диалог культур, ноосфера, информационные технологии, антропологическая катастрофа, духовная коэволюция, наука.*

SPIRITUALITY AND NOMADISM IN THE SPIRITUAL PERSPECTIVE OF CO-EVOLUTION OF MANKIND

The author outlines the origins and realities of the global socio-economic, socio-cultural system crisis which is caused by the decline of the human spirit. Displaying the formation of the nomadic project, which reflects one of the cultural differences between traditional and nomadic (nomad) civilizations. The attention has been paid to the spiritual development of mankind which involves a dialogue of different cultures and spiritual co-evolution.
Keywords: *Spirituality, nomadism, the dialogue of cultures, the noosphere, information technology, anthropological catastrophe, spiritual co-evolution, science.*

Анализ социокультурной действительности на рубеже XX-XX1 веков связан с возрастанием роли мобильности, пластичности, текучести человеческой личности. Это породило потребность раскрыть духовные истоки и современные предпосылки взаимопроникновения культур. С ним связана необходимость активизации разработки парадигмы осмысления духовности. Осмысливая ее природу, философия стимулирует развитие духовного бытия номада. Одновременно происходит обновление форм философского постижения реальности, форм реального существования философии и духовности человека. Такой подход важен для преодоления отчуждения философии и духовности человека.

Э.Морен пишет, что следование процессам очеловечивания, способствующего выживанию человечества в железный век, призывает нас к реформе западной цивилизации, которая в стремлении достичь планетарного уровня распространяется в мире как со всеми своими достижениями, так и со всеми своими бедами. Нет более трудной задачи, чем стремление к лучшему мироустройству. Мечта самореализации каждого – искоренение всех форм эксплуатации и господства, достижение справедливого распределения благ, эффективной солидарности между всеми людьми, счастья для всех и устранение тех, кто хотел навязать использование варварских методов, которые бы помешали нашему продвижению по пути цивилизации. По его глубокому убеждению, цивилизация требует интернациональной коммуникации между традиционными и номадическими культурами и, более того: их органического объединения в масштабе планеты [16].

В эпоху взрывного расширения коммуникаций, когда мгновение сжимается до мельчайших долей секунды, социокультурное пространство теряет своё аксиологическое значение, по крайней мере для тех, кто пронизывает его скоростями современного Интернета. Упразднение пространства превращается в механизм вытеснения на периферию тех, кто остаётся привязан к месту. Оседлость стремительно разрушается. Глобализация отбрасывает местное, которое ассоциируется с периферийностью, маргинальностью, социальной деградацией. Быть местным становится «архаично». Мы наблюдаем торжество номадизма, согласно которому будущее человечества видится не в национально-территориальной целостности, а в свободном передвижении планетарного кочевника. Свободное время превращается в товар, в то, что можно и нужно потреблять. В пустыне современного города центральной фигурой становится «человек прогуливающийся», нацеленный на потребление. Модерн рассматривает бродяг и прогуливающихся как маргиналов. В эпоху постмодерна всё становится с ног на голову: бродяг и прогуливающихся с их неподчинённостью, внеструктурностью, незафиксированностью,

свободой передвижения и ускользанием от локального контроля становится гораздо больше, чем тех, кто привязан к месту, оседлых. Скитание, бродяжничество из маргинальной стратегии превращается в центральную, былой мир впадает в запустение. Человек становится странником, он не сидит на месте, перемещается по свету, мигрирует с целью отдохнуть, получить работу, образование и т.п. [7].

По мнению Л.Горбуновой, исследуя нынешний этап в истории современности, желая постигнуть и выразить характер нынешнего момента как переходного, мы, следом за Зигмундом Бауманом, обращаемся к метафорам «текучести», «жидкого состояния», которые наиболее удачно отражают нестабильность, постоянную переменчивость, размывание стойких структур, индивидуализацию, развертывание информационных потоков и становление сетевой организации социальных процессов. Как возможно мышление в ситуации перманентной процессуальности, что выскальзывает, уклоняется не только от анализа, но и от фиксации? Какие образовательные стратегии могут быть релевантными в контексте «выскальзывающего» междубытия? Пытаясь ответить на эти вопросы, «мы обращаемся к проекту номадологии Ж.Делеза и Ф.Гваттари, который содержит богатый смысловой потенциал и эвристическое значение для исследований в области социальной философии» [8, с.45].

«Текучая современность» – именно такую метафору применяет Зигмунт Бауман для характеристики нынешней стадии современной эпохи [3].

В контексте понимания современности как эпохи глобального перехода становятся понятными процессы разрушения устойчивых порядков и структур, обрыва «корня», атомизации и индивидуализации общества, хаотизации процессов и спонтанных флуктуаций, самоорганизации новых локальных порядков, которые характеризуются неустойчивостью, новыми прорывами нелинейной турбулентности и «растеканием» неопределенности по ризоматичним сетям. Так называемый «легкий капитализм» знаменует собой никоим образом не легкие процессы глобализации и становления информационализма (М.Кастельс) как нового способа развития цивилизации [8, с.47].

Зигмунд Бауман в своих работах дает блестящий анализ переходу от эпохи модерна к новому социальному порядку, который качественно отличается от существующего в развитых странах вплоть до середины XX века. Новое состояние общественной жизни является историческим итогом модернизации и дерегулирования социально-экономических и политических отношений. Общественная жизнь начала XXI века характеризуется как стремительным усложнением экономических процессов, так и все более явной фрагментарностью и атомизацией человеческого существования. Противоречие между этими процессами и представляет одну из основных проблем современного общества [3].

Современная социальная философия и философия истории прилагают немало усилий для осмысления духовных ценностей, специфики пространственно-временных представлений, которые типологически характеризуют номадическое понимание современной цивилизации.

К примеру, А.Назарчук, обращаясь к таким философемам XX столетия, как «другой», «симулякр», «язык» и т.д., увязывает их со смыслом тех процессов, функций, задач, которые несут в себе коммуникативные технологии. Исходя из философских концепций немецких (К.-О. Апель, Ю.Хабермас), французских (Ф. де Соссюр, К.Леви-Стросс, Ж.Бодрийяр, П.Бурдье) и англо-американских социальных мыслителей (Э.Гидденс и И.Гофман), автор также очерчивает понятийное поле для построения философского определения коммуникации и уяснения его места в системе основополагающих социальных категорий [18, с.157].

И.Предборская, изучая современные коммуникационные процессы, обращает внимание на антропологическую позицию исследования. «Сущность антропологической позиции заключается в том, что «человеческое в человеке» рассматривается в значении не столько биологического, биосоциального или социально-информационного, сколько психического, ментального и духовного фактора как единственной нелинейной целостности, которая формируется в процессе межкультурного диалога» [19, с.252].

Философия постмодернизма борется за то, чтобы дать самостоятельное место субъектам коммуникации, Я и Ты, Ego и Alter Ego, дать место «многим» как равноправным, предстоящим друг перед другом в своей персоналистической самобытности. Ж.Бодрийяр решительно разоблачал любые схемы, где Ты и Я включены в объединяющее их целое, даже если это целое назвать «коммуникацией». Первична их раздельность, а не единство. И философски отразить радикальность этой идеи чрезвычайно трудно. Сам Бодрийяр, восставая против власти Кода, превращающего коммуницирующие стороны в элементы запрограммированного процесса, в то же время отдает их на откуп обмену,

символическому рынку. Говоря по существу, с точки зрения аксиоматики коммуникации требуется разрушить традиционную связку философских понятий единого и многого. На такую задачу смогли отважиться только свободолюбивые французы, а именно: Ж.Делез и Ф.Гваттари. Хотя вся «философия различия» Делеза являет собой восстание против традиционной философии тождества, для теории коммуникации ясный обобщающий смысл его послания предоставляет работа «Ризома» [Делез, Гваттари 1996].

В полемике с большими философами – представителями классической традиции – Делез отдает внимание другой, «номадической» линии философствования, сочетая ее с философией постсовременности. К представителям этого направления принадлежат Лукреций, Юм, Спиноза, Ницше, Бергсон. Между ними нет прямой преемственности, но все они находятся в оппозиции к государственной философии. Между ними существует «скрытая связь, основанная на критике негативизма, культивировании радости, осуждении власти, ненависти ко всему внутреннему, способности направлять силы и связи наружу» [9, с.20].

Попытки построить открытое свободное пространство мышления делались в истории философии и раньше. У Спинозы такая философия называлась «этикой», у Ницше – «веселой наукой», у Арто – «коронованной анархией», у Хайдеггера – «преодолением метафизики». Морис Бланшо называл такое мышление «пространством литературы», а Мишель Фуко – «внешним мышлением». «Номадическое мышление» Делеза в этом перечне есть одна из самых плодотворных эмансипаторских попыток, которая имеет практическое значение в современном контексте сетей коммуникации. Логика выстраивания новых смыслов «номадической» философии проходит линией критики и противопоставления традиционной классической, так называемой «государственной философии».

Номадизм зародился ещё в те времена, когда люди занимались собирательством, охотой и им приходилось часто перемещаться, чтобы найти более плодородные почвы, более богатые дичью леса, спасаться от засухи. Но со временем формы и сущность номадизма менялись.

История категории концепта начинается с идей Бл. Августина. В трактате «О диалектике» (397 г.) содержится разграничение предмета, мысли о нем (смысл, который переживается) и языкового выражения. Сама идея концепта была теоретически разработана в средние века П.Абеляром и развита в разнообразных школах XIII столетия (Томы Аквинского, Иоанна Дунса Скота и др.). Идея понимания, на которую сориентирована средневековая философия, требовала полноты смыслового выражения в целостном процессе вещания. Абеляр рассматривал концепт как форму «схватывания» смысла, как собрание понятий, закрытых в душе, которая воспринимает вещание как приведение высказываний к одной точке зрения на тот или иной предмет при определяющей роли разума.

До конца XIX – начала XX века вопрос номадизма отдельно не рассматривался. Если кочевые народы и получили на тот момент своё отражение в научной литературе, то, как правило, рассматривались они в контексте изложения истории их контактов и взаимоотношений с оседлыми народами и государствами.

Современная философская наука предполагает разные методологические подходы к пониманию оседлой и номадической культур. В этой связи следует отметить, что, по мнению большинства европейских (и не только) историков и теоретиков культуры, кочевой тип культуры характеризуется именно как отличающийся отсутствием исторического сознания у носителей этой культуры. Культурологи исходят при этом из того аксиоматически принятого ими положения, что история, историческое сознание является феноменом оседлой, а конкретнее, городской культуры [1, с.42].

К.Альжан пишет о том, что постулируемая внеисторичность культурного сознания номадов логически неизбежно ведет если не к отрицанию наличия у кочевников культуры как таковой, то, во всяком случае, к признанию некоторой ущербности этого типа культуры, ее «неполного соответствия» понятию культуры в западной традиции, или культуре как таковой, культуре в собственном смысле слова. Рассуждение при этом строится примерно таким образом: слово «культура» уже этимологически означает возделанность, обработанность, искусственность, а потому культурно-историческая реальность есть нечто, выделенное из естественно-природного бытия, принципиально отличное от него. Напротив, непосредственная близость человека к природе, духовное и эмоциональное единство с ней определяли особенности ценностно-нормативных комплексов социальных взаимодействий в рамках кочевого общества. Именно город есть территория выделенности человека и социума из мира природы, а потому не только история, но и культура в собственном смысле слова всегда зарождалась

в городских условиях. При таком подходе культура фактически отождествляется с цивилизацией, т. е. с системой материальных и духовных ценностей, вырабатываемых в условиях жизни по законам сообщества граждан города-государства (греч. polis, лат. civitas). Например, Цицерон противопоставлял совершенствующего свои гражданские добродетели римлянина как «человечного человека», homo humanus, «варварскому человеку», homo barbarus. За периметром городских стен простиралась территория «варварской периферии», территория природной стихии или внеполитического образа жизни в условиях природной «дикости», представляющей постоянный источник опасности, угроз для существования социально-политических институтов, ценностей, норм, морально-правовых устоев городской цивилизации. Рассуждал, что номад не подчиняется законам города, в кочевом пространстве политическая власть цивилизации неэффективна. А.Тойнби называл древние империи кочевников «эфемерными» [1].

Похожую точку зрения высказывает С.Климова, делая акцент на том, что собственно цивилизованная социальность предполагает, прежде всего, оседлость, высокую культуру освоенного пространства. Противоположной фундаментальной стратегией социума выступает номадизм, в системе которого основополагающим архетипом является Дорога. Внедомашнее существование следует приписать и так называемым маргиналам, тем, кто существует на границе, «на краю» (маргинал – от лат. margo – край) (сам этот термин говорит не в пользу Дома, а в пользу номадного перехода границ). Эти люди не ощущают себя частицей какого-либо места или сообщества. Им чуждо чувство Дома, равно как и ответственность перед другими. Они предпочитают расширяющееся пространство своего движения месту, с которым отождествляли бы себя, и людям, за которых несли бы ответственность [14].

Противоположную позицию декларирует Э.Карабаев, подчеркивая, что номадическую культуру всегда характеризовали взаимодополняемость и взаимообогащение народов, которые возможны только в рамках духовного диалога. Ибо кочевой принцип бытия предполагает разнокачественное сочетание людей, культур и традиций в одном обществе. Номады создали новый тип цивилизации – цивилизацию пространства, для которой априори приоритет не история, а эстетика. Эстетика духа, эстетика возможностей.

В этой цивилизации цементообразующими понятиями являются народ, государственность, культура [13].

Тесные взаимодействия кочевых и оседлых сообществ, наличие промежуточных между ними хозяйственно-экономических укладов свидетельствуют о том, что кочевая и оседлая культуры, хотя и выступали часто в качестве протагонистов всемирно-исторической драмы, в качестве противоборствующих сторон мирового культурного и цивилизационного процесса развития, не только ограничивают, но и дополняют друг друга, развивают свои витальные, творческие, созидательные потенции во взаимообогащающем сотрудничестве, в равноправном диалоге.

Тем не менее, целый ряд исследователей более сдержанно относятся к номадологическому проекту. В частности, С.Бородин совершенно исключает межкультурный диалог цивилизаций. Он считает, что общемировая цивилизация «новых кочевников», вырастая буквально из всех существующих в современном мире классических земных цивилизаций, оставляет от их цивилизационных форм только сухую кожуру, поскольку полностью высасывает из них все жизненные соки [4]. Он пишет, что номадическая цивилизация, паразитарная по отношению ко всем общественным образованиям, как национальным, так и наднациональным, к сегодняшним дням уже де-факто стала крупнейшим игроком на подиуме мировой политики. Чтобы сохранить предками завещанную национальную самобытность и не позволить новым кочевникам вытоптать плодородные нивы земли дедов и отцов, всем народам мирового сообщества наций требуется досконально знать, с чем они столкнулись в лице агрессивной номадической цивилизации, чтобы не оказаться однажды вдруг отсечёнными от свободы своего национального развития красными флажками, за линией которых идёт смертельная охота на национальную самоидентификацию [6]. По его мнению, цивилизация новых номадов с каждым днём усиливает своё влияние повсеместно на планете. «Там, где имеется хотя бы одно средство массовой информации, прорастает росток номадического отношения к жизни. Именно прорастает, поскольку экспансия номадов в корне отличается от внешних захватнических действий, с помощью которых различные цивилизации в прошлом устанавливали своё господство» [5, с.42].

Мы разделяем взгляды Э.Карабаева в том, что после падения биполярной системы начал свое претворение в реальность номадологический проект. Именно логика смысла определяет номадическую

активность современного мира, современных международных отношений. Эта же логика положена в основу мировой дипломатии, которую по праву можно называть номадической.

На современном этапе основная задача – сохранить стабильный мир, не допустить появления так называемых «новых номадов», забывших свою культуру и свой дом. Важно не допустить самого термина «идеология номадизма», в который закладываются отторжение духовного богатства своего народа, отсутствие условностей и потребительство. Номадизм – это не идеология. Это – духовность. Точно также есть только одни номады – те, кто видят решение всех спорных вопросов в рамках мирного диалога культур [13].

Подводя итог и задумываясь о духовной коэволюции, мы понимаем, что имеем дело с феноменом и понятием, заряженным поистине философским значением. С понятием, способным оказаться в фокусе самых разнообразных подходов, вобрать в себя целый комплекс интересных концепций. Для социальной мысли важно, что понятие духовной коммуникации может становиться базовым началом социальной теории, идет ли речь об истолковании жизни общества в понятиях системного функционализма, как у Н.Лумана, или о структурировании общества на основе социальных практик, как у Э.Гидденса. При этом сам круг вопросов о духовной коммуникации, диалоге традиционных и номадических культур, начиная с проблемы Другого и заканчивая проблемой медиареальности, говорит о том, что размах и смелость новых концепций проистекает вовсе не из оригинальности обращающихся к нему мыслителей, а из нового понимания социокультурной реальности.

Библиография:

1. АЛЬЖАН, К.У. Мировоззренческие и концептуально-методологические основания интерпретации феномена номадизма. В: *Вопросы философии*, 2013, №3, с.39-49.
2. АТТАЛИ, Ж. *На пороге нового тысячелетия*. Москва: «Международные отношения», 1993. 67 с.
3. БАУМАН, З. *Текучая современность* / Пер. с англ., под ред. Ю.В. Асочакова. СПб.: Питер, 2008. 240 с.
4. БОРОДИН, С. *Грядущая цивилизация «новых кочевников»* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N04_01/4_04.HTM
5. БОРОДИН, С.А. Клич за Русь Ведическую! В.: *Национальная безопасность и геополитика России*. Москва, 2010. 120 с.
6. БОРОДИН, С. *Религиозно-духовные отправления номадизма* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://staretz.narod.ru/Rounu/religya_nomadov.htm
7. ВОЛКОВ, В.В. *Туризм в эпоху постмодерна* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://publishing-vak.ru/file/archive-philosophy-2012-1/5-volkov.pdf
8. ГОРБУНОВА, Л. Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія. Онтологічні засади номадичного мислення. В: *Філософія освіти*, 2008, №1-2(7), с.45-61.
9. ГОРБУНОВА, Л. Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія. Концепти та метафори. В: *Філософія освіти*, 2010, №1-2(9), с.103-115.
10. ДЕЛЁЗ, Ж., ГВАТТАРИ, Ф. *Тысяча плато*. *Капитализм и шизофрения*. Москва: Астрель, 2010. 895 с.
11. DELEUZE Gilles, GUATTARI Felix. *Capitalism et Schizophrenic,* tome 2: Mille Plateaux (Relie), Editions de Minuit, 1980. 645 p.
12. КАЛИМОВА, С.Х. *Номадическое сознание и кочевая культура кыргызов* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://todo.selyam.net/docs/78/index-82476.html
13. КАРАБАЕВ, Э. *Мир номадизма: прошлое и будушее* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mfa.kg/articles/
14. КЛИМОВА, С.В. *Социально-философские аспекты анализа архетипических функций дома* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/klimova/function.html
15. ЛИОТАР, Ж.-Ф. *Состояние постмодерна*. СПб.: Алетейя, 1998. 160 с.
16. МОРЕН, Э. *Антрополитика. От политики к антрополитике* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vestnikevropy.ru/all-articles/category/585760656553
17. МОРЕН, Э. *Метод. Природа Природы*. Москва: Прогресс – Традиция, 2005. 464 с.
18. НАЗАРЧУК, А.В. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века. В: *Вопросы философии*, 2011, №5, с.157-166.
19. ПРЕДБОРСЬКА, І.М. Про «людське в людині» з позицій психосинергетики або про філософсько-освітній потенціал монографії І.Єршової-Бабенко. В: *Філософія освіти*, 2006, №1(3), с.251-255.
20. САКС, Дж. Границы секуляризма. В: *Вопросы философии*, 2013, №4, с.20-28.

Prezentat la 14.05.2013

ВИРТУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ ЛИЧНОСТИ

Марьяна ПАЛЬЧИНСКАЯ

ОНМУ (г. Одесса)

В статье рассматривается влияние виртуального пространства на процесс социализации и личностного становления индивида в современном социуме. Особое внимание уделяется воздействию виртуального пространства на социальную реальность и тем видоизменениям, которым подвергается существующая система социального взаимодействия.

Ключевые-слова: *виртуальное пространство, виртуальная реальность, социальная реальность, личность, социализация.*

VIRTUAL SPACE AS A FACTOR OF INFLUENCE ON SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY

This article examines the influence of virtual space on process of socialization and personal formation of the individual in the modern society. Special attention is paid to the influence of virtual space on social reality and themes of modifications to which the existing system of social interaction is exposed.

Keywords: *virtual space, virtual reality, social reality, personality, socialization.*

Актуальность выбранной темы обусловлена тем, что пространство современного социума под воздействием информатизации и глобального распространения компьютерных сетей приобрело еще один структурный компонент – виртуальность, представляющую собой некую гиперреальность, оказывающую существенное влияние на существующую систему социальных отношений, порождая виртуализацию социальной действительности.

Цель данной статьи – проанализировать влияние виртуального пространства на жизнедеятельность личности в современном социуме.

В контексте социальной философии рассмотрение данной проблематики имеет фрагментарный характер. Отдельные аспекты обозначенной проблемы анализировались в работах Орехова С., Гримак Н., Опенкова М., Абдеева Р., Скворцова Л., Носова Н., Пивоварова Д., Розина В., Хоружего С., Юхвид А., Королева С. и др.

Коммуникативный аспект виртуального пространства и проблемы самопрезентации личности получили освещение в работах Войскунского А., Белинской Е., Жичкиной А., Ринкявичуса Л., Буткявичене Э. и др.

Проблема времени и пространства в сети Интернет рассматривалась в работах Назарчука А.

Основанием формирования виртуального пространства стал переход к постиндустриальному, или информационному обществу, базисом функционирования которого являются информация и технологии, позволяющие оперативно работать с ней. Одно из ведущих мест заняли компьютерные технологии (в частности – всемирная компьютерная сеть Интернет), которые стали основой компьютерной виртуальной реальности. Согласно определению Орехова С., виртуальная реальность – это «форма объективированного существования, разновидность бытия в форме тождества материального и идеального, интегральное качество, порождаемое механизмом репрезентативной положенности взаимодействующих элементов сложной системы» [9, с.109].

Ряд исследователей рассматривают виртуальную реальность как альтернативу, или реальность, параллельную константной. Например, в соответствии с определением Хоружия С., «виртуальная реальность суть недо-возникающее действие, недо-рожденное бытие» [13, с.55]. Следует отметить, что на современном этапе наблюдается настолько тесная конвергенция виртуального и социального, что это позволяет говорить о виртуальном пространстве как одном из способов конструирования социального бытия. «Стремительная «сетевизация» общества не является случайным эффектом социального развития и не оставляет незатронутыми остальные регионы социального бытия. Сетевое начало глубоко затрагивает структуры современного общества и заставляет общество жить и видеть вещи по-новому» [6, с.56].

Чаще всего при анализе феномена виртуальной реальности она противопоставляется реальности офф-лайн, однако, это не совсем корректное противопоставление: «Человек входит в новый техногенно изготовленный мир и его сознание «формально» отделяется от реального мира и переходит как бы в «параллельное» пространство, в иной мир, причем это мир не только созерцаний, а мир реальных действий и переживаний» [3, с.101].

Можно сказать, что виртуальная реальность по отношению к реальности социальной в контексте взаимодействия с личностью может быть:

- взаимодополняющей – в данном случае речь идет о социализации личности в системе существующих социальных отношений с помощью культурных, религиозных, морально-этических и др. паттернов. В этом контексте возможности виртуальной среды служат механизмом расширения параметров социальной жизнедеятельности;
- взаимоисключающей – имеется в виду чрезмерное погружение в интернет-среду, при котором константная социальная реальность теряет свое значение для индивида, что вызывает различную степень социальной аутичности.

В современной философской парадигме проблема виртуализации общества получает новые импульсы к дальнейшему осмыслению, поскольку именно масштабное распространение компьютерных технологий создает новые аспекты виртуального пространства, обеспечивая возможность его интерсубъективности: «Бытие здесь-и-сейчас подразумевает непричастность длительности, когда человек есть там, где он есть, а не впереди и не позади себя» [8, с.19].

Виртуализация как процесс, который присущ современному социуму, способствует интенсификации социокультурных преобразований: «возникновение гиперпространства сети Интернет является результатом использования обществом новых форм коммуникации ... Изменение общества рассматривается как структурная дифференциация системы вследствие появления в ней новых элементов – виртуальных аналогов реальных коммуникаций» [4, с.25].

Социализация предполагает процесс становления социальной сущности человека, включение его в систему социальных ролей и статусов, его развитие в качестве субъекта социальной жизнедеятельности. Для социальной философии исходной и фундаментальной посылкой при рассмотрении проблемы социализации является идея о неразрывной связи, единстве и взаимодействии человека и общества. В современных условиях виртуальное пространство может значительно влиять на социальные процессы, в том числе – на социализацию в реальном социуме.

Процесс освоения социального опыта в современных условиях осложняется возрастающими темпами социокультурных преобразований, усложнением социального бытия, повышением требований к личности, что затрудняет формирование устойчивых социальных ориентиров. В данных условиях одним из важнейших агентов социализации становится виртуальное пространство, что приводит к тому, что виртуальные роли могут занимать доминирующее положение по отношению к существующей совокупности социальных правил и норм, становятся более значимыми, чем реальные. Компьютерная виртуальная реальность отличается от других видов виртуальной реальности тем, что киберпространство позволяет моделировать ее по усмотрению пользователя, тогда как переживание иной реальности, которая строится с помощью чтения книг, просмотра фильмов и т.д., развивается согласно законам, поставленными извне.

Значительное влияние виртуального пространства глобальной компьютерной сети на социум в целом и на личность в частности началось с возможности интернет-пользователей активно участвовать в информационных потоках, а в ряде случаев создавать информационное пространство по собственному желанию и потребностям: «Человеческая коммуникация все более плотно охватывается сетью технических стандартов, которые опосредуют все социальные взаимодействия и заключают их в специфический технологический каркас, который можно именовать сетевой моделью» [6, с.58].

Вследствие этого информация, как один из базовых элементов постиндустриального общества, определяется «не только и не столько своей массовостью или общедоступностью, экономическим или политическим потенциалом, сколько возможностью персонализации» [12, с.7], задавая новые грани самоидентификации: «Общаясь в Интернете и вливаясь в деятельность различного характера в Сети, личность приобретает больше возможностей социально конструировать свою идентичность, управлять и манипулировать ею» [12, с.7].

Виртуальное пространство является своеобразным социумом, поскольку заполнено «проекциями людей, порожденными ими текстами, изображениями – от реалистических до фантастических» [2, с.75]. Субъективно для человека виртуальный мир представлен в определенной параллельности двух разных плоскостей: реального социального бытия и бытия виртуального: «Реальный мир жестко структурирован, он задает человеку рамки, ограничивая его как социальный объект гендерными, поло-возрастными, национальными, профессиональными и др. критериями. Виртуальный мир дает человеку возможность для самоопределения в соответствии с собственным мировосприятием» [10, с.120].

Личностная самореализация в виртуальном пространстве может осуществляться как через перенос в виртуальное пространство уже наработанных параметров или через реконструкцию социальной идентичности и «осмысление ценностных ориентиров своей деятельности через формирование себя в виртуальном пространстве как активного субъекта, то есть через „виртуальную реконструкцию персональной идентичности"» [7, с.73]. Таким образом, сегодня человек может быть одновременно субъектом как социального, так и виртуального сообщества, что влечет за собой изменение социальной идентификации на «мобильную идентификацию» [11, с.9], и эту возможность открывает именно виртуальное пространство.

Система межличностной коммуникации в виртуальном пространстве обладает следующими отличительными чертами:

1) анонимностью – чаще всего сопряжена с представлением недостоверных данных о личности веб-пользователя. Вследствие подобной анонимности в Сети проявляется и другая особенность, связанная со снижением психологических и социальных рисков в коммуникативном процессе – большая степень свободы высказываний и поступков, затрудняющая при этом наступление социальных санкций;

2) стереотипизацией – характеризуется установкой на проявление желаемых качеств партнера в условиях отсутствия достаточной информации;

3) полной подконтрольностью интерактивного взаимодействия – проявляется, прежде всего, в возможности моделирования коммуникационных процессов в соответствии со своими потребностями, а также возможностью их прекращения в любой момент;

4) нетипичной самопрезентацией – выражается чаще всего в возможности воплощения нереализованных вне виртуального пространства социальных ролей и поведенческих моделей [15].

Можно заключить, что виртуальное пространство по-новому ставит проблему формирования идентичности: личность, погруженная в виртуальное взаимодействие, пребывает в ситуации перманентной смены идентичности, что служит основой для формирования таких личностных особенностей, как бестелесность субъекта, нивелировка социальной принадлежности, неограниченность контактов, анонимность и т.д.

Виртуальное пространство может также конструироваться для корректировки проблемных моментов социальной реальности (здесь в качестве примера можно привести виртуальные проекты, направленные на решение актуальных социальных проблем, таких как беспризорные дети, инфицированные ВИЧ / СПИД, инвалиды и другие социальные группы, удовлетворить потребности которых на государственном уровне невозможно вследствие неэффективной социальной политики правительства Украины), а также стать средством эффективной социальной адаптации.

Виртуализация актуализирует также проблему социальной адаптации к новым социокультурным условиям. Одной из перспектив формирования человека в условиях виртуального пространства считается полная или частичная апатия к реальному миру и чрезмерная включенность в виртуальное пространство, следствием чего может стать «абсолютная социальная аутичность» [1]. Такие категоричные предположение в данный момент остаются в большинстве случаев в теоретической плоскости. Индивид выполняет социальные роли, и пока существует общество, имеющее установленные механизмы функционирования, личность в большей или меньшей степени будет вовлечена в систему социального взаимодействия за счет выполнения определенных социальных ролей, и речь о полном исключении совокупности социальных норм и правил идет только в крайних случаях. В этом контексте уместно лишь сказать о виртуализации досуга, поскольку компьютерные технологии создают аудио-визуальные эффекты, практически не имеющие аналогов, и становятся более привлекательными для определенной социальной категории (например, для подростков).

Современный человек одновременно включен в две взаимосвязанные реальности, влияние которых чрезвычайно велико, а последствия пока невозможно спрогнозировать в полной мере: «... мышление человека, который проводит много времени в интернете, трансформируется ... Человек меняется интеллектуально, мотивационно, психологически. При этом изменениям подчинены даже базовые умственные механизмы» [5, с.113]. В данном контексте уместно говорить лишь об определении некоторых тенденций, которые будут свойственны общественной системе в глобальном масштабе. В современных условиях в большинстве демократических стран именно виртуальное пространство служит механизмом эффективной политической коммуникации, позволяет значительно интенсифицировать образовательные, экономические и другие процессы, может существенно ускорить процессы социального преобразования.

С помощью виртуального пространства возможно не только проектирование новых социокультурных форм с принципиально иными свойствами, но и их воспроизведение в реальности социальной. Дальнейшее развитие инфокоммуникационных и компьютерных технологий, являющихся основой для функционирование виртуального пространства, будет способствовать его дальнейшей интеграции с базовыми элементами социальной структуры, в большей степени актуализировать проблему влияния виртуализации на систему общественных отношений и определение адаптационного потенциала общества в целом и личности в частности применительно к новым условиям: «Коммуникационная система, основанная на сетевых технологиях, способна радикально изменить морфологию общественных связей, основанных на традиционных иерархических взаимоотношениях» [6, с.59].

Завершая рассмотрение данной проблемы, можно сделать следующие выводы.

Глобальные трансформации, которым подвергается современное общество в целом и его отдельные структурные элементы, нуждаются в осмыслении в рамках философской парадигмы. Преобразованиям подвержены политическая, экономическая, социальная, духовная и иные сферы общественной жизни. Под воздействием компьютерных технологий изменениям также подвергается личность, ее мировосприятие, основы ее социальной жизнедеятельности.

В настоящее время в результате конвергенции виртуального и реального, Интернет становится не только информационно-технической основой для развития современного социума, он активно способствует также трансформации социальных отношений за счет их перенесения в виртуальное пространство.

Существенные трансформации, которые претерпевает сегодня социальная реальность под воздействием глобального функционирования виртуального пространства, заставляют переосмысливать факторы, влияющие на социальное становление личности в современных социокультурных условиях. Правомерно предположить, что еще одним критерием социальной стратификации становится доступ к ресурсам виртуального пространства и умение использовать их потенциал, т.к. социальная мобильность в современном обществе обусловлена, в том числе, теми возможностями, которые предоставляет Интернет.

В рамках социально-философского дискурса актуализируется прежде всего проблема влияния виртуального пространства на формирование основных структурных компонентов личности, таких как мировоззрение, система ценностных ориентаций, основания социальной жизнедеятельности.

Глобальность виртуального пространства позволяет взглянуть с качественно новой стороны на его роль как социализирующего фактора: интеграция виртуальной реальности с реальностью социальной становится причиной образования сугубо сетевых паттернов (например, сетевого сленга, виртуальных религий, маргинальных групп, деятельность которых осуществляется преимущественно или исключительно в виртуальном пространстве и др.), что позволяет констатировать инвариантное расширения и усложнения социокультурной среды константной социальной реальности.

Библиография:

1. БЕЛИНСКАЯ, Е. *Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью* / Е. Белинская, А. Жичкина // [Електронний ресурс]. – Режим доступа http://flogiston.ru/projects/ articles/strategy.shtml
2. ВОЙСКУНСКИЙ, А. Метафоры Интернета. В: *Вопросы философии*, 2001, №11, с. 64-79.
3. ГРИМАК, Л. Супергипноз виртуальной реальности. В: *Виртуальная реальность: Философские и психологические проблемы*. Москва: 1997, 187с.
4. ИВАНОВ, Д. *Виртуализация общества. Версия 2.0.* СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2002, 224 с.
5. КОРОЛЕВ, С. Параллельная жизнь: человек в интернете. В: *Философские науки.* 2010, №9, с. 112-129.

6. НАЗАРЧУК, А. Социальное время и социальное пространство в концепции сетевого сообщества. В: *Вопросы философии*, 2012, №9, с. 56-67.
7. НОСОВ, Н. *Виртуальная психология*. Москва: Аграф, 2000, 263 с.
8. ОПЕНКОВ, М. *Виртуальная реальность: онто-диалогический подход* / Автореф. дисс... д-ра филос. наук. Москва: 1997. 38 с.
9. ОРЕХОВ, С. *Поиск виртуальной реальности*. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2002. 184 с.
10. ПАЛЬЧИНСКАЯ, М. Интернет как пространство социальных коммуникаций. В: *Научное познание: методология и технология*, 2012, вып.1(28), с. 118-123.
11. РИНКЯВИЧУС, Л., БУТКЯВИЧЕНЕ, Э. Концепция общности и ее специфика в виртуальном пространстве. В: *Вопросы философии*. 2007, №7, с. 3-11.
12. ХОМЯКОВ, А.К. Всемирному саммиту по проблемам информационного общества. В: *Слово*, 2003, №45, с. 7.
13. ХОРУЖИЙ, С. Род или недо-род. В: *Вопросы философий*, 1998, №6, с. 53-68.
14. ЮХВИД, А. Виртуология. Онто-философские аспекты. В: *Философские науки*, 2010, №9, с. 103-112.
15. TURKLE, Sh. Parallel lives: working on identity in virtual space. In: *Constructing the self in a mediated world: inquiries in social construction*, 1996, p. 156-175.

Prezentat la 22.01.2013

TEORII ALE PERSPECTIVEI NARATIVE

Elena ȚAU
Universitatea de Stat din Moldova

Perspectiva narativă sau punctul de vedere reprezintă o categorie complexă, a cărei studiere a generat multe teorii. Nu puțini naratologi afirmă că noțiunea respectivă este greu de definit, descriind-o cu ajutorul unor termeni metaforici inventați (fereastră, filtru, reflector, focalizare…), iar, drept urmare, imprimându-i înțelesuri diferite, largi şi înguste. Cercetarea unui şir de concepte ale perspectivei relevă meandrele evoluției acesteia: ea fie este asimilată modului narativ (P.Lubbock, N.Friedman), fie este restrânsă la profunzimea cunoaşterii (J.Pouillon, Tz.Todorov), fie este tratată drept focalizare (G.Genette, M.Bal ş.a.). Analiza diverselor concepte are ca scop justificarea opțiunilor terminologice ale autoarei şi reconsiderarea noțiunii în cauză ca instrument de lucru.
Cuvinte-cheie: *perspectivă, punct de vedere, viziune, focalizare, narator, narațiune, diegeză, discurs, mod, personaj-reflector.*

THEORIES OF NARRATIVE PERSPECTIVE
The narrative perspective or the point of view is a complex category, the study of which has generated several theories. Not a few narrators affirm that this notion is hard to define, describing it using invented metaphor terms (window, filter, reflector, focalization ...) and, consequently, give it the different meanings, wide and deep. The research of a number of concepts of the perspective reveals the meanders of its evolution: it is either assimilated to the narrative mode (P.Lubbock, N.Friedman) or it is restricted to depth knowledge (J.Pouillon, Tz.Todorov) or it is treated as focalization (G.Genette, M.Bal, and others.). The analysis of various concepts have the purpose to justify the author's terminology options and to reconsider this notion as a working tool.
Keywords*: perspective, point of view, conception, focalization, narrator, narration, diegesis, discourse, mode, reflector-character*.

1. Perspectiva în artele vizuale: repere istorico-teoretice

Perspectiva este un concept interdisciplinar complex, tratat neunivoc, căruia i se rezervă un loc important în aparatul teoretico-categorial al mai multor ştiințe contemporane. În studiul artelor vizuale şi al literaturii este considerat chiar fundamental, întrucât aici el se dovedeşte a fi indisolubil legat de problematica reprezentării şi a semnificării artistice, a imaginarului şi ficțiunii.

Punctarea momentelor principale ale apariției şi evoluției conceptului în cauză – pe de o parte, în artele vizuale, iar, pe de altă parte, în literatură – scoate în relief meandrele constituirii lui în timp. Cum stabilesc numeroasele parcursuri ale istoricului acestuia [cf., de exemplu, 14 şi 11], noțiunea de perspectivă, ce-şi trage rădăcina lexicală din verbul latin *perspicere* (*a vedea clar, a distinge*), este indusă teoretic de practica artelor vizuale încă în antichitatea clasică [9, p.298-299]. Preocupați de aspectele proiectării spațiale, artiştii plastici, arhitecții şi scenografii din timpuri străvechi contribuie la legitimarea empirică mai întâi a unei accepții *tehnice* a termenului vizat, care se referă la „geometria” reprezentării tridimensionalității pe o suprafață bidimensională [9, p.295], iar mai apoi şi a unei accepții, numită uneori *poetică*, iar alteori *stilistică*, ce priveşte percepția optică a tridimensionalității din unghiul „unic şi fix” [7, p.840] al unui observator virtual. În accepția din urmă, perspectiva este descoperită treptat, începând cu Renaşterea, în latura ei expresiv-stilistică de componentă a imaginarului, susceptibilă de a fi folosită ca strategie de configurare a imaginilor. Cunoscutul istoric al artelor de origine poloneză Erwin Panofsky, întreprinzând un studiu iconografic şi iconologic al artei Renaşterii, constată că în Evul Mediu, ce precede acestei epoci, dat fiind anacronismul viziunii şi gândirii dominante, nu era cu putință „sistemul modern de perspectivă, care se bazează pe realizarea unei distanțe fixe între ochi şi obiect, dând astfel artistului posibilitatea să construiască imagini atotcuprinzătoare şi palpabile ale obiectelor vizibile…” [33, p.87]. O asemenea performanță (de a face din „sistemul modern de perspectivă” un mijloc propice pentru conturarea imaginilor „atotcuprinzătoare şi palpabile”) devine posibilă abia în Renaştere, când se produce o înnoire radicală a concepției estetico-filosofice asupra omului şi lumii.

Renascentiştii au conştiința clară a faptului că în edificarea perspectivei sunt angajați trei factori *sine qua non*: **ochiul**, **obiectul** şi **distanța**, dintre care primul este primordial. Această considerație, în linii mari validă şi în prezent, este rezumată în felul următor de Piero della Francesca, autorul unui tratat de referință din

secolul XV (*De prospectiva pingendi*, 1480): „În primul rând este ochiul care vede; urmează apoi obiectul văzut, iar în al treilea rând distanţa între unul şi altul" [apud 33, p.349]. În viziunea lui Leon Battista Alberti, o altă personalitate notorie din Renaştere, cunoscut îndeosebi prin tratatul său *De pictura*, 1435, valorificarea acestui „triunghi" transformă tabloul pictat într-o „fereastră" deschisă spre o lume ce urmează a fi desluşită: „Descriu un dreptunghi cât de mare vreau şi mi-l închipui a fi o fereastră deschisă prin care să privesc tot ceea ce are să fie pictat acolo" [apud 32, p.140]. Cu siguranţă, cum remarcă Erwin Panofsky, „a compara o pictură cu o fereastră înseamnă a-i atribui sau a-i pretinde artistului o apropiere vizuală directă de realitate" [32, p.140]. În contextul dat se impune menţiunea că această asociere a perspectivei (picturale) cu o fereastră deschisă, la care Erwin Panofsky subscrie fără rezerve, se regăseşte şi la autorii preocupaţi de perspectiva narativă, în literatură şi în film (Henry James, Manfred Jahn, Monica Fludernik ş.a.).

La începutul secolului XX, în legătură cu modernizarea radicală iniţiată de avangardişti, concepţia perspectivei în artele vizuale suportă mutaţii considerabile. Experimentele modernilor, în special ale cubiştilor, demonstrează că vechea ei accepţie tehnică ca geometrie liniară îşi pierde acum coerenţa în virtutea faptului că linearitatea e pur şi simplu spulberată în cazurile când se aplică o viziune inovatoare asupra spaţiului. Se ştie că, optând programatic pentru „o reformulare a categoriilor picturii" [10, p.81], cubismul, după 1909, în perioada a doua de dezvoltare a sa, *analitică*, renunţă la tradiţia prezentării mimetice a formelor şi planurilor, fragmentându-le şi dislocându-le astfel, încât obiectul e surprins din perspective simultane, iar după 1913, în perioada a treia, *sintetică*, obiectul, recompus într-o manieră foarte liberă, este „dezlegat definitiv de perspectivă" [10, p.82].

Analizând metamorfozele conceptului de perspectivă în epoca modernă într-un studiu de rezonanţă (*Die Perspektive als „Symbolische Form"*, 1924-1925), Erwin Panofsky apreciază că, deoarece în noul context estetic tridimensionalitatea încetează să mai fie un canon obligatoriu, înţelegerea perspectivei ca simplu instrument tehnic al tridimensionalităţii nu mai este operantă. Cu adevărat operantă rămâne doar tratarea categoriei respective ca „formă simbolică", ca „fenomen stilistic" [9, p.302], ceea ce presupune anularea distanţei tranşante, respectate riguros de-a lungul secolelor, între aspectul ei tehnic şi cel „poetic"/„stilistic", primul fiind văzut acum într-o unitate indisolubilă cu secundul, drept suport al acestuia din urmă.

Această idee, de o valoare incontestabilă, este susţinută şi de istoricul şi criticul de arte francez Pierre Francastel în lucrările sale de antropologie a spaţiului „figurativ" în Renaştere [18,19]. El urmăreşte atent raporturile perspectivei, sub ambele ei aspecte, tehnic şi stilistic/poetic, cu imaginea, imaginarul şi câmpul figurativ. Potrivit observaţiilor lui, „ordinea vizuală", un important aspect tehnic al perspectivei în Quattrocento, întemeiază „ordinea combinatorie" a imaginarului [19, p.34-38, 108, 109], esenţială pentru devenirea imaginii şi a câmpului figurativ din care face parte ea. La rândul lor, imaginea şi câmpul în care aceasta îşi afirmă existenţa, beneficiind de un atare suport tehnic, se transformă într-un fel de „releu" [19, p.35], care comandă şi reglementează schimbul de forţe şi energii cumulate la toate nivelurile operei. E clar că, graţie acestei dialectici, perspectiva, într-o realizare autentică, funcţionează în chip legitim şi necesar nu doar tehnic, ci, concomitent, şi „poetic"/„stilistic", sau, în termenii lui Erwin Panofsky, ca „formă simbolică".

Paradoxal, dar regândirea şi reconsiderarea în secolul XX a raportului dintre cele două aspecte ale perspectivei în artele vizuale nu a condus, cum era de aşteptat, la o mai bună fundamentare ştiinţifică a înţelegerii ei. Dimpotrivă, încearcă să argumenteze unii exegeţi, armatura teoretizărilor acestei noţiuni denotă fisuri evidente. Istoricul de arte James Elkins, examinând cum au fost rescrise la etapa contemporană ideile despre perspectivă de către importanţi istorici şi critici de artă, esteticieni, filosofi, psihanalişti şi psihologi (Erwin Panofsky, Ernst Hans Gombrich, Hubert Damisch, Martin Jay, Paul Ricoeur, Jacques Lacan şi Maurice Merleau-Ponty), semnalează că expansiunea celui mai „puternic concept" („*powerful concept*") [13, p.xi], conform căruia perspectiva e „formă simbolică", fapt de „limbaj expresiv" [13, p.17], a încurajat tratarea ei ca metaforă „a subiectivităţii" („*for subjectivity*"), ceea ce a declanşat un adevărat „vârtej"/ „vălmăşag" („*maelstrom*") al interpretărilor, într-o manieră liberă, de o rigoare ştiinţifică îndoielnică. Astfel se explică, crede cercetătorul, că, deşi la etapa contemporană perspectiva există ca idee pe deplin coerentă, totuşi nici una dintre disciplinele care o abordează nu oferă o concepţie acceptabilă a ei.

Dacă raportăm în mod expres această observaţie a lui James Elkins la studiul literaturii, unde preocupările pentru perspectivă, iniţial în creaţiile narative, devin sistematice abia în secolul XX, trebuie să recunoaştem că el are perfectă dreptate. Cum se va vedea în cele ce urmează, cu toate că în domeniul respectiv, al naratologiei, mai mult decât în oricare altul, proliferează teoriile categoriei luate în dezbatere, acestea totuşi

nu converg spre o înţelegere unanim acceptată, bazată pe argumente imbatabile. Simptomatic în ordinea dată e faptul că mulţi naratologi evită să dea o definiţie de sinteză a perspectivei, preferând s-o descrie indirect şi fragmentar, nu o dată cu ajutorul termenilor metaforici inventaţi (*fereastră, filtru, centru, reflector, focalizare*…). În general, persistă opinia că perspectiva narativă este greu de definit, deoarece ea desemnează „mai degrabă o relaţie decât o entitate concretă”[27, p.13].

În continuare ne propunem să examinăm, în succesiunea lor cronologică, câteva teorii mai importante ale perspectivei narative/punctului de vedere, care fac relevante meandrele constituirii concepţiei ei.

2. Primele idei de perspectivă în literatură: asimilarea ei modului narativ

În literatură, ca şi în artele vizuale, conceptul de perspectivă este indus iniţial de practica maeştrilor. Se ştie că după mijlocul secolului XIX Gustave Flaubert experimentează cu mult succes, în *Doamna Bovary* (1857) ş. a., modelul prezentării diegezei prin prisma personajelor de acţiune, model care revoluţionează romanul tradiţionalist, deja pentru că oferă şanse reale de a reduce omniscienţa şi intruziunile naratorului auctorial, iar astfel de a renunţa la controlul lui despotic şi, totodată, la punctu-i de vedere absolut în povestire. În corespondenţa sa (din 1853 şi 1857) scriitorul îşi formulează explicit crezul cum că autorul operei, pe care el în mod obişnuit îl egalează cu eul narant, trebuie să fie „impasibil” şi „invizibil” în discurs, ceea ce înseamnă că nu trebuie să-şi impună perspectiva asupra celor relatate, creând iluzia obiectivităţii maxime şi, totodată, impresia că istoria se povesteşte parcă de la sine.

Experienţele şi ideile lui Gustave Flaubert l-au inspirat în mare măsură pe Henry James (1843-1916), prozator remarcabil, care activează un timp în SUA, iar apoi în Anglia, celebru prin demersurile sale de modernizare a formulelor romaneşti. Anume lui îi aparţin primele considerări teoretico-critice asupra perspectivei narative, pe care el, de altfel, evită s-o nominalizeze, recurgând uneori, pentru identificarea ei, la termenul *point of view*. În prefeţele critice la scrierile sale, prefeţe-eseuri însumate în 1934 în volumul *The Art of the Novel* [25], Henry James, introducându-ne în propriul laborator de creaţie şi, respectiv, în procesele de plăsmuire a personajului, a subiectului şi naraţiunii, lasă note sporadice, dar de o pertinenţă surprinzătoare, privind importanţa pentru arta ficţiunii a alegerii şi exploatării unghiului din care este actualizată în discurs lumea diegetică. În termenii lui, cu preponderenţă nişte metafore spaţio-vizuale conexe (*fereastră, centru, câmp vizual, oglindă* ...), un asemenea unghi îl închipuie deschiderea „ferestrelor” ficţiunii. În prefaţa la *Portretul unei doamne* romancierul consemnează rezumativ: „Pe scurt, casa ficţiunii nu are o singură fereastră, ci un milion – mai degrabă un număr incalculabil de posibile ferestre; fiecare din ele a fost deschisă sau mai poate să fie încă deschisă în vasta faţadă a casei de către necesităţile viziunii individuale şi datorită presiunii voinţei individuale” [26, p.10]. Aceste posibile „ferestre”, care se deschid spre „spectacolul vieţii” în funcţie de „necesităţile viziunii individuale”, precum şi sub presiunea „voinţei individuale”, posedă o caracteristică comună, şi anume: „la fiecare dintre ele stă o figură înzestrată cu doi ochi sau cel puţin cu un binoclu, ce formează mereu un instrument unic pentru observare, creând persoanei care îl foloseşte o impresie deosebită de oricare alta” [26, p.10]. Deci, un „observator”, care vizualizează şi evaluează, exprimând mai mult sau mai puţin „conştiinţa artistului” şi devenind astfel „centru al conştiinţei”, este purtătorul punctului de vedere. S-ar părea că, potrivit acestei interpretări, noţiunea dată este restrânsă exclusiv la ceea ce percep ochii. Precizările din continuare ale autorului dezmint însă o astfel de restrângere. Unghiurile de vedere desemnate metaforic de deschiderile „ferestrelor” ficţiunii sunt decisive pentru „alegerea subiectului”, pentru performarea conţinutului şi de aceea într-un final devin „formă literară”: „Câmpul care se deschide în faţa ochilor, priveliştea vieţii, reprezintă „alegerea subiectului”; deschiderea fie că e mare, cu balcon, sau doar ca o crăpătură şi joasă, constituie „forma literară”…” [26, p.10].

Un merit incontestabil al lui Henry James este de a fi dat relevanţă şi coerenţă teoretico-aplicativă noţiunii de reflector (pe care o relansează mai târziu Wayne Booth, Franz K. Stanzel ş. a.). În disecările sale analitice el subliniază că în ipostaza de „observator” evoluează nu doar naratorul, dar şi un personaj de acţiune cu funcţie de reflector, adică un actor prin optica căruia sunt reflectate evenimentele narate. Un astfel de actor-reflector, care, s-a spus, este mult preţuit de Flaubert pentru posibilităţile excepţionale de renovare şi revitalizare a formulelor narative anchilozate, este apreciat şi de James pentru aceleaşi virtualităţi artistice. Pe urmele autorului *Doamnei Bovary*, James descoperă că centrarea, într-o naraţiune impersonală, pe perspectiva reflectorului favorizează reducerea la minimum în discurs a prezenţei naratorului omniscient şi omniprezent, limitarea intruziunilor şi comentariilor lui abuzive, iar astfel face mai puţin palpabilă artificialitatea convenţiilor povestirii heterodiegetice, potenţând totodată „iluzia” vieţii şi a naturaleţei. În convingerea lui,

însă, reflectorul, pentru a-şi dezvălui adevăratul potenţial artistic, trebuie să fie dotat cu o optică personalizată, să aibă o viaţă lăuntrică bogată şi interesantă, într-un cuvânt, să fie o individualitate remarcabilă, cum e Strether din *Ambasadorii*, şi nu una „jalnică", notează el ironic, cum e doamna Bovary a lui Flaubert. În sfârşit, în economia textului, reflectorul, pentru a-şi proba eficienţa, urmează să îndeplinească şi câteva cerinţe tehnice: să identifice, spre deosebire de *„ficelă"*, o conştiinţă pe „talerul" căreia e plasat „miezul subiectului" [26, p.14]; să reprezinte „o minte" ascuţită, susceptibilă de a se identifica cu „cea mai fin şlefuită dintre oglinzile posibile" [25, p.70]; să se manifeste, înainte de toate graţie relaţiilor sale cu sine însuşi şi cu ceilalţi actori, drept o importantă „piesă de joc" în *showing*.

Deşi expuse fragmentar şi nesistematizat, ideile lui Henry James despre narator, reflector, punct de vedere, ficţiune au avut o puternică rezonanţă în epocă, impulsionând dezvoltarea uneia dintre cele mai reprezentative direcţii de cercetare naratologică din lume, cea anglo-americană (zisă şi anglo-saxonă). Revendicându-se de la James, autori cunoscuţi, precum Joseph Warren Beach (*The Metod of Henry James*, 1918; *The Twentieth-Century Novel. Studies in Technique*, 1932) şi Percy Lubbock (*The Craft of Fiction*, 1921), realizează primele studii naratologice de amploare, în care accentul e pus pe problema „metodei" (modurilor) narative, a punctului de vedere în ficţiunea romanescă.

În substanţiala sa monografie *The Craft of Fiction* Percy Lubbock, pornind de la tatonările şi intuiţiile lui Henry James, reuşeşte să schiţeze o tipologie narativă „inductivă", adică care se desprinde indirect din analizele de text. În baza lecturii analitice a unui şir de romane, printre autorii cărora se numără Tolstoi, Flaubert, Thackeray, Dickens, Balzac şi Meredith, el stabileşte „prin inducţie" [29, p.129] patru „metode" (tipuri, forme, moduri) narative: „Survolul panoramic", „Naratorul dramatizat", „Spiritul dramatizat" şi „Drama pură" [29, p.130-138]. Atare etichetări, care, se poate observa lesne, se referă la noţiuni şi aspecte diferite, vădesc eterogenitatea criteriilor aplicate la disocierea tipologică. În principal, sunt combinate criterii ce ţin de două paradigme distincte: pe de o parte, cea a instanţei narative (cine vorbeşte, la ce persoană; se mizează pe *a spune* (*telling*) sau pe *a arăta* (*showing*); se face uz de „pictural", adică de o „imagine picturală, o reflectare a evenimentelor în oglinda conştiinţei receptive a cuiva", fie a naratorului fie a actorului [30, p.69], sau de „dramatic", adică de prezentarea acţiunilor ca la teatru) şi, pe de altă parte, cea a instanţei „observatorului" postat la „ferestrele" ficţiunii (cine vede, perspectiva asupra celor povestite).

Modul narativ „panoramic" *(„panoramic survey")* corespunde în linii mari tipului heterodiegetic auctorial al lui Jaap Lintvelt, caracterizându-se prin faptul că un narator impersonal, omniscient şi omniprezent, situat în afara diegezei, prezintă evenimentele şi personajele într-o manieră „picturală", ceea ce înseamnă că le actualizează prin prisma conştiinţei sale „demiurgice" şi îşi impune asupra lor propria perspectivă, absolută şi nelimitată, atât din exterior, cât şi din interior. O asemenea perspectivă proprie unui narator care nu cunoaşte nici o restricţie epistemică, concluzionează Lubbock analizând romanele lui Tolstoi şi Thackeray, privilegiază o cuprindere obiectivată largă, „panoramică" a unor perioade vaste. În acelaşi timp însă, ea atestă şi dezavantaje, care, în convingerea cercetătorului, ar avea consecinţe negative asupra romanului tradiţionalist. În primul rând, potrivit lui, un impact demolator asupra artei romaneşti ar avea faptul că la construirea perspectivei „panoramice" scriitorul e nevoit să se bazeze mai mult pe *telling* (a spune) decât pe *showing* (a arăta). Preferinţa pentru *telling*, susţine el în spiritul lui James, este inacceptabilă, deoarece „arta romanului nu începe decât atunci când romancierul concepe istoria ca pe o materie ce trebuie să fie *arătată*, prezentată în aşa fel încât aceasta să se povestească ea însăşi" [30, p.70]. În al doilea rând, actualizarea vieţii lăuntrice a personajelor din perspectiva intruziunilor la care recurge frecvent naratorul omniscient subminează autenticitatea şi credibilitatea imaginii. În al treilea rând, punctul de vedere „panoramic", aparţinând unui eu narant situat în afara diegezei, nu este integrat în aceasta şi de aceea verificarea efectelor lui de validitate rămâne problematică [30, p.115, 116], ceea ce ar constitui, după Lubbock, „o deficienţă intrinsecă" a tipului narativ în cauză.

Cu unele dintre aceste opinii vor polemiza mai târziu Wayne Booth şi E.M. Forster, care, între altele, vor persevera întru reabilitarea *telling*-ului, ale cărui posibilităţi de expresie ei le găsesc departe de a fi epuizate.

Celelalte trei tipuri narative („naratorul dramatizat", „spiritul dramatizat", „drama pură") Percy Lubbock le consideră superioare primului, deoarece, spre deosebire de acesta, ele beneficiază de un punct de vedere „net inclus în roman", care „poate fi recunoscut într-însul şi verificat" [30, p.116] şi, drept urmare, „opera este suficientă sie însăşi" [30, p.252]. În forma narativă, aşa-numită a unui „narator dramatizat" (*„dramatized narrator*"), ce poate fi omologată cu naraţiunea homodiegetică, un personaj de acţiune îşi asumă actul povestirii la persoana întâi, expunând cu preponderenţă „pictural" şi dintr-o perspectivă individuală propriile experienţe

sau ale altcuiva. El refuză omnisciența, limitându-se să consemneze doar ceea ce vede, aude şi simte personal. În consecință, punctul lui de vedere perceptiv cunoaşte o restrângere considerabilă, dar în schimb e marcat puternic de reflexele conştiinţei sale „dramatizate".

Conform aprecierilor lui Percy Lubbock, naratorul „dramatizat", adică implicat în diegeză ca agent sau martor al acțiunii, își demonstrează eficiența doar în cazurile când povesteşte despre lumea exterioară. „Dar dacă el însuşi este subiectul istoriei sale, dacă istoria implică o scrutare a propriei conştiinţe, o povestire cu propriile-i cuvinte şi posterioară evenimentelor nu este tocmai cel mai bun mijloc ce poate fi imaginat", opinează el [30, p.252]. Evident, o asemenea afirmație nu corespunde adevărului. Dovadă sunt numeroasele capodopere, cum ar fi *În căutarea timpului pierdut* de Marcel Proust, în care protagonistul, un „narator dramatizat", se concentrează asupra propriei conştiinţe, autoanalizându-se „cu propriile-i cuvinte".

Forma narativă aşa-zisă a „spiritului dramatizat" („*dramatized mind*"), pe care Percy Lubbock o consideră expresie supremă a artei romaneşti, reprezintă un tip heterodiegetic auctorial: eul narant povesteşte la persoana a treia fără a-şi impune punctul de vedere prin intruziuni şi explicații „demiurgice". El se retrage spre fundal şi îi „cedează" perspectiva unui personaj-reflector, care prezintă evenimentele şi personajele prin optica sa şi, totodată, prin prisma conştiinţei sale, altfel spus, „pictural". În *Ambasadorii* de Henry James, „îmbrăţişând" viziunea lui Strether, „vedem ceea ce vede el, dispunem de materia pe care gândirea sa răbdătoare începe s-o lucreze" [30, p.162]. Treptat însă, atrage atenția Lubbock, de la „pictural" se trece la „dramatic", deoarece se creează impresia că viața sufletească a reflectorului (Strether) este „un spectacol pentru cititor, fără interpret nepoftit, fără transmiţător de lumină, fără conducător de sens" [30, p.143], este, cu ale cuvinte, „teatrul unui spirit" [30, p.144].

În sfârşit, forma narativă, pe care Lubbock o etichetează ca „dramă pură" („*pure drama*"), este tot de tip heterodiegetic, dar unul aparte. Perspectiva eului narant este lipsită de proeminență, drept urmare a faptului că el afişează o atitudine de neamestec în viața actorilor, înregistrând impasibil scenele, dialogurile, descrierile. Grație acestei relații specifice a naratorului cu diegeza, remarcă Percy Lubbock cu referire la romanul *Vârsta ingrată* de Henry James, „opera ar fi putut să fie tipărită ca o piesă de teatru; tot ce nu e dialog e pur şi simplu un fel de indicație scenică amplificată, adăugând dialogului efectul expresiv pe care un joc de scenă i l-ar fi putut conferi" [30, p.190].

Din aceste disocieri rezultă că, pentru Percy Lubbock, punctul de vedere – cel asumat de narator (care poate fi deopotrivă şi al autorului, deoarece cercetătorul nu distinge între instanțele respective ale text-discursului), precum şi cel „transferat" personajului-reflector – constituie o componentă esențială a modurilor („metodelor") narative stabilite de el. Mai mult, punctul de vedere este asimilat acestora. În *Noul dicționar enciclopedic al ştiinţelor limbajului* de Oswald Ducrot şi Jean-Marie Schaeffer se relevă că Percy Lubbock diferențiază „diverse moduri de prezentare a evenimentelor sau *puncte de vedere*" [12, p.149]. De altfel, începând cu Percy Lubbock, mulți autori, între care şi Norman Friedman, egalează aceste noțiuni şi, prin urmare, le folosesc inconsecvent, ceea ce se întâmplă, crede Kristin Morrison, înainte de toate din cauza că nu se face o deosebire clară între „cine vorbeşte" şi „cine vede/cunoaşte" [31].

Cu toate că în *The Craft of Fiction* concepția punctului de vedere nu atinge o suficientă claritate şi profunzime teoretică, totuşi autorul acesteia are meritul incontestabil de a fi pus în atenție nişte idei de referință privind primordialitatea lui în arta ficțiunii. Astfel, spre sfârşitul lucrării sale, rezumând tezele de bază discutate, el postulează: „Toată complicata problemă a metodei, în arta ficțiunii, mi se pare guvernată de chestiunea punctului de vedere – chestiunea relației în care naratorul se află cu narațiunea" [30, p.251].

Această idee a fundamentalității punctului de vedere în ficțiunea romanescă este reafirmată şi ilustrată mai amplu de către Norman Friedman, un alt reprezentant al direcției anglo-americane, într-un articol publicat în 1955 [20] şi retipărit în 1967 [21] şi în 1975 [22]. Urmărind evoluția conceptului luat în discuție, acesta remarcă creşterea în timp a interesului exegetic pentru acele disponibilități funcționale ale categoriei în cauză, disponibilități care tocmai demonstrează implicarea ei profundă în performarea conținutului ideatico-tematic, în crearea operei. „Dacă Lubbock era interesat de punctul de vedere ca mijloc de realizare a unei prezentări vii şi coerente" [20, p.1167], mai târziu Mark Schorer (*Technique as Discovery*, 1948), relevă Normman Friedeman, merge mai departe, concentrându-se asupra utilizărilor lui ca mod „al definiției tematice" [20, p.1167], ca sistem de procedee care asigură controlul lumii „de valori şi atitudini", mediază decantarea ideologiei autorului în raport cu cea a personajelor şi, respectiv, evaluarea acestora prin prisma „cadrelor de referință" auctoriale [20, p.1167].

Norman Friedman avansează, ca şi Lubbock, o concepţie largă a punctului de vedere, „incluzând, scrie Jaap Lintvelt, nu numai determinarea subiectului-perceptor, ci şi întreg ansamblul criteriilor noastre privind planurile perceptiv-psihic, temporal, spaţial şi verbal" [29, p.139]. Cert e că nu se face o distincţie clară între noţiunea de punct de vedere şi cea de mod narativ. Astfel, lărgind sfera disocierilor tipologice operate de Lubbock, cercetătorul american discerne în varianta din 1955 şi din 1967 opt forme narative (reduse în varianta din 1975 la şapte), care presupun tot atâtea puncte de vedere:

1) *omniscienţa editorială* (povestire la persoana a treia aparţinând unui eu narant impersonal, confundat cu autorul în ipostază de editor-redactor, ce-şi asumă o omniscienţă demiurgică şi de aceea adoptă o perspectivă nelimitată, panoramică, dispunând de intruziuni la fel nelimitate);
2) *omniscienţa neutră* (formă narativă aproape similară cu prima, deosebindu-se de aceasta doar prin limitarea omniscienţei, iar implicit a punctului de vedere şi a intruziunilor);
3) *eu ca narator* (naraţiune la persoana întâi a unui personaj de acţiune secundar care relatează exclusiv cât vede şi cunoaşte în postura sa de martor şi, ca urmare, refuză orice omniscienţă, exprimând un punct de vedere limitat);
4) *eu ca protagonist* (formă narativă care este o varietate a celei consemnate anterior, diferenţiindu-se de aceasta numai prin faptul că naratorul este protagonist şi expune evenimentele prin optica sa de agent al acţiunii);
5) *omniscienţa multi-selectivă* (povestire la persoana a treia, în care istoria e trecută prin „spiritul" mai multor personaje-reflector şi deci punctele de vedere ale acestora sunt dominante);
6) *omniscienţa selectivă* (naraţiune la persoana a treia, în care istoria e filtrată prin „spiritul" unui singur personaj-reflector, optica acestuia fiind, prin urmare, dominantă);
7) *modul dramatic* (prezentare scenică la persoana a treia, fără puncte de vedere în interior);
8) *camera* (această formă narativă, pe care Friedman o elimină din tipologia sa din 1975, se caracterizează, în descrierea lui, printr-o expunere la persoana întâi ce mimează absenţa ilocutorie a autorului).

Totuşi, trebuie de spus, o atare accepţie largă a punctului de vedere, ce atestă, *de facto,* asimilarea lui modului narativ, e generată nu doar de faptul că Friedman, potrivit observaţiei lui Lintvelt, nu distinge între criteriile lor (tot aşa cum nu distinge între autor şi narator, între *cine vorbeşte* şi *cine vede*), dar şi de faptul că el consideră mărcile ilocutorii ale subiectului-vorbitor (comentariile, intervenţiile lui generalizatoare etc.) drept mărci ale punctului de vedere. Astfel, descriind aşa-numita „omniscienţă editorială", care, în definiţia lui, „înseamnă aici, literalmente, un punct de vedere nelimitat şi, în consecinţă, greu de controlat" [21, p.121], exprimat prin intermediul radiografiilor intruzive şi al comentariilor auctoriale, Norman Friedman conchide: „Marca specifică a omniscienţei editoriale este în aşa fel prezenţa unor intervenţii şi generalizări asupra vieţii, obiceiurilor şi obişnuinţelor ce pot avea vreo legătură, explicită sau nu, cu istoria în cauză" [21, p.121]. Deci, reiese, comentariile, intervenţiile, generalizările naratorului, care, se ştie, în calitatea lor de acte de limbaj ilocutorii asumate de acesta, sunt mărci ilocutorii ale lui, reprezintă concomitent şi mărci ale punctului de vedere „nelimitat", instaurat prin „omniscienţa editorială".

Cum s-a văzut, tentativele unor importanţi reprezentanţi ai direcţiei anglo-americane, cum ar fi Percy Lubbock (1921) şi Norman Friedman (1955), de a elabora o primă teorie sistematică a punctului de vedere (identificat cu perspectiva), ca tehnică fundamentală a artei romaneşti, cunosc neabătut impasul asimilării categoriei date cu modul narativ. Pe fundalul nediferenţierii autorului de narator, a celui ce *vorbeşte* de cel ce *vede*, punctul de vedere, în accepţia mai răspândită, de unghi din care sunt percepute şi înţelese situaţiile relatate, este extins asupra modului de expunere. În consecinţă, are loc deraierea de la problema punctului de vedere (pe care unii autori, de exemplu Friedman, o anunţă în titlu) la cea a unei tipologii narative.

3. Restrângerea perspectivei la profunzimea cunoaşterii naratorului

În Franţa, de la Flaubert la Valéry şi Sartre, conştiinţa fundamentalităţii perspectivei/ punctului de vedere în creaţia artistică, ca de altfel în orice altă formă de creaţie, în orice elaborare a spiritului uman, este nu mai puţin pregnantă decât în Anglia, SUA, Germania. Paul Valéry, care, potrivit lui Jürgen Schmidt-Radefeldt, este „primul teoretician francez al punctului de vedere" [39, p.248], subliniază în repetate rânduri în *Caietele* sale (scrise între 1894-1945) că în toate „materiile" (fizică, filosofie, literatură…) chestiunea acestei categorii este „capitală". Einstein, elaborându-şi teoria relativităţii, „a creat un punct de vedere" [*Cahiers,* X, p.562; aici şi în continuare se citează ediţia Paris: Klincksieck, 1957-1961]. Prioritatea „veritabilei" filosofii, susţine el pe linia marilor gânditori europeni contemporani lui, trebuie să fie teoretizarea punctelor de vedere, deoa-

rece „Lucrurile sunt invariante ale punctelor de vedere. Persoanele sunt legi („lois") ale punctelor de vedere" [*Cahiers*, XI, p.574], iar bogăţia cunoaşterii, eventual absolute, atestă „un punct de vedere al punctelor de vedere" [Ibidem], care egalează în ultimă instanţă „o privire a îngerului" [apud 39, p.249]. În proză, în convingerea lui, punctul de vedere îşi vădeşte prestanţa în virtutea faptului că funcţionează ca element de resort al cunoaşterii, al constituirii sensului şi, nu în ultimul rând, ca regulă de joc, adică convenţie. Constatând că în roman „personajele şi situaţiile sunt văzute când pe o scară (a convenţiilor – *E. Ţ.*), când pe alta" [*Cahiers*, IX, p.700], adică din perspective diferite, Valéry distinge, în funcţie de acestea, trei situaţii narative (care, în esenţă, se regăsesc la Jean Pouillon, Gérard Genette, Franz K. Stanzel): subiectul-perceptor se află (convenţional) 1) „când în „inima" lor", a actorilor [Ibidem]; 2) „când în situaţia unui demiurg care vede totul" [Ibidem], 3) „când în situaţia unui observator oarecare" [Ibidem].

Cu aceeaşi fermitate şi elocinţă exprimă conştiinţa fundamentalităţii punctului de vedere în creaţie, în epistemologie etc. şi alte mari personalităţi din arealul francez (Jean-Paul Sartre, Maurice Merleau-Ponty).

Cu toate acestea, o teorie sistematică a categoriei respective în ficţiunea romanescă apare aici târziu, abia după al doilea război mondial. În 1946 Jean Pouillon tipăreşte monografia *Temps et roman*, în care încearcă să fundamenteze o concepţie modernă a punctului de vedere, sprijinindu-se pe asimilări, mai ales, de filiaţie fenomenologică. Astfel, inspirat de fenomenologia existenţialistă din timpul său, în special de ideile lui Jean-Paul Sartre din *M. François Mauriac et la liberté* (1939), *L'Imaginaire* (1940), *L'Être et le Néant* (1943) [8, p.71-75; 35, p.22], Jean Pouillon apreciază că „viziunea romanescă", cum denumeşte el alternativ punctul de vedere, este determinată de „poziţiile existenţiale ale personajelor", care „văd" [36, p.63-64] şi care, reflectând alteritatea autorului, se desemnează drept nişte conştiinţe: reflexive („réfléchie") sau ireflexive („irréfléchie"). Dezvoltând acest fir logic, el argumentează că, întrucât „viziunea romanescă", ca act de conştiinţă imaginativă, este determinată de „poziţiile existenţiale" ale subiectului-perceptor, aceasta devine mod de comprehensiune („mode de la comprehension"), ceea ce presupune, fireşte, disponibilitatea ei de a face permeabile codurile operei, de a-l ajuta pe cititor să pătrundă în profunzimea mesajului.

Indubitabil, demersul lui Pouillon pentru descoperirea funcţiei de comprehensiune a punctului de vedere, adică a capacităţii lui de a favoriza înţelegerea şi interpretarea operei, vădeşte, cum observă şi Florence de Chalogne, „accente hermeneutice" [8, p.79].

Totodată, în accepţia lui Pouillon, punctul de vedere este şi o cheie de acces la realitatea psihologică percepută de „observator", acces la „un *lăuntru*, realitatea psihică însăşi şi un *afară* care îi este manifestarea obiectivă" [36, p.72]. Mai mult, pentru el, „diversele viziuni romaneşti corespund unor atitudini psihologice reale" [36, p.24].

Astfel, situându-se la confluenţa unor idei şi teorii moderne din epocă, autorul studiului *Temps et roman* vine cu o concepţie proprie a punctului de vedere, care, fără îndoială, prezintă interes, cel puţin pentru că, spre deosebire de mulţi naratologi, el vede în categoria discutată nu doar o tehnică narativă şi un mijloc de expresie, ci şi un mod de comprehensiune, şi o cheie de acces la viaţa lăuntrică şi externă a personajelor sau, în alţi termeni ai lui, la *autrui*.

Un interes aparte prezintă de asemenea şi tipologia „viziunilor romaneşti", pe care o realizează Jean Pouillon în partea întâi a cărţii sale. De menţionat că, iniţial, pe fundalul ariditäţii teoretice a naratologiei franceze din anii '50-'60 ai secolului trecut, aceasta se bucură de o priză largă chiar şi la specialişti autoritari în domeniu (Tzvetan Todorov, Gérard Genette, Dorrit Cohn); mai mult, îşi lasă amprenta asupra elaborărilor lor. Însă, treptat, pe măsură ce studiul perspectivei avansează şi atinge o grilă ştiinţifică de prestanţă, tipologiei în cauză i se arată reticenţă, fiind găsită nu suficient de operantă din cauza deficienţelor ce o marchează.

Într-adevăr, tipologia lui Pouillon nu e lipsită de neajunsuri. Grăitoare în acest sens este, bunăoară, inconsecvenţa în care se complace autorul când, catalogând viziunile drept moduri de comprehensiune, şi astfel oarecum identificându-le noţional, nu admite totuşi că numărul primelor este egal cu cel al secundelor. În interpretarea sa, există **trei** tipuri de viziune: „cu" („avec"), „din spate" („par dérrièrre" sau „au-dessus"), „din afară" („dehors"), dar numai şi numai **două** moduri de comprehensiune, unul de „a fi cu cel ce vrea să înţeleagă" („être avec celui qu'on veut comprendre") şi celălalt de „a se decala de acesta" („se decaler de lui") [36, p.102].

Bineînţeles, mai grave sunt deficienţele de ordin taxonomic, acestea afectând unitatea şi coerenţa tipologiei înseşi. Înainte de a ne opri le ele, e necesar de a aminti că, după unii exegeţi, taxonomia lui Pouillon este tributară opoziţiei sartriene „dehors ou dedans" într-atât, încât el nu face decât „să complice această

opoziție" [8, p.74]. Se ştie că, polemizând cu maniera lui Mauriac „de-a se juca de-a Dumnezeu" cu personajele sale, Jean-Paul Sartre postulează: „…Romancierul poate fi martorul sau complicele lor, dar niciodată şi una, şi alta" [38, p.44]. Acesta, plăsmuind lumea diegetică, trebuie să se afle „fie în afară, fie înlăuntru" („dehors ou dedans") [38, p.44]. În contextul opțiunilor sartriene pentru un roman în care lipseşte totalmente controlul auctorial şi în care nu e „loc pentru un observator privilegiat" [38, p.57], opțiuni considerate, pe bună dreptate, de Wayne C. Booth „puțin flexibile" şi în esență nefondate [6, p.80], această opoziție se referă exclusiv la acele „legi" ale ficțiunii narative ce sunt în fapt şi convenții ale perspectivei. Pouillon însă, în comparație cu Sartre, e mai flexibil şi, în plus, încearcă să regândească opoziția discutată într-un plan naratologic lărgit, raportând-o nu doar la situarea autorului (confundat cu naratorul) în *afara* sau *înlăuntrul* diegezei, dar şi la un *afară* şi un *lăuntru* al vieții personajelor [36, p.72]. Pe scurt, Pouillon nu se limitează să complice opoziția în cauză, cum se crede, ci caută s-o reinterpreteze luând în calcul două fațete ale ei, ceea ce implică particularizarea distinctă a teoriei sale. Altceva e că împărțirea operată de el suscită obiecții, din simplul motiv că primele două tipuri de viziune, „cu" şi „din spate", şi al treilea tip, „din afară", sunt demarcate după criterii diferite.

Viziunile „cu" şi „din spate" sunt prezentate într-o strânsă legătură antitetică. În descrierea lui Pouillon, prima corespunde unei conştiințe „ireflexive" („irréfléchie") [36, p.72], iar a doua – unei conştiințe „reflexive" („réfléchie") [36, p.76]. Ambele au ca „centru" un „focar" de lumină, a cărui localizare e determinată de situarea obiectului-perceptor fie în interiorul lumii romaneşti, fie în afara ei. În romanul „cu", în care evenimentele sunt expuse prin prisma unui personaj ce reprezintă „centrul povestirii", „focarul" se află în operă: „În mod general, într-un roman „cu", viziunea are drept centru de la care pornind ea radiază, un focar ce face parte din romanul însuşi; în operă găsim izvorul de lumină care o luminează" [36, p.85]. În cazul viziunii „din spate", exprimate de autor, care, în înțelegerea lui Pouillon, este şi subiectul-perceptor, „focarul", izvor de lumină, „nu se află în roman, ci în romancier, aşa încât el îşi susține opera fără a coincide cu unul din personajele ei. El o susține fiind în spatele ei; el nu este în lumea descrisă, ci în spatele acestei lumi..." [36, p.85-86].

În acelaşi timp, viziunile sus-prezentate sunt diferențiate şi după profunzimea cunoaşterii. Viziunea „cu" presupune o percepție *restrânsă* la ceea ce vedem împreună cu personajul care e „centrul povestirii": „*Împreună* cu acesta îi vedem pe ceilalți actori, abia „cu" el vedem evenimentele povestite" [36, p.74]. La fel şi viața lui, internă şi externă, o *vedem* în măsura în care îi „apare" acestuia: „Fără îndoială, noi vedem bine ceea ce se întâmplă în el, însă numai în măsura în care ceea ce se petrece în cineva îi apare acestui cineva" [36, p.74]. Viziunea „din spate" însă atestă o cunoaştere ce poate fi practic ilimitată, deoarece autorul, în postură de subiect-perceptor, îşi asumă omnisciența, situându-se „în spatele" lumii romaneşti, „fie ca un demiurg, fie ca un spectator privilegiat care cunoaşte dedesubtul problemei" [36, p.86].

La reperarea viziunii „din afară" nu se mai ia în considerare situarea subiectului-perceptor în interiorul sau în exteriorul lumii romaneşti. În general, se face abstracție de acest factor prim al perspectivei, fiind consemnat doar obiectul perceput, care reprezintă un „afară" al lumii personajului (în opoziție cu un virtual „lăuntru" al acesteia). În definiția lui Pouillon, „din afară" înseamnă „comportamentul în măsura în care acesta este în mod material observabil. Apoi mai înseamnă aspectul fizic al personajului, după cum şi mediul în care trăieşte" [36, p.102-103]. Evident, în accepția dată, viziunea „din afară", întrucât nu se concretizează cine e subiectul-perceptor, desemnează nu perspectiva ca atare, ci o caracteristică a acesteia, profunzimea. Constatând acest fapt, Jaap Lintvelt deduce lipsa ei de autonomie tipologică şi o integrează în celelalte două viziuni: „Cum nu poate exista obiect perceput fără subiect-perceptor, argumentează el, viziunea „din afară" trimite la viziunea „din spate" a naratorului sau la viziunea „cu" a unui actor" [29, p.55]. Adevărul acestei aserțiuni îl confirmă înseşi exemplele inserate de Pouillon în lucrare pentru a-şi ilustra concepția viziunii „din afară".

Or, cum rezultă, teoretizările lui Pouillon urmează, din cauza eterogenității criteriilor tipologice aplicate, o linie frântă: schema lui tripartită se dovedeşte a fi bipartită, iar însuşi conceptul de viziune (punct de vedere) pe care îl avansează denotă insuficiență de unitate, fiind utilizat „în dublul sens, de perspectivă narativă (viziune „cu", viziune „din spate") şi de profunzime a perspectivei narative (viziune „din afară", opusă viziunii „din lăuntru") [29, p.55]. Cu toate acestea, nu puțini sunt cei care îl apreciază pozitiv, se inspiră şi se revendică de la el.

Într-un studiu din 1966 despre categoriile povestirii [42, p.125-151], Tzvetan Todorov, preocupat să discearnă tipurile de percepție caracteristice naratorului (pe care el preferă să le denumească „aspecte"sau „viziuni"),

subscrie la clasificarea lui Pouillon, precizând că va interveni „cu modificări neînsemnate” [43, p.389]. Despre ce modificări este vorba? Păstrând schema tripartită a divizărilor operate în *Temps et roman*, precum şi termenii-cheie utilizaţi aici, exegetul aplică un criteriu taxonomic unic: profunzimea cunoaşterii/percepţiei. Cum s-a văzut, Pouillon de asemenea recurge la acest criteriu, dar îi rezervă roluri diferite: secundar în cazul viziunilor „cu” şi „din spate” şi prim, esenţial, în cazul viziunii „din afară”. Todorov însă îl consideră deopotrivă esenţial pentru toate viziunile nominalizate şi în acelaşi timp, potrivit concepţiei lui, este singurul, el nerecunoscând alte criterii delimitative posibile, cum ar fi situarea subiectului-perceptor în discurs (criteriu care, la Pouillon, ar fi fundamental pentru repererarea tipurilor „cu” şi „din spate”). Transcriem rezumativ considerările lui la această temă:

„**Narator > Personaj** (viziunea „dindărăt”). Naraţiunea clasică utilizează cel mai adesea această formulă. În acest caz, naratorul ştie mai multe decât personajul său. (...) Superioritatea naratorului poate să se manifeste fie prin cunoaşterea dorinţelor secrete ale cuiva (...), fie prin cunoaşterea simultană a gândurilor mai multor personaje (fapt de care nici unul dintre ele nu este capabil), fie pur şi simplu prin nararea evenimentelor care nu sunt percepute de către un singur personaj. Astfel, Tolstoi, în nuvela sa *Trei morţi*, relatează succesiv moartea unei aristocrate, a unui ţăran şi a unui copac. Nici unul dintre personaje nu le-a perceput pe toate trei; suntem, aşadar, în prezenţa unei variante a viziunii „dindărăt”.

Narator = Personaj (viziunea „împreună cu”). Această a doua formă este la fel de răspândită în literatură, mai ales în epoca modernă. În acest caz, naratorul ştie tot atât cât ştie şi personajele sale; el nu poate să ne dea o explicaţie a evenimentelor, înainte ca aceasta să fie găsită chiar de personaje. Şi aici pot fi stabilite mai multe deosebiri. Pe de o parte, naraţiunea poate fi condusă la persoana întâi (...) sau la persoana a treia, dar întotdeauna conform viziunii pe care acelaşi personaj o are asupra evenimentelor: rezultatul, în mod evident, nu este acelaşi. După cum ştim, Kafka începuse să scrie *Castelul* la persoana întâi şi n-a modificat viziunea decât cu mult mai târziu, trecând la persoana a treia, dar tot în cadrul aspectului „narator = personaj”. Pe de altă parte, naratorul poate să urmărească unul sau mai multe personaje (schimbările putând să fie sistematice sau nu)...

Narator < Personaj (viziunea „din afară”). În acest al treilea caz, naratorul ştie mai puţin decât oricare dintre personaje. El poate să ne descrie numai ceea ce vede, ce aude etc., dar nu pătrunde în conştiinţa nimănui. (...) Naratorul este, aşadar, un martor care nu ştie nimic; mai mult încă, nici nu vrea să ştie nimic” [43, p.389-390].

Or, se poate vedea, în formula taxonomică dată nu-şi găseşte defel loc criteriul situării subiectului-perceptor în discurs, distincţiile făcându-se exclusiv în funcţie de cantitatea informaţiei percepute de narator (acesta „ştie mai mult decât personajul său”, „ştie tot atât cât şi personajele sale”, „ştie mai puţin decât oricare dintre personaje”). O astfel de formulă, centrată pe un criteriu distinctiv unic, favorizează restabilirea coerenţei tipologiei împrumutate de la Pouillon, dar în acelaşi timp radicalizează restrângerea viziunii la profunzimea cunoaşterii. Dacă la Pouillon, am menţionat împreună cu Lintvelt, viziunea are „un dublu sens”, de perspectivă narativă şi de profunzime a acesteia, la Todorov, în fragmentul sus-citat, aceeaşi noţiune acoperă, de fapt, un singur înţeles, de profunzime a perspectivei.

Mai târziu, în *Poétique* (1968, 1973), Todorov revine la acest subiect, dar avertizează din start că se va ocupa „nu de descrierea speciilor particulare ale viziunii, ci de aceea a categoriilor care permit deosebirea între aceste specii” [44, p.69]. Cu alte cuvinte, el revine nu pentru a revedea sau a revizui tipurile stabilite în *Les catégories du récit littérraire* (1966), dar pentru a aprofunda şi a scoate în evidenţă ceea ce le deosebeşte, anume: calitatea „cunoaşterii *subiective* sau *obiective*” [44, p.69]; „cantitatea informaţiei primite” ori „gradul de *ştiinţă* al cititorului”, grad ce determină „*întinderea* (sau unghiul) viziunii şi *adâncimea* sa” [44, p.69]; „aprecierea” şi „evaluarea” celor percepute [44, p.72]. Cu siguranţă, acest demers are ca finalitate nuanţarea conceptului său de viziune. Însă, o atare nuanţare, nefiind raportată la tipologia propusă în 1966, nu vădeşte vreun impact asupra acesteia, ea rămânând, cum reiese, neschimbată.

4. Perspectiva narativă ca focalizare

Un parcurs analitic al studiilor de naratologie apărute în ultimele decenii nu lasă nici o îndoială că tratarea perspectivei ca focalizare cunoaşte o vogă în creştere. Această vogă este intrigantă, dat fiind caracterul neunitar al teoriei respective pe care îl ilustrează diferenţele flagrante de conceptualizare şi, în parte, eclectismul unor constructe cu care se operează. Confruntând modul cum transpun mai mulţi autori teoria focalizării într-un sistem particular de idei, constatăm că majoritatea, plecând de la accepţia generală a termenului în cauză, o grefează pe diverse concepte selectate din câmpul teoretizărilor curente. Altfel spus, în cămaşa terminologică a focalizării sunt îmbrăcate concepte diferite.

Înainte de a trece la analiza câtorva teorii ale focalizării, este necesară precizarea că termenul care le denumeşte este folosit demult în artele vizuale la descrierea perspectivei. În naratologie la el se face recurs încă din primele decenii ale secolului XX, dar nu prea des şi doar în scopul accentuării unor funcţii importante ale perspectivei narative, cum ar fi aceea de a pune în lumină faptele povestite, dându-le anumite reliefuri, mai ales de prim-plan, ori cum ar fi aceea de a servi drept centru al conştiinţei şi centru de orientare pentru cititor. De pildă, cercetătoarea germană Käte Friedemann, subliniind polemic într-o lucrare din 1910 (*Die Rolle des Erzählers in der Epik*, p.26), că naratorul este nu doar cel care vorbeşte, dar şi „cel care evaluează, cel care simte, cel care observă. El simbolizează perspectiva epistemologică, devenită curentă pentru noi încă de la Kant, conform căreia noi nu percepem lumea aşa cum este, ci mai degrabă aşa cum a trecut aceasta prin mediul unei conştiinţe care observă" [apud 40, p.25-26], echivalează sinonimic perspectiva în sensul dat cu punctul de vedere *focal* (*Blickpunkt*) [cf. 41, p.10], urmărind astfel să scoată în evidenţă rolul ei deosebit în iluminarea şi centrarea lumii filtrate prin conştiinţa care „observă". Cu intenţii asemănătoare Cleanth Brooks şi Robert Penn Warren, într-un studiu din 1943 (*Understanding Fiction*), identifică punctul de vedere cu „*focus of narration*".

Începând însă cu anii '70 ai secolului trecut, situaţia se schimbă simţitor: recursul la termenul *focalizare* devine excesiv, iar utilizările lui nu se mai reduc la simple reliefări şi precizări sinonimice, ci au ca finalitate omologarea lui noţională cu termenii consacraţi *perspectivă*, *punct de vedere*, *viziune*, şi, într-un final, întronarea în locul acestora. Or, substituindu-i, el ajunge să desemneze nu doar în studii, dar şi în dicţionare şi enciclopedii [5, p.117; 45, p.147-150] o noţiune naratologică cu statut categorial.

Dar, învestită cu statut categorial, evident, de împrumut, noţiunea de focalizare în fond nu face altceva decât să redenumească conceptele pe care ea se pliază. De altfel, înşişi exegeţii care ambiţionează să construiască o teorie normativă a focalizării recunosc, direct sau indirect, acest adevăr. Astfel, naratologul francez Gérard Genette, care o lansează într-un eseu din 1972, *Discours du récit*, disociind considerările din epocă despre perspectivă (punct de vedere, viziune), reţine concepţia lui Jean Pouillon (viziunea *din spate*, *cu* şi *din afară*), preluată şi dezvoltată de Tzvetan Todorov (viziunea *din spate*: naratorul cunoaşte mai mult decât personajul; viziunea *cu*: naratorul cunoaşte tot atât cât personajul; viziunea *din afară*: naratorul cunoaşte mai puţin decât personajul) şi o apreciază ca fiind operantă, deoarece oferă posibilitatea de a evita eroarea – caracteristică tradiţiei anglo-saxone – a confundării modului cu vocea. Dar, în acelaşi timp, el găseşte nepotrivită terminologia utilizată, optând pentru variante mai bune: „Pentru a evita termenii *viziune*, *câmp*, *punct de vedere* care comportă un specific vizual prea pronunţat, voi relua aici termenul mai abstract *focalizare*, care corespunde expresiei lui Brooks şi Warren *focus of narration*" [23, p.206]. În continuare se decretează „rebotezarea" tipurilor sus-consemnate în felul următor: „Noi vom reboteza deci primul tip, reprezentativ în general pentru povestirea clasică, numindu-l povestire *non-focalizată* sau cu *focalizare zero*. Secundul va fi povestirea cu *focalizare internă* (...). Al treilea tip va fi povestirea cu *focalizare externă*..." [23, p.206-207].

Cum rezultă din eseul sus-citat, precum şi din alte lucrări publicate mai târziu de autor, tipurile respective de focalizare se referă, ca şi tipurile de viziune diferenţiate de Pouillon şi Todorov, la cantitatea de informaţie accesibilă subiectului-perceptor sau, cu alte cuvinte, la profunzimea perspectivei narative. În *Povestire ficţională, povestire factuală* Gérard Genette specifică, de exemplu, că, în cazul povestirii *non-focalizate* (cu *focalizare zero*), naratorul omniscient „se strecoară rând pe rând şi după voie în gândirea tuturor personajelor sale" [24, p.145], accede la sentimentele şi trăirile lor interioare, beneficiind astfel de o cunoaştere ce o depăşeşte pe a acestora. Şi, dimpotrivă, în cazul povestirii cu *focalizare externă*, naratorul se abţine „de la orice incursiune în subiectivitatea personajelor, pentru a nu relata decât faptele şi gesturile lor văzute din afară, fără nici un efort de explicare" [24, p.144], iar în consecinţă el spune mai puţin decât ştiu acestea. Însă, o asemenea interpretare condiţionează reducerea perspectivei la una din caracteristicile activităţii perceptive a subiectului-perceptor şi ignorarea altor caracteristici posibile ale ei (evaluarea, coloratura emoţional-expresivă a observării…). De aceea, Gérard Genette, mergând pe urmele lui Jean Pouillon şi Tzvetan Todorov, „amestecă", ca şi ei, susţine pe drept cuvânt Jaap Lintvelt, „două criterii narative diferite: perspectiva narativă şi profunzimea perspectivei narative" [29, p.57].

Pe deasupra, eşafodajul teoriei lui Genette, afectat de un oarecare eclectism, lasă loc pentru nu puţine ambiguităţi, unele dintre care sunt generate de faptul că, deşi autorul pledează cu fermitate pentru substituirea termenilor *punct de vedere* şi *câmp* cu *focalizare*, totuşi practic nu se poate dispensa de aceştia la prezentarea triadei sale. Bunăoară, în *Discours du récit,* distingându-se între varietăţile *focalizării interne,* se

precizează că cea *fixă* se regăseşte în *Ambasadorii*, dar şi în *Ce ştia Maisie*, „unde noi nu părăsim aproape niciodată **punctul de vedere** al tinerei fete, al cărui **„câmp restrictiv”** (subl. cu aldine – *E. Ţ.*) este de o particularitate spectaculoasă” [23, p.207], iar cea *multiplă* se întâlneşte frecvent în romanul epistolar „unde acelaşi eveniment poate fi evocat de mai multe ori din **punctul de vedere** (subl. cu aldine – *E. Ţ.*) al mai multor personaje epistolare” [23, p.207]. Alte ambiguităţi, în expunerea teoriei discutate, sunt determinate de faptul că nu se lămureşte în ce raport se află focalizarea cu perspectiva. Rămâne să ghicim dacă aceste noţiuni sunt considerate echivalente sau dacă prima este considerată subiacentă celei de-a doua. Cert este că la definirea perspectivei exegetul de asemenea nu se poate dispensa de terminologia pe care o va renega. La începutul subcapitolului intitulat *Perspectiva* se relevă că această categorie ar desemna metaforic „un mod secund de reglementare a informaţiei care provine din alegerea (sau refuzul) unui *punct de vedere* restrictiv” [23, p.203]. De reţinut că, potrivit acestei definiţii, perspectiva se edifică uneori cu suportul punctului de vedere, alteori fără suportul lui (focalizarea fiind în acest caz *zero*). Deci, se admite existenţa unor opere în care lipseşte punctul de vedere al naratorului, iar, implicit, şi al autorului asupra celor relatate, ceea ce este de neconceput. De aceea, ideea de focalizare *zero* (ca sinonim al punctului de vedere *zero*) este un nonsens. Asupra acestui moment au insistat Wolf Schmid [46, p.114] şi Marjet Berendsen [4, p.141], care au supus unei critici dure triada lui Genettte pentru contradicţiile ei.

Insuficienţa de coerenţă şi claritate a conceptului de focalizare vehiculat de Gérard Genette o confirmă şi unele aserţiuni derutante ale lui, cum ar fi următoarea: „O focalizare externă în raport cu un personaj se poate lăsa adesea la fel de bine definită ca focalizare internă asupra altuia: focalizarea externă asupra lui Philéas Fogg este deopotrivă şi focalizare internă asupra lui Passepartout…” [23, p.208]. Este de neînţeles cum e posibil ca, în romanul vizat al lui Jules Verne (*Înconjurul lumii în 80 de zile*), focalizarea, aparţinând lui Passepartout, să fie concomitent şi internă, şi externă. Or, fiind de natură diferită, aceste tipuri, argumentează Jaap Lintvelt, nu pot fi „interschimbabile” [29, p.58].

Schema lui Gérard Genette este urmată frecvent în spaţiul francez, se pare, din inerţia creată de notorietatea exegetului. Astfel, în *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului* de Oswald Ducrot şi Jean-Marie Schaeffer, în subcapitolul *Perspectivă,* din start se pune accentul pe „problematica *focalizării* – sau a *punctului de vedere*” [12, p.464], indicându-se clar linia pe care se va merge în tratarea ei: „Vom distinge, împreună cu Genette (1972), între povestirea *non focalizată* (povestirea cu narator omniscient), *povestirea cu focalizare internă*, în care naratorul adoptă punctul de vedere al unui personaj (naratorul spune atât cât ştie personajul) şi *povestirea cu focalizare externă*, în care personajul este văzut numai din exterior (naratorul spune mai puţin decât ştie personajul)”[12, p.464].

Nu lipsesc cazurile când teoria focalizării a lui Gérard Genette nu doar că este acceptată fără rezerve, dar e considerată şi o „mare contribuţie” exegetică a acestuia. „... Marea sa contribuţie este noua concepţie despre *point of view* ca focalizare”, apreciază, între altele, profesoara din Freiburg Monica Fludernik [15, p.12], autoarea unor studii cu ecou în exegeza naratologică [16,17].

O teorie diferită a focalizării propune cercetătoarea olandeză Mieke Bal, cunoscută prin lucrările sale care extind studiul naratologic, dintr-o perspectivă culturală, asupra artelor vizuale (film, desen etc.) [1,2]. Ca şi Gérard Genette, ea începe prin a se disocia de termenii consacraţi *perspectivă, punct de vedere* ş. a. Deşi recunoaşte că, dintre aceştia, „doar cel de *perspectivă* pare îndeajuns de clar”, întrucât „acoperă punctele de percepţie psihică şi fizică” [3, p.150], totuşi preferă, din raţiuni subiective, să-l substituie cu metafora *focalizare*, căreia îi grefează însă alt înţeles decât cel pe care i-l imprimă Genette. Dacă în accepţia acestuia din urmă, s-a văzut, focalizarea reprezintă modulaţia cantitativă a informaţiei la care are acces naratorul în funcţie de punctul de vedere ce orientează perspectiva, în interpretarea exegetei olandeze „focalizarea este relaţia dintre „viziune”, agentul care vede şi ceea ce este de văzut” [3, p.152]. Neîndoielnic, restrângerea noţiunii discutate la **„relaţia”** dintre o ipotetică „viziune” (a cui?), agentul care vede („focalizatorul”) şi obiectul „focalizat” este mai mult decât discutabilă. A spune că focalizarea (= perspectiva) este **„o relaţie”** înseamnă, de fapt, a opaciza un termen „îndeajuns de clar”. O astfel de restrângere care implică ambiguizarea decurge, cum se dovedeşte, din metodologia inadecvată de cercetare: problema este examinată la nivelul enunţului izolat, şi nu la nivelul discursului narativ al operei. În consecinţă, se ignorează faptul că perspectiva narativă este o convenţie fundamentală a operei, că asumarea ei de către narator este o modalitate *sine qua non* de organizare a naraţiunii şi a lumii literare, iar deja din acest motiv perspectiva narativă nu se confundă cu punctele de vedere incidentale exprimate de actori.

După Mieke Bal, „focalizatorul", adică „punctul din care elementele sunt vizualizate" [3, p.152], apare exclusiv în două ipostaze: 1) el se identifică cu un actor din fabulă; 2) sau reprezintă „un agent anonim" situat în afara acesteia. În funcţie de ipostazele respective, cercetătoarea diferenţiază două tipuri de focalizare: *internă* şi *externă*. E de amintit aici că, în fond, după acelaşi criteriu, al situării subiectului-perceptor în interiorul sau în afara diegezei, mai mulţi exegeţi, între care Franz K. Stanzel [40, p.89-90], Erwin Leibfried [28, p.240-258] ş.a., disting între perspectiva narativă *internă* şi cea *externă*. De aceea, nu întâmplător tipologia propusă de Mieke Bal este, în linii mari, uşor recognoscibilă în tipologia acestor autori. Cu singura deosebire că, în opinia ei, „din punctul de vedere al nivelului de focalizare nu există nici o diferenţă fundamentală între „naraţiunea la persoana întâi" şi „naraţiunea la persoana a treia" [3, p.163], fapt ce presupune că focalizatorul extern (FE) „îşi păstrează întotdeauna focalizarea, în care poate încadrată şi focalizarea Focalizatorului-Personaj ca obiect" [3, p.163]. De menţionat că această teză, potrivit căreia focalizarea *internă* e totdeauna dublată de focalizarea *externă*, rămâne fără o suficientă acoperire ştiinţifică.

Cu toate neajunsurile lor, ideile lui Mieke Bal despre focalizare au trezit interesul mai multor exegeţi: Ansgar Nünning [32, p.258-263], Shlomith Rimmon-Kenan [37, p.78-86] ş.a.

Cum s-a remarcat, de cele mai dese ori focalizarea e considerată sinonimă cu punctul de vedere (G.Genette) sau cu perspectiva (M.Bal, Sh.Rimmon-Kenan). În unele cazuri însă, noţiunea dată e tratată ca modalitate de realizare a perspectivei/ punctului de vedere. În *Dicţionar de ştiinţe ale limbii* de Angela Bidu-Vrânceanu ş.a. focalizarea e definită drept „modalitate de construire a textului literar prin care autorul realizează şi propune o anumită perspectivă/ punct de vedere asupra povestirii" [5, p.217].

Deci, în naratologia contemporană focalizarea este o metaforă cu accepţii diferite. Drept urmare, teoria focalizării a lui Gérard Genette nu se confundă, să zicem, cu cea a lui Mieke Bal. Înţelesurile diferite care se dau metaforei focalizării provin însă nu dintr-o regândire teoretică de esenţă, ci dintr-o reformulare a unor concepte răspândite în exegeza naratologică.

Aşadar, cum demonstrează cercetarea teoriilor proliferante ale perspectivei, acestei categorii i se recunoaşte unanim fundamentalitatea ei ca tehnică narativă, ca resort al constituirii ficţiunii, imaginarului, semnificaţiei. Totodată, însă, noţiunea în cauză, identificată frecvent cu *punctul de vedere, viziunea, focalizarea,* cunoaşte interpretări extrem de diferite, uneori derutante şi puţin coerente. Astfel că trebuie să-i dăm dreptate lui James Elkins, care afirmă că la etapa actuală perspectiva reprezintă, la nivelul teoretizărilor, „o metaforă a subiectivităţii".

Bibliografie:

1. BAL, M. *Narratologie. Les instances du récit. Essais sur la signification narrative dans quatre romans modernes*. Paris: Klincksieck, 1977. 198 p.
2. BAL, M. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, 1985. 164 p.
3. BAL, M. *Naratologia. Introducere în teoria naraţiunii*. Ed. a II-a. Traducere de Sorin Pârvu. Iaşi: Institutul European, 2008. 241 p.
4. BERENDSEN, M. The Teller and the Observer. Narration and Focalization in Narrative Texts. In: *Style,* vol. 18, 1984, no. 2, p.140-158.
5. BIDU-VRÂNCEANU, A. ş. a. *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*. Ed. a II-a. Bucureşti: Nemira, 2005. 606 p.
6. BOOTH, W.C. *Retorica romanului*. Traducere de Alina Clej şi Ştefan Stoenescu. Bucureşti: Univers, 1976. 572 p.
7. CARTER, B.A.R. Perspective. In: *The Oxford Companion to Art* (ed. H.Osborne). Oxford: Clarendon Press, 1970. p.840-861.
8. CHALONGE, F. Poétique et phénoménologie: le point de vue et la perception. In: *Littérature*, dec. 2003, no.132, p.71-84.
9. DALAI EMILIANI, M. Perspective. In: *Encyclopaedia Universalis,* vol. 14. Éditeur à Paris, 1985, p.295-303.
10. *Dicţionar de estetică generală*. Bucureşti: Editura Politică, 1972. 399 p.
11. Doesschate, Gezienus. *Perspective. Fundamentals, Controversials, History*. Nieuwkoop: B. de Graff, 1964, 159 p.
12. DUCROT, O., SCHAEFFER, J.-M. *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*. Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vişan şi Marina Păunescu. Bucureşti: Babel, 1996. 532 p.
13. ELKINS, J. *The Poetics of Perspective*. Ithaca: Cornell University Press, 1994. 324 p.
14. FLOCON, A., TATON, R. *La perspective*. Paris: PUF, 2005. 126 p.
15. FLUDERNIK, M. *Towards a „Natural" Narratology*. New York: Routledge, 1996. 454 p.
16. FLUDERNIK, M. *Cuvânt introductiv* la volumul: Franz K. Stanzel. *Teoria naraţiunii*. Traducere de Valeriu P. Stancu şi Silvia Chirilă. Iaşi: Institutul European, 2011, p.9-16.
17. FLUDERNIK, M. *An Introduction to Narratology*. New York: Routledge, 2012. 200 p.

18. FRANCASTEL, P. *Peinture et société. Naissance et destruction d'un espace plastique. De la Renaissanse au cubisme*. Paris: Gallimard, 1965. 253 p.
19. FRANCASTEL, P. *Figura şi locul. Ordinea vizuală a Quattrocento-ului*. Traducere de Radu Nicolau. Bucureşti: Univers, 1971. 367 p.
20. FRIEDMAN, N. Point of View in Fiction. The Development of a Critical Concept. In: *PMLA*, 70, 1955, p.1160-1184.
21. FRIEDMAN, N. Point of View in Fiction. The Development of a Critical Concept. In: *The Theory of the Novel*. Ed. Ph. Stevick. New York: The Free Press, 1967, p.108-139.
22. FRIEDMAN, N. Point of View in Fiction. The Development of a Critical Concept. In: N.Friedman. *Form and Meaning în Fiction*. Athens: University Georgia Press, 1975, p.134-166.
23. GENETTE, G. *Figures III*. Paris: Seuil, 1972. 286 p.
24. GENETTE, G. *Introducere în arhitext. Ficţiune şi dicţiune*. Traducere de Ion Pop. Bucureşti: Univers, 1994. 219 p.
25. JAMES, H. *The Art of the Novel. Critical Prefaces*. New York/ London: Scribner, 1934. 348 p.
26. JAMES, H. Prefaţă. În volumul: JAMES, H. *Portretul unei doamne*. Traducere de Ileana Cazan. Bucureşti: ELU, 1969, p.5-20.
27. LANSER, S.S. *The Narrative Act. Point of View in Prose Fiction*. Princeton: University Press, 1981. 308 p.
28. LEIBFRIED, E. *Kritische Wissenschaft vom Text. Manipulation. Reflexion, transparente Poetologie*. Stuttgard: Metzler, 1972.
29. LINTVELT, J. *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere. Teorie şi analiză.* Traducere de Angela Martin. Bucureşti: Univers, 1994. 272 p.
30. LUBBOCK, P. *The Craft of Fiction*. London: Eleven Gower Street, 1921. 275 p.
31. MORISSON, K. James's and Lubbock's. Differing Points of View. In: *Nineteenth-Century Fiction*, 16, 1961. p.245-255.
32. NÜNNING, A. „Point of view" oder „Focalization"? Über einije Grundlagen und Kategorien konkurrierender Modelle der erzählerischen Vermittlung. In: *Literatur in Wissenschaft und Unterricht*, 1990, Bd. 23, s.249-268.
33. PANOFSKY, E. *Renaştere şi renaşteri în arta occidentală*. Traducere de Sorin Mărculescu. Bucureşti: Meridiane, 1974. 383 p.
34. PANOFSKY, E. *Artă şi semnificaţie*. Traducere de Ştefan Stoenescu. Bucureşti: Meridiane, 1980. 442 p.
35. PINGAUD, B. Temps et roman aujourd'hui. In: *L'Homme*, tome 37, nr. 43, juil.-sept. 1997, p.21-27.
36. POUILLON, J. *Temps et roman*. Paris: Gallimard, 1946, p.280.
37. RIMMON-KENAN, Sh. *Narrative Fiction. Contemporary Poetics.* 2nd ed. London / New York: Routledge, 2002. 208 p.
38. SARTRE, J.-P. *Situations 1. Essais*. Paris: Gallimard, 1947. 308 p.
39. SCHMIDT-RADEFELDT (KIEL), J. La théorie du point-de-vue chez Paul Valéry. In: *Paul Valéry Contemporain*. Paris: Klincksieck, 1974. p.237-249.
40. STANZEL, F.K. *Teoria naraţiunii*. Traducere de Valeriu P. Stancu şi Silvia Chirilă. Iaşi: Institutul European, 2011. 385 p.
41. STOCKSIEKER DI MAIO, I. *The Multiple Perspective. Wilhelm Raabe's Third-Person Narratives of the Braunschweig Period*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1981. 155 p.
42. TODOROV, Tz. Les catégories du récit littérraire. In: *Communications*, 8, 1966, p.125-151.
43. TODOROV, Tz. *Categoriile naraţiunii literare*. Traducere de Virgil Tănase. În volumul antologic *Poetică şi stilistică. Orientări moderne*. Bucureşti: Univers, 1972. p.370-400.
44. TODOROV, Tz. *Poetica. Gramatica Decameronului*. Traducere de Paul Miclău. Bucureşti: Univers, 1975. 208 p.
45. *Современное зарубежное литературоведение. Страны Западной Европы и США. Концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник*. 2-ое изд. Ред.-составители И.П. Ильин, Е.А. Цурганова. Москва: Интрада, 1999. 320 с.
46. Шмид, В. *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.

Prezentat la 31.07.2013

PERSPECTIVA NARATIVĂ ÎN ROMANUL SCRIITOAREI ANA MARIA MATUTE *PRIMERA MEMORIA*

Laura MÎRZAC

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol ne-am propus să efectuăm o analiză a particularităţilor naraţiunii homodiegetice din cadrul romanului scriitoarei spaniole Ana Maria Matute ***Primera memoria.*** Pentru a realiza acest scop, ne-am axat pe noţiunile de autor/ narator, personaj, perspectivă narativă, omniscienţă, discurs interior/exterior, indispensabile unei interpretări adecvate a operei literare.

Cuvinte-cheie*: perspectivă narativă, naraţiune homodiegetică, monolog interior, dialog.*

NARRATIVE PERSPECTIVE IN THE NOVEL OF THE WRITER ANA MARIA MATUTE *PRIMERA MEMORIA*

In this article we intended to carry out the features of the homodiegetic narration in the novel of the Spanish writer Ana Maria Matute „Primera memoria”. For this purpose, we focused on the concepts of author/narator, character, narrative perspective, omniscience, internal/external speech, that are indispensable to a proper interpretation of the literary work.

Keywords*: narrative perspective, homodiegetic narration, internal monologue, dialog.*

Apariţia Anei Mariei Matute pe fundalul literaturii spaniole din secolul XX a constituit un moment de importanţă majoră în evoluţia acesteia, scriitoarea manifestându-se de la bun început ca personalitate multilaterală şi complexă. Proza Anei Mariei Matute reprezintă un caz aparte în cadrul realismului spaniol, deoarece, avându-l ca punct de pornire, scriitoarea deviază încet spre o lume fantastică şi imaginară. Astfel, întreaga ei operă are la bază realitatea, elementul autobiografic, abordat constant din perspectivă psihologică şi, în cele din urmă, necesitatea de a evada din viaţa cotidiană, pentru a-şi găsi refugiul într-o lume ideală.

De cele mai multe ori, evenimentele prezentate oscilează continuu între lumea observată şi lumea recreată în opera sa. Anume acest moment, menţionat în repetate rânduri de către mai mulţi critici, constituie una din trăsăturile specifice ale creaţiei literare a autoarei care, în consecinţă, configurează un stil original şi inconfundabil.

Romanul *Primele amintiri* (*Primera memoria*) publicat în 1959 şi distins cu prestigiosul premiu Nadal de asemenea se înscrie în opera literară a Anei Mariei Matute ca fiind unul plin de lirism, candoare adolescentină, fantezie şi imaginaţie, pe de o parte, şi impregnat de realitatea dură a războiului civil, pe de alta. *Primele amintiri* narează tranziţia de la copilărie la adolescenţă a Matiei, protagonista romanului, şi a verişorului său Borja. Ambii locuiesc în casa bunicii, care reprezintă o lume izolată, naivă, misterioasă, dar în acelaşi timp nelipsită de cruzime. Prin prisma viziunii personale a Matiei asistăm la o serie întreagă de evenimente ce se desfăşoară vertiginos pe parcursul câtorva luni în care adolescenta urmează să descopere multe lucruri noi despre „viaţa obscură a adulţilor”.

Dat fiind faptul că prezentul roman se înscrie în curentul denumit realism, este cazul să menţionăm în acest context lucrarea Mariei del Carmen Bobes Naves *Teoría general de la novela*, în care autoarea, cu scopul de a evita eventuale confuzii sau interpretări eronate, diferenţiază net realitatea de opera literară şi nu admite în nici un caz identificarea realităţii din cadrul operei literare cu realitatea propriu-zisă [3, p.15-16]. Potrivit afirmaţiilor acesteia, opera îşi are propriile sale legi: creează o lume fictivă în care personajele şi comportamentele acestora, timpul şi spaţiul devin semne ale unei lumi „coerente” şi „închise”. Romanul nu presupune existenţa unei lumi reale, unde faptele, cauzele şi efectele acestora sunt deschise şi continue; dimpotrivă, el se caracterizează prin prezentarea unei lumi limitate de voinţa autorului, care devine coerentă şi semnificativă datorită interpretărilor efectuate de către acesta, amplificându-şi ulterior sfera semnificaţiilor în funcţie de competenţele cititorului. Romanul poate informa despre modul în care autorul vede anumite comportamente personale sau sociale, însă nu reprezintă o „transpunere a realităţii”. Acesta poate crea impresia de copie a realităţii şi chiar poate fi folosit ca mărturie a unor evenimente sociale, politice, religioase etc. la o anumită etapă de dezvoltare a unei comunităţi, însă creaţia literară „închide” ceea ce este „deschis”, explică faptele şi le interpretează ca fiind semne a tot ce este încadrat în limitele sale. Prin urmare, deşi evenimentele se desfăşoară în

vara anului 1936, la începutul războiului civil, suntem interesaţi de studierea romanului „Primele amintiri” în calitate de creaţie literară şi nu ca mărturie socială.

Pentru a aborda romanul *Primele amintiri* din perspectiva naratologiei, vom încerca să elucidăm în cele ce urmează noţiunea de punct de vedere, care reprezintă elementul cel mai complicat al naraţiunii. Acesta poate fi definit, în ultimă instanţă, ca o relaţie între autor, narator, personaje şi cititor care, asemenea oricărei altei relaţii, posedă propriile sale subtilităţi. În acest context, se poate discuta despre narator, despre omnisciență, despre gradul de credibilitate într-o operă literară concretă etc., însă, totodată, e cazul să subliniem şi faptul că nici o concluzie pe care o vom face la finele acestei analize nu va fi aplicabilă în cadrul altei opere. Anume acest fapt determină complexitatea şi dificultatea problemei în cauză.

În primul rând, este necesar de a face abstracţie de semnificaţia comună a noţiunii de punct de vedere ca sinonim al celei de opinie şi, fireşte, cunoaşterea sau identificarea viziunilor şi predilecţiilor autorului nu ne vor servi pentru elucidarea punctului de vedere în opera literară. Prin urmare, punctul de vedere trebuie înţeles într-un mod mai literal şi mai exact, şi anume: ca un „punct/unghi din care se poate privi mai bine”. Întrebările ce rezultă în mod firesc din cele expuse anterior sunt: cine vorbeşte, cui îi este adresat discursul, cum se vorbeşte, la ce distanţă de cele întâmplate, care sunt limitele omniscienţei naratorului etc. Toate aceste aspecte sunt legate de alegerea punctului de vedere şi, deoarece autorul pretinde că eventualul său cititor îi va împărtăşi perspectiva, răspunsurile la aceste întrebări ne vor ajuta, în cele din urmă, să-i descoperim şi părerile, şi viziunile, şi adevărata atitudine faţă de mesaj.

În cadrul elementelor convenţionale pe baza cărora se constituie naraţiunea se atestă prezenţa a doi emiţători, şi anume: a autorului ca prim subiect al comunicării literare şi a naratorului în calitate de prim subiect al enunţării concrete în care se reproduce naraţiunea propriu-zisă [3, p.232].

Astfel, prima decizie pe care urmează să o ia autorul cu privire la punctul de vedere adoptat ţine de alegerea naratorului. Totodată, e cazul să menţionăm că autorul poate alege în mod liber, fără nici un fel de restricţii, un narator omniscient, un narator-personaj sau un narator extern cu omniscienţă limitată, însă din momentul în care alegerea a fost făcută autorul va fi obligat să se conformeze posibilităţilor corespunzătoare tipului de narator ales. Naratorul beneficiază de o autonomie relativă faţă de autor şi are misiunea de a povesti istoria, prezentând-o în forma cea mai potrivită pentru ca aceasta să rezulte clară sau confuză, imediată sau distantă, obiectivă sau emoţionantă etc. În literatura de specialitate, de cele mai multe ori se porneşte de la ideea că naratorul este un element specific care defineşte genul narativ şi îl situează în opoziţie faţă de cel dramatic sau liric. Naratorul organizează toate relaţiile cu ajutorul materiei narative şi a limbajului în care o exprimă, reproduce în mod direct limbajul personajelor sau foloseşte un limbaj propriu, apropie sau îndepărtează faptele, le prezintă într-o lumină directă sau dintr-o perspectivă critică, reiterează faptele când consideră că sunt relevante pentru istorie etc.; într-un cuvânt, manipulează realitatea convenţională pe care ne-o prezintă pentru ca noi să o receptăm, atribuindu-i o valoare etică, artistică, socială, culturală.

În *Primele amintiri* observăm prezenţa exclusivă a unei singure forme narative, şi anume, a celei homodiegetice care presupune un narator-personaj sau, mai bine zis, este vorba aici despre o varietate a naraţiunii homodiegetice definită ca naraţiune homodiegetică-auto, în cadrul căreia naratorul întruneşte în identitatea sa caracteristicile eului narator şi ale eului trăit [5, p.308].

În majoritatea operelor de acest gen atestăm prezenţa unui personaj care, odată ajuns la un anumit grad de maturitate fizică, intelectuală şi socială, începe să povestească istoria vieţii sale. În acest fel, devin caracteristici fundamentale şi inevitabile folosirea persoanei întâi, a adverbelor deictice aici/acum, a timpurilor verbale Presente de Indicativo şi Pretérito Perfecto/ Pretérito Indefinido de Indicativo, care duc la crearea unei distanţe temporale între eul narator şi eul trăit.

(Aquí estoy ahora, delante de ese vaso tan verde, y el corazón pesándome. ¿Será verdad que la vida arranca de escenas como aquélla? ¿Será verdad que de niños vivimos la vida entera, de un sorbo, para repetirnos después estúpidamente, ciegamente, sin sentido alguno?) [1, p.22]

De asemenea, devin trăsături semnificative ale acestei tipologii narative omniscienţa totală a naratorului faţă de cele trăite personal şi omniscienţa limitată a lumii interioare a celor din jur.

Deci, în calitatea sa de narator, acesta este în drept să decidă cât de mult cunoaşte. Viziunea naratorului, distanţa faţă de cele narate şi diferitele sale atitudini sunt fundamentale pentru comprehensiunea mesajului în calitate de mesaj literar. Posibilităţile de a nara, de a dramatiza şi de a reflecta ale naratorului sunt foarte ample şi generează semnificaţii care se manifestă pe deplin în cadrul textului. De la bun început, naratorul îi

va semnala cititorului gradul de omniscienţă ales, iar odată semnalat acest fapt, între ei se va „încheia un contract".

Naratorul omniscient posedă o cunoaştere totală a faptelor şi, prin urmare, are posibilitatea de a informa în mod obiectiv despre cele din jur, de a interpreta în locul cititorului aparenţele personajelor, de a se deplasa liber în timp şi spaţiu, de a exprima opinii, judecăţi de valoare sau, pur şi simplu, de a reflecta pe marginea celor petrecute în jur. Cititorul, fireşte, va accepta ca naratorul să-i vorbească în felul acesta, ba mai mult decât atât, va împărtăşi, fără a-şi da seama, cele relatate.

Pentru punctul de vedere al naratorului cu omniscienţă limitată este caracteristică o libertate relativă a acestuia. Alegând un narator-personaj, autorul limitează posibilităţile de cunoaştere şi exprimare ale acestuia, privându-l de privilegiile unui „creator" şi atribuindu-i un statut de persoană. Naratorul cu omniscienţă limitată se poate cunoaşte pe sine însuşi, iar pe ceilalţi îi poate privi doar din afară. Însă, chiar şi în cazurile când naratorul se identifică cu unul din personaje, viziunea sa este mai amplă decât cea a oricărui alt personaj, deoarece, în afară de faptul că acesta trăieşte acţiunea (în calitate de personaj), are posibilitatea de a o comenta în cadrul narării (în calitate de narator). Avantajul omniscienţei limitate faţă de cea deplină constă în crearea „efectului imediat". Prin urmare, nu ne este permis să cunoaştem ceea ce nu cunoaşte nici Matia despre viaţa lui Borja, a bunicii sau a lui Manuel şi, în felul acesta, încercăm să aflăm împreună cu ea dezlegarea anumitor taine. În acest proces se încheie un fel de „acord" între narator şi cititor, condiţiile căruia urmează a fi îndeplinite cu stricteţe. Pentru a ilustra afirmaţiile precedente, în continuare aducem în calitate de exemplu un fragment din roman:

No sé si Borja odiaba a la abuela, pero sabía fingir muy bien delante de ella. Supongo que desde muy niño alguien le inculcó el disimulo como una necesidad. Era dulce y suave en su presencia, y conocía muy bien el significado de las palabras herencia, dinero, tierras. Fingía inocencia y pureza, gallardía, delante de la abuela, cuando, en verdad – oh, Borja, tal vez ahora empiezo a quererte - , era un impío, débil y soberbio pedazo de hombre [1, p.15].

No creo que yo fuera mejor que él. Pero no desaprovechaba ocasión para demostrar a mi abuela que estaba allí contra mi voluntad. Y quien no haya sido, desde los nueve a los catorce años, atraído y llevado de un lugar a otro, de unas a otras manos, como un objeto, no podrá entender mi desamor y rebeldía de aquel tiempo. Además, nunca esperé nada de mi abuela: soporté su trato helado, sus frases hechas, sus oraciones a un Dios de su exclusiva invención y pertenencia, y alguna caricia indiferente, como indiferentes fueron también sus castigos [1, p.16].

Deşi această formă a omniscienţei poartă în aparenţă un caracter restrâns, dispune, totuşi, de o libertate pe care în realitate nu o poate avea nimeni. În viaţa cotidiană putem avea acces la o singură minte, şi anume: la cea proprie. Însă, în acelaşi timp, este cert faptul că pe noi înşine nu ne putem privi din exterior, iar în calitate de narator avem posibilitatea de a face ceea ce nu îi este dat nimănui: de a ne privi simultan atât din interior, cât şi din exterior.

Persoana gramaticală aleasă pentru narator condiţionează forma de prezentare a discursului. Astfel, se poate vorbi despre un limbaj interior (în calitate de exerciţiu al gândirii) sau despre un limbaj exterior (în calitate de exerciţiu al vorbirii). Discursul exterior este „transpunerea" în povestire a formelor realizate într-un act de enunţare, iar discursul interior este „transpunerea" unui act de gândire. Discursul se generează în interior şi se formulează prin intermediul semnelor lingvistice sau prin intermediul diferitelor sisteme semice (mimic, proxemic etc.). Discursul lingvistic este cel mai frecvent utilizat şi, de asemenea, cel mai complet şi mai complex. Opoziţia care se stabileşte între discursul interior şi discursul exterior este aceeaşi opoziţie care se stabileşte între gândire şi limbaj. Gândul nu poate fi formulat decât prin limbaj, deşi se exteriorizează de asemenea prin semne ce aparţin şi altor sisteme semice. Limbajul, la rândul său, reprezintă expresia gândirii. Rezultă de aici că noţiunile în cauză sunt interdependente şi inseparabile în practică, dar diferenţiabile în teorie. Totuşi, atât discursul interior, cât şi cel exterior se manifestă în cadrul naraţiunii prin intermediul semnelor limbajului scris care nu va putea fi decât exterior şi va avea anumite particularităţi de natură semantică şi stilistică decisive pentru organizarea naraţiunii [3, p.254].

Discursul interior, fiind interior, nu necesită un receptor şi, din acest motiv, nu se supune unor exigenţe de ordin temporal, spaţial, logic şi chiar gramatical. Un receptor poate avea cele mai diverse relaţii cu celelalte elemente ale procesului comunicării. În primul rând, poate prezenta sincretism faţă de emiţător. Aceasta este

una din formele care justifică monologul interior: emiţătorul vorbeşte pentru sine transformându-se în receptor. Dacă nu este prezent acest sincretism, emiţătorul şi receptorul sunt persoane diferite. Receptorul poate fi o persoană reală sau imaginară, acest moment nu este decisiv pentru natura comunicării, pentru că orice discurs presupune un receptor virtual care este orice persoană capabilă de a-l interpreta. Acceptarea existenţei unui receptor, adică a faptului că limbajul nu este doar expresia emiţătorului, condiţionează totalmente organizarea discursului. Dacă se scrie cu intenţia ca mesajul să fie interpretat, se tinde spre o exprimare clară, logică, inteligibilă şi se structurează mesajul potrivit unor principii etice, ideologice şi sociale. În cele ce urmează am putea aduce în calitate de exemplu un fragment din roman care, deşi reprezintă discursul interior, capătă o formă de exprimare coezivă şi coerentă în care nu lipseşte nici limbajul figurat, care îi imprimă enunţului şi mai multă claritate, accesibilitate şi elocvenţă.

Sentí deseos de mentir. De inventar historias e historias malvadas de mi padre (tan desconocido, tan ignorado; ni siquiera sabía si luchaba en el frente, si colaboraba con los enemigos, o si huyó al extranjero). Tenía que inventarme un padre, como un arma, contra algo o alguien. Sí, lo sabía. Y comprendí de pronto que lo estuve inventando sin saberlo durante noches y noches, días y días [1, p.52].

Pe lângă poziţia fizică pe care o ocupă naratorul faţă de personaj (externă sau internă), acesta mai este obligat să ocupe o altă poziţie faţă de limbajul adoptat de unul sau altul. Personajul gândeşte sau vorbeşte, iar naratorul ne prezintă discursul în formă directă sau transformându-l în limbaj propriu. În procesul narării sunt implicaţi doi vorbitori (emiţători): personajul şi naratorul. Fiecare dintre ei îşi are propria sa formă de exprimare şi legătura pe care naratorul o stabileşte între aceste limbaje depinde de diferiţi factori.

Lumea ficţiunii literare îşi propune să folosească cuvântul după modelul lumii reale, adică asemănător interacţiunilor verbale cu caracter social. Însă, în acest context, e cazul să mai menţionăm o circumstanţă impusă de textul literar, şi anume: orice text literar presupune existenţa unui subiect căruia îi revine funcţia de a transmite dialogul. Prezenţa acestui subiect poate fi expresă sau latentă şi are drept consecinţă dedublarea lumii fictive, deoarece în cazul în care subiectul enunţării (naratorul) cedează cuvântul personajelor, apare o nouă „lume" cu propriul său timp, spaţiu, ideologie etc.

Dialogul literar se deosebeşte net de cel funcţional. În timp ce dialogul funcţional reprezintă un schimb reciproc de opinii sau atitudini şi oferă în mod spontan anumite informaţii care circulă între interlocutori fără a avea altă pretenţie decât cea de a furniza anumite date, textul literar transformă discursul dialogat într-un procedeu bine structurat pus în serviciul unei concepţii.

Să vedem atunci care sunt posibilităţile dialogului în cadrul textului literar. Se întâmplă destul de frecvent ca în roman dialogul să coincidă cu momentele de tensiune maximă, astfel producându-se un contrast cu discursul monologat al naratorului. În *Primera memoria* descoperim unul dintre primele dialoguri propriu-zise în conflictul dintre Borja, Matia şi el Chino care, într-o formă din ce în ce mai acută, se va manifesta pe parcursul întregului roman, revelând cruzimea lui Borja.

- *Cura rebotado – le decíamos.*
- *¡Por Dios, por Dios, delante de su señora abuela no me llamen así! Guarden la compostura, por favor, o me echará a la calle…*
- *¿Qué dices, qué dices? No oigo bien: mírame dentro de las orejas, tengo algo que me zumba. No sé si será una abeja…* [1, p.24].

Până la această scenă monologul naratorului decurge lent şi monoton, deşi include pasaje cu dialog implicit sau semidialog care presupune o singură voce directă.

En cuanto nos quedábamos solos, nos poníamos a ver quién hablaba peor [1, p.21].
- *Te domaremos – me dijo, apenas llegué a la isla* [1, p.16].

În aceeaşi ordine de idei am putea menţiona folosirea dialogului în pasaje „fără conţinut" cu scopul de a completa discursul cu scene de aşteptare, dacă se pretinde a situa punctul culminant într-un schimb de replici dintre personaje.

- *Si supiera la abuela que hablas así – dije -. Ni siquiera puede imaginárselo.*
- *La abuela no se imagina nada – contestó, misteriosamente.*

Se paró y se volvió hacia mí. Me enfocó la cara con la linterna y volvió a reírse de aquella forma casi femenina que tanto me irritaba. Dijo:

- *Bueno, estoy pensando una cosa: ¿qué va a ser de ti? ¡A los catorce años fumando y bebiendo como un carretero, y andando por ahí, siempre con chicos! Tampoco lo sabe la abuela, ¿verdad?*
Procuré sonreír lo más parecido a él:
- *Así es, así es* [1, p.51].

Alteori, dialogului literar îi revine o finalitate stilistică, şi anume: cea de a întrerupe monotonia caracteristică pentru exprimarea monologată a naratorului pentru a permite vocilor alternante ale personajelor la peroanele întâi şi a doua de a se integra în discurs. De asemenea, poate avea o finalitate mimetică, pentru a crea şi impresia de realism, şi o aparenţă de limbaj preluat din realitatea propriu-zisă. Dialogul poate denota şi necesitatea de a accede la cunoaşterea unei persoane prin intermediul propriului său cuvânt, atunci când alte căi de acces spre lumea interioară a acesteia sunt imposibile. Pe lângă faptul că ne pune la dispoziţie date despre lumea interioară a personajelor, dialogul mai îndeplineşte şi o funcţie informativă, deoarece „comportamentul lingvistic" al acestora, şi anume – prezenţa anumitor elemente lexicale, sintactice, stilistice, vizează nivelul de cultură, educaţie, mediul social sau temperamentul interlocutorilor [2, p.165].

Uneori naratorul, căruia îi revine funcţia de a modera dialogul, dispare pentru a se distanţa de cele relatate şi pentru a ceda rolul de emiţător personajelor. Figura naratorului apare doar în prezentarea iniţială sau finală, care este indispensabilă şi le permite celor două personaje să se confrunte, evitând specificările de diferit gen pentru a nu afecta dinamismul enunţului.

Fingí indiferencia y cogí de nuevo los libros. Añadió:
- *Bueno, tú no tienes nada que temer, siendo buena chica.*
- *Seré como me dé la gana, mono idiota.*
- *No, no serás como te dé la gana. Porque…*
- *Si yo hablase… ¿sabes lo que te pasaría?*
- *¿Y qué es lo que tienes que hablar, tonto? ¡Más cosas sé yo de ti!*
- *¡Bah, cosas de chicos! ¡Lo tuyo es peor! A ti te meterían en un correccional por pervertida. "La manzana podrida pudre a las sanas", y todas esas cosas. ¡Vaya si te crees que no lo sabemos todo! Juan Antonio y hasta Guiem… Os hemos visto.*
- *¿A quiénes?* [1, p.201].

Aşa cum observăm în exemplul reprodus mai sus, naratorul se retrage imediat după replica introductivă, punându-ne la dispoziţie un dialog amplu şi absolut autosuficient care nu necesită să fie dirijat pentru a rezulta inteligibil şi complex. În pofida utilizării mai multor fraze eliptice şi a enunţurilor cu o densitate semantică redusă, cititorul îşi dă bine seama cine vorbeşte şi despre ce.

În aceeaşi ordine de idei, am putea menţiona şi afirmaţiile Mariei del Carmen Bobes Naves, potrivit cărora dialogul reprezintă un discurs „nedogmatizat", deoarece atunci când intervine naratorul pentru a anunţa, pentru a dirija, a modera sau a da o apreciere celor întâmplate, cititorul acceptă această interpretare a faptelor, iar în cadrul dialogului în discurs se încorporează alte voci şi naratorul renunţă la „privilegiile" sale de „creator", cedând locul altor emiţători [2, p.164]. În aceste condiţii, cititorul se vede obligat să realizeze în mod independent o sinteză coerentă a diferitelor atitudini şi poziţii care i s-au oferit. Prin urmare, prezenţa dialogului într-un text literar tinde să transforme cititorul într-un interpret activ, contrastând astfel cu discursul monologat al naratorului care se orientează mai mult spre pasivitatea cititorului, decât spre o interacţiune interpretativă. În consecinţa încorporării dialogului se reuşeşte crearea unui „univers narativ" cu particularităţi inconfundabile, care scot la iveală atât lumea efemeră a copilăriei marcate de războiul civil, cât şi realitatea dură a vieţii adulte, lucru pe care îl putem observa destul de frecvent de-a lungul traseului literar al Anei Maria Matute.

Bibliografie:

1. MATUTE, Ana María. *Primera memoria*. Barcelona: Ediciones Destino, 1998.
2. Bobes Naves María del Carmen. *El diálogo. Estudio pragmático, lingüístico, literario*. Madrid, 1992.
3. Bobes Naves María del Carmen. *Teoría general de la novela*. Madrid: Gredos, 1985.
4. CRUCERU, C. *Dialog şi stil oral în proza românească actuală*. - Bucureşti: Minerva, 1985.
5. TACCA, O. *Las voces de la novela*. Madrid, 1978.

Prezentat la 02.07.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

LEGENDA MARELUI INCHIZITOR ŞI ANEANTIZAREA PERSOANEI

Nicoleta-Ginevra BACIU

Universitatea „Al.I. Cuza”, Iaşi

Eseul propune o nouă grilă de lectură a celebrului text dostoievskian, pornind de la valorile de bază, definitorii, ale isihasmului, binecunoscutul curent spiritual al Bisericii Creştine de Răsărit. Identificarea acestor valori în schema textului şi, în special, a distorsionării acestora în contextul sistemului totalitar imaginat de Marele Inchizitor, precum şi analiza modului în care spulberarea acestor valori duce la anihilarea persoanei ca individualitate spirituală, reprezintă direcţiile principale ale studiului nostru.

***Cuvinte-cheie**: Legenda Marelui Inchizitor, Fraţii Karamazov, Dostoievski, isihasm, aneantizare.*

THE LEGEND OF THE GRAND INQUISITOR AND THE PERSON'S ANNIHILATION

The essay proposes a new reading grid of the famous dostoevskian text, by starting from the main defining values of the hesychastic tradition, the well-known spiritual phenomenon of the Eastern Christian Church. The identification of these values in the scheme of the text and especially, of their distortion in the context of the totalitarian system proposed by the Grand Inquisitor, together with the analysis of how the obliteration of these values results into the annihilation of the human being, as a spiritual individuality, represent the main lines of our study.

***Keywords:** The Legend of the Grand Inquisitor, The Karamazov Brothers, Dostoevsky, hesychasm, annihilation.*

Legenda Marelui Inchizitor, parte integrantă a romanului *Fraţii Karamazov* de F.Dostoievski, este, probabil, cea mai ermetică pagină care s-a scris vreodată, nu doar în literatura rusă, ci în întreaga literatură universală. Deşi poartă în trena sa un şir imens de demersuri hermeneutice, care acoperă toată gama de interpretări posibile, de la Nikolai Berdeaev, care vede în acest text *„o adevărată revelaţie a libertăţii creştine”* [1, p.139] şi până la Vasili Rozanov, care califică textul drept cea mai neagră mărturie a îndoielilor lui Dostoievski şi cea mai cutremurătoare expresie literară a destăinuirii încredinţate de autor carnetului său de însemnări, cu puţin timp înainte de a muri, *„Osanalele mele au trecut prin grea cumpănă”* [3, p.146], *Legenda* continuă totuşi să rămână un mister care îşi ignoră exegeţii, refuzând tuturor etalarea completă a sensurilor sale şi încheierea definitivă a exerciţiului hermeneutic.

Însăşi încadrarea tehnică a acestui episod şi clasificarea sa din punctul de vedere al teoriei literare scapă oricărei fixări categorice prin definiţii. Departe de a fi o simplă ipostază de *povestire în ramă*, *Legenda* este mai degrabă o secţiune dramatizată în economia romanului, încadrată circular de discuţia dintre cei doi fraţi, Ivan şi Alioşa Karamazov, de un dialog al tatonărilor şi descifrărilor dintre cei doi, o întâlnire între două microcosmosuri complet diferite, cu racorduri distincte la ritmul universal al lumii, în care consangvinitatea este mai curând o pricină de poticnire decât un liant al discuţiei. Maestru redutabil al introducerilor şi al „aranjării reflectoarelor”, regizor neîntrecut al episoadelor dramatizate din creaţia sa, Dostoievski asigură, şi în acest caz, un preambul realizat în cele mai grave tonuri ale contestării, capitolul premergător *Legendei* intitulându-se chiar *Răzvrătirea*.

În faţa cortinei încă neridicate, Ivan Karamazov îşi declamă celebra filipică într-un torent de fapte şi relatări, menite toate să conteste cu furie planul divin de armonie universală. Teribilul cazuist, închis în tristul separeu despărţit de restul restaurantului printr-un paravan şi zăvorât totodată în îngheţata logică a propriilor sale argumente, revarsă asupra fratelui său şi a cititorului o întreagă sofistică a întunericului, în care crede şi pentru care este gata să-i întoarcă spatele Creatorului său, nu contestându-i existenţa, ci validitatea planurilor de realizare a armoniei universale. Dacă pentru realizarea acestei armonii atotcuprinzătoare este nevoie de sfâşierea de suflet a unei singure făpturi nevinovate şi vulnerabile cum sunt copiii, atunci planul divin se invalidează prin însăşi autocontrazicerea sa, iar biletul de intrare într-o asemenea construcţie incomprehensibilă trebuie returnat în mod neîntârziat: *„Fiindcă armonia aceasta nu merită nici măcar o lacrimă vărsată de bietul copilaş chinuit, care se bătea cu pumnişorii în piept într-o văgăună infectă, rugîndu-se lui dumnezeu şi vărsînd la picioarele lui şiroaie de lacrimi, pe care nimeni, nimeni nu le-a răscumpărat! Nu merită, de vreme ce lacrimile lui au rămas nerăscumpărate. [...] Şi apoi, cred că s-a pus un preţ exagerat pe această armonie, biletul de intrare e prea scump pentru punga noastră. De aceea mă şi grăbesc să-l restitui. Şi, dacă vreau să fiu un om într-adevăr cinstit, sînt dator să-l restitui cît mai curînd. Ceea ce şi fac. Asta nu înseamnă*

că nu accept existenţa lui dumnezeu, Alioşa; mă mulţumesc doar să-i dau înapoi cu tot respectul biletul meu de intrare." [2, p.337-338].

Este momentul de maximă tensiune a cazuisticii lui Ivan, în care discursul, nemaiputând continua, este suspendat prin ridicarea cortinei negre din spatele mesei la care stau cei doi fraţi şi intrarea în scenă a celui de-al doilea cuplu, „dublul" celui dintâi, care îşi va avea propriul dialog, într-un poem semnat de Ivan Karamazov, poem pe care însuşi autorul său îl consideră a fi „un lucru absurd": *„Poemul meu se numeşte Marele Inchizitor. Este un lucru absurd, dar ţin totuşi să-l cunoşti."* [2, p.339].

Poemul îşi face loc în roman sub semnul mult-aşteptatei reveniri a lui Hristos pe pământ. Cu un fir epic limpede conturat şi o aparentă fixare pe coordonate de timp şi spaţiu foarte explicit menţionate (acţiunea se petrece în veacul al XVI-lea, la Sevilla, într-o Spanie terorizată de tribunalele Sfintei Inchiziţii), textul interoghează direct şi fără nici o ezitare cel mai vulnerabil aspect al existenţei umane: validitatea modelului cognitiv creştin, pe care numeroase popoare încearcă de două milenii să construiască eşafodajul unei întregi civilizaţii.

În piaţa centrală a oraşului are loc una din nenumăratele execuţii în masă a ereticilor, prin ardere pe rug. Mulţimea adunată în jurul rugurilor fumegânde şi care nu mai percepe creştinismul decât ca pe un instrument de teroare şi coerciţie îl recunoaşte în mijlocul său pe Hristos, coborât din nou pe pământ, dar nu înconjurat de slava cerească a Creatorului a toate, aşa cum s-ar fi aşteptat, ci modest, tăcut, *„cu acelaşi surîs plin de îndurare nemărginită. Soarele dragostei arde în inima lui şi razele Luminii, Cunoştinţei şi Puterii, ce se revarsă din privirile sale, răspîndindu-se asupra gloatelor, trezesc în sufletul fiecăruia o iubire plină de osîrdie pentru dînsul."* [2, p.343]. Fiul lui Dumnezeu se redescoperă în faţa mulţimii prin învierea copilei unui potentat al oraşului, prin dragostea, binecuvântările şi vindecările pe care le revarsă, prin simplă atingere, asupra tuturor celor care se înghesuie în jurul Lui. El este recunoscut însă, fără putinţă de tăgadă, nu doar de mulţimea de oameni umili şi înfricoşaţi, aflaţi în faţa Catedralei din Sevilla, ci şi de Marele Inchizitor prezent şi el acolo, care îl arestează pe Mântuitor şi îl duce în beciurile Inchiziţiei. Aici se va desfăşura între cei doi, probabil, cel mai tumultuos, mai cutremurător dialog din istoria literaturii, în care întunericul desfăşurat în rafale nimicitoare prin discursul Inchizitorului se va confrunta şi se va împiedica de stavila de tăcere a dragostei.

Inchizitorul îi reproşează lui Iisus refuzul celor trei oferte pe care diavolul i le-a făcut demult, cu cincisprezece secole în urmă, în pustiu. Ceea ce este rememorat de istoria creştină ca o victorie hristică asupra unei triple ispitiri este reluat în cheia unei lecturi complet pervertite, în care refuzul Mântuitorului, în loc de a elibera lumea din puterea înşelăciunii diavoleşti, nu a făcut decât să o înlănţuie pe veci de povara unui dar prea greu de purtat pentru puterile omeneşti: libertatea. Scenariul invers, al acceptării celor trei oferte şi al cedării în faţa celor trei ispitiri, ne este prezentat ca un traseu de lumină al omenirii şi al Persoanei Hristice care, transformând pietrele în pâine, ar fi devenit Binefăcătorul Universal, înfăptuind miracolul necontenit şi, în agresivele forme ale evidenţei, ar fi semănat teama în rândurile oamenilor, asigurându-Şi pe veci supunerea lor necondiţionată, în timp ce stăpânirea asupra popoarelor lumii I-ar fi oferit autoritatea universală de care este nevoie pentru unirea întregii omeniri într-o orânduire planetară singulară. Refuzând această variantă, Hristos a oferit oamenilor în schimb un singur lucru – libertatea, declanşând de atunci iadul alegerii în sufletul fiecărui om. În plus, acest demers de lectură inversă a episodului ispitirilor din pustie nu vine de la oricine. El este lansat de Marele Inchizitor care, aflăm din propriile sale cuvinte, a fost în tinereţe pustnic, dedicat valorilor isihaste şi dornic a se alătura aleşilor „atleţi ai lui Hristos": *„Află că nu mă tem de tine. Să ştii că şi eu am stat în pustie, că şi eu m-am hrănit cu aguride şi rădăcini, că şi eu am binecuvîntat libertatea pe care tu le-ai hărăzit-o oamenilor, că şi eu mă pregăteam să ajung în rîndul aleşilor tăi, în rîndul celor căliţi şi puternici cu dorinţa «de a împlini numărul». M-am dezmeticit, însă, şi n-am vrut să mai slujesc asemenea nebunie. Înapoindu-mă, aşadar, m-am alăturat mulţimii celor care s-au străduit să îndrepte lucrarea ta."* [2, p.359].

Aşadar, Marele Inchizitor, theocidul care este gata să-l ucidă din nou pe Dumnezeu, de astă-dată prin ardere pe rug, este un fost pustnic, un râvnitor către unirea cu Persoana Divină, care a practicat valorile isihaste şi a crezut cu tărie în acestea. Pornind în tinereţe de la triada de aur isihastă *purificare – iluminare – desăvârşire*, temutul prelat ajunge ca la nouăzeci de ani, printr-o înfricoşătoare chimie a întunericului, să propovăduiască o cale inversă pentru traseul fiecărui om, şi anume: *întunecare – descompunere – aneantizare.* Pornind de la acest amănunt existent în biografia Inchizitorului, pe care el însuşi ni-l revelă, putem aborda

întreaga povestire într-o cheie de lectură care presupune identificarea reversului valorilor isihaste în text şi a variantei lor „demonizate”, precum şi analiza modului în care toate acestea împreună construiesc un parcurs de întuneric, antinomic celui isihast şi cu destinaţie contrară. Dacă isihastul, printr-o existenţă hristocentrică, ţinteşte spre în-Dumnezeire, adică spre unire cu Persoana Divină, încă din timpul vieţii pământeşti, Marele Inchizitor, isihastul pervertit către întuneric, croieşte pentru întreaga omenire o existenţă satano-centrică, în care un traseu de tenebre să conducă spre unirea cu întunericul şi către demonizarea persoanei.

Ca o tenebroasă parodiere a monostihului isihast şi a repetării numelui hristic în mod continuu de către pustnici, discursul incriminatoriu al Marelui Inchizitor invocă pretutindeni numele de întuneric al prinţului acestei lumi, pe care, în mod paradoxal, îl identifică prin trăsături de măsluire a identităţii luminii: *„înfricoşatul şi preaiscusitul duh”*, *„strălucitul duh”*, *„puternicul şi iscusitul duh”*, *„inteligenţă nepieritoare şi desăvîrşită”*.

Puterea profetică, harul clarviziunii dobândit de isihaşti prin lungă şi aspră asceză este atribuit de către Marele Inchizitor *„duhului nimicniciei şi al nefiinţei”*, care încă din momentul celor trei ispitiri pare să fi prevăzut fără greş tot viitorul omenirii, închise într-un cerc vicios al încercării nereuşite de a adapta o învăţătură „cerească” la o viaţă şi o făptură telurică prin excelenţă, omul: *„Aceste întrebări, miracolul prin care a ieşit la lumină dovedesc îndeajuns că aici avem de-a face nu cu inteligenţa omenească, a cărei soartă e pieritoare, ci cu o inteligenţă nepieritoare şi desăvîrşită. Fiindcă aceste trei întrebări, atît de strîns legate între ele, preconizează întreaga desfăşurare de mai tîrziu a istoriei lumii, constituind totodată cele trei formule în care se îmbină toate contradicţiile istorice nerezolvate ale firii omeneşti. Pe vremea aceea era un lucru de care nimeni nu-şi putea da seama chiar atît de precis, viitorul fiind încă învăluit în neguri; acum însă, după ce au trecut cincisprezece veacuri, vedem că în aceste trei întrebări era cuprins totul, şi că tot ce preconizează ele s-a adeverit în aşa măsură, încît nu se mai poate adăuga sau înlătura nici o iotă.”* [2, p.347-348].

Destinaţia finală a isihastului, dezrobirea de pământesc şi câştigarea libertăţii absolute prin robirea de către Domnul şi ascultarea necondiţionată faţă de voia Acestuia, îşi găseşte şi ea echivalentul de întuneric, într-un parcurs care, prin suprimarea laturii spirituale din om şi prin anihilarea „cerescului” din sufletul acestuia, duce către „eliberarea” de ochiul haric, către închiderea vederii sufletului şi reducţia persoanei la o maşină de mistuit pâine. Într-o batjocorire delirantă a supunerii Dumnezeului-Fiul faţă de Dumnezeu-Tatăl, viitoarea omenire, proiectată de bătrânul de nouăzeci de ani şi destinată tuturor generaţiilor nenăscute, va cunoaşte şi va accepta supunerea oarbă faţă de împărţitorii de pâine, trăind într-o unire universală întru sclavie. Fostul pustnic, practicant al isihasmului autentic, devine astfel proiectant al unui *isihasm negru* care, parcurgând aparent aceleaşi etape, dar în replica lor demonizată, conduce omul spre aneantizare şi disoluţie, transformându-l într-o non-persoană şi într-un non-individ, număr în serie, component al unei orânduiri universale a fericirii pântecelui.

Iată o cheie de lectură posibilă pentru celebra povestire care, confirmând o dată în plus harul profetic dostoievskian, ne face să ne întrebăm împreună cu autorul povestirii, Ivan Karamazov, şi cu autorul autorului, Dostoievski, oare cât de aproape suntem de această orânduire planetară, care îi va spune, cu siguranţă, lui Hristos, după învăţătura Marelui Inchizitor: *„«Du-te şi să nu mai vii... să nu mai vii ... niciodată, niciodată !»”* [2 p.363].

Bibliografie:

1. BERDEAEV, N. *Filosofia lui Dostoievski*. Traducere din limba rusă de Radu Părpăuţă. Iaşi: Institutul European, 1992.
2. DOSTOIEVSKI, F.M. *Fraţii Karamazov*. Traducere din limba rusă de Ovidiu Constantinescu şi Isabella Dumbravă, vol.I. Bucureşti: Editura pentru Literatură Universală, 1965.
3. ROZANOV, V.V. Despre Legenda Marelui Inchizitor. În: *Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice*. Traducere din limba rusă, prefaţă şi note de Leonte Ivanov. Iaşi: Polirom, 1997, p.57-164.

** **Cercetările implicate de realizarea acestui articol au fost finanţate din Fondul Social European de către Autoritatea de Management pentru Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 [proiect POSDRU/CPP 107/DMI 1.5/S/78342].**

Prezentat la 20.06.2013

DESCOPERIREA POLIVALENŢEI DIALOGISMULUI ÎN GÂNDIREA ARTISTICĂ A LUI GRIGORE VIERU

Narcisa Florentina BOLDEANU

Universitatea de Stat din Moldova

O cercetare a hermeneuticii vierene relevă meritul criticii date de exegeţi din Republica Moldova de a fi descoperit şi argumentat polivalenţa dialogismului în gândirea artistică a lui Grigore Vieru. Analizând formele dialogismului vierean, Mihail Dolgan remarcă diversitatea funcţiilor şi a proprietăţilor lor poetico-stilistice. Mihai Cimpoi face observaţii interesante privind paradigmele poetico-filosofice ale dialogismului cultivat de Vieru.

***Cuvinte-cheie**: dialog, dialogism, eu liric, discurs, polifonie, sugestivitate, polivalenţă, poetică, stilistică, reflexivitate filosofică.*

DISCOVERY OF THE DIALOGISM' S POLYVALENCY IN THE ARTISTIC THINKING OF GRIGORE VIERU

A study of Vieru's hermeneutics reveals the merit of the critics of Republic of Moldova to be discovered and argued the polyvalency of the dialogism in the artistic thinking of Grigore Vieru. Mihail Dolgan, analyzing the forms of Vieru's dialogism, notices the diversity of their poetico-stylistic functions and properties. Mihai Cimpoi makes interesting observations on poetico-philosophical paradigms of the dialogism cultivated by Vieru.

***Keywords**: dialogue, dialogism, lyrical ego, discourse, polyphony, suggestivity, polyvalency, poetics, stylistics, philosophical reflexivity.*

Mai mulţi cercetători preocupaţi de poezia lui Grigore Vieru descoperă, într-un fel sau altul, că aceasta este eminamente dialogică, dezvăluind variaţiuni originale de mare complexitate. Analizând construcţia poetică viereană, Grigore Canţâru consideră, pe bună dreptate, că dialogismul în poezia lui Vieru este legat de intertextualitate şi de interpretarea temelor abordate: „În creaţia lui Grigore Vieru intertextualitatea trebuie căutată anume la acest nivel – al metafizicii textului şi al tematicii. Dimensiunea dialogală a poeziei lui se naşte din abordarea aceloraşi teme pe care le-au avut, în obiectivul lor, întotdeauna, cărţile mari. Şi folclorul. Să mai reţinem că atunci când a fost întrebat despre „izvoarele" creaţiei sale poetul a răspuns simplu: folclorul şi Eminescu" [1, p.32].

Această particularitate a poeticii vierene o demonstrează cu multă pertinenţă criticul Mihail Dolgan, care realizează un studiu consistent asupra problemei. Theodor Codreanu, apreciind înalt meritul exegetului de a fi descifrat semnificaţiile dialogului lui Vieru cu natura, cu fiinţa, cu secolul grăbit, cu mama, cu patria, cu pământul, cu valorile tradiţiei, opinează că „studiul cel mai important al lui Mihail Dolgan despre poet este *Dialogismul discursului liric al lui Grigore Vieru*, publicat în volumul *Literatura română postbelică*. Într-adevăr, poezia lui Grigore Vieru este *colocvială*, iar nu monologală, ca în cazul majorităţii liricilor. S-ar putea să fie particularitatea cea mai pregnantă a tipului de modernitate cultivat de Vieru. (…) Mihail Dolgan ne asigură că şi poezia lui Grigore Vieru e *polifonică*" [3, p.66]. În acelaşi timp, criticul român este întru totul de acord cu Mihail Dolgan, că vigoarea polifonismului vierean nu poate fi discutată în baza unei singure poezii a poetului, ci în baza operei lui de ansamblu.

Mihail Dolgan identifică în dialogism o anumită religiozitate a lirismului vierean, adică o formă de existenţă a lui: „Formă superioară a autoexprimării, lirica lui G. Vieru – atât cea pentru copii, cât şi cea pentru maturi – este în acelaşi timp *dialogală* de la un capăt la altul al ei, se prezintă ca un antrenant şi tensionat dialog perpetuu cu subiectul sau, cu obiectul evocat şi cu cititorul, ca un continuu *formular* fie cu întrebări şi răspunsuri, fie numai cu răspunsuri – formular autobiografic, psihologic, ontologic, social, ecologic, moral, estetic. Chiar şi atunci când eroul liric al autorului pare a monologa, în glasul lui se fac auzite două voci, însuşi discursul său poetic ia forma unei comunicări dialogale imaginare, care presupune neapărat prezenţa unui contact bilateral: al celui care vorbeşte, se spovedeşte şi al celui care în prezent ascultă, dar care anterior, dincolo de textul poeziei, s-a pronunţat şi el" [7, p.284].

Farmecul poeticii vierene, de mare simplitate, provine adeseori, potrivit criticului, din faptul că opera se configurează ca un spectacol, în care deopotrivă lectorul devine parte integrantă şi în care autorul provoacă

lumea organică şi cea cosmică la comunicare. Grigore Vieru pune în relaţie directă personajele lirice cu cititorul, astfel încât acesta din urmă se simte obligat să se angajeze şi să contribuie la descoperirea de sensuri, de adevăruri. Practic, lectorul este invitat, prin această tehnică, să creeze şi să co-creeze, să-şi manifeste simţurile şi să polemizeze. Poetul atrage în dialog chiar şi personajele adverse, cum se întâmplă, de exemplu, în cunoscutul poem, de mare simplitate, *Formular*, din care cităm un fragment: *– Numele şi prenumele?/ – Eu. / – Anul de naştere?/ – Cel mai tânăr an:/ Când se iubeau/ Părinţii mei./ – Originea?/ – Ar şi semăn / Dealul acel din preajma codrilor./ Ştiu toate doinele.*

Neîndoielnic, dialogismul vierean, astfel înţeles, scoate în evidenţă starea spirituală a Basarabiei, care, aflându-se într-un exil spiritual, caută să se reidentifice, de această dată, în toată splendoarea ei. Basarabeanul autentic nu încetează să dialogheze, el adresându-se constant, fie şi în lipsa unei autorităţi lumeşti, lui Dumnezeu. Altfel spus, omul dialoghează cu cosmosul, prin sine, deci accede într-un fel la o deschidere către altceva. În alte situaţii, eul liric, autentic, se arată a fi deschis spre interior [4, p.375-387]. Relevante sunt imaginile poetice cu ţăranul pe câmp, care se întreţine, prin comunicare, cu natura. În natură identificăm, de fapt, o structură polifonică (polidialogală) ce constituie baza discursului lui Grigore Vieru. De altfel, criticul Mihail Dolgan distinge mai multe forme ale dialogului liric, cultivate de Grigore Vieru, forme „de o copleşitoare diversitate: dialog parţial sau total, dialog direct sau indirect, dialog exterior sau interior, dialog-conversaţie, dialog-adresare sau dialog-replică, dialog-interogaţie sau dialog-elogiu, dialog-polemică sau dialog-diatribă ş.a.m.d. Cu cine dialoghează poetul? Cu oricine şi cu orice, cu toate şi cu tot, începând cu Dumnezeu şi terminând cu Moartea, începând cu firul de iarbă şi terminând cu firul de stea” [7, p.286].

Încercând să pătrundă în adâncul izvoarelor liricii vierene, criticul admite că formula dialogismului este la poet nu un simplu exerciţiu sau o cotă estetică în opera sa, ci, mai curând, dimensiunea naturală, firească de a locui, de a te afla în lume. Exemplar în acest sens ar fi faptul că în copilărie, în momentele de singurătate, viitorul poet dialoga, în miezul nopţii, cu natura, alungând astfel răul sau imaginile întunecoase ce se aşezau peste casă sau peste mintea şi imaginaţia sa: „Versurile mele pentru copii vin de departe, vin din marea singurătate. Şi nu numai cele pentru copii” [9, p.24]. În acelaşi timp, dialogismul lui Vieru înseamnă provocare la discuţie, cale de apropiere de marile probleme ale lumii.

Dialogul şi monologul sunt tehnici antice, care provocau înţeleptul, artistul sau pe omul simplu să se descopere, să-şi elibereze gândirea, să cuprindă întregul imaginar. Or, lirica viereană, reunind elemente ale sacrului şi ale folclorului, ale ontologicului şi ale ontosului, pune în relaţie dialogică componentele constitutive ale universului şi prefigurează un imaginar bogat în semnificaţii. Pentru Grigore Vieru, conchide criticul, dialogismul este o formă a devenirii, este deschidere spre orice univers tematic. Teme precum *mama, iubita, copilul, credinţa* şi *patria* ocupă locul central în dialogul vierean, cum e, de exemplu, în *Steaua mamei*: *– Pe fag dulce amărât/ Arde, mamă, alba-ţi stea./ Te-ai uitat la ea atât/ Încât semeni azi cu ea. // – Ardem. Căci în lung şi-n lat / Nu-i mai jalnic nenoroc:/ Stea cu foc înstrăinat / Şi durere fără loc.*

Într-adevăr, atare dialoguri îmbracă forma unor acte de confesiune, de împărtăşire a cunoştinţelor, a emoţiilor, a credinţelor. Ele pun în lumină un popor însetat de dialog, un popor mereu antrenat în căutarea adevărului şi identităţii. Depistăm în această formulă dialogală viereană o apropiere considerabilă de Mihai Eminescu sau Lucian Blaga. S-ar putea realiza chiar o paralelă între *Luceafărul* lui Mihai Eminescu şi poemele de iubire ale lui Grigore Vieru.

Dialogul mai reprezintă la Grigore Vieru o formă de exorcizare a fricii, o formulă de apropiere între fraţi, o formulă de a răspunde prompt provocărilor destinului. Cercetătorul Mihail Dolgan observă că „aproape toate dialogurile pe care le înscenează Grigore Vieru „lucrează” cu eficacitate la generarea unui lirism dramatico-spectacular de maximă concentraţie afectiv-ideatică şi de un copleşitor efect sugestiv, psihologic, estetic” [7, p.290]. Ilustrative în acest sens sunt poemele dialogale *Mamă, de-ai fi o stea, Cum să iubeşti ochii…, Boc-boc-boc, Pământule, Formular, Către Nichita, Nu am, moarte, cu tine nimic* etc. Rolul estetic al dialogului îl ilustrează poemul *Din râurile noastre*: *Tu spui:/ De ce să te vinzi?!/ Culmea prostiei este / Să te vinzi pe bani / Munciţi de tine.// Tu spui: O mamă / Nici la aflarea / Celei mai cumplite veşti / Nu va scăpa copilul / Din braţele ei./ Din braţele ei / Nici Dunărea nu va scăpa / Carpaticul Prut./ Tu spui: Din râurile noastre / Marea se hrăneşte / Veni-va Hristos / Călca-va pe apele ei,/ Rănile oblojându-şi-le.*

Din notaţiile exegetului rezultă că Grigore Vieru, prin intermediul tehnicilor dialogale, nu doar îi apropie pe lectori între ei şi îi pune în dialog real cu personajele lirice, ci îi determină pe aceştia să se identifice cu personajele lirice. Se petrece în lirica lui Vieru o suprapunere a tipurilor de realitate. Eul liric pătrunde în

marile probleme existenţiale, punând întrebări cu privire la cosmos, găseşte răspunsuri, astfel încât întreaga poezie „se prezintă ca un *dialog continuu* cu cititorul" [5, p.397]. Anumite personaje lirice vin să-l ajute pe eul auctorial să găsească răspunsuri la interogaţiile sale retorice (şi, respectiv, soluţii la dilemele cu care se confruntă), cum e în poemul *Cu mine diavolul a vorbit omeneşte*: *Cum să vă spun?/ Cu mine diavolul / A vorbit omeneşte./ M-a ispitit / Şi s-a dus mai departe / La treburile sale./ Oare nu glăsuiesc,/ Nu glăsuiesc oare / Şi cele sfinte la fel?! / „Diavolul ispiteşte,/ Dar nu poate sili,/ Cere consimţământul,/ Dar nu poate constrânge."*

Dialogismul lui Vieru este văzut de critic ca un mijloc de menţinere continuă a relaţiilor de comunicare uman-cosmică. Ilustrativ în acest sens este dialogul între *fiul* de „aici şi acum" şi *mama* care, trecând către cele veşnice, îşi identifică fiinţa cu o *stea*: *Morţii sunt / Ca nişte copii./ Trebuie să-i strângi / Seara acasă./ Să-i scalzi / Înainte de somn./ Să le închizi ochii,/ Să le săruţi fruntea./* (…)/ *Lăsaţi morţii să doarmă în pace / Sub cântecul de leagăn / Al izvorului (Lăsaţi morţii).*

Întreprinzând o analiză a originilor dialogismului vierean, Mihail Dolgan constată o *coborâre* a poetului în folclor: „Indiscutabil, viziunea dialogală asupra lumii coboară în opera poetului şi din lirica noastră populară, din creaţia folclorică pentru copii" [7, p.293]. Suntem de acord cu cele afirmate de criticul Dolgan, cu atât mai mult cu cât se ştie că forma dialogală reprezintă în aria pedagogică o dimensiune cu totul şi cu totul specială, mai ales atunci când vine vorba de educaţia copiilor. În contextul dat este relevant poemul pentru copii *Câte litere ştii?,* remarcabil prin polifonia sa: *– Măi viţele, mu-mumu, – Câte litere ştii tu?/ – Mu-mu-mu, mu-mu-mu,/ Numai două, mai mult nu!/ – Măi răţoiule, macmac- mac,/ Câte litere îţi plac?/ – Mac-mac-mac, mac-mac-mac,/ Numai trei, atâtea-mi plac!/ – Găinuşo, cot-co-dac,/ Câte litere îţi plac?/ – Cot-co-dac, cot-co-dac,/ Doar cinci litere îmi plac.*

Graţie dialogismului, omul simplu sesizează în poezia lui Vieru un *strigăt* împotriva puterii, un strigăt împotriva dramelor comune. De altfel, majoritatea poemelor dialogale vierene sunt construite sub semnul tragicului, ele introduc lectorul într-o zonă spirituală inedită, subminată de fărădelegi, care vin în contradicţie cu poruncile biblice. Dialogismul vierean variază în funcţie de tematică şi îşi modifică mereu formele. Ion Hadârcă subliniază că, în ciuda caracterului limitat al universului său tematic, Vieru „se mişcă dezinvolt, cu multă inspiraţie, accentuând parcă inepuizabilul potenţial al valorilor esenţiale" [8, p.63].

Polivalenţa dialogismului cultivat de Vieru, relevă Mihail Dolgan, individualizează discursul şi gândirea poetică. „Comunicarea dialogală stimulează şi tensionează mesajul liric, îl colorează nu numai emotiv, ci şi intonaţional, favorizează un contact mai intim şi mai degajat cu realităţile evocate, generează o *atmosferă de egalitate şi echitate morală* între interlocutori. Aşteptarea unor întrebări sau răspunsuri neprevăzute aţâţă curiozitatea estetică şi intensifică activitatea conştiinţei. Fiind învestit cu o reală funcţie scenică, dialogul liric (sau, mai exact spus, dialogismul discursului) nu doar că dramatizează şi introspectează atât stările sufleteşti ale eului poetic, cât şi cele ale subiectului vizat, ci şi creează iluzia unei autodezvăluiri mai independente şi mai nepărtinitoare, îl ajută pe omul modern să se dumerească măcar în parte în mulţimea de întrebări fără răspunsuri ale „secolului grăbit". Uneori G.Vieru dă prioritate întrebărilor, alteori pune în capul mesei numai răspunsurile-cheie, şi într-un caz şi în altul laserul gândirii lui străbat în esenţa esenţelor" [7, p.294-295].

Observator subtil, criticul Mihail Dolgan remarcă evoluţia dialogismului vierean: „În cărţile de versuri de după 1989 discursul liric dialogal al lui G.Vieru a suferit anumite modificări esenţiale: a devenit mai manifest şi militant, mai polemic şi ironic, mai pamfletar şi publicistic, mai demascator şi stigmatizant, mai paradoxal şi incisiv: *Sunt pata cea de sânge, zisă / Republica Moldovenească / Ce-n loc să frigă ucigaşul / Încearcă veşnic să-i zâmbească. / Sunt dorul care zboară peste / Zăgaz şi apă înspumată – / Un fel de tristă libertate / Cu lacrimi mari încoronată. / Sunt Prutul singur şi istoric, / Ghimpată sârmă îl răneşte. / Îl suge de-o vecie marea, / El de-o vecie izvorăşte. / Sunt doina, taina ei pe care / Nu poţi s-o-năbuşi, nici s-o sperii. / Chiar dacă-ar fi acoperită / Cu-o mie una de Siberii (Sunt).*

Acelaşi lucru se poate spune şi despre poeziile: *Inscripţie pe stâlpul porţii, Glontele internaţionalist, Scrisoare din Basarabia, Sunt Naţionalist, Ridică-te!*. Cel care a scris despre sine într-o tonalitate mai domoală, mai calmă: *Sunt un om al nemâniei, / Lumii astea nestrăin. / Vin din munţii latiniei. / Deci, şi scrisul mi-i latin,* în ultima vreme fiecare vers pe care-l tipăreşte e o replică tăioasă, e un strigăt existenţial al unor adevăruri răspicate şi de neclintit: *Da, /graiul mi-i sfânt. / În viaţa mea, / el nu este un simplu turist. / E chiar Patria, / într-un cuvânt, / sunt na-ţi-o-na-list… / Da, / urăsc pe mancurt. / Mi-i dragă doina / prin care exist. / Nu mă târâi slugarnic. / Pe scurt, / Sunt na-ţi-o-na-list…*[6, p.341].

În continuare, exegetul, vorbind despre statutul estetic al discursului dialogal vierean, mai face o menţiune demnă de luat în seamă: „…Dialogismul, alături de metafora paradoxală, poanta oximoronică şi procedeul intertextualizării, reprezintă un indiciu sigur, un argument forte al **modernităţii** acestui discurs” [6, p.341].

Poezia dialogală a lui Grigore Vieru, ce apare ca o inovaţie stilistică, a atras atenţia şi a altor exegeţi. Printre aceştia este şi Mihai Cimpoi, care de asemenea semnalează polivalenţa dialogismului şi varietatea formelor lui. Totuşi, spre deosebire de alţi autori, Mihai Cimpoi distinge între dialogul propriu-zis şi dialogismul în sens bahtinian. În înţelegerea lui, „Dialogul cu Dumnezeu nu are un caracter dialogic propriu-zis în felul celui al lui Arghezi, însoţit de credinţă şi de tăgadă, de întrebări neliniştitoare privind materialitatea divinităţii, de căderi în certitudini, în umilinţe, în „otrava gândirii şi veghei”. Vieru întreţine, de fapt, un *monolog* în preajma Divinităţii, înălţându-i laude şi rugi, dar şi punându-şi întrebări sieşi, cu nedumeriri, mirări şi neîmpăcări generate de lumea contemporană. Este, esenţialmente, un referenţial nu atât mistic, religios, cât unul etic, adresat, în revers, sieşi şi lumii, de care Dumnezeu s-a îndepărtat sau – mai exact – care, ea, s-a îndepărtat de Dumnezeu” [2, p.132-133].

Aşadar, în aprecierea criticii, dialogurile vierene de orice factură sunt instrumente de percuţie, care, exploatate într-o manieră individuală, personalizează discursul şi îşi vădesc disponibilitatea de a imprima replicilor substanţă filosofică şi socială. Dialogismul lui Vieru, polivalent şi polifuncţional, este un indiciu al unei conştiinţe creatoare de excepţie. Poetul doreşte să-şi vadă ţara dialogând cu patria-mamă, îşi propune să-şi înveţe pruncii să dialogheze în limba mamei, îndrăgostiţii să-şi confeseze sentimentele, scriitorii şi poeţii să-şi redobândească *vorbirea* din *Izvorul cel mare* al cosmosului, al universului. Pe scurt, finalitatea dialogismului vierean, de esenţă polemică şi meditativă, este o transcomunicare *sui-generis.*

Bibliografie:

1. CANŢÂRU, G. Intertextualitatea în poezia lui Grigore Vieru. În: *Limba Română*, Anul XV, 2005, nr.1-3, p.32-36.
2. CIMPOI, M. *Critice. Vol.IX. Identitate şi alteritate*. Craiova-Chişinău: Fundaţia Scrisul Românesc. 206 p.
3. CODREANU, Th. *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. Iaşi: Princeps Edit, 2010. 344 p.
4. DOLGAN, M. Dialogismul discursului liric al lui Grigore Vieru. În lucrarea colectivă *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* / Coordonatorul ediţiei acad. Mihail Dolgan. Chişinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p.375-387.
5. DOLGAN, M. Grigore Vieru: Lucrare în cuvânt Vieru. În lucrarea colectivă *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* / Coordonatorul ediţiei acad. Mihail Dolgan. Chişinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p.395-406.
6. DOLGAN, M. *Metafora este poezia însăşi. (Investigaţii ale imaginarului şi poeticii figurative).* Chişinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 2009. 688 p.
7. DOLGAN, M. *Poezia contemporană, mod de existenţă în metaforă şi idee*. Chişinău: Elan Poligraf, 2007. 658 p.
8. HADÂRCĂ, I. Verbul de lumină. În: *Limba Română*, Anul XV, 2005, nr.1-3, p.63-64.
9. VIERU, G. Cred că mai toate cărţile mele sunt un fel de abecedare. În: *Moldova*, 1974, nr.8, p.24-25.

Prezentat la 29.07.2013

VASTITATEA ŞI STERILITATEA SPAŢIILOR ÎN ROMANUL LUI DINO BUZZATI *DEŞERTUL TĂTARILOR*

Gabriela JITARU
Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne propunem să analizăm comportamentul protagonistului romanului *Deşertul Tătarilor* din perspectivă spaţială, anume spaţiul fiind, prin vastitatea şi sterilitatea sa, factorul determinant al apariţiei speranţei absurde a omului în declanşarea anumitor evenimente majore în viaţa sa şi că anume el va deveni actorul principal. E atât de oarbă credinţa în acest miraj, încât personajele din roman petrec ani întregi într-o monotonă aşteptare. Probabil că fiecare din ei crede, la un moment dat, că în viaţă îl aşteaptă un destin special, că este imposibil ca viaţa să însemne doar o rutină îngrozitoare ce anihilează într-un final toate dorinţele şi aşteptările, oferind un fel de înţelepciune a resemnării. Dar poate uneori ceea ce se numeşte destin nu înseamnă decât o mare farsă pe care ţi-o joacă viaţa şi până în clipa morţii aştepţi să ţi se întâmple ceva care să salveze anii de ratare, care să-ţi arate că toate sacrificiile au avut un rost.
Cuvinte-cheie: *cronotop, spaţialitate/aspaţialitate, sterilitate, fantastic, iluzie, misterios, anonimat*.

THE VASTNESS AND STERILITY OF SPACES IN DINO BUZZATI'S NOVEL *THE TARTAR STEPPE*

In this article we propose to analyze the behavior of the protagonist of the Novel *The Tartar Steppe* from spatial perspective, namely the space is, by its vastness and sterility the driver of absurd hope of man on the triggering of certain major events in his life and exactly the space will become the main character. The trust in this mirage is so blind, that the Novel characters spend years waiting for it. Perhaps each of them thinks, at some point, that life awaits a special destiny, that it is impossible for life to mean just a terrible routine that eventually will annihilate all the desires and expectations, providing a kind of wisdom resignation. But maybe sometimes the destiny is only the great farce, where you just play the role and till the death you expect something, that would save your lost years and would show you, that all the sacrifices had its sense.
Keywords: *chronotope, spatiality, sterility, fantasy, illusion, mystery, anonymity*.

Prezentul articol are drept *scop* studiul cronotopului (în special ne vom axa pe analiza dimensiunii spaţiale) în romanul lui Dino Buzzati *Deşertul Tătarilor.* Din punct de vedere filosofic, spaţiul este definit ca o modalitate a existenţei ce se manifestă în raporturile de coexistenţă dintre obiecte şi fenomene, în întinderea, distanţa şi poziţia lor relativă.

Obiectivele pe care ni le propunem în prezenta cercetare sunt:

- analiza fiecărui tip de spaţiu în parte;
- conturarea itinerarului protagonistului şi interpretarea fiecărui determinant spaţial;
- determinarea impactului spaţiilor asupra stărilor psihologice ale protagonistului (în final protagonistul este un învingător sau un învins?);
- identificarea semnificaţiilor simbolice ale fortăreţei şi ale deşertului în structura romanului.

Abordarea pe care intenţionăm să o propunem este una **inovativă,** deoarece este un studiu rezultat dintr-un viu interes pentru argumentul în cauză, unde spaţiul şi timpul sunt două dimensiuni primordiale ale existenţei şi se află într-o strânsă conexiune, care se exprimă prin faptul că acele două modalităţi ale existenţei, considerate sub aspectele lor concrete, devin componente, invers variabile, ale unui spaţiu cu patru dimensiuni, care este numit şi continuitate spaţio-temporală quadri-dimensională.

Un punct de turnură în domeniul studiului cronotopului l-au prezentat cercetările interdisciplinare ale lui Mihail Bahtin, precum şi cele ale lui Cesare Segre. La fel, pentru elaborarea studiului în cauză drept suport ne-au servit cercetările lui Şerban Stati, precum cele ale lui Romul Munteanu şi ale lui François Livi.

În domeniul literaturii spaţiul şi timpul sunt abordate din perspectiva a două părţi integrante ale cronotopului, considerat unitate spaţio-temporală. Dacă vom analiza aceste concepte, vom observa că, spre deosebire de timp care este concept ireal, spaţiul este comparativ mai exact. Denumirile geografice ale locului desfăşurării acţiunii sunt deseori indicate în plan absolut real.

În opera literară timpul este strâns legat de spaţiu, există ca un tot întreg şi au proprietatea de a se întrepătrunde sau de a trece unul în altul, fapt evident în romanul nostru.

O caracteristică generală a romanului lui D.Buzzati ar fi aceea că spaţiile sale sunt foarte ample, deşerte, fascinante prin apertura lor, fapt ce vine în contrast cu cele ale lui Kafka, şi anume: porţile închise.

Dar rezultatul este identic: vanitatea ideală duce la acelaşi final, adică imposibilitatea realizării idealului.

„Din punctul de vedere al tipului de imagini cu care operează, D.Buzzati manifestă înclinaţie mai degrabă către aria nordică, fiind de constatat şi unele sugestii din naraţiunea gotică şi din romantismul tenebros (peisajul aspru alpin, întinderi ceţoase, arhitecturi mohorâte, spectre rătăcitoare)” [4, p.162].

Cadrul spaţial în *Il Deserto dei Tartari* este definit de trei elemente: **Oraşul**, **Fortul**, **Munţii**, fiecare dintre ele fiind încărcate de valori pozitive sau negative. Le vom analiza pe fiecare în parte.

Oraşul despre care este vorba aici, cu toate că ar tinde să capete o oarecare doză de realitate, totuşi nu are o fizionomie precisă, de aici relevându-se aspaţialitatea sa. El nu are nume, se află la câteva zile de mers de la Fortul Bastiani, deţine anonimatul cu definirea de Oraş. Cu toate că s-a menţionat anterior că determinanţii spaţiali sunt mai reali decât cei temporali, în cazul nostru se observă că ambele tipuri de determinanţi, pentru a imprima nuanţa de atemporalitate şi aspaţialitate, sunt ireali prin indeterminabilitatea lor, fapt ce ar tinde spre o localizare a acţiunii în orice timp şi în orice spaţiu al universului, imprimând, astfel, acţiunii gradul de general-uman.

Oraşul este definit drept punct de plecare al marii călătorii. El prezintă evaziunea, reîntoarcerea la o lume liberă, unde omul îşi creează impresia de a-şi putea ghida singur viaţa şi de a nu fi o unealtă în mâinile destinului crud. Zilele sunt încărcate de evenimente şi pentru toţi puţin contează dacă ele sunt favorabile sau nu. Aici nu-i caracteristică starea angoasantă, aşteptarea nu e o viaţă care se consumă în mod inutil, ci este una vioaie, sănătoasă, simplă, lipsită de ambiţiile absurde care persistă până la finalul vieţii. Anume Oraşul încadrează regretele lui Drogo, care cristalizează visurile evaziunii din Fort:

„Nella sua casa, in città, gli orologi, uno dopo l’altro, con voci diverse, adesso suonavano le dieci, ai rintocchi tintinnavano lievemente i bicchieri nelle credenze, dalla cucina giungeva una eco di risata, dall’altra parte della via un canto di pianoforte” [2, p.45].

Mai târziu însă, pentru Drogo, Oraşul îşi pierde din sistemul său de valori.

Dacă iniţial **Fortul** este considerat de către protagonist drept o închisoare, mai târziu, la reîntoarcerea sa în Oraş, acel Oraş, anterior încărcat de valori, unde Drogo a crescut şi faţă de care nutrea o explicabilă afecţiune, îl găseşte ca pe un surghiun, unde nu mai are un loc al său şi unde era deja lăsat uitării de-a binelea:

„Straniero, girò per la città, in cerca di vecchi amici, li seppe occupatissimi negli affari, in grandi imprese, nella carriera politica… Girava la città in cerca dei vecchi amici – ed erano stati molti – ma finiva per ritrovarsi solo su un marciapiedi, con tante ore vuote davanti prima di far venire la sera” [2, p.150].

După cum observăm, deja faţă de apelul nordic al Deşertului, Oraşul nu mai are vreun farmec pentru el, e deja pierdut, nu se mai regăseşte acolo, e „Paradisul pierdut” şi în el vede numai nostalgia timpului trecut, regretul tinereţii şi în special al copilăriei sale:

„Eccolo rinserrato nel buio, il piccolo mondo della sua fanciullezza” [2, p.6].

Şi dacă iniţial **Fortul** este simbol al prizonieratului, **Oraşul** e cel al libertăţii. Totuşi, Fortul, spre deosebire de Oraş, are locul său privilegiat, care îi plasează pe oameni faţă în faţă cu destinul lor, cu ei înşişi.

Dacă vom considera iniţial opoziţia Fort – închisoare, Oraş – libertate, vom obţine altă opoziţie: Fortul – loc de descoperire a Adevărului / Oraşul – locul banalităţii, devenit apoi şi închisoare. Oraşul devine închisoare şi datorită lipsei de spaţiu, care dădea senzaţia de sufocare, în contrast cu vastitatea munţilor şi a deşertului.

Drogo aici, la reîntoarcerea sa, are o senzaţie stranie care-l macină şi-l face să părăsească Oraşul pentru totdeauna. Oraşul nu mai corespunde spiritului său visător, mereu în căutare.

Tragedia lui Drogo este cauzată de căutarea unui sens al vieţii. El a renunţat la sistemul de valori al Oraşului, în speranţa să-l găsească în Fort. Dar nici aici nu a găsit acel sistem de valori care ar corespunde unui sens suprem al vieţii. Şi poate el niciodată nu l-a găsit, decât în ultimele momente ale vieţii sale, în cadrul ultimei sale căutări, când are loc întâlnirea sa cu Moartea căreia îi zâmbeşte prin întuneric, poate e un zâmbet de resemnare, dar încărcat de subînţelesuri.

După cum s-a observat, în roman există o forţă care îl împiedică pe Drogo să se reîntoarcă în Oraş, de parcă ceva de fiecare dată l-ar împiedica să părăsească Fortul. Şi această forţă a Destinului, care îşi exercită puterea misterioasă în Oraş… Toate ordinele vin din Oraş şi lui Drogo i se refuză întotdeauna reîntoarcerea sa, sub anumite pretexte.

Itinerarul lui Drogo porneşte din Oraş şi continuă spre Fort. Acestuia i se poate atribui cronotopul Castelului, după M.Bahtin.

„Castelul este saturat de timp, în sens istoric al cuvântului, adică de un timp al trecutului istoric" [1, p.393]. Ca şi în cazul nostru, în acest tip de cronotop e prezentă ciclicitatea timpului de rutină. Aici nu există nici un fel de evenimente, ci totul se repetă zi cu zi. Timpul aici se mişcă doar conform cercurilor mici, cum ar fi cel al zilei, săptămânii, lunii, vieţii şi pare oprit, într-o amorţire fără evenimente:

„La vita gli appariva inesauribile, ostinata illusione, benché la giovinezza fosse già cominciata a sfiorire. Ma Drogo non conosceva il tempo" [2, p.74].

Fortul apare iniţial ca un lăcaş al izolării de întreaga lume, sumbru, străin, care însă avea ceva misterios ce-l atrăgea pe Drogo cu o forţă magică:

„Non era imponente, la Fortezza Bastiani, con le sue basse mura, né in alcun modo bella, né pittoresca di torri e bastioni, assolutamente nulla c'era che consolasse quella nudità, che ricordasse le dolci cose della vita. Eppure, come la sera prima, Drogo la guardava ipnotizzato e un inesplicabile orgasmo gli entrava nel cuore" [2, p.18].

Odată văzută, Fortăreaţa deja-l stapânea prin ceva inexplicabil, care-l făcea să simtă ceva ciudat. Şi dacă ne amintim că iniţial nici nu dorea să păşească pragul ei, chiar cu riscul de a fi considerat laş; în el dăinuie dorinţa de a lăsa totul baltă şi de a se reîntoarce în Oraş, simbolul libertăţii, alături de Fortul care părea a fi unul al detenţiunii:

„Pensò a una prigione, pensò a una reggia abbandonata… Ma tutto ristagnava in un torpore misterioso" [2, p.18].

Chiar şi prima noapte a aflării sale în Fortăreaţă se aseamănă cu cea a unui prizonier în celulă:

„Ancora il rigurgito della cisterna, ancora un'altra stella che sconfinò dal riquadro della finestra e la sua luce continuava a raggiungere il mondo, gli spalti della Fortezza, gli occhi febbrili delle sentinelle, ma non più Giovanni Drogo che attendeva il sono, ora tormentato da sinistri pensieri" [2, p.35-35].

Aici, în Fort, el începe a fi cuprins de gânduri referitoare la sensul existenţei, care făceau să nască în interiorul său lucruri esenţiale:

„Decine e decine erano gli uomini svegli, mentre lui giaceva nel letto, mentre tutto pareva immerso nel sonno. Decine e decine – pensava Drogo – ma per chi, per che cosa?" [2, p.34]

Şi aici încep a se deschide tainele Fortului, cel care-l pune pe om faţă în faţă cu sine, îl supune unei meditaţii serioase aspra esenţei umane.

Dacă Oraşul, prin valorile sale materiale, se situa pe o treaptă mai înaltă faţă de Fort, aici unde comoditatea nu era în exces, apoi reconfortarea spirituală e superioară; omului, încet, încet, ca în nişte cercuri, par a i se deschide subtilităţile vieţii, el devine mai sensibil la toate împrejurările, este parcă apropiat de misterele existenţei, însă aceasta e doar aparenţă.

Şi cu gândul la toate aceste taine ale vieţii sale viitoare, Drogo, cu freamăt în inimă, se gândea la ceea ce avea să urmeze:

„Se avesse dovuto rimanere lassù per anni e anni, e in quella stanza, su quel solitario letto, si fosse dovuta consumare la giovinezza?" [2, p.35]

Şi o tristeţe stranie îl copleşea în întregime. Încerca să lupte cu destinul său, dar acela deja îl cuprinsese în vâltoarea sa, atunci când văzuse Fortăreaţa pe culmile muntelui:

„Dove mai Drogo aveva già visto quel mondo? C'era forse vissuto in sogno o l'aveva costruito leggendo qualche antica fiaba?… Echi profondissimi dell'animo suo si erano ridestati e lui non li sapeva capire" [2, p.49].

Prin această apropiere instinctivă destinul îl cucereşte pe Drogo, acesta dăruindu-i conştient spiritul său. Prin vrăjile sale Fortăreaţa a reuşit să-l cucerească în mrejele sale:

„…sembrò a Drogo di entrare finalmente nel mondo della Fortezza. Quello era il primo legame e ne sarebbero venuti poi innumerevoli altri di ogni genere, che l'avrebbero chiuso dentro" [2, p.111].

Mica Fortăreaţă, care mai înainte îi părea că ar ajunge la nivelul unui Fort maiestos, îşi anunţa începutul catastrofei, prin aura sa magică şi copleşitoare:

„Drogo la fissava affascinato, si domandava che cosa ci potesse essere di desiderabile in quella solitaria bicocca, quasi inaccessibile, così separata dal mondo. Quali segreti nascondeva?" [2, p.8]

În momentul în care Drogo începe a pierde simţul timpului, când acesta începe a alerga cu paşi rapizi, el devine victimă a Fortăreţei, care este ca un fel de maladie contagioasă ce are puterea de a cuprinde în mrejele sale pe oricine vine acolo.

Şi cu toate că nimeni nu era prizonier în Fort, toţi erau liberi să-şi trăiască viaţa după bunul plac, totuşi nimeni nu venea şi apoi nu pleca de bunăvoie de acolo. Părăsirea acestuia era un lucru aproape de neconceput. Doar Moartea putea permite abandonarea fiind mai puternică decât braţele atotcuprinzătoare ale Fortăreţei.

Viaţa în Fort devine suportabilă odată cu obişnuirea omului acolo. În momentul în care armatele duşmane îşi pregătesc atacul, Fortul Bastiani din loc de detenţie se transformă într-un Templu al Gloriei. Alături de speranţa ipoteticei invazii a Tătarilor, omul începe a fi dominat de frica de a pierde sau de a nu putea participa la luptele care ar putea edifica acel mare Templu al Gloriei. Şi omul aşteaptă zi de zi mişcarea lentă de pe cealaltă parte a frontierei. Fanatismul aşteptării e ca un opium care creează o lume iluzorie în care-i mai uşor de trăit. Speranţele reînvie şi devin mai puternice odată cu sosirea primăverii:

„Quassù è un po' come in esilio, bisogna pure trovare una specie di sfogo, bisogna ben sperare in qualche cosa" [2, p.32].

Speranţa de eliberare şi setea de glorie sunt situate la două poluri opuse; dacă alegi una, o pierzi pe cealaltă şi viceversa.

Viaţa în Fort îi transformă pe toţi în nişte fanaţi incurabili, care par cu toţii înnebuniţi de setea de glorie. În afirmaţiile lor ambigue despre viaţa din Fort se poate citi decepţia anilor trecuţi în van:

„Capì Drogo come un'intera generazione si fosse in quel frattempo esaurita, come lui fosse giunto ormai al di là del culmine della vita, dalla parte dei vecchi, dove in quel giorno remoto gli era parso si trovasse Ortiz. E a più di quarant'anni, senza aver fatto nulla di buono, senza figli, veramente solo nel mondo, Giovanni si guardava attorno sgomento, sentendo declinare il proprio destino" [2, p.202].

Şi numai o mică speranţă ascunsă undeva în interiorul sufletului se mai păstrează, fapt care-i face mai deosebiţi de ceilalţi oameni, copleşiţi de banalitatea rutinei.

Fortul, ca într-o lume fabuloasă, a făcut să dispară hotarele timpului, acesta fiind recepţionat în mod subiectiv. Anume din acest motiv oamenii erau parcă hipnotizaţi şi obligaţi să trăiască în angoasă, în speranţa oarbă, fapte chinuitoare ce contribuie la măcinarea lentă a spiritului uman.

Fortăreaţa poate fi considerată un fel de Purgatoriu, unde oamenii sunt găzduiţi pentru a fi purificaţi, ca mai apoi să se poată îndrepta către lumea cealaltă cu tainele mântuirii.

Alături de universul material, evident în roman, mai deosebim şi un cadru natural, care are importanţă primordială în opera lui D.Buzzati. Acesta este cadrul muntenesc, cel care prezintă o pasiune pentru D.Buzzati, fiind sufletul universului buzzatian. Munţii vin să întregească imaginea Fortului şi să adaoge semnificaţii suplimentare existenţei umane.

În roman izolarea omului se efectuează în munţi, aceştia având o influenţă magica asupra lui. Anume munţii, acest cadru vast şi sec, încearcă să ajute omul la descoperirea tainelor existenţei umane. Şi tot ei sunt simbolul morţii nimicitoare. Şi Drogo, tânăr fiind, la începutul carierei sale, privind munţii se surprinde gândindu-se şi aşteptând moartea:

„Eppure esistevano uomini – aveva sentito dire – che a un certo punto (strano a dirsi) si mettevano ad aspettare la morte, questa cosa nota ed assurda che non lo poteva riguardare" [2, p.75].

Anume munţii sunt acei care izolează oamenii de viaţa lor, de rutină şi îi impune să contemple asupra esenţei umane, ei oferă un univers fantastic. Şi dacă vom considera munţii drept parte integrantă a naturii, apoi anume aceasta poate crea o atmosferă de contemplare, de uitare de sine, o evadare de la grijile cotidiene, un fel de extaz spiritual.

Începând cu recepţionarea subiectivă a timpului şi cu apariţia munţilor ca o izolare, cu straniile lor efecte asupra vieţii omului, se conturează în roman un univers misterios, fantastic, care are o mare putere de fascinare. Aşa cum idealul lui Drogo la un anumit moment se suprapune cu moartea, devenind o unitate, munţii sunt şi ei un simbol al morţii.

Ostili, sălbatici, miraculoşi, aceştia sunt mesageri ai transcendenţei umane:

„Guardateli, Giovanni Drogo e il suo cavallo, come sono piccoli sul fianco delle montagne che si fanno sempre più grandi e selvagge" [2, p.6].

Muntele serveşte la prevestirea morţii, cea care urmează să sosească în mod inevitabil.

„Mai drastică este, sub raportul confruntării existenţei omeneşti cu infinitul, suprema încercare a morţii.

În faţa ei fiecare ajunge singur, nu mai pot avea curs nici vanităţile, nici alte subterfugii amăgitoare. De aceea, numai cine a rămas credincios până la capăt destinului său şi a obţinut împăcarea cu sine poate sta în faţa sfârşitului fără să se clatine: mai mult, moartea se preface atunci într-o apoteoză" [6, p.176].

În opera lui D.Buzzati muntele întotdeauna e abundat de farmecul morţii, are asupra omului un mesaj angoasant şi funest.

„Fiecare ascensiune presupune o elevare în plan spiritual, fiind un simbol al cunoaşterii Adevărului" [5, p.5-6].

Aşadar, în roman moartea lui Angustina, singurul erou, în viziunea lui D.Buzzati, pe aproape de culmile munţilor, dar cărora nu le-a atins aceste culmi, are menirea să demonstreze imposibilitatea ascensiunii spre cucerirea Adevărului. Tot aşa moare şi Drogo, încercând fără rost să găsească piatra filosofală, aceasta având menirea să demonstreze faptul că omul accede la Adevăr numai prin moarte. Şi anturajul morţii se descrie foarte minuţios, făcându-te să te cutremuri involuntar de teribilitatea peisajului, de mortuaritatea sa:

„Ma intanto il cielo si faceva cupo. Le rupi attorno, le pallide pareti dall'altra parte del vallone, il fondo del precipizio, avevano una tinta livida. Piccoli corvi volavano lungo gli aerei spigoli emettendo strida, parevano chiamarsi l'un l'altro per pericoli imminenti" [2, p.129].

Muntele e purtătorul pericolului şi abundă de valorile supreme ale existenţei. Nimic însă nu poate opri calea oamenilor în ascensiunea sa către aceste valori, în afară de moarte.

„**Oraşul**, **Fortul** şi **Muntele** se integrează în roman într-o geografie particulară. Oraşul şi Fortul constituie universul cunoscut, în cadrul căruia oamenii se deplasează liber, lucrează, se iubesc, formează familii" [3, p.47]. Dar, dincolo de zidurile Fortului se extinde imperiul muntelui, dominat de mistere şi de necunoscut.

Oraşul prezintă existenţa umană în banalitatea ei, cu oamenii care îşi continuă existenţă. Fortul, prin aşezarea sa geografică în acel codru muntenesc, prezintă apropierea de misterele vieţii, de cunoaşterea absolută. Iar la final, revenind să reîntregească acest peisaj ca să formeze o unitate, apare Deşertul, abundat de şi mai multe taine care se încearcă să fie făcute înţelese.

Avem trei universuri, trei lumi diverse şi totodată continue, care vin să întregească decorul romanului: **Oraşul**, **Fortul** şi **Deşertul**. Această localizare imaginară a celor trei elemente spaţiale vine să ne sugereze o apropiere de cele trei universuri, şi anume: **Infernul**, **Purgatoriul** şi **Paradisul**. Infernul, fiind cel mai de jos nivel, ar putea corespunde vieţii Oraşului, unde oamenii sunt copleşiţi de rutină şi nu au timp pentru a putea afla adevăruri aparent inutile. Apoi Purgatoriul venind în paralel cu Fortul, în care omului i se deschid anumite orizonturi, largi, care-l fac să crească din punct de vedere spiritual. Şi la final apare Paradisul, acel Deşert care prin vastitatea întinderii sale şi prin depărtarea şi ermetizarea spaţiilor ne duce la ideea universului de dincolo, de cealaltă parte. Acesta este secretul vieţii de după Moarte.

O stranietate şi un miracol veneau dinspre porţiunea aceea de frontieră din partea septentrională. Nimeni nu văzuse nimic deosebit acolo, dar există totuşi o teamă amestecată cu speranţa că poate totuşi vor veni duşmanii. Şi curiozitatea era imensă, acea curiozitate a omului care se dovedeşte a fi până la urmă cauză a distrugerii sale:

„E dietro, che cosa c'era? Di là di quell'inospitale edificio, di là dei merli, delle casematte, delle polveriere, che chiudevano la vista, quale mondo si apriva? Come appariva il regno del Nord, il pietroso deserto per dove nessuno era mai passato?" [2, p.19]

Din clipa apariţiei curiozităţii, Drogo este cuprins de vâltoarea atotcuprinzătoare a Deşertului.

La o suprapunere a universului larg al Deşertului cu Moartea, vom observa dominarea acesteia din urmă chiar în titlul romanului «Deşertul Tătarilor». Confruntând Deşertul cu speranţa, vom nota faptul că Drogo mizase pe un pustiu, pe un hău, acesta prevestind, la rândul său, imposibilitatea ascensiunii spre ideal.

„Pareva evidente che le speranze di un tempo, le illusioni guerriere, l'aspettazione del nemico del nord, non fossero stati che un pretesto per dare un senso alla vita" [2, p.170].

Dar toate aceste speranţe sunt vane şi moartea vine să sfârşească aceste iluzii ca o izbăvire, ca o purificare.

La D.Buzzati „existenţa e înfăţişată ca o zbatere inutilă, în impresurarea unui univers duşmănos, ale cărui raţiuni, dacă există, sunt impenetrabile" [6, p.174].

Universul duşmănos, care formează o panoramă a existenţei personajelor şi care vine să ilustreze ratarea Marelui Eveniment, este format din trei elemente: **Aerul**, **Muntele** şi **Deşertul**. În roman nu are loc nici o „întâlnire elementară, fiindcă aerul şi muntele sunt deopotrivă masculine, în timp ce deşertul nu poate dărui nimic din cauza sterilităţii lui absolute" [5, p.5-6]. Aşadar, uniunea dintre munte şi aer nu poate fi decât improductivă, fapt ce duce la imposibilitatea apariţiei Marelui Eveniment.

Dar această imposibilitate este caracteristică numai pentru Drogo nu şi pentru alţi militari din Fort. Fascinaţia pustiului i-a cuprins şi pe restul camarazilor săi de arme. Şi dacă lui nu îi este sortită atingerea ţelului, pentru ceilalţi aşteptarea nu mai este sinonim cu imposibilitatea; faptul care pare o iluzie devine realitate. Zidurile închise ale vieţii din Fort se sfărâmă, iar destinul tânărului ofiţer de la finalul romanului, care părea că va repeta destinul lui Drogo, ia o cu totul altă întorsătură, cea a realizării.

Spaţiile la D.Buzzati sunt foarte largi, pustii, fascinante, „omul nu se zbate sub ameninţarea claustrărilor, privirile îi rămân fixate în contemplaţie şi dezolarea e rezultatul neputinţei de a-şi apropia această vastitate" [6, p.164].

În avântarea spre idealul iluzoriu, pe măsură ce se înaintează spre căile acestuia, „spaţiile se amplifică nemăsurat, mirajul se proiectează tot mai departe, într-un infinit cu care viaţa omenească nu se poate măsura oricât de arzătoare ar fi pasiunea, orice mijloc de înşelare a timpului ai întrebuinţa" [6, p.164].

Pe fundalul acestei vastităţi şi sterilităţi a spaţiilor, a imposibilităţii cuceririlor tainelor existenţei, apare şi eroul romanului, cel care „este nu numai victima unor condiţionări externe, neprielnice realizării, ci şi a propriei sale lipse de resort interior. Aşteptarea lui nu are tenacitatea unei credinţe în virtutea căreia şi-ar putea consuma dinamic şi creator energiile spirituale, ea se reduce la un lung şir de renunţări şi acceptări abitudionarii" [6, p.162]. Aşadar, protagonistul romanului apare absolut pasiv, destinul deţine rolul principal şi el suportă numai consecinţele acestuia.

Starea de tensiune, de aşteptare a Marelui Eveniment contribuie la dezvoltarea fatalismului protagonistului, care, alături de condiţiile inconfortabile, nu încearcă să lupte în nici un fel, este un personaj palid, care se resemnează în faţa destinului şi se lasă purtat de iureşul acestuia. În persoana lui Drogo nu se denotă nici un fel de revoltă care ar încerca să schimbe într-un fel sau altul soarta, el se resemnează şi-i este caracteristică „fuga din faţa oricărui fapt ce i-ar cere un minim efort volitiv, capitulare necondiţionată în faţa spectrului ratării" [6, p.163].

În roman Drogo se profilează ca un conformist care-şi descoperă şi-şi suportă destinul. El nu poate găsi sensul primordial al existenţei şi nu-şi poate atinge marele ideal, deoarece în momentul în care se simte aproape de el misterul se de-conturează şi nu rămâne nimic.

„Trăind viaţa în stare de somnolenţă, solicitată de fapte mărunte, personajul buzzatian reprezintă de fapt o lume de antieroi condamnată să rămână la periferia existenţei, într-o stare de aşteptare sterilă, care face dificilă confruntarea lor cu eu-l originar. În expediţia lor inconştientă spre necunoscut personajele prozatorului italian sunt refuzate de marile mistere ale existenţei" [4, p.XVI].

Şi moartea vine ca o mântuire pentru a masca un evident eşec. Itinerarul pe care trebuie să-l urmeze este nesigur, ambiguu, „într-un univers labirintic, în care toate drumurile sunt false, fiindcă nici unul nu poate duce spre scopul propus" [4, p.XIII].

Purtat de speranţe absurde, Drogo suferă fiasco într-o existenţă umană bolnavă, care se sfârşeşte cu moartea, interpretată şi ca o altă naştere; şi abia la finalul romanului, când aceasta vine, el primeşte acea renaştere surâzând, poate simţindu-se cuceritorul Marelui Mister.

În roman suntem plasaţi într-o lume de antieroi, condamnaţi să rămână într-un spaţiu neimportant al existenţei. Tragedia lui Drogo constă în faptul de a fi constrâns să caute un sens al vieţii, dar el este renegat de acest mister al existenţei. La Drogo „asimilarea înlăuntrul unui sistem-tip de obişnuinţe se produce fără nici o tresărire de revoltă, şi ajunge chiar să-i dea o senzaţie de confort. Dacă refuzul lui de a întreprinde vreo acţiune pentru a-şi obţine mutarea din fortăreaţă ar fi dictat exclusiv de obstinaţia speranţei, personajul ar căpăta aura de demnitate pe care o dă credinţa consecventă într-un scop" [6, p.163].

Şi iată-l pe Drogo negat, martirizat, depărtat de sine însuşi, solitar, conferit jertfă morţii, care vine să-l izbăvească de chinurile lumeşti.

Aşadar, observăm că pe fundalul unor spaţii vaste, imense dar sterile activează un personaj plat, palid, căruia i s-a refuzat deschiderea oricărei taine a existenţei.

Analiza motivului amplificării spaţiilor în roman se poate efectua prin prisma studiului lui M.Bahtin, privitor la romanul grecesc, unde se menţionează că „e necesară o extensiune abstractă" [1, p.246]. Şi dacă în romanul grecesc este necesar de mult spaţiu pentru desfăşurarea acţiunii: pământ, mare, ţări întregi, vastitatea spaţiilor e caracteristică şi romanului nostru, dar numai cu scopul de a demonstra minoritatea omului faţă de imensul natural, pentru a spori solitudinea acestuia, pus să acţioneze, mai concret, să nu acţioneze, să rămână inert, într-un cadru de o vastitate tulburătoare, unde ar putea fi realizate mii de fapte. Şi anume contrastul

acesta dintre vastitate şi imposibilitatea acţionării vine să contureze tragedia lui Drogo, făcând-o şi mai ucigătoare, sporindu-i puternic lovitura.

Ca şi aproape în oricare operă literară, în romanul dat este evident un motiv foarte frecvent utilizat, şi anume – cel al **drumului**, care se încadrează în unitatea spaţială. În **cronotopul drumului** unitatea determinărilor spaţio-temporale se manifestă cu o extremă precizie şi claritate.

Aşadar, motivul cronotopului drumului este enorm şi rareori o operă poate fi lipsită de vreo variaţie a acestuia. Aici are loc „pătrunderea timpului în spaţiu şi curgerea prin el, formând drumul" [1, p.391]. De aici vine şi metaforizarea **drumului,** şi anume – „**drumul, calea vieţii**", când aceasta e comparată cu un drum fără de întoarcere, purtător spre neant. „Metaforizarea străzii are diverse forme şi nivele, dar unul central ar fi cel al trecerii timpului" [1, p.391].

Motivul drumului e foarte evident în roman. Şi aşa cum la D.Buzzati timpul lasă toate structurile imobile concrete şi numai omul singur, „mistificat de mirajul unor împliniri iluzorii, este obligat să se îndrepte, traversând vârstele adolescenţei, maturităţii, bătrâneţii, spre acelaşi neant egalizator" [6, p.165].

Simbol al vieţii devine drumul – unul aparent fără obstacole, dar zadarnic şi cu o mulţime de labirinturi: „Până atunci, el (Drogo) înaintase străbătând vârsta fără griji a primei tinereţi, un drum care cât timp eşti copil pare nesfârşit, anii se duc inert, cu pas uşor, nimeni nu le observă trecerea. Mergi liniştit, privind cu curiozitate în jurul tău, nu simţi nici o nevoie să te grăbeşti, nimeni nu te împinge de la spate şi nimeni nu te aşteaptă, tovarăşii tăi înaintează şi ei uşori de gânduri, adesea se opresc şi mai râd de câte o glumă. La porţile caselor oamenii mai vârstnici salută cu blândeţe şi-ţi fac semn către orizont, cu zâmbete de complicitate; şi aşa inima începe să bată în ritmul dorinţelor eroice, savurezi dinainte acele lucruri minunate care te aşteaptă mai departe. Fireşte, încă nu se vede nimic, dar e sigur, absolut sigur că într-o zi vom ajunge la ele.

Mai e mult? Nu, ajunge să traversezi apa râului de colo, din faţă, şi să treci de colinele acelea verzi. Dar oare n-am ajuns? Nu aceştia sunt pomii, pajiştile, nu aceasta este casa cea albă pe care o căutăm? Pentru câteva clipe ai impresia că aşa este, şi ai vrea să te opreşti. Apoi crezi că mai departe este încă mai bine, şi-ţi reiei drumeţia fără să simţi oboseală. Drumul continuă, aşteptarea îţi e încrezătoare, zilele sunt lungi şi liniştite, soarele străluceşte înalt pe cer şi pare că niciodată n-o să coboare spre apus. Dar la un moment dat aproape instinctiv priveşti îndărăt şi vezi că în spatele nostru s-a trântit o poartă, închizând calea de întoarcere. Simţi atunci că ceva s-a schimbat, soarele nu mai e nemişcat, ci aleargă cu repeziciune şi, vai, nici nu mai ai timp să-l priveşti, că iată-l coborând spre hotarele orizontului. Norii nu-i mai vezi liniştiţi în golfurile albastre ale cerului. Fug, îngrămădindu-se unul peste altul, într-atât le este în grabă: înţelegi că timpul trece şi drumul va trebui odată şi odată să se sfârşească (…). Vor trece zile până când Drogo va înţelege ce s-a întâmplat cu el. Va fi ca o scuturare din somn. Va privi în jur fără să creadă, pe urmă va auzi zgomotul de paşi ajungându-l din urmă, va vedea pe cei treziţi înaintea lui cum aleargă cu sufletul la gură şi îl întrec ca să ajungă ei primii. Va simţi bătaia timpului scandând cu aviditate scurgerea vieţii. La ferestre nu se vor mai arăta chipuri râzătoare, ci feţe nemişcate şi indiferente. Şi dacă va întreba cât mai are de mers, îi vor face iarăşi semn spre orizont, dar fără nici o bunătate şi bucurie. Între timp, tovarăşii se vor risipi – unii rămân în urmă, sfârşiţi, un altul a fugit înainte, nu mai e decât un punct minuscul pe linia orizontului.

După râul acela – vor spune oamenii – încă zece kilometri şi vei fi ajuns. Dar de terminat, nimic nu se termină, zilele se fac tot mai scurte, la ferestre se înfăţişează umbre apatice şi palide, care clatină din cap. Până când Drogo va rămâne cu totul singur, la orizont va apărea ţărmul unei mări imense nemişcate, de culoarea plumbului. Atunci va fi obosit, casele în lungul drumului vor fi aproape toate cu obloanele închise, şi puţinii oameni care se vor mai arăta îţi vor răspunde cu un gest neputincios: binele pe care-l cauţi e în urmă, mult în urmă, ai trecut pe lângă el fără să ştii. O, e prea târziu acum ca să te mai întorci! În spatele lui creşte zgomotul mulţimii care îl urmăreşte, mânată de aceeaşi iluzie. (…) Giovanni Drogo doarme acum în încăperea redutei a treia. Visează şi surâde în somn. (…) Vai de el, dacă s-ar putea vedea pe el însuşi, aşa cum va fi într-o zi, acolo unde drumul se termină, nemişcat la marginea mării de plumb, sub cerul cenuşiu şi uniform, şi în jurul lui nimic – nici o casă, nici un om, nici un arbore, nici măcar un fir de iarbă, un pustiu rămas acelaşi din timpuri fără memorie" [2, p.46-48].

Această „alegorie în alegorie" constituie rezumatul ideal al căii vieţii lui Drogo. El apoi îşi urmează viaţa pas cu pas ca să ajungă spre acel hău egalizator – Moartea.

Cronotopul drumului poate avea două faţete: acea a drumului propriu-zis şi cea a drumului–simbol, care la un moment dat se suprapun şi are loc metaforizarea lor. Făcând o paralelă între drumul efectuat de Drogo

spre Fortăreaţă şi viaţa care urma apoi s-o ducă, vedem unele lucruri identice: „Într-o spirală de râpe învecinate, acoperite deja de umbrele întunericului, în spatele unei haotice înlănţuiri de stânci, la o depărtare incalculabilă, învăluit încă în soarele roşu al apusului, de parcă ar fi ieşit dintr-o vrajă, Giovanni Drogo văzu atunci dealul nud şi pe marginea lui o fâşie regulară şi geometrică, de o culoare specifică gălbejită: profilul Fortăreţei.

Ah, cât de departe încă!” [2, p.8]

După cum Drogo nu putea găsi Fortul în drumul său, tot aşa mai târziu nu-şi putea găsi idealul vieţii sale şi era mereu într-o eternă căutare.

Drumul vieţii îl obligă pe om să-şi urmeze propriul destin, aşa cum îi este hărăzită traiectoria vieţii sale.

Alt motiv în opera literară ar fi cel al întâlnirii. La fiecare întâlnire determinarea temporală este inseparabilă de cea spaţială. „În cronotopul întâlnirii predomină nuanţa temporală care se distinge printr-un înalt grad de intensitate valutativ-emoţională” [1, p.391]. Întâlnirile de obicei au loc în drum, care este locul unde se încrucişează căile cele mai cazuale, ale persoanelor celor mai diverse.

În cazul nostru a fost importantă întâlnirea lui Drogo cu Ortiz, fiind apoi pusă în paralel cu o altă întâlnire, în care Drogo urma să deţină alt rol. Şi ambele întâlniri au loc în plin drum, unde are loc sincronizarea a două căi, simbolice, care vin să amintească despre consumarea fără de rost a timpului:

„Un uomo come lui finalmente; una creatura amica con cui avrebbe potuto ridere e scherzare, parlare della prossima vita comune, di cacce, di donne, della città. Della città che ora sembrava a Drogo relegata in un mondo lontanissimo.

Stringendosi intanto la valle, le due strade si avvicinavano e Giovanni Drogo vide che l'altro era un capitano” [2, p.9-10].

Acesta fiind parcă un aviz că peste câtva timp Drogo urma să ocupe locul lui Ortiz, adică să fie mai în vârstă cu vreo douăzeci de ani:

„Esattamente come in quel giorno, pensò, con la differenza che le parti erano cambiate e adesso era lui, Drogo, il vecchio capitano che saliva per la centesima volta alla Fortezza Bastiani, mentre il tenente nuovo era un certo Moro, persona sconosciuta. Capì Drogo come un'intera generazione si fosse in quel frattempo esaurita, come lui fosse giunto ormai al di là del culmine della vita, dalla parte dei vecchi, dove in quel giorno remoto gli era parso si trovasse Ortiz. E a più di quarant'anni, senza aver fatto nulla di buono, senza figli, veramente solo nel mondo, Giovanni si guardava attorno sgomento, sentendo declinare il proprio destino” [2, p.202].

Şi dacă vom analiza aceste drumuri, vom observa că, de fapt, e unul şi acelaşi, numai că unul dintre eroi e cu câţiva ani mai în vârstă şi deja consumarea timpului îi dă motive de nelinişte, viaţa fiindu-i pierdută în zadar.

Aşa cum motivul întâlnirii mai are o nuanţă, şi anume – acea cu valenţă negativă, ca de exemplu „nu s-au întâlnit”, „s-au despărţit”, cronotopicitatea se păstrează numai pentru că un membru al cronotopului e marcat cu sens negativ: „nu s-au întâlnit deoarece nu s-au aflat în acelaşi loc în acelaşi timp, sau poate în acelaşi timp se aflau în locuri diferite” [1, p.244]. Aici se observă, aşadar, că determinările spaţiale şi temporale au un caracter aproape matematic.

Cele menţionate se găsesc în roman la momentul neîntâlnirii lui Drogo cu duşmanul. În acelaşi timp ei se aflau în acelaşi loc, dar Drogo era silit să părăsească Templul Gloriei din cauza senilităţii. Prea târziu urmau să se încrucişeze căile Duşmanului cu cele ale Apărătorului:

„Lassù era passata la sua esistenza segregata dal mondo, per aspettare il nemico egli si era tormentato più de trent'anni e adesso che gli stranieri arrivavano, adesso lo cacciavano via” [2, p.226].

Aceasta a făcut imposibilă întâlnirea lor, ratarea acesteia fiind simbolică prin închiderea căii de acces spre Adevăr, spre marile mistere ale vieţii.

Un alt cronotop este acel al **pragului** care deţine un rol important în roman. Acesta este echivalent cu momentul crizei din viaţa omului: „Cuvântul „prag” a obţinut un semnificat metaforic şi se îmbină cu momentele de criză unde are loc luarea marilor decizii sau indecizia în momentul în care trebuie să aibă loc trecerea peste pragul vieţii” [1, p.244].

Cronotopul pragului în roman persistă în două momente, şi anume: la sosirea lui Drogo în Fort în momentul în care nu voia măcar să păşească pragul acestuia:

„Oh, tornare. Non varcare neppure la soglia della Fortezza e ridiscendere al piano, alla sua città, alle vecchie abitudini. Questo fu il primo pensiero di Drogo e non importa se tanta debolezza fosse vergognosa per un soldato, lui era anche pronto a confessarla, se occorresse, purché lo lasciassero subito andare" [2, p.19].

Dar odată păşit acest prag, Drogo a devenit imediat victimă a acestei împărăţii a Fortăreţei. Şi de acum repetarea acestui motiv este simbolică în oraşul natal. Oraşul parcă ar fi al doilea prag al vieţii sale, care însă nu mai are putere de tentaţie, Drogo nu va mai găsi ceea ce căuta, nu se va regăsi şi se va decepţiona la vederea Paradisului său pierdut. Lui i se refuză continuarea vieţii în oraş şi atunci el decide să rămână definitiv în Fort ca să-şi urmeze viaţa în aşteptarea clipei triumfale:

„Drogo questa volta se n'andava solo e intanto meditava sulla vita. Tornava alla Fortezza per rimanerci chissà mai quanto tempo ancora" [2, p.169].

Alegerea a fost deci făcută şi Drogo urma să-şi trăiască viaţa în Fortul care apoi urma să-i devină aproape mormânt.

Concluzii

Prin acest studiu am încercat să evidenţiem vastitatea spaţiilor în raport cu vanitatea idealului omului. Anume această apertură pune în contrast inutilitatea şi minoritatea existenţei pasive.

Am conturat itinerarul protagonistului şi am încercat să interpretăm determinanţii spaţiali.

Am determinat impactul puternic al spaţiilor asupra stărilor psihologice ale protagonistului, fără a obţine, însă, certitudinea dacă la final Drogo este un învingător sau un învins.

Am identificat semnificaţiile simbolice ale fortului şi ale deşertului, aceste spaţii fiind sterile, prin identitatea lor, fapt ce a dus la speranţe deşarte. De fapt, *Deşertul Tătarilor* vorbeşte despre inutilitatea oricărei acţiuni, despre lupta cu viaţa pe care niciodată nu avem cum s-o câştigăm. Iar speranţa, acest teribil şi incurabil sentiment, este duşmanul cel mai cumplit. Este foarte sugestivă delimitarea cadrului spaţial al romanului în cele trei părţi: **Oraşul**, **Fortul** cu **Munţii** şi **Deşertul,** în care vine să se înscrie toată existenţa umană, precum şi viaţa de pe un alt tărâm.

Bibliografie:

1. BAHTIN, M. *Estetica e romanzo*. Torino: Einaudi, 1997.
2. BUZZATI, D. *Il Deserto dei Tartari*. Milano: Mondadori, 1994.
3. LIVI, F. *Le désert des Tartares*. Paris: Hatier, 1973, p.47.
4. MUNTEANU, R. Articol introductiv la Buzzati D. *Deşertul Tătarilor*. Bucureşti: Univers, 1972.
5. NEGURĂ, P. Decorul în romanul lui Gracque şi Buzzati. În: revista *Basarabia*, 1997, nr.5-6.
6. STATI, Ş. *Amiaza fantastică.* Bucureşti: Editura Literatură Universală, 1968.

Prezentat la 01.07.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

CORELAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE ÎN LIMBA STRĂINĂ CU COMPETENȚA DE SPECIALITATE A STUDENȚILOR NEFILOLOGI

Cristina BLAJIN, Olga DUHLICHER

Universitatea de Stat din Moldova

Pentru majoritatea oamenilor, scopul principal în a învăța o limbă străină este de a fi capabil să comunice. Anume prin comunicare oamenii trimit şi primesc eficient mesaje şi negociază înțelesuri. În prezent, devine mult mai important cum să comunici eficient în procesul de învățare a limbilor străine decât să scrii şi să citeşti. Ca urmare, dobândirea competenței de comunicare a devenit un imperativ atât pentru cei care învață limbile străine, cât şi pentru profesori.

Pentru început vom prezenta câteva definiții ale celor mai importante concepte: competență, comunicare, competență comunicativă. În al doilea rând, prezentăm definițiile de specialitate/competență profesională. În al treilea rând, înaintăm recomandări cu privire la modul de a dezvolta competențe de comunicare la studenți. În cele din urmă, sunt prezentate unele modalități de corelare a competenței de comunicare într-o limbă străină şi a competenței profesionale.

Cuvinte cheie: *competență, comunicare, competență comunicativă, competență de specialitate, motivație.*

THE CORRELATION OF THE COMPETENCE OF COMMUNICATION IN A FOREIGN LANGUAGE WITH THE COMPETENCE OF SPECIALITY OF THE NON-LINGUISTIC STUDENTS

For most people, the main goal of learning a foreign language is to be able to communicate. It is through communication that people send and receive messages effectively and negotiate meaning. Nowadays, how to communicate effectively in foreign language learning becomes much more important than reading and writing. As a result, gaining the communicative competence has turned into a crucial topic for all foreign language learners and teachers.

To begin with, we will present some definitions of the most important concepts: competence, communication, communicative competence. Secondly, definitions of specialty/professional competence are outlined. Thirdly, recommendations regarding how to develop learners' communicative competence are put forward. Finally, some ways of correlating the communicative competence in a foreign language and the professional competence are considered.

Keywords: *competence, communication, communicative competence, professional competence, motivation.*

Cunoaşterea unei limbi străine la nivel de comunicare este un imperativ pentru angajarea în câmpul muncii, iar dezvoltarea competențelor de comunicare într-o limbă străină ar contribui în mod incontestabil la integrarea cu succes a tinerilor specialişti în activitatea profesională.

În condițiile aderării învățământului național la spațiul educațional european, predarea - învățarea limbilor străine se bazează pe reperele fundamentale ale politicii lingvistice cuprinse în documentele Consiliului Europei: Cadrul comun de referință pentru limbi, Portofoliul european al limbilor. În cadrul acestora se evidențiază partea practică a comunicării, bazată pe acțiune, care se axează pe resurse cognitive, afective, volitive, comportamentale şi pe competențele pe care le are deja formate studentul care învață o altă limbă decât cea maternă.

Exigențele societății în care urmează să se încadreze studenții pentru desfăşurarea unei activități profesionale sunt din ce în ce mai mari, una dintre acestea rezidând în competența de comunicare într-o limbă străină.

Învățarea unei limbi moderne cuprinde un şir de acțiuni îndeplinite de persoane care îşi dezvoltă un ansamblu de competențe generale, dar, mai ales, o competență comunicativă bazată pe explorarea mijloacelor lingvistice.

În literatura de specialitate găsim diverse definiții pentru conceptele de competență, comunicare şi competențe comunicative. Ne vom opri la unele dintre ele, acestea integrându-se în demersul cercetării noastre.

Termenul de competență, introdus inițial de N.Chomsky**,** reprezintă aptitudinea de a produce şi a înțelege un număr infinit de enunțuri, reguli, strategii preferențiale sau stiluri productive în profesie [26, p.41].

P.P. Neveanu (1982) susține că noțiunea de competență se diferențiază de cea de aptitudine (sisteme operaționale ce conduc la rezultate situate peste media, dar potențiale, ce urmează a fi puse în valoare), de noțiunea de capacitate (aptitudine împlinită, care s-a consolidat prin experiență, exercițiu, asimilare de cunoştințe şi formare de deprinderi), ca şi de atitudini [16, p.8-10].

În formularea lui X.Roegiers**,** „competența este mobilizarea unui ansamblu articulat de resurse în vederea rezolvării unei situații semnificative, care aparține unui ansamblu de situații-problemă” [18, p.29-38].

Anne de Blianieres defineşte competenţa drept „ştiinţa de a face faţă unei situaţii anume, când se integrează concomitent cunoştinţele, capacităţile, atitudinile şi motivaţiile unui subiect" [25, p.51].

Competenţa presupune „a şti", „a şti să faci" (să reuşeşti într-o situaţie profesională concretă), dar şi „a şti să fii", a avea atitudini care să susţină atât acţiunea prezentă, cât şi devenirea, evoluţia competenţei în timp [13, p.41].

Ph.Perrenoud susţine că „competenţa nu rezidă în resurse, ci în însăşi mobilizarea acestor resurse" [32, p.49].

Pentru cercetătorul belgian M.Minder „a dobândi o competenţă înseamnă un triplu demers:
– a mobiliza un ansamblu structurat de cunoştinţe şi capacităţi, pentru
– a face ceva într-un mod competent, care
– se manifestă printr-un produs-performanţă" [14, p.28].

Analizând definiţiile competenţei prezentate mai sus, observăm că elementele comune prin care se descrie o competenţă sunt:
– situaţia care trebuie rezolvată;
– actorul (studentul) care trebuie să acţioneze pentru a rezolva această situaţie;
– ansamblul de resurse (cunoştinţe, capacităţi, atitudini) pe care studentul, elevul trebuie să le mobilizeze pentru a rezolva situaţia.

Comunicarea este un proces în care oamenii transmit informaţii, idei şi împărtăşesc sentimente; comunicarea este procesul în care o persoană (numită *emiţător*) transmite informaţii (un *mesaj*) unei alte părţi (numite *receptor*) [8].

După De Vito, comunicarea este acţiunea de formulare şi receptare a unor mesaje, care pot fi deformate de zgomote, are loc într-un context, presupune anumite efecte şi furnizează oportunităţi de feedback [27].

Competenţa, susţine M.Călin, este un „amestec de cunoştinţe, aptitudini, priceperi, deprinderi ce se exteriorizează ca fapt, fiind direct utile pentru realizarea contextului particular al unei situaţii care solicită rezolvarea unei probleme sau sarcini" [4].

D.Hymens consideră că competenţa comunicativă este un set de abilităţi, resurse primare cu care un comunicator este în stare să utilizeze procesul de comunicare; aceste resurse includ *cunoştinţe strategice* (despre regulile şi normele de comunicare potrivite) şi *capacităţi* (caracteristici şi abilităţi, cum ar fi, în general, abilităţile de codare şi de decodare) [29, p.175].

După cercetătorul W.Littlewood (1981), competenţa comunicativă nu rezidă în resurse, ci în însăşi mobilizarea acestor resurse [31].

R.Bauman şi M.Sussan subliniază că noţiunea de competenţă comunicativă reprezintă un grup integrat de capacităţi, care permit să se evalueze situaţia de vorbire şi să se acţioneze în mod adecvat [22]. De rând cu aceste capacităţi, L.Iacob menţionează că ea semnifică „un dispozitiv de aptitudini în care cunoştinţele lingvistice şi socioculturale sunt indispensabile. Ea include, pe lângă stăpânirea materialului verbal şi pe cel paraverbal şi nonverbal, deopotrivă cu stăpânirea regulilor de plasament contextual al regulilor interacţiunii mutuale, a principiilor de politeţe şi de ritualizare comunicaţională" [9, p.238]. Cercetătorul L.Ionescu-Ruxăndoiu subliniază, dacă ne extindem şi la însuşirea limbii materne, că anume competenţa comunicativă presupune o relaţie precis reglementată între datele situaţiei de comunicare şi modul de realizare a selecţiei materialului lingvistic actualizat cu menţinerea distinctă a subcodurilor recunoscute [10, p.25].

Cercetătoarea T.Callo menţionează că la formarea eficientă a competenţelor comunicative trebuie respectate şi realizate următoarele principii: relaţional; al ambianţei comunicative; al precomunicativităţii; al necesităţii motivaţionale; al personalizării; al parteneriatului; al euristicităţii; al activizării; al responsabilităţii; al influenţei acţionale; al densităţii comunicative; al intenţiei comunicative; al egalităţii şi al acordului; al socializării [3, p.61-69].

Pentru predarea limbilor străine M.Grigoroviţă delimitează următoarele principii care stau la baza competenţelor comunicative: al orientării comunicative; al însuşirii active şi conştiente; al aplicării în practică a celor învăţate şi a motivaţiei; al corelării celor patru componente (audierea, vorbirea, citirea şi scrierea); al conştientizării şi al însuşirii fenomenelor de limbă în context; al situativităţii comunicative; al unităţii temporale în însuşirea cuvintelor (îmbinări, monolog, dialog, text) [7, p.33].

În ceea ce priveşte **competenţa de specialitate,** aceasta face referire la trei capacităţi principale:

- cunoaşterea materiei;
- capacitatea de a stabili legături între teorie şi practică;
- capacitatea de înnoire a conţinuturilor, în consens cu noile achiziţii ale ştiinţei domeniului (dar şi din domenii adiacente).

Competenţa de specialitate se obiectivează în trei planuri: teoretic, operaţional, creator.

Planul teoretic se referă la competenţa:

- de a asimila conţinutul ştiinţific propriu disciplinelor de învăţământ predate şi a metodelor, tehnicilor de informare;
- de a realiza corelaţii inter-, intra- şi pluridisciplinare ale conţinuturilor;
- de a actualiza, prelucra, esenţializa, ilustra, reprezenta şi dezvolta conţinutul;
- de a surprinde valenţele formative şi educative ale conţinutului.

Planul operaţional se referă la competenţa:

- de a structura asimilarea conţinuturilor, astfel încât să dezvolte structuri operatorii, afective motivaţionale, volitive, atitudinale;
- de a dirija asimilarea tehnicilor de activitate intelectuală odată cu informaţiile;
- de a forma modul de gândire specific disciplinei respective de învăţământ şi modul de gândire sistemic;
- de a valoriza conţinutul obiectului de învăţământ, structurând comportamente raportate la valori;
- de a comunica fluent, expresiv, coerent.

Planul creator se referă la competenţa:

- de a adapta conţinuturile specificului dezvoltării psihice stadiale a educabililor;
- de a stimula dezvoltarea maximală a potenţialului fiecărui educabil, prin asimilarea conţinuturilor;
- de a promova învăţarea participativă, anticipativă, societală, creatoare;
- de a dirija surprinderea problemelor şi dezvoltarea lor;
- de a dezvolta conţinuturile şi strategiile de asimilare [20].

În acest articol s-a luat drept bază competenţa comunicativă lingvistică promovată de Cadrul European Comun de Referinţă pentru Limbi, care este alcătuită din trei părţi componente:

a) componenta lingvistică;
b) componenta sociolingvistică;
c) componenta pragmatică.

Se consideră că fiecare componentă este constituită din cunoştinţe, atitudini, aptitudini şi deprinderi şi se caracterizează prin anumite particularităţi specifice competenţelor [2, p.18-19].

Competenţa lingvistică însumează cunoştinţele şi deprinderile lexicale, fonetice, sintactice şi alte dimensiuni ale sistemului unei limbi, independent de valoarea sociolingvistică a variaţiilor sale şi de funcţiile pragmatice ale realizărilor sale. Această componentă, examinată din punctul de vedere al competenţei de comunicare a unui actor social dat, este în legătură directă nu doar cu domeniul cunoştinţelor (de exemplu, în materie de distincţii fonetice stabilite sau de proporţii şi precizie a vocabularului), dar şi cu organizarea cognitivă şi modul de stocare în memorie a acestor cunoştinţe (de exemplu, reţele asociative de diverse tipuri, în care vorbitorul include un element lexical), precum şi cu accesibilitatea lor (aplicare, amintire şi disponibilitate).

Competenţa sociolingvistică face referinţă la parametrii socioculturali ai utilizatorului limbii. Sensibilă faţă de normele sociale (formulele de adresare şi de politeţe, reglementarea relaţiilor dintre generaţii, sexe, clase şi grupuri sociale, codificarea lingvistică a numeroaselor ritualuri fundamentale în funcţionarea unei comunităţi), componenta sociolingvistică afectează puternic orice comunicare între reprezentanţii diferitelor culturi, chiar dacă participanţii la procesul de comunicare ar putea adesea să nu fie în cunoştinţă de cauză.

Competenţa pragmatică ţine de utilizarea funcţională a resurselor lingvistice (realizarea funcţiilor comunicative, a actelor de vorbire), bazându-se pe schemele sau descriptorii schimburilor interacţionale. Ea trimite de asemenea la măiestria discursului, coeziunea şi coerenţa lui, la identificarea tipurilor şi genurilor de texte, a efectelor de ironie şi de parodie. În cazul competenţei pragmatice, impactul major al interacţiunilor şi mediilor culturale, în care se înscrie dezvoltarea capacităţilor de acest gen, este şi mai evident decât în cazul competenţei lingvistice, de aceea nu vom insista asupra acestui fapt. Fiecare din trăsăturile competenţei – lingvistică, sociolingvistică şi pragmatică, au impact major asupra competenţelor comunicative. Competenţa comunicativă îşi găseşte aplicare în realizarea activităţilor comunicative variate, care implică recepţia, producerea, interacţiunea şi medierea.

În conformitate cu documentele Consiliului Europei (*Cadrul Comun de Referinţă pentru Limbi, Portofoliul European al Limbilor*), se pune accent pe *orientarea pragmatică a comunicării, bazată pe acţiune, care se axează pe resurse cognitive, afective, volitive, comportamentale şi pe totalitatea competenţelor pe care le are deja formate studentul care învaţă o altă limbă*. Astfel, formarea şi corelarea competenţelor comunicative în limba engleză ale studenţilor de la facultăţile nefilologice este o prioritate, deoarece prin intermediul cunoaşterii acestei limbi se contribuie la afirmarea lor ca specialişti.

Dezvoltarea competenţelor comunicative în limba străină ale studenţilor nefilologi presupune interacţiunea mai multor componente, dintre care: curricula, motivaţia, factorii psihologici, dimensiunea lingvistică, dimensiunea metodologică, motivaţia socială largă, competenţa lingvistică şi competenţa profesională/pragmatică.

Aşadar, activitatea de învăţare este determinată de *factorii psihologici* (de informare, emoţionali/afectivi, sociali, volitivi şi de valoare). Aceştia sunt determinaţi, la rândul lor, de *motivaţie* şi de *fenomenele motivaţionale*: a) trebuinţele, b) impulsurile, c) intenţiile, d) valenţele şi e) tendinţele. Motivaţia este condiţionată de conţinuturile şi obiectivele stipulate în *curriculă*. În continuare, factorii psihologici duc la declanşarea *motivaţiei sociale largi* care priveşte învăţarea ca un drum spre asimilarea valorilor culturii, ca un mijloc ce permite printr-o formă mai raţională de a face oamenilor lucruri bune şi utile, ca un drum spre îndeplinirea ţelului în viaţă şi spre integrarea în societate. Motivaţia socială largă implică, în mod incontestabil, *competenţa lingvistică*; aceasta, la rândul său, dezvoltă *competenţa profesională/pragmatică* şi în sumă rezultă *competenţa de comunicare în limba străină.*

În mare parte, competenţa de comunicare în limba străină este determinată, pe de o parte, de *dimensiunea lingvistică* în care se încadrează textul neliterar şi, implicit, lexicul fundamental de specialitate, iar, pe de altă parte – de *dimensiunea metodologică*, care presupune atât relaţia *profesor-student*, cât şi strategiile didactice interactive. De menţionat că aceste două dimensiuni rezultă nemijlocit din curriculă şi se află în interacţiune directă cu motivaţia, activând-o pe aceasta.

La seminariile de predare-învăţare a limbii străine (engleze) am folosit numeroase aspecte lingvistice de largă aplicabilitate în procesul de dezvoltare a competenţei de comunicare a studenţilor, şi anume:

- ✓ dimensiunea semantică a lexicului de specialitate;
- ✓ clasele referenţiale;
- ✓ analiza componenţială;
- ✓ relaţia limbaj de specialitate – limbaj curent;
- ✓ lexic ştiinţific/ terminologic fundamental şi lexic specializat;
- ✓ derivare lexicală în limbajul de specialitate;
- ✓ aspect cu caracter practic pertinent valorificat în exerciţii lexicale în baza textelor de specialitate.

Scopul predării-învăţării lexicului de specialitate în cadrul seminariilor este de a înlesni documentarea şi comunicarea studenţilor, acesta conducându-i în demersul cognitiv al profesiei, în tipurile de seme specifice demersului cognitiv – cele de *cunoaştere ostensivă* sau de *cunoaştere discursivă*.

În textele de specialitate, aspectele lingvistice ale lexicului sunt explorate în scopul de a potenţializa competenţa de comunicare a studenţilor. Mobilizarea psihopedagogică şi didactică a acestor aspecte lingvistice ale lexicului se realizează anume în baza textelor de specialitate.

Parcurgerea textelor de specialitate pentru selectarea lexicului necesar ne oferă posibilitatea alegerii anumitor *texte semnificative, cu o pluralitate de valenţe didactice şi formative*. În acelaşi timp, studenţii au prilejul să îmbogăţească exerciţiile lexicale, în special cele semantice, cu formulări şi termeni de specialitate.

În procesul de dezvoltare a competenţei de comunicare în limba străină (engleză) în baza lexicului de specialitate primează două abordări:

1) aspectul lexic – vocabular – dicţionar *şi*

2) abordarea limbajului funcţional sub raport semantic, sintactic şi pragmatic ca material de construcţie a competenţei de comunicare.

La studierea textelor originale de specialitate profesorul ţine cont de cele trei etape de abordare a materialelor autentice, şi anume:

a) activitatea explicativă asupra dificultăţilor textului;
b) procesul de asimilare şi repetare a terminologiei de specialitate;
c) aplicarea terminologiei studiate în actul de comunicare asupra textului studiat.

Tratarea textului de specialitate în limba străină la facultăţile nespeciale necesită, la modul general, de a verifica înţelegerea integră şi profundă a textului iniţial, de a enumera problemele tratate în acest text, apoi, în mod particular, de a evidenţia problemele principale ce conţin informaţia cea mai importantă din textul studiat.

În procesul de studiere a textelor de specialitate în limba străină se vor urmări unele scopuri profesionale, ca:
1) a lua cunoştinţă de publicaţiile ştiinţifice recente în domeniul specialităţii studiate;
2) a evidenţia direcţiile noi ale cercetărilor ştiinţifice în domeniul ales;
3) a selecta şi a studia materialele/textele străine utile pentru activitatea ştiinţifică şi practică a viitorilor specialişti.

Un alt aspect este cel al folosirii materialului didactic adecvat. Selectarea textelor din manualele de specialitate, din îndrumare practice şi periodice asigură transmiterea unui lexic de specialitate fundamental şi potenţializarea stilului ştiinţific.

Faţă de alte categorii de texte, cele de specialitate prezintă o structurare mai riguroasă a conţinutului şi modului lor de prezentare, pentru o anumită categorie de text şi în funcţie de gradul de specializare fiind caracteristică o structură specifică, adică o *selecţie* şi o *succesiune în mare parte convenţionalizate a informaţiilor*.

Din perspectiva *semanticii textului*, conţinutul informaţional al textelor se constituie din *tema principală* şi *subtemele derivate* din aceasta; cu alte cuvinte, „tema şi subtemele formează baza constituirii textelor şi subtextelor" [16, p.111]. *Progresia tematică* este susţinută de o serie de factori de coerenţă care la nivelul structurii de suprafaţă sunt adevărate „semnale de structurare" [22, p.99], jucând un rol important în *decodarea textelor*.

Modalitatea specifică de comunicare în cadrul unei anumite discipline ştiinţifice se realizează printr-o *serie de procedee comunicaţionale* (definiţia, clasificarea, descrierea, caracterizarea etc.), care prezintă anumite caracteristici funcţional-comunicative invariante. Aceste procedee sunt „acţiuni, respectiv operaţii de ordin raţional-lingvistic" [33, p.16], jucând un rol important în *transpunerea ideilor în planul limbii şi al comunicării*. Deşi, după cum afirmă Schmidt [33, p.17], nu există o corespondenţă de 1:1 între procedeele comunicaţionale şi realizarea lor lingvistică, multe dintre mijloacele lingvistice fiind polifuncţionale. Aceste corespondenţe sunt totuşi importante pentru limbaje specializate în limbi străine.

După cum afirmă V.A. Ghenghea [6, p.76-79], una dintre particularităţile textelor de specialitate este *coexistenţa elementelor verbale cu cele nonverbale* (formule, diagrame, scheme, tabele etc.), care în multe cazuri pot prelua diferite *funcţii comunicativ-verbale*, înlocuind, de exemplu, o descriere complicată a unei maşini sau explicarea unor procese tehnologice complexe. Foarte bine reprezentate în textele de specialitate sunt şi alte elemente de structură externă, ca, de pildă, structurarea pe paragrafe şi de diferite caracteristici tipo-topografice, care permit să se recunoască mai uşor structura textului, facilitând astfel înţelegerea lui.

Şi intervine o problemă în alegerea documentelor de specialitate. S-a constatat că de multe ori ajung să se confunde două noţiuni: „curs de limbă de specialitate" cu „curs de specialitate"; deci, profesorii de limbi străine oferă studenţilor doar mijloacele de comunicare a cunoştinţelor deja dobândite la cursurile de specialitate. Să nu uităm că noi predăm noţiuni de specialitate, pentru care nu avem o pregătire specială; deci, trebuie să abordăm cu grijă toate problemele.

Organizarea situativ-tematică a materialului lingvistic constituie una dintre manifestările categoriei comunicativităţii şi asigură crearea la seminarii a condiţiilor pentru realizarea vorbirii naturale, iar folosirea abilă de către profesor a diverselor procedee de creare a situaţiilor problematice şi neproblematice, alternarea lor în mod eficient la modelarea intelectuală a studenţilor dezvoltă abilitatea în folosirea lexicului şi a structurilor gramaticale în situaţii noi.

Pentru o mai bună asimilare a unei limbi străine e necesar de a orienta procesul de instruire spre personalitatea studentului, spre interesele şi nevoile individuale ale acestuia. Prin urmare, accent s-ar pune nu pe obiectivele teoretice, ci pe cele practice, operaţionale care ar condiţiona dezvoltarea competenţelor de comunicare. Un rol important aici are şi aplicarea principiului modulării, care constă în înlocuirea manualului unic printr-un *set de materiale didactice reprezentând module distincte, dar, în acelaşi timp, legate între ele*, pe baza cărora procesul de predare-învăţare a unei limbi străine poate fi (în orice etapă şi chiar în orice moment) adaptat în funcţie de problemele specifice nu doar ale fiecărei grupe de „studenţi", ci şi ale fiecărui „student" în parte. De asemenea, şi crearea unor relaţii de parteneriat şi de colaborare între profesor şi studenţi constituie o adevărată pârghie de amplificare a efectelor activităţii educaţionale.

Dezvoltarea competenţei de comunicare în limba străină în învăţământul nefilologic ca parte a procesului de predare-învăţare trebuie concepută prin prisma abordării motivaţionale şi psiholingvistice a didacticii limbilor străine ce plasează învăţarea într-un context real, unde scopul final este însuşirea unui cod specializat aloglot şi utilizarea acestuia în mod corect şi fluent în baza lexicului fundamental de specialitate care promovează:

- educarea comunicării în sensul înţelegerii corecte a mesajelor emise de interlocutor şi al exprimării cu claritate a propriilor păreri;

- educarea competenţei de a conversa pe teme profesionale afirmând, negând sau contrazicând cu argumente în funcţie de context şi utilizarea în acest sens a formulărilor adecvate lexicului profesional.

Trebuie de menţionat că cadrul didactic care predă un limbaj specializat aloglot într-o instituţie de învăţământ superior cu profil nefilologic vehiculează un cod aparţinând unui domeniu de specialitate îndepărtat de formaţia sa de filolog. Procesul de „învăţare", de data aceasta, îl afectează şi pe profesor; el se „informează", deci, de la studenţi cu privire la conţinutul unor noţiuni de „specialitate" aparţinând domeniului în care studenţii urmează să devină experţi. Postura favorabilă a acestora în astfel de situaţii de comunicare reduce din starea de inferioritate în care ei se află de obicei, din cauza necunoaşterii perfecte a limbii, stabilindu-se astfel o relaţie de parteneriat. Pentru a consolida acest tip de raport, profesorul recurge uneori la *tactica de simulare a ignoranţei*, incitându-l pe student să aducă precizări, noi detalii. Astfel, cu tactul pedagogic necesar, profesorul îi va dirija pe studenţi să asimileze codul aloglot predat prin participarea lor permanentă la dezbaterile din seminar. Profesorul joacă rolul de bază în desfăşurarea procesului didactic, atât ca specialist în limba predată, cât şi ca specialist în comunicare, conştient de aspectele globale ala învăţării (de natură cognitivă, afectivă, volitivă); el va trebui de asemenea să fie conştient şi de multiplele relaţionări de natură interdisciplinară pe care le implică domeniul comunicării [10].

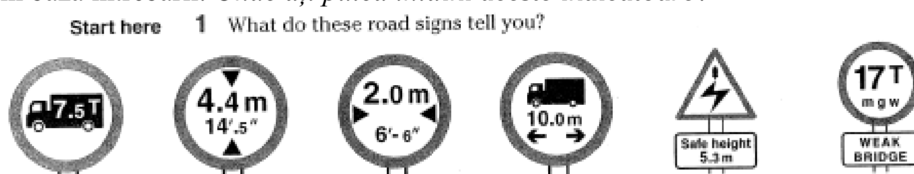
Didactica actuală a limbilor străine pune, prin urmare, accentul pe „conştientizarea" asimilării de către student a codului propus, studentul fiind considerat un „partener" activ care trebuie să participe la stabilirea planului său individual de lucru, integrat fireşte în programul general de progres al „grupului" sau „comunităţii" din care face parte [16,30]. De aceea, *organizarea optimă a orelor de limbi străine, sub formă de curs practic sau de seminar*, îl obligă pe profesor să pună la punct o reţea cuprinzând mai multe canale de comunicare menite să faciliteze *cooperarea între profesor şi studenţi şi între ei înşişi*, stimulând participarea activă a tuturor membrilor grupei [28].

Prin utilizarea unei metodologii adecvate didacticii limbilor străine „centrate pe student", profesorul contribuie la formarea personalităţii viitorului specialist. Calităţile generale necesare unui expert într-un domeniu pot fi dezvoltate în cadrul *seminarului limbă străină*, de exemplu: impresia de siguranţă pe care acesta trebuie să o lase, stăpânirea da sine, răbdarea, simţul oportunităţii, spiritul de cooperare, elasticitatea, iar în alte situaţii – intransigenţa.

Astfel, formarea competenţelor comunicative într-un cod specializat aloglot ale studenţilor de la facultăţile nefilologice este o prioritate, deoarece prin intermediul cunoaşterii acestui cod se contribuie la afirmarea lor ca specialişti tocmai prin faptul că temele abordate sunt corelate cu principiul funcţionalităţii, ceea ce asigură procesului didactic o structurare strâns legată de finalitatea lui – obţinerea unui randament optim în comunicarea interumană în situaţiile profesionale în care studenţii vor fi solicitaţi.

În continuare prezentăm o secvenţă didactică din manualul de limbă engleză pentru studenţii Facultăţii de Fizică – *Technical English 2, Course Book* (David Bonamy, Pearson Longman, 2008, p.20-21), tema – *Comparison,* subtema – *Limits*, prin intermediul căreia se dezvoltă competenţa de comunicare (scrisă şi orală) într-un cod specializat aloglot. Prezentarea secvenţei s-a făcut în baza recomandărilor din manualul profesorului (C.Bingham. *Technical English 2, Teacher's Book,* Pearson Longman, 2008. 141 p.) ţinându-se cont de necesităţile şi aptitudinile studenţilor vizaţi.

Ex.1. La etapa iniţială a secvenţei didactice se foloseşte tehnica de evocare, prin care se face apel la cunoştinţele generale ale studenţilor despre o temă sau un anumit subiect. Astfel, se va putea face legătura dintre ceea ce se ştie şi ceea ce se va preda. Corelarea informaţiilor anterioare cu cele noi asigură trăinicia celor din urmă, stabileşte interesul şi scopul pentru explorarea subiectului, direcţionează atenţia studenţilor către text şi motivează studenţii spre lectură [5]. Aşadar, la această etapă studenţii sunt solicitaţi să analizeze indicatoarele rutiere şi să explice semnificaţia acestora. Profesorul scrie pe tablă cuvintele *weight, height, length* şi *width* şi cere studenţilor să scrie adjective pentru aceste substantive. Apoi se realizează un scurt brainstorming în baza întrebării: *Unde aţi putea întâlni aceste indicatoare?*

Ex.2. Studenţilor li se comunică că urmează să audieze o conversaţie telefonică. Li se explica mai întâi contextul situaţional: un client sună la o companie de feriboturi ca să verifice dacă e posibil să-şi îmbarce furgoneta pe feribot. Textul este însoţit de scheme de specificaţii. Studenţii trebuie să audieze conversaţia şi să completeze schemele cu informaţie ce ţine de greutatea furgonetei şi de numărul de pasageri. Această activitate ţine de audierea pentru extragerea selectivă a informaţiei şi presupune selectarea informaţiilor necesare, ignorându-le pe cele inutile. Perceperea rapidă şi exactă a numerelor şi datelor necesită o antrenare intensă a studenţilor şi contribuie la formarea ascultătorului activ pentru eficientizarea comunicării în contextul profesional al studenţilor nefilologi [23].

Ex.3. Următorul exerciţiu are la bază audierea pentru înţelegerea detaliată a informaţiei şi necesită un grad sporit de abilităţi automatizate, precum şi concentrarea atenţiei şi a memoriei. Studenţii trebuie să audieze înregistrarea încă o dată şi să completeze conversaţia. Acest tip de exerciţiu se realizează prin înţelegerea completă, corectă şi rapidă a vorbirii şi este posibilă în rezultatul automatizării operaţiilor de percepţie şi de recunoaştere a unităţilor lexicale, al sintetizării conţinutului în baza unităţilor recunoscute [35].

Listening

2 09 A customer wants to drive her car onto a car ferry. Listen to her phone conversation with the sales staff of the ferry company. Complete the specifications of the customer's vehicle on the left.

1 ______
2 ______
Roof rack
3 ______

3 Listen again and complete the conversation.

- ● How (1) ____________ ?
- ○ It's just under (2) ________ metres wide.
- ● OK, that's fine. The vehicle must not be (3) ________ 2 metres.
- ○ Great.
- ● (4) ____________ ?
- ○ It's exactly (5) ________ metres long.
- ● Please measure it again carefully. It must not be (6) ________ 7 metres.
- ○ OK, I'll do that and get back to you.
- ● (7) ____________ ?
- ○ It's just over (8) ________ metres high, including the bicycles.
- ● Mm, that's too high. The vehicle must not be (9) ________ 2.9 metres.
- ○ OK, I'll take the bikes off.

Ex.4. Ţinând cont de faptul că o lectură eficientă necesită şi dezvoltarea abilităţii de anticipare („prediction"), studenţilor li se propune să analizeze imaginile ce însoţesc textul şi să identifice care vehicul este *high car, standard car, car with trailer* şi *large car*. Aceste repere vizuale sunt indicii sigure pentru ceea ce urmează să se dezvolte în pasajul alăturat. În continuare, studenţii sunt rugaţi să citească textul şi apoi să răspundă la două întrebări.

Reading

4 Read the SuperFerries web page. Which vehicles on the left can board the ferry? What are the vehicle types (*large car, standard car,* etc.)?

2.9 m
5 m
5 passengers

3.1 m
7.6 m

3.5 m
7 m

1.85 m
5 m
6 passengers

http://www.superferries.com

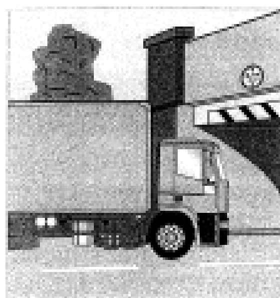
SuperFerries

Home Rates Schedules News About us Contact Search

SuperFerries is a cars-only service: we do not take coaches or lorries.

WEIGHT AND DIMENSION LIMITS FOR ALL VEHICLES
Vehicles must not be heavier than 3.5 tonnes. They must not be wider than 2.0 m, longer than 7.0 or higher than 2.9 m.
STANDARD CAR: A 'standard car' must not be longer than 5.0 m, wider than 2.0 m or higher than 1.85 m. It must carry a maximum of five passengers. If it carries more than five persons, it becomes a 'large car'.
LARGE CAR: A 'large car' must not be longer than 7.0 m, wider than 2.0 m or higher than 2.9 m. It must carry no more than nine passengers.
HIGH CAR: A 'high car' must not be higher than 2.9 m, longer than 5.0 m or wider than 2.0 m. It must carry a maximum of five passengers. This vehicle type allows passengers to put extra luggage on the roof of their cars, within the limits.
CAR AND TRAILER: A car and trailer must not be longer than 7.0 m, higher than 2.9 m or wider than 2.0 m. It must carry no more than nine passengers over the age of three.

Ex.5. Pentru rezolvarea problemelor propuse în acest exerciţiu, mai întâi se parcurg instrucţiunile împreună cu studenţii pentru a ne asigura că înţeleg procedura. Se analizează exemplele şi se explică că folosim *too* şi *not enough* când ceva are dimensiunile nepotrivite. Folosim *too*+adjectiv, de exemplu *The lorry is* ***too high*** *for the bridge,* când ceva întrece limitele acceptate, şi *not*+adjectiv+*enough,* când ceva este sub limitele acceptate: *The bridge is**n't*** *high* ***enough*** *for the lorry.* Studenţii de asemenea confundă *too* cu *very. Very* este folosit înaintea adjectivelor pentru a le accentua şi nu semnalează vreo problemă, de exemplu: *The lorry is very big.* Acest exerciţiu conţine elemente de problematizare care este o metodă cu un înalt potenţial formativ; ea contribuie la dezvoltarea operaţiilor gândirii, a capacităţilor creatoare, la cultivarea motivaţiei intrinseci, la educarea independenţei şi autonomiei în activitatea intelectuală [1].

5 Explain the problem.

The bridge is 2.7 metres high, but the lorry is 2.9 metres high. The lorry is too high for the bridge.

1 height of bridge: 2.7 m; height of lorry: 2.9 m
2 width of ship: 12.2 m; width of canal: 11.5 m
3 length of plane: 19.3 m; length of hangar: 18.8 m
4 diameter of CD: 12.2 cm; width of box: 11.3 cm
5 thickness of coin: 3 mm; width of slot: 2.88 mm
6 length of screw: 5.5 cm; length of hole: 4.35 cm

Ex.6. În cadrul acestui exerciţiu studenţii urmează să lucreze în perechi. Mai întâi trebuie să analizeze imaginile şi să facă legătura logică dintre acestea şi titlul textului. După lectura textului trebuie să răspundă argumentat la întrebări – pentru aceasta se dau şi 3 puncte de referinţă ca să orienteze studenţii în procesul de argumentare. Acest tip de întrebări deschise/problematizante cer o interpretare sau o evaluare a conţinuturilor şi acceptă mai multe răspunsuri, provoacă gândirea critică şi autonomă a studenţilor [19]. În timpul discuţiei studenţii trebuie să-şi facă notiţe, deoarece în baza acestora se va desfăşura următoarea însărcinare.

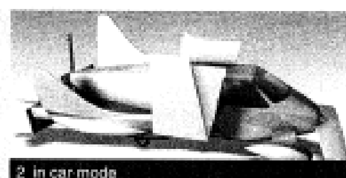
Task 6 Work in pairs. Read the text, then discuss the invention. Do you think people will buy it? Give your reasons. Make notes of your discussion.

- compare it with (a) a normal car and (b) a small aircraft
- list (a) its strengths and (b) its weaknesses

The road-ready plane

1 in flying mode

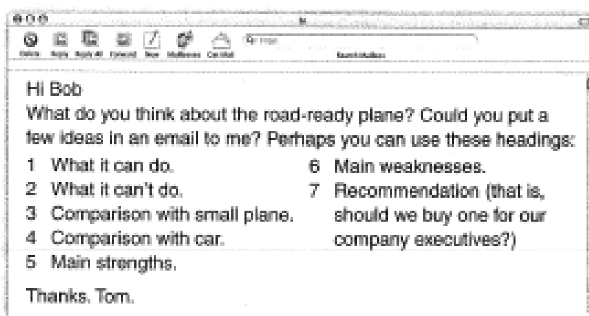

2 in car mode

You can park it in your garage, drive it to your nearest airfield, fly it to your destination, land it, then drive off the runway, along a road to your workplace. In the air, it has a wingspan of 8.4 m, a length of 5.7 m and a height of 2 m. It can fly at a speed of 185 kph for 740 km on a single tank of fuel. The tank holds 76 litres of super-unleaded petrol. In car mode, it can go 17 km per litre of fuel, and can travel at normal car cruising speeds, but it has only two seats and no space for luggage. The cost of the road-ready plane is approximately $75,000.

Ex.7. La această etapă se aplică scrierea dirijată, în care studentului i se acordă o oarecare libertate, această însărcinare reclamând mai multă iniţiativă şi personalitate în formularea răspunsului. Astfel, i se cere să redacteze un răspuns la un e-mail din partea directorului companiei folosind notiţele făcute în timpul exerciţiului precedent. Prin acest exerciţiu se creează un context situaţional, care are menirea de a realiza o atmosferă de comunicare mult apropiată de cea reală. Paralel cu competenţa lingvistică, la redactarea acestui răspuns este activată şi competenţa sociolingvistică prin adaptarea adecvată a exprimării la relaţiile sociale/ profesionale, prin adoptarea unui registru oficial şi exprimarea politicoasă [17], precum şi competenţa pragmatică – studentul îşi actualizează competenţele lingvistice în funcţie de context, interlocutor prin alegerea strategiei discursive necesare [11].

Writing 7 Work individually. Reply to this email from your company director. Use the notes from your discussion.

Bibliografie:

1. Abordari inovative în didactica disciplinelor din aria curriculara „Tehnologii” – Sesiunea 1 Grupa 1, Locaţia 5 – Grup Scolar Huedin, Formator Prof. Mariana Stinga, Modulul 3: Aspecte procedurale implicate în realizarea activităţii didactice, http://www.google.md/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&ved=0CCoQFjAAOAo&url=http%3A%2F%2Fwww.aidd-fse.ro%2Fdocuments%2F10157%2F119413%2Fmodulul%2B3%2BMetodele%2Bde%2Binvatamant%2BMariana%2BStinga.doc.doc&ei=UflWUZjOKsKMtQaYsYD4DQ&usg=AFQjCNEndZJ87Xn6iXcIl__DF4dfSJgEkQ&sig2=nAAemWdwO67uqstMN19CZw&bvm=bv.44442042,d.Yms
2. Cadrul European Comun de Referinţă pentru Limbi. – Strasburg: Comitetul Director pentru educaţie, 2003. 204 p. ISBN 9975-78-259-0
3. CALLO, T. *Educaţia comunicării verbale.* - Chişinău: Litera, 2003. 148 p. ISBN: 9975-74-559-8
4. CĂLIN, M.C. *Procesul instructiv-educativ: Instruirea şcolară (analiza multireferenţială).* Bucureşti: Editura Didactica şi Pedagogica, 1995. 240 p. ISBN: 973-30-3956-X
5. CORNILOV, A. *Motivarea elevilor alolingvi spre lectură*, http://www.didactic.ro/materiale-didactice/descarcare/144091
6. GHENGHEA, V.A. Structurarea textelor de specialitate – implicaţii în procesul lecturii în limba germană /L2/ (Die Strukturierung von deutschen Fachtexten - Implikationen im fremdsprachlichen Leseprozeß). În: *Relaţii interdisciplinare ale lingvisticii aplicate* (Hg. T. Slama-Cazacu). Cluj, 1989, p.76-79.
7. GRIGOROVIŢĂ, M. *Predarea şi învăţarea limbilor străine*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1995. 128 p. ISBN: 973-30-4220-X
8. GULEA, M. *Perfecţionarea comunicării orale în limba franceză în situaţii de comunicare* (cu referire la studii economice internaţional): teza de doctorat, 1986.
9. IACOB, L. *Comunicarea didactică în psihopedagogie*. Iaşi: Spiru Haret, 1994, p.237-252.
10. IONESCU-RUXANDOIU, L. *Conversaţia: structuri şi strategii; sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*. Bucureşti: All Educational, 1999. 128 p. ISBN: 973-684-038-7
11. *Limba străină I: Curriculum pentru învăţământul gimnazial (clasele V - IX),* http://nou.edu.md/files/ unsorted/Limba%20straina_Curriculum.pdf
12. LOWE, H. *Introducere în psihologia învăţării la adulţi*. Bucureşti: EDP, 1978. 304 p.
13. MACIUC, I. *Formarea formatorilor: Modele alternative şi programe modulare*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1998. 228 p. ISBN: 973-30-5551-4
14. MINDER, M. *Didactica funcţională*. Chişinău: Cartier Educaţional, 2003. 360 p. ISBN: 9975-79-39-1
15. PLETT, H.F. *Ştiinţa textului şi analiza de text-semiotică, lingvistică, retorică*. Bucureşti, 1983.
16. POPESCU-NEVEANU, P. Personalitatea pedagogică şi aptitudinile didactice (II). În: *Revista de pedagogie*, 1982, nr.9, p.8-10.
17. Regulament de organizare a examenului de competenţă lingvistică sapientia, http://www.sapientia.ro/data/szabalyzatok-hu/regulament-de-org-examene-LinguaSap.pdf
18. ROEGIERS, X. *Manualul şcolar şi formarea competenţelor în învăţămînt*. În: *Didactica Pro* (Chişinău), 2001, nr.2(6), p.29-38, ISSN 1810-6455
19. SÂMIHĂIAN, F., NOREL, M. *Didactica limbii şi literaturii române* 1, http://ro.scribd.com/doc/130556495/31/Intreb%C4%83rile-deschiderea-dialogului-cu-elevii
20. ZAHARIA, A. *Aptitudini şi competenţe pedagogice ale ofiţerului cu atribuţii în domeniul tradiţiilor şi al educaţiei*. http://ro.scribd.com/doc/39543274/competente-pedagogice)
21. ANZIEU, D., MARTIN, J.Y. *La dynamique des groupes restreints*. Paris, 1969. 288 p.
22. BAUMANN, K.D. *Der Versuch einer integrativen Betrachtung des linguistischen Phanomens "Fachtext"*. (An Attempt at an Integrative Treatment of the Linguistic Phenomenon of Technical Text). Deutsch als Fremdsprache, 1986, no.2.

23. BINGHAM, C. *Technical English 2, Teacher's Book*. Pearson Longman, 2008. 141 p. ISBN: 1405881453 / ISBN-13: 9781405881456
24. BONAMY, D. *Technical English 2, Course Book*. Pearson Longman, 2008. 128 p. ISBN-13: 9781405845540 / ISBN: 1405845546
25. CEPEC, G. (dir.), *Construire en formation*. Paris: ESF éditeur, 1991. 98 p.
26. CHOMSKY, N. *Aspect of Theory of Syntax*. Cambridge, the M.I.T. Press, 1965. 251 p. ISBN-13: 9780262530071 / ISBN: 0262530074
27. DE VITO, J. *Human comunication. The Basic Course*. Fourth Edition, 1988. ISBN-13: 9780060416089 / ISBN: 0060416084
28. HOLEC, H. *Autonomie et apprentissage des langues étrangères*. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1980.
29. HYMES, D.H. *Vers la competence de communication*. Paris: ESF, 1994. 293 p.
30. JAKOBOVITS, L.A. Authentic language teaching through culture-simulation in the classroom. In: *Bulletin of the Canadian Association of Applied Linguistics*, 1982.
31. LITTLEWOOD, W. *Communicative Language Teaching: an Introduction*. Cambridge: University Press, 1981, ISBN-13: 9780521281546 / ISBN: 0521281547
32. PERRENOUD, Ph. *Metier d'élève et sens du travail scolaire*. Paris: ESF, 1994.148 p.
33. SCHMIDT, W. Zun der Funktionsbegriff in der neueren Linguistik, inabesondere in der funktionel-kommunikativen Sprachbeachreibung. In: *Zeitschrift fur Phonetik, SprachWissenschaft und Kommunicationsforschung*, 1982, nr.2.
34. ЕЛУХИНА, Н., КАСПАРОВА, М. Подготовка учебного текста для аудирования. В: *Русский язык за рубежом*. Москва, 1984, № 2.
35. КУЛИШ, Л. Виды аудирования. В: *Иностранные языки в школе*, 1984, № 2.

Prezentat la 20.06.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

ENCODAGE PROCEDURAL ET ENCODAGE CONCEPTUEL COMME CRITERES D'EVALUATION D'UN GENRE DE TYPE BLOG

Irina BREAHNĂ
Universitatea de Stat din Moldova

Prin aplicarea unei distincţii devenite clasice în cadrul Teoriei pertinenţei, opoziţia dintre informaţie conceptuală şi informaţie procedurală, se prevede definirea blogului în calitate de gen în cadrul conţinuturilor numerice. Elemente vizuale, structurale şi verbale, calificate drept procedurale, contribuie la constituirea genului de tip blog şi ghidează procesele de identificare de către cititori a tipului de conţinut, facilitând astfel interpretarea şi sporind efectele cognitive.
Cuvinte-cheie: *informaţie procedurală, informaţie conceptuală, blog, gen, pertinenţă, interpretare.*

PROCEDURAL AND CONCEPTUAL MEANING AS CRITERIA FOR EVALUATING A BLOG GENRE

Introducing a traditional distinction in the Relevance theory between conceptual and procedural information, we try to define the weblogs as a genre among other digital content. Visual, structural and verbal elements, qualified as procedural, contribute to the stabilization of a weblog genre and guide the content recognition processes by the audience, which facilitates interpretation and maximizes cognitive effects.
Keywords: *conceptual information, procedural information, weblog, genre, relevance, interpretation.*

Dans cet article nous nous proposons de décrire une approche pragmatique des contenus numériques de type blog. Il s'agit d'appliquer une distinction entre types de contenu à l'évaluation d'un genre de type blog. Le cadre théorique du travail relève de la Théorie de la pertinence et de l'opposition entre encodage conceptuel et procédural, développée par Blakemore [2]. La constitution du blog en tant que genre numérique suit les approches théoriques de F. Yus et ses travaux en cyberpragmatique.

Dans son ouvrage de 1987 «Semantic Constraints on Relevance», Diane Blakemoore, après avoir étudié des expressions anglaises comme «after all» et «yousee», arrive à la conclusion que celles-ci ne possèdent pas un contenu conceptuel et par conséquent ne peuvent pas faire partie de la forme logique de la proposition. Cela amène Blakemore à conclure que, d'une part on peut parler d'une théorie conceptuelle de la sémantique qui traite de la façon dont les éléments de la structure linguistique correspondent aux concepts soumis à des computations. D'autre part, qu'il existe une théorie proprement procédurale qui traite de la façon dont les éléments de la structure linguistique correspondent directement aux computations mêmes [2, p.144].

La distinction entre encodage conceptuel et encodage procédural est ainsi une réinterprétation en termes cognitifs et pragmatiques d'une distinction communément admise par les théories linguistiques modernes entre catégories linguistiques lexicales et grammaticales.

Les catégories lexicales encodent des concepts dans le sens où elles ont une signification, expriment un concept. Les catégories grammaticales, comme pronoms personnels, temps verbaux, expressions déictiques, etc. sont difficiles à interpréter comme ayant une signification lexicale ou un contenu conceptuel. Pourtant on peut leur attacher une signification procédurale. Leur contenu conceptuel n'a d'existence que par des mots de la langue, contrairement aux contenus conceptuels des catégories lexicales. Les expressions, classées comme grammaticales, ont des valeurs conceptuelles qui varient en fonction du contexte.

La justification cognitive de cette conclusion, donnée dans le cadre de la Théorie de la Pertinence [5], ressort du fait que le décodage linguistique sert comme input à la phase inférentielle de la compréhension. Celle-ci implique la construction et la manipulation des représentations conceptuelles. Par suite, un énoncé encode deux types d'information de base: informations sur les représentations à manipuler, et informations sur la manière de manipuler les représentations (contraintes sur les procédures inférentielles). Les concepts procéduraux favorisent ainsi l'accès et l'évaluation des représentations mentales et permettent d'accéder à leur référent.

La justification linguistique de la distinction encodage conceptuel-encodage procédural tient au fait que le lexique des langues naturelles fait traditionnellement la distinction entre les catégories lexicales et les catégories fonctionnelles. Les catégories lexicales forment une classe ouverte d'éléments, dont la fonction est

d'encoder l'information conceptuelle qui se trouve à la base des représentations mentales. Les catégories fonctionnelles forment une classe fermée d'éléments, dont la fonction est d'encoder des informations sur la façon d'opérer avec les représentations mentales. Lors de l'interprétation des énoncés, pour accéder à une forme pleinement propositionnelle, la forme logique doit être enrichie par des informations issues du contexte. Ces informations peuvent être obtenues en utilisant l'expression procédurale pertinente, du côté du locuteur, et en appliquant la procédure, du côté de l'interlocuteur.

L'existence des expressions et constructions, qui agissent comme des contraintes sur les procédures inférentielles, a été expliquée dans le cadre du principe communicatif de pertinence [2, p.34], selon lequel:

1) un énoncé est suffisamment pertinent pour valoir la peine d'être traité;
2) il est le plus pertinent étant données les capacités et les préférences du locuteur.

Puisque le degré de pertinence augmente avec le nombre d'effets dérivés et diminue avec la quantité d'efforts requis pour leur dérivation, le choix d'une expression qui indique comment manipuler les représentations propositionnelles et les opérations à appliquer à ces représentations, serait cohérent avec l'objectif du locuteur de rechercher la pertinence pour un minimum de coûts de traitement.

La distinction entre encodage conceptuel et encodage procédural a été appliquée surtout dans les travaux sur les connecteurs pragmatiques, les adverbes et les temps verbaux et leur contribution à l'interprétation des énoncés. Dans ses travaux sur une pragmatique des blogs, F. Yus utilise les deux paramètres afin d'identifier des caractéristiques génériques des blogs. L'objectif est d'étudier les traits visuels et verbaux des contenus et leur rôle lors du processus d'interprétation.

La question si les blogs ont déjà acquis une identité suffisamment forte pour se constituer en genre par rapport aux autres contenus numériques est encore sujette à débat. Sont les blogs un genre émergent ou un genre reproduit? Ou encore, un genre hybride? La réponse passe aussi bien par les paramètres verbaux que par ceux visuels, dans le sens où des traits spécifiques pourraient être attribués aux blogs et associer à des schémas cognitifs que les lecteurs activeraient chaque fois qu'un contenu de type blog serait repéré.

Identifier un contenu comme blog suppose de la part du destinataire la construction d'attentes informationnelles et la mise en place des voies d'interprétations. Dans ce sens nous pouvons transférer le concept de signification procédurale à l'étude du blog. Des éléments visuels et verbaux contribuent à «guider» le contenu conceptuel dans un schéma d'interprétation qui se décline selon des règles propres.

L'objectif de cet article ne concerne pas la description d'un tel contenu procédural. Un corpus important pourrait être analysé dans le travail de Yus «Weblogs: Web pages in search of a genre?» [7]. Notre approche est de montrer pourquoi l'identification d'un contenu procédural et de son rôle dans l'évaluation d'un genre de type blog est importante dans une recherche qui concerne le texte numérique.

En plaçant l'écrit en rapport avec son support, nous nous retrouvons certes dans un contexte révolutionnaire. L'écrit quitte peu à peu le papier et s'approprie le milieu numérique. Ce passage entraîne des changements qui impactent profondément tant le côté matériel de l'écriture que celui conceptuel.

Selon la théorie de la pertinence, la communication est un processus ostensif-inférentiel et chaque énoncé porte sa propre présomption de pertinence optimale [8, p.108]. Appliquer cette hypothèse au blog, en tant qu'instance communicationnelle, revient à étudier comment un blog satisfait les attentes de pertinence, en fonction des compétences et préférences des lecteurs. Le fait qu'un blog puisse être identifié comme tel par le lecteur signifie, d'un côté qu'il doit correspondre aux critères que le lecteur attache à un objet hypertextuel de type blog, mais aussi qu'un tel objet a des traits suffisamment particuliers pour être identifié comme tel. C'est pourquoi, en introduisant des critères comme contenu procédural/conceptuel et la catégorie de genre, nous pouvons construire plus clairement un objet d'étude autour du blog. Notre hypothèse consiste à identifier comme contenu procédural les traits visuels et verbaux qui relèvent du côté technique, et notamment les systèmes de gestion de contenu (CMS). Les CMS sont des logiciels à déployer sur un serveur ou des plateformes directement accessibles et exploitables en ligne. Ils proposent des mises en écran qui contribuent fortement à structurer l'aspect du site vu par l'utilisateur. C'est pourquoi les sites ont souvent un air familial, à partir du moment où l'on a employé un même CMS pour les établir, bien que les objectifs de communication de chacun soient largement différents. Les sources d'une telle ressemblance se trouvent dans les structures mêmes des CMS qui convoquent des modèles d'énonciation dans lesquels l'utilisateur est amené, à des degrés divers, à cumuler des rôles de la chaîne de publication en fonction de l'utilisation finale pensée par les concepteurs du CMS.

Ce sont les éléments que Yves Jeanneret et ses collègues de CELSA réunissent sous le terme d' «architexte», à savoir l'appareillage technique d'une énonciation éditoriale, une énonciation qui s'exprime non pas dans les contenus discursifs, mais dans la mise en forme des espaces de communication [4]. Outre ces éléments de nature éditoriale qui impactent surtout l'ordre du visuel, il existe un contenu procédural constitué d'éléments verbaux. Il s'agit de termes de structuration de l'information, comme «tag», «archive», «commentaire», «flux», etc. Certains de ces termes ne sont pas spécifiques aux seuls blogs. Pourtant, en combinaison avec les éléments visuels et une logique propre de structuration (suite inverse de publication, etc.), ils créent un objet identifiable comme *blog*.

Un dernier élément qui fait partie d'éléments procéduraux et peut être référencé à une conception traditionnelle du genre, concerne l'intentionnalité de la communication, du blog en l'occurrence. Un blog à une finalité communicationnelle liée à une fonction expressive et identifiable à un thème, un auteur ou même à une entité éditoriale. Nous classons cette fonction expressive (pas forcément au sens jakobsonien) du côté de l'information procédurale, en lui attribuant un rôle définitoire dans la constitution de ce qui est un genre blog, lorsqu'on l'additionne aux éléments structuraux. C'est seulement alors que l'on pourrait identifier le blog parmi d'autres objets numériques et répondre à des remarques comme celle formulée par J. Grohol. Selon le chercheur américain, les similarités entre blogs et autres pages web, listes de diffusion ou forums de discussion, sont suffisamment multiples pour leur attribuer une définition commune, comme discours sur Internet, court, informel, parfois controverse, et parfois extrêmement personnel, quel que soit le sujet; souvent une invitation à discuter plutôt qu'une argumentation bien développée [3].

Le contenu procédural est constitué ainsi d'éléments visuels/structuraux générés par le système utilisé et ses possibilités. Egalement, sont procéduraux les éléments verbaux, tributaires du système, de la langue utilisée ou de la logique du genre. Nous considérons comme appartenant à l'information procédurale, la dimension fonctionnelle des blogs, leur «raison d'être». Qu'ils soient individuels ou institutionnels, thématiques ou de type «miscellanées», les blogs, comme noté plus haut par Grohol, sont «extrêmement personnels». Ce caractère «personnel» est à comprendre moins en termes de diffusion, mais surtout comme une continuation des genres traditionnels lyriques ou d'opinion. Quant à la notion de «personnel», il se réfère moins à une personne, ou même à la possibilité de l'identifier comme telle, sinon comme appartenant à une identité dans l'espace numérique et définie comme telle.

Ces traits procéduraux devraient permettre, à notre avis, la délimitation d'un genre de type blog. Par genre nous comprenons, suite à la définition de Swales, une classe d'événements de communication, dont les membres partagent une partie des objectifs communicationnels. Ces objectifs sont reconnus par les membres de la même communauté discursive et constitue par là même le principe du genre. Ce principefonde la structure du discours, influence et contraint les choix de contenu et style [6, p.58]. Les choix et les contraintes s'exercent, ajoutons-nous, lors de l'interprétation aussi. Le contenu procédural guide le lecteur à inférer les intentions communicatives de l'émetteur lors du traitement du contenu conceptuel et à augmenter ainsi les effets cognitifs. Une partie importante dans ce processus revient au contexte. Et si l'on adopte une vision du contexte comme conditions de production, participants, attentes des lecteurs en vertu d'informations stockées dans la mémoire à long terme, nous comprenons dans quelle mesure le contenu procédural contribue à la construction de celui-ci.

En conclusion, nous pouvons observer que la constitution d'un genre de type blog est conditionnée par l'existence de deux types d'information: information procédurale et information conceptuelle. L'information procédurale combine les éléments visuels, structurels et verbaux qui favorisent la reconnaissance d'un discours de type blog conforme aux objectifs et aux attentes attachées à cet événement de communication. L'interprétation de l'information conceptuelle est effectuée par des voies établies par l'information procéduralequi permet la construction d'un contexte de pertinence optimale. L'identification des éléments procéduraux est, par conséquent, une première étape dans la constitution d'un genre pour les blogs, en tant qu'artefacts textuels dans le contexte des pratiques, procédures et cultures institutionnelles ou disciplinaires spécifiques [1, p.6].

Bibliographie:

1. BHATIA, V. Applied genre analysis: A multi-perspective model. In: *Ibérica*, 2001, no.3, p.3-17. ISSN 1139-7241
2. BLAKEMORE, D. *Semantic constraints on relevance*. Oxford, New York: B. Blackwell, 1987. 160 p. ISBN 9780631156444

3. GROHOL, J. *Psychology of Blogs (Weblogs): Everything Old is New Again* [Accesat 14 iulie 2013] Disponibil: http://psychcentral.com/blogs/blog_new.htm
4. JEANNERET, Y., SOUCHIER, E., LE MAREC, J. *Lire, écrire, récrire: objets, signes et pratiques des médias informatisés*. Paris: B.P.I, 2003. 350 p. ISBN 9782842460716
5. SPERBER, D., WILSON, D. *Relevance: communication and cognition*. Oxford, New York: B. Blackwell, 1995. 326 p. ISBN 0-631-19878-4
6. SWALES, J. *Genre Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 274 p. ISBN 9780521338134
7. YUS, F. Weblogs: Web pages in search of a genre? In: *The texture of internet*. Ed. S. POSTEGUILLO. Newcastle: Cambridge ScholarsPress, 2008, p.118-142. ISBN 9781847181732
8. ZUFFEREY, S., MOESCHLER, J. *Initiation à l'étude du sens*. Auxerre: Sciences humaines, 2012. 253 p. ISBN 978-2-36106-032-9

Prezentat la 19.07.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

TRADUCEREA CA ACT DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ ÎN CONTEXTUL LINGVISTICII – ŞTIINŢĂ A CULTURII

Elena GHEORGHIŢĂ

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol este studiată relaţia dintre limbă şi cultură şi analizat locul actului traductiv în acest sistem. Se prezintă argumente în favoarea reprezentării actului traducerii drept demers de comunicare interculturală. Sunt punctate diferenţele dintre traducere şi localizare, termen lansat pe piaţa traducerilor specializate.

Cuvinte-cheie*: limbă, cultură, traducere, localizare, comunicare interculturală, act traductiv, relativism lingvistic.*

TRANSLATION AS INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF LINGUISTICS AS A SCIENCE OF CULTURE

The article is dedicated to the study of the relationship between language and culture and of the place of translation in this ecosystem. Reasons are given to justify the representation of translation as intercultural communication. Differences between translation and localization, a term actively used in the translation market, are being pointed out.

Keywords*: language, culture, translation, localization, intercultural communication, translation act, linguistic relativity.*

Problema privind relaţia dintre limbă şi cultură este de mai mult timp în vizorul lingviştilor, psihologilor şi sociologilor. Printre cei care au lucrat în această direcţie îi numim pe A.Potebnea, F.Buslaev, Iu.Sorokin, V.Kostomarov, F.Boas, E.Sapir, B.Whorf, K.Levy-Strauss, E.Coşeriu, F.Alexandru, Th.Capidan et al.

Numeroasele monografii şi articole, precum şi realizări practice, au permis să se ajungă la o înţelegere mai bună a esenţei fenomenelor lingvoculturologice. *Lingvoculturologia* este un termen mai puţin caracteristic spaţiului românesc. Suntem mai obişnuiţi cu sintagma *studii de cultură.* O definiţie mai detaliată depăşeşte scopul prezentei cercetări, deci vom spune doar că este vorba de o disciplină ştiinţifică complexă, care s-a format la hotarul dintre lingvistică şi culturologie, care, la rândul său, nu este percepută în mod univoc în comunitatea ştiinţelor umanistice [22, p.8-13]. Disciplina în cauză studiază legăturile dintre cultură şi limbă, precum şi interacţiunea dintre acestea. Legăturile şi procesele respective sunt percepute ca o structură complexă în unitatea conţinutului lor lingvistic şi extralingvistic şi se studiază cu ajutorul metodelor sistemice, cu orientare spre priorităţi moderne. Atât lingvistica cognitivă, cât şi lingvoculturologia se dezvoltă în cadrul unei sfere ştiinţifice comune, pe care V.Demiankov o numeşte „federaţie cognitivă a ştiinţelor" [19].

În opinia noastră, numărul întrebărilor rămase fără răspuns în această direcţie este în continuă creştere. O mare parte a publicaţiilor existente la subiectele abordate au un caracter ilustrativ sau descriptiv, ceea ce are un anumit sens ştiinţific, pentru că pregăteşte bazele teoretice ale lingvoculturologiei contemporane şi, în special, contribuie la formarea şi îmbunătăţirea aparatului conceptual şi categorial al acesteia, la dezvăluirea legăturilor existente între fenomenele limbii, conştiinţei şi culturii. Caracterul complex al soluţiilor pentru problemele identificate se explică prin divergenţe serioase în ceea ce priveşte interpretarea conceptelor *limbă* şi *cultură.*

Ne-am obişnuit deja cu sute de definiţii ale acestor concepte. Despre eventualele similitudini între limbă şi realitate a scris încă L.Hjelmslev, care spunea că structura limbii poate fi egalată cu structura realităţii sau considerată o reflectare a acesteia mai mult sau mai puţin deformată.

În accepţia lui G.Hofstede, cultura este un sistem de programe mintale, pe care individul şi le însuşeşte de-a lungul vieţii prin existenţa sa într-un mediu sociocultural determinat. Individul are însă libertatea de a devia de la aceste programe, reacţionând în mod creativ sau destructiv la impulsurile mediului. El dispune, prin urmare, de un cumul de programe mentale, a căror combinaţie personală formează personalitatea individului. Modul în care individul acţionează în diferite situaţii este determinat de cultură. Conceptul de cultură este văzut, în accepţia sa largă, de la acţiunile elevate de îmbogăţire şi înfrumuseţare spirituală până la cele cotidiene legate de funcţiile fundamentale ale organismului uman, de viaţa sentimentală, de relaţiile şi interacţiunile dintre indivizi. Cultura este deci programarea colectivă a spiritului, prin care membrii unei grupări sau ai unei categorii de oameni se diferenţiază între ei [8, p.19].

F.Alexandru consideră că cultura este un sistem comun de simboluri care determină percepţiile, reprezentările şi acţiunile comune. Ea reglează astfel relaţiile membrilor unei culturi între ei şi cu mediul în care trăiesc. Ea face posibilă integrarea indivizilor în sistem şi adaptarea lor la alte sisteme culturale [1, p.27].

E.Coşeriu defineşte şi caracterizează cultura astfel:

> „Mai întâi, ce înţelegem prin cultură? *Cultura* este obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiţii, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului. Şi ce numim *spirit,* adică ceea ce se obiectivează în istorie sub forma de cultură? Este activitatea creatoare, este creativitatea însăşi, nu ceva care creează, ci activitate creatoare ca atare, *enérgeia,* acea activitate care este o activitate liberă, în sensul tot filozofic al cuvântului *liber,* adică o activitate al cărei obiect este infinit." [apud 9, p.26]

Pentru Coşeriu limbajul uman reprezintă *baza* care face posibile celelalte activităţi spirituale ale omului, studiul acestuia necesitând legitimarea epistemologică pe care o revendică orice ştiinţă. Faptul că Eugeniu Coşeriu a fost interesat în primul rând de lingvistică, pornind de la ea către epistemologie şi către toate celelalte ştiinţe în efortul de a le situa într-un anumit cadru, a făcut ca el să identifice elementele ce justificau nu doar necesitatea plasării lingvisticii într-un cadru ştiinţific mai larg, ci şi locul exact pe care ea urma să-l ocupe în interiorul lui. Astfel, s-a realizat pentru prima dată un demers de întemeiere epistemologică pornit *dinspre lingvistică* spre bazele teoretice ale disciplinelor, aceasta fiind privită, întâi de toate, ca o ştiinţă a omului în dimensiunea lui spirituală.

Coşeriu a realizat una dintre cele mai pertinente şi coerente critici ale concepţiei pozitiviste asupra limbajului în capitolul III al *Lecţiilor de lingvistică generală*. El formulează acolo aşa-numitele principii antipozitiviste, pe care le opune celor pozitiviste. Astfel, „principiul universalităţii individului" se opune celui pozitivist al faptului individual; „principiul funcţiei şi al formei" se opune celui al substanţei; principiul „stării de lucruri sau al esenţialităţii statice" se opune celui al evoluţionismului, iar principiul „culturii" se opune celui pozitivist al naturalismului. Acesta din urmă este, poate, cel mai important pentru problematica teoretică abordată aici. Asupra lui se insistă, de altfel, cel mai mult şi în capitolul din *Lecţii* ... menţionat. Se reafirmă considerarea lingvisticii drept ştiinţă a culturii şi se deduc câteva consecinţe ale acestei concepţii. Astfel, fundamentul teoretic al ştiinţelor culturii nu îl reprezintă ipotezele, ci tocmai „cunoaşterea originară" – pentru lingvistică, aceasta fiind cunoaşterea intuitivă a vorbitorilor şi a lingviştilor înşişi în calitate de vorbitori. De asemenea, dat fiind modul în care se produc obiectele culturale, domeniul culturii nu admite abordări cauzale, ci doar abordări finaliste. Analogul „legilor naturale" în domeniul cultural îl constituie, într-un sens, „faptele" înseşi care se produc (fiecare fapt cultural are legitatea sa internă) şi, în alt sens, „sistemele tehnice" pe care omul le elaborează pentru dezvoltarea activităţii sale. O limbă este, în acest al doilea sens, un sistem de legi pe care le realizăm (aplicăm) în vorbire. În această privinţă pot fi formulate doar norme de probabilitate referitoare la felul cum, de obicei, acţionează libertatea în anumite condiţii.

Care, totuşi, este legătura dintre limbă, realitate şi cultură? Ce rol are în acest ecosistem traducerea? Ce este traducerea?

Dacă culturile primitive au fost materiale, atunci cele moderne sunt tot mai verbalizate. Limba nu determină cultura unei comunităţi. Ea poate crea iluzii verbale, care înlocuiesc realitatea. Un exemplu elocvent în acest sens sunt culturile jucătorilor MMORPG şi lumile virtuale de genul Second Life, care nu există decât în formă de imagini efemere şi cuvinte rostite sau scrise cu ajutorul tastaturii computerului.

V.Maslova consideră că între limbă şi cultură există o legătură reciprocă atât în procese de comunicare, cât şi în cele de ontogeneză şi filogeneză [23, p.60]. Ne aliniem concluziei cercetătoarei ruse, care spune că structura culturii ca sistem semiotic este similară şi nu izomorfă structurii limbii.

Natura şi esenţa limbii deseori sunt descrise prin prisma lingvisticii funcţionale, structurale, comparativ-istorice, a semioticii, psiholingvisticii, sociolingvisticii şi pragmaticii. În opinia noastră, nici una din aceste discipline nu este susceptibilă să elucideze de una singură esenţa legăturilor implicite dintre limbă şi cultură. Pentru aceasta ar fi nevoie de o astfel de teorie lingvoculturologică, care ar fi în stare să explice natura fenomenelor lingvistice, legate de mecanismele care asigură acţiunea factorului uman în limbă. Avem în vedere nu atât condiţiile externe de existenţă a limbii într-o societate, cât mijloacele lingvistice, a căror existenţă este condiţionată de natura omului, de capacitatea de a exprima toate acele aspecte ce sunt legate de activităţile unui colectiv etnolingvistic.

În acest sens, credem că merită atenţie specială nu atât teoriile empirice, de sistem, antropologice sau gnoseologice ale culturii, cât conceptele culturii, bazate pe informaţii şi activităţi. Considerăm că o astfel de abordare poate fi explicată prin prisma semnificaţiei iniţiale a cuvântului *cultură,* format pe baza latinescului *colere,* cu sens de *a creşte, a prelucra.* Din punct de vedere etimologic, observăm distribuţia semantică a termenului sub forma următoarelor componente:

- activitate,
- creaţie,
- intenţie,
- sens.

În rândul altor mijloace semiotice, aflate în serviciul culturii, limbii îi revine un rol aparte. Acest lucru se explică, credem, prin faptul că limba este o precondiţie pentru apariţia culturii, mijlocul principal de existenţă, conştientizare şi dezvoltare a acesteia. Anume limba este principala condiţie şi principalul mijloc de îndeplinire a funcţiilor principale ale culturii, care, considerăm, este menită să organizeze şi să armonizeze existenţa omului. Aceste funcţii, în opinia noastră, sunt următoarele:

- realizarea cunoaşterii şi transformării lumii înconjurătoare;
- asigurarea schimbului de informaţii de importanţă socială;
- modelarea lingvistică a tabloului lumii;
- acumularea şi păstrarea informaţiei;
- reglemenarea comportamentului oamenilor în societate;
- asigurarea armoniei între „eu-l colectiv" (comunitate entolingvistică) şi lumea înconjurătoare.

Th.Capidan consideră că limba ocupă un loc de frunte printre bunurile culturale realizate de omenire. Pentru el legătura dintre limbă şi cultură este evidentă, deoarece limba este singurul mijloc de formare a spiritului. Abia dacă există un domeniu de cultură, în care limba să nu-şi poată valorifica drepturile. Un om, care nu posedă o limbă, este exclus din viaţa culturală. Cultura unui individ deseori se măsoară după forma limbii pe care o vorbeşte. La fel şi cultura unui popor. O limbă curentă, de tip popular, săracă şi mediocră, fără tradiţie literară, nu este în stare să contribuie la formarea unei culturi superioare [3]. Între limbă şi cultură există o reciprocitate. Multiple sunt cazurile când cultura unui popor a fost promovată cu ajutorul limbii: romanii au împrumutat prin limbă cultura elenă, iar ulterior prin limba latină au exercitat o influenţă culturală asupra altor popoare. Francezii, în perioada cuceririi normane a Marii Britanii, au influenţat atât limba, cât şi cultura engleză.

Considerăm necesar să atenţionăm cititorul asupra faptului că în şcoala lingvoculturologică rusă a dominat concepţia, conform căreia structurile cognitive s-ar afla în relaţii de identitate cu categoriile lingvistice. Credem că acesta a fost motivul existenţei ideei privind echivalenţa categoriilor limbii şi ale culturii. S-ar părea că orice lucru poate căpăta semnificaţie culturală dacă se verbalizează cu ajutorul semnelor limbii naturale, pentru că se filtrează în procesul de gândire, orientat spre formarea discursului, şi se selectează de conştientul omului. Însă, unii savanţi consideră că limba, gândirea, conştientul şi cultura sunt ipostaze diferite ale fiinţei lingvomentale unice[1]. Această formulă este principiul metodologic al conceptului „verbalist" al metalingvisticii în general şi al lingvoculturologiei în special. Astfel, E.M. Vereşceaghin şi V.G. Kostomarov se arată convinşi de faptul că gândirea întotdeauna are loc în formă verbală, chiar şi în cazuri în care se realizează un nivel înalt de abstractizare [17, p.16]. O poziţie diametral opusă „verbaliştilor", pe care o susţinem şi noi, se atestă în lucrările autorilor care încearcă să demonstreze prezenţa gândului în conştiinţa vorbitorului înainte de a începe procesul de verbalizare a acestuia. Gândul pare să se întruchipeze în semnele speciale, diferite de cele ale limbii [25].

Discuţia dintre adepţii verbalismului şi averbalismului (vom utiliza aceşti termeni în continuare fără ghilimele, pentru a desemna cele două puncte de vedere opuse) în gândire continuă deja în contextul lingvoculturologiei. În opinia noastră, situaţia creată este una foarte delicată, deoarece adepţii ambelor puncte de vedere folosesc în calitate de suport teoretic una şi aceeaşi lucrare, semnată de L.Vâgotski. Verbaliştii s-au „înarmat" cu celebra frază a savantului:

> «Мысль не выражается в слове, но совершается в слове» [18] [Gândul nu se exprimă în cuvinte, ci se realizează în cuvinte] (traducerea ne aparţine)

Această frază, credem noi, a fost ruptă dintr-un context mai larg şi interpretată pe bunul plac al verbaliştilor. Suntem conştienţi de caracterul drastic al criticilor aduse, care, în opinia noastră, sunt totuşi necesare pentru formarea unui tablou cât se poate de real al discuţiilor purtate în cercurile academice la acest subiect.

Averbaliştii, cărora ne alăturăm şi noi, folosesc drept argument alte idei ale savantului, expuse în aceeaşi lucrare. Este vorba în special de următoarele:

---

[1] *Единой лингвоментальной сущности*

«Течение и движение мысли не совпадают прямо и непосредственно с развертыванием речи. Единицы мысли и единицы речи не совпадают. Один и другой процессы обнаруживают единство, но не тождество. Они связаны друг с другом сложными переходами, превращениями, но не покрывают друг друга, как наложенные друг на друга прямые линии.» [18] [Fluxul gândirii nu coincide direct şi nemijlocit cu desfăşurarea vorbirii. Unităţile gândirii şi ale vorbirii nu coincid. Aceste procese manifestă unitate, însă nu şi identitate. Ele sunt legate unul de celălalt prin tranziţii şi transformări complexe, dar nu acoperă unul pe celălalt ca două drepte suprapuse.] (traducerea ne aparţine)

Un argument suplimentar în susţinerea opiniei exprimate anterior este ipoteza, potrivit căreia ar exista o „limbă" specială a gândirii [12]. N.Jinkin numeşte aceste semne mediatoare ale gândirii cod universal de obiecte [20]. Este interesant faptul că şi J.Fodor vine cu idei similare, vorbind despre primitive cognitive, despre caracterul înnăscut al conceptelor lexicale [6]. J.Fodor şi-a numit teoria *atomism informaţional*, însă ideile sale deseori sunt criticate în literatura de specialitate. O discuţie mai largă în acest sens depăşeşte scopul prezentei lucrări. Pentru detalii a se vedea, de exemplu, [7]. Considerăm că teoria lui Fodor cu siguranţă nu este una perfectă. În ceea ce priveşte ipoteza privind existenţa unei limbi a gândirii şi codul, propus de N.Jinkin, putem spune că specificul funcţionării şi realizării codului universal de obiecte poate fi determinat prin diapazonul activităţilor unei comunităţi lingvoculturale concrete şi specificul etnocultural al acestora.

Conform concepţiei verbaliste, există tablou unic al lumii, iar discuţia despre imaginea lumii, creată prin limbă, pur şi simplu nu are sens. Pentru averbalişti, conceptul de tablou al lumii în limbă este conceptul de bază al lingvoculturologiei.

Adepţii verbalismului critică dur teoria tabloului lingvistic al lumii pentru faptul că este foarte apropriată ipotezei controversate, lansate de E.Sapir şi B.Whorf, conform căreia omul percepe lumea înconjurătoare prin prisma limbii materne, care formează ideologia poporului şi sistemul etnocultural al acestuia. Considerăm necesar să ne referim într-un mod mai detaliat în special la ideile exprimate de B.Whorf.

Actualmente, după cum notează C.Cincilei, se atestă un adevărat „renascentism Whorfian" [4, p.107], fenomen ce reprezintă, în opinia autoarei, o tendinţă a cercetătorilor de a contrabalansa preocuparea excesivă şi de oarecare durată cu identificarea unor universalii conceptuale, a unor structuri de adâncime, care au rădăcini în lingvistica generativă.

Steven Pinker, în lucrarea sa *The Language Instinct* [11], a ţinut să demonstreze caracterul înnăscut al însuşirii limbii. În capitolul numit *Mentalese*[2] autorul susţine că în limbă cuvintele urmează să se bazeze pe concepte şi nu invers. Evident, oponentul său principal a fost Benjamin Lee Whorf, pe care S.Pinker îl consideră drept promotor al ideii, numite în literatura de specialitate ipoteza lui Sapir-Whorf. Autorul critică dur această ipoteză, spunând că este absolut incorectă şi că este absurd să spui că gândirea şi limba sunt identice [11, p.57].

Iniţial într-adevăr se poate ajunge la concluzia că Whorf a fost foarte subiectiv şi chiar lipsit de logică. Cu toate acestea, dacă teoria lui Whorf este aşa cum o descrie Pinker, atunci de ce ar exista atâta opoziţie? După Pinker, există o versiune mai slabă şi mai puternică a ipotezei lui Whorf. Versiunea mai puternică, cunoscută în literatura de specialitate ca determinism lingvistic, este descrisă de Pinker în felul următor: „people's thoughts are determined by categories made available by their language [gândurile oamenilor sunt determinate de categoriile puse la dispoziţie de limba acestora] [11, p.57]". Însă, în multcitata colecţie de esee *Language, Thought, and Reality,* autorul cărora este Benjamin Lee Whorf, nu găsim această idee. De fapt, Whorf scria că structurile gramaticale sunt interpretări ale experienţelor. Pentru Whorf limba este:

„… in some sense a superficial embroidery upon deeper processes of consciousness, which are necessary before communication […] and which also can, at a pinch, effect communication without language's and without symbolism's aid [într-un sens o broderie pe suprafaţa proceselor din adâncurile conştientului, care sunt necesare pentru lansarea comunicării […] şi care cu multă uşurinţă pot asigura comunicarea fără ajutorul limbii şi simbolurilor]" [14, p.239] (traducerea ne aparţine)

Fără îndoială, aici este vorba de acel limbaj *mentalese,* despre care vorbeşte Pinker[3], adică gândurile, care apar înaintea cuvintelor şi nu depind de cuvinte. Whorf, credem noi, nu doar a anticipat acel limbaj al minţii, ci şi înţelegea foarte bine faptul că limba nu este unul şi acelaşi lucru cu gândirea şi nu a meritat deloc criticile dure ale lui Pinker.

---

[2] Din engleză *limbaj al minţii.*

[3] *A se vedea* şi N.Jinkin despre codul universal de obiecte.

Cât priveşte versiunea mai slabă a ipotezei lui Whorf, cunoscută sub denumirea de ipoteză a relativităţii lingvistice, Pinker reduce esenţa ideilor lui Whorf la aceea că diferenţele dintre limbi cauzează diferenţe în gândirea celor care le vorbesc şi sugerează că categoriile fundamentale ale realităţii nu sunt „în” această realitate, ci sunt impuse de cultură [11, p.57]. În lucrarea lui Whorf, însă, găsim: „there are connections but not correlations or diagnostic correspondences between cultural norms and linguistic patterns [între normele culturale şi modelele lingvistice există legături, nu corelaţii sau corespondenţe cu caracter diagnostic] [14, p.159]” (traducerea ne aparţine). Concluzionăm că ideile sale au fost interpretate greşit, pentru că se vorbeşte doar despre existenţa unei corelaţii, nu a relaţiei de cauzalitate între limbă şi normele culturii.

Considerăm necesar să aducem la cunoştinţa cititorului faptul că cele mai bune exemple, prezentate de Whorf, lipsesc (din motive necunoscute nouă) din „dezbaterile” corectitudinii ipotezelor sale. Majoritatea vorbesc despre aceea că el nu a dat numărul corect de cuvinte cu care eskimoşii numesc zăpada, despre unele concluzii ale sale despre limba Hopi, despre aceea că limbajul gândirii întotdeauna precede limbajul cuvintelor. De fapt, majoritatea dezbaterilor din literatura de specialitate, care vizează ideile lui Whorf, nu au nimic în comun cu ceea ce de fapt a scris el. Whorf nici nu a folosit cuvântul *ipoteză*. Vorbind despre sistemul dinamic din interiorul fiecărui individ[4], format din variabilele limbii, gândirii şi culturii, Whorf numeşte ideile sale *principiul relativităţii lingvistice*[5]. Principiu şi ipoteză sunt, totuşi, două lucruri diferite. Principiul este aidoma unei teorii, care încearcă să descrie realitatea. Ipoteza este o presupunere, bazată pe o anumită teorie. Ideile lui Whorf nu sunt o ipoteză pentru el, deoarece el explică fenomenele observate, încearcă să formuleze o teorie proprie.

Considerăm că în publicaţiile contemporane, dedicate ideilor lui Whorf, a fost neglijat încă un moment important, expus de acesta: motivul formulării principiului relativităţii lingvistice. În opinia noastră, Whorf a fost influenţat de realizările relativităţii cuantice şi mecanicii cuantice, aflate abia la început de cale în anii 1940. Savanţii şi-au dat seama că au deschis uşa „regatului” particolelor şi quarcilor, însă nu puteau descrie ceea ce au văzut în acel regat cu ajutorul cuvintelor existente în limbă la acel moment. Whorf, credem noi, şi-a dat seama că cauza este modul în care este structurată limba.

Comunitatea ştiinţifică, fiind influenţată de „ipoteza” lui Whorf şi opoziţia vehementă (în opinia noastră, nu prea fondată) pare să nu observe faptul că Whorf, de fapt, nu este determinist şi vorbeşte despre aspectul cultural şi social al vieţii omului, codificat prin limbă, într-un mod dinamic şi chiar holistic [14, p.213-214].

Drept confirmare a celor deduse din analiza lucrărilor lui Whorf, considerăm absolut necesar să prezentăm în acest context şi cercetarea întreprinsă de L.Boroditsky, bazată pe material empiric colectat în China, Grecia, Chili, Indonesia, Rusia şi în Australia Aborigenă. În opinia savantei, este posibil că noi toţi gândim în acelaşi fel, observăm aceleaşi nuanţe, numai vorbim în mod diferit. În lucrarea recent publicată cercetătoarea prezintă rezultatele studiului desfăşurat în nordul Australiei. S-a lucrat cu o limbă exotică, Kuuk Thaayorre, vorbitorii căreia, definind poziţia unui obiect în spaţiu, nu folosesc termenii obişnuiţi pentru noi *stânga, dreapta, sus, jos, înainte, înapoi,* ci utilizează punctele cardinale: *nord, sud, est* şi *vest.* De exemplu, *Pe piciorul tău în sud-est este o furnică* [2].

În cadrul experimentului, desfăşurat de L.Boroditsky, vorbitorii limbii Kuuk Thaayorre au fost rugaţi să aranjeze o serie de imagini în secvenţă temporală: de exemplu, cum creşte un crocodil. Au făcut acest lucru într-un mod vădit diferit de vorbitorii de engleză şi ebraică, care aranjau fişele cu imagini de fiecare dată de la dreapta spre stânga sau invers.

În cadrul unui alt experiment, descris de cercetătoare, vorbitorii de limbă engleză au învăţat diferite modalităţi de a vorbi despre timp: metafore dimensionale (ca în limba greacă) pentru a descrie durata evenimentului (de exemplu, un film este mai mare decât un strănut) sau metafore verticale (ca în limba chineză) pentru a descrie ordinea evenimentelor (de exemplu, începutul e mai sus decât sfârşitul). Odată ce vorbitorii de limbă engleză au însuşit noile expresii, performanţele lor cognitive s-au schimbat [2]. Deci, putem spune că învăţând o limbă străină însuşeşti, fără să vreai, şi o altă modalitate de a gândi. Bazându-ne pe rezultatele experimentelor, desfăşurate de L.Boroditsky, susţinem ferm că există motive de a crede că limba pe care o vorbim influenţează modul în care percepem spaţiul, timpul, culorile şi obiectele. Ţinem de asemenea să ne aliniem avertizării, exprimate de A.Wierzbicka în legătură cu exagerările evidente în ceea ce priveşte aprecierea rolului limbii materne în perceperea şi înţelegerea lumii înconjurătoare. Wierzbicka acceptă teza principală a

[4] Whorf îl numeşte microcosm (e.g. p.147)
[5] În engleză *linguistic relativity principle [14, p.214, 221]*

lui Whorf precum că noi segmentăm natura în modul sugerat de structurile şi modelele existente în limba pe care o vorbim. După părerea cercetătoarei poloneze, fiecare limbă reprezintă un univers al sensurilor formatate de istoria şi experienţa vorbitorilor acestei limbi, iar cuvintele-cheie ale limbii naţionale sunt exponente ale spiritului poporului, prin care poţi vedea cum această colectivitate etnoculturală interpretează lumea [14, p.213-214; 16, p.22-24].

Din punctul nostru de vedere, discuţiile despre modul în care limba determină stilul şi modul de a gândi sunt alimentate în mare parte de faptul că conştiinţa entoculturală şi mijloacele de semiotizare a acesteia deseori sunt excluse din problema respectivă, chiar dacă sunt elementul cognitiv principal al acesteia. N.Alefirenko scrie că diverse iluzii privind prevalarea absolută a unuia din elementele principale ale activităţii verbal-cognitive (limbii sau gândirii) sunt generate de circumstanţa că nu se face deosebire între importanţa cognitivă a semioticii lingvistice şi culturologice pentru cunoaşterea şi reflectarea lumii înconjurătoare [15, p.275].

Bazându-se pe rezultatele cercetărilor experimentale, P.Tulviste vorbeşte despre faptul că diferenţele dintre limbi nu sunt cauzate de diferenţele de gândire, iar în cadrul unei singure culturi pot exista mai multe tipuri de gândire [26]. Suntem de acord cu ideea savantului precum că în nici un caz nu putem spune că anumitei limbi îi corespunde un anumir tip de gândire. Coexistenţa, pe care am menţionat-o anterior, ne pare un lucru firesc şi necesar. Nu negăm faptul că comunităţile etnolingvistice diferite percep lumea în mod diferit, însă motivul acestor deosebiri este specificul activităţilor desfăşurate de aceste comunităţi, nu al structurii limbilor vorbite de ele.

Interacţiunea dintre limbă şi cultură trebuie să fie studiată cu multă precauţie, ţinându-se cont de faptul că sunt sisteme semiotice diferite, care, însă, au şi multe în comun:

- Cultura şi limba sunt forme ale conştientului ce reflectă modul în care omul percepe lumea;
- Cultura şi limba există în cadrul dialogului între ele;
- Subiectul culturii şi limbii întotdeauna este un individ sau societatea;
- Caracterul normativ este o trăsătură comună limbii şi culturii;
- Istorismul este una din proprietăţile esenţiale ale culturii şi limbii;
- Antinomia *dinamică – statică* este caracteristică atât limbii, cât şi culturii.

Ştiinţele cognitive nu au reuşit până acum să identifice o soluţie univocă pentru problema caracterului universal al proceselor cognitive. Cercetările lingvoculturologice din ultimul deceniu al secolului XX par să demonstreze concludent influenţa exercitată de categoriile lingvistice asupra modului de a percepe lumea, asupra modului de a conştientiza coordonatele de timp şi spaţiu.

Concluzionăm că diferenţele în perceperea lumii de către reprezentanţii diferitelor comunităţi etnice sunt legate într-o măsură sau alta de diferenţele dintre culturile şi limbile acestora. Acest lucru, credem noi, este deja un fapt demonstrat (a se vedea *supra* analiza cercetării efectuate de L.Boroditsky). Sunt posibile discuţii doar la subiectul importanţei acestora în procesul de cunoaştere a lumii, a rolului lor şi mecanismelor de categorizare şi conceptualizare a realităţii.

Dacă definim traducerea ca proces de reconstruire a textelor indus de textul-sursă, atât în forma scrisă, cât şi în cea orală, atunci putem spune că ea este un caz special al comunicării interculturale. Mai exact, este vorba de un act comunicativ intercultural de transformare a informaţiilor, sentimentelor, valorilor cu mijloacele altei limbi şi culturi. Sarcina traducătorului va fi apropierea celor două culturi implicate. Cultura în acest caz o vom defini (în sens larg, antropologic) drept o totalitate a tuturor aspectelor vieţii umane, condiţionate social. Problema traducătorului constă, deci, în faptul cum anume să respecte normele culturale: să acorde prioritate culturii-ţintă, culturii-sursă sau să caute o cale de compromis. Respectiv, se va genera un text axat pe cultura-sursă (o traducere exagerat de fidelă, ceea ce nu tot timpul este un neajuns), un text axat pe cultură-ţintă (un exemplu ar fi traducerea cărţii „Robinson Crusoe" de D.Defoe, efectuată de scriitorul rus K.Ciukovskii) sau un text neutru (în sens că va fi dificil să-l referim la o cultură sau alta). Textele neutre apar în rezultatul negocierilor interculturale sau al traducerii.

La etapa dată de dezvoltare a societăţii ne permitem să spunem că există în prezent o cultură globală. Ce ar însemna aceasta? Omogenizarea completă a sistemelor de semne nu a avut loc încă şi nici nu va avea loc în viitorul apropiat, însă lumea a devenit o reţea de relaţii sociale, a fost împânzită de reţele de socializare. Informaţiile circulă între diferite regiuni la fel de liber ca oamenii şi bunurile. Integrarea practicilor şi experienţelor culturale în reţele de socializare şi în Internet poate fi concepută cel puţin ca un element al culturii mondiale, care „echivalează cu apariţia unei singure culturi, care să-i cuprindă pe toţi locuitorii lumii şi care

să înlocuiască diversitatea sistemelor culturale de până acum” [13, p.105]. Evident, o astfel de cultură nu a apărut încă şi nu credem că va apărea vreodată. În opinia noastră, este posibilă globalizarea doar a unor elemente ale culturii. Drept exemplu elocvent în acest sens suns organismele internaţionale sau europene, care au până şi un limbaj aparte (eurolect – limbajul instituţiilor europene). Credem că diferite culturi vor continua să se întrepătrundă, aidoma unor plante concrescute, însă nu se vor uni până la urmă. Drept confirmare a opiniei noastre putem cita şi din discursul rostit de Leonard Orban, comisar european pentru multilingvism, care vine să susţină şi o altă teză, pe care dorim să o lansăm, privind natura actului traductiv:

> „… Traducerea ocupă un loc aparte în universul multilingvismului. Prea des uitată sau insuficient preţuită, traducerea constituie veriga de legătură dintre culturi şi diverse limbi. Traducerea este codul de acces la o veritabilă comoară a lui Ali Baba, cuprinzând culturile lumii, inteligenţa şi cunoaşterea umană în toată varietatea lor. Traducerea este o metodă de neînlocuit pentru schimburi personale, culturale, sociale sau economice …” [10]

Globalizarea nu implică neapărat o uniformizare sau unificare. L.şi C.Zbanţ consideră că, în pofida tendinţei generale spre globalizare, culturile îşi păstrează specificul naţional, deci este necesar să le cunoaştem şi să le aplicăm în mod adecvat în situaţii diferite [21, p.34]. Autoarele folosesc termenul *relaţii interculturale* şi consideră că anume datorită acestora este posibilă acumularea cunoştinţelor şi formarea abilităţilor sau competenţelor de comunicare între culturi şi comunicare interculturală. Este vorba, credem noi, mai degrabă, de o abordare a problemelor dintr-o perspectivă mai largă, panoramică, aptă să creeze un cadru propice evoluţiei şi îmbogăţirii cultural-lingvistice. Traducerea devine, astfel, o punte de legătură între culturi diferite. Ceea ce este firesc într-o situaţie comunicativă într-o limbă trebuie să fie exprimat într-un mod firesc în aceeaşi situaţie comunicativă pentru altă limbă.

Suntem de acord cu opinia exprimată de U.Eco, care susţine că cultura nu poate fi tradusă. Semioticianul propune să examinăm două propoziţii, una dintr-un roman italian, iar cealaltă din unul american: ‘Ordinai un caffe, lo buttai giu in un secondo ed uscii dal bar’ (literalmente „Am comandat o cafea, am înghiţit-o repede şi am ieşit din bar”) şi „El a stat cu cana în mână o jumătate de oră, sorbindu-şi cafeaua şi gândindu-se la Mary”. Prima propoziţie poate să se refere doar la o cafea italiană servită într-un bar din Italia, pentru că nu poţi înghiţi cafea americană repede: e fierbinte şi se serveşte într-o cană mare. Personajul celei de-a doua propoziţii nu poate fi italian (cel puţin un italian de rând care serveşte un espresso obişnuit), pentru că e vorba de o cană mare cu cafea multă în ea (Eco U., 1999/2001, p.18). Pentru a sesiza diferenţele, la care se referă U.Eco, e nevoie de ceva mai mult decât cunoaşterea normei lingvistice sau a domeniului, asupra cărora se insistă adesea când vine vorba de traducere [27].

Elementele culturale specifice limbii şi culturii-sursă pot da naştere mai multor controverse şi ezitări în actul traducerii. Deşi sună utopic, considerăm că există un principiu vital, de care trebuie să ţină cont traducătorul: traducerea, ca act de comunicare interculturală, implică înţelegerea altor feluri de a trăi, a gândi şi chiar a simţi. Momente istorice, stiluri literare şi ideologii variate, discursuri şi spaţii culturale distincte se reflectă asupra competenţei expresive şi în universul conceptual al fiecărui individ.

Practicând traducerea atât scrisă, cât şi cea orală (în forma ei cea mai dificilă şi puţin studiată – traducerea simultană), îndrăznim să spunem că noţiunea de *intraductibilitate* vehiculată în mai multe surse teoretice (o analiză detaliată a acestuia merită un articol separat şi, cu siguranţă, depăşeşte scopul prezentei lucrări) a apărut pentru a explica neputinţa sau nedorinţa de a căuta un echivalent. Orice specific cultural poate fi redat prin mijloacele altei limbi şi culturi, altceva este că traducătorul nu tot timpul posedă mijloace sau cunoştinţe necesare pentru aceasta, iar identificarea echivalentului poate atrage după sine atât limitări sau pierderi, cât şi câştiguri semantice în procesul traductiv. Limitările de ordin cultural ale oricărei limbi, manifestate la nivel textual, constituie o provocare pentru traducător şi totodată îl determină să aleagă între o varietate de metode şi strategii de traducere sau chiar să inventeze altele noi.

În piaţa traducerilor specializate se vehiculează intens termenul *localizare*. Cel mai frecvent, acest proces intervine în proiectele de traducere care includ adaptarea culturală a programelor informatice, a jocurilor video, a paginilor web sau a materialelor de marketing. Într-adevăr, aceste tipuri de documente prezintă o sensibilitate specială în ceea ce priveşte adaptarea conţinutului la conceptele şi percepţiile publicului-ţintă, însă aici se impune o precizare importantă: localizarea *include* traducerea şi nu este o strategie a acesteia.

O serie de companii internaţionale au eşuat lamentabil în momentul când au încercat să se impună pe pieţe străine, dar au neglijat specificul cultural al publicului-ţintă. De exemplu, Starbucks care, cu ocazia săr-

bătorilor de iarnă, a introdus pe piaţa din Germania un latte cu turta dulce. Deşi turta dulce (în germană *Lebkuchen*) este foarte populară în Germania în perioada sărbătorilor, noul produs Starbucks nu a atras atenţia cumpărătorilor. Specialiştii în marketing ai companiei au analizat situaţia, iar în anul următor *Gingerbread Latte* a devenit *Lebkuchen Latte* şi vânzările au crescut semnificativ [28].

Procesul de traducere este un demers de comunicare interculturală care merge mai departe de limitele tehnice, gramaticale şi lingvistice. Prin traducere, fie ea literară sau specializată în diferite domenii, nu se transmit doar informaţii, ci senzaţii, impresii, se încearcă obţinerea unor reacţii din partea receptorului sau declanşarea unor procese de gândire care să ducă la acţiuni.

Bibliografie:

1. ALEXANDRU, F. Concepte generale ale comunicării interculturale - cultură şi limbă. In: *Euromentor*, vol.II, nr.1, martie 2011. [Accesat 10.04.2013] Disponibil: http://euromentor.ucdc.ro/vol2nr1martie2011/eurro/concepte% 20 generale%20ale% 20comunicarii-florentina-alexandru.pdf
2. BORODITSKY, L. *How does our language shape the way we think*? [Accesat 13.04.2013] Disponibil: http://edge.org/conversation/how-does-our-language-shape-the-way-we-think
3. CAPIDAN, Th. *Limbă şi cultură.* Universitatea Bucureşti, 2005. [Accesat 10.02.2013] Disponibil: www.unibuc.ro/CLASSICA/thcapidan/index.htm
4. CINCILEI, C. Conceptualizarea mişcării: între subiectivism şi determinism lingvistic. În: *Probleme de lingvistică generală şi romanică*. Actele Colocviului ştiinţific cu participare internaţională in memoriam G.Cincilei, Chişinău 14 decembrie 2012. Tomul III. Chişinău, 2012 p.106-110.
5. COSERIU, E. *Lecţii de lingvistică generală*. Chişinău: ARC, 2000.
6. FODOR, J. *Concepts: Where Cognitive Science Went Wrong*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1998.
7. FRANK, M. *Against Informational Atomism* [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://philosophy.stanford.edu/apps/stanfordphilosophy/files/wysiwyg_images/frank.pdf
8. HOFSTEDE, G. *Interkulturelle Zusammenarbeit, Kulturen – Organisationen – Management.* Wiesbaden: Gabler, 1993.
9. MUNTEANU, C. *Principiile cercetării ştiinţifice* [Accesat 10.05.2013] Disponibil:http://www.strategiimanageriale.ro/images/images_site/articole/article_d19320a6d244fb3fed572673dd22ae1c.pdf
10. ORBAN, L. *Traducerea literară, formă de creaţie*. Discurs rostit la Conferinţa „Traducere literară şi cultură", Bruxelles, 20 aprilie 2009. [Accesat 20.05.2013] Disponibil: http://ec.europa.eu/languages/news/documents/3306-orban-ouverture_ro.pdf
11. PINKER, S. *The Language Instinct.* Harper Perennial Modern Classics; 1 Reprint edition (September 4, 2007). ISBN-13: 978-0061336461
12. *The Language of Thought Hypothesis.* Publicat pe *28* mai *1998;* revizuit substanţial pe 17 septembrie 2010. [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://plato.stanford.edu/entries/language-thought/
13. TOMLINSON, J. *Globalizare şi cultură.* Timişoara: Amarcord, 2002.
14. WHORF, B.L. *Language, Thought, and Reality.* 1956. [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://books.google.md/books?id=W2d1Q4el00QC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false
15. АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. *Современные проблемы науки о языке: учебное пособие.* 2-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2009. ISBN 978-5-89349-573-7
16. ВЕЖБИЦКА, А. *Понимание культур через посредство ключевых слов.* Москва: Языки славянской культуры, 2001.
17. ВЕРЕЩАГИН, Е.М., КОСТОМАРОВ, В.Г. *Язык и культура.* Москва, 1983.
18. ВЫГОТСКИЙ, Л. *Мышление и речь* [Accesat 10.05.2013] Disponibil: *http://psychology-online.net/articles/doc-1569.html*
19. ДЕМЬЯНКОВ, В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. В: *Вопросы языкознания*, 1994, № 4, с.17-33 [Accesat 30.05.2013] Disponibil: http://www.infolex.ru/Cogni.html
20. ЖИНКИН, Н.И. *Речь как проводник информации.* Москва: Наука, 1982.
21. ЗБАНЦ, Л.П., ЗБАНЦ, К.В. Параметры формирования навыков межкультурного общения в подготовке переводчиков. В: *Иностранные языки в высшей школе*. Вып. 2(13), 2010 с.34-42.
22. *Культурология: Учебное пособие* / Под ред. проф. Г.В. Драча. Москва: Альфа-М, 2003. - 432 с. ISBN 5-98281-003-7 (в пер.)
23. МАСЛОВА, В. *Лингвокультурология*. Москва: Академия, 2007. ISBN 978-5-7695-4398-2
24. СВЕТОНОСОВА Т.А. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология: черты и различия. В: *Филологические науки в МГИМО: сборник научных трудов*. №27 (42) / МГИМО(У) МИД России; отв. ред. Г.И. Гладков. Москва: МГИМО-Университет, 2007, с.39-46. ISBN 978-5-9228-0272-7 [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://www.mgimo.ru/files/30737/30737.pdf

25. СЕДОВ, К.Ф. *Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции.* Москва: Лабиринт, 2004. ISBN 5-87604-031-2
26. ТУЛЬВИСТЕ, П. *Культурно-историческая природа вербального мышления* [Accesat 18.05.2013] Disponibil: *http://psychology-online.net/articles/doc-815.html*
27. ШАХОВА, Н. *Кому дано предугадать*? [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://old.russ.ru/ ist_sovr/ 20000328_ shahova.html
28. Blogul *Professional Translations* http://www.professional-translations.ro/blog/professional-translations/ce-este-localizarea/

Prezentat la 17.06.2013

TEXT ŞI HIPERTEXT: ELEMENTE DE CONTINUITATE

Irina BREAHNĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Studiile despre hipertext s-au construit pe baza unei opoziţii între text şi hipertext. Superioritatea hipertextului era justificată prin astfel de inovaţii ca non-linearitatea, tabularitatea şi libertatea. O abordare prin prisma evoluţiei formelor scrise demonstrează că noţiunile de text şi hipertext se află într-un raport de continuitate, iar inovaţiile reprezintă forme evoluate ale unor trăsături existente.

Cuvinte-cheie: *text, hipertext, linearitate, tabularitate, libertate.*

TEXT AND HYPERTEXT: ELEMENTS OF CONTINUITY

Research in the field of text and hypertext led to opposing text to hypertext. The superior configuration of hypertext was justified by such features as non-linearity, tabularity and freedom. An approach taking into account the history of written forms shows that hypertext is the result of continuous evolution of the existing features of text.

Keywords*: text, hypertext, linearity, tabularity, freedom.*

În acestă comunicare ne propunem să studiem criteriile care au stat la baza constituirii hipertextului în calitate de obiect de studiu prin opoziţie cu textul. Non-linearitatea, tabularitatea şi libertatea au fost citate drept caracteristici inovatoare ale hipertextului care justificau ruptura între cele două entităţi. Comunicarea noastră se va axa pe o analiză a criteriilor respective şi va pleda pentru studierea textului şi hipertextului într-un cadru de continuitate.

De la apariţia sa, hipertextul s-a constituit, de cele mai dese ori, în calitate de obiect de studiu prin opoziţie cu textul. Cele două concepte au fost confruntate în baza posibilităţilor materiale, dar şi conceptuale, pe care le ofereau utilizatorilor, textul ieşind învins din această competiţie. În contextul clivajului ideologic creat, discuţiile pe acest subiect se constituie adesea în favoarea uneia din cele două forme de expresie. După cum observă însă Jean-Marie Klinkenberg, în lucrările dedicate hipertextului, conceptul de text a fost de cele mai multe ori trădat [6, p.104]. În opinia noastră, această „trădare" a fost consecinţa unei abordări diferite a celor două concepte, atât la nivel de definiţie, cât şi de stabilire a termenilor de comparaţie. În momentul în care ne propunem însă o studiere a hipertextului într-un context istoric de evoluţie a formelor scrise şi delimităm ceea ce relevă din caracteristicile tehnice şi ceea ce ţine de aspectul conceptual, textul şi hipertextul pot fi studiate într-un cadru de intersecţie, în care se regăsesc atât elemente revoluţionare, cât şi forme moştenite.

După cum am remarcat, un studiu contrastiv al conceptelor de text şi hipertext trebuie să se fondeze pe definiţii care identifică caracteristici comparabile. Or, acest principiu este dificil de realizat. Noţiunea de hipertext se explică relativ simplu în termeni tehnici, drept o formă de organizare în cadrul sistemului informatic. Această definiţie este preferată în majoritatea studiilor: un ansamblu de noduri conectate prin legături. Nodurile pot conţine cuvinte, pagini, imagini, grafice, secvenţe sonore, documente complexe, care pot fi, la rândul lor, hipertexte [7, p.62]. Totuşi, identificarea hipertextului în raport cu textul se face mai puţin pornind de la această dimensiune tehnică. Caracteristicile revoluţionare şi inovatoare atribuite hipertextului sunt un ecou al unui deziderat din 1965, formulat de către Ted Nelson, părintele termenului „hipertext". Conform acestuia, hipertextul trebuia să desemneze documentele în modul în care acestea sunt prezentate pe calculator, exprimând structura non-lineară a ideilor, prin opoziţie cu formatul linear al cărţilor, filmelor şi al vorbirii. Această opoziţie din cadrul definiţiei lui Nelson a stat, în consecinţă, la baza unei interpretări a textului drept linear şi închis, în contrast cu hipertextul deschis şi non-linear. Inconsistenţa acestei opoziţii rezidă în primul rând în asimilarea conceptelor de text şi carte. Cu certitudine, cartea este unul din numeroasele tipuri de suport pentru text. Cu toate acestea, trăsăturile pe care le impune tipul respectiv de suport asupra practicilor de scriere, lectură şi interpretate nu pot fi atribuite univoc textului nici în calitate de concept, nici ca realizare. În al doilea rând, non-linearitatea textului derivă dintr-un imperativ tehnic de arhitectură informatică. Doar prin dorinţa autorului această non-linearitate se realizează la nivel conceptual. Inovator este, prin urmare, elementul material de legare a nodurilor, nu şi relaţia (relaţiile), exprimată(e) în cazul textelor prin termeni, tradiţionali deja, ca: intertext, arhitext, hipertext etc. [4].

Vom detalia aceste observaţii în cele ce urmează, invocând trei caracteristici atribuite hipertextului, în baza cărora acesta este considerat o formă superioară de organizare a conţinuturilor, în raport cu textul. Nu înainte însă de a defini două concepte importante: text şi textualitate.

Pentru a ne asigura că vom urma aceiaşi termeni de comparaţie, propunem o definiţie de lucru pentru conceptul de text, preluată de la G.Brown şi G.Yule. În lucrarea *Discourse analysis*, autorii operează cu o definiţie tehnică, comparabilă cu definiţia tehnică a hipertextului, conform căreia textul este o înregistrare verbală a unui act comunicativ, şi anume: în formă scrisă [1, p.6].

În prezentul articol vom face referinţă şi la o definiţie mai complexă, înglobând mai multe niveluri de analiză. Aceasta aparţine lui H.Weinrich şi defineşte textul drept o succesiune semnificantă (considerată coerentă) de semne între două pauze marcate în comunicare. Succesiunea în cauză, în mod general ordonată linear, posedă particularitatea de a forma un tot unitar, în care elemente de grad diferit de complexitate se află în raport de interdependenţă. Fraza nu este decât un palier morfosintactic de organizare, situat între semne şi propoziţii, pe de o parte, şi paragrafe, secvenţe şi părţi dintr-un plan al textului, pe de altă parte. Această organizare a textului în sistem nu oferă doar o (pre)senzaţie de unitate, un efect de text, ci şi bazele lingvistice pentru stabilirea unui sens configuraţional şi determinarea unui scop argumentativ. Judecăţile finale de coerenţă rezultă în urma articulării textului în cadrul contextului sociopragmatic al interacţiunii [2]. Această definiţie se referă atât la aspectele tehnice de organizare, cât şi la dimensiunea discursivă a textului, în baza căreia textul se defineşte în plenitudinea lui semantică. Considerăm că acest ultim aspect discursiv, plasat într-un context sociopragmatic, este valabil şi pentru hipertext. Dimensiunea discursivă constituie punctul de intersecţie a două concepte care pornesc din realizări tehnice distincte. Parametrii tehnici au un impact evident asupra posibilităţilor de producere, reproducere şi recepţionare.

Totodată, constatăm că distincţiile ce rezultă din compararea conceptelor de text şi de hipertext nu sunt suficient de pregnante şi definitorii pentru a cauza o ruptură netă între aceste noţiuni. De altfel, după cum o demonstrează C.Vandendorpe, textul şi hipertextul se pot regăsi în spaţiul aceluiaşi concept de textualitate, drept caracteristică a unui obiect semiotic care se adresează unui cititor şi mizează în acelaşi timp pe punerea în relaţie a propoziţiilor elementare plasate în contiguitate, dar şi pe reamintirea unor elemente prezentate în amonte.

Raporturile dintre elemente multiple nu depind doar de structura semiotică a textului, dar sunt influenţate şi de amplasarea lui materială în spaţul paginii, de mediul său iconic şi, dacă este cazul, de aranjarea unor elemente în ferestre distincte, accesibile prin legături hipertextuale [9].

Ruptura nu este inevitabilă, iar studierea textului şi a hipertextului poate fi plasată într-o perspectivă de mijloc. După cum am menţionat anterior, dacă analizăm noţiunile de text şi de hipertext în baza caracteristicilor de linearitate, tabularitate şi libertate, putem observa în ce măsură este nedefinită linia de demarcaţie.

Linearitatea, sau, mai degrabă, non-linearitatea este una dintre caracteristicile de bază atribuite hipertextului în opoziţie cu textul. Din ea aveau să derive şi celelalte caracteristici de libertate, expresivitate, non-autoritate. Faptul de condamnare a linearităţii textului, asimilat cărţii, a fost una dintre principalele teze ale modernităţii, el explicând şi plasarea hipertextului într-o strictă opoziţie faţă de text. Constatarea dată a fost iniţial una filosofică, în sensul în care Derrida considera că gândirea modernă nu se poate scrie în parametrii rândului şi ai cărţii [3, p.129-130].

Odată cu apariţia sistemelor informatice care implementau conceptul de hipertext, non-linearitatea a devenit materială. Nu există o distribuţie standard de amplasare a nodurilor în cadrul unui hipertext. Din acest motiv, o parcurgere lineară este „blocată" de tabularitatea hipertextului, şi anume: prin modul în care diverse blocuri scripturale, iconice, aparţinând aceleiaşi unităţi de sens, sunt dispersate în spaţiul aceleiaşi pagini de ecran. Această non-linearitate de semn îşi propune să inducă o non-linearitate de sens. Asemenea unui joc de puzzle, hipertextul se construieşte fragment cu fragment într-o ordine ce nu este specificată sau predeterminată a priori. Metafora se opreşte însă aici. Spre deosebire de un puzzle, fragmentele legate în cadrul unui hipertext sunt în număr nedeterminat, iar imaginea finală ţine mai mult de o logică a accesărilor operate de utilizator. În acelaşi timp, vom insista asupra faptului că, după cum observă cu justeţe Vandendorpe, linearitatea nu reprezintă doar o rupere a contiguităţii. Putem vorbi despre linearitate la nivel de mediu, de conţinut şi de material [9]. Aceste distincţii sunt importante, deoarece ne permit să identifcăm ce anume se presupune prin linearitatea textului, atunci când acesta este opus hipertextului. La nivel de mediu, textul, fie că este găzduit de paginile unei cărţi, reviste, broşuri sau alt tip de mediu non-numeric,

permite atât o parcurgere lineară, de la cap la coadă, cât şi una fragmentată. Putem începe cu finalul, citi doar segmente ce ne atrag atenţia prin anumite titluri, răsfoi în căutarea unor elemente semnificaive. Prin urmare, ceea ce identifică textul drept linear se referă, de fapt, la dimensiunea lineară şi temporală a conţinutului şi a materialului. Însă, această abordare este reducţionistă. Referirea la conţinut se face de cele mai dese ori prin prisma formelor tradiţionale epice, narative. O povestire este un exemplu de linearitate la nivel de conţinut. Totuşi, numeroşi autori, ca W.Faulkner, de exemplu, au abolit-o în favoarea unor naraţiuni ce nu respectă ordinea temporală. La nivel de material, semnul lingvistic se reduce la linearitatea semnificantului şi porneşte de la premisa că sensul vehiculat de semnificat se construieşte, de asemenea, linear. Totuşi, limbajul literar, prin utilizarea figurilor, introduce un spaţiu care transgresează linearitatea discursului [4, p.46-47], iar caligramele încalcă linearitatea materialului lingvistic la nivel de semnificant. Astfel, non-linearitatea nu este o inovaţie a hipertextului. Ceea ce putem constata în cadrul organizării hipertextuale este posibilitatea de a exploata toate cele trei tipuri de non-linearitate prin mecanisme de natură tehnică. Non-linearitatea la nivel de mediu se obţine prin posibilitatea de a accesa direct (sumar cu legături, cuvinte-cheie şi alte opţiuni tehnice) diverse fragmente ale unui text, fără a parcurge tot corpul acestuia. Non-linearitatea de conţinut se realizează prin inserarea în corpul textului a legăturilor spre alte texte, ce reprezintă, din punct de vedere informativ, conţinuturi în amonte sau în aval, în raport cu textul curent. Non-linearitatea materialului se realizează prin referinţe (legături) la blocuri de sens în corpul textului, a căror accesare este la discreţia autorului. Aceste blocuri pot fi elemente de natură iconică, alte texte, definiţii ale unor termeni etc.

Aceste posibilităţi constituie o evoluţie a unor eforturi, înregistrate în istoria textului scris, de a fragmenta textul, pentru o lectură tabulară cu ajutorul paginii, paragrafului, titlului, sumarului etc. Pagina de ziar a constituit punctul culminant al acestor eforturi, propunând o amplasare a textului în blocuri vizuale. Lectura devine tabulară, în sensul în care textul nu mai este parcurs linear, ci fragmentar, asemenea elementelor dintr-un tablou [8]. Astfel, cea de-a doua caracteristică în opoziţia dintre text şi hipertext – tabularitatea, nu este nici ea o inovaţie introdusă de hipertext.

Împrumutând o metaforă de la Marshall McLuhan, autorul *Galaxiei Gutenberg*, putem totodată observa că, spre deosebire de text, tabularitatea introdusă de hipertext construieşte un „text mozaic" fără o identitate materială definită. Această deschidere introdusă de hipertext, în care autorul şi destinatarul nu operează neapărat cu acelaşi „text mozaic" (spre deosebire, de exemplu, de redactorul şi cititorul unui ziar), care se materializează doar în măsura accesării legăturilor conform unei succesiuni şi logici de fiecare dată noi, constituie punctul de pornire pentru cea de-a treia opoziţie între text şi hipertext, construită în jurul noţiunilor de libertate şi constrângere.

Hipertextul a fost plasat sub semnul libertăţii, în măsura în care oferă destinatarului posibilitatea de a-şi alege propria cale de construire a textului din nodurile conectate prin numeroase legături. Utilizatorul le poate accesa sau nu, poate alege ordinea accesărilor, numărul lor etc. Un hipertext construit adecvat oferă destinatarilor săi posibilităţi de navigare în documente şi surse conexe, poate fi copiat, adnotat, comentat. În acelaşi timp, sursa acestei libertăţi, şi anume: dispozitivul informatic, poate fi utilizat pentru a impune constrângeri inimaginabile pentru suportul hârtie: imposibilitatea de a reveni la un fragment anterior, inserarea unor obiecte de tip publicitate, formatări defectuoase etc.

Introducând posibilitatea de a lega noduri (fragmente, documente etc.) ce nu există într-un raport de contiguitate materială, hipertextul a oferit textualităţii o a treia dimensiune spaţială ce s-a dezvoltat în mare parte în detrimentul dimensiunii temporale lineare. Hipertextul reprezintă, cu certitudine, o etapă revoluţionară în sensul în care inventarea tiparului sau a codexului au constituit revoluţii. Şi, în acelaşi mod în care aceste inovaţii importante au avut repercusiuni notabile asupra textualităţii, organizarea hipertextuală are şi va avea un impact semnificativ asupra modului în care textul îşi va modifica, apropria sau chiar inventa noi caracteristici.

Totuşi, după cum am subliniat în rândurile de mai sus, caracteristicile de non-linearitate, tabularitate şi libertate, atribuite univoc hipertextului, nu pot fi concepute drept criterii suficient de pertinente pentru a opune textul şi hipertextul în calitate de entităţi strict delimitate. Aceste caracteristici reprezintă elemente de continuitate între text şi hipertext. Constatare ce ne permite să plasăm studierea hipertextului în cadrul larg al evoluţiei formelor scrise şi să analizăm cu termeni de referinţă comparabili ce consecinţe a avut schimbarea de suport şi o nouă logică de organizare textuală asupra pircipalilor actori – emiţător şi destinatar, precum şi asupra obiectului textual ca formă şi substanţă.

Bibliografie:

1. BROWN, G., YULE, G. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 302 p. ISBN 9780521284752
2. CHARAUDEAU, P., MAINGUENEAU, D. *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil, 2002. 661 p. ISBN 9782020378451
3. DERRIDA, J. *De la grammatologie*. Paris: Minuit, 1967. 445 p. ISBN 9782707300126
4. GENETTE, G. *Introduction à l'architexte*. Paris: Seuil, 1979. 89 p. ISBN 9782020053105
5. GENETTE, G. *Figures II*. Paris: Seuil, 1969. 293 p. ISBN 2020053233
6. KLINKENBERG, J.-M. *Sept leçons de sémiotique et de rhétorique*. Toronto: GREF, 1996. 236 p. ISBN 9780921916727
7. LÉVY, P. L'hypertexte, instrument et métaphore de la communication. En: *Réseaux*, 1991, no.46-47, p.59-68. ISSN 0751-7971
8. VANDENDORPE, C. *Du papyrus à l'hypertexte*. Paris: La Découverte, 1999. 271 p. ISBN 9782707131355
9. VANDENDORPE, C. De la textualité numérique: l'hypertexte et la "fin" du livre. En: *Recherches sémiotiques*, 1997, no.17, p.271-286. ISSN 0229-8651

Prezentat la 19.07.2013

THE SEMIOTIC AND METASEMIOTIC CHANGE WITHIN THE CONCEPTUAL CATEGORY OF ASPECT

Dumitru MELENCIUC, Silviana CUPCIC

Moldova State University

The English language possesses a clear-cut grammatical aspectual system expressed by the opposition of finite and non-finite continuous/non-continuous forms, supported by lexical, lexical grammatical, and prosodic means, as part of the corresponding conceptual category. In Romanian the grammatical continuous aspect is subservient, the lexical, lexical-grammatical and prosodic aspectual categorial means being prominent. The system of the finite continuous expressive forms are attested and regularly used in Spanish, Portuguese and Italian, while in Romanian they are gradually getting out of usage. In the contrasted languages one could observe the tendency of stylistic transposition.

Keywords*: continuous forms, stylistic transposition, conceptual category, categorial forms, lexical-grammatical.*

EVOLUŢIA SEMIOTICĂ ŞI METASEMIOTICĂ ÎN CADRUL CATEGORIEI CONCEPTUALE A ASPECTULUI

În limba engleză domină categoria aspectuală durativă exprimată de opoziția formelor gramaticale predicative şi nepredicative continue. Celelalte mijloace aspectuale sunt gramaticale, lexical-gramaticale, lexicale, contextuale şi prozodice. Aceste elemente ale categoriei conceptuale aspectuale există şi în alte limbi, cu prevalarea unor sau altor mijloace, folosite in majoritatea limbilor europene cu prevalarea unor sau altor forme. Sunt analizate forme aspectuale diferite în limba engleză comparativ cu exemple din limbi apropiat şi îndepărtat înrudite. În limba română aspectul continuu este în proces de ieşire din uzus şi este folosit preponderent în scopuri metasemiotice. Formele aspectuale lexicale, gramaticale, lexical-gramaticale, prozodice şi contextuale, luate împreună, contribuie la exprimarea categoriei aspectuale conceptuale. Formele aspectuale dominante în plan diacronic pot ceda locul altor mijloace.

Cuvinte-cheie: *categorie aspectuală durativă, aspect continuu, mijloace lexicale, mijloace lexical-gramaticale, forme durative, categorie aspectuală conceptuală.*

Grammatical, lexical-grammatical, lexical categories as part of conceptual taxonomies consist of marked and unmarked forms. The perfective and imperfective aspect is attested in many languages as the main category expressing finished - unfinished actions. The aspectual opposition of the continuous/non-continuous structures appeared in Latin during the formation of the Romance languages. In English both the finite and non-finite constructions with participle I were attested in Midle English texts: *He is singende* [8, p.287]. In Modern English the continuous forms have become a dominant aspectual means of rendering durative actions expressed by both finite and non-finite forms. There also exist some minor lexical and lexical-grammatical aspectual means, which can be further intensified by prosody. In Romanian, Italian, Portuguese and Spanish the finite and non-finite continuous or durative aspectual forms have been regularly used for expressivity. Aspect is the way an action is viewed and in English it is an extremely reliable and grammatically impeccable way of expressing the opposition in question. In Romanian the category of aspect is expressed by grammatical, lexical and lexico-grammatical means. Lexical and phonological elements are used as intensifiers. Grammatical durative and unfinished actions in Romanian are expressed by imperfectul and constructions with gerunziul. In Russian the lexico-grammatical perfective and imperfective opposition is used in all the tense categorial forms, underlying the fact that the action is either finished or uninished and extended in time. In English linguistics there are attested several aspectual oppositions, put forward by various authors: continuous/non-continuous, perfect/imperfect; perfect/continuous and many lexical aspectual units, express–ing a variety of oppositions in the field. Context, supra-segmental and suprasyntactic prosody should also be taken into consideration. Much depends on the speaker's intention, whether he wants to describe the action in development, extended or just to express an action as very short or habitual, without paying attention to the marked categorial meaning. In the first sentence of the examples *Yesterday at five o'clock I met my friends/Yesterday at five o'clock I was meeting my friends* the speaker just mentions the fact of meeting his friends, in the second it is intensified by the action developing in time. Durative or imperfective verbs can express continuous aspect both lexically and lexico-grammatically, the latter intensifies the categorial meaning. Thus, *He sat at the table / He was sitting at the table. A man stood at the door / I looked*

out of the window. A man was standing at the door are confronted with imperfect forms both in Russian and Romanian: *Он сидел за столом; El şedea la masă; Человек стоял у двери; Un bărbat stătea la uşă (Am văzut un bărbat stând la uşă)*. In the case of *He **sat** at the table* and *A man **stood** at the door* the lexical aspectual meaning of "*sat*" and "*stood*" is durative, and it can be intensified by superimposing a grammatical aspectual meaning on the lexical one in *was sitting* and *was standing*. The Romanian and Russian equivalents belong to the imperfective aspect and express an unfinished and extended action; the grammatical duration here is supplemented by the lexical one. Terminative and point-action verbs can also be used in the continuous aspect if the action is repeated or the speaker wants to stress the fact that the action developed during a certain period of time. For example: *The boy **jumped over** the fence / The boy **was jumping** round the tree. I **began to read**, but the teacher interrupted me / I **was beginning to read** when he came in*. In Romanian we have the same situation: *Băiatul **a sărit** peste gard / Băiatul **sărea** în jurul copacului; **Vedeam** un băiat **sărind** în sus. Eu am început să citesc, dar profesorul m-a întrerupt / Eu începeam să citesc, când el a intrat*. The opposition of perfect and continuous aspect is similar to the perfective and imperfective aspectual opposition in the Slavic languages. In this case the sentence *I had been working at my article for three hours before he came back* would express both perfect and continuous meanings. The perfect form, depending on the context, can express either a finished or unfinished aspectual action. In *I wrote a letter yesterday* and *I had written a letter yesterday by five o'clock* both verbal forms express a perfect(ive) in the sense that they are finished, but *had written* also expresses the categorical meaning of anteriority or taxis. In Modern Romanian there exists a system of periphrastic (potential) or durative forms similar to the English continuous ones (also available in Spanish, Portuguese and Italian), consisting of the auxiliary verb ***a fi*** (to be) and gerunziul. In the indicative these forms are rarely used now: 1) Indicative mood**:** *will be writing - va fi scriind, will have been writing - va fi fost scriind, is writing - este scriind, was writing - era scriind, has been writing - a fost scriind, să fie scriind, să fi fost scriind, de ar fi scriind, de ar fi fost scriind* etc**.** In Modern Romanian the periphrastic (potential) or durative forms are rarely used in the indicative mood. In the XVII-XIX centuries they were regularly attested: ***Era** ca oile **rătăcindu*** [7, p.36]. ***Au fost avându** prieteşug mare cu Pătru Vodă* [7, p.123]. ***Erau trecând** printr-o pădure mare şi deasă; **Au fost dormind** la bisearica lui svetin Benedict* [7, p.83]. *Şi **era mergându** şi **apropiindu**-mă către Damascu* [7, p.90]. Durative aspectual constructions of **fi+gerunziul** are used for expressivity. In the oblique moods the durative forms are still used: *– Unde-i Petru? Va (o) **fi lucrând** în livadă. Să fie el lucrând? De ar **fi** el **lucrând**! Unde era Petru? O(aş) **fi fost lucrând** în livadă. **Vei fi văzând** tu multe, dar eu nu observ nimic* [7, p.112]. The forms ***fi lucrând, fi fost lucrând*** are durative infinitives in Romanian. They are not usually considered as such in the existing grammar books. The complete list of infinitives expressing tense, voice and anteriority categorial oppositions is: **a scrie - a fi scris/ă (**simple future passive voice)**, a fi scris (**future perfect active voice) **- a fi fost scris/ă, a fi scriind - a fi fost scriind.** Occasional use of indicative durative forms in the Romanian literary style is still attested in both written and spoken variants. Thus, in the translation from French of the book *Regina Margo* we find: *El s-a accidentat şi acum **este suferind***. (A.Duma) ***Este suferind*** is much more expressive than ***suferă*** in *El s-a accidentat şi acum **suferă***. In Modern Romanian such indicative forms are rarely used: *El s-a accidentat şi acum este suferind***.** In the oblique moods these grammatical forms are still attested, especially in colloquial speech. All the constructions of participle I in English usually have identical equivalents in Romanian. These constructions in English and Romanian are used both aspectually and for expressivity: *I saw **Andrew (him) crossing** the street – Eu **l**-am văzut pe **Andrei trecând** strada; He **said looking around** – El **a spus uitându-se în jur; He came running** – El **venea fugind; Walking in the park** he met Helen – **Plimbându-se prin parc**, el a întâlnit-o pe Elena***.** The constructions, regularly used and confronted in both languages, are: Accusative with participle I in English and Accusative with gerunziul in Romanian: *Young Francis **was seeing the darkies working** in the cotton fields - Tânărul Francis îi **vedea pe negri muncind** pe plantaţiile de bumbac* (J.Galsworthy); *Dupin was moving quickly to the door, when we again **heard him coming up** - Dupin se mişca repede spre uşa, când peste o clipă îl **auzirăm pe necunoscut urcând din nou*** **(**E.Po)**.** The next construction is Nominative with Participle I and Nominative with gerunziul: *He **was seen running** to the river – El **a fost văzut fugind** spre râu.* Nominative absolute: *The **dinner being ready**, he dished and served it up – **Prânzul fiind gata**, el a servit masa; The **house door being open**, she went in before Tom, requesting him to follow her* (M.Twain) **-** ***Uşa casei fiind deschisă**, ea a intrat înaintea lui Tom, cerându-i s-o urmeze.* Absolute Participle construction and Absolute gerunziul construction: *A lake **with children swimming in it**, appeared and disappeared – Un*

lac, ***cu copii scăldându-se în el****, apăru şi dispăru.* Double predicate: *The little maid* ***came running down*** *– Fetiţa* ***venea fugind*** *în jos. He* ***walked singing*** *– El* ***mergea cântând****.* Such sentences can be easily transformed: *He walked singing = He walked and he was singing - El mergea cântând = El mergea şi cânta;.* An aspectual form, which is common to Romance languages, is the imperfect. Imperfectul in Romanian is regularly confronted with the English continuous aspect or past indefinite with a durative meaning.: *They* ***were waiting for*** *the judge and Mariette was thinking of all the money Don Cesare had spent (Ei* ***aşteptau*** *judecătorul, Mariet* ***se gândea*** *la toţi banii, pe care Don Cezare îi cheltuise)****.*** The continuous is very often used for expressivity. Simple past in English is often used to express not only point actions, but also extended ones: *He* ***represented*** *for her the reality of things (El* ***reprezenta*** *pentru ea ralitatea vieţii); Plainer people* ***were in the ascendant*** *(Oamenii mai simpli* ***erau în ascensiune)*** [8, p.207-209]. Some words in English lexically express a durative or interminative action. All the verbs in English, including the putandi and sentiendi ones can be used in the continuous aspect. The same could be said about the habitual and repeated actions, accompanied by words possessing a certain durative meaning: *always, permanently, etc.* In Spanish, Portuguese and Italian the durative structures, in both the indicative and oblique moods, in finite and non-finite forms are still regularly used, mainly for expressivity. Thus, in the Spanish expressive style the durative forms exist in all the grammatical tense forms: ***Estoy hablando. I am speaking. Eu vorbesc; Estoy mirando*** *estas revistas. I* ***am looking*** *through these magazines.* ***Privesc*** *aceste reviste; Juan* ***esta comendo. John is eating.*** *Ion* ***serveşte*** *masa;* ***Hemos estado nadando*** *tres horas. We* ***have been swimming*** *for 3 hours.* ***Înotăm*** *de 3 ore* [2, p.223]. *The passengers* ***are arriving*** *at their destination. Pasagerii* ***sosesc (îi vedem sosind)*** *la destinaţie. Los pasajeros* ***estarán llegando*** *a su destine; Ayer* ***estuve repasando*** *la gramatica. Yesterday I* ***was revising*** *gramar. Ieri* ***repetam*** *gramatica. ? Quantas horas* ***estuvimos durmiendo?*** *For how many hours* ***were we sleeping****? Câte ore* ***dormeam/am dormit*** *noi?* [6, p.1-16]. *Mañana* ***estaré trabajando*** *todo el día en la biblioteca. Tomorrow I* ***shall be working*** *in the library the whole day through. Mâine* ***voi lucra*** *toată ziua în bibliotecă* [1, p.196]. Thus, the continuous or durative forms in Spanish and English are regularly confronted. In Spanish they are mainly used for expressivity. In Romanian the contextual, lexical and lexical gramatical aspectual means prevail over the gramatical ones. In Portuguese the construction *estar+gerundio* is also regularly used: *Eu* ***estou estudando*** *na Universidade. I* ***am studying/ study*** *at the university.* ***Studiez*** *la universitate; Ele* ***estava lendo*** *quando ela me chamou. He* ***was reading*** *when she called me. El* ***citea*** *când ea m-a chemat; Amanha* ***estaremos preparando*** *toda a documentacao. Tomorrow we* ***shall be preparing*** *all the documents. Mâine noi* ***vom pregăti*** *toată documentaţia* [3, p.324]. Similar constructions are used in Italian: *Marcovaldo* ***stava portando*** *a spasso la famiglia. Marcovaldo* ***is getting*** *his family out for a walk. Marcovaldo iese la plimbare cu familia sa; Pietro* ***sta leggendo*** *un libro. Peter* ***is reading*** *a book. Petru (la momentul dat)* ***citeşte*** *o carte; Egli* ***andava dicendo*** *delle bugie. He* ***was telling*** *a lie. El* ***spunea*** *neadevărul.* In Spanish, Portuguese and Italian there are several constructions with *gerundio* expressing durative aspectual actions. Thus, *ficar+gerundio* in Portuguese expresses an action in progress: ***Fico olhando*** *para o retrato*. I ***have been looking*** at the picture. *Andar a+infinitive*: *A Teresa* ***anda falando*** *da mudanca de casa. Teresa* ***is speaking*** *of exchanging the flat. Tereza* ***vorbeşte*** *de schimbarea apartamentului* [3, p.325]. E*star+ gerundio* can be substituted by *estar a + infinitive* with a durative meaning: *O Pedro* ***esta a ler*** *o novo livro*. The same is in *ficar+gerundio,* where gerundio is substituted by the infinitive: *Fico a estudar 3 horas*. The construction *continuar* (*seguir, prosseguir*) *+gerundio*: *Ele* ***continua lendo*** *o jornal*. They **went on reading** the magazine. The construction *continuar a+infinitive*: *Ele* ***continua a ler*** *o jornal*. In both examples the durative lexical meaning of *continuar* is prevailing and compensating the use of a grammatical non-continuous form. *Ficar+gerundio* express a durative action as well: ***Fico olhando*** *para o retrato. I* ***have been looking*** *at the picture*. E*star+gerundio* can be substituted by *estar a+infinitive*: *O Pedro* ***esta a ler*** *o novo livro. Peter* ***is reading (reads)*** *a new book. Ficar+gerundio* can be substituted by infinitive: ***Fico a estudar*** *3 horas. I* ***have been learning*** *for three hours.* ***Studiez*** *de 3 ore.* C*ontinuar (seguir, prosseguir) + gerundio* is also durative: *Ele* ***continua lendo o*** *jornal. He* ***continues reading*** *the magazine.* Here the grammatical and lexical duration are combined. *Continuar a + infinitive: Ele* ***continua a ler*** *o jornal. He* ***continues reading*** *the journal* [3, p.325]. In constructions with infinitive the grammatical aspectual durative meaning is weaker than in constructions with *gerundio*. The same is attested in English: *He* ***continues reading*** *the magazine* is easily substituted by *He* ***continues to read****/He* ***goes on reading***. As to the durative lexical and grammatical aspect in French and German it is expressed by imperfect, constructions with present participle, gérondif and lexical and contextual meanings: *Ils* ***représentaient*** *pour elle la réalité de la vie. El* ***reprezenta***

pentru ea realitatea vieţii. Sa conscience ***répétait*** *l'écho des commentaires de Fleur à la lettre de Annie Bergfeld. Conştiinţa îi* ***repeta*** *ecoul comentariilor lui Fleur la scrisoarea Anei Bergfeld.* [8, p.206]. Confronting participle I / gerunziul we observe the corresponding equivalents: a) Participle I - participe présent - gerunziul: *Tom lay...* ***watching*** *the two intently. Tom était couche... les* ***fixant*** *des yeux tous le deux; Tom stătea culcat,* ***scurtându-i*** *lung cu privirea pe amândoi;* b) Participle I - gérondif - gerunziul: *Hier soir je me suis endormi* ***en lisant****. Asară am adormit* ***citind****;* c) Participle I - imparfait – imperfectul/gerunziul: *1. Tom lay* ***thinking****. Tom était couché et* ***pensait/en pensent****. Tom sta culcat şi* ***se gândea/gândindu-se*** [8, p.206]. The French *imparfait* and the Romanian *imperfectul* express durative aspectual meanings. Durative combinations in German: *Wir sahen den* ***spielenden*** *Kindern zu. Ne-am uitat la copiii* ***care se jucau****. Er* ***kam lachend*** *die Treppe herunter. He* ***came laughing*** *down the staircase. El* ***venea râzând*** *înjos pe scară. Das Kind* ***kam weinend*** *nach Haus. The child* ***came*** *home* ***crying.*** *Copilul* ***venea plângând*** *acasă. Er erreichte* ***schwimmend*** *das andere Uffer. A ajuns* ***înotând*** *la celălalt mal* [12, p.75]. In German like in French the durative actions are expressed by the forms of imperfect constructions with Gerondif and Partizip Präsens (Partizip I), possessing durative aspectual meanings. In Spanish (like in Italian, Portuguese) there are other verbs combined with gerundio to express durative actions: *ir, andar, venir, seguir, continuar, quedar(se), permanecer: Las muchachas* ***continúan charlando*** *(went on chattering). Un hombre extraño* ***se quedo registrandome*** *(went on inspecting me) con la vista de arriba abajo. Ellos, los chicos,* ***habian ido creciendo*** *y saliendo a la vida* [2, p.222; 1, p.196]. *Ir+gerundio* is regularly used*: Recalde miraba el agujero... que* ***iba haciendose*** *(was getting more and more) mas grande. Hay que* ***ir pensando (get thinking)*** *en eso, ahora que has acabado el bachillerato. Ya* ***voy comprendiendo*** *(start understanding) que mi vecino tenia razon* [2, p.225]. The combination *seguir+gerundio* expresses durative actions in all the tense categorial forms: ***Seguimos trabajando*** *en la Universidad. We* ***are working*** *at the university.* ***Seguiremos tomando*** *parte en los debates. We* ***shall be taking part*** *in the debates* [1, p.225]. Other constructions with *gerundio* in Spanish: ***Continúe andando*** *hasta que llegue a la tercera bocacalle de la izquierda (continue walking* [1, p.196]. In Portuguese: *Enquanto tu falas, eu* ***vou trabalhando****. While you* ***are talking I am working****. În timp ce vorbeşti, eu lucrez. A Teresa* ***anda falando*** *da mudanca de casa. Teresa* ***is speaking*** *of exchanging the flat* [3, p.325]. *Seguir+gerundio* Express a present, past or future continuous actions: ***Seguimos trabajando*** *en la Universidad. We are still working at the university.* ***Seguiremos tomando*** *parte en los debates. We* ***shall be taking part*** *in the debates* [2, p.224]. Gerundio is used parallel to a finite durative form of the verb: *Los niños se han quedado en la playa* ***tomando el sol (lying in the sun, făcând băi de soare, загорая)*** [2, p.224]. *Visitando monumentos, estoy cansada y tengo hambre (visiting, vizitând, посещая)* [6, p.12]. We observe the same in Portuguese: *Maria* ***estava sentada pensando*** *no seu filho. Mary* ***was sitting, thinking*** *of her son. Maria* ***şedea gândindu-se*** *la feciorul său…* Participle I in English has the same aspectual functions like gerundio in Spanish, Italian, Portuguese, and gerunziu in Romanian, expressing aspectual continuous actions in various constructions. *I saw* ***Andrew (him) crossing*** *the street – Eu 1-am văzut pe* ***Andrei trecând*** *strada. He* ***walked singing*** *– El* ***mergea cântând****.* The same event can be described by using simple or continuous forms depending on the intention of the speaker like in: *Yesterday at five o'clock I met my friends. Yesterday at five o'clock I was meeting my friends, Ieri la ora cinci am întâlnit prietenii mei. Ieri la ora cinci întâlneam prietenii mei.* In the first sentence the speaker just mentions the fact of the meeting, while in the second it is developing in time and is more expressive. Compare: *Cuantas horas seguidas* ***estuvimos durmiendo****?* [2, p.224]: *For how many hours have we been sleeping (this night)? Câte ore am dormit noi noaptea aceasta? Сколько же часов мы спали? Cf. Câte ore dormeam noi noaptea când eram în concediu?* The verb *to sleep* has a lexical durative meaning, but grammatical duration as well. In Romanian in the last example we have an emphatic combination of both lexical and grammatical aspectual meanings. As we mentioned above the lexical durative verbs can be used emphatically in the continuous forms: *He looked out of the window. A man* ***stood*** *at the door / I looked out of the window a man* ***was standing*** *at the door. Человек* ***стоял*** *у двери; Un bărbat* ***stătea*** *la uşă (Am văzut un bărbat* ***stând*** *la uşă*). Even point action verbs can be used to express durative actions: *The boy was jumping round the tree. Băiatul sărea în jurul copacului.* The **putandi** and **sentiendi** verbs can also be used in continuous forms: *He* ***was seeing*** *them coming****.*** *He* ***was seeing*** *them working hard.* We have the same in case of durative adverbs: *always, often, constantly, permanently, usually,* etc.: *He is always doing things like this. They were always worrying. He was always promising to come.* Thus, the aspectual durative forms in Romanian and other Romance languages are mainly used metasemiotically. The continuous/non-continuous opposition in English is also in a process of transition from a simple grammatical category to a grammatical stylistic one.

Bibliography:

1. ВЕЛИКОПОЛЬСКАЯ, Н., РОДРИГЕС ДАНИЛЕВСКАЯ, Е., Москва: Высшая школа, 1983.
2. ВИНОГРАДОВ, В., *Курс практической грамматики испанского языка*. Москва: Высшая школа, 1990.
3. ЖЕБИТ, А., КУЗНЕЦОВА, Г., *Португальский язык*. Москва: Высшая школа, 1984.
4. ILYSH, B., *History of the English Language*. Moscow: Vyshaia Shkola, 1973.
5. КАРУЛИН, Ю., ЧЕРДАНЦЕВА, Т., *Курс итальянского языка*. Москва: Высшая школа, 1981.
6. LINGAPHONE course: *Curso de Español*. Materialele laboratorului fonetic, USM, Chişinău, 1988.
7. MARIN, V. *Gramatica istorică a limbii moldoveneşti*. Chişinău: Lumina, 1970.
8. MELENCIUC, D., *Comparativistics*, Chişinău, CEP USM, 2003.
9. MELENCIUC, D., *A Reader in English Stylistics*. Chişinău: CEP USM, 2005.
10. MELENCIUC, D., COVALEV, V. *The Evolution of the Category of Aspect*. Chişinău: CEP USM, 2005.
11. РОДРИГЕС ДАНИЛЕВСКАЯ, Е., ПАТРУШЕВ, А., СТЕПУНИНА, И., *Испанский язык*, Москва: Высшая школа, 1988.
12. SAVIN, E. *Gramatica limbii germane*. Bucureşti: Editura Maşina de scris, 1996.

Prezentat la 25.04.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

VARIOUS CRITERIA OF INTRALINGUAL ASPECTUAL CATEGORIZATION

Dumitru MELENCIUC, Silviana CUPCIC

Moldova State University

Grammatical, lexical-grammatical, lexical, contextual and prosodic means in Modern English are part of the aspectual conceptual category, consisting of marked and unmarked members of the opposition. In the present article we would like to analyze some minor aspectual means existing in English, with occasional examples concerning Romanian and some other European languages. Diachronically the dominant categorial forms can become subservient to more competitive means. In Early English lexical and contextual means ceded the priority to the perfective-imperfective opposition, which in its turn is now subservient to the taxonomy of continuous – non-continuous aspect. In the Romance languages the durative forms have mainly a stylistic aspectual function. The same tendency in the use of continuous aspect in the English language.

Keywords: *grammatical category, lexical-grammatical category, lexical aspectual forms; marked forms, unmarked forms, conceptual category.*

DIFERITE CRITERII DE CATEGORISIRE ASPECTUALĂ INTRALINGUALĂ

Categoria conceptuală aspectuală în limba engleză contemporană este exprimată de mijloace gramaticale, lexical-gramaticale, lexicale, contextuale şi prozodice, existente şi în alte limbi cu prevalarea unor sau altor forme. În prezenta lucrare sunt analizate unele mijloace aspectuale minore folosite în limba engleză contemporană cu exemple ocazionale din română şi din alte limbi. În plan diacronic, formele categoriale dominante pot ceda prioritatea altor mijloace aspectuale. În engleza veche, mijloacele lexicale şi contextuale au cedat întâietatea taxonomiei perfect/imperfect, care, la rândul ei, e întrecută de formele categoriale aspectuale durative. Sunt analizate exemple de forme aspectuale în limbile engleză, română, spaniolă, portugheză şi italiană. În limbile romanice formele durative aspectuale sunt folosite preponderent în plan metasemiotic. Formele continue în limba engleză au aceeaşi tendinţa de a fi folosite în scopuri stilistice.

Cuvinte-cheie: *categorie lexicală, categorie lexical-gramaticală, forme durative, categorie conceptuală, forme marcate, forme nemarcate, taxonomie.*

The category of aspect in various languages has been scientifically analyzed by linguists. Still there are plenty of controversial points of view as to the categorization criteria. Controversy on the emic level leads to various interpretations and confusion in teaching/learning a foreign language. Prof. M.Blokh considers that the aspective meaning of the verb, as different from its temporal meaning, reflects the inherent mode of the realization of the process irrespective of its timing. The aspective meaning can be in-built in the semantic structure of the verb, forming an invariable, derivative category. The various lexical aspective meanings have been generalized by the verb in its subclass division into limitive and unlimitive sets, on the whole, this division is loose, and the demarcation line between the sets is easily trespassed both ways [1, p.155]. In Modern English the Continuous/ non-Continuous aspectual opposition is dominating. But opinions have been voiced that in English there are plenty of lexical and lexical grammatical aspectual means, dominant in some other languages. In various publications, including the online ones in Glottopedia, Wikipedia et al, plenty of terms representing mainly the Aktionsart metalanguage have been put forward: *perfect*, *perfective, momentaneous, ingressive, evolutive, delimitative, completed, telic, atelic, accomplishment, achievement, saturative, exhaustive, finite, terminative*, etc. [5,6]. In internet sources we find a list of terms representing the lexical, lexical-grammatical and grammatical taxonomies: perfective: *I struck the bell* (non-temporal event). Momentane or momentaneous actions: *The mouse squeaked once*. Perfect: *I have arrived*. Recent perfect or after perfect: *I just ate* or. Prospective: *I am about to eat, I am going to eat*. Imperfective – both lexical and grammatical: *I am walking to work* and *I walk to work every day*. Continuous or Progressive – grammatical and lexical: *I am eating, I know*. Stative: *I know French*. Habitual: *I used to walk home from work, I would walk home from work every day*, *I walk home from work every day*. Gnomic/generic: *Fish swim and birds fly* expressing general truths. Episodic: *The bird flew*. Inceptive or ingressive: *I started to run*. Inchoative: *The flowers started to bloom*. Terminative or cessative: *I finished my meal*. Defective: *I almost fell*. Pausative: *I stopped working for a while*. Resumptive: *I resumed sleeping*. Punctual: *I slept*. Durative: *I slept for a while*. Delimitative: *I slept for an hour*. Protractive: *The argument went on and on*. Iterative: *I read the same books again and again*.

Frequentative: *It sparkled*. Experiential: *I have gone to school many times*. Intentional: *I listened carefully*. Accidental: *I accidentally knocked over the chair*. Intensive: *It glared*. Moderative: *It shone*. Attenuative: *It glimmered* [7]. Various aspectual meanings and synonymous metalinguistic units used in the field. Aspectual meanings are expressed not only by verbs but also by other parts of speech and linguistic means like: adverbs, nouns (including the deverbal ones) adjectives, etc. Stylistic, phonological syntactic, suprasyntactic and contextual means can also contribute to aspectual categorial intensification. Thus, in "The role of Aktionsart in deverbal nouns: State nominalizations across languages" by Antonio Fa´ Bregas, Rafael Marin" plenty of examples are aduced of various lexical aspectual meanings expressed by nouns in English and Italian [8]. As to lexical durative aspect we have to mention that in some grammar books we find the rule that *putandi* and *sentiendi* verbs should not be used in the continuous aspect. A closer inspection of this phenomenon shows that they can be used in the continuous aspect metasemiotically. Verbs like "believe, see", etc. express the durative aspect lexically and they are used in the grammatical continuous form when there is a necessity to intensify the durative meaning, to make it more emphatic, more expressive: *But I am seeing you, you are there behind the tree! Am I really hearing what you are saying?* Here are some verbs, which possess lexical durative aspectuality and in non-expressive style they are not used in the grammatical continuous form: *see, feel, taste, observe, agree, disagree, believe, disbelieve, differ, doubt, find, foresee, forget, imagine, hear, know, mean, notice, recall, recognize, recollect, remember, suppose, think, trust, distrust, understand, smell, detest, forgive, hate, like, dislike, love, mind, please, displease, prefer, want, wish, desire, hear, sound, look, appear, consider, expect, hope, loathe, refuse, regret, be, belong to, contain, consist of, cost, depend on, deserve, have, hold, matter, own, resemble,* etc. In their continuous the degree of expressivity amplified: *God was witness to all their calamities. He* ***was seeing*** *them robbed. He* ***was seeing*** *them famish hour by hour. He* ***was seeing*** *them die.* (The stylistic impact here is further enhanced by the repetition of ***was seeing*** in the 3 sentences.) *I* ***am seeing*** *a brown colour. You* ***are seeing*** *this place for the last time. I* ***am hearing*** *it better now.* ***Am*** *I really* ***hearing*** *a voice at last! The dog* ***was smelling*** *the lamp post. She* ***was smelling*** *the fish to find out whether it was fit to eat. She* ***was tasting*** *the sauce to find out whether it was salt or sugar she had put into it. She* ***was feeling*** *the sun extremely. She* ***was nothing*** *like me, so she must be a stranger whom I* ***was observing****, though in a most bewildering way, etc.* The same could be said of the verbs used with durative adverbs: *always, often, constantly, permanently, occasionally, usually, etc.* The English people regularly use the grammatical continuous aspect with durative adverbs in their emphatic speech, to make it more expressive: *He* ***is always doing*** *things like that. They* ***were always worrying****. He* ***was permanently promising*** *to come.* The choice of the continuous aspect depends only on the action being viewed in progress. This is the only criterion that matters when an aspectual form is chosen. When there is a necessity to intensify the categorial aspectual meaning, English people in emotionally coloured situations use the durative forms: *You don't see me. Oh, I see you. No, you don't! But I* ***am seeing*** *you! You are behind the bush!* Thus, the continuous forms are also used for stylistic purposes. The emphatic use of *seeing* and *always* is accompanied by emotionally coloured prosodic means: wide range, high fall, slowed down tempo, increased loudness, etc. The categorial meaning discloses the nature of development of the verbal action, on which ground the suggested name for the category as a whole will be "development" or "duration". Simultaneous use of grammatical, lexical-grammatical, grammatical, lexical, metasemiotic and suprasyntactic aspectual means should be taken into consideration in the process of categorization. The means of expression of the conceptual category of aspect in the confronted languages should be analyzed in order to single out coincidences and non-coincidences and use them in the teaching/learning process. Besides the continuous/non-continuous opposition we find in some works the taxonomies of **perfect/non-perfect aspect** and **perfect/continuous aspect**. There is a metalinguistic confusion in case of the terms *perfect* and *perfective*. The original meaning of the Latin term ***perfect*** was a ***finished action*** and formed an aspectual opposition with ***imperfect forms*** *(unfinished actions).* This aspectual category still exists in many languages. Gradually the term ***perfect*** acquired the meaning of *anteriority*. That is why now it would be more convenient to use the term ***perfective*** in the meaning of *finished action* and the term ***perfect*** to express the meaning of *anteriority.* A perfect form in English, depending on the context, may express either a finished or an unfinished action [3, p.234-236]. Taxis as a historical linguistic category developed various means of expressing anteriority in the Indo-European languages. In English, beginning with the Old Period, the grammatical categorial forms started to develop (influenced by Latin) to support the already existing lexical and contextual means. At present the English category of taxis is one of the basic

grammatical morphological categories which comprise the whole system of the finite and non-finite verb forms. The opposition of anteriority - simultaneity can be expressed in English purely grammatically, lexico-grammatically and lexically using contextual and lexical markers, like adverbial modifiers, etc. We should carefully keep apart the conceptual category of anteriority and the grammatical one as constituted by the oppositions of the relevant categorial forms. The function of anteriority is universal in the sense that in all the languages we are supposed to be able to express the anteriority of an action to another action or moment of speech on the axis of time. The fact that the category of taxis is interconnected with other grammatical categories (aspect, voice, mood, etc.) and expressed by certain grammatical forms results in different interpretations and various metalinguistic units. At present in all the European languages there is a tendency of perfect forms to gradually get out of usage. The simplification of the system of perfect forms is compensated by lexical and contextual means getting a more important function in expressing anteriority within the universal category of taxis. Different meanings can be expressed by one and the same form in different contexts or by changing the lexical character of the verb. Linguistic categories are in a state of permanent change [2, p.122-143]. Taxis is grammatically expressed by finite and non-finite perfect forms, which are interpreted as expressing anteriority, a complete action, result, tense. But more linguists (E.Benveniste, A.Smirnitsky, R.Allen, H.Palmer, O.Akhmanova) consider anteriority to be the main categorial meaning of finite and non-finite perfect forms [2, p.122-143]. At the same time they express finished/unfinished/durative actions. In Romanian the process of perfect forms getting out of use is more advanced than in English. In the majority of cases taxis is expressed by lexical and grammatical means. Lexical means are now in the process of gaining more ground than the grammatical ones. As to the use in different functional styles it has been observed that the non-finite perfect forms are practically not used in journalese, either in British or American newspapers. As far as finite perfect forms are concerned, preference is given to present perfect, the form that is best suited to establish a correlation between past and present, on the one hand, and the connection between the performer and the undergoer of the speech event, on the other. The inclusive perfect forms usually express an imperfective (unfinished) anterior action, which includes the present moment: *I have lived here for many years and I am not intending to move to any other place.* This example would be in aspectual opposition of perfective/ imperfective to *I have lived here for many years and now I move to a new place* (finished anterior action). At the same time both examples could be part of the marked member of the opposition of Continuous/non-continuous aspect. We should take here into consideration the lexical durative aspectual lexical meaning of the verb 'to live", which will contribute to the intensification of the general durative meaning combined with the continuous form, where its expressivity is considerably enhanced: *I have been living here for many years.* In the examples like "*He* ***had been reading*** *his book for two hours* ***before*** *I came back"* we observe that the prevailing aspectual meaning is that of a continuous action (unfinished action) in development during a certain period of time before another action in the past (past anteriority) [3, p.236]. One of the most important elements of all the perfect forms of the verbs in English is ***past participle*** *or* ***participle II,*** expressing anteriority in the purest way and contextually finished or unfinished actions. It can be used separately and synthetically express anteriority and voice, serve to form a number of perfect and passive voice analytical forms. Participle I and participle II form an opposition: *reading – read, citind – citit; writing – written, scriind – scris; seeing – seen, văzând - văzut; creating – created, creând – creat.* We observe three distinct categorical oppositions, that of simultaneity vs. anteriority (category of taxis), active vs. passive (category of voice) and continuous vs. non-continuous (category of aspect). Some intransitive verbs gradually acquire transitive submeanings: *Running a factory is not easy. The factory is run well. He was laughed at – El a fost luat în râs* [3, p.236]. The perfect non-finite forms express a more distinct than the finite forms. The past participle expresses anteriority in the purest way. Examples of *participle II* used in the function of an attribute: *The house* ***built*** *a hundred years ago is still in a very good state. Casa* ***construită*** *o sută de ani în urmă s-a păstrat în condiții foarte bune.* In both languages a complete coincidence is attested of *past participles* in attributive functions. A.Smirnitsky thinks that “is gone” may be identical to the combination “have gone” in a transferred meaning “he died” like in the sentence *“Poor Mr. Brown is (has) gone. He has left us. He has joined the great majority”. “Where is Mr. Brown? He is gone (=has gone). He will be back in an hour”* In case of transitive verbs the past participle has a passive meaning closely connected with “perfectivity” (finished action) (*The letter written yesterday was sent in time*.) [4, p.278-288]. The past participle is regularly confronted the Romanian with participiul trecut: *The methodology* ***tested*** *in the Indo-European field set the pattern. Metoda* ***experimentată***

în domeniul indo-european a devenit exemplară. The English participle II can correspond to the Romanian mai mult ca perfectul: *On the staircase Charny met only some officers, friends of his, **informed** beforehand. Pe scări, Charny întâlni numai câțiva ofițeri, prieteni de ai săi, care **fusese anunțați** (=**anunțați**) din timp.* Past participle can be used in the functions of **a)** attributive - *The data obtained are being carefully analyzed and studied. Datele obținute sunt analizate şi studiate atent*; In both languages the participles have the function of attributes. **b)** adverbial modifier of time - *Asked (being asked) to comment about the U.N. resolution tabled by the Afro-Asian countries, the Prime Minister replied... Întrebat (find întrebat, când a fost întrebat) să comenteze rezoluția ONU propusă de țările Afro-Asiatice, Primul Ministru a răspuns...;* The English participle „asked" has the function of adverbial modifier of time and could be substituted by the passive voice form of the present participle „being asked". The form „tabled" has the function of an attribute; **c)** adverbial modifier of condition - *If **given** the opportunity, this industry will rapidly develop. Această industrie se va dezvolta rapid, dacă vor vi create posibilități favorabile (=Posibilități **fiind date**, această industrie se va dezvolta rapid);* **d)** adverbial modifier of concession**-** *But the Right-wing Labour leaders, though **forced** to give way on some questions, will stick to their policies. Liderii laburişti de dreapta, deşi **forțați** să cedeze în unele probleme, vor susține politica lor*; **e)** complex object with past participle - *We hope to see this issue raised in all trades councils, in every union. Noi sperăm să vedem această problemă ridicată în fiecare sindicat.* The construction of complex object with past participle in English corresponds to a structure of complex object with subjunctive in the meaning of future and in the second complex object with past participle [2, p.152-164]. Thus, we can state that past participle express anteriority and finished actions in cases when the action is preceding the moment of speech. Thus we can conclude that the conceptual category aspect is expressed by a variety of grammatical, lexical-grammatical and lexical means. The continuous and perfect aspectual forms are more or less well described in the linguistics. The lexical aspectual elements are still to become the object of serious linguistic and linguo-stylistic research. Here we should scrutinize all the lexical grammatical classes of lexemes, the syntactic and suprasyntactic phonological means in the field as to the description of a complex aspectual system existing in English and Romanian as conceptual categories.

Bibliography:

1. BLOKH, M. *Theoretical Grammar of English Language.* Moscow, 1983.
2. MELENCIUC, D. *Comparativistics.* Chişinău, 2003.
3. Anale Ştiințifice ale USM, „Ştiințe Filologice". Chişinău, 2005.
4. СМИРНИЦКИЙ, А. *Морфология английского языка.* Москва, 1959.
5. http://www.glottopedia.de/index.php/Aktionsart.
6. http//en.wikipedia.org/wiki/Grammatical_aspect.
7. http:// www.features. survey. ac. uk /features/aspect.html Anna Kibort.Aspect.
8. english6.net/.../the-role-of-aktionsart-in-dev.. The role of Aktionsart in deverbal nouns: State nominalizations across languages1 ANTONIO FA´ BREGAS, RAFAEL MARIN, Cambridge Universiry Press, 2011.

Prezentat la 25.04.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

PARADIGMA COGNITIVĂ ÎN LINGVISTICĂ: ISTORICUL, PROBLEMATICA ŞI PERSPECTIVELE

Elena GHEORGHIŢĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol este unul de sinteză, în el fiind abordată paradigma cognitivă în lingvistică, în acelaşi rând locul şi rolul lingvisticii cognitive în sistemul altor discipline lingvistice şi non-lingvistice. Se trasează originile cognitivismului în lingvistică, direcţiile actuale de cercetare, principiile şi tehnicile de bază ale disciplinei respective. Se discută problematica şi eventualele perspective ale studiilor cognitive ale limbii.

Cuvinte-cheie: *lingvistică cognitivă, cogniţie, cunoştinţe, angajament cognitiv, introspecţie, principii ale lingvisticii cognitive, paradigmă.*

THE COGNITIVE PARADIGM IN LINGUISTICS: HISTORY, CHALLENGES AND PERSPECTIVES

This is a synthesis article. The main topic touched upon is the cognitive paradigm in linguistics, the place and role of cognitive linguistics in the system of other linguistic and non-linguistic disciplines. Origins of cognitivism in linguistics are traced and current research areas, principles and techniques are discussed. We also expose the challenges and eventual perspectives of the cognitive study of language.

Keywords: *cognitive linguistics, cognition, knowledge, cognitive commitment, instrospection, principles of cognitive linguistics, paradigm.*

Pentru a veni cu o caracteristică a lingvisticii contemporane (de la sfârşitul sec. XX – începutul sec. XXI) urmează să răspundem la un şir de întrebări destul de complicate. Printre ele numim şi cele care se referă la direcţia de dezvoltare a lingvisticii, sarcinile acesteia şi la modul în care ea se încadrează în ştiinţa de la începutul secolului XXI.

La începutul anilor 1960 T.Kuhn a introdus în circuitul ştiinţific general noţiunea de paradigmă, care imediat a stârnit discuţii aprinse în rândurile reprezentanţilor mai multor discipline. Cu toate că lucrarea sa a fost consacrată legităţilor de dezvoltare doar a ştiinţelor reale, comunitatea academică o consideră drept reper metodologic general [39]. Ne aliniem celor care împărtăşesc această idee. Conceptul de paradigmă ne pare unul foarte raţional şi credem că el poate fi utilizat şi pentru demonstrarea dezvoltării ideilor ştiinţifice în lingvistică, cu unele modificări de rigoare. Explicarea acestora depăşeşte scopul prezentului articol şi poate chiar constitui un subiect pentru o publicaţie separată.

În lingvistica contemporană în cadrul paradigmei antropocentriste se dezvoltă mai multe direcţii. Una dintre ele este lingvistica cognitivă. Aceasta este numită, mai ales în publicaţiile recente, *mişcare* sau *direcţie de activitate*, pentru că nu este o teorie concretă, specifică. Este mai degrabă o abordare, cu un set de principii, presupoziţii şi perspective ce au dus la formularea unui şir de teorii, care, după cum vom vedea din analiza ulterioară, se completează reciproc, se suprapun şi uneori chiar se contrazic. În continuare vom schiţa ideile principale care, în opinia noastră, caracterizează această direcţie de cercetare la etapa actuală.

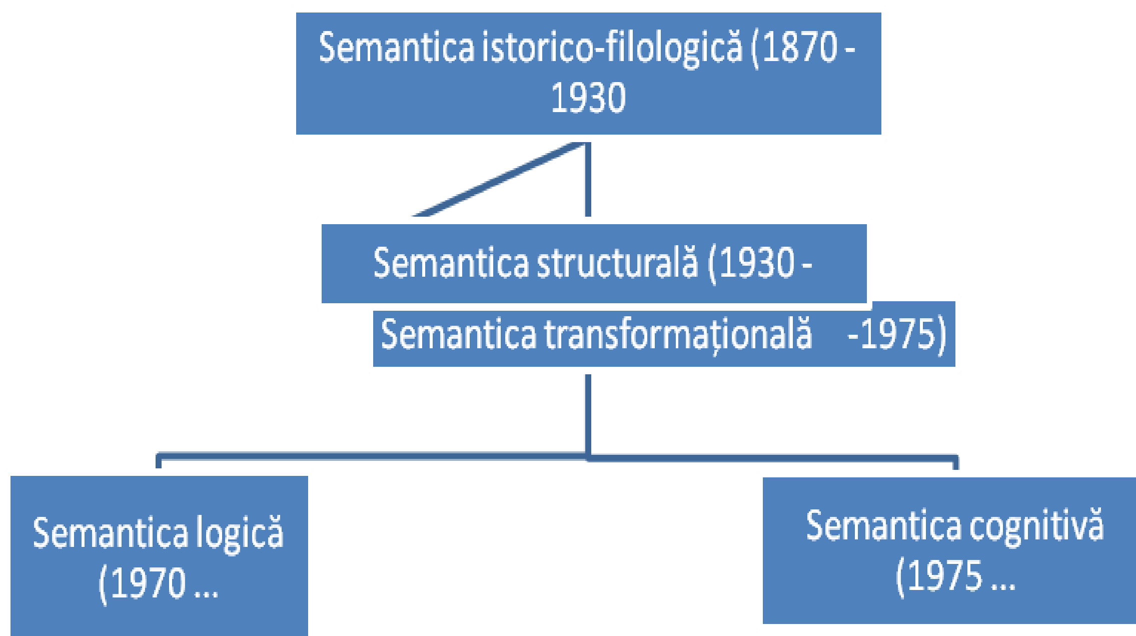
Terenul pentru lingvistica cognitivă a fost pregătit în anii 1970 prin lucrările lui Leonard Talmy despre funcţiile cognitive *figură* (în engleză *figure,* concept preluat din psihologie; în lingvistică înseamnă concept ce necesită „ancorare”, pentru detalii a se vedea [47]) şi *bază* (în engleză *ground,* la fel preluat din psihologie; în lingvistică numeşte conceptul ce efectuează „ancorarea”, pentru detalii a se vedea [47]); ale lui Ronald Langacker, despre cadrul cognitiv al gramaticii; studiile lui George Lakoff despre metaforă, gestalt, categorii şi prototipuri; prin semantica frame-urilor a lui Charles Fillmore şi teoria spaţiilor mintale lansată de Gilles Fauconnier. În prezent în cadrul acestei paradigme au fost efectuate sute de cercetări.

Apariţia lingvisticii cognitive a fost condiţionată, considerăm, nu doar de istoria lingvisticii, ci şi, într-o perspectivă mai largă, de dezvoltarea cercetărilor cognitive şi formarea aşa-numitelor ştiinţe cognitive (*cognitive science, когнитивные науки, когнитология, когитология*). Termenul *cognitiv* are rădăcini latine şi greceşti, cu sens de cunoaştere, cunoştinţe, gândire. Cercetătorii care au stat la baza lingvisticii cognitive au declarat că principiul său fundamental este legătura între limbă şi *cogniţie* (*cognition, когниция*). Cogniţia înglobează procesul de cunoaştere şi rezultatul acesteia [41].

Anume acestui principiu îi vom acorda atenţie suplimentară. Pentru adepţii şcolii lingvistice ruse, cei care cunosc lucrările lui L.Vâgotski şi cele ale şcolii psiholingvistice sovietice, acest principiu poate să pară chiar banal, pentru că în tradiţia lingvistică rusească legătura dintre limbă şi gândire (deci, cu procesul de cunoaştere şi rezultatul acestuia) niciodată nu a fost pusă sub semnul întrebării. În Europa de Vest şi în SUA situaţia a fost alta. Aici în anii 1960-1970 la putere era lingvistica generativă, cu tendinţa sa de a modela competenţa lingvistică abstractă a unui vorbitor „tipizat", care funcţionează într-un mediu „neutru". În acest context, teza precum că limba este legată de cunoaştere, deci cu omul ca subiect al cunoaşterii (gândirea lui, sistemul conceptual, fiziologia, psihicul, specificul sociocultural, cunoştinţele generale, experienţa etc.), a sunat destul de revoluţionar.

Se consideră că cognitivismul s-a format din dorinţa de a depăşi behaviorismul ca metodologie a cercetării ştiinţifice şi de a întoarce gândirea în circuitul ştiinţelor despre om [35, p.19]. În literatura de specialitate începutul aplicării abordării cognitive în lingvistică se asociază cu apariţia faimoasei publicaţii semnate de G.Miller şi P.Johnson-Laird *Language and Perception* (Limba şi percepţia) [28]. Intenţia autorilor a fost să formeze bazele „psiholexicologiei" – ştiinţei care studiază sistemul limbii sub aspect psihologic. Cu toate că psiholexicologia nu s-a bucurat de o dezvoltare şi atenţie a cercetătorilor, lingvistica cognitivă a moştenit ideile şi abordările lansate de Miller şi Johnson-Laird.

Locul lingvisticii cognitive în sistemul altor teorii ale limbii poate fi ilustrat cu ajutorul schemei împrumutate din articolul lui D.Geeraerts [9, p.673]. În continuare vom prezenta varianta adaptată a acesteia.

Evident, această schemă reflectă etapele principale de dezvoltare a semanticii lexicale, însă anume semantica este principalul domeniu de interes al lingvisticii cognitive. Ne aliniem opiniei exprimate de T.Skrebţova, care consideră că această schemă este importantă, deoarece ne permite să vedem cum se autopoziţionează cognitiviştii în raport cu alte direcţii în lingvistică [44, p.9]. În articolul lui D.Geeraerts găsim încă un moment important, care nu a fost reflectat în schemă. Comparând două abordări ale semnului lexical – cea istorico-filologică şi cea cognitivă – autorul atestă o similitudine interesantă a acestora: ambele sunt de orientare psihologică şi manifestă interes pentru mecanisme de dezvoltare semantică a cuvintelor.

Schimbarea punctului de vedere asupra naturii şi esenţei limbii corelează cu schimbarea paradigmei ştiinţifice: trecerea de la structuralism la generativism, iar de la generativism la cognitivism [39, p.193-194]. Printe trăsăturile principale ale celui din urmă numim, în primul rând, orientarea cercetătorilor spre subiecte ale cunoaşterii şi, în al doilea rând, schimbarea intereselor în direcţia examinării unităţilor, care depăşesc microunităţile analizei studiate anterior [27, p.16-17]. Acest specific se manifestă şi în cadrul studiilor cognitive ale limbii.

Are loc instituţionalizarea acestei direcţii în lingvistică: se organizează conferinţe internaţionale de lingvistică cognitivă (cea mai recentă conferinţă internaţională de lingvistică cognitivă a avut loc în 2013 în Alberta,

Canada), a fost fondată şi activează Asociația *International Cognitive Linguistics Association,* se editează revista *Cognitive Linguistics,* se publică monografii şi manuale. Reprezentanţii acestui curent în lingvistică îşi promovează în mod activ conceptele şi declară că ar fi în stare să soluționeze probleme ce par a nu avea soluții de pe poziția altor discipline lingvistice.

Organizarea Centrului de cercetări cognitive pe lângă Universitatea din Harvard, în 1960, a marcat începutul revizuirii cardinale a abordării behavioriste şi lărgirii hotarelor psihologiei. Cu efortul figurilor-cheie ale „revoluției cognitive" – al lingvistului N.Chomsky şi al psihologului G.Miller – a fost formată psiholingvistica, un nou domeniu de cercetare, care urma să stabilească experimental modalități şi mecanisme de cunoaştere a limbii şi să verifice diverse ipoteze ale lingviştilor. Psiholingvistica poate fi considerată predecesoare a ştiințelor cognitive, care au continuat integrarea diverselor domenii ale cunoaşterii [39, p.188].

În anii 1970, un cadru propriu de descriere a limbii din punct de vedere cognitiv au elaborat Sydney Lamb (Stratificational Linguistics, ulterior – lingvistică neurocognitivă (în engleză *neurocognitive linguistics*)) şi Dick Hudson (gramatica cuvântului (în engleză *word grammar*)). Tot în această perioadă au văzut lumina tiparului mai multe lucrări dedicate modului în care copiii însuşesc limba, influențate de J.Piaget şi de revoluția cognitivă în psihologie. Astfel, problema însuşirii limbilor a avut o tentă funcțională şi cognitivă pronunțată, care persistă până în prezent. Lucrările semnate de Dan Slobin, Eve Clark, Elizabeth Bates şi Melissa Bowerman au stat la baza paradigmei cognitiviste actuale în contextul învățării limbilor.

George Lakoff a devenit bine cunoscut pentru lucrările sale dedicate metaforei şi metonimiei [19,20,21]. Ideile lui R.Langacker s-au dezvoltat într-o teorie explicită, cunoscută inițial ca gramatica spațiului (în engleză *space grammar*). Ulterior această teorie a devenit gramatică cognitivă [23,24,25]. Tot în această perioadă a apărut şi teoria spațiilor mintale, elaborată de Gilles Fauconnier, inspirată din ideile lui Oswald Ducrot. Ulterior, Fauconnier, împreună cu Mark Turner, a lansat teoria integrării conceptuale, care are mai multe tangențe interesante atât cu gramatica cognitivă a lui Langacker, cât şi cu teoria metaforei a lui Lakoff.

În anii 1980 au apărut mai multe modele conecționiste de procesare a limbajului, printre care numim cele elaborate de Jeff Elman şi Brian MacWhinney. Activitatea acestora s-a integrat, în mod natural, în studiul problemelor de însuşire a limbii şi, în special, în programul de cercetare, desfăşurat de E.Bates, care a demonstrat că cunoştințele lingvistice ale copiilor sunt învățate şi depind de dezvoltarea cognitivă şi socială a copilului. Treptat a apărut un cadru conceptual coerent, care a dezvăluit neajunsurile nativismului lingvistic şi a elucidat faptul că pentru a înțelege modul în care copiii învață o limbă este necesar să se recurgă la învățare prin experiență[1]. Această idee a stat la baza programului de cercetare al lui Michael Tomasello, care în anii 1990 a devenit lider în studierea modului de învățare a limbii în context social, cognitiv şi cultural.

În anii 1980 au început să apară mai mulți susținători ai ideilor lui Lakoff şi Langacker. Pe parcursul acestui deceniu cercetătorii din Polonia, Belgia, Germania şi Japonia au început să studieze probleme lingvistice din punct de vedere cognitiv, referindu-se în mod explicit la lucrările lui Lakoff şi Langacker. În anul 1987 a apărut faimoasa lucrare *Women, Fire and Dangerous Things* de G.Lakoff şi lucrarea *Foundations of Cognitive Grammar (vol.1)* de R.Langacker, ale cărei capitole au fost puse în circulație încă din anul 1984.

O altă publicație, care merită atenția noastră, este culegerea *Topics in Cognitive Linguistics*, editată de Brygida Rudzka-Ostyn, publicată de Mouton în 1988. Acest volum impunător conține lucrările principale ale lui R.Langacker, L.Talmy, D.Geeraerts şi ale altor lingvişti, ceea ce îl face important şi la etapa actuală de dezvoltare a lingvisticii cognitive.

În anul 1989 Rene Dirven a organizat prima conferință de lingvistică cognitivă în oraşul Duisburg, Germania. În cadrul acelei conferințe s-a luat decizia de a forma Asociația Internațională de Lingvistică Cognitivă. Conferința de la Duisburg în mod retroactiv a fost declarată prima conferință internațională de lingvistică cognitivă. În anul 1990 la editura Mouton de Gruyter a văzut lumina tiparului primul număr al revistei *Cognitive Linguistics,* redactorul acesteia fiind Dirk Geeraerts.

Pe la mijlocul anilor 1990 lingvistica cognitivă a fost recunoscută ca un domeniu important de specializare pentru lingvişti şi avea deja mai mulți adepți. În capitolul dedicat lingvisticii cognitive al volumului *Handbook of Pragmatics* cele mai importante lucrări ale adepților lingvisticii cognitive au fost rezumate de Dirk Geeraerts în felul următor: odată ce lingvistica cognitivă consideră că limba este parte a capacităților cognitive generale ale omului, subiectele ce prezintă un interes special pentru ea sunt următoarele: caracteristicile structurale ale categoriilor limbii naturale (cum ar fi existența prototipurilor, polisemie sistematică, modele

[1] În engleză *experiential learning*

cognitive, imagini mintale şi metafore); principiile funcţionale ale organizării lingvistice (cum ar fi caracterul iconic şli naturaleţea); interfaţa conceptuală între sintaxă şi semantică (studiată de gramatica cognitivă şi gramatica construcţiilor) şi corelaţia dintre limbă şi gândire, inclusiv problemele relativismului şi universaliilor conceptuale [10, p.111].

În anii 2000 au apărut mai multe publicaţii importante pentru lingvistica cognitivă. Dintre acestea, în opinia noastră, sunt de menţionat:

- Volumul colectiv *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics,* apărut în anul 2010, alcătuit de Dirk Geeraerts şi Hubert Cuyckens; prezintă principalele concepte şi modele descriptive şi teoretice ale lingvisticii cognitive.
- Bibliografia comentată de lucrări în domeniul lingvisticii cognitive, alcătuită de Hans-Georg Wolf, René Dirven, Rong Chen, Ning Yu şi Birgit Smieja. Această bibliografie este disponibilă online (http://www.degruyter.com/view/db/cogbib) şi pe CD-ROM la editura Mouton de Gruyter, Berlin. Cea mai recentă versiune este din anul 2010. Bibliografia reprezintă o bază de date cu peste 7000 de intrări, în care sunt indexate monografii, reviste, serii de cărţi, teze de doctor şi de master, materiale ale conferinţelor şi seminarelor şi chiar lucrări nepublicate, care ţin de lingvistica cognitivă şi discipline asociate.

Încercând să definească obiectul ştiinţelor cognitive, E.Kubreakova scrie că ele studiază cunoştinţele şi procesul de cunoaştere, rezultatele perceperii lumii şi activităţii cognitiv-obiective a omului, care se acumulează sub formă de date conştientizate, care formează sisteme ce stau la baza proceselor mintale sau cognitive. Pentru o mare parte a comunităţii ştiinţifice este acceptabilă definiţia, conform căreia ştiinţele cognitive studiază sisteme de reprezentare a cunoştinţelor şi de procesare a informaţiei, care parvine prin canale diferite [41, p.34]. Cercetătoarele din Republica Moldova O.Creangă şi C.Cincilei consideră că lingvistica cognitivă încearcă să identifice operaţiunile cognitive ce determină felul în care este folosită limba, adică să descopere rădăcinile epistemice de la baza varietăţii expresive de care fac uz vorbitorii [2, p.68].

Lingvistica cognitivă a apărut ca alternativă a teoriei generative şi s-a separat de conceptele acesteia în materie de natură a limbii şi organizării sale interne. Punctul de vedere al generativiştilor se prezintă sub forma aşa-numitei abordări modulare, conform căreia fiecare sistem al comportamentului uman este un modul autonom, subordonat unui set de principii proprii. Modulele interacţionează doar după ce activitatea s-a terminat. Competenţa lingvistică este considerată şi ea un astfel de modul. Cunoaşterea limbii este declarată independentă de cunoaşterea lumii, a structurilor lingvistice – de organizarea generală a creierului uman. În ceea ce priveşte procesul de conştientizare a sensului enunţului într-o limbă naturală, abordarea modulară presupune că informaţia se procesează într-o ordine fixă: mai întâi se analizează informaţia lingvistică propriu-zisă şi doar după finisarea acestui proces se începe examinarea contextului şi se recurge la cunoştinţe cu caracter general.

Printre adepţii acestei abordări îi numim pe N.Chomsky [26], T.Bever [1], K.Hale, L.Jeanne, P.Platero [14], A.Grosu [13]. Termenul *interactionism (interacţionism),* utilizat de T.Bever, pare să fie mai reuşit decât *modularitate* sau *abordare modulară,* însă, după cum pe bună dreptate observă F.Newmeyer în lucrarea sa *Grammatical Theory: Its Limits and Its Possibilities,* termenul *interacţionism* a căpătat o semnificaţie aparte în lucrările lui J.Piaget şi este mai bine să utilizăm *modularitate* sau *abordare modulară* [30].

Abordarea practicată de adepţii cognitivismului se numeşte holistică. Adepţii acesteia consideră limba drept competenţă condiţionată de mecanismul cognitiv general. Limba este un sistem deschis, dinamic şi proprietăţile sale sunt determinate de procesele de conceptualizare, legate de diferite sfere ale experienţei umane. În ceea ce priveşte înţelegerea limbii, cognitiviştii consideră că analiza contextului şi a cunoştinţelor generale are loc în paralel cu analiza lingvistică a enunţului şi are un impact direct asupra celei din urmă.

Lingvistica cognitivă, care a declarat existenţa legăturii strânse dintre limbă şi organizarea mintală a omului, a transformat ideea lui N.Chomsky precum că limba ar putea fi o sursă de informaţii despre gândire într-un principiu metodologic. Limba a devenit „o fereastră" ce permite să observăm, cel puţin parţial, ceea ce se petrece în mintea omului [8, p.96].

Considerăm necesar să ne referim aici la unele idei ale cunoscutului lingvist E.Coşeriu [3-6]. Accepţia humboldtiană a limbajului ca activitate este numită de el drept bază a tuturor teoriilor limbii – *Grundlage aller Sprachtheorie* [7, p.37]. Această idee pentru celebrul lingvist român este un adevăr axiomatic, pe care ar trebui să se întemeieze orice abordare corectă şi raţională a problemelor limbii. Coşeriu consideră ineficientă şi greşită ca justificare teoretică tratarea limbii ca un rezultat, ca un produs finit şi ca un obiect în sine (abordare practicată de adepţii structuralismului post-saussurean). Doar nu putem cunoaşte particularităţile

unui produs decât dacă anterior am cunoscut şi cercetat activitatea în cadrul căreia el a apărut. Recunoscând astfel natura procesuală a limbii drept prioritară, E.Coşeriu adânceşte investigaţia teoretică, întorcându-se către originile istorice ale acestei teme [29]. Limbajul, după Coşeriu, nu foloseşte semnele, ci le creează în cadrul puterii creatoare proprii fiecărui om şi prin intermediul acesteia.

Structurile lingvistice au devenit obiecte de discuţii cu privire la reprezentările mentale[2]. În acest context numim studiul spaţiilor mintale de G.Fauconnier şi M.Turner, modele cognitive idealizate ale lui G.Lakoff, imagini-scheme ale lui M.Johnson, modele mintale ale lui P.Johnson-Laird. Acest nou mod de a percepe limba pare să fie realizarea principală a lingvisticii cognitive la începutul secolului XXI [33, p.17], pentru că este, totuşi, prea devreme să vorbim, chiar şi la etapa actuală, despre o nouă teorie a limbii, care să devină o alternativă pentru generativism. Aici suntem de acord cu T.Skrebţova [44, p.19].

A.Kibrik are dreptate atunci când spune că teoretic sunt posibile două modalităţi de a stabili relaţiile existente între structurile lingvistice şi cele cognitive: de la gândire spre limbă şi de la limbă spre gândire [37, p.148-149]. În practică, însă, prima cale are puţine perspective, pentru că noi cunoaştem puţin despre mecanismele de gândire. Cea de-a doua cale oferă posibilitatea de a reconstrui structurile cognitive, folosind datele furnizate de forma lingvistică exterioară.

Care este rolul lingvisticii cognitive în „federaţia” ştiinţelor cognitive [35, p.18]? Care sunt trăsăturile sale specifice?

În opinia lingvistei ruse E.Kubreakova, lingvistica nu este doar o simplă ştiinţă a ciclului cognitiv, ci face parte din grupul disciplinelor care formează sistemul ştiinţelor cognitive [40, p.3]. Specificul său constă în faptul că, spre deosebire de alte discipline (în primul rând de psihologie), care se interesează preponderent de aspectele generale ale structurii creierului omului, lingvistica cognitivă acordă atenţie principală conţinutului conceptual al structurii menţionate. Ce cunoaşte omul despre sine şi despre lumea înconjurătoare, de unde şi cum află oamenii ceea ce cunosc, cum sunt organizate şi cum se activează şi se utilizează aceste cunoştinţe? – iată care sunt problemele centrale ale lingvisticii cognitive [11, p.29,40]. Răspunsul la aceste întrebări urma să fie identificat în rezultatul analizei faptelor lingvistice. Posibilitatea de a trece de la date lingvistice la concluzii cu privire la structuri şi mecanisme cognitive se bazează pe teza de program, menţionată anterior, cu privire la legătura dintre limbă şi cunoaştere. Lingvistica cognitivă porneşte de la aceea că mecanismele cognitive şi structurile mintale se reflectă în limbă în mod regulat. Iată de ce limba este recunoscută drept o sursă valoroasă de informaţii despre „infrastructura” gândirii, un mijloc de identificare şi explicare a aspectelor generale ale activităţii cognitive [8, p.102].

Suntem de acord cu T.Skrebţova că această teză are şi o altă latură, mai puţin plăcută pentru lingviştii profesionişti: dacă lingvistica structurală studia limba în sine şi pentru sine, atunci în cadrul lingvisticii cognitive limbii îi revine rolul de un simplu furnizor de material faptic, iar concluziile de pe urma analizei acestui material ţin deja de sfera altor discipline [44, p.22]. La etapa actuală lingvistica cognitivă nu reprezintă o direcţie de cercetare bine definită, cu concepte şi abordări comune, iar V.Kasevici chiar este de părere că lingvistica cognitivă nu există, argumentând că inexistenţa acestei discipline se poate explica chiar prin inexistenţa (psiho)lingvisticii necognitive [36, p.200]. O părere similară, de altfel, este exprimată şi de D.Geeraerts în articolul introductiv la volumul colectiv *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*.

Diversitatea constructelor teoretice şi a terminologiei utilizate, un spectru extrem de larg de fenomene lingvistice studiate, utilizarea activă a masivelor de cunoştinţe, care se referă la alte discipline, originalitatea abordării analizei materialului – toate acestea, în opinia noastră, fac mai dificilă identificarea esenţei lingvisticii cognitive ca direcţie de cercetare. După cum pe bună dreptate scrie R. Frumkina, la întrebarea „ce este aceasta?” deseori se răspunde de fapt „cine este aceasta” [46, p.86]. V.Gherasimov consideră că o situaţie de acest fel le este caracteristică studiilor interdisciplinare şi se poate explica prin faptul că diversele abordări păstrează o anumită asemănare cu sursele sale – în cazul dat psihologia cognitivă, studii de inteligenţă artificială, psiholingvistică etc.[34, p.218].

J.Taylor remarcă, pe bună dreptate, că asumarea direcţiei cognitive în cercetare de fapt nu dictează o anumită strategie de cercetare [32, p.4]. Punctul de vedere şi interesele savantului se pot schimba cu timpul. Desigur, astăzi nu vom nega faptul că G.Lakoff şi R.Langacker fac parte din direcţia cognitivă, dar au început ei de la semantică generativă. Pe de altă parte, G.Miller, unul dintre fondatorii lingvisticii cognitive, cu timpul

---

[2] În engleză *mental reprezentations*

nu a mai abordat această tematică şi s-a concentrat asupra lexicologiei computaţionale (cunoscutul proiect *WordNet*). Situaţia se complică prin aceea că un lucru e să declari apartenenţa la lingvistică cognitivă şi cu totul altceva – să cercetezi limba în spiritul abordării cognitive, ţinând cont de datele altor discipline (întâi de toate ale psihologiei experimentale şi neurofiziologiei), ceea ce permite să fie făcute generalizări cu caracter interdisciplinar. Astfel, există mai mulţi savanţi care susţin că aderă la noua direcţie, însă *de facto* continuă să lucreze în mod tradiţional, fără a-şi asuma „obligaţia cognitivă”, după cum scrie T.Skrebţova [44, p.24].

Lingvistica cognitivă nu se încadrează în nici o ştiinţă şi are tangenţe cu mai multe discipline, ceea ce este un specific al ştiinţelor umaniste moderne, printre care se numără psiholingvistica, sociolingvistica, etnolingvistica, lingvistica computaţională şi chiar geografia şi antropologia lingvistică. Caracterul interdisciplinar al lingvisticii cognitive se manifestă şi în aceea că ea face uz de informaţii şi date experimentale din alte ştiinţe: în primul rând din psihologie, dar şi din filosofie, neurofiziologie, sociologie, politologie, etnografie, teorie a inteligenţei artificiale etc. Rolul decisiv în acest complex îi aparţine totuşi lingvisticii, iar lingviştii au realizat şi continuă să realizeze cele mai mari contribuţii în domeniul dat. Anume ei îşi asumă angajamentul cognitiv (în engleză *cognitive commitment*), care presupune eliminarea contradicţiilor dintre explicarea şi descrierea faptelor limbii şi datele empirice din alte ştiinţe [18, p.40].

În continuare dorim să schiţăm un şir de principii, după care se conduce lingvistica cognitivă, metodele şi tehnicile aplicate şi câteva momente care, în opinia noastră, vor face parte din dezvoltarea de mai departe a lingvisticii cognitive şi vor contribui la formarea imaginii acesteia ca disciplină unificată şi bine conturată.

După cum am văzut deja, domeniul lingvisticii cognitive este destul de eterogen, ceea ce face mai dificilă identificarea trăsăturilor specifice, unice pentru toate direcţiile de cercetare existente în cadrul disciplinei. Suntem de acord cu T.Skrebţova, care consideră că în acest context putem vorbi mai degrabă despre nişte principii de orientare, care de nenumărate ori au fost declarate şi discutate în lucrările clasice ale disciplinei [44, p.26]. Aceste principii, pe care le vom expune mai jos, au un caracter destul de general, fiind condiţionate de ideile cognitivismului şi de trăsăturile paradigmale ale lingvisticii moderne.

- *Principiul abordării holistice a interpretării competenţei lingvistice şi a proceselor de percepere şi generare a textelor de către oameni*, spre deosebire de abordarea modulară, practicată de adepţii generativismului (a se vedea *supra*);
- *Principiul utilizării limbii în calitate de instrument de studiere a gândirii, memoriei, proceselor cognitive* etc. Competenţa lingvistică este considerată o manifestare a mecanismelor cognitive generale. Astfel, scopul analizei lingvistice devine crearea unui model unic, care urmează să explice structura cunoştinţelor lingvistice ale omului şi modul de folosire a acestora în procese de generare şi percepere a vorbirii.
- *Principiul legăturii organice între cunoaşterea limbii şi organizarea psihică a omului*, ceea ce neagă posibilitatea de a descrie limba cu ajutorul unui set de elemente şi reguli de îmbinare a acestora. Au fost lansate propuneri de apropiere a lingvisticii şi biologiei [22, p.4]. Actualmente putem vorbi chiar despre formarea aşa-numitei biolingvistici [15,16,12].
- *Principiul antropocentrismului* în lingvistica cognitivă vine din postulatul despre legătura dintre limbă şi cogniţie, conştiinţă, psihicul omului. Conştiinţa omului, fiind antropocentrică prin natura sa [45, p.173], se reflectă în limbă, deci limba este la fel de antropocentrică, „priveşte” lumea din punctul de vedere al omului [43, p.338].
- *Principiul „întruchipării” gândirii.* Cognitiviştii lansează teza privind „întruchiparea” gândirii (în engleză se utilizează *embodied*) [17,19]. Cu alte cuvinte, gândirea este legată de trupul omului, de particularităţile sale anatomice şi fiziologice, de experienţă perceptivă şi motorie. Cognitiviştii găsesc confirmarea acestui principiu în limbă studiind mecanismele imaginarului.
- *Principiul subiectivizării.* Analiza adecvată a sensului şi semnificaţiei nu este posibilă fără implicarea informaţiei extralingvistice, care în caz ideal include un spectru larg de informaţii despre participanţi la comunicare şi despre situaţia de comunicare. Aceste informaţii alcătuiesc contextul. Cu cât mai larg este acesta, cu atât mai corect va fi interpretat textul. Un alt aspect al subiectivizării îl constituie atenţia specială pentru înţelegerea şi „reprezentarea” situaţiei de către vorbitor (cf. aspectele imaginarului la Langacker, sisteme schematice ale lui Talmy, modele mentale ale lui Johnson-Laird, studii dedicate tabloului lumii în limbă în cadrul şcolii ruse).
- *Principiul funcţionalismului.* Funcţionalismul este, cu siguranţă, o trăsătură a lingvisticii cognitive, pentru că ea nu studiază competenţa lingvistică, ci utilizarea limbii, limba în acţiune.

- *Principiul explicării faptelor limbii.* Cognitiviştii tind să propună interpretarea a cât mai multor forme lingvistice, pentru că le consideră motivate de modul în care omul înţelege lumea din jur.
- *Principiul deschiderii maximale pentru încorporarea informaţiilor din diverse sfere ale cunoaşterii.*

Cât priveşte metodele de cercetare practicate de adepţii lingvisticii cognitive, numim în primul rând introspecţia, care poate fi îmbinată cu datele obţinute în rezultatul organizării interviurilor cu respondenţii. Introspecţia a fost tradiţional acceptată în studii semasiologice [9, p.668]. Chestionarea statistică a informanţilor a fost împrumutată din psihologia experimentală. Cercetătorii ruşi P.Parşin şi V.Kasevici vorbesc despre lipsa metodelor proprii de cercetare în lingvistică cognitivă [42, p.30-31; 36, p.200], Parşin făcând o excepţie pentru analiza metaforelor, propusă de Lakoff şi Johnson. Noi, însă, ne aliniem opiniei lingvistei ruse E.Kubreakova, care consideră că metoda proprie a lingvisticii cognitive constă în corelarea permanentă a datelor lingvistice cu alte date sensomotorii experimentale [38, p.5].

Lingvistica cognitivă, după cum am văzut deja, tinde să studieze limba prin prisma psihologiei, adică ca parte a sistemului ce organizează cunoştinţele omului în mintea lui. Cu toate acestea, unii cercetători accentuează natura existenţialistă a lingvisticii cognitive şi susţin că mediul cultural şi natura interactivă a limbajului urmează să fie recunoscute drept elemente principale ale studiului cognitiv al limbii. Factorii de ordin gramatical, discursiv şi sociolingvistic, care sunt cauza varietăţilor atestate în corpusuri de material empiric, sunt greu de separat, mai ales că în practica curentă a studierii fenomenelor uzului lingvistic analiza gramaticală şi analiza eventualelor varietăţi se efectuează concomitent. Până în prezent această direcţie rămâne, totuşi, cel mai puţin dezvoltată în contextul lingvisticii cognitive.

Constatăm un interes vădit în rândurile cercetătorilor şi faţă de modelele culturale şi modul în care acestea interacţionează sau concurează într-o comunitate. Drept confirmare putem cita mai multe lucrări din volumul colectiv, editat de R.Dirven, R.Frank şi M.Pütz (2003). Teoria metaforelor conceptuale şi modelele culturale deseori se aplică în cadrul studiilor dedicate identităţilor sociale şi rolului limbii în formarea acestora[3]. Aceste modele metaforice pot fi utilizate, credem noi, şi pentru a descrie atitudinea vorbitorilor unei anumite limbi faţă de această limbă şi varietăţile ei. Astfel, lingvistica cognitivă ar putea folosi realizările cercetărilor sociolingvistice recente în acest sens.

Utilizarea metodelor empirice este un lucru obişnuit pentru alte ştiinţe cognitive, însă în lingvistica cognitivă aceste metode încă nu se bucură de popularitate atât de necesară pentru asigurarea ponderii dorite a acestei direcţii. Considerăm că în perioada următoare de dezvoltare a lingvisticii cognitive această confruntare de ordin metodologic va fi rezolvată prin îmbinarea metodelor empirice cu metoda introspecţiei. Ar fi natural ca lingvistica cognitivă, fiind parte a familiei ştiinţelor cognitive, să utilizeze metodele acestora. Avem în vedere nu atât prezenţa studiilor empirice, cât gradul de răspândire a acestor metode în cadrul lingvisticii cognitive.

Lingvistica cognitivă este o provocare şi la adresa filosofiei, punând la îndoială mai multe postulate ale acesteia. Considerăm că, în general, paradigma cognitivă va cunoaşte o dezvoltare vertiginoasă în următorii ani. Influenţa lingvisticii cognitive asupra altor ştiinţe fundamentale va spori. Lingvistica cognitivă depăşeşte structura vizibilă a limbii şi studiază operaţiuni cognitive complexe, care formează gramatica, conceptualizarea, discursul şi chiar gândul. Realizările teoretice ale lingvisticii cognitive se bazează pe observaţii empirice extinse, desfăşurate în contexte multiple, şi pe realizările psihologiei şi ale neurologiei experimentale. Rezultatele obţinute de lingvistica cognitivă, în special în ceea ce ţine de teoria metaforei şi teoria integrării conceptuale, îşi găsesc aplicare în studierea unui spectru larg de probleme atât lingvistice, cât şi non-lingvistice.

Bibliografie:

1. BEVER, T. The Interaction of Perception and Linguistic Structures: a Preliminary Investigation of Neo-Functionalism. In: SEBEOK, T. (ed) *Current Trends in Linguistics,* 1974, vol.12.
2. CINCILEI, C., CREANGĂ, O. Centrul deictic în cadrul comunicativ al discursului ficţional. În: *Probleme de lingvistică generală şi romanică*. Actele Colocviului ştiinţific cu participare internaţională *In memoriam G.Cincilei,* Chişinău 14 decembrie 2012. Tomul III. Chişinău, 2012, p.68-72.
3. COSERIU, E. *Deontologia culturii.* In: Eugen Coşeriu *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993),* Iaşi, 1994, p. 173-180.
4. COSERIU, E. Despre principiile ştiinţei lingvistice. În: Eugenio COŞERIU. *Prelegeri şi seminarii la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu.* Sibiu: Editura Universităţii „Lucian Blaga", 2004, p.25-36.

[3] A se vedea pentru detalii volumele colective editate de R. Dirven, R. Frank şi C. Ilie (2001), R. Dirven, R. Frank şi M. Pütz (2003) şi R.Dirven, B.Hawkins şi E.Sandikcioglu (2001)

5. COSERIU, E. Epistemologia lingvisticii. În: *In memoriam Eugeniu Coşeriu.* Bucureşti: Editura Academiei Române, 2004, p.87-94.
6. COSERIU, E. Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii. În: Cristinel MUNTEANU (ed.). *Discursul repetat între alteritate şi creativitate.* Iaşi: Institutul European, 2008, p.17-27.
7. COSERIU, E. *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels* / Trad. de H.Sohre. München: Fink, 1974.
8. FAUCONNIER, G. Methods and Generalization. In: Th.JANSSEN, G.REDEKER (eds) *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology.* Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1999, p.95-129.
9. GEERAERTS, D. Cognitive Grammar and the history of lexical semantics. In: RUDZKA-OSTYN (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988, p.647-679.
10. GEERAERTS, D. *Cognitive Linguistics*: *Basic Readings*. Berlin: Mouton de Gruyter 2006. ISBN-13: 978-3-11-019085-4
11. GIBBS, R.W. What's cognitive about cognitive linguistics. In: E.H. CASAD (ed.) *Cognitive Linguistics in the Redwoods: The Expansion of a New Paradigm in Linguistics.* Berlin, New York, Mouton de Gruyter, 1996, p.27-55.
12. GIVÓN, T. *Biolinguistics: The Santa Barbara Lectures.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. ISBN-13: 978-1588112262
13. GROSU, A. *Approaches to Island Phenomena.* North Holland, New York, 1981. ISBN-13: 978-0444862785
14. HALE, K., LAVERNE, J., PLATERO, P. *Three Cases of Overgeneration.* In: CULICOVER Peter, Thomas WASOW and Adrian AKMAJIAN *Formal Syntax.* New York, San Francisco and London: Academic Press, 1977, p.300-309.
15. JENKINS, L. (ed.) *Variations and Universals in Biolinguistics.* Amsterdam: Elsevier, 2004.
16. JENKINS L. *Biolinguistics: Exploring the Biology of Language.* Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
17. JOHNSON M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason.* Chicago: University of Chicago Press, 1987.
18. LAKOFF G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image-Schemas? In: *Cognitive Linguistics,* 1990, vol.1, no.1.
19. LAKOFF, G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind.* Chicago: University of Chicago Press, 1987.
20. LAKOFF, G., JOHNSON, M. *Metaphors we Live by.* Chicago: University of Chicago Press, 1980.
21. LAKOFF, G., JOHNSON, M. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought.* New York: Basic Books, 1998.
22. LANGACKER, R. An overview of cognitive grammar. In: B.RUDZKA-OSTYN (ed.) *Topics in Cognitive Linguistics.* Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988.
23. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar.* Vol.1: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987.
24. LANGACKER, R. *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar.* Berlin: Mouton de Gruyter, 1990.
25. LANGACKER, R. *Foundations of Cognitive Grammar.* Vol.2: Descriptive Application. Stanford: Stanford University Press, 1991.
26. *Language and Learning. The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky,* 1980.
27. MEY, M. de. *The Cognitive Paradigm: Cognitive Science, a Newly Explored Approach to the Study of Cognition.* Dordrecht: Reidel, 1982.
28. MILLER G., JOHNSON-LAIRD P. *Language and Perception.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.
29. MUNTEANU, E. *Eugenio Coseriu. Fundamentele filosofice ale unei lingvistici integrale.* [Accesat la 29.05.2013] Disponibil la http://hermeneia.ro/wp-content/uploads/2011/02/munteanu-nr.-spec_0.pdf
30. NEWMEYER, F. *Grammatical Theory: Its Limits and Its Possibilities.* The University of Chicago Press, London, 1983.
31. TAYLOR, J.R. *Linguistic categorization.* 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1995.
32. TUMMERS, J., HEYLEN, K. and GEERAERTS, D. Usage-based approaches in Cognitive Linguistics: A technical state of the art. In: *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2005, no1, p.225-261.
33. БОЛДЫРЕВ, Н.Н. *Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии.* 3-е изд. Тамбов, 2002.
34. ГЕРАСИМОВ, В.И. К становлению «когнитивной грамматики. В: *Современные зарубежные теории*. Москва: 1985.
35. ДЕМЬЯНКОВ, В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. В: *Вопросы языкознания,* 1994, №4.
36. КАСЕВИЧ, В.Б. О когнитивной лингвистике. В: *Актуальные проблемы современной лингвистики: учебное пособие* / Сост. Л.Н. Чурилина. 5-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2010.
37. КИБРИК, А.Е. Когнитивный подход к языку и типология. В: *Материалы второй конференции по типологии и грамматике для молодых исследователей (СПб, 3-5 ноября 2005).* Спб, 2005.

38. КУБРЯКОВА, Е.С. *Семантика в когнитивной линвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке).* В: Известия АН СЛЯ, 1999, том 58, №6.
39. КУБРЯКОВА, Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). В: *Язык и наука конца XX в.* Москва, 1995.
40. КУБРЯКОВА, Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. В: *Известия АН СЛЯ*, 2004, том 63, №3, с.3.
41. КУБРЯКОВА, Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. В: *Вопросы языкознания,* 1994, №4, с.34.
42. ПАРШИН, П.Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века. В: *Вопросы языкознания*, 1996, №2.
43. РАХИЛИНА, Е.В. *Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость предметных имен: семантика и сочетаемость.* Москва, 2000, с.338.
44. СКРЕБЦОВА, Т.Г. *Когнитивная лингвистика: Курс лекций.* СПб: Филологический факультет СПбГУ, 2011.
45. ТЕЛИЯ В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. В: *Роль человеческого фактора в языке* / Отв. ред. Б.А. Серебренников. Москва, 1988.
46. ФРУМКИНА, Р.М. Когнитивная лингвистика или психолингвистика наоборот? В: *Язык и речевая деятельность,* т.2. СПб, 1999.
47. TALMY, L. *Toward a Cognitive Semantics* (chapter 5), vol.1, 2000 [Accesta pe 10.05.2013] Disponibil: http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/talmy/talmyweb/Volume1/chap5.pdf

Prezentat la 10.06.2013

CONCEPTELE DE AFIXE DERIVAȚIONALE ŞI AFIXOIDE

Svetlana CATERENCIUC

Universitatea de Stat din Moldova

În rezultatul analizei morfematice cuvântul poate fi descompus în morfeme radicale, afixe derivaționale şi/sau gramaticale. Pe lângă aceste componente, cuvântul uneori conține şi unele elemente de origine elenă şi latină cărora în literatura de specialitate li se atribuie diferiți termeni: afixoide, semiafixe, elemente de compunere, elemente neoclasice.

Cuvinte-cheie: *afix derivațional, afix gramatical, afixoid, morfem, compunere, prefixare, sufixare.*

THE CONCEPTS OF DERIVATIONAL AFFIXES AND AFFIXOIDS

As a rezult of the morphemic analysis the word may be divided up into roots, derivational affixes and/or grammatical affixes. Besides these components the word sometimes contains some elements of Greek or Latin origin which are named as: affixoids, semiaffixes, combining forms, neoclassical elements.

Keywords: *derivational affix, grammatical affix, affixoid, morpheme, compounding, prefixation, suffixation.*

La analiza derivațională şi, în special, la cea morfemică a structurii cuvintelor derivate, pe lângă morfemele radicale, care au sens lexical, uneori sunt prezente şi morfeme care nu au aşa calități. Adică, bazele derivate analizabile, pe lângă morfemele radicale, conțin cel puțin un morfem lipsit de sens lexical. Aceste părți (segmente) care sunt numite afixe, de obicei, sunt semnificative atât în plan funcțional, cât şi semantic, înglobând toate caracteristicile unităților minime semnificative ale structurii limbii. Distincția dintre un cuvânt şi un afix la nivel morfematic constă în faptul că cuvântul este considerat a fi un morfem separabil, în timp ce afixul este un morfem inseparabil.

În limba engleză, la compartimentul morfologia cuvântului şi structura derivațională se face distincția dintre două tipuri de afixe: *flexionare* şi *derivaționale*, de unde rezultă şi două tipuri de sensuri: *flexionar* (gramatical) şi *derivațional.* Este cunoscut faptul că morfemele flexionare sunt mai puține la număr în comparație cu cele derivaționale. Sensurile exprimate de morfemele flexionare sunt obligatorii, deoarece prezența sau lipsa lor în componența cuvântului influențează sintaxa cuvintelor în propoziție [12, p.154-167].

Ingo Plag susține că sensurile flexionare sunt întotdeauna exprimate de sufixe, nu există nici un prefix cu valoare flexionară. Morfemele flexionare exprimă categoriile gramaticale, aşa ca pluralul (*workers*), persoana (*works*), timpul (*picked*), cazul (*John's*) [14, p.19]. Sensurile exprimate de morfemele derivaționale nu sunt obligatorii, spre deosebire de sensurile flexionare. În literatura de specialitate, morfemele derivaționale se atribuie procesului de derivare, în timp ce morfemele flexionare țin de flexiune.

În studiul *Word-formation in English,* cercetătoarea britanică Ingo Plag defineşte *afixul* drept un morfem inseparabil care se ataşează la baze derivative într-un lexem nou, iar procesul de combinare a morfemelor – *afixare* [14, p.90-91].Formarea unităților lexicale noi în limba engleză este de neimaginat fără prezența morfemelor derivaționale. Ingo Plag susține că afixele derivaționale, în special sufixele, determină categoria gramaticală a cuvântului derivativ [14, p.233-234]. Pentru a ilustra cele afirmate, lingvista aduce următorul exemplu:

s*leepless* (derived word – adj.) ->*sleep*(base – noun) +-*less*(affix – adj.)

În acest context, vom menționa că în terminologia tehnică sufixul, *-or,* ataşat la verbul *process,* formează termenul *processor* ce aparține categoriei gramaticale a substantivului.

Autoarea afirmă că, totuşi, nu toate afixele derivaționale au proprietatea de a schimba clasa gramaticală a derivatului, după cum este evident cazul majorității prefixelor (*post-war, decolonialize, non-issue)* sau al sufixului substantival *-ism,* care poate fi ataşat la substantive pentru a forma derivate substantivale (*terrorism*) [14, p.20-22].

Morfemele flexionare se contrapun celor derivaționale după indiciul productivității, fiind denumite de Ingo Plag „*fully productive*" [14, p.20], deoarece afixele flexionare se caracterizează prin regularitate, adică se combină regulat cu orice cuvânt din aceeaşi clasă gramaticală, spre exemplu: morfemul flexionar *-s,* care exprimă pluralul, poate fi considerat de o productivitate înaltă, deoarece se ataşează la orice substantiv numărabil.

Unii lingvişti, printre care Richard C. Anderson şi Li-jen Kuo, tratează productivitatea morfemelor afixale ca fiind inferioară celor flexionare, aducând exemplul sufixului *-able* care se ataşează numai la verbe, nu şi la substantive pentru a forma adjective [9, p.163].

Lingvistul I.Dumbrăveanu subliniază că formarea unităţilor lexicale noi (a derivatelor liniare) în limbile flectiv-afixale este de neconceput fără prezenţa morfemelor derivaţionale [5, p.45].

Analizând afirmaţiile lingviştilor, constatăm că afixele gramaticale au o productivitate mai mare în comparaţie cu cele derivaţionale, aducând exemplul sufixului gramatical *-ing,* care are capacitatea de a se combina cu toate verbele pentru a forma aspectul continuu, capacitate neexistentă pentru orice alt sufix derivaţional de a se combina şi forma derivate cu toate verbele existente în limba engleză.

Studiind problematica afixelor, Ingo Plag distinge o categorie intermediară între afix şi rădăcină, pentru care utilizează termenii *„neoclassical elements”* [14, p.90-95], *„initial combining form”, „final combining forms”* [14, p.200]. Aceste elemente, susţine cercetătoarea, sunt lexeme împrumutate din latină şi greacă, dar care au proprietatea de a forma cuvinte noi şi în epoca modernă. I.Plag opinează ca în cuvintele *photoionize, photograph, biology, biochemistry, biography, photoanalysis, photovoltaic, philology* nu este clar cum trebuie considerate elementele iniţiale: afixe sau rădăcini. Analizând cuvântul *biology,* cercetătoarei îi este greu să determine modul de formare a acestuia: derivare sau compunere?, deoarece, susţine lingvista, nu este suficient de clar statutul elemenelor constitutive. În continuare, I.Plag susţine că considerarea elementelor *bio-* şi *-logy* drept afixe ar contravine regulilor generale despre structura cuvântului, ceea ce o face să atribuie acest exemplu la categoria compuselor şi nu a derivatelor, argumentând anume prin faptul că elementul constitutiv *bio-* posedă semnificaţie (în greacă înseamnă „*viaţă*”), deci să considere acest lexem cuvânt compus. Autoarea etichetează formaţiile neoclasice (*neoclassical formations*) ca fiind elemente de compunere, nu însă de afixare.

Contribuţii valoroase la studiul fenomenului de afixoidare au fost aduse de către Rochelle Lieber şi Booij Geert. Viziunile lui Rochelle Lieber converg spre cele ale lui Booij Geert, în sensul de a interpreta elementele formative de origine greacă sau latină elemente de compunere şi de a considera cuvintele, în a căror structură se regăsesc acestea, drept compuse. Rochelle Lieber, în lucrarea *Introducing Morphology* (2009), propune termenul *compuşi neoclasici* (*neo-classical compounds*), pentru a caracteriza prim-elementele din exemplele *psychopath, pathology, endodermatis,* referindu-le la categoria compuselor. În cazul exemplului *psychopath*, considerăm această opinie puţin contradictorie, deoarece morfemul inseparabil *psycho-* este combinat cu lexemul autonom *path.* În această situaţie vom afirma prezenţa procesului derivaţional prefixal.

Booij Geert, în lucrarea sa *The Grammar of Words*, susţine că afixele sunt morfeme inseparabile. Totuşi, lingvistul observă că nu toate morfemele inseparabile sunt afixe [2, p.31]. În acest context, este scoasă în evidenţă existenţa mai multor rădăcini din greacă şi latină, printre care *micro-* din *microphone, microgram, microwave; tele-* din *telephone, television, telecommunication; -graph* din *digraph, sonograph, telegraph, photograph; -scope* din *microscope, telescope, cinescope,* pentru care autorul foloseşte doi termeni: *„combining-forms”* sau, la fel ca şi Rochelle Lieber, utilizează termenul *„neo-classical compounds”.* Booij Geert îşi argumentează opţiunea de a include aceste lexeme în categoria compuselor, deoarece în aşa caz cuvintele de tipul *necrology* ar fi formate numai din afixe, ceea ce este o absurditate. Ne vom pronunţa împotriva considerării lexemelor de felul *telephone, television, telecommunication* termeni compuşi, fiindcă în cadrul acestor lexeme sunt recunoscute elementele de provenienţă clasică în combinaţie cu lexeme independente în sincronie. Noi vom caracteriza exemplele formate cu afixoidele *micro-* şi *tele-*, ca şi lexemele de tipul *psychopath, biochemistry,* drept derivate prefixate, iar elementele *micro-* şi *tele-* le vom considera prefixoide.

Lingvistul american Brad Benz, în articolul său *Let it green: the ecoization of the lexicon,* de asemenea a abordat, ca şi Booij Geert, problema elementului *eco-*, menţionând că în diferite dicţionare el este catalogat în mod diferit: ca element de compunere sau ca prefix [3, p.51-58]. B.Benz este tentat să considere morfemul *eco-* prefix în cuvinte ca: *eco-tourism, eco-catastrophe, eco-activist, eco-socialism, eco-spiritually, eco-perfect, eco-efficient, eco-baby.* Autorul observă că acest element iniţial nu schimbă clasa gramaticală a cuvântului nou derivat şi că frecvenţa cuvintelor formate cu acest morfem a crescut în ultimele decenii.

Lingvistul Bauer Laurie, în lucrarea sa *Is there a class of neoclassical compounds and is it productive? (1998),* denumeşte elementele din lexemele de tipul *geology* şi *telephony „neoclassical compounds”,* fiind de părere că asemenea lexeme se referă la compunere, nu însă la derivare [1, p.403].

Cercetătorii Robert Stockwell şi Donka Minkova, fiind preocupaţi de problematica elementelor provenite din limbile clasice, etichetează lexemele de tipul *stratosphere, hemisphere, biosphere* din categoria compu-

selor, având câte două morfeme componente, dintre care al doilea este numit *„free root"*, iar primul *„bound root"* [15, p.67]. Caracterizăm exemplele enumerate mai sus derivate prefixate cu prefixoidele *strato-, hemi-, bio-*, întrucât al doilea element este un lexem autonom în sincronie.

Morfemele derivaţionale cu statut intermediar cer a fi examinate mai detaliat, dat fiind că de rezolvarea acestei dispute depinde tălmăcirea corectă a sistemului afixal şi descrierea adecvată a sistemului derivaţional. Aşadar, morfemele englezeşti de tipul *out-, over-, under-,* care figurează în derivatele *outline, overfrequency, underloaded,* pot fi catalogate afixale, deoarece, transformându-se într-un element morfologic al unui cuvânt derivat nou, prepoziţia işi pierde caracterul său de prepoziţie, transformându-se în prefix. Astfel de morfeme–prepoziţii pot să se întrebuinţeze atât în mod autonom (independent), cât şi inseparabil, în ultimul caz fiind utilizate ca morfeme derivaţionale. Dacă afixele „pure'', adică afixele derivaţionale, care nu corelează cu cuvinte autonome, nu prezintă nici un fel de obiecţii, deoarece sunt strict limitate în plan cantitativ şi au o poziţie bine determinată în componenţa cuvântului, apoi statutul morfemelor relativ libere (sau inseparabile) continuă să fie discutabil. Dificultăţile delimitării statutului acestei clase de morfeme constau în faptul că în calitate de afixe pot fi utilizate şi morfeme cu sens deplin, deci radicale, adică cuvinte-morfeme, care au un statut autonom (liber).

Elementele greco-latine s-au aflat în vizorul cercetătorilor încă în secolul trecut. Astfel, H.Marchand, care a studiat semiafixele în limba engleză, subînţelege prin termenul „*semiaffix*" elementul ce se află între cuvintele întregi şi sufixe [10, p.356]. Marchand diferenţiază sufixele *-able, -dom, -less* de aşa-numitele *„semi-suffixes" -like, -worthy, -monger,* afirmând că ele se situează între cuvinte şi sufixe. Unele din ele, concretizează lingvistul, sunt utilizate în calitate de al doilea element din cuvintele compuse, deşi calitatea lor de cuvânt este evidentă.

Unii autori atribuie elementelor greco-latine un statut dublu. Lingvistul R.Gualda consideră că ,,elementul *tele-*" are o comportare specifică în limba spaniolă, care face dificilă includerea acestuia în compunerea de cuvinte sau în derivare: „Funcţiile lui sunt diverse şi depind de câmpul lexical unde se întâlneşte *tele-:* ca prefix în seria de cuvinte de tipul *„television"* şi ca element de compunere în restul cazurilor" [7, p.3].

Pentru descrierea sistemului prefixal şi concretizarea statutului afixal al morfemelor greco-latine în lingvistică mai este utilizat şi termenul ,,motivare" a formaţiilor afixale. J.Peytard consideră conceptul de motivare primordial în explicarea unor subiecte de ordin metodologic. Analizând formantul *tele-* de origine greacă, cercetătorul susţine ideea existenţei a două tipuri de motivare prefixală: a) specifică şi b) lărgită. Prin *motivarea specifică* lingvistul subînţelege capacitatea morfemului de a se combina cu baze neautonome, iar *motivarea lărgită* se referă la capacitatea elementului de a se combina cu lexeme autonome [13, p.37]. În cadrul analizei prefixoidului grecesc *tele-* J.Peytard distinge trei tipuri de distribuţie a derivatelor, şi anume: 1) *tele-* + bază livrească neautonomă, 2) *tele-* + bază autonomă livrească, 3) *tele-*+ bază autonomă tradiţională.

I.Dumbrăveanu polemizează cu J.Peytard şi consideră că formaţiile de tipul 1) trebuie excluse din analiză, deoarece al doilea element formativ este de natură afixoidală, fiindcă astfel de formaţii ţin de compunerea temică savantă. Altfel, consideră lingvistul, s-ar admite posibilitatea structurării unor derivate care ar fi constituite numai din afix(oid)e [5, p.161].

Opiniile lingviştilor occidentali, dar şi ale celor autohtoni, cu privire la definirea afixoidelor sunt multiple. Aşadar, lingvistul notoriu Gr.Cincilei consideră că *„afixoidul este afixoid numai atunci şi până atunci când este întrebuinţat şi ca morfem radical (sau rădăcină) şi ca morfem afixal*" [16, p.98].

N.Cuciuc defineşte afixoidul ca fiind un temem ce se caracterizează prin potenţă derivaţională „pe verticală" (axa paradigmatică), situat în antepoziţie sau postpoziţie în structura sintemică a termenului. Definiţia dată afixoidului este prezentată de pe poziţiile morfologiei lexicale (sintematicii), afixoidul fiind un temem raportat la o paradigmă derivaţională [4].

Cercetătoarea E.Mincu defineşte afixoidele elemente de compunere provenite din unităţi autosemantice, care deţin o poziţie intermediară între cuvânt şi afix, statut ce permite beneficierea de caracteristici nominative şi structurale [11].

Sintetizând definiţiile lingviştilor menţionaţi *supra,* ne vom pronunţa pentru definirea elementelor de provenienţă clasică cu termenul de „afixoide", iar pentru definirea afixoidului vom accepta definiţia lingvistului notoriu Gr.Cincilei, în viziunea căruia afixoidul este un element care poate fi întrebuinţat şi ca morfem radical, şi ca morfem afixal.

Internaţionalizarea lexiconului tehnico-ştiinţific este determinată de folosirea din ce în ce mai mult a „elementelor" formative de origine elenă şi latină cu ţelul formării diferitelor terminologii. Termenii formaţi din elemente greco-latine sunt rezultatul unui act conştient de creativitate lexicală, iar elementele constitutive ale termenilor discutaţi au un conţinut conceptual, cu toate că aceşti formativi nu au o întrebuinţare autonomă. Suntem de acord cu lingvistul moldovean I.Dumbrăveanu care consideră, pe bună dreptate, că „*numai în acest sens, probabil, am putea interpreta aceşti formanţi drept elemente de compunere şi, implicit, am putea vorbi despre compunere pe bază de formative de origine „savantă" (livrească)*" [6, p.284-287].

Am putea concluziona, în cele din urmă, că problema definirii şi delimitării elementelor de origine clasică ţine de problematica diferenţierii compunerii şi afixaţiei, în primul rând a prefixaţiei. Acest subiect necesită o tratare diferenţiată a formanţilor, a căror eterogenitate este accentuată în plan diacronic şi sincronic.

Romanistul Gr.Cincilei, care a tratat problema elementelor de provenienţă clasică în limba franceză, distinge şase subcategorii de afixoide. Afixoidele, în viziunea cercetătorului, se situează pe scara ierarhică în dependenţă de distanţarea lor de radicalii liberi (autonomi). Cu cât mai superior este nivelul pe care se plasează afixoidul, cu atât el este mai aproape de radical şi, ca rezultat, astfel de formaţii sunt considerate de Gr.Cincilei ca fiind compuse; şi, invers, cu cât mai jos este nivelul amplasării afixoidului, cu atât el este mai aproape de afix şi, în consecinţă, formaţiile cu acest afixoid sunt mai aproape de procesul de derivare. Autorul susţine ideea că între subcategoriile afixoidelor nu există frontiere bine delimitate [16, p.101-102].

Pe aceeaşi poziţie cu Gr.Cincilei se plasează şi I.Dumbrăveanu, care susţine „că formaţiile ce conţin afixoide, care se situează pe prima treaptă a scării ierarhice, sunt cuvinte compuse din punctul de vedere al structurii lor morfemice, dat fiind că astfel de cuvinte conţin radicali liberi în sincronie. Din punctul de vedere al analizei şi structurii derivaţionale, astfel de formaţii înclină mai mult spre derivare, deoarece le este caracteristică o înaltă regularitate derivaţională, unipoziţionalitate şi reproductibilitate în formaţii stereotipice" [6, p.284-287].

Lingvistul Gr.Cincilei defineşte prefixoidul un element al compunerii care, în virtutea sporirii activităţii derivaţionale, pierde unele trăsături caracteristice rădăcinii, dobândind particularităţi specifice prefixului [16, p.9]. O atare definiţie include, credem noi, în categoria afixoidelor un cerc larg de elemente formative specifice compartimentului compunerii şi derivării.

Cercetând afixoidele în limbile romanice, I.Dumbrăveanu va clasifica formaţiile ce conţin în exclusivitate baze livreşti (afixoide), care nu au un statut autonom (liber), la categoria compuselor livreşti, iar formaţiile de tipul *afixoid + bază autonomă* vor fi incluse în categoria derivatelor *prefixale* sau *sufixale*. Cercetătorul opinează că este iraţională separarea formaţiilor ce conţin afixoide într-o categorie derivaţională aparte, care s-ar deosebi de compunere şi de afixare. Lingvistul consideră utilă şi logică includerea formaţiilor „afixoidale" în categoria compuselor livreşti, când acestea conţin în exclusivitate „afixoide", şi în cea a derivatelor, în cazul când afixoidul contractează raporturi derivaţionale cu baze autonome (în plan sincronic) [6, p.287]. Astfel, conchide autorul, în formaţiile de tipul celor româneşti *autodigestie, teleindicator, microzonare, fotomozaic* elementele *auto-, tele-, micro-, foto-* sunt prefixoide, iar în formaţiile de tipul celor franceze *autocrate, telephone, microphone, phototheque* aceiaşi formanţi (*auto-, tele-, photo-, micro-)* sunt elemente de compunere livrească, adică compuse culte. Această afirmaţie I.Dumbrăveanu o argumentează prin faptul că, dacă elementele din exemplele franceze ar fi afixoide, atunci s-ar ajunge la concluzia că în limbă ar exista formaţii constituite doar din afixe, ceea ce ar fi o absurditate.

Cercetând termenii tehnici caracteristici domeniului de telecomunicaţii, ne vom situa pe aceeaşi poziţie cu lingvistul moldovean I.Dumbrăveanu de a considera lexemele formate în baza formulei structurale *prefixoid + bază autonomă* în sincronie derivate prefixale; aşadar, termenii englezeşti de tipul: *radiocommunication, telecommunication, microprocessor, minicomputer etc.* îi vom atribui procesului derivaţional prefixal, iar elementele iniţiale: *radio-,tele-, micro-, mini-* le vom considera prefixoide, în timp ce termenii tehnici în a căror componenţă intră doar afixoide îi vom raporta la compunere, iar elementele constitutive le vom considera elemente de compunere. Astfel, termenii tehnici de felul: *chemi-luminescence, iso-chromatic, iso-metric, tele-graphy, tele-phony, phase-meter***,** *pan-tele-graphy, tele-phonic, phono-gram* îi vom considera compuşi, fiind formaţi din două elemente de compunere de origine greco-latină.

Analizându-le la nivel derivaţional, radixoidele din componenţa termenilor specificaţi mai sus prezintă o unitate integră: *-graphy, -phony, -metry*. Sub aspect morfemic însă, ca radixoidele din termenii tehnici se descompun în radical şi afix. Prin formă şi prin conţinut se face uşor reliefat radicalul şi afixul. Radicalii în cauză participă în procesul de compunere afixoidală ca elemente de compunere.

Bibliografie:

1. BAUER, L. Is there a Class of Neoclassical Compounds and is it Productive? In: *Linguistics*. 1998, vol.36, p.403-422.
2. BOOIJ, G. *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology.* Oxford: Oxford University Press, 2005. 308 p.
3. BRAD, B. Let it Green: the Ecoization of the Lexicon. In: *Working Papers in Linguistics*, vol. 18. University of Washington, 1999, p.50-60. [Accesat 13.02.2013] Disponibil: http://depts.washington.edu/uwwpl/vol18/UWWPL_vol18_1999.pdf
4. CUCIUC, N. *Afixoidarea şi determinologizarea în limbajul medical francez.* Iaşi: Cugetarea, 2000. 301 p.
5. DUMBRĂVEANU, I. *Studiu de derivatologie romanică şi generală.* Chişinău: CEP USM, 2008. 250 p.
6. DUMBRĂVEANU, I. Controverse privind statutul unor entități glotice. În: *Analele Ştiintifice ale USM,* 2006, p.284-287.
7. GUALDA, R. Acerca del elemento tele- . În: *Tesaurus,* 1976, vol.31, no.3, p.18-21.
8. LIEBER, R. *Introducing Morphology.* Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 215 p.
9. LI-JEN, K., ANDERSON R.C. Morphological Awareness and Learning to Read: A Cross-Language Perspective. In: *Educational Psychologist*, vol.41, 2006, p.161-180.
10. MARCHAND, H. *The Categories and Types of Present Day English Word-Formation.* Munich: Beck, 1969. 356 p.
11. MINCU, E. *Afixoidele în limba română* / Autoreferat al tezei de doctor în filologie. Chişinău, 2007. 25 p.
1. 12.OKADA, K. and MIYAMOTO, Y. Morpheme Acquisition and the Count/Mass Distinction of Nouns. In: *Papers in Linguistics*, vol.14, 1996, p.154-167. Department of Linguistics, University of Washington [Accesat 17.02.2013] Disponibil: http://depts.washington.edu/uwwpl/editions/vol14.html.
12. PEYTARD, J. Motivation et prefixation: remarques sur les mots construits avec l'element „tele". En: *Cahiers de lexicologie*. Paris, 1964, t.I, no.4. 37 p.
13. PLAG, I. *Word-Formation in English.* Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 254 p.
14. STOCKWELL, R., MINKOVA, D. *English Words: History and Structure.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 208 p.
15. ЧИНЧЛЕЙ, Г. *Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры.* Кишинев: Штиинца, 1975. 222 с.

Prezentat la 14.05.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

TRANSFERUL LEXICO-SEMANTIC AL LEXEMULUI „TERRE”, INOVAȚIA SEMANTICĂ ŞI POLISEMIA

Silvia ŞCERBAKOV

Universitatea de Stat din Moldova

Studierea transferurilor semantice ale lexemului „terre”, ca manifestări ale unei dinamici progresive, constituie domeniul privilegiat de exploatare a funcționării semantice a unităților lingvistice. Această abordare prezintă procesele ce au loc în constituirea sensurilor noi şi se percepe legătura acestora cu formele originare sau deja atestate, fapt ce contribuie la dezvoltarea semanticii cognitive. Transformările respective pot apărea printr-o deviere progresivă a sensului, bazându-se pe selecția semelor care se actualizează, în cele din urmă. Prin studiul lexemului „terre” în idiolectul mai multor autori francezi moderni se reliefează faptul că transformările lexico-semantice ale acestui lexem se manifestă prin metafore, sinecdoci şi prin metonimii, dar metaforele sunt cele mai frecvente.

Cuvinte-cheie: *transferuri semantice, inovație semantică, polisemie, metaforă, sinecdocă, metonimie, semantică* .

LE TRANSFERT LEXICO-SEMANTIQUE DU LEXEME „TERRE”, L'INNOVATION SEMANTIQUE ET LA POLISEMIE

L'examen des transferts sémantiques du lexème « terre » tant comme une manifestation d'une dinamique progressive constitue un champ privilégié d'exploration du fonctionnement sémantique des unités linguistiques. Cet étude présente les procès qui ont lieu dans la constitution des sens nouveaux et on apperçoit la liaison de ceux-ci aux formes originaires ou déjà attestées, ce qui contribue au développement de la sémantique cognitive. Ces transformations peuvent parvenr par un glissement progressif du sens en se basant sur une sélection des sèmes qui s'actualisent ultérieurement. Par l'étude du lexème „terre” dans l'idiolècte de plusieurs écrivains modernes, on remarque que les transformations lexico-sémantiques de ce lexème se manifestent par des métaphores, des synecdoques et des métonymies, mais les métaphores sont les plus fréquentes.

Mots-clé: *transferts sémantiques, innovation sémantique, polisémie, métaphore, synecdoque, métonymie, sémantique.*

Studierea unității lexicale se bazează pe o dublă articulare semantică; statutul unității lexicale în sistem şi în discurs. Abordarea sensului cuvântului în contextul său pune în lumină actualizările sale discursive prin manifestările semelor virtuale, a căror utilizare poate cauza eventual schimbări semantice în structura unității. Sensul unei unități lexicale nu poate fi considerat decât în funcția utilizărilor sale, favorizând descrierea minuțioasă a efectului produs de către context asupra interpretării unei izotopii. În semantică, unitatea lexicală este considerată drept un *semem*, adică un ansamblu de trăsături semantice, numite *seme* [4, p.22].Un semantem aparține mereu unui câmp *lexical,* adică el este apropiat din punct de vedere semantic de alte unități lexicale. Polisemia constă în proprietatea unor unități lexicale de a avea mai multe sensuri, adică un lexem poate avea mai multe sememe. Realizarea discursivă a unității lexicale permite dezambiguizarea şi perceperea unității lexicale ca monosemică. Deci, unitatea lexicală va fi polisemică în limbă, dar monosemică în discurs. Legătura care se stabileşte între anumite unități lexicale în momentul contextualizării se numeşte *izotopie.*

Se remarcă câteva relații logico-semantice între sememe, cum ar fi: relația analogică (asemănare/identificare); relația topologică (spațială); relația cronologică (cauzativ/consecutiv); relația implicativă (extensiv/restrictiv). Aceste relații sunt marcate de o terminologie moştenită din retorică. De exemplu, relația analogică va rezulta o metaforă: relația de asemănare. Iar relația implicativă va cauza metalepsul, unde efectul se desemnează prin numele cauzei. Relația topologică va cauza sinecdoca, un fel de metonimie ce constă în utilizarea părții pentru întreg. Aceste relații logico-semantice contribuie la amplificarea sensurilor unei unități lexicale.

Pornind de la aricolul lexicografic, semanticianul, într-o perspectivă logică a limbii, va căuta să formuleze legi ce conduc combinările de seme la diferitele niveluri ale enunțului. În domeniul acestor cercetări, lingviştii se axează asupra problemei morfologiei lexicale, abordând creativitatea în lexic. Fiecare sistem lingvistic posedă reguli de formare lexicală care sunt incluse în competența subiectului vorbitor.

Examinarea transferurilor semantice ale lexemului „terre”, ca manifestări ale unei dinamici evolutive, constituie un câmp privilegiat de explorare a funcționării semantice a unităților. Scopul nostru este de a prezenta procesele care au loc în constituirea noilor sensuri, cum sunt acestea legate de formele originare sau deja atestate, astfel contribuind la dezvoltarea semanticii cognitive. Aceste transformări pot proveni dintr-o

glisare progresivă a sensului bazându-se pe o selecţie de seme care ulterior se actualizează şi se manifestă diferit, deoarece „sistemul unei limbi nu este o simplă abstracţie a lingvistului: este un sistem ce se află în spiritul locutorilor, în perpetuă transformare sub efectul utilizării lui în prezent" [8, p.57]. Deşi lexicul este considerat domeniul lingvistic cel mai expus evoluţiilor, se remarcă faptul că el nu se constituie într-un mod anarhic doar prin voinţa variaţiilor realului, ale nevoilor societăţii sau prin modificările în cunoaşteri, dar este rezultatul aplicării procedurilor lingvistice complexe indentificabile şi denombrabile, permiţând o interconexiune între formă şi sens.

Lexemul „terre" este un semantem care are mai multe sememe, acestea, la rândul lor, fiind constituite din seme. Identificarea sensului sau sensurilor unei unităţi lexicale se datorează actualizărilor lor în diverse contexte. Se presupune că o unitate lexicală atestată nu se pretează oricărei actualizări: astfel, există enunţuri care demonstrează că nu utilizările determină sensul, ci sensul condiţionează utilizările. De fapt, cuvintele în discurs sunt susceptibile la variaţii semantice conform contextului. În procesul de evoluţie a sensului se poate lua în considerare şi fenomenul comparării între tipul diacronic, între sensul etimologic şi sensul în uz. Omonimia este un fenomen prezent în limbă şi este incontestabilă descrierii lexicografice a unităţii lexicale. Cazurile de omonimie absolută nu este un fenomen atât de frecvent, în comparaţie cu lexemele polisemice, care sunt numeroase. Acest moment constituie o problemă stringentă de delimitare şi de reprezentare a diversităţii. Lexicografii, la descrierea lexemului „terre", utilizează diferite direcţii în prezentarea articolului lexicografic.

Unii lexicografi, cum ar fi J.Dubois şi colaboratorii săi [2], dorind să privilegieze dimensiunea semantică în detrimentul reperului formal, au optat, în cadrul concepţiei *Lexisului*, pentru o tratare omonimică a unităţilor considerate în tradiţia dicţionarică ca polisemice şi, simultan, pentru o regrupare a derivaţilor în cadrul aceluiaşi articol lexicografic. Astfel, *terre* este obiectul a mai multor accepţii în acest dicţionar, pe când *Nouveau Petit Robert* şi *Petit Larousse Illustré* nu propun decât unele. Se remarcă faptul că toate accepţiile nu sunt separate în acest mod – primul articol al *Lexisului* vizând *terre* este subdivizat în câteva glose definiţionale, ceea ce ţine să demonstreze că îndepărtarea între sensul iniţial şi accepţiile următoare sunt graduale. Formalizarea schiţată de R.Martin [7, p.63] pentru a prezenta pluralitatea sensurilor structurează clar aceste grade diverse de proximitate între diferitele accepţii – restricţia sensului, extensiunea sensului, relaţia metonimică, relaţia metaforică, polisemia strânsă, polisemia largă – şi se sprijină pe principiul că omonimia nu este atestată decât în absenţa oricărui sem comun. De fapt, se pune problema frontierelor: aplicarea sistematică a criteriului etimologic nu poate fi considerată ca pertinentă pentru toate cazurile, separarea în virtutea categoriei gramaticale nu este totdeauna aplicabilă. Pe de altă parte, criteriul referenţial (relaţia cu un obiect din lumea înconjurătoare) nu poate să fie în favoarea omonimiei, deoarece pentru a relua categoriile relaţionale definite de R.Martin, *relaţiile metaforice, metonimice şi polisemia largă* se bazează pe această variaţie. Direcţia polilexemică a definiţiei sensului în articolul lexicografic, prin crearea mai multor accepţii unei singure forme, nu este acceptată de către J.Rey-Debove [6, p.219]: locutorii nu prea acceptă degrupările lexicale şi căutarea unei legături pentru accepţiile omonimice este zădarnică. O rezolvare a acestei dificultăţi pare să o ofere J.Picoche [5] (pe care o preia din teoria lui Guillaume). Această teorie are la bază stabilirea unui semnificat de intensitate (de puissance) şi pe alt cadru teoretic, cel al lui P.Cardiot şi F.Nemo, ce adoptă demersul lexicografic tradiţional constituit pe diversele utilizări ale unui lexem şi J.Picoche reia noţiunea de „nucleu semantic". Acest demers examinează vocabulele, analizând utilizările atestate pentru a elabora o definiţie care ar permite elucidarea efectelor discursului, astfel bazându-se pe „un continuum" (propus de G.Guillaume) care porneşte de la „sensul plenar" spre „sensul dedus".

Polisemia unei unităţi lexicale se dezvoltă pornind de la semele conotative. Departe de a fi un fenomen perturbator, polisemia apare ca un dat esenţial, chiar existenţial, al limbii în general şi doar al lexicului în particular.

Cuvintele işi schimbă sensul în primul rând datorită schimbărilor intervenite în realitatea pe care o denumesc, datorită evoluţiei gândirii şi cunoaşterii omeneşti, necesitaţii de a exprima noţiuni noi. Ele îşi modifică sensul iniţial ori primesc sensuri noi (unele fiind folosite în limba comună, altele specializate în limbajele ştiinţifice) şi datorită schimbării sferei de întrebuinţare, precum influenţei pe care o sesizează din partea unor cuvinte din limbi străine. Desigur, nu putem insista aici asupra numeroaselor şi variatelor aspecte pe care le prezintă evoluţia semantică a cuvintelor. În această evoluţie a sensurilor lexicale au loc extensiuni sau, dimpotrivă, restrângeri semantice, arhaizări ale unor sensuri sau chiar dispariţii ale sensului iniţial (etimologic).

La crearea sensurilor figurate contribuie imaginaţia, atitudinea afectiva a vorbitorilor. În multe cazuri, sensurile noi sunt rezultatul transferului prin metaforă, metonimie sau sinecdocă, care formează ulterior uni-

tatea polisemică a cuvântului. În cele din urmă, prin exemple din opere aparţinând literaturii contemporane franceze, cum ar fi: *Terre des hommes* de Antoine de Saint-Exupéry; *Terre natale* de Arland Marcel; *Lettres de mon moulin* de Daudet Alphonse, vom prezenta transferul lexico-semantic al lexemului „terre”.

1. *„La terre nous en apprend plus long sur nous que tous les livres. Parce qu'elle nous résiste. L'homme se découvre quand il se mesure avec l'obstacle.”* (A. de S. Exupéry, p.23)

În acest context, se reliefează o manifestare semantică proprie lexemului „terre”, cea de ‘le milieu où vit l'humanité; notre monde;= terrestre’. Dar prin prezenţa, în acest context, a relaţiei de echivalenţă între „terre” şi „obstacle” se observă o glisare de sens, prin utilizarea părţii pentru întreg, ceea ce este o sinecdocă, deoarece ‘*la terre'* cu sensul de '*monde terrestre'*, ar însemna *'obstacle'*, adică această sinecdocă este dincolo de un mecanism referenţial, ca o operaţie conceptuală fundamentală ce participă la construcţia sensului. Ea se proiectează între două entităţi ce sunt în relaţie de contiguitate din acelaşi domeniu conceptual.

2. *„Mais des distances infranchisables s'accumulaient entre notre navire et cette terre habitée. Toutes les richesses du monde longeaient dans un grain de poussière égaré parmi les constellations.”* (A. de S. Exupéry, p.36)

Aici se observă o metonimie (gr. metonymia „înlocuire a unui nume cu altul”) ce constă în înlocuirea unui cuvânt prin altul, astfel încât cele două cuvinte să denumească obiecte între care există sau se poate imagina o corespondenţă calitativă, o legatură internă. Transferul denumirii în cazul metonimiei se efectuează pe baza contingenţei între obiectele denumite, adică între ‘*terre'* şi ‘*un grain de poussière égaré parmi les constellations'*.

3. *„L'avion est une machine sans doute, mais quel instrument! Cet instrument a fait découvrir le vrai visage de la terre.”* (A. de S. Exupéry, p.57)
4. *„Tu as bien travaillé, tu as droit au sommeil, va dormir.” Lui, toujours allongé, éprouvait la faim qui n'est qu'un vertige, mais non l'injustice qui seule tourmente. Il se mêlait peu à peu à la terre. Séché par le soleil et reçu par la terre. Trente années de travail, puis ce droit au sommeil et à la terre.”* (A. de S. Exupéry, p.90)
5. *„Et moi, une femme seule après sept ans de mariage, seule avec deux enfants sur les bras, deux enfants qui n'écoutent pas, qui ne mangent pas! Ah! Je voudrais être à ta place, mon pauvre Victor, là-bas, dans la terre.”* (Marcel Arland, p.8)

În exemplele 3, 4 şi 5 sensurile lexemului „terre” se realizează prin metaforă şi ţine astfel de crearea conexiilor între câmpurile „conceptuale” independent constituite. La nivel lexical, aceste câmpuri conceptuale reies din regiunile tematice bine caracterizate, se exprimă în termeni de categorii cognitive incompatibile (‘terre’ pentru ‘vie’ şi pentru `mort`). Procesul de integrare face să intervină o dinamică construcţie particlară a sensului. Bazându-se pe degruparea iniţială a două spaţii mentale, ea constă în reintegrarea elementelor constitutive conform unei logici şi unei dispuneri insolite, dar coerente.

Odată ce este realizată integrarea termenului, cititorul păstrează în memorie reţeaua destul de fină a relaţiilor, o reţea a cărei structură se stabileşte în funcţie de principiile de optimalitate, permiţându-i de a insera noi sensuri, noi proprietăţi. Deoarece conţinutul şi structura logică a spaţiului integrator sunt construite, cititorul poate să completeze această structură prin propriile implicări. Efectul global este construcţia unei reprezentări complexe, de care auditoriul este în mare parte responsabil, dar descoperirea rămâne a fi realizată de către locutor sau autor.

6. *„Ainsi la joie de vivre se ramassait-elle pour moi dans cette première gorgée parfumée et brûlante, dans ce mélange de lait, de café et de blé, par où l'on communie avec les pâturages calmes, les plantations exotiques et les moissons, par où l'on communie avec toute la terre.”* (A. de S. Exupéry, p.96)
7. *„C'est l'heure où les mécanos se frottent les yeux, et retirent les housses d'hélices, où le pilote va consulter la météo, où la terre n'est plus peuplée que de camarades.”* (A. de S. Exupéry, p.137)
8. *„De la centaurée, dit-il, et meilleure que celle des pharmaies, qui n'est que poussière. Sens-moi cela, petit. Hein? Toute la médecine est dans la terre, vois-tu; il ne s'agit que de l'y trouver.* (Marcel Arland, p.52)
9. *„Eux qui trouvent les journées si longues et qui sont si heureux quand c'est leur tour d'aller à terre.... Dans la belle saison, ce grand bonheur leur arrive tous les mois. Dix jours de terre par trente jours de phare, voilà le règlement; mais avec l'hiver et les gros temps, il n'y plus de règlement qui tienne.”* (Alphonse Daudet, p.69)
10. *„Presque tous mariés, ayant femme et enfants à terre, ils restent des mois dehors, à louvoyer sur ces côtes si dangereuses.”* (Alphonse Daudet, p.81)

În exemplele 6, 7, 8 şi 9 sensurile lexemului „terre" se realizează prin metonimie, desemnnând un obiect sau o ideie prin alt termen, printr-o alunecare de sens. Metonimia se realizează atunci când lexemul „terre" desemnează *'peuple' – „ la terre n'est plus peuplée que de camarades"; 'monde' – „toute la médecine est dans la terre"; travail' – „dix jours de terre par trente jours de phare"; 'maison' – „ayant femme et enfants à terre".* Aceste metonimii se realizează în interiorul unuia şi aceluiaşi câmp conceptual sau al unei izotopii.

11. *„Il me semblait bientôt que toutes voix ne s'étaient tues que pour laisser monter des rumeurs plus discrets: écoulement de l'eau du barrage, tressaillement des saules, vol léger des premiers oiseaux nocturnes, mais surtout, par-delà ces bruits, je ne sais quelle imperceptible voix, comme la respiration mêlée de la terre et du ciel."* (Marcel Arland, p.66)
12. *„Ce qu'il y a de plus beau en Camargue, c'est le Vaccarès. Souvent, abadonnant la chasse, je viens m'asseoir au bord de ce lac salé, une petite mer qui semble un morceau de la grande, enfermé dans les terres et devenu familier par sa captivité même."* (Alphonse Daudet, p.154)

Metafora este o invenţie bazată pe transfer ce se bazează pe substituţie sau pe asemănare, comparaţie sau interacţiune, aparţinând diferitelor domenii „referenţiale". Plasarea în frază şi modulările subiective ale enunţurilor metaforice din exemplele 11 şi 12: „*...comme la respiration mêlée de la terre et du ciel*" şi „*une petite mer qui semble un morceau de la grande, enfermé dans les terres et devenu familier par sa captivité même"* se valorifică prin îmbogăţirea ariei semantice a conceptului „terre". Metafora, omniprezentă, este o problemă conceptuală. Metafora provoacă identitatea conceptuală a referentului, în timp ce sinecdoca şi metonimia provoacă integritatea sa. Pentru Rastier metafora este „incompatibilitate semică", pentru Kittay – „incompatibilitate domenială", iar pentru Tourner – „incompatibilitate categorială" [citaţi în 1, p.38-57].

Metafora conceptuală [3, p.109-123] este studiată în cadrul semanticii cognitive, ce ar fi tratarea clasică a metaforei, dar indisociabilă noţiunii conceptului metaforic. Teoria metaforei conceptuale, care reia şi complexifică teoria spaţiilor mentale, este astăzi în trecere de a deveni teoriia principală a semanticii cognitive.

Schimbările semantice survenite în evoluţia unităţilor lingvistice reprezintă viziunea conceptuală despre lumea înconjurătoare. Ele pot să conţină o informaţie heterogenă moştenită din mai multe domenii conceptuale prezente, unind însă fiecare element ale celor două spaţii mentale prin proiectări spaţiale. Aceste proiectări se supun mai multor principii: schimbarea, identitatea, timpul, spaţiul, cauza şi efectul, partea pentru întreg, reprezentarea, rolul, analogia, proprietatea, similaritatea, categoria, intenţionalitatea, contradicţia, singularitatea, experienţa primară.

Examinarea sensurilor lexemului „terre" în context pune în evidenţă o relativă sistematicitate în dezvoltarea lexicului, atât pe plan morfologic, cât şi semantic, ţine să convingă de o continuitate ce militează în favoarea existenţei unei identităţi lexicale concepute ca un semnificant construit de către limbă, susceptibil de a evolua în discurs, dar al cărui sens este şi rămâne condiţionat ca parte de către sistem.

Cunoaşterea sensurilor lexemului „terre" în sistem, adică în limbă, permite perceperea evoluţiei semantice care poate fi observată în discurs, în procesul vorbirii (parole). Transferurile lexico-semantice în extensiune, printr-o inovaţie semantică şi printr-o utilizare repetată, pot deveni un nou sens al cuvântului polisemantic.

Se menţionează faptul că aceste aspecte referitoare la metaforă, metonimie şi sinecdocă reprezintă mecanismul prin care au loc schimbări şi transferuri de sens de la un cuvânt la altul. Unităţile lexicale complexe şi simple au un sens ce le este propriu, acest sens depinde mai întâi de utilizarea elementelor ce-l compun (contextul intern), din elementele ce provin din context: contextul extern şi factorii extralingvistici (sensul pragmatic). Pentru a defini relaţiile semantice care există în diferitele accepţii ale unui lexem, polisemia se serveşte de studiul transferurilor semantice. Şi această modificare a sensului se operează prin selecţia semelor aferente şi este animată de modificările întrebuinţărilor referenţiale. Aceste întrebuinţări confirmă existenţa, sub presiunea mediului lexical şi cultural, a unei dinamici semantice similare celei care se realizează pe plan morfologic în măsura în care se realizează selecţia elementelor existente (semele conotative).

Bibliografie:

1. CARDIOT, P. *Métaphore prédicative nominale et motifs lexicaux*. En: *Langue française*, vol.134, no.1. Nouvelles approches de la métaphore. p.38-57. [Accesat 22.09.2012] Disponibil: http://www.persee.fr/web/revues/home/-prescript/article/lfr_0023-8368_2002_num_134_1_6452
2. DUBOIS, Jean et alii. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Paris: Larousse, 1994. 514 p. ISBN 2-03-340334-3

3. GREA, Ph. *Intégration conceptuelle et métaphore filée*. En: Langue française, vol.134, no.1. Nouvelles approches de la métaphore. p.109-123. [Accesat 22.09.2012] Disponibil: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_2002_num_134_1_6456
4. GREIMAS, A.J. *Sémantique structurale.* Paris: PUF, 1966. 202 p. ISBN 2-03-070314-1
5. PICOCHE, J. *Structures sémantiques du lexique français*. Paris: Nathan, 1986. 143 p. ISBN 20919051789782091 905174
6. REY-DEBOVE, J. *La linguistique du signe*. Paris: Armand Colin, 1998. 302 p. ISBN978-2-200-21811-9
7. ROBERT, M. *Pour une logique du sens*. Paris: PUF, 1983. 268 p. ISBN2130377998
8. VICTORRI, B. La polisémie: un artefact de la linguistique? En: *Revue de Sémantique et de Pragmatique*. (Orléans), 1997, n.2, p.41-62. [Accesat 22.09.2012] Disponibil: http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00009273/

Referinţe textuale:

1. ARLAND, M. *Terre natale*. Leningrad: Prosveŝenie. Leningradskoe otdelenie, 1971. 175 p.
2. DAUDET, A. *Lettres de mon moulin*. Paris: Hachette, 1976. 159 p. ISBN 2-01- 002654-3
3. SAINT-EXUPERY, A. *Terre des hommes*. Leningrad: Prosveŝenie. Leningradskoe otdelenie, 1960.

Prezentat la 22.10.2012

KONKURRENZFORMEN DES DEUTSCHEN PASSIVS UND IHRE BEZIEHUNG ZUM PASSIVISCHEN PARADIGMA

***Victor CHISELIOV, Liliana JALBĂ*[*]**

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă"
[*]Universitatea de Stat din Tiraspol

SUBSTITUTION PATTERNS OF PASSIVE VOICE IN GERMAN FROM THE PERSPECTIVE OF PARADIGMATIC RELATIONS

The problem of grammatical synonyms is rather actual nowadays and creates many controverses in modern linguistics. The authors address the given problem with reference to Passive Voice and competitive patterns of it in German language. The subject of discussion is overviewed from the paradigmatic point of view as well. The expected results are structured and represented in charts.

Keywords: *Passive Voice, substitution patterns of Passive Voice, paradigm, paradigmatic relations, grammatical synonymy.*

FORMULE DE SUBSTITUȚIE A DIATEZEI PASIVE ÎN LIMBA GERMANĂ DIN PERSPECTIVA RELAȚIILOR PARADIGMATICE

Problema sinonimiei gramaticale este actuală şi trezeşte multiple controverse în lingvistica modernă. Autorii abordează problema menționată cu referire la diateza pasivă şi formulele de substituție a acesteia în limba germană. Subiectul în discuție este tratat şi din perspectiva relațiilor paradigmatice. Rezultatele la care s-a ajuns au fost structurate şi prezentate în mai multe tabele.

Cuvinte-cheie: *diateză pasivă, formule de substituție a diatezei pasive, paradigmă, relații paradigmatice, sinonimie gramaticală.*

In diesem Beitrag werden die sog. Konkurrenzformen des deutschen Passivs unter dem Aspekt ihrer Zugehörigkeit zum passivischen Paradigma behandelt. Auf diese Umschreibungsformen des werden-Passivs wird auch mit vielen anderen Bezeichnungen hingewiesen: sie werden Passiv-Paraphrasen [5], Passivperiphrasen [7], passivnahe Konstruktionen oder sekundäre Passivkonstruktionen [1,2], Passivumschreibungen [6] und syntaktische Varianten des werden-Passivs [3] genannt. In vielen Grammatiken der deutschen Gegenwartssprache ist auch der Terminus Ersatzformen des Passivs geläufig. Es impliziert aber vollständige Ersetzbarkeit, d.h. eine völlige Bedeutungs- oder Funktionsgleichheit. In diesem Beitrag werden die Termini Konkurrenzform und Passivumschreibungen bevorzugt, weil sie ziemlich adequat den Standpunkt der Autoren in Bezug auf das Verhältnis von Vorgangspassiv und dessen Umschreibungen widerspiegelt. In diesem Beitrag gehen die Autoren davon aus, dass die Passivumschreibungen grundsätzlich als grammatische Synonyme zum werden-Passiv behandelt werden können, weil sie die passivische grammatische Bedeutung und aktivische Formen aufweisen [*siehe auch* : 8].

Wie bekannt, werden die zwei Genera verbi Aktiv und Passiv prinzipiell nicht nur nach der Bedeutung, sondern auch auf Grund der Form voneinander unterschieden. Die beiden Genera verbi haben zusätzlich ihre stilistisch-funktionale Merkmale. Die Ersatzformen des werden-Passivs haben mit dem Passiv stilistisch-funktionale und mit dem Aktiv formale Merkmale gemeinsam. Die Frage ist nun: in welcher Beziehung stehen sie zum Passiv-Paradigma? Treten sie in synonymische Beziehungen zum Vorgangspassiv innerhalb oder außerhalb des passivischen Paradigmas?

Nach Brinker [2] « ...gehören die Konkurrenzformen des werden–Passivs zu den sekundären Passivkonstruktionen». Sie unterscheiden sich vom primären Passiv dadurch, dass das finite Verb formal gesehen nicht im Passiv (Hilfsverb werden + Partizip Perfekt) sondern im Aktiv steht. Die Konkurrenzform enthält ein kopulatives Verb («Auxiliarverb» - Brinker, 1971) oder ein Funktionsverb. Diese Verben sind inhaltsleer und bilden mit der zweiten Komponente der entsprechenden Satzkonstruktion ein grammatisches Idiom, d.h. sie dienen des öfteren nur dazu, das Tempus, den Modus, den Numerus, die Modalität und unter Umständen auch die Aspektualität des gesamten Gefüges auszudrücken. Zu Konkurrenzformen werden gewöhnlich gezählt:

- Umschreibung mit sein + Adjektiv auf – bar, -lich, -fähig, -abel /-ibel
- Umschreibung mit sich lassen + Infinitiv
- Umschreibung mit reflexiv gebrauchten Verben
- Umschreibung mit es gilt, es heißt, stehen + Infinitiv
- Umschreibung mit gehören + Partizip II
- Umschreibung mit sein, bleiben, es gibt ... zu + Infinitiv
- Umschreibung mit lassen + Infinitiv
- Umschreibung mit Adressatenpassiv (bekommen, erhalten, kriegen + Partizip II)
- Umschreibung mit Funktionsverbgefüge [nach : 6].

Wollen wir die aufgezählten Arten der Konkurrenzformen durch eine Anzahl konkreter Beispielsätze belegen:

Tabelle 1

Ausgangssatz im Passiv	Umschreibungsmöglichkeiten
1. Radiowecker können als Radio und Wecker verwendet werden.	1. *Radiowecker sind als Radio und Wecker verwendbar.* 2. *Radiowecker lassen sich als Radio und Wecker verwenden.* 3. *Radiowecker verwenden sich als Radio und Wecker.*
2. Der verfallene Turm kann restauriert werden.	1. *Der verfallene Turm ist restaurierbar.* 2. *Der verfallene Turm lässt sich restaurieren.*

Tabelle 2

Ausgangssatz im Passiv	Umschreibungsmöglichkeiten
1. Viele Aufgaben müssen bewältigt werden.	1. *Viele Aufgaben gilt es zu bewältigen*. 2. *Es heißt viele Aufgaben zu bewältigen.* 3. *Viele Aufgaben sind zu bewältigen.*
2. Ein Anstieg der Arbeitslosigkeit musste befürchtet werden.	1. *Es galt einen Anstieg der Arbeitslosigkeit zu befürchten.* 2. *Es hieß einen Anstieg der Arbeitslosigkeit zu befürchten.* 3. *Ein Anstieg der Arbeitslosigkeit stand zu befürchten.* 4. *Ein Anstieg der Arbeitslosigkeit war zu befürchten.*
3. Eine solche Handlungsweise muss bestraft werden.	1.-2. *Es gilt /es heißt eine solche Handlungsweise zu bestrafen.* 3. *Eine solche Handlungsweise ist zu bestrafen* 4. *Eine solche Handlungsweise gehört bestraft.*

Tabelle 3

Ausgangssatz im Passiv	Art der Umschreibung	Umschreibungsmöglichkeiten
1. Den Lehrern werden (von den Verlagen) Bücher zugeschickt.	Adressatenpassiv	*Die Lehrer bekommen (von den Verlagen) Bücher zugeschickt.*
2. Den Absolventen werden die Zeugnisse ausgehändigt.	Adressatenpassiv	*Die Absolventen bekommen die Zeugnisse ausgehändigt.*
3. Steuerbetrug wird bestraft.	Funktionsverbgefüge	*Steuerbetrug steht unter Strafe*.

Wie aus Tabellen ersichtlich, können die Konkurrenzformen des werden-Passivs vom neutralen Aktiv dadurch unterschieden werden, dass sie in einer *kontroversen* Beziehung zur aktiven Diathese stehen: Bei den transitiven Verben handelt es sich um grammatische *Passivkonverse,* da das syntaktische Subjekt einer Konkurrenzform wegen der Akkusativkonversion nicht das Agens, sondern das Patiens bezeichnet. „Sowohl bei Transitiva als auch bei Intransitiva findet die Agenskonversion prinzipiell statt [5].

G. Helbig, J.Buscha, K. Brinker u.a. nennen die Konkurrenzformen „passivisch" und zählen die meisten von ihnen grundsätzlich zu dem Passiv-Paradigma gerade wegen der Agens-Patiens-Konverse, die diese Umschreibungsformen des Vorgangspassivs voraussetzen. Die Formen des werden-Passivs und seine Konkurrenzformen fallen in ihrer grammatischen Bedeutung („vom Patiens aus gesehen") zusammen. Aber auf der formalen Ebene will Brinker [2] das Passiv und das Aktiv voneinander unterscheiden, was unserer Auffassung der grammatischen Synonymie grundsätzlich entspricht.

Es muss nicht unbedingt angenommen werden, dass das werden-Passiv und die Konkurrenzformen hundertprozentig einander entsprechen würden. Die einzelnen Konkurrenzformen haben einen relativ begrenzten Verwendungsbereich (besonders diejenigen, die eine modale Nebenbedeutung haben). Dass eine Konstruktion als Konkurrenzform des werden-Passivs betrachtet wird, bedeutet auch nicht, dass solche Konstruktionen immer mit Hilfe des werden-Passivs umschrieben werden können. U. Engel [4], z.B. zählt die Umschreibungen „bekommen + Partizip II" und „gehören + Partizip II" nicht zu den Konkurrenzformen, sondern zu den „... eigentlichen Ausdrucksmitteln des werden-Passivs". Er beschreibt ein Aktiv-Passiv – Paradigma, das aus fünf unterschiedlichen Kategorien besteht: dem *Aktiv*, dem *werden*-Passiv, dem *sein*-Passiv, dem *bekommen*-Passiv und dem *gehören*-Passiv. Die anderen Passivumschreibungen will er nicht zum passivischen Paradigma zählen.

Wir wollen in diesem Beitrag von dieser Interpretation absehen und schließen uns grundsätzlich der Meinung von K. Brinker an, weil, wie schon vorher erwähnt, das Aktiv und das Passiv sowie die primären und sekundären Passivkonstruktionen auf formaler (also: *struktureller*) Ebene unterschieden werden müssen. „bekommen-Passiv" und „gehören –Passiv" entsprechen strukturell dem primären *werden*-Passiv nicht, und können deswegen auch nicht als „Passivformen" angesehen werden.

Die Analyse der in diesem Beitrag angeführten und anderer Belege zum Gebrauch von Umschreibungsformen des Vorgangspassivs lässt folgendes schlussfolgern:

- Die Konkurrenzformen des werden-Passivs bilden syntaktisch-morphologisch und funktional-stilistisch eine Sondergruppe zwischen dem Aktiv-Paradigma und dem Passiv-Paradigma. Anders gesagt, im Bereich der Konkurrenzformen des Passivs überschneiden sich die Paradigmen des Aktivs und des Passivs : ihr Prädikat steht im Aktiv, aber in Bezug auf ihre grammatische Bedeutung können sie als *passivisch* angesehen werden.
- Die Beziehung zwischen der aktivischen Struktur und passivischen grammatischen Bedeutung der Konkurrenzformen entspricht im wesentlichen der allgemein linguistischer Gegenüberstellung der Sprachform und des Sprachinhalts. Der Inhaltsplan des Passivs kann im Ausdrucksplan (*zur Interpretation beider Termini siehe auch* : [9]) nicht nur durch primäre sondern auch durch sekundäre Passivformen wiedergegeben werden.
- Wenn für ein und denselben Sprachinhalt mehrere Sprachformen stehen, liegt die *grammatische Synonymie* vor, d.h. die Konkurrenzformen können als grammatische Synonyme zu *werden*-Passiv betrachtet werden.
- Beim Gebrauch von Konkurrenzformen muss aber auf bestimmte Einschränkungen, meist funktional-stilistischer Art, hingewiesen werden, z.B.: die syntaktische Struktur mit *sein + Adjektiv auf –bar* usw. überwiegen im sog. Kanzleistil, während die entsprechende Passivform stilistisch neutral ist (Vgl. : *Das Haus ist restaurierbar. – Das Haus kann restauriert werden.*); darüber hinaus gehören die Ausdrücke mit *gehören/bekommen +Partizip* II ausschließlich der Alltagsrede und ihr Verwendungsbereich ist gegenüber den entsprechenden Formen des *werden*-Passivs sehr beschränkt.
- Die Konkurrenzformen könnten also als *funktional-stilistisch gefärbte grammatische Synonyme* zum Vorgangspassiv gelten.

Literaturverzeichnis:

1. BRINKER, K. Zum Problem der angeblich passivnahen Reflexivkonstruktionen in der deutschen Gegenwartssprache. In: *Muttersprache*, 1969, 1, s.1-11.

2. BRINKER, K. *Das Passiv im heutigen Deutsch. Form und Funktion*. München: Max Hueber Verlag, 1971.
3. BRINKER, K. Aktiv und Passiv in der deutschen Sprache der Gegenwart. In: *Muttersprache* Bd. 100, no.2-3. *Gesellschaft für deutsche Sprache*., 1990.
4. ENGEL, U. *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. 3., völlig neu bearbeitete Auflage. Münster: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., 1996.
5. HELBIG, G., BUSCHA, J. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt*, Verlag Enzyklopädie. Leipzig, 1996.
6. HALL, K., SCHEINER, B. *Übungsgrammatik Deutsch als Fremdsprache*, Max Hueber Verlag. Ismanning, 2001. ISBN 3-19-007448-8
7. Hentschel, Elke-Weydt, Harald. *Handbuch der deutschen Grammatik. 2. Durchgesehene Auflage.* Berlin: de Gruyter, 1994.
8. CHISELIOV, V., JALBĂ, L. Passiv und Passivumschreibungen als grammatische Synonyme. În: *Probleme ale ştiinţelor socioumanistice şi modernizării învăţământului*. Materialele conferinţei de totalizare a muncii ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice a corpului profesoral-didactic. Vol.II. Chişinău: Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă", 2011, p.181-192. ISBN 978-9975-46-095-8
9. ПЛОТНИКОВ, Б.А. *О форме и содержании в языке*. Минск: Вышэйшая школа, 1986. ISBN 5-339-00249-7

Prezentat la 03.04.2013

ЖАРГОНИЗМЫ В РЕЧИ КИШИНЕВСКИХ АВТОМОБИЛИСТОВ

Людмила РУДНЕВА

Славянский университет Республики Молдова

Рассматриваются особенности жаргонизированной речи автомобилистов г. Кишинэу. Особое внимание уделяется выявлению источников, из которых пополняется лексический состав автомобильного жаргона, характеристике наиболее продуктивных способов и моделей словообразования в данной сфере, распределению специфичной для автолюбителей лексики по тематическим группам.

Ключевые слова: *профессионализм, жаргон, тематическая группа, словотворчество, автомобилист.*

JARGONISME ÎN LIMBAJUL CONDUCĂTORILOR AUTO DIN CHIŞINĂU

În articol sunt prezentate particularităţile limbajului jargonizat al conducătorilor auto din Chişinău. Atenţie deosebită se acordă identificării izvoarelor ce completează lexicul jargonului auto. Sunt caracterizate cele mai productive metode şi modele de formare a cuvintelor din această sferă şi se propune sistematizarea lexicului specific conducătorilor auto conform grupărilor tematice.

Cuvinte-cheie: *profesionalism, jargon, grupare tematică, formarea cuvintelor, conducător auto.*

SLANG IN CHISINAU MOTORISTS' SPEECH

The features of Chisinau motorists' slang has been analyzed in the article. Special attention has been devoted to identifying the sources which enrich the lexical composition of automobile jargon; the most productive ways and patterns of word formation in the field have been characterized; the distribution of specific motorists' vocabulary has been divided into the thematic groups.

Keywords: *professionalism, the jargon, thematic group, word creation, motorist.*

Перестроечный период в обществе отразился и в языке: появилось много не только заимствованных слов, но и различных жаргонов, которые не являются грубыми наслоениями в языке, а в соответствии с бурным временем упрощают процесс общения. Наиболее ярко это проявляется в профессиональной речи.

Одни языковеды считают, что идет процесс засорения русского языка жаргонизмами, не всегда понятными широкому кругу носителей русского языка, другие полагают, что идет процесс коммуникации, что это является достоянием языка и в какой-то степени тоже обогащает его, так как большинство профессиональных жаргонных слов носят метафорический характер и обладают особой экспрессией.

Пополнение лексики русского языка любыми пластами, даже ограниченного употребления, представляет несомненную ценность для исследователей языка. Попытаемся проанализировать профессиональный жаргон в речи автомобилистов г. Кишинэу.

Цель данной статьи – наметить наиболее общие аспекты изучения автомобильной лексики, которые способствовали бы развитию самой лингвистики, поскольку профессиональные жаргоны автомобилистов – во многих отношениях явление примечательное и специфическое.

Вся специфичная для автолюбителей лексика распределяется по следующим основным тематическим группам.

1) Транспортные средства

а) Автомобиль вообще. Стилистически сниженным, но оценочно нейтральным *тачка* (в настоящее время отличается чрезвычайной частотностью употребления), *колёса* (я сегодня на колёсах, я сегодня без колес – без машины) соответствуют негативно окрашенные – *помойка* (старая машина), *железяка, повозка, телега, колымага, каруца* и выражающие положительную оценку – *ласточка* (моя), *машинка, железный друг(конь)* и др.

б) К наименованиям транспортных средств относятся и жаргонные обозначения различных марок автомобилей:

Авдотья, Авдюха, аудиенция – «Audi»; *бочка* – «Ауди-80»; *авоська* – «Ауди А8»; *баварец, бомба, бумер, бэмка, бэха, бамбук, биэм* – «BMW»; *мерзавец, мерин, мерзюк, мерс, мерсик* – «Mercedes»;

пижон – «Пежо»; *ситро* – «Ситроен»; *паршивец* - «Порш»; *газель* – ГАЗ «Газель»; *виноград* - «Nissan windroad»; *Лавр, Лаврик* – «Nissan Laurel»; *Лёва* – «Toyota Corolla Levin» и др.

Эта тематическая подгруппа в количественном отношении является самой многочисленной. Некоторые из жаргонизмов, обозначающие марки автомобилей, например *шаха, шестерка* – «ВАЗ-2106», *бумер, бимер* – «BMW», *мерс* – «Mercedes» находим в словарях современного жаргона [1, с.720].

Из жаргонизмов этой тематической группы только два слова *тачка* зафиксированы в «Толковом словаре русского языка начала XXI века» под редакцией Г.Н. Скляревской: *Мерс,* а, м. *разг.* Мерседес [2, с.584]; *Тачка*, и, ж. *жарг*. Легковой автомобиль [2, с.974].

Таким образом, реально сосуществует значительно меньшее количество наименований-терминов, чем жаргонизмов. Конкуренция термина и жаргонизма в профессиональной сфере автомобилистов, как и в других профессиональных подъязыках, возможна, однако конкуренция терминов крайне редка. Так, в тематической группе, обозначающей «наименование некоторых средств передвижения», есть безусловные термины (автомобиль - авто – автомашина - машина - мотор). Их всего пять, а в этой же тематической группе жаргонизмов насчитывается значительно больше; их невозможно найти в словарях, справочниках и учебниках, но они, тем не менее, широко употребляются автомобилистами.

2) Люди – участники дорожного движения. *Автолюбители, водители, водилы.* Стилистически сниженному, но однозначно нейтральному *автолюбитель* соответствуют такие негативно окрашенные слова, как *водила, ездюк, чайник* (неопытный водитель), *«подснежник»* (управляющий автомобилем только в летний период и поэтому неопытный), а *шумахер* (любитель быстрой езды), *шеф, командир, брат* звучат скорее одобрительно.

На базе наименований транспортных средств образованы оценочно нейтральные лексемы: *нививоды* (водители автомобилей «Нива»), *иномарочники* (водители автомобилей, произведенных за рубежом), *москвичисты* (водители автомобилей «Москвич»), *джиперы* (водители джипов), *фордичи* (водители автомобилей «Форд»).

3) Детали автомобилей. Жаргонные слова выступают в качестве синонимов научно-технических терминов: *движок, двигло, двигун* (двигатель), *горшки* (цилиндры двигателя), *гитара* (рычаг передней подвески), *мосол* (амортизатор), *выхлопушка* (выхлопная труба) и *лобовик, лобовуха* (лобовое стекло), *карб* (карбюратор), *веревка* (ремень безопасности), *весла* (ручные стеклоподъемники), *вонючка* (освежитель салона), *галстук* (буксировочный трос), *гвозди* (шипы), *грелка, духовка* (печка), *гриль* (тюнинговая решетка радиатора), *кастрюли* (летние диски большого размера), *колпак* (пластиковый чехол на запаску джипов), *кочерга* (механическая коробка передач), *кочерга* (ручная коробка передач), *лапти* (широкие колеса), *лифчик* (кожаный чехол на капот), *люстра* (лампочка на потолке в салоне), *подсветка НЛО* (синяя подсветка поддона машины и номеров), *колени* (лысая резина), *рога* (боковые зеркала), *рубероид* (темная тонировка стекол*), уши* (боковые зеркала на дверях), *чвакалка* (сигнализация) и др.

4) Действия, относящиеся к управлению автомобилем и к поведению на дорогах

Эта группа представлена незначительным количеством глаголов: *втопить, притопить, топить* (нажать на педаль газа; резко увеличить скорость), *сыпаться* (ломаться) и др.

Некоторые глагольные лексемы образованы посредством конфиксации*: иссигналиться* – «долго сигналить», *оббибикаться* – «подавать сигнал в течение долгого времени*», обморгаться* – «долго мигать поворотными огнями» и др.

С точки зрения способов словообразования жаргонизмы ничем не отличаются от тех словообразовательных моделей, которые существуют как в письменной, так и в устной речи русского языка: 1) семантический способ словообразования (*табуретка* – «Ока», *миксер* – бетономешалка, *гашетка* – педаль газа, *колокольчик* – «сирена», *копейка* – «ВАЗ-2101*», галстук* – буксировочный трос, *кочерга* – ручная коробка передач, *баржа* – «Волга», *ласты* – низкопрофильные покрышки, *бочка* – «Ауди-80» и др.; 2) морфологический способ словообразования существительных; а) *суффиксация (двушка, девятка, нивуха, водила, единичка, четверка, глушак)* и др.; б) *суффиксация*, сочетающаяся с формированием существительного на базе словосочетания (*выхлопушка* – выхлопная труба, *лобовуха* – лобовое стекло, *сигналка* – сигнальная система и др.). Ряд лексем образован в результате усечения производящей основы (*карб.* – карбюратор, *тролль* – троллейбус, *мерс* – «Мерседес» и др.); в) *словообразовательная мимикрия*. Суть этого явления в номинации, основанной на сублимации слов, близких по

звучанию (*Авдотья* – «Audi»; *баварец, бомба, бумер, бэмка, бэха, бамбук, биэм* – «BMW»; *мерзавец, мерин* – «Mercedes»; *пижон* – «Пежо»; *ситро* – «Ситроен»; *зубарь* – автомобиль марки «Subaru», *виноград* – «Nissan windroad»; *Лавр, Лаврик* – «Nissan Laurel» и др.).

Сленг многофункционален. Прежде всего он дает иронический эффект. Таково его основное предназначение.

Многие слова становятся «несерьезными» в результате разговорного сокращения (*карб* – карбюратор и т.п.), метонимического переноса, свойственного разговорному языку вообще (просторечное *тачка* – такси или машина), метафор (*упаковка* – милицейская машина).

Жаргонный пласт лексики находится в низовой части разговорной стихии, снижает уровень речевой культуры, связанной со стремительной жаргонизацией языка, а это дает импульс к изучению неформальных вариантов лексики русского языка, уровней языковой личности, отражающей представление об определенном ограниченном сегменте действительности [3, с.7-34].

При анализе словарного материала обращают на себя внимание следующие обстоятельства. Во-первых, все множество лексических единиц распределено по ограниченному количеству тематических групп. Во-вторых, автомобильный жаргонный словарь постоянно пополняется благодаря использованию разнообразных словообразовательных средств, что приводит к формированию синонимии (часто словообразовательной синонимии) жаргонных слов. Производные жаргонизмы относятся к сфере эмоционально-экспрессивного словообразования: большинство производных жаргонизмов выражает положительную или отрицательную характеристику обозначаемого.

«Автожаргон» существует в бесконечном количестве пространственных и временных модификаций, поэтому с точки зрения системы языка подъязык автомобилистов интересен своей динамичностью, рассмотрением данного языкового явления как в плане синхронии, так и диахронии.

Библиография:

1. МОКИЕНКО, В.М. *Большой словарь русского жаргона* / В.М. Мокиенко, Никитина, Т.Г. СПб., 2001.
2. *Толковый словарь русского языка начала XXI века.* Актуальная лексика / Под ред. Г.Н. Скляревской. Москва, 2007.
3. СТЕПАНОВ, Ю.С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века. В: *Язык и наука конца 20 века*. Москва, 1995.

Prezentat la 15.05.2013

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

Revistă Ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2013, nr.4(64)

THE COMMUNICATIVE PROFILE OF PRESCHOOL CHILDREN. COMMUNICATIVE COMPETENCE OR COMMUNICATIVE SKILLS?

Simona LESENCIUC, Adrian LESENCIUC

"Transilvania" University, Braşov, Romania
"Henri Coandă" Air Force Academy, Braşov, Romania

Drawing children's communicative profile represents an indispensable element in research designing in the area of communicational development. If in the early years of childhood, the communicative relationships are especially established within the family, later on, during the preschool interval, the range of communicative relationships become various. Therefore, it is necessary to draw a communicative profile of the preschool child in order to serve both parents and educators in implementing appropriate strategies for language achievement and use. Drawing a preschool child's communicative profile could be achieved either by an effective investigation on a specific sample of subjects, or by setting a theoretical outline of their communicative behavior, based on previous studies resultant from different psychological schools. We have chosen the latter option because it is more relevant and general. Accordingly, we grouped important data based on the components of the communicative competence model proposed in 1990 by Bachman. The resulting profile could represent a standpoint in analyzing the communicative behavior of the preschool child, equally answering the fundamental question: should we talk about communicative competence or communicative skills during the preschool period?
Keywords: *CLA model, communicative competence, communicative profile, communicative skills, preschool children.*

PROFILUL COMUNICATIV AL COPIILOR DE VÂRSTĂ PREŞCOLARĂ. COMPETENŢĂ COMUNICATIVĂ SAU ABILITĂŢI DE COMUNICARE?

Trasarea profilului comunicativ al copiilor reprezintă un element indispensabil al cercetărilor în domeniul dezvoltării comunicative. Dacă la o vârstă fragedă relaţiile de comunicare se stabilesc cu membrii familiei, atunci mai târziu, în perioada preşcolară spectrul de relaţii comunicative devine mai vast. Astfel, este necesar să conturăm profilul comunicativ al preşcolarului, care îi va ajuta atât pe părinţi, cât şi pe educatori să implementeze strategii potrivite de asigurare a însuşirii şi folosirii limbii. Conturarea profilului comunicativ al preşcolarului se realizează sau prin studierea efectivă a unui eşantion concret de subiecţi, sau prin trasarea unui cadru teoretic al comportamentului comunicativ, bazat pe studii precedente ale diverselor şcoli psihologice. Noi am ales cea de-a doua variantă, pentru că este mai relevantă şi generală. Astfel, am grupat datele importante bazate pe componentele modelului de competenţă de comunicare, propus în 1990 de Bachman. Profilul obţinut poate fi folosit pentru analiza comportamentului comunicativ al preşcolarilor şi identificarea răspunsului la întrebarea fundamentală: în perioada preşcolară vorbim despre competenţă comunicativă sau despre abilităţi de comunicare?
Cuvinte-cheie: *modelul CLA, competenţă comunicativă, profil comunicativ, abilităţi de comunicare, copii de vârstă preşcolară.*

1. Introduction. Researchers in the field of linguistic psychology have encountered difficulties in drawing the standard communicative profile of preschool children's communicative behavior due to the lack of certainty with regard to the relation between the amount of linguistic acquisition and the amount of linguistic acquisition in terms of understanding. Moreover, the existent controversies between various schools of developmental psychology, such an attempt as to outline a communicative profile is strenuous, given various perspectives, even arbitrary, at times. Most studies approaching issues related to the preschool communicative profile, either distinctly or close to the topic, do make clear distinction between conceptual development and the development of the language use. They focus preponderantly on the child's speech: number of words used, features of the phonetic apparatus, common errors, etc. Consequently, it is important to draw a study regarding the communicative profile of preschool children, while issues like the relationships between child development and learning of codes, between developmental environment and particularities of linguistic code use, between conceptual distinctions and life experience or area of origin are left apart. It is difficult to design performing research tools for revealing the conceptual differences integrated in the child's language, his/her imitations, or use of "meaningless" words. The complexity of this perspective is highlighted by the following remark:

Sometimes, however, the child can make linguistic differences that do not seem to encode the conceptual differences of the adult language; he can speak without expressing conceptual differences, or can express other differences than the differences expressed by the adult with the same linguistic forms. We cannot easily determine whether conceptual differences occur prior to the emergence of new linguistic forms or the child pays attention to consequential linguistic expressions of the adults' conceptual differences that build his conceptual skills. (Huttenlocher, 1978, p.89)

We can consider the outlining of communicative profile of the preschool child imperative in an advanced research area since most researchers are studying mainly the child's sounds/syllables, words, and sentences in comparison with the extra-linguistic and contextual state of activation of the first linguistic acquisitions, or in comparison with the level of cultural codes acquisition (that do not explicitly concern verbal expression, including the non-verbal performance). The results of this research could be useful both to parents and educators, interested in implementing effective strategies in linguistic acquisitions.

2. The study of the communicative competence. Openings and limitations. The study of communicative competence represented, to some extent, the center of interest in Romanian researches. Communicative competence is rooted in Noam Chomsky's studies about the linguistic competence (1957), defined as the ability of an ideal speaker or receiver to produce or understand infinite grammatically correct sentences. Chomsky's competence was followed by the studies of R.L. Cooper (1968), R. Campbell & R. Wales (1970) and Leon A. Jakobovits (1970) that directed the research toward foreign languages acquisition.

Jürgen Habermas, in 1971, transformed the American linguist and philosopher's perspective, in terms of philosophical approaches. He proposed the term "communicative competence" in relation to the ideal speaking situation, not to the ideal speaker, in spite of the fact that the term was defined much later, in 1979. Meanwhile, in 1974, following the same direction as Habermas, but changing the registry, Hans-Eberhard Piepho, a specialist in language pedagogy, defined the communicative competence as the ability of human being to make himself understood and to understand the communicative intention, regardless of the code used. From the communicative perspective, this competence was initially studied within the sociolinguistic school. The result was an enrichment of the term by including the pragmatic dimension, as in Dell Hymes' studies (1972). Hymes' direction with regard to the communicative competence was continued by Sandra J. Savignon (1972), D.A. Wilkins (1976), Michael Canale & Merrill Swain (1980), Michael Canale (1983), M.A.K. Halliday (1985), Jan A. van Ek (1986), Lyle F. Bachman (1990), Marianne Celce-Murcia, Zoltan Dörmyei & Sarah Thurrell (1995), Marianne Celce-Murcia & Elite Olshtain (2000) and Marianne Celce-Murcia (2008). From the perspective of discourse analysis, the Oxford school proposed a different approach regarding the analyzability and accessibility, through the agency of Henry G. Widdowson (2007). The path had been previously opened by J.Sinclair's & R.Coulthard's studies (1975), respectively of Christopher N. Candlin's (1981). In a scheme intended to summarize the main contributions to the study of the communicative competence, depending on the disciplinary areas of expanding the studies, the sketch of the current state of research could be represented as follows:

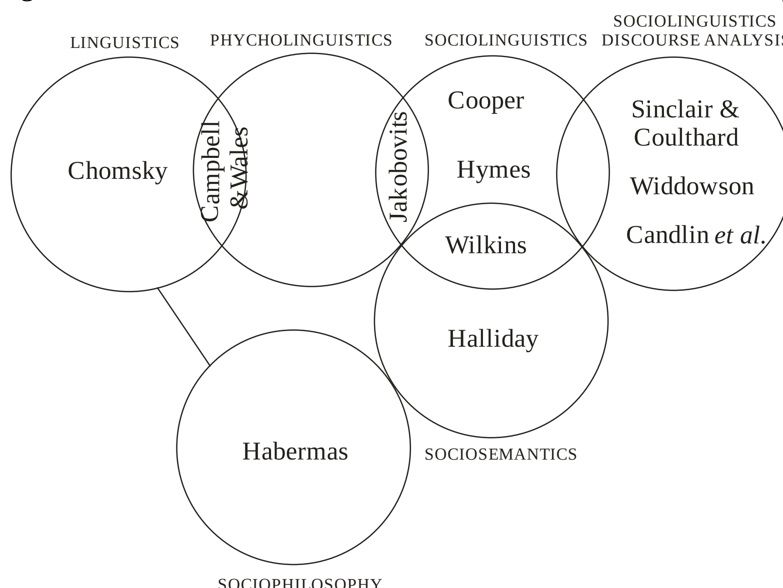

Fig. 1. Areas of the communicative competence's studies extension (as cited in Munby, 2004, p.21).

Not only the related areas are necessary to be represented in the general board of the communicative competence research, but also the subsumed competences and the particular communicative skills to be developed. Under the influence of different disciplinary areas, the proposed models lead to a particular understanding of the communicative competence, from the linguistic to the strategic dimensions, emphasizing certain component elements. Thus, in a cumulative representation of the communicative competence evolution, we can notice some particular perspectives (Fig.2).

The study of the communicative competence development during the preschool age was the subject topic of some previous researches, starting with Ton van der Geest (1973). The necessity of studying the children's communicative competence was also analyzed by the sociolinguist Dell Hymes (2001), a noticeable personality in this research area, that affirmed: "*Clearly work with children, and with the place of language in education, requires a theory that can deal with a heterogeneous speech community, differential competence, the constitutive role of sociocultural features (...)*" (p.59).

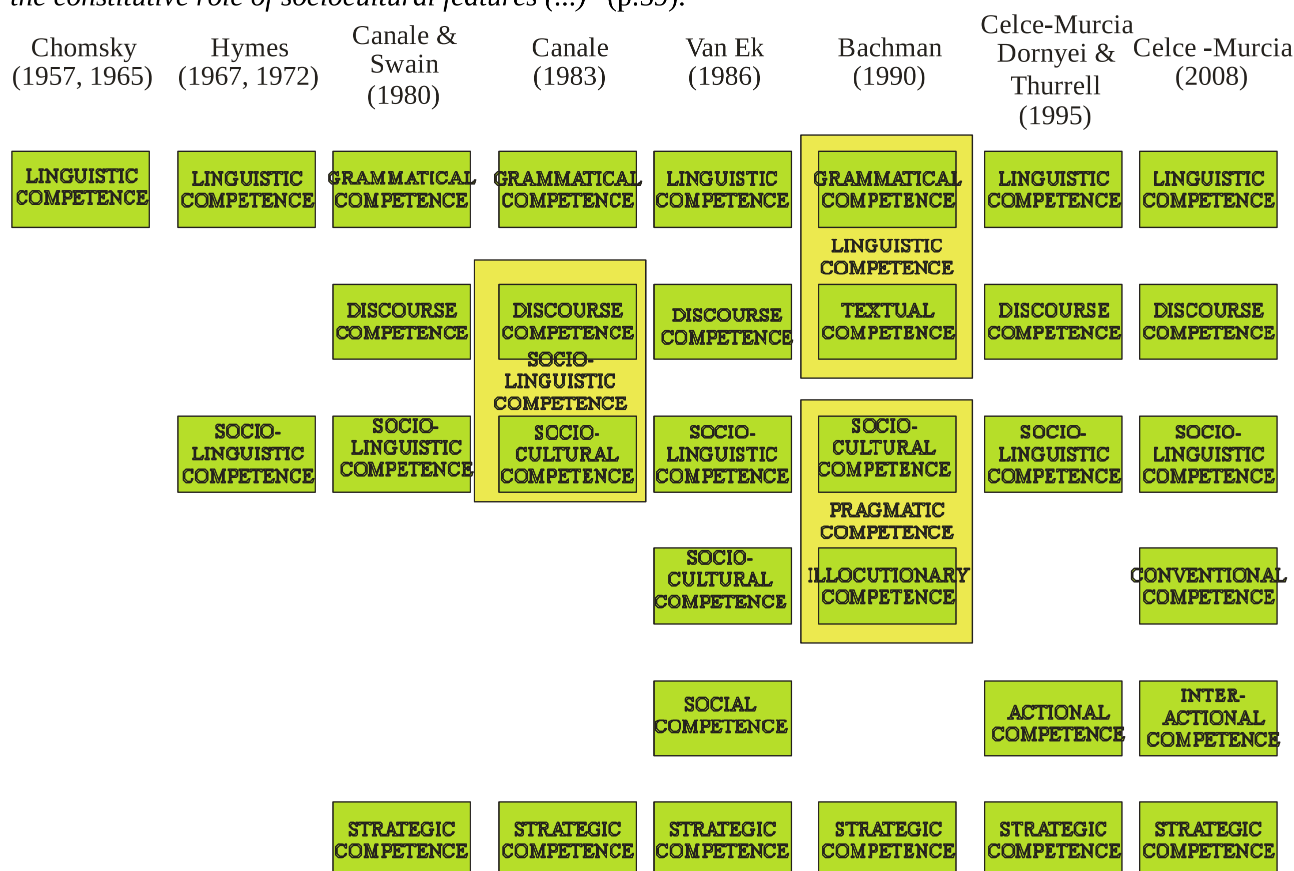

Fig.2. Components of the communicative competence.

In Romania, the general acceptance of the researchers is that communicative competence is not perceived as necessary knowledge of participants in the communication act for interaction and their capability to perform, or use the language appropriately related to different contexts (including grammatical/linguistic, textual/discursive, socio-cultural, illocutionary, strategic components), but more restrictively, as some particular communicative skills. One of these restrictive forms of understanding this concept could be:

> *The communicative competence is one person's ability to transmit through verbal and extra-verbal means of expression one's thoughts, feelings, and intentions, to receive and understand messages transmitted in the act of communication. Early school children's communicative competence is the capacity that allows them to recognize and produce statements available for their level of perception and operationalization, correct statements regarding the language system and adequate to the communication situational context* (Ilyés, 2010, p.57).

In other words, such restrictive definitions, under which the entire area of study is supposed to be built, restrict the communicative competence to grammatical/linguistic and textual/discursive dimensions. In general,

misunderstandings generated by the confusion of terms such as "competence", "capacity", "capability" are still persistent. Therefore, these misunderstandings generate confusions and restrictions in the area of study (sometimes, for example, the communicative competence is inappropriately replaced by communicative competences).

A clear distinction between the communicative competence and communicative skills within the preschool age calls for an identification of the general relationships between competence and skills and the extrapolation of this very relationship to our analysis plan. Discriminating between linguistic and performative dimensions of the communicative competence, between the linguistic competence associated with the former and the communicative competence associated with both, as a functional whole, we realize that we cannot relate to the language use outside context or to occasional performance. Despite these limitations, we should see communication as a whole, as a continuum meaning knowledge, performance, and assessment. Therefore, in these circumstances, we can subsume skills to competence, both in reporting to factual context and in reporting to skills as "*specific components that make up or contribute to the manifestation or judgment of competence*" (Spitzberg, Cupach, 1989, p.6). The binomial communicative competence – communicative skills could be seen from a double perspective: in an inclusive way, in which the first term is broader than the second one and includes it; or in a manner of relatedness with effectiveness and appropriateness. In the former case, "*Effectiveness is pertinent to goal attainment, such as satisfaction, desired change, or creativity. The importance of appropriateness indicates the contextuality, or relation/context specificity. One's knowledge, motivation, and skills affect the perceived effectiveness and appropriateness, and ultimately influences other's judgment of competence*" (Hammer, *apud* Hajek & Giles, 2003, p.936). In the latter, only the communicative competence implies results in relational terms, aiming at effectiveness and appropriateness. In reality, "*interpersonal competence is intimately bound to the maintenance of mutually satisfying, effective relational systems... In fact, from an interactional perspective, it makes no sense to talk about a person being competent apart from a specific relationship or set of relationships"* (Wiemann *et al.,* 1997, p.26). At this point, we can make some final remarks in order to clarify the concepts: components of the communicative competence (including that one corresponding to the preschool age) are different; and the communicative competence includes communicative skills. In this respect, we can summarize these characteristics in a functional whole, aiming at conferring, on the one side, the perspective of functionality, and, on the other side, the possibility of analyzing the components as psychical processes, as observable activities, or as values embedded in the structure of each individual. Only in this manner, we can strictly develop these components in order to form/educate the communicative competence.

3. The scheme of structuring the communicative profile. Apart from these drawbacks in the field of research, we intend to sketch a communicative profile to be used as reference in our psycho-pedagogical study. The pre-operational stage in Piaget's works, corresponding to a great extent to preschool age, is characterized at the level of linguistic acquisitions by the most important and dramatic development. The general communicative profile is characterized by an increase in vocabulary acquisition of almost a hundred times between the ages of 1.5 and 5 and by a continuous development of grammatical structures of speech. Thus, the children's language ceases to function from primarily naming the objects around, it being used for purposes more and more abstract and complex. The pre-operational language is associated with: the egocentric thinking, assuming the placement of child's self person in the center of everything happening around him, without accepting the possibility of a different perspective; the animist thinking, meaning to assign life and conscience to physical objects; and the artificial(ist) thinking, that is to assume that environmental phenomena are human inventions. In Piaget's terms, this independence between cognitive structures and language leads to a distinct (and somewhat obscure) perspective on language development (Cattell, 2004, p.49). According to this perspective, language is the "necessary" result of sensory-motor intelligence development and the use of linguistic structures depends, first of all, on the development of particular types of conceptual structures (mental representations). Yet, the study of the communicative profile of the preschool child should not be understood as within the limits imposed by Piaget's structuralist stages. Therefore, we propose as a contents organization scheme the model of communicative language ability (CLA) developed by Bachman (1990). In addition, we will use different data of various developmental schools in order to outline the communicative profile.

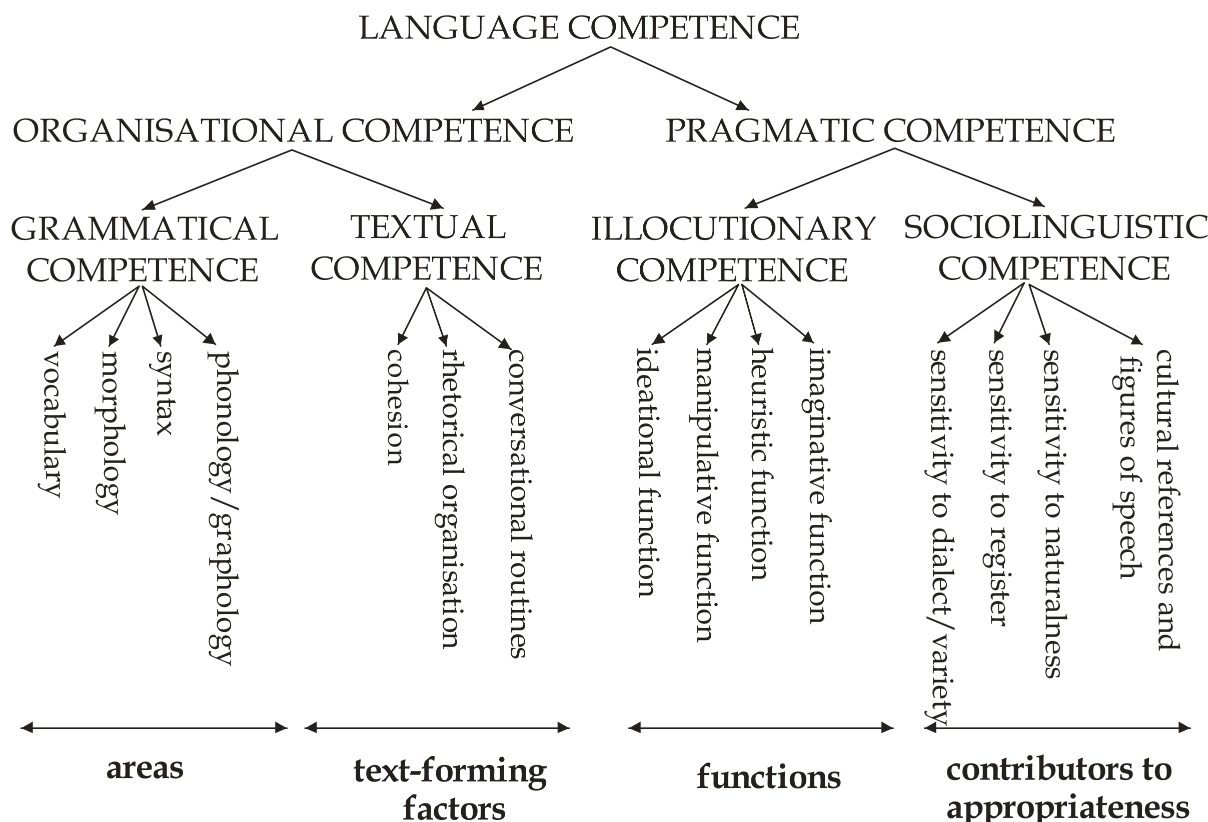

Fig.3. Structure of language competence in CLA model (*apud* Bachman, 1990, p.85).
"*Conversation routines*", as text-forming factors, were introduced by Peterwagner (2005, p.5).

4. The organizational competence. Most studies focus on language development, viewed as quantitative gainings. Therefore, related to the grammatical organizational language competence (GC), we can distinguish such issues as:

– quantitative enrichment of vocabulary, from about 800-1,000 words at the age of 3 years old to over 3,500 words at the age of 6/7 years old (Golu, Verza & Zlate, 1993, p.87); Golu *et al.*'s perspective is contradicted by O'Grady (2005, p.8), Stilwell Peccei (2006, p.17), a.o., considering that a six-year-old child's vocabulary includes approximately 14,000 words, developing at a rate of 10 new words/day before and 20 new words/day after, as shown in Figure 4:

Fig.4. Rate of new words' acquisition (*apud* O'Grady, 2005, p.8).

The American researchers' perspective is supported by the Uhrbrock experiment that, in 1936, recorded about 24,000 words used by a five-year-old child (hence, the amount is different from Verza & Verza's approximation). Moreover, since 1925, various lists of frequently used words by children have been drawn by: Horn (1925), Buckingham & Dolch (1936), Davis (1937), Rinsland (1945), Stone (1956), Murphy (1957), Dale & Eichholz (1960), Dale & Razik (1963), Howes (1966) etc. (*apud* MacGinitie, 1978:122); unfortunately, there have hardly been any studies related to the meanings of used words. Therefore, the mere quantitative investigation is not relevant in terms of shaping the communicative profile of the preschool child. Let us note that within the preschool age the difference between the number of known words and used words is noticeable. This difference is significantly reduced during the late preschool age.

– independent word-formations, based on generalization of lexis structure laws and strengthened grammatical relations (Golu, Verza & Zlate, 1993, p.88); the following principles are fundamental in order to form new words: transparency principle, leading to the appearance of new morphological structures built on already familiar language elements that hold a consistent meaning; simplicity principle, implying that the new morphological structures encounter minimal changes as compared to inputs; and productivity principle, according to which children become aware that a particular lexical innovation process is productive, becoming the most preferred principle (Stilwell Peccei, 2006, p.20).

– improved pronunciation compared to the pronunciation of the early years of preschool age, marked by sounds omissions, substitutions and inversions; during the late preschool age, almost all children pronounce all the sounds. The first child's phases in pronouncing sounds are: switching from cooing to sounds with phonologic (semantic) value; occurrence of nasal-oral [*m-b*] and labial-dental [*p-t*] oppositions; and occurrence of intermediate vowels in addition to the open and closed vowels. This hierarchy of the phonetic system's layers leads to a hierarchy of certain sounds occurrence. Usually, the last occurred sounds in preschool age are the inter-dental and pre-palatal spirants or fricatives: s[*s*], z[*z*], ş[ʃ], and j[*ʒ*]. In this respect, it is worth mentioning Monahan's conclusion with regard to the phonetic acquisitions (*apud* Vihman, 1996, p.5). Concerning the grammatical competence (GC): "*phonological development… is pattern formation and adaptation, not knowledge discovery and deduction*", assertion that places the issue of pronunciation in a different light from the issues of syntax, morphology and vocabulary.

– acquiring the basic syntactic structure, in order to raise a relative unit of pronominal system and tenses in late preschool children's language. From this standpoint, the Mean Length of Utterances (MLU), introduced in 1973 by Brown is the standard method of measuring the grammatical complexity of children's language. MLU involves five stages: a telegraphic stage and four multi-morphemic stages (Plunkett, Wood, 2004, p.175). The preschool age is characterized by values pertaining to the multi-morphemic stages II and III, whose main feature is the emergence of numerous fundamental grammatical morphemes. It is important to note that grammatical skills cannot be imitations of the adult speech, as long as "early sentences" are not fragments of adults' current use, but children's constructions and combinations of words in telegraphic and creative manner (Huttenlocher, 1978, p.91). At the end of the telegraphic stage, the child begins to take over not only words of everyday language, used in his proximity, but also rules that simplify and derive them. One can say that, rather, a particular form of grammatical construction systems' acquisition, based on "pivot" words is functional (Braine, 1963).

In the same phase of preschool age, the ability of understanding language is much more developed than the ability of producing language. Similarly, the ability of comprehending grammatical rules is more developed than the ability of applying the rules. The grammatical rules are learned rather based on habits than on explanation of appropriate use of grammatical structures, related to the performance context. Apart from the Chomskyan perspective on innate knowledge of the universal grammar, there are many other scientifically argued ways to highlight the fact that the grammatical structure is shaped based on certain regularities regarding the ways of language use (Tomasello, *apud* Plunkett & Wood, 2004, p.194). In this respect, the syntax learning is performed discontinuously: "*According to distributional accounts of learning syntax (e.g. Tomasello, 2000) children should not systematically generalize word order from one learned word combination to all similar utterances*" (Plunkett &Wood, 2004, p.196).

Regarding language organizational textual competence (TC), the preschool age (especially the late preschool age, 5-6/7 years) is characterized by: linguistic coherence; conventional structure of text: introduction – body – conclusions; cohesive organization of discourse; unity of signification in monologue; appearance of interior discourse; marking the link between linguistic units used in the speech act; use of logic connectors; i.e. a certain degree of discursive cohesion. With the late preschool age, within the textual competence (TC), the predominance of situational language is replaced by the predominance of contextual language, "*which allows the child to be able to refer, in communication, to a wide and complex range of previously experienced events or events projected in the future*" (Verza & Verza, 2000, p.107).

5. The pragmatic competence. Even if children generally allocate a strong illocutionary force to speech, even if the "manipulation" is a frequent phenomenon (from the pre-operational stage to two-year-old children), the developmental psychology researchers, especially in Romania, paid less importance to illocutionary competence (IC) matters at preschool age. The ideational function, through which we express ourselves in

terms of our own experience regarding the real world, is seen as a function essentially defining the adults' language (Cattell, 2004, p.144). Regarding the manipulative function, children's communication take place for both fundamental purposes: for information transmission, and, more pregnant, for determining a particular behavior of communication's partner. Expressing an acting intention, and waiting for an appropriate behavior as a response of the communication's partner are results of messages sent through the agency of all the senses and analyzers, both verbally and nonverbally. By firstly using fragments from the adult language in objective, emotional and functional cases, similar to those where the language has occurred, children usually extend verbalization to the limits of a "*declarative or manipulative social instrument*" (Lewis, 1999, p.209). The heuristic function, related to knowledge expansion, is also specific to the adult language, but is still found in children-to-children speaking, in the reproduction of educational situations from their proximity. The imaginative function, involving an extension of own performance context, results in the children's language meant to create their own world: "*From this ability to create, through language, a world of his own making he derives the* **imaginative** *model of language; and this provides some further elements of the metalanguage, with words like* story, make up *and* pretend." (Halliday, 2004, p.275). The illocutionary competence (IC) functions, as described by Bachman, are, to a certain extent similar, to the homonymous functions described by Halliday (1975) in relation to the needs of language use during the preschool interval: the instrumental function, required for satisfying basic needs; the regulatory function, used for influencing others' behavior; the interactional function, activated with the purpose of establishing relationships with others; the personal function, describing the self expression; the heuristic function, necessary for environment exploitation; the imaginative function, useful in the exploitation of the imagined world; and the informative or representational function, necessary for information.

Regarding the sociolinguistic competence (SLC), Romanian studies are usually focused on aspects of design arising from curricular documents regarding foreign languages teaching. These aspects are in the center of interest starting with the operational stage, and focus on the language functions and on the level of formalism. Other specialized studies highlight the role played by the communities to which the child's parents and families belong. Children inherit specific dialects, use their utterances in the limits of particular codes, restricted or elaborated, they speak according to their parents' level of education or their belonging to certain social environments, have a particular sensitivity in terms of register or naturalness depending on their initial home education. Some important studies, such as Labov's (2001, p.416-417), point out that in the school environment, "*children must learn to talk differently from their mothers*", as a first consequence of possessing a particular level of language, or, more exactly, as a proof of possessing certain sociolinguistic communication skills.

6. The strategic competence. With the preschool child communicational profile, all the components of Bachman's CLA model represent indicators of specific communicational skills (grammatical, textual, illocutionary, sociolinguistic). The strategic competence (SC) is the only one that does not imply particular skills. Its presence is sufficient for referring to adjustment to the performance context. The strategic competence is a standpoint in the curricular design of Western schools, oriented towards practical dimension of the educational finalities. During preschool age, the goals of implementing a strategy of developing communicational skills could be related to conceptual understanding and procedural fluency (in language use). Similarly, it could (and should) be related to the strategic competence (SC), defined as the ability of transmitting a message or an intention, or the ability of expressing ideas despite the lack of linguistic instruments necessary to make communication possible. In kindergarten, the strategic competence of a child can be proved by the ability of clearly and coherently explaining particular machine operations, such as, for example, despite the child's lack of specialized language for explanations. The strategic competence of preschool child can be explained more easily: a child is competent if he/she realizes when to say, when not to say, what to say, what not to say, with whom to speak, when, where and how to do it (Ślęzak-Świat, 2010, p.65). This indicator could be, within our study, the most important in the formulation of an answer to the question: *should we talk about communicative competence or communicative skills during the preschool period?*

The communicative profile of the preschool child is not complete without analyzing the non-verbal competence (NVC), an element added by us to the scheme derived from Bachman's CLA model. The communicative competence, fundamental in the child's early years, become more and more discreet during the preschool period, accompanying the verbal communication in the late preschool age. Elements of nonverbal

communication, such as head and eyes movement, facial expressions, skin contact, gestures, postures etc., are more frequent in child-to-child communication than in child-to-adult communication. In comparison with the adult nonverbal communication, controlled to a great extent, and hidden sometimes, the child's nonverbal communication is characterized by energy and dynamism. In the preschool age, the control of nonverbal communication is more difficult, and the nonverbal skills are more evident due to the expressive richness (directed to transmit a message or to influence the communication partner) and to the ability (rather flair, intuition) of "reading"/decoding the adult facial expressions.

6. Conclusions. The communicative profile of the preschool child is a necessary standpoint in designing a particular research aiming at the study of the communicative competence or skills specific to preschool age. This profile could result from bringing together reference elements derived from previous studies, as is the case with this work, or could represent the goal of a particular research. We are not interested in the study of preschool children's communicative competence as virtuosity or mastery, but in terms of the most appropriate ways to respond to the environment. Once the preschool child's communicative profile is drawn, we can sketch some minimal limits of efficient response to the environment, starting from which we can debate on the communicative competence.

The preschool child's communicative profile requires more theoretical focus and confirmation resulting from practical application. We intend to broaden our communicative approach related to preschool age, based on the already outlined communicative profile of the preschool child.

Bibliography:

1. BACHMAN, L.F. *Fundamental Considerations in Language Testing.* Oxford: Oxford University Press, 1990. 420 p. ISBN 978-0194370035
2. CAMPBELL, R. & WALES, R. The study of language acquisition. In: J. LYONS (ed.). *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth: Penguin, 1970, p.242-260.
3. CANALE, M. & SWAIN, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. In: *Applied Linguistics*, 1980, no.1/1, p.1-47. ISSN 0142-6001
4. CANALE, M. From communicative competence to communicative language pedagogy. In: J.C. RICHARDS, & R.W. SCHMIDTS (eds.). *Language and Communication.* Harlow: Longman, 1983, p.2-27.
5. CANDLIN, Ch.J. *The Communicative Teaching of English: Principles and an Exercise Typology.* London: Longman, 1981. 230 p. ISBN 978-0582550643
6. CATTELL, R. *Children's Language. Consensus and Controversy.* London: Continuum, 2000/2004. 304 p. ISBN 978-0826488800
7. CELCE-MURCIA, M. Rethinking the role of communicative competence in language teaching. In: E.ALCÓN SOLER, M.P. SAFONT JORDÀ (eds.). *Intercultural Language Use and Language Learning*. New York: Springer Science + Business Media B.V., 2008, p.41-57.
8. CELCE-MURCIA, M., DÖRNYIEI, Z. & THURRELL, S. Communicative competence: A pedagogically motivated model with content specification. In: *Issues of Applied Linguistics,* 1995, no.6(2), p.5-35. ISSN 1050-4273
9. CELCE-MURCIA, M. & OLSHTAIN, E. *Discourse and Context în Language teaching. A Guide for language teachers*. Cambridge, New York, Oakleigh, Madrid, Cape Town Cambridge University Press, 2000. 288 p. ISBN 978-0521648370
10. CHOMSKY, N.A. *Language and Mind*, third edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1968/2006. 208 p. ISBN 978-0521674935
11. COOPER, R.L. An Elaborated Testing Model. In: J.A. UPSHUR & J.FATA (eds.). *Problems in Foreign Language Testing: Language Learning*, 1968. Issues no.3, p.57-72.
12. GOLU, P., VERZA, E. & ZLATE, M. *Psihologia copilului.* Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1993. 215 p. ISBN 973-30-1239-4
13. HABERMAS, J. *Communication and the Evolution of Society*. Londra: Heinemann, 1979. 264 p. ISBN 978-0807015131
14. HAJEK, Ch. & GILES, H. New Directions in Intercultural Communication Competence. The process model. In: J.O. GREEN, B.R. BURLESON (eds.). *Handbook of Communication and Social Interaction*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 2003, p.935-957.
15. HALLIDAY, M.A.K. *Explorations in the Functions of Language.* London: Edward Arnold, 1975. 143 p. ISBN 978-0713117387
16. HALLIDAY, M.A.K. *The Language of Early Childhood.* New York: Continuum, 2004. 430 p. ISBN 978-0826488251
17. HUTTENLOCHER, J. Dezvoltarea intelectuală a sugarului şi a preşcolarului. În: J.R. DAVIDZ & S.BALL (coord.). *Psihologia procesului educaţional.* Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1970/1978, p.67-105

18. HYMES, D.H. On Communicative Competence. In: J.B. BRIDE & J.HOLMES (eds.). *Sociolinguistics.* Harmondworth: Penguin, 1972, p.269-293.
19. HYMES, D.H. On communicative competence. In: Al. DURANTI (ed.). *Linguistic Anthropology. A Reader.* Malden, MA: Blackwell Publishers Inc., 2001, p.53-73.
20. ILYÉS, I. *Competenţa de comunicare a şcolarului mic.* Galaţi: Editura „Sfântul Ierarh Nicolae", 2010, 102 p. ISBN 978-606-8193-77-9
21. JAKOBOVITS, L.A. *Foreign Language Learning: a Psycholinguistic Analysis of the Issues.* Rowley, Massachusets: Newburry House Publishers., 1970. 336 p. ISBN 978-0912066028
22. LABOV, W. *Principles of Linguistic Change.* Vol.2. *Social Factors.* Oxford: Blackwell, 2001. 592 p. ISBN 978-0631179160
23. LEWIS, M.M. *Infant Speech: a study of the beginnings of language*. London: Routledge, 1936/1999. 335 p. ISBN 0405064705
24. MacGINITIE, W. Înţelegerea limbii în procesul instructiv-educativ. In: J.R. DAVIDZ & S. BALL (coord.). *Psihologia procesului educaţional.* Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1970/1978, p.106-158.
25. MUNBY, J. *Communicative Syllabus Design.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 9780521282949
26. O'GRADY, W. *How Children Learn Language.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 248 p. ISBN 978-0521531924
27. PIAGET, J. Structuralism: Introduction and location of problems. In: H.E. GRUBER & J.J. VONÈCHE (eds.). *The essential Piaget.* New York: Basic Books, 1977, p.746-766.
28. PLUNKETT, K. & WOOD, C. The development of children's understanding of grammar. In: J.OATES & A.GRAYSON. *Cognitive and Language Development in Children.* Walton Hall, MK: The Open University, 2004, p.163-204.
29. SAVIGNON, S.J. *Communicative Competence: an Experiment in Foreign-Language Teaching*. Philadelphia: Center for Curriculum Development, 1972. 115 p. ISBN 978-0838428818
30. SINCLAIR, J. & COULTHARD, R. *Towards an Analysis of Discourse.* Oxford: Oxford University Press, 1975. 163 p. ISBN 0194360113
31. SPITZBERG, B.H. & CUPACH, W.R. *Handbook of Interpersonal Competence.* New York: Springer-Verlag, 1989. 367 p. ISBN 978-0387968667
32. STILWELL PECCEI, J. *Child Language. A resource book for students.* Abingdon, Oxon: Routledge, 2006. 128 p. ISBN 978-0415198363
33. ŚLĘSAK-ŚWIAT, A. Observable Strategizing: On Limbic Communication in Advanced Users of Language. In: J.ARABSKI & A.WOJTASZEK (eds.). *Neurolinguistic and Psycholinguistic perspectives on SLA.* Bristol: Multilingual Matters, 2010, p.64-78.
34. van der GEEST, T. *Language Capacity in Three Groups of Children from Different Social Classes.* Hague: Mouton, 1973. 130 p.
35. van EK, J. *Objectives for Foreign Language Learning.* Strasbourg: Council of Europe, 1986. 120 p.
36. VERZA, E. & VERZA, F.E. *Psihologia vârstelor.* Bucureşti: Pro Humanitate, 2002. 304 p. ISBN 973-99734-4-2
37. VIHMAN, M.M. *Phonological Development. The Origins of Language in the Child.* Cambridge, MA: Blackwell Publishing Inc. 1996. 332 p. ISBN 978-0-631-16354-1
38. WIEMANN, J.M., TAKAI, J., OTA, H. & WIEMANN, M.O. A relational model of communication competence. In: B.KOVAČIĆ (ed.). *Emerging Theories of Human Communication*. Albany: State University of New York Press, 1997, p.25-44.

Prezentat la 10.06.2013

LES PRATIQUES DE FORMATION DES MÉDIATEURS INTERCULTURELS CENTRÉES SUR LES ATTENTES DU MARCHÉ DU TRAVAIL DE LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA

Angela GRĂDINARU
Université d'Etat de Moldova

În prezentul articol sunt tratate practicile de formare a mediatorilor interculturali centrate pe necesităţile pieţei de muncă din Republica Moldova. Procesul de globalizare şi provocările pieţei muncii au influenţat opţiunile metodologice din Cadrul european comun de referinţă pentru limbi: învăţare, predare, evaluare, care constau în trecerea de la abordarea comunicativă la perspectiva acţională. Ca rezultat direct al fenomenului de globalizare, învăţarea unei limbi străine în context profesional devine o necesitate. Procesul de predare-învăţare trebuie să fie fundamentat pe necesităţile, motivaţiile, caracteristicile, resursele studentului. Se recomandă de a fi promovate metode adaptate pentru a permite studenţilor să-şi formeze competenţe de comunicare bazate pe necesităţile lor particulare. A învăţa o limbă cu orientare profesională înseamnă a obţine o experienţă concretă de muncă într-un context internaţional. În articol sunt relevate tehnicile de formare a viitorilor specialişti traducători, interpreţi, ghizi-interpreţi, redactori şi traducători juridici, care astăzi îşi fac studiile la specialitatea *Limbi străine aplicate*. Aplicarea metodologiilor descrise în articol va permite o încadrare mai reuşită a tinerilor specialişti în câmpul muncii.
***Cuvinte-cheie**: competenţă, limbaj de specialitate, limbi cu orientare profesională, multilingvism, perspectivă acţională, sarcină, strategie acţională.*

PRACTICES OF INTERCULTURAL MEDIATORS FORMATION FOCUSED ON THE LABOR MARKET NEEDS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The present article carries out the practices of the formation of intercultural mediators focused on the labour market needs in the Republic of Moldova. The process of globalization and the labour market challenges have influenced the methodological choices in the Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment that consists in the transfer from the communicative approach to action perspective. A direct result of globalization is the necessity of learning a foreign language in the professional context. The teaching/learning process should be established on needs, motivations, characteristics and student's resources. It is recommended to promote adjusted methods in order to allow the students acquire the communicative competence based on its specific needs. The professional oriented language learning allows a concrete work experience in an international context. The article reveals the techniques of formation and the action strategies, in accordance with the labour market, of the future specialists: translators, interpreters, tour guide-interpreters, editors and legal translators at the Applied Foreign Languages specialty. Applying the methodologies described in the article will allow a more successful insertion on the labour market.
***Keywords:** competence, specialized language, languages with a professional orientation, multilingualism, action perspective, task, action strategy.*

1. Les besoins du marché du travail

Les nouveaux enjeux imposés par les besoins du marché du travail, ainsi que la mondialisation des échanges, ont eu un impact majeur sur les options méthodologiques du *Cadre Européen Commun de Référence pour les langues*: de l'approche communicative à la perspective actionnelle. C'est le passage d'un apprentissage individuel centré sur l'apprenant caractéristique des approches communicatives des années 1980 à un apprentissage collaboratif et solidaire basé sur un agir social et communicationnel [4, p.208]. Les relations complexes entre les technologies pluridirectionnelles, les approches pédagogiques, l'apprentissage des langues étrangères, déterminent des changements profonds de motivation, des attitudes et des comportements de tous les facteurs impliqués: enseignants, étudiants, etc. [2, p.14]. Le CECR, étant conçu pour surmonter les difficultés de communication rencontrées par les professionnels des langues vivantes, estime: qu'il faut fonder l'enseignement et l'apprentissage des langues sur les besoins, les motivations, les caractéristiques et les ressources de l'apprenant, qu'il faut promouvoir des méthodes et matériels les mieux adaptés pour permettre à des apprenants d'acquérir une aptitude à communiquer correspondant à leurs besoins particuliers. Les langues étrangères appliquées sont devenues synonymes d'un apprentissage novateur, coopératif et centré sur l'apprenant: elles se sont orientées vers les aspects professionnels. Les langues à orientation pro-

fessionnelle sont le secteur qui a connu le développement le plus rapide grâce aux dimensions internationales croissantes des phénomènes économiques, à la création d'un marché mondial qui repose sur la coopération et sur une communication constante par-delà les barrières linguistiques. Cette situation exige une communication efficace dans l'industrie et le commerce à un double titre. D'un côté, l'offre en langue peut se situer à un niveau très fonctionnel. D'un autre côté, il est devenu de plus en plus évident que la compétence linguistique est un aspect important de la compétence professionnelle générale dans le secteur industriel et commercial. Il faut reconnaître que l'internationalisation de l'industrie et du commerce fait de la compétence en langue étrangère un aspect de plus en plus nécessaire de la compétence professionnelle. Mais il est indispensable aussi de combiner un développement personnel, une prise de conscience culturelle et des savoir-faire sociaux, et de rapprocher les compétences professionnelles et linguistiques. Ainsi, l'apprentissage des langues à orientation professionnelle combine des savoir-faire professionnels, un éveil culturel et des aptitudes sociales. On doit intégrer les savoir-faire professionnels, linguistiques et sociaux de manière à préparer les apprenants au monde du travail [6, p.45]. L'évolution technologique et l'activité professionnelle déterminent l'intensification du rôle de la langue dans le processus du travail «part langagière» [5, p.12]. Ce fait implique: la connaissance des codes de la communication professionnelle pour la performance de la carrière et l'articulation entre les compétences de communication en langue étrangère et les compétences professionnelles. Dans ces conditions, la conception du processus de l'enseignement/apprentissage d'une langue étrangère appliquée est déterminé par des facteurs divers qui définissent la demande sociale et les nouvelles orientations théoriques et méthodologiques de la perspective actionnelle et communicative.

Dans notre exposé, nous nous proposons de présenter les caractéristiques de ce changement de paradigme éducationnel où les compétences professionnelles, linguistiques et interculturelles occupent une place centrale.

2. État des lieux

Au niveau national ont été identifiés les besoins réels de la société pour la formation des futurs professionnels à la spécialité *Langues étrangères appliquées* (traducteurs et interprètes spécialisés, guides-interprètes): l'orientation de la République de Moldova vers l'Union Européenne, les collaborations internationales au niveau gouvernemental et non gouvernemental, la participation à des projets internationaux, la promotion du multilinguisme, le placement dans la République de Moldova des entreprises à capital étranger fixe ou mixte, etc. Le plan d'enseignement prévoit la formation des spécialistes en langues étrangères appliquées capables à travailler dans la société contemporaine, marquée par une diversité linguistique et culturelle et orientée vers les valeurs humaines générales qui sont promues au niveau européen et international. L'apprentissage des langues étrangères élargit l'accès aux valeurs matérielles et spirituelles de différentes communautés culturelles, de sorte qu'elles justifient ainsi, le développement harmonieux de la personnalité intellectuelle et morale dans son ensemble. L'éducation d'aujourd'hui doit répondre aux besoins des générations futures, aux défis du temps, assurant une éducation dynamique, formative, motivante, réflexive et continue. Le CECR affirme que «l'enseignement/apprentissage d'une langue étrangère a comme objectif principal une bonne adaptation aux exigences du marché du travail…» [1, p.111]. Par conséquent, on estime que l'apprenant en tant qu'acteur social, doit accomplir certaines tâches de nature linguistique, interlinguistique et extralinguistique dans des circonstances données, dans un milieu spécifique lors d'un domaine particulier d'activité [1, p.15]. Même si dans le cadre ne figure pas le concept de *discours spécialisé*, on peut déterminer que le domaine est défini comme domaine d'action dans la société. Les domaines désignent les secteurs de la vie où interviennent les acteurs sociaux [1, p.16]. Tout domaine englobe des situations, un contexte qui est décrit par l'intermédiaire des tâches, des activités de communication. Grâce à la perspective actionnelle, l'enseignant peut placer l'apprenant, en tant qu'acteur social, en contact direct avec son domaine de spécialité. Ce fait sera possible grâce aux certaines compétences professionnelles de l'apprenant dans un domaine donné. En se basant sur un pré-requis, l'apprenant peut développer des compétences communicatives et professionnelles dans une langue étrangère par la réalisation des tâches concrètes. À son tour, l'enseignant doit mettre les apprenants en situation professionnelle, déterminer les tâches et les moyens. Il faut amener les apprenants à réfléchir sur leurs besoins en termes de communication. Cette méthode contribue à motiver l'apprenant, parce qu'il devient conscient du fait que les tâches proposées sont des tâches professionnelles, authentiques par rapport à ses besoins.

Pour notre part, nous nous intéressons au développement de l'autonomie chez les étudiants en langues étrangères appliquées, dans une salle de classe sous la forme d'un apprentissage individualisé ou en très petits

groupes d'apprenants. Grâce à cette méthodologie, l'apprenant devient responsable de son apprentissage, en mesure d'auto-diriger pleinement son apprentissage.

Les facteurs motivants pour l'étude du français appliqué sont: la mobilité académique, les bourses dans les universités étrangères, les stages professionnels internationaux et locaux des étudiants francophones de Moldavie (AUF), le volontariat. L'objectif de ces actions est de motiver les jeunes parlant français pour s'intégrer dans le milieu professionnel francophone en Moldavie. Pour établir des relations de collaboration entre les universités et le marché du travail, différentes associations (APIUS – L'Association patronale de l'industrie légère; NOVABROKER – assurances; EUROPEAN GREEN PARTY, le Ministère de l'Education; Agences de tourisme, etc.) organisent des concours pour mieux insérer les apprenants dans un milieu professionnel. On offre la possibilité aux apprenants de traduire en pratique les connaissances théoriques acquises. La valeur de cette expérience vise l'opportunité de travailler dans un contexte qui implique plusieurs aspects réels de la vie professionnelle.

3. La conception de la formation du spécialiste en langues étrangères appliquées

L'apprentissage des langues est déterminé par les conditions réelles du développement de la société contemporaine, compte tenu de l'importance de la communication interpersonnelle et inter-sociale dans un monde marqué par la mondialisation. La connaissance des langues étrangères est indispensable pour s'encadrer avec succès dans les relations sociales, économiques et culturelles, y compris universitaires. À la conception et à la structuration du programme d'études des langues étrangères appliquées, on a pris en considération les propositions des experts locaux et internationaux dans le domaine, les documents internationaux régissant le statut des langues et de leur apprentissage (CECR), les points de vue et les attentes des futurs employeurs. Ces conditions ont permis *l'orientation de la formation des spécialistes des langues étrangères appliquées vers les besoins réels du marché du travail* dans notre pays et au-delà de ses frontières.

Les spécialistes formés à la spécialité *Langues étrangères appliquées* sont demandés sur le marché du travail par: les institutions gouvernementales et non gouvernementales, les ambassades, les entreprises/associations à capitaux mixtes/étrangers, les bureaux de traduction, les médias, les agences de tourisme, les institutions judiciaires, etc. Les offres du marché du travail motivent les apprenants à ne plus apprendre le français tout simplement, mais acquérir les connaissances nécessaires à leur future vie professionnelle.

4. Les stratégies actionnelles utilisées en conformité avec le marché du travail

L'apprentissage des langues étrangères appliquées est régi par les principes suivants: holistique, centré sur l'apprenant, fondé sur un contenu, orienté sur l'action, basé sur les projets, coopératif, interculturel, réflectif orienté vers l'autonomie. Les stratégies actionnelles les plus utilisées en traduction spécialisée visent les activités ayant le but d'imiter des situations réelles: des **sujets de conversation –** cette activité oriente la pensée sur la voie de la découverte de la vérité, peut diriger avec subtilité la perception, la compréhension et le jugement, encourage les déductions, les jeux de la fantaisie et devient une forme productive de pensée: les **débats,** utilisés pendant le cours d'interprétation consécutive, constituent d'une côté des moyens de formulation créative des problèmes et de l'autre côté la solution créative de ceux-ci. Lors des débats, les apprenants exposent des événements et expliquent, analysent des opinions et des interprétations, font des comparaisons et des commentaires, rejettent ou acceptent des idées, des solutions, formulent des hypothèses et des conclusions, prennent des décisions et adoptent des attitudes, activités qui offrent à cette méthodologie un caractère opérationnel et créatif. Cette méthode stimule l'initiative et la participation responsable à la solution des problèmes, favorisant des résultats auxquels on ne peut pas arriver seul. Dans le cas de l'interprétation consécutive, la conception interactive axée sur les débats, constitue un procédé moderne de véhiculer un contenu au niveau linguistique et interlinguistique; les **jeux de rôle,** actualisés dans des situations réelles, ont le but d'assurer le transfert des connaissances, d'apprécier la créativité; la simulation d'**une conférence de presse** – où la répartition des tâches joue un rôle essentiel pour ce type d'activité; l'utilisation de **la séquence vidéo**: le but est d'inciter les apprenants à communiquer. Le corpus est constitué: des émissions de radio, des séquences vidéo, des discours assez longs, des reportages, des actualités; l'utilisation des **documents authentiques**: le choix du corpus provient de divers sous-domaines pour mettre en évidence les spécificités linguistiques et socioculturelles. Le corpus est constitué: des articles issus de la presse économique, des reproductions de pages d'Internet, des documents professionnels; l'élaboration **des projets** (un trajet touristique):

- **La mise en situation professionnelle** [4, p.12]
- Vous travaillez en qualité de guide-interprète dans une Agence de tourisme. Un groupe d'étudiants français arrivés à Chişinău veulent voir les curiosités de la RM.
- **Les tâches à accomplir**
- Vous devez organiser un trajet touristique pour un groupe d'étudiants français. Vous devez réaliser un filme sur les curiosités de Moldova. Vous devez jouer le rôle de médiateurs interculturels.
- **Les moyens**

✓ *l'analyse des documents;*
✓ *la recherche documentaire* – qui réunit les ressources nécessaires et choisit les informations obligatoires. Cela veut dire que le guide-interprète est aussi documentaliste spécialisé et recherchiste;
✓ *la recherche terminologique* – le guide-interprète essaie de trouver les équivalents «normalisés, recommandés»;
✓ *l'élaboration du trajet touristique*
✓ *la réalisation du filme*
✓ *le transfert interculturel ou la traduction* – moment de synthèse et d'application de toutes les connaissances et les compétences du traducteur, qui visent à produire un texte fonctionnel tout en respectant les indications du client.

Le **travail individuel** (la traduction, le sous-titrage et le doublage des filmes, l'élaboration des glossaires bilingues, des fiches terminologiques, des traductions spécialisées en utilisant les TIC); les **stages professionnels** offrent des contextes concrets pour l'apprentissage des langues à orientation professionnelle, contribuent à l'accroissement de la compétitivité des apprenants sur le marché du travail de la République de Moldova, vont faire possible une coopération de qualité avec les professionnels de divers domaines du pays. Les stages professionnels sont réalisés par les apprenants en langues étrangères appliquées dans les milieux professionnels suivants: les bureaux de traduction, les ministères: de l'environnement, des affaires étrangères, de la justice, des affaires intérieures, de la jeunesse, de l'éducation, de l'économie, etc., le parlement, les ambassades, le parquet, la Cour Suprême de Justice et autres institutions judiciaires, la Chambre du Commerce et de l'Industrie, les Agences de tourisme, les banques: Mobiasbank, Moldova Agroindbank, Victoriabank, Moldincombank, Unibank etc., les médias: TéléRadioMoldova, l'Agence des actualités Basa Pres, l'Institution publique nationale de l'audiovisuel, l'Agence turque pour le développement international de la RM, Confucius Institut, le centre national de la de terminologie, des sociétés à responsabilité limitée: la Compagnie Metgroup – Com SRL, les entreprises individuelles „Ivanova E", „Royal Pharco'', Fotomax SRL, la Compagnie „Delest Transport, l'Associaton Internationale Pacifiste de Droit, l'Agence „Ex Lege".

5. L'utilisation des technologies informationnelles dans la formation des spécialistes

Les dernières années, les exigences envers les traducteurs ont beaucoup changées – notamment les exigences envers les traductions spécialisées et des textes officiels. La connaissance de la langue maternelle et de la langue étrangère n'est pas suffisante pour faire face aux exigences du marché du travail. Un traducteur doit être professionnel dans l'utilisation des technologies informationnelles, utilisées en traduction et rédaction. À chaque étape de son activité, le traducteur utilise des programmes et des logiciels qui simplifient le travail et augmentent la qualité des services. Pour chaque étape de travail les apprenants doivent utiliser les logiciels suivants:

1. L'utilisation des dictionnaires électroniques et des ressources Internet – ABBYY Lingvo, Internet Explorer, Moteurs de recherche.
2. La traduction automatique. Le contrôle de la qualité de la traduction et l'actualisation des bases de données terminologiques et de traduction – SDL Trados MultiTerm, Trados Workbench, Trados TagEditor.
3. Le sous-titrage – Subtitle Workshop – utilisé pour le sous-titrage des séquences vidéo et la traduction des filmes – activité sollicitée par les cinématographes et les chaînes de TV. Ce logiciel augmente les chances d'être embauché sur le marché du travail.
4. Le doublage et voice-over – CoolEditPro – activité sollicitée par les cinématographes et les chaînes de TV.
5. **CAT** est un acronyme pour *Computer Assisted Translation*/Traduction Assistée par l'Ordinateur. C'est un logiciel qui permet de stocker dans la base de données des textes originaux dans une langue avec leur traduction dans plusieurs langues. CAT assure l'analyse des textes obtenus, en comparant le contenu du document avec le contenu de la mémoire de traduction et permet l'utilisation des traductions existantes dans la mémoire de traduction comme des solutions pour une nouvelle traduction.

6. SDL Trados 2007 (2009 et 2011) – est un ensemble d'outils software qui offre une solution complète à la réalisation d'un projet de traduction dans les plus courts délais. **Trados Multiterm** peut être utilisé et par le traducteur et par le terminologue, assure la cohérence terminologique et une traduction de bonne qualité.
7. Translator's Workbench est une base de données linguistique (la mémoire des traductions) qui sauvent les traductions pendant leur réalisation (*le traducteur ne traduira la même phrase, dans un autre contexte, parce qu'elle est stockée dans la mémoire*).
8. La composante WinAlign – permet de charger dans la mémoire de traduction des matériaux déjà traduits et trouve pour chaque phrase une équivalence stockée dans la mémoire de traduction.

Conclusion

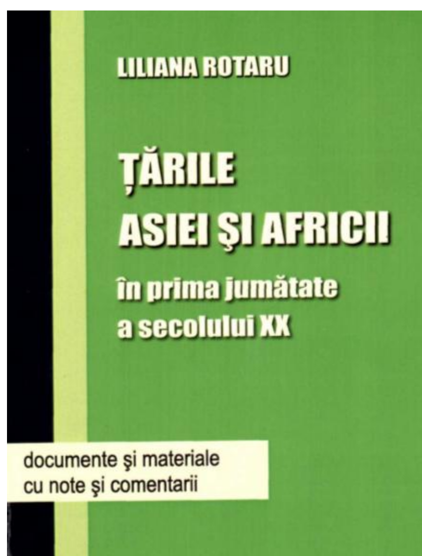
La mise en œuvre de ces méthodologies, avec la prise en charge de l'ensemble des compétences de communication au niveau linguistique et interlinguistique, l'intégration de la composante linguistique, discursive, socioculturelle basée sur la pédagogie du projet et l'enseignement/apprentissage par les tâches, va permettre de mieux former et insérer les apprenants sur le marché du travail.

Bibliographie:

1. *Cadrul european comun de referinţă pentru limbi: învăţare, predare, evaluare*. Comitetul Director pentru Educaţie „Studierea limbilor şi cetăţenia europeană"; trad. din l. fr. de Gheorghe Moldovanu. Chişinău: Tipografia Centrală, 2003. 204 p. ISBN 9975-78-259-0
2. LAŞCU-CILIANU, C. Perspectiva acţională în predarea/învăţarea limbajului economic: obiective, strategii, rezultate. În: *Predarea limbajelor de specialitate în secolul al XX-lea: Realizări şi perspective*: materialele conferinţei internaţionale, 7 aprilie 2012. Chişinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2012, p.14-21.
3. LESCURE, R. Les approches actionnelles et par compétences en didactique du FLE: intérêts et limites. În: *Le français de demain: enjeux éducatifs et professionnels*: materialele colocviului internaţional, 28-30 octobre 2010. Sofia, 2010, p.208-220.
4. MOLDOVANU, Gh. Predarea/învăţarea limbajelor de specialitate din perspectiva acţională: o nouă provocare a mileniului. În: *Predarea limbajelor de specialitate în secolul al XX-lea: Realizări şi perspective*: materialele conferinţei internaţionale, 7 aprilie 2012. Chişinău: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2012, p.8-13.
5. MOURLHON-DALLIES, F. Quand faire, c'est dire: évolutions du travail, révolutions didactiques. În: *Le Français dans le monde*. 2007. no. 42 (juillet), p.12-31. ISBN-10: 2090371145, ISBN-13: 978-2090371147
6. REINHART, Cl. Pour une application des trois compétences du CECR en classe: une synthèse pragmatique des propositions de la pédagogie de projet et de l'enseignement/apprentissage par les tâches. În: *Le Français dans le monde*. 2009, no. 45 (janvier), p.45-54, ISBN-10: 209037117X, ISBN-13: 978-2090371178

Prezentat la 02.07.2013

Liliana ROTARU. ȚĂRILE ASIEI ŞI AFRICII ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX. Documente şi materiale cu note şi comentarii. Chişinău: CEP USM, 2013. 692 p.

Dintre istoricii care manifestă astăzi un viu interes pentru Istoria Universală, Liliana Rotaru, doctor în istorie, conferențiar la Departamentul Istoria Românilor, Universală şi Arheologie a Facultății de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Moldova, s-a distins prin demersuri ce implică o largă deschidere documentară vizând diferite aspecte ale istoriei țărilor Asiei şi Africii în prima jumătate a secolului XX. În mare parte, acest interes este determinat atât de schimbările sociopolitice ce s-au produs în ultimul timp în aceste țări, cât şi de discuțiile pe marginea problemei vizate în literatura de specialitate.

Orientul „s-a trezit" în cele din urmă în secolul XX şi a reuşit să consterneze lumea, modificându-i radical situația geopolitică. „Miracolul economic" japonez, urmat de cel al tigrilor şi dragonilor civilizației budist-confucianiste, apoi de al Chinei, „renaşterea islamică" şi consolidarea naționalismelor afro-asiatice, presiunea politico-demografică a lumii islamice asupra celei creştine, lichidarea tuturor imperiilor coloniale occidentale etc. au reuşit să provoace atenția occidentalului eurocentrist.

Or, dacă până nu demult interesul față de istoria, mai ales contemporană, a țărilor Asiei şi Africii constituia o activitate pur academică a unui cerc îngust de cercetători şi studenți-istorici, la începutul secolului XXI tot mai multe persoane, urmându-l pe cel mai mare istoric al secolului XX A.J. Toynbee, devin tot mai preocupate de cele mai diverse aspecte ale istoriei, culturii şi civilizațiilor afro-asiatice, conştientizând natura politico-aplicativă şi predictivă a cunoaşterii celor care, în percepția specific eurocentrică, erau, până mai ieri, Alteritatea sau „Celălalți" – diferiți şi exteriori civilizației occidentale şi care au fost descoperiți, apoi explorați şi dominați.

În contextul interesului crescând pentru cultura, civiliația şi istoria lumii afro-asiatice se înscrie şi apariția volumului ***Țările Asiei şi Africii în prima jumătate a secolului XX. Documente şi materiale cu note şi comentarii***, semnat de cercetătoarea Liliana Rotaru.

Autoarea a realizat o tentativa temerară de a cuprinde în paginile unui tom istoria politică, economică şi socială a unor popoare şi țări din Asia şi Africa în prima jumătate a „secolului extremelor". Volumul este structurat în două părți: ***I*** *– Studiu introductiv* şi ***II*** *– Documente şi materiale cu referire la istoria țărilor afro-asiatice în prima jumătate a secolului XX.*

Volumul se deschide cu un consistent *Studiu introductiv* (94 p.), în care autoarea urmăreşte istoria politică şi social-economică a Afganistanului, Chinei, Egiptului, Japoniei, Persiei (Iranul), Turciei şi a țărilor din Orientul Mijlociu în prima jumătate a secolului XX prin prisma documentelor şi materialelor care se conțin în cea de-a doua parte a lucrării.

Motivul principal din care într-o lucrare cu un titlu pretențios au fost luate în considerare numai aceste subiecte ține tocmai de statutul politico-juridic al țărilor sau/şi regiunilor Asiei şi Africii în perioada examinată. Or, la începutul secolului XX Marile Puteri împărțiseră între ele Lumea Nouă şi transformaseră cele mai mari teritorii ale globului în colonii: 90,4% din teritoriul Africii şi 56,6% din cel al Asiei constituiau colonii ale marilor imperii occidentale. Către începutul Primului Război Mondial, unicul stat independent şi suveran din Asia era Japonia, care după *Restaurația Meiji* a reuşit să se impună ca şi Putere în Extremul Orient. Celelalte state, țări şi teritorii de pe continentul asiatic, dar şi de pe cel african, reprezentau fie semicolonii – aşa cum erau China, Afganistanul, Persia, Imperiul Otoman, Siamul, care şi-au menținut o independență nominală,

determinată, în unele cazuri, de tradiție, în altele – de interesele Marilor Puteri şi în ale treilea – de lupta acerbă a națiunilor de acolo pentru salvgardarea independenței lor, fie colonii ale Puterilor Occidentale. Astfel, cea mai mare parte a lumii afro-asiatice se identifica până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial ca şi părți ale unor imperii coloniale, fiind incluse în circuitul politic şi economic al metropolelor lor. Anume din acest considerent autoarea examinează istoria țărilor şi popoarelor din Asia şi Africa într-o strânsă legătură cu istoria politică a Occidentului, care de fapt le-a determinat în mare măsură destinul istoric.

Studiul introductiv este o cercetare echilibrată, bazată pe o informație solidă bibliografică şi pe un bogat material documentar. Dar, abordând o temă atât de vastă, cercetătoarea Liliana Rotaru nu avea cum să realizeze o istorie exhaustivă a ceea ce înseamnă cam jumătate din omenire. În schimb, a selectat şi a analizat ceea ce a crezut esențial în istoria țărilor şi popoarelor afro-asiatice în prima parte a secolului trecut, încercând să clatine prejudecăți europocentriste şi să provoace cititorul la lectură, cercetare şi meditare.

Partea a doua este alcătuită din şapte capitole, sistematizate conform principiului regional sau „pe țări” şi cronologic în acelaşi timp, conform tradiției istoriografice şi bibliografice europene, care ne-a obişnuit să ordonăm lucrurile în maniera respectivă. Desigur, autoarea a ținut cont de caracterul relativ şi convențional al unei asemenea compartimentări şi în anumite cazuri deviază înspre extinderea sau restrângerea cronologică sau etno- şi politico-geografică. Fiecare capitol conține documente şi materiale cu referire la istoria politică, economică şi socială a Afganistanului, Chinei, Egiptului, Japoniei, Persiei (Iranul), Turciei şi a țărilor din Orientul Mijlociu. În anumite cazuri, Liliana Rotaru a considerat necesar să includă şi documente sau/şi materiale care se referă la istoria țărilor occidentale sau la relațiile internaționale, care au condiționat poziția, situația şi statutul țărilor de pe aceste două continente, cum ar fi: *Acordul anglo-rus* (1907), *Tratatul de la Versailles* (1919), *Teze cu privire la Problema Orientală*, adoptate la Congresul IV al Internaționalei Comuniste (1922), *Pactul Anticomintern* (1936) etc.

Cea mai mare parte a documentelor sunt publicate integru, unele dintre ele, însă, în extras – în dependență de relevanța surselor sau a părților acestora pentru diferitele aspecte ale istoriei țărilor Asiei şi Africii în prima jumătate a secolului XX. Pentru a spori utilitatea documentelor şi materialelor, a folosit un sistem de note şi referințe, indicate în subsolul paginilor, care simplifică lecturarea textului.

Conținutul şi modul de organizare a fiecărui capitol reflectă demersul profesional al autoarei, care a intenționat să ofere cerecetătorilor, studenților, dar şi celor interesați de istoria țărilor Orientului, un material de referință şi un instrument pentru studiu şi cercetare a evenimentelor, fenomenelor care s-au produs în Asia şi Africa, precum şi a celor care au avut loc în altă parte a lumii, însă au afectat sau influențat mersul istoric al acestor țări.

Importanța teoretică şi practică a lucrării ***Țările Asiei şi Africii în prima jumătate a secolului XX. Documente şi materiale cu note şi comentarii***, semnată de dna Liliana Rotaru, rezidă şi în faptul că studiul analitic, documentele şi materialele care o alcătuiesc pot fi utilizate în cadrul cursurilor normative şi speciale predate în instituțiile de învățământ superior, în procesul de pregătire a licențiaților, masteranzilor şi doctoranzilor la specialitățile Istorie, Politologie, Relații Internaționale, Jurnalism etc. Ele pot fi utilizate în procesul de elaborare a cercetărilor specializate şi a lucrărilor de sinteza în domeniul istoriei contemporane, a literaturii didactice pentru învățământul preuniversitar.

Caracterul inovator al lucrării elaborate de Liliana Rotaru nu poare fi pus la îndoială, dat fiind că este o primă investigație ştiințifică de acest gen efectuată în Republica Moldova, în care este pusă în discuție şi, în fond, rezolvată problema privind istoria acestor țări, acoperindu-se prin aceasta golul existent în istoriografie. Problemele abordate în lucrare au un caracter original şi constituie rodul muncii autoarei timp de mai mulți ani.

Prin construcția lucrării, orizontul ei documentar, factologic şi ideatic, exercițiul conceptual şi metodologic, cercetătoarea Liliana Rotaru izbuteşte să expună în partea introductivă principiile de bază ale evoluției țărilor din Asia şi Africa în perioada cercetată. Accentuăm, de asemenea, tendința ei de a fi deschisă şi receptivă în aprecieri la tot ce este nou în cercetarea ştiințifică: izvoare, concepte, metodologie, terminologie etc., prin care se poate stabili adevărul istoric.

Lucrarea elaborată de Liliana Rotaru atestă seriozitatea ştiințifică a autoarei, fiind o dovadă în plus a faptului că graba în investigațiile ştiințifice nu este de natură să aducă limpezime şi claritate în studierea problemelor majore legate de o tematică extrem de controversată cum este cea a istoriei țărilor afro-asiatice în prima jumătate a secolului XX.

Studiul este conceput şi realizat într-o manieră academică. Materialul factologic bogat şi destul de convingător pune în lumină o pagină necunoscută cititorului din Republica Moldova.

Conținutul de bază al lucrării semnate de Liliana Rotaru certifică capacitățile dezvoltate ale autoarei de a înainta şi de a rezolva, în mod independent, probleme de ordin științific, de a face o analiză temeinică şi minuțioasă a izvoarelor şi a literaturii monografice folosite, de a purta discuții argumentate cu oponenții, de a face concluzii şi generalizări.

Ne-am referit, succint, doar asupra aspectelor principale expuse în lucrarea dnei Liliana Rotaru. Nu am procedat la o critică de conținut, cum ar fi trebuit, din simplul considerent că obiecțiile şi sugestiile au fost expuse de noi în cadrul discuțiilor la catedră, de care s-a ținut cont la editarea lucrării. Din acest motiv, ne-am oprit doar la relevarea, caracteristica şi aprecierea conținutului lucrării. Suntem convinşi că unele considerații şi afirmații cu privire la conținutul ei vor mai apărea în literatura istorică. Dincolo de orice observație critică, o concluzie se impune din start: lucrarea elaborată de Liliana Rotaru este, cu certitudine, o concludentă reuşită a rezultatelor unor cercetări temeinice şi de reală valoare științifică.

Valentin TOMULEȚ,
doctor habilitat, profesor universitar,
Departamentul Istoria Românilor, Universală şi Arheologie, USM

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ DE ONOMASTICĂ DE LA BAIA MARE
(ediția a II-a)

Baia Mare, capitala Maramureşului, România, a găzduit în perioada 9-10 mai 2013 ediția a II-a a Conferinței Internaționale de Onomastică cu genericul „Numele şi numirea" (The Second International Conference of Onomastics „Name and Naming" – ICONN-2). Conferința a fost organizată de către Facultatea de Litere a Centrului Universitar de Nod (decan prof. dr. Gheorghe Glodeanu) şi Centrul de Onomastică (director conf. dr. Oliviu Felecan). Tema generală a ediției a II-a a Conferinței a fost *Onomastica din spațiul public actual (Onomastics in Contemporary Public Space),* la care au dat un răspuns favorabil, prezentându-se cu comunicări dintre cele mai interesante, 127 de participanți, de origine din 27 de țări de pe toate cele cinci continente (Europa, Asia, Africa, America, Australia).

Aşadar, din Europa, inclusiv România şi Republica Moldova, s-au prezentat cu comunicări 96 de participanți, dintre care: din România – 42 de reprezentanți; din Italia – 12; din Franța – 9; din Cehia şi Rusia – câte 5; din Anglia, Austria şi Polonia – câte 3; din Germania, Republica Moldova, Serbia şi Spania – câte 2 reprezentanți; din Albania, Belgia, Bulgaria, Estonia, Finlanda, Kosovo şi Olanda – câte un reprezentant.

România, ca țară-gazdă, a înregistrat cea mai mare prezență – 42 de participanți: din Baia Mare – 24 (oraş-gazdă); din Bucureşti – 5; din Cluj-Napoca şi Craiova – câte 3; din Constanța şi Ploieşti – câte 2 şi din Sibiu, Sighetu Marmației (capitala Maramureşului istoric) şi Timişoara – câte unul.

De pe celelalte patru continente s-au prezentat cu comunicări 10 reprezentanți: din Africa – 3 (Zimbabwe – 2 şi Ghana – 1); din America Latină – 2 (Universidade de São Paulo, Brazilia); din Asia – 3 (Japonia – 2 şi Taiwan – 1); din Australia – 2 (The University of Adelaide, Australia/University of Oxford, England).

Ca limbi oficiale ale Conferinței au fost admise: româna, engleza, franceza, italiana, germana şi spaniola.

Şedințele în plen s-au desfăşurat la Centrul de Afaceri Millenium din Baia Mare în prima jumătate a zilei, două zile la rând (9-10 mai), timp în care au fost prezentate 13 comunicări.

Celelalte comunicări s-au ținut în localul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu " din Baia Mare (director dr. Teodor Ardelean) în cele 18 ateliere/secțiuni, dintre care: în limba română – 6 secțiuni; în limba engleză –7; în limba franceză – 2; în italiană şi spaniolă (împreună) – 2; în limba germană – o secțiune.

În comunicările de la şedințele în plen şi în cele de la şedințele pe secțiuni au fost prezentate şi discutate probleme privind următoarele domenii ale onomasticii: antroponomastică (cu varietățile: antroponimie literară şi antroponimie istorică), toponomastică (cu varietățile: toponimie rurală şi toponimie urbană) şi numele în societate.

Tematica comunicărilor a fost foarte diversă, ceea ce denotă un larg câmp de investigații în domeniul onomasticii. Acest câmp nu se limitează doar la numele de persoană (nume, prenume cu diminutive şi hipocoristice, porecle, supranume) şi toponime (oronime, hidronime, floronime, zoonime), ci cuprinde tot ce poate fi încadrat în genericul „Numele şi Numirea" („Name and Naming"). Aducem câteva teme în calitate de mostre, fără a indica şi autorul comunicării:

Nume de plante în textele vechi româneşti; Nume de vinuri româneşti; Nume actuale de firme; Nume de personaje în opera ...; Nume de ape minerale italiene; Nume de locuitori ai statelor lumii; Sacru şi profan în denumirea mănăstirilor din România; Epitete greceşti ale Maicii Domnului; Nume ale Fecioarei Maria în volumul ... ş.a.

Subsemnatul a prezentat la Conferință comunicarea pe tema*: Nume de familie româneşti basarabene deformate de funcționari alolingvi în context diglosic.* Din Republica Moldova, cu temă în program *(Antropo-*

nime devenite nume generice) şi cu un rezumat al comunicării, a participat şi dna dr. Viorica Răileanu (Institutul de Filologie al AŞM).

Lucrările Conferinţei urmează a fi publicate într-un volum.

După două zile de şedinţe, în a treia zi (11 mai) am pornit cu autocarele într-o excursie pe o rută cu privelişti impresionante prin Ţara Maramureşului, „un tărâm uitat de vreme, cu biserici de lemn şi obiceiuri de când lumea”. E un spaţiu pe care face să-l vezi o dată în viaţă sau chiar şi să-l revezi. Un coleg din Franţa, prof. dr. Michel Rateau, participant şi el la cele două ediţii ale Conferinţei Internaţionale de Onomastică de la Baia Mare (2011, 2013), îmi scrie recent, printre altele: „J'avais participé à ICONN-1 et j'ai renouvelé ce grand plaisir de visiter votre beau pays, avec ICONN-2”.

Am vizitat, mai întâi, Biserica de lemn greco-catolică Şurdeşti, construită la 1721, din lemn de stejar de munte, în stil baroc, turnul principal având o înălţime de 54 m – cea mai înaltă biserică de lemn, datând din acea perioadă şi până nu demult. A urmat Biserica de lemn „Sf. Nicolae” din Budeşti Josani, ridicată în anul 1642. Aici, în interiorul bisericii, se păstrează coiful şi cămaşa de zale ale lui Pintea Viteazul, haiducul legendar din Maramureş de la cumpăna secolelor XVII-XVIII. Ambele biserici au fost incluse, în 1999, în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO.

În continuare, în satul Sârbi am luat cunoştinţă de cele mai diverse tradiţii populare. Aici ne-au impresionat, în primul rând, instalaţiile de tehnică ţărănească, folosind resursele locale – lemnul şi apa – pentru a-şi rezolva toate necesităţile zilnice în hotarul satului lor. La acelaşi gospodar am văzut o batoză, care exploatează energia apei, a râului; moară de apă; joagăr (ferăstrău); vâltoare, unde se spală ca să se îndese cergile (pătură de lână care serveşte la învelit sau ca aşternut), covoarele; piuă, care, cu ciocanele ei de lemn, bate ţesăturile din lână într-un ritm constant, piuă, fără de care ar dispărea piesele de port popular (de exemplu, sumanele şi alte artiocole); instalaţii de fierbere a horincăi (palincăi) de prune, mere sau pere, „care arde gâtlejul, numai bine pregătit ‹să horească› (să cânte)” ş.a.

Am poposit apoi la Mănăstirea Bârsana cu biserica de lemn (UNESCO), unde, la o anumită înălţime, înconjurat de munţi şi păduri seculare, te simţi dominat de o linişte sufletească cerească tămăduitoare.

La Muzeul Satului din Sighetu Marmaţiei, pe care de asemenea l-am vizitat, printre alte lucruri interesante pe care le-am văzut aici, ni s-a prezentat, sub cerul liber, pe o scenă improvizată, un frumos spectacol folcloric „Nunta în Maramureş”. De la Muzeul Satului, de pe malul stâng al Tisei, s-a putut vedea, ca în palmă, scăldat în livezi, satul Biserica Albă (Belaia Ţerkovi), din partea dreaptă a Tisei (reg. Transcarpatică, Ucraina), unul din mai multe sate din regiune cu populaţie românească, unde subsemnatul a făcut cercetări dialectologice între anii 1965-1970.

În cele din urmă, am vizitat şi satul Săpânţa, care, prin Cimitirul Vesel şi prin Mănăstirea Săpânţa Peri, „a ieşit de câteva zeci de ani din anonimatul său tipic rural”. Se spune că poetul Nichita Stănescu, când a vizitat Cimitirul Vesel, l-a parcurs aproape în tăcere, ca la urmă să rostească expresia-sinteză, rămânând şi ca un fel de autograf al prezenţei sale: „E un albastru tragic”. Vorba e că crucile din cimitir sunt vopsite într-un albastru ţipător.

La întoarcerea din excursie, pe înserate, la o margine de pădure, la poalele munţilor, am mai putut observa desfăşurarea unui obicei, numit Sâmbra oilor (Măsurişul oilor), care are loc primăvara, la începutul lunii mai.

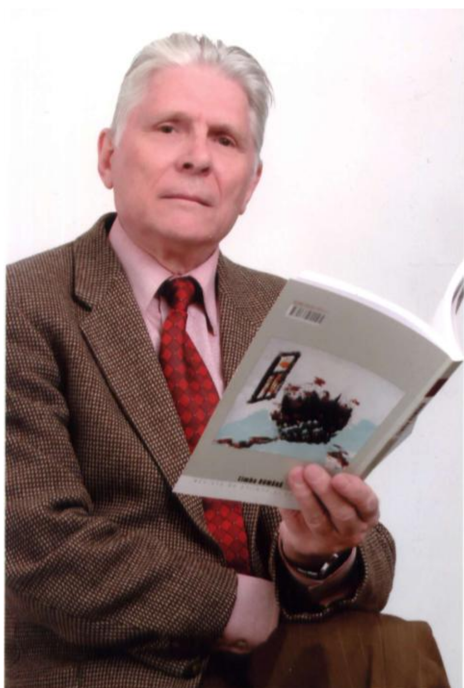
A fost o călătorie fascinantă.

Rămâne să aducem sincere şi calde mulţumiri prieteneşti organizatorilor Conferinţei şi să le dorim noi forţe şi succese pe viitor întru continuarea acestei manifestări ştiinţifice de mare amploare şi de mare valoare.

Vladimir ZAGAEVSCHI,

Universitatea de Stat din Moldova

VLADIMIR ZAGAEVSCHI,
OMUL, SAVANTUL, PROFESORUL
(Mesaje de felicitare, aprecieri)

În preajma unei aniversări din 3 iunie curent, cu ocazia celor 80 de ani de la naştere şi 50 de ani de activitate ştiinţifică şi didactică, omagiatul – omul, savantul şi profesorul **Vladimir ZAGAEVSCHI** – a primit mai multe mesaje de felicitare cu urări de sănătate şi noi realizări din partea colegilor şi prietenilor cu care s-a întâlnit în spaţiul românesc, începând cu anul 1990, la diferite manifestări ştiinţifice (colocvii, conferinţe, simpozioane etc.) la Bucureşti, Chişinău, Iaşi, Suceava, Cluj-Napoca, Baia Mare, Alba Iulia ş.a., mai ales la cele cu periodicitate constantă: Simpozionul Internaţional de Dialectologie (ediţiile a VII-a – a XV-a, 1992-2012: Bucureşti, comuna Belinţ, jud. Timiş, Alba Iulia, Reşiţa, de mai multe ori la Cluj-Napoca şi Baia Mare) şi Conferinţa Internaţională de Onomastică (ediţiile I – a II-a, 2011, 2013) de la Baia Mare.

Unele mesaje reprezintă adevărate eseuri de apreciere a activităţii omagiatului de-a lungul anilor. Prezentăm aici câteva dintre ele.

Mult stimate Domnule Profesor Vladimir ZAGAEVSCHI,

Cu prilejul frumoasei aniversări de 80 de ani, colectivul de cercetători de la Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei Vă adresează cele mai calde şi sincere urări de sănătate, viaţă lungă şi muncă rodnică în activitatea ştiinţifică şi cea didactică.

Vă felicităm din suflet pentru toate realizările Dumneavoastră de până acum, dorindu-vă noi succese în viitor. Lucrările Dumneavoastră sunt cunoscute şi înalt apreciate în mediul ştiinţific de la Chişinău şi nu numai. Numele ZAGAEVSCHI este asociat cu un prieten fidel al limbii române, faţă de care Dumneavoastră manifestaţi un interes deosebit şi căreia i-aţi consacrat studii aprofundate de o importanţă majoră.

Vrem să Vă asigurăm că personalitatea Dumneavoastră, apropiată şi dragă, se bucură de respect din partea cercetătorilor de la Institut.

În această zi de 3 iunie 2013, gândurile noastre de înaltă recunoştinţă şi gratitudine se îndreaptă către Dumneavoastră, rugându-vă să primiţi asigurarea preţuirii şi admiraţiei noastre.

La mulţi ani!

Directorul Institutului de Filologie al AŞM,
dr. hab. **Vasile BAHNARU**

* * *

Stimate Domnule Profesor!

Dintre mulții clujeni care țin nespus la Dumneavoastră, permiteți-ne şi nouă să ne adăugăm celor care sunt alături de Domnia Voastră în acest moment aniversar. Întâlnirea cu Dumneavoastră, petrecută, din păcate, atât de târziu, după ce frontierele au devenit mai puțin rigide, când am putut să vă cunoaştem, ne-a prilejuit descoperirea PROFESORULUI şi CERCETĂTORULUI de mare profunzime şi probitate ştiințifică, care nu face nici o concesie în rostirea adevărului, dar care, în acelaşi timp, referindu-se la unul din lucrurile cele mai importante ale definirii noastre, limba, îşi asuma, nu o dată, un temerar act de responsabilitate civică şi, de ce să nu o recunoaştem, patriotică. Toate întâlnirile ştiințifice la care ați participat au fost în fața noastră un permanent exercițiu de rigoare, exigență profesională şi devotament acordat limbii noastre, înțelegând întotdeauna prin ea un depozitar al sufletului poporului.

A mai fost întâlnirea cu Domnia Voastră şi ocazia descoperirii OMULUI, de o mare modestie, discreție şi delicatețe, care dădea celor din jur o permanentă lecție de demnitate umană şi generozitate.

Vă dorim, Domnule Profesor, „LA MULȚI ANI!”, multă sănătate, putere de muncă şi realizări. De asemenea, să aveți bucuria de a vedea împlinirea cercetărilor Dumneavoastră şi ale elevilor pe care cu atâta generozitate i-ați format şi îndrumat.

Urarea cea mai potrivită pe care o putem face este cea pe care strămoşii noştri latini o rosteau cu asemenea ocazii: ***„Vivat! Crescat! Floreat!”.***

prof. dr. **Eugen BELTECHI**, dr. **Nicolae MOCANU**,
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu”, Cluj-Napoca;
prof. univ. dr. **Mircea BORCILĂ,** Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca;
prof. dr. **Alin-Mihai GHERMAN**, Universitatea „1 Decembrie”, Alba Iulia

* * *

Onorat şi distins coleg,

Sunt aproape două decenii de când ne-am cunoscut la Baia Mare, la cel de-al XI-lea Simpozion Internațional de Dialectologie. De atunci, Cel de Sus ne-a hărăzit să ne întâlnim de mai multe ori, atât la Baia Mare – la încă două Simpozioane de dialectologie, şi de două ori la Conferința Internațională de Onomastică, ultima dată în mai, anul acesta – şi de mai multe ori la Cluj-Napoca sau chiar la Chişinău.

Ceea ce ne-a impresionat la prietenul nostru, profesorul Vladimir ZAGAEVSCHI, a fost firea deschisă, pătrunzătoare, care l-a împins şi spre o muncă neobosită de cercetător al celor mai neaşteptate probleme.

Suntem pe deplin încredințați, stimate domnule profesor, că Dvs. veți continua atât activitatea de cercetare, cât şi cea publicistică, şi că ne veți dărui şi alte cărți şi studii, care să ne încânte prin fluența demersului ştiințific, dar şi prin acribia şi probitatea omului de cultură.

Activitatea Dvs., profesională şi socială, dragostea de neamul şi țara românească se constituie ca o carte de suflet, pe care o recitim acum, intr-o ediție nouă, cu un comentariu bogat, luminat de experiența vieții. Fie, aşadar, ca în aceste momente fericite, când sărbătoriți cei 80 de ani de viață, să existe cât mai puține clipe de melancolie, dar să fie asemenea celor multe pe care vi le dorim de acum înainte, de fervoare perseverentă, de energie generoasă.

La finalul acestor gânduri, vă urăm să aveți parte de sănătate şi viață lungă, de putere de muncă şi tinerețe spirituală, dar şi tăria morală de a ignora nedreptățile care însoțesc ființa noastră călătoare.

La mulți ani!

prof. univ. dr. **Nicolae FELECAN** şi conf. univ. dr. **Oliviu FELECAN**,
Universitatea de Nord, Baia Mare, Centrul de Onomastică.

* * *

Stimate Domnule Profesor Vladimir Zagaevschi,

Îmi face o deosebită plăcere să vă felicit cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani. Ne-am cunoscut personal în 2011 la Baia Mare, când am participat la Conferința Internațională de Onomastică. Cu această ocazie am avut prilejul ca prin Dumneavoastră să pot aprecia nivelul ridicat al cercetării științifice filologice la Universitatea din Chişinău. Am urmărit cu deosebit interes comunicarea științifică pe care ați prezentat-o. Ați reprezentat cu demnitate, Domnule Profesor, spațiul basarabean al României.

La mulți ani!

Prof. univ. dr. **Teodor OANCĂ**, Universitatea din Craiova.

* * *

LA MULȚI ANI, DOMNULE PROFESOR!

Ce surpriză plăcută... să aflu că împliniți 80 de ani! Nu credeam, nu-i arătați..! Ş-apoi, cum să crezi că un om de 80 de ani mai sare din autocar în autocar pentru a participa la conferințe internaționale, iar acolo să se țină de tot programul în rând cu tinerii..!

L-am cunoscut pe Profesorul Vladimir Zagaevschi în 2011, la prima ediție a Conferinței Internaționale de Onomastică de la Baia Mare. În 2013, l-am reîntâlnit la cea de a doua ediție a acestei conferințe.

Înalt, îngrijit, modest, rezervat în vorbă, aparent tăcut, punctual, atent la tot ce se petrece în jurul său..!

Dacă la cea dintâi întâlnire am schimbat numai cuvintele introductive ale unei întâlniri colocviale, de această dată l-am putut cunoaşte mai bine, mai adânc! Am constatat că profesorul Zagaevschi este un cercetător recunoscut şi apreciat (fapt remarcat încă la prima întâlnire – în 2011 – prin grija şi atenția pe care i-o acordau gazdele), că are cercetări serioase, desfăşurate metodic, pe teren şi în afara Basarabiei (Maramureşul ucrainean, spre exemplu), că a călătorit mult în afara țării şi chiar peste Ocean..!

Cea mai mare încântare, în relația cu Domnia Sa, a fost posibilitatea de a-i asculta conferința prezentată în 2013 la Baia Mare. Am fost realmente impresionat de profunzimea analizei pe care a făcut-o procesului de rusificare din Basarabia, prin intermediul schimbării numelor româneşti de familie. Nu intuiam cât de mult se poate schimba sensul unor cuvinte prin schimbarea accentului... Fantastic!

Profesorul Zagaevschi nu vorbeşte mult, dar atunci când o face, vorbele sale pot căpăta valoarea unui fel de aforisme. Dau un exemplu: comentând, noi doi, numărul mare de participanți străini la Baia Mare, dânsul constata: „Aici a fost lume multă..., de peste tot... Doar din Antarctida nu a fost nimeni..!”.

Sincer, simt un fel de împlinire că l-am putut cunoaşte pe Domnul Profesor Zagaevschi! Mi-a dat ocazia să-mi consolidez impresia foarte bună despre valoarea intelectuală a confraților basarabeni! Mi-a plăcut foarte mult titlul din „Literatura şi arta”, în specificul grai basarabean, ce sugera că la 80 de ani Profesorul Zagaevschi este: „Ca pomul doldora de rod!”

conf. univ. dr. **Gheorghe CALCAN**,
Universitatea Petrol-Gaze din Ploieşti.

* * *

Distinse Domnule Profesor Vladimir ZAGAEVSCHI,

Vă urez la cei 80 de ani ai Domniei Voastre multă sănătate, bucurii personale şi profesionale, multe satisfacții la gândul generațiilor pe care le-ați învățat şi care, vă asigur, vă sunt deplin recunoscătoare. În planul științei, trebuie să vă mulțumesc pentru curajul şi perseverența depuse în apărarea şi statuarea limbii române aflate în afara inimii țării. Sper că exemplul Domniei Voastre – alături de altele similare – să fie un bun model generațiilor viitoare de lingvişti români.

Cu deosebită considerație,

prof. univ. dr. **Mihaela SECRIERU**
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi.

* * *

Dragă Vladimir,

Cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, îți urez multă sănătate şi bucurii alături de cei dragi, precum şi noi realizări pe plan profesional. Fie ca bunul Dumnezeu să te învrednicească în continuare cu putere de muncă şi har, pentru a aduce noi şi valoroase contribuții în studiul limbii române!

La mulți ani!

Cu dragoste, prietenie şi prețuire,
prof. univ. dr. **Vasile FRĂȚILĂ,** Universitatea de Vest, Timişoara.

P.S. Urărilor de mai sus li se alătură cu aceeaşi căldură şi colaboratorii mei: dr. **Ana-Maria POP**, dr. **Gabriel BĂRDĂŞAN**, dr. **Lucian MICLĂUŞ** şi colegul prof. univ. dr. **Richard SÂRBU**.

* * *

Cher Professeur Zagaevschi et cher collègue,

Puisque c'est votre anniversaire, permettez-nous de vous adresser tous nos vœux les meilleurs et les plus amicaux, à cette belle occasion!

J'avais participé à ICONN-1 (International Conference of Onomastics „Name and Naming") et j'ai renouvelé ce grand plaisir de visiter votre beau pays, avec ICONN-2. Mon épouse, Japonaise, se joint à moi pour vous souhaiter un superbe et joyeux anniversaire!

et… :

お誕生日おめでとうございます *(„LA MULȚI ANI!")*

Michel et Eiko RATEAU, France.

***

Dragă Prof. Vladimir,

Mă simt foarte onorat să particip, alături de colegi, prieteni şi familia ta, la această sărbătoare.

Te îmbrățişez cu drag şi îți doresc:

Ab immo pectore! Ad Multos Annos! Vive valeque! Multă fericire!

Distinsul meu prieten,

a distanza di un mese dal tuo 80° compleanno, ti rinnovo un caro saluto affettuoso dall'Italia e vivissimi auguri.

Cu prețuirea, devotamentul şi iubirea dintotdeauna şi pentru totdeauna,

Cu frumoase amintiri, pe curând,

prof. dr. **Alfonso GERMANI**, Centro Inchieste Dialettali „La Ciocia", ARCE, Italia.

Mesaje telegrafice cu felicitări şi urări de sănătate şi succese, calde, sincere, prieteneşti, colegiale, au mai trimis:

de la **Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti"** din Bucureşti: acad. dr. **Marius SALA**, directorul Institutului; prof. univ. dr. **Gherghe CHIVU**, m.c. al Academiei Române, profesor la Universitatea din Bucureşti; prof. univ. dr. **Nicolae SARAMANDU**, vicedirector al Institutului, profesor la Universitatea din Bucureşti (*„…ani mulți cu sănătate şi putere de muncă pentru propăşirea limbii româneşti!"*); cercetători ştiințifici: dr. **Maria MARIN**, dr. **Iulia MĂRGĂRIT** (*„…îi urez tăria pietrei din Cosăuți, de care este atât de legat."*), dr. **Daniela RĂUȚU** (*„…un model de urmat pentru tinerii cercetători…"*), dr. **Dana-Mihaela ZAMFIR**, dr. **Alina CELAC**;

de la **Universitatea Ovidius** din Constanța: conf. univ. dr. **Aida TODI**.

Prin intermediul săptămânalului „Literatura şi arta" (nr. 24, 23 iunie 2013, p.7) omagiatul a adus sincere

şi calde mulțumiri tuturor colegilor şi prietenilor pentru felicitările şi urările de bine.